

การจัดการความรู้เพื่อการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

อุทัย อันพิมพ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนบูรณาการศาสตร์ คณะบริหารศาสตร์
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
พ.ศ.2554

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

KNOWLEDGE MANAGEMENT IN KASET PRANEET FOR SUFFICIENCY ECONOMY LIFE STYLE

UTHAI UNPHIM

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILMENT OF THE REQUIREMENTS

FOR THE DEGREE OF DOCTOR OF PHILOSOPHY

MAJOR IN INTEGRAL DEVELOPMENT STUDIES

FACULTY OF MANAGEMENT SCIENCE

UBON RATCHATHANI UNIVERSITY

YEAR 2011

COPYRIGHT OF UBON RATCHATHANI UNIVERSITY

ใบรับรองวิทยานิพนธ์

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ปริญญา ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนบูรณาการศาสตร์ คณะบริหารศาสตร์

เรื่อง การจัดการความรู้เพื่อการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

ผู้วิจัย นายอุทัย อันพิมพ์

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

..... อาจารย์ที่ปรึกษา

(ดร.นรินทร บุญพราหมณ์)

..... กรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร.อภิชัย พันธเสน)

..... กรรมการ

(ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญส่ง เอกพงษ์)

..... กรรมการ

(ดร.รชยา อินทนนท์)

..... คณบดี

(ดร.วิโรจน์ มโนพิโมกข์)

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี รับรองแล้ว

.....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุทิศ อินทร์ประสิทธิ์)

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

ปฏิบัติราชการแทนอธิการบดี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ปีการศึกษา 2554

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลุล่วงด้วยดี ภายใต้การให้คำปรึกษาของท่านอาจารย์ ดร.นรินทร บุญพราหมณ์ อาจารย์ ดร.จิรวัฒน์ เวชแพศย์ และอาจารย์ ดร.สุธิดา แจ่มใส ไวท ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แสวง รวยสูงเนิน ซึ่งผู้วิจัยใคร่ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง และวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะไม่เกิดขึ้นเลยถ้าหากไม่ได้รับความกรุณาจากศาสตราจารย์ ดร.อภิชัย พันธเสน อดีตคณบดีคณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และผู้อำนวยการสถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม ภายใต้มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ และประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์ ดร.ประกอบ วิโรจนกูฏ อดีตอธิการบดี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่ได้ให้โอกาสผู้วิจัยเข้ารับการศึกษาในหลักสูตรนี้ ภายใต้ทุนสนับสนุนจากศาสตราจารย์นายแพทย์วิจารณ์ พานิช ผู้อำนวยการสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม และทุนสนับสนุนจากคณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ผู้วิจัยใคร่ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงยิ่ง และขอขอบพระคุณอาจารย์ ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญส่ง เอกพงษ์ และอาจารย์ ดร.รชยา อินทนนท์ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ผู้วิจัยขอขอบคุณปราชญ์ชาวบ้านและสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานทุกท่านที่กรุณาเสียสละเวลาในการให้ข้อมูลเพื่อการวิจัยครั้งนี้ โดยเฉพาะพ่อผาย สร้อยสระกลาง พ่อคำเดื่องภาษี และพ่อครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ พร้อมครอบครัว ที่ให้ทุกสิ่งทุกอย่างในกระบวนการวิจัย ตลอดทั้งให้อาหารพร้อมที่พักอาศัยตลอดระยะเวลาการลงพื้นที่ทำการวิจัย ขอขอบคุณอาจารย์ประสงค์ อาจหาญ ที่ได้ช่วยเหลือในการเก็บข้อมูลและที่พักพร้อมอาหารในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ขอขอบคุณนายแพทย์อภิสิทธิ์ และแพทย์หญิงทานทิพย์ ธำรงวรางกูร จากมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีจังหวัดขอนแก่น ที่อนุเคราะห์และสนับสนุนข้อมูลในการวิจัย และอีกหลายๆ ท่านที่ผู้วิจัยไม่สามารถเอ่ยนามได้ทั้งหมด ผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ พ่อตา แม่ยาย พี่ชาย และพี่สาวทุกคนที่สนับสนุน และคอยให้กำลังใจในการเรียนตลอดมา ขอขอบคุณ คุณชวนพิศ อันพิมพ์ ภรรยา นางสาวจินทภา อันพิมพ์ บุตรสาว และนายจิรกิตต์ อันพิมพ์ บุตรชาย ที่ช่วยพิมพ์งาน และให้กำลังใจกับผู้วิจัยตลอดมา จนกระทั่งทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ด้วยดี

(นายอุทัย อันพิมพ์)
ผู้วิจัย

ฝ่ายหอสมุด สำนักวิทยบริการ ม.อุบลฯ
ได้รับอภินันทนาการจาก
กองบริการการศึกษา ม.อุบลฯ
[illegible]

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
สารบัญ	ซ
สารบัญตาราง	ฎ
สารบัญภาพ	ฐ
บทที่	
1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญและปัญหาการวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย	6
1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	6
1.4 ขอบเขตการวิจัย	7
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ	7
1.6 ประเด็นที่จะศึกษาในบทต่อไป	8
2 แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	13
2.1.1 ความหมาย และความสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง	13
2.1.2 เศรษฐกิจพอเพียงกับการประยุกต์ใช้	18
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับเกษตรประณีต	20
2.2.1 ความหมายและรูปแบบของการทำเกษตรกรรม	20
2.2.2 ความหมายของเกษตรประณีต	24
2.2.3 เกษตรประณีตกับการขับเคลื่อนของปราชญ์ชาวบ้าน	27
2.2.4 หลักการทำเกษตรประณีต	29
2.2.5 แนวทางสู่วิถีเกษตรประณีต	33
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้	40
2.3.1 นิยามเกี่ยวกับความรู้	40

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.3.2 ประเภทของความรู้	41
2.3.3 นิยามเกี่ยวกับการจัดการความรู้	43
2.3.4 แนวทางการจัดการความรู้	45
2.3.5 ขั้นตอนการสร้างความรู้	48
2.4 กรอบแนวคิดการวิจัย	53
3 วิธีการวิจัย	
3.1 การออกแบบระเบียบวิธีวิจัย	55
3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	57
3.3 ประชากรกลุ่มศึกษา	62
3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล	65
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล	66
4 ผลการศึกษา	
4.1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มศึกษา	69
4.1.1 ข้อมูลผู้ตอบแบบสัมภาษณ์	69
4.1.2 ข้อมูลด้านการทำเกษตรประณีต	71
4.1.3 ข้อมูลด้านรายได้ รายจ่าย เงินออม และหนี้สิน	72
4.2 รูปแบบการจัดการความรู้เกษตรประณีต	75
4.2.1 กระบวนการวิเคราะห์ผู้มีประโยชน์ร่วมในการจัดการความรู้	75
4.2.2 กระบวนการจัดการความรู้เครือข่ายเกษตรประณีต	87
4.2.3 ปัญหา และอุปสรรคในการจัดการความรู้ปราชญ์ชาวบ้าน	101
4.2.4 การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของเครือข่าย	105
4.2.5 รูปแบบการจัดการความรู้เกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน	108
4.2.6 สรุปกระบวนการจัดการเรียนรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน	121

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

4.3 การยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต 123
4.3.1 การจัดกลุ่มการทำเกษตรประณีต 123
4.3.2 แนวคำถามสู่การกำหนดเงื่อนไข 129
4.3.3 เหตุผลที่สมาชิกเครือข่ายไม่ยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต 133
4.3.4 องค์ประกอบหนุนเสริมการยอมรับและองค์ประกอบไม่ยอมรับ 135
4.3.5 เงื่อนไขในการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต 140
4.4 การจัดการความรู้เกษตรประณีต 159
4.4.1 แนวทางการจัดการความรู้ 159
4.4.2 การจำแนกกลุ่มการทำเกษตรประณีต 165
4.4.3 กลุ่มไม่ยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต 193
4.4.4 ปัญหาของการจัดการความรู้สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน 196
4.5 เศรษฐกิจพอเพียงกับการประยุกต์ใช้ในการทำเกษตรประณีตของชาวอโศก 200
4.5.1 การจัดการความรู้ด้านกสิกรรม 202
4.5.2 หลักคิดในการทำเกษตรประณีตของชาวอโศก 202
4.5.3 กระบวนการสร้างดินใหม่ 203
4.5.4 การปลูกพืชต้องเรียนรู้ให้ครบหนึ่งปีจึงจะเกิด 3 รู้ 204
4.5.5 ก่อนปลูกพืชต้องสร้างระบบนิเวศเพื่อลดต้นทุนในระยะยาว 204
4.5.6 การจัดการน้ำในระบบเกษตรประณีต 205
4.5.7 การจัดการระบบแปลงเกษตรประณีต 206
4.5.8 การทำเกษตรคือเสือนอนกิน เปรียบเสมือนเรียนปริญญา 207
4.6 การเปรียบเทียบการจัดการความรู้ของสองเครือข่าย 208
4.7 การเปรียบเทียบการจัดการความรู้โดยรวมของกลุ่มศึกษา 212

5 สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย 220

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.2 อภิปรายผล	226
5.3 ข้อเสนอแนะ	237
เอกสารอ้างอิง	**243**
ภาคผนวก	
ก แบบสัมภาษณ์สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน	254
ข โครงร่างการสัมภาษณ์เชิงลึกสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน	261
ค โครงร่างการสัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน	263
ง โครงร่างการสัมภาษณ์ประธานหรือตัวแทนมูลนิธิ	265
จ โครงร่างการสัมภาษณ์ผู้ไม่ใช่เกษตรกร	267
ฉ โครงร่างคำถามการประชุมกลุ่มย่อยสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน	269
ช สรุปการจัดการความรู้: กลุ่มศึกษา และการวิเคราะห์สภาพแปลง และรายได้ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน	271
ซ รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์	377
ประวัติผู้วิจัย	**379**

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ลักษณะส่วนใหญ่ข้อมูลและร้อยละของข้อมูลทั่วไปกลุ่มศึกษา	70
2	ลักษณะของข้อมูลและร้อยละด้านการทำเกษตรประณีต ของกลุ่มศึกษา	71
3	รายได้ครัวเรือนของกลุ่มศึกษา ปี พ.ศ.2552	73
4	รายจ่ายครัวเรือนของกลุ่มศึกษา ปีพ.ศ.2552	74
5	ระดับของผู้มีส่วนร่วมในการจัดการความรู้เกษตรประณีต	85
6	การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค	106
7	ข้อมูลพื้นฐานจำแนกตามกลุ่มการทำเกษตรประณีต	124
8	เหตุผลการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน	130
9	สิ่งที่ได้รับจากการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน	132
10	สาเหตุที่ไม่ทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่าย	134
11	องค์ประกอบหนุนเสริมให้เกิดการยอมรับ	137
12	การจัดการความรู้เรื่องดินของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน	160
13	การจัดการความรู้เรื่องน้ำของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน	161
14	การจัดการความรู้เรื่องพืชของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน	162
15	การจัดการความรู้เรื่องสัตว์ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน	163
16	ข้อมูลปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้เกษตรประณีต กลุ่มพออยู่พอกิน	171
17	ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้เกษตรประณีต กลุ่มเหลืออยู่เหลือกิน	180
18	ข้อมูลปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้เกษตรประณีต กลุ่มก้าวหน้า	188
19	ปัญหาและการแก้ปัญหาในการจัดการความรู้สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน	197
20	เปรียบเทียบการจัดการความรู้ของชุมชนสองเครือข่าย	209
21	สรุปเปรียบเทียบประเด็นที่เกี่ยวข้องในการทำเกษตรประณีตของกลุ่มศึกษา	214

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	ระดับของการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง	16
2	การพึ่งตนเองของชุมชนชนบท	17
3	แผนผังในกระบวนการยอมรับวิทยาการแผนใหม่ของแต่ละบุคคล	36
4	องค์ประกอบของความรู้ที่สร้างหรือเกิดขึ้นในองค์กร	46
5	เกลียวการสร้างความรู้ในองค์กร	47
6	ขั้นตอน สำคัญในวงจรการจัดการความรู้ของ (Wiig, 1993)	50
7	กรอบแนวคิดที่นำมากำหนดเป็นประเด็นที่ทำการศึกษา	54
8	ความเชื่อมโยงของผู้เกี่ยวข้องกับเครือข่าย การจัดการความรู้เกษตรประณีต	84
9	รูปแบบการจัดการความรู้เรื่องดินของเครือข่ายครูบาสุทธินันท์	93
10	การประชุมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน	118
11	เจ้าหน้าที่เครือซีเมนต์ไทยมาเรียนรู้เกษตรประณีต	119
12	ความสัมพันธ์ของรูปแบบการทำกับองค์ประกอบที่ทำให้เกษตรประณีตประสบความสำเร็จ	192
13	รูปแบบการจัดการความรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน	221

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมา และความสำคัญ

เกษตรประณีต เป็นกระบวนการเรียนรู้จากการทำเกษตรผสมผสานอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มต้นจากกิจกรรมในพื้นที่เล็กๆก่อนและเมื่อมีความรู้แล้วจึงขยายพื้นที่เพิ่มมากขึ้น การที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานได้พยายามขับเคลื่อนและดำเนินการ เพื่อหาคำตอบให้กับเกษตรกรที่ยังติดยึดกับกรอบความคิดที่ว่า ในการทำเกษตรผสมผสานนั้นจะต้องมีที่ดินมาก ลงทุนมาก และแรงงานมาก ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นเช่นนั้น แต่จะต้องเป็นการผลิตทั้งพืชและสัตว์ร่วมกันให้มีความหลากหลาย เพื่อประโยชน์ในการเกื้อกูลต่อกันอย่างมีประสิทธิภาพ มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่นาอย่างเหมาะสมเกิดประโยชน์สูงสุด มีความสมดุลต่อสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง และเกิดความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติด้วย โดยมุ่งเป้าหมายไปที่การประสานเกื้อกูลกันระหว่างพืชและสัตว์ เศษซากพืช และผลพลอยได้จากการปลูกพืชจะเป็นประโยชน์ต่อกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ และผลที่ได้จากการเลี้ยงสัตว์ก็จะได้มีมูลสัตว์ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อพืชด้วยเช่นเดียวกัน เกษตรประณีต ถือเป็นเกษตรผสมผสานที่ถูกย่อส่วนลงมาให้อยู่ในพื้นที่จำกัด สำหรับเป็นการศึกษา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตลอดทั้งเป็นการสร้างแรงบันดาลใจในการเริ่มต้นของการปฏิบัติ ที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานพยายามที่จะผลักดันและสนับสนุนให้เกษตรกรรายย่อยนำไปปรับใช้ในการประกอบอาชีพของตนเพื่อปรับเปลี่ยนจากการผลิตแบบเชิงเดี่ยวมาเป็นการผลิตเพื่อความหลากหลาย หรือเป็นต้นแบบให้กับเกษตรกรที่ทำการเกษตรผสมผสานอยู่แล้วแต่ไม่รู้ว่าจะดำเนินการต่ออย่างไรจึงจะประสบความสำเร็จ อันจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

จากแนวทางการพัฒนาและความพยายามของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และพหุภาคีภาคอีสานที่จะผลักดันให้เกษตรกรรายย่อยในภาคอีสานได้เปลี่ยนกระบวนคิด และแนวทางการผลิตจากเกษตรเชิงเดี่ยว หรือที่เรียกว่าเกษตรกระแสหลัก ซึ่งเน้น 1) การผลิตที่ต้องการให้ได้ผลผลิตสูง ๆ และใช้ปัจจัยการผลิตมากๆ 2) มีการลงทุนด้านเครื่องจักรกลการเกษตรแทนการใช้แรงงานคน 3) เน้นการผลิตเชิงเดี่ยว ถือเป็นการผลิตที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านและมีการผลิตในพื้นที่ขนาดใหญ่ 4) เป็นระบบการเกษตรที่มีความผูกพันกับระบบธุรกิจอย่างเหนียวแน่น และ 5) เป็นระบบการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดเป็นหลัก ซึ่งได้ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย

เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ถูกทำลาย ได้แก่ ปัญหาการพังทลายของหน้าดิน ปัญหาดินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์ อันเกิดจากการใช้ปุ๋ยเคมีมาเป็นเวลานาน และปัญหาการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชทำให้เกิดสารพิษตกค้างในสิ่งแวดล้อมและทำลายความสมดุลตามธรรมชาติ ด้านเศรษฐกิจการเกษตรแผนใหม่มีเป้าหมายในการผลิตเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนอาหาร และเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกร แต่แทนที่เกษตรกรจะประสบความสำเร็จ กลับประสบความล้มเหลวทางเศรษฐกิจ เนื่องจากต้นทุนการผลิตสูงกว่ารายได้ และไม่สามารถกำหนดราคาผลผลิตของตนเองได้ มีผลกระทบด้านสุขภาพในทางลบต่อตัวเกษตรกรและผู้บริโภค พบว่าการใช้สารเคมีในระบบการผลิตไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมี สารเคมีทั้งยาฆ่าแมลงและยากำจัดวัชพืช ได้ส่งผลโดยตรงต่อสิ่งแวดล้อมที่ขาดความสมดุล พร้อมทั้งสารตกค้างในผลผลิต ส่งผลเสียต่อสุขภาพของทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค ความรู้ที่ได้จากการไปศึกษาการเกษตรจากต่างประเทศ หรือการเชิญผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศมาวางรากฐานการเกษตรของไทย ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยถูกละเลย เนื่องจากความเชื่อที่ว่าความรู้ดังกล่าวไม่มีความเป็นวิทยาศาสตร์ ไม่ทันสมัย ทำให้เกษตรกรเกิดความไม่มั่นใจ ขาดความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาของตนที่ได้รับการถ่ายทอดมาเป็นเวลานาน จนขาดการพัฒนาทั้งที่ภูมิปัญญาดังกล่าวสามารถช่วยแก้ไขปัญหาวิกฤติการณ์จากเกษตรแผนใหม่ได้ (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2535 ; จิรวัฒน์ เวชแพศย์, 2547)

จากสภาพปัญหาด้านการเกษตรดังกล่าว ภูมิปัญญาจากปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานที่ทำเกษตรผสมผสานมานานนับสิบปี จึงเกิดเป็นแนวคิด “เกษตรประณีต 1 ไร่” ขึ้นมา ซึ่งเป็นรูปแบบการเกษตรแนวใหม่ที่ส่งเสริมให้เกษตรกรใช้ที่ดินอย่างคุ้มค่า สามารถพึ่งพาตนเองได้ เริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ จากง่ายไปหายาก บนรากฐานการพึ่งตนเองด้วยการรู้จักพอ การอุดรูรั่ว การออมน้ำ ออมดิน ออมสัตว์ ออมต้นไม้ ออมเงิน สั่งสมกัลยาณมิตร และสั่งสมภูมิปัญญาในการแก้ปัญหา ทำให้มีอยู่มีกิน เหลือกินได้แจกทำให้มีเพื่อน เหลือแจกได้ขายทำให้มีรายได้จึงกลายเป็นคนมีอยู่มีกิน มีเพื่อน มีเงินและมีสุขภาพดีจากการกินอาหารปลอดสารพิษ ได้เดินออกกำลังกายในสวนทุกวัน ทำงานในที่ที่ร่มรื่น พร้อมมีดอกไม้ส่งกลิ่นหอมให้สดชื่น ร่างกายจึงแข็งแรง จิตใจจึงแจ่มใส สามีภรรยาได้อยู่ด้วยกัน ทำงานด้วยกันเป็นส่วนใหญ่ ลูกหลานอยู่ใกล้ญาติสนิทมิตรสหายมากมายทำให้สุขภาพทางสังคมดีไปด้วย มีการพบปะแลกเปลี่ยนแก้ไขปัญหาจนเกิดปัญญา พร้อมด้วยจิตสาธารณะที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เพราะตัวเองก็มีมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ประสงค์ที่จะบริจาคเป็นทานแก่ผู้สนใจ กลายเป็นสุขภาวะทางจิตวิญญาณที่ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านเองก็มีความสุขเพิ่มขึ้น (อภิสิทธิ์ ธำรงวรางกูล, 2547)

จากผลการดำเนินงานการทำเกษตรกรรมแบบประณีต 1 ไร่ ของผาย สร้อยสระกลาง และคณะ (2549) พบว่าเป็นรูปแบบเริ่มต้นของการทำเกษตรเกษตรผสมผสานได้ดี ใช้เวลา และ

เงินทุนไม่มาก มีอาหารการกินพอเพียงตลอดปี นอกจากนั้นยังมีเหลือแจกเพื่อนบ้านเพื่อสร้างกัลยาณมิตรได้ดี อีกทั้งเกษตรกรมีชุดความรู้ในการที่จะดำรงอยู่ในอาชีพที่สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้อย่างมีความสุข มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และสามารถลดภาวะหนี้สินได้ด้วยหลักการและแนวคิดเกษตรประณีต อันจะนำไปสู่ความพออยู่พอกิน และครอบครัวเป็นสุข จากการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยได้พบว่า แนวคิดเกี่ยวกับ "การจัดการความรู้" เป็นแนวคิดที่สามารถประยุกต์ใช้ได้กับการพัฒนาอาชีพควบคู่กับการการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งเห็นได้จากแนวคิดของวิจารณ์ พานิช (2548) ซึ่งกล่าวไว้ว่า "...การจัดการความรู้คือเครื่องมือเพื่อการบรรลุเป้าหมาย อย่างน้อย 4 ประการไปพร้อมๆ กัน ได้แก่ 1) บรรลุเป้าหมายของงาน 2) บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาคน 3) บรรลุเป้าหมายการพัฒนาองค์กรไปเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ และบรรลุความเป็นชุมชนเป็นหมู่คณะ ความเอื้ออาทรระหว่างกัน และ4) มีชุดความรู้ของตนเอง ที่ร่วมกันสร้างสำหรับใช้ในงานของตน..." ประกอบกับแนวคิดของสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ (2548) ซึ่งกล่าวไว้ว่า "...มนุษย์เพิ่งจะเดินมาถึงจุดที่เป็นเส้นขอบของปัญญาที่เรียกว่า การจัดการความรู้ ประเทศไหนเอาความรู้มาจับเข้ากับกระบวนการของชีวิต จะต้องเอาทุกอย่างมาเป็นเรื่องที่ต้องเรียน เรียนทุกอย่างที่ตัวเองสัมผัส ประเทศจึงเจริญรุดหน้าเป็นมหาอำนาจแห่งปัญญา ส่วนประเทศที่เอาแต่ลอกกากเดนความรู้ของประเทศอื่น นอกจากจะโง่ดักดานแล้ว ต้องมานั่งจ่ายค่าโง่ จ่ายแล้ว จ่ายอีกอยู่ร่ำไป ..." ซึ่งแนวคิดนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดของเสรี พงศ์พิศ (2548) ที่กล่าวไว้ว่า "การเรียนรู้จะทำให้คนได้สืบค้นหาศักยภาพที่แท้จริงของตนเอง ค้นพบ "ทุน" ที่แท้จริงที่ยังคงเหลืออยู่ไม่น้อยในชุมชน ทุนทรัพยากร ทุนโภคทรัพย์ ผลผลิต ความรู้ ภูมิปัญญา ทุนทางศีลธรรม ทุนวัฒนธรรม ทุนทางสังคม ที่จะทำให้เกิดนวัตกรรมซึ่งหมายถึงการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ที่มีฐานอยู่ที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับความรู้สากลหรือความรู้ จากวัฒนธรรมอื่น โดยอาศัยทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นหลัก..." เช่นเดียวกันกับแนวคิดของเสน่ห์ จามริก (2541) ได้กล่าวไว้ว่า "...ในการศึกษาชุมชนชนบทนั้นจะต้องดูหลายด้านเพื่อความครอบคลุมอย่างน้อยต้องดู 3 มิติ ประกอบด้วย

มิติที่ 1 ต้นทุนชีวิต เอาไว้เป็นฐาน พวกธรรมชาติ พวกดิน แหล่งน้ำ ความหลากหลายทางชีวภาพ ฯลฯ ที่ใช้เป็นต้นทุนชีวิตเนื่องจากซื้อขายไม่ได้ ไม่เช่นนั้นคนหนึ่งจะตกเป็นเหยื่อของอีกคนหนึ่ง เราต้องสร้างความเข้าใจ สร้างความสำนึกให้จงได้ เราจะจัดการการเรียนรู้อย่างไร

มิติที่ 2 ดุลยภาพชีวิต ต้องดูแลเรื่องอาหารการกิน สุขภาพอนามัย ครอบครัว สภาพแวดล้อม ชนบทมีความสบายเรื่องอาหาร แต่ต้องมีการพัฒนาสิ่งนี้ให้ถูกสุขลักษณะสมัยใหม่ อีกทั้งความรู้วิทยาศาสตร์เบื้องต้นซึ่งจำเป็นต้องรู้

มิติที่ 3 การพัฒนาชีวิต และสังคมไปกับกระแสของโลกภายนอก คือกระแสการพัฒนาชนบท ซึ่งได้แก่ เรื่องของการแปรรูป เพิ่มมูลค่าการออม กองทุนชุมชน และเศรษฐกิจท้องถิ่น ฯลฯ วัฒนธรรมการเรียนรู้ มีแกนกลางคือ คน ครอบครัว และชุมชน..."

ทุนที่มีความสำคัญในการประกอบอาชีพคือทุนทางปัญญาหรือความรู้นั่นเอง สุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ (2550) ปราชญ์ชาวบ้านผู้ที่ไม่หยุดการเรียนรู้ กล่าวไว้ว่า "...การที่เกษตรกรประสบกับความล้มเหลวในอาชีพ มีหนี้สินผูกพันจนกระทั่งไม่สามารถอยู่กับอาชีพของตนในชุมชนได้นั้น อันมีผลมาจากความรู้ไม่พอใช้ ดังนั้นคนที่จะสามารถยืนหยัดอยู่ในอาชีพของตนได้จะต้องเป็นคนที่เรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ต้องเอาวิชาการ มาผนวกกับอาชีพ และสุดท้ายก็จะได้เป็นวิชาชีพที่สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้อย่างมีความสุข และในขณะเดียวกันจะต้องมีการจัดการความรู้อยู่ตลอดเวลา ทุกอย่างสามารถยืดหยุ่นได้ และพยายามให้เป็นไปแบบธรรมชาติ ซึ่งแหล่งของความรู้นั้นมีที่มาได้หลายทางได้แก่ ความรู้ในตัวคน ความรู้ในเอกสารตำรา ความรู้จากสารสนเทศและความรู้จากธรรมชาติ..." นอกจากนั้นสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ (2550) ยังได้กล่าวเพิ่มเติมว่า "...ในการทำงาน หรือกระบวนการพัฒนานั้นจะต้องให้เกิดความคล่องตัว และต้องมีความยืดหยุ่นจึงจะส่งผลให้การทำงานบรรลุวัตถุประสงค์และมีประสิทธิภาพ สำหรับมหาชีวาลัยอีสานได้กำหนดยุทธศาสตร์ในการทำงานไว้เป็น 3 ยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย 1) การจัดการความรู้แบบธรรมชาติ 2) การทำงานอิงระบบ และ 3)การสร้างพันธมิตรทางวิชาการ..." ซึ่งสอดคล้องกับการจัดการความรู้ของวิจารณ์ พานิช (2548) ได้กล่าวไว้ว่า "...การจัดการความรู้นั้น จะต้องดำเนินการอย่างน้อย 6 ประการได้แก่ 1) การกำหนดความรู้หลักที่จำเป็นหรือสำคัญต่องาน หรือกิจกรรมของกลุ่มหรือองค์กร 2) การเสาะหาความรู้ที่ต้องการ 3) การปรับปรุง ดัดแปลง หรือสร้างความรู้บางส่วนให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับงานของตน 4) การประยุกต์ใช้ความรู้ในกิจการงานของตน 5) การนำประสบการณ์จากการทำงานและการประยุกต์ใช้ความรู้ มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสกัด "ขุมความรู้" ออกมาบันทึกไว้ 6) การจดบันทึก "ขุมความรู้" และ "แก่นความรู้" สำหรับไว้ใช้งานและปรับปรุงเป็นชุดความรู้ที่ครบถ้วน ลุ่มลึก และเชื่อมโยงมากขึ้น เหมาะต่อการใช้งานมากขึ้น และประเด็นสำคัญต้องเป็นการดำเนินการแบบบูรณาการทั้ง 6 ประการ ให้เป็นเนื้อเดียวกัน สะดวก เหมาะสม และง่ายต่อการทำความเข้าใจและการปฏิบัติ..."

จากแนวทางการทำเกษตรประณีต 1 ไร่ ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานนั้น เป้าหมายสำคัญคือให้คนเกิดการเรียนรู้ในการประกอบอาชีพของตนเอง พื้นที่ 1 ไร่ ที่กำหนดไว้ในเบื้องต้น คือพื้นที่แห่งการเรียนรู้สำหรับที่จะตอบคำถามของตนเองและเกษตรกรโดยรวม ว่าแท้จริงแล้วในการประกอบอาชีพของตนเอง การดำเนินกิจกรรมการผลิตแต่ละอย่างตนเองจะต้องมีความรู้ จึงจะสามารถฟันฝ่าอุปสรรคให้ตนเองอยู่รอดในอาชีพได้ พื้นที่เล็กๆ

เพียง 1 ไร่ เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่มีความเหมาะสมทั้งขนาดและเงินทุนในการดำเนินกิจกรรมที่เกษตรกรสามารถจัดหาได้ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ที่สำคัญ และเมื่อเกษตรกรเรียนรู้ได้แล้วก็จะสามารถปรับตัวให้มีความยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์ เกษตรกรเกิดความเชื่อมั่นและสามารถขยายพื้นการผลิตให้เพียงพอต่อความจำเป็นในการดำรงชีพของตนเองและชุมชนได้ ซึ่งสอดคล้องกับ นิคม ไชยวรรณ และคณะ (2542) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขที่มีผลต่อการขยายตัวของเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ว่าเงื่อนไขที่มีความสำคัญมากที่สุดคือน้ำ รองลงมาได้แก่ดิน การตลาด และทุน ตามลำดับ สำหรับเงื่อนไขที่เป็นตัวกำหนดความสำเร็จของการทำเกษตรผสมผสานนั้น ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2543) พบว่ามีเงื่อนไขที่สำคัญคือ 1) เงื่อนไขทางด้านกายภาพ ได้แก่สภาพของพื้นที่ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จได้ต้องเลือกรูปแบบการผลิตทางการเกษตรให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ซึ่งไม่ใช่เป็นการเอาชนะธรรมชาติ แต่เป็นการเอาประโยชน์จากธรรมชาติ 2) เงื่อนไขด้านชีวภาพ เกษตรกรที่ประสบผลสำเร็จได้ต้องมีการเลือกพันธุ์พืชและสัตว์ ที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ในไร่นานั้นได้ 3) เงื่อนไขด้านเศรษฐกิจ ถ้าเกษตรกรมีการลงทุนต่ำมีการใช้ทรัพยากรในไร่นาให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยอาศัยการเกื้อกูลของกิจกรรมการผลิตเพื่อลดรายจ่ายภายในไร่นา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เกษตรกรทำการผลิตและดำรงชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ก็จะทำให้การทดลองการทำเกษตรประณีต 1 ไร่ เพื่อพัฒนาไปสู่การทำเกษตรผสมผสานที่ปลอดสารพิษอย่างเต็มรูปแบบ ย่อมเป็นไปได้ในที่สุด แต่ทั้งนี้เกษตรกรต้องผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดด้วย โดยตลาดที่สำคัญเป็นอันดับแรก คือความต้องการเพื่อการกินการใช้ในครัวเรือน แล้วจึงพิจารณาถึงตลาดภายนอกตามลำดับและ 4) เงื่อนไขทางด้านสังคม มีเงื่อนไขที่มีผลต่อความสำเร็จของเกษตรกรหลายอย่าง ได้แก่ ความสามัคคีในครอบครัว การอยู่ประจำในไร่นา การมีกลุ่มและเครือข่าย ที่สำคัญเกษตรกรจะต้องมีความขยันมุ่งมั่น ตั้งใจ อดออม และควรมีหลักธรรมประจำใจ นอกจากนั้นภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2544) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าเงื่อนไขด้านแรงงานมีความยั่งยืนต่อการทำไร่นา แผนการผลิตจะต้องสอดคล้องกับแรงงานที่มีอยู่ การผลิตที่ใช้แรงงานน้อย จะสามารถลดค่าใช้จ่ายในการผลิตได้ เมื่อเกษตรกรใช้แรงงานในครัวเรือนมากขึ้น โอกาสที่จะส่งผลถึงความยั่งยืนในการประกอบอาชีพทางการเกษตรมีมากขึ้น

กว่าระยะเวลา 4 ปี ที่สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และพหุภาคีภาคอีสานได้ดำเนินกิจกรรมเกษตรกรรมแบบประณีต โดยมีเป้าหมายเพื่อการเรียนรู้ในอาชีพอันจะนำไปสู่การพึ่งตนเองในที่สุด และจากการศึกษาในเบื้องต้นพบว่ามีเกษตรกรไม่ถึงร้อยละ 50 ที่ยังดำเนินกิจกรรมอยู่อย่างต่อเนื่อง และให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องการจัดการความรู้เรื่องดิน น้ำ แสง พืช สัตว์ และระบบของ

การจัดการที่มีความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ ทั้งในระดับแปลง ระดับครอบครัว ระดับนิเวศน์ และระดับชุมชน แต่ในขณะเดียวกันยังพบว่ามีเกษตรกรเกินกว่าร้อยละ 50 ได้หยุด หรือเลิกทำเกษตรประณีต จึงส่งผลให้การขยายตัวตามแนวคิดของการทำเกษตรประณีตเป็นไปด้วยความล่าช้า อีกทั้งไม่แพร่หลายเท่าที่ควร จากปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงทำให้มีความสนใจอย่างยิ่งในการที่จะศึกษาถึงเงื่อนไขในการตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรม การยอมรับ และการจัดการความรู้ในการทำเกษตรประณีต ดังนั้นจึงเกิดข้อคำถามว่า..."เพราะเหตุใดการส่งเสริมการทำเกษตรประณีตตามแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน จึงไม่แพร่หลายเท่าที่ควร และมีเงื่อนไขใดบ้างที่จะสนับสนุนให้เกิดการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต อันจะนำไปสู่ข้อค้นพบใหม่ที่จะนำไปเสนอเป็นนโยบายในการพัฒนาอาชีพการเกษตรต่อไป"

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ (KM) ในการทำเกษตรประณีต ของเกษตรกรในเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

1.2.2 เพื่อศึกษาเงื่อนไขการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

1.2.3 เพื่อศึกษารูปแบบ (Model) ของการทำเกษตรกรรมแบบประณีต ของเกษตรกรในเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1.3.1 ได้ทราบรูปแบบ (Model) ของการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอันจะนำไปสู่การเรียนรู้และการพัฒนาอาชีพของเกษตรกร

1.3.2 ได้ทราบถึงวิธีการจัดการความรู้ในการทำเกษตรประณีต ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน อันจะนำไปสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายในการพัฒนาต่อไป

1.3.3 ได้ทราบถึงเงื่อนไขของการยอมรับในการทำเกษตรแบบประณีตของเกษตรกรอันจะนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการพัฒนาอาชีพต่อไป

1.3.4 ได้ทราบถึงเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคในการยอมรับ สำหรับการทำเกษตรแบบประณีตของเกษตรกรอันจะนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการพัฒนาอาชีพต่อไป

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตในการศึกษาดังนี้

1.4.1 ด้านระยะเวลา ผู้วิจัยดำเนินวิจัยระหว่างปี 2550 - 2554

1.4.2 ประชากร/ตัวอย่างที่ทำการศึกษา การศึกษาการจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในครั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาเฉพาะปราชญ์ชาวบ้าน 3 ท่าน คือครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ พ่อคำเดื่อง ภาษี และ พ่อผาย สร้อยสระกลาง และสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 42 ท่าน

1.4.3 การจัดการความรู้ด้านการยอมรับ และไม่ยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต ประกอบด้วย

1.4.3.1 เงื่อนไข และองค์ประกอบของการยอมรับ

1.4.3.2 เงื่อนไข และองค์ประกอบที่เป็นอุปสรรคของการไม่ยอมรับ

1.4.4 การศึกษาด้านทัศนคติ และแนวคิดที่มีต่อเกษตรประณีต ประกอบด้วย

1.4.4.1 คุณลักษณะของสมาชิก

1.4.4.2 แรงจูงใจของสมาชิก

1.4.4.3 การยอมรับ

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

เกษตรประณีต หมายถึง พื้นที่แห่งการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง ในการทำเกษตรผสมผสาน โดยเริ่มต้นจากพื้นที่น้อย ๆ ก่อน เมื่อมีความรู้แล้วจึงขยายสู่พื้นที่ขนาดใหญ่ขึ้น เพียงพอต่อความต้องการของตนเอง และชุมชน ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

ความรู้ หมายถึง สิ่งที่ได้สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้า หรือประสบการณ์ รวมทั้งสิ่งที่ได้รับมาจากการได้ยิน ได้ฟัง การคิด หรือสารสนเทศที่ได้รับ และการปฏิบัติในแต่ละด้าน แล้วผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ของบุคคลหรือองค์กรที่สามารถนำสู่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดทักษะ และความเข้าใจได้

การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการในการค้นหาความรู้ การสร้างชุดความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้ การนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติ แล้วนำความรู้ที่สร้างขึ้นมานั้นไปใช้เพื่อให้ไขปัญหาต่างๆ ในการทำงานของตน หรือขององค์กรได้

ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ ภูมิรู้และมีความสามารถในการใช้สติปัญญาของตนในการแก้ปัญหา มีการสะสมประสบการณ์ ในการดำรงชีวิต การพึ่งตนเอง และการเผื่อแผ่

แบ่งปัน จนกระทั่งได้รับการยอมรับและยกย่องให้เป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิต (ประกอบด้วย ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์, ครูบาคำเดื่อง ภาษี และครูบาผาย สร้อยสระกลาง)

เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง การรวมตัวกันของปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน เพื่อสร้างเป็นภาคีเครือข่ายการทำงานให้เกิดพลังในการพัฒนา ให้สามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ให้เกิดการทำงานแบบเครือข่าย มีศูนย์เรียนรู้เป็นแหล่งเรียนรู้และกระจายความรู้ และฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณี นอกจากนั้นยังส่งเสริมให้ชุมชนได้ตระหนักในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ หมายถึง เกษตรกรที่เป็นสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่ 4 อำเภอของจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ อำเภอสตึก อำเภอแคนดง อำเภอลำปลายมาศ และอำเภอพุทไธสง

กระบวนทัศน์ หมายถึง วิธีคิด วิธีปฏิบัติ วิธีให้คุณค่า ซึ่งตั้งอยู่บนฐานการมองโลกความเป็นจริงแบบหนึ่ง บางคนแปลว่า ทัศนะ เพราะเป็นทัศนะพื้นฐานที่เป็นตัวกำหนดวิธีคิด วิธีปฏิบัติ วิธีให้คุณค่า และวิถีชีวิตทั้งหมดของผู้คน (กลุ่มงานพัฒนาทรัพยากรบุคคล ศพช. เขต 5 ลำปาง, 2550)

การยอมรับ หมายถึง กระบวนการที่เริ่มตั้งแต่เกษตรกรคนหนึ่งได้รับทราบเกี่ยวกับการทำเกษตรประณีต และรับเอาความรู้ต่างๆ เหล่านั้นไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง วิถีการดำเนินชีวิตของบุคคล ครอบครัว และชุมชนที่ไม่ประมาท ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่มือบายมุข เน้นการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง พึ่งพากันเอง ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

1.6 ประเด็นที่จะศึกษาในบทต่อไป

บทที่ 2 เป็นการศึกษาทบทวนเอกสารและงานวิจัย (literature review) ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้เพื่อการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำมากำหนดกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย โดยมุ่งเน้นให้ความสนใจกับเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจัดเป็นเงื่อนไขที่พอเพียง (Sufficient condition) หากเกษตรกรไม่มีความศรัทธาหรือมั่นใจในการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงแล้วย่อมไม่สามารถที่ทำเกษตรประณีตได้ ศึกษาเรื่องการก่อเกิดแนวคิดและการจัดการความรู้เกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และของเกษตรกร ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น (Necessary condition) และเป็นเงื่อนไขความรู้ของเศรษฐกิจพอเพียงด้วย เพื่อกำหนดองค์ประกอบตลอดจนประเด็นของการวิจัย

บทที่ 3 ว่าด้วยวิธีดำเนินการวิจัย (research method) ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในรูปแบบของการศึกษาเฉพาะกรณี ในลักษณะมุ่งหาคำอธิบายจากกรณีศึกษาตามปรากฏการณ์ที่พบ และนำการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) มาใช้ในการอธิบายข้อมูลที่ค้นพบจากสภาพความเป็นจริงของกลุ่มศึกษา กลุ่มศึกษาประกอบด้วยปราชญ์ชาวบ้าน 3 ท่าน คือ ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ พ่อคำเดื่อง ภาษี และพ่อผาย สร้อยสระกลาง และสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านทั้ง 3 เครือข่าย จำนวน 42 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลการวิจัยประกอบด้วย การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้แบบสัมภาษณ์ การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการประชุมการสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 12 ราย โดยใช้เครื่องมือซึ่งประกอบด้วย การทำแบบบันทึกประวัติชีวิต ปฏิทินกิจกรรมการผลิต แผนผังวนเกษตร แผนผังฟาร์ม การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลไกระบบการผลิต ดำเนินการระหว่างเดือนตุลาคม 2550 ถึงเดือนธันวาคม 2553 การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติพรรณนา

บทที่ 4 เป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูล สถานภาพทั่วไปของเกษตรกรสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน รูปแบบการจัดการความรู้เกษตรประณีต เงื่อนไขการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต รูปแบบการทำเกษตรประณีต เศรษฐกิจพอเพียงกับการประยุกต์ใช้ในการทำเกษตรประณีตของชาวอโศก และผลการศึกษาข้อมูลทั่วไปพบว่า เพศ อายุ การศึกษา ส่วนใหญ่เป็นเพศชายอายุอยู่ระหว่าง 51-60 ปี เฉลี่ย 57.1 ปี การศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับประถมศึกษา ลักษณะครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว มีสมาชิกครัวเรือนจำนวน 4-6 คน มีที่ดินถือครอง 1-2 แปลง และมีจำนวนที่ดินถือครองที่มีความแตกต่างกันมากตั้งแต่ 3.5-120 ไร่ สำหรับพื้นที่ในการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายในช่วงแรกการดำเนินการมีตั้งแต่ 0.5-3 ไร่ ซึ่งใช้แรงงานในการทำ 1-3 คน/ครัวเรือน ซึ่งเป็นลักษณะส่วนใหญ่ของผู้ประกอบอาชีพการเกษตรที่พบได้ทั่วไปในปัจจุบัน และส่วนใหญ่ฝ่ายชายจะเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นอกจากนั้นยังพบว่า สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่ทำเกษตรประณีตจะไม่ค่อยมีตำแหน่งทางสังคม เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่าหากไปทำงานทางสังคมเพื่อส่วนรวมมากๆ จะทำให้ไม่มีเวลามาเรียนรู้ และทำเกษตรประณีตของตนเอง

ผลการศึกษา พบว่า รูปแบบการจัดการความรู้เกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน สมาชิกให้ความสำคัญกับการสร้างความรู้ ด้วยการใช้ความรู้ฝังลึกผ่านกระบวนการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างสมาชิกทั้งในและนอกเครือข่าย เพื่อยกระดับความรู้ของตนให้ไปสู่ความรู้ชัดแจ้ง แล้วหมุนกลับมาเป็นความรู้ฝังลึกอีกครั้งหนึ่ง เพื่อแก้ปัญหาการประกอบอาชีพของตน ซึ่งมีความหลากหลายตามบริบทในเชิงพื้นที่ ชุมชนและทรัพยากรที่มีอยู่ โดยมีผู้รับประโยชน์ร่วม (Stakeholder Analysis) ในการจัดการความรู้ จำนวน 6 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มผู้สนับสนุนงบประมาณ กลุ่มผู้ช่วยปราชญ์ กลุ่มผู้เรียน กลุ่มวิจัย และ

กลุ่มพันธมิตรทางวิชาการ แต่ละกลุ่มมีบทบาทและความสำคัญที่แตกต่างกันออกไป กลุ่มที่มีอิทธิพลต่อการจัดการความรู้เกษตรประณีตมากที่สุดคือ กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มผู้เรียน กลุ่มผู้สนับสนุนงบประมาณ จากการศึกษาการจัดการความรู้ของสมาชิกเครือข่ายพบว่า มีรูปแบบการจัดการความรู้ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน คือ การค้นหาตนเอง เป็นการสร้างความตระหนักรู้ให้กับสมาชิก การสร้างแรงบันดาลใจ เป็นการเปิดโลกทัศน์ของสมาชิกเครือข่าย การสร้างและแสวงหาความรู้ใหม่ เป็นการสร้างและพัฒนาความรู้ที่มีอยู่เดิมผสมผสานกับความรู้ใหม่ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ ข้อคิดเห็น ความเชื่อ วิธีการ การประเมินผลความรู้ เป็นการคัดกรองความรู้หลังจากที่ได้มีการนำความรู้ไปปฏิบัติในแปลงของตน และการจัดเก็บและเผยแพร่ความรู้ เป็นการควบรวมความรู้จากความรู้ฝังลึกไปสู่ความรู้ชัดแจ้ง

สำหรับเงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบของการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านสามารถจำแนกได้เป็น 3 เงื่อนไข คือ 1) เงื่อนไขที่พอเพียง เป็นเงื่อนไขที่เกษตรกรจะต้องรู้จักตนเอง ด้วยการรู้จักพอ รู้จักอุดรูรั่วเพื่อลดรายจ่าย สั่งสมกัลยาณมิตร และสั่งสมภูมิปัญญาในการแก้ปัญหา นับเป็นการเน้นชีวิตที่มีความสุขแทนชีวิตที่ร่ำรวยด้านวัตถุและทรัพย์สินเงินทอง เป็นชีวิตที่เรียบง่าย ประหยัดและอดออมไม่หรูหราฟุ่มเฟือย ประกอบด้วยความเชื่อในแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ทางเลือกเกี่ยวกับอาชีพ ความขยันอดทนและใจรักและการประหยัดอดออม 2) เงื่อนไขที่จำเป็นเป็นเงื่อนไขเกี่ยวกับการจัดการความรู้และปัจจัยเกี่ยวข้องอื่นๆ ที่จำเป็น ประกอบด้วย ปัจจัยด้านการเรียนรู้และเครือข่าย ปัจจัยด้านความรู้และการจัดการ ปัจจัยด้านสุขภาพ ขอบครอบครัวและปัจจัยด้านบริบทของพื้นที่) และ 3) เงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบอื่น เป็นเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรประณีตซึ่งจัดว่าเป็นทั้งปัจจัยเอื้อและปัจจัยขัดขวางทำให้เกิดการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต ประกอบด้วย ปัจจัยด้านรายได้ รายจ่ายและการตลาด การมีเงินทุนตามความจำเป็น การมีแรงงานที่มากพอ และมีไฟฟ้าเพื่อสูบน้ำ

รูปแบบของการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ของสมาชิกเครือข่ายพบว่ามี 3 รูปแบบ คือ1) แบบพออยู่พอกิน เป็นรูปแบบที่สมาชิกผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก 2) แบบเหลืออยู่เหลือกิน เป็นรูปแบบการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือน แบ่งปันและการจำหน่าย และ3) แบบยั่งยืน เป็นรูปแบบการผลิตที่ตั้งอยู่บนฐานของความรู้ สมาชิกจะผลิตเพื่อการบริโภค และสร้างรายได้แก่ครัวเรือนอย่างยั่งยืนจากอาชีพการทำเกษตร ซึ่งแต่ละรูปแบบจะมีการจัดการความรู้ในแต่ละกิจกรรมที่ต่างกัน จึงอาจกล่าวได้ว่า การจัดการความรู้เกษตรประณีตเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง อันจะนำไปสู่ความผาสุกของเกษตรกร และหากมีคุณอำนวยการเรียนรู้ที่มีความรอบรู้ มีเวลาเพียงพอ คล่องแคล่ว

ว่องไวและสามารถสร้างพันธมิตรที่เข้มแข็งในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้ดีและต่อเนื่อง จะเป็นการสร้างแรงบันดาลใจให้เกษตรกรยอมรับแนวคิดและนำไปพัฒนาอาชีพของตนเองได้อย่างยั่งยืน

สำหรับเศรษฐกิจพอเพียงกับการประยุกต์ใช้ในการทำเกษตรประณีตของชาวอโศก "ชาวอโศก" (ชาวอโศกเป็นกลุ่มคนที่นับถือศาสนาพุทธ ปฏิบัติตนในแนวทางของท่านสมณะโพธิรักษ์ และมีวิถีชีวิตรูปแบบเฉพาะกลุ่ม เน้นการทำงาน กินและใช้ร่วมกัน มีชุมชนเครือข่ายกระจายอยู่ทั่วประเทศ) ชาวอโศกไม่กินเนื้อสัตว์ (มังสวิรัติ) ถือศีลห้าเป็นอย่างต่ำ ละเว้นอบายมุข ไม่เลี้ยงสัตว์ แต่งกาย อยู่อาศัย แบบประหยัดและสมถะ เน้นการอยู่แบบระบบสาธารณโภคี (สาธารณโภคี เป็นระบบเศรษฐกิจที่ทรัพย์สมบัติเป็นส่วนรวมแบ่งปันกันกินใช้ ร่วมกินร่วมใช้ของส่วนกลาง ทรัพย์สมบัติเป็นของทุกคนที่อยู่ร่วมกัน) ชาวอโศกจัดได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่ชอบความสันโดษ กินน้อย ใช้น้อย แต่ทำงานหนัก ซึ่งได้น้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ มีการจัดการความรู้เรื่องดิน น้ำ พืช ได้อย่างเหมาะสม ไม่เน้นในเรื่องของรายได้แต่จะเน้นในเรื่องของการผลิตเพื่อความพอเพียงในการใช้ประโยชน์ของตนและชุมชน และเมื่อเปรียบเทียบในเรื่องของรายได้จากการขายผลผลิตที่เป็นเงินสดจะมีรายได้เท่ากับกลุ่มที่ทำเกษตรประณีตแบบเหลืออยู่เหลือกิน ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน แต่ในระยะยาวการทำเกษตรประณีตของชุมชนเครือข่ายจะก้าวหน้าไปมากกว่านี้ เพราะมีการวิจัยอย่างสม่ำเสมอและมีการใช้ความรู้อย่างเข้มข้น จัดได้ว่าเป็นการทำเกษตรประณีตแบบยั่งยืน

บทที่ 5 เป็นการสรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ ซึ่งผลการวิจัยนี้สามารถสรุปให้เห็นโดยเด่นชัดว่าการจัดการความรู้เกษตรประณีตอย่างต่อเนื่องและมีความเข้มข้นพร้อมกับนำหลักและแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นทางปฏิบัติในการดำเนินชีวิตจะสามารถทำให้เกษตรกรสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต อย่างไรก็ตามจากการศึกษานี้นอกจากจะพบว่าเงื่อนไขในการยอมรับในการทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จในสามเงื่อนไขคือ เงื่อนไขที่พอเพียง (Sufficiency conditions) เงื่อนไขที่จำเป็น (Necessary conditions) และเงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบอื่น (Other Condition) และจากข้อสรุปการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในครั้งนี้ ถ้าหากเกษตรกรได้เข้ามาศึกษาและเรียนรู้และลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง อีกทั้งพยายามโดยไต่ระดับขึ้นมาเรื่อยๆ ตามรูปแบบที่กำหนดไว้ จนกระทั่งถึงระดับความยั่งยืนพร้อมกับไปศึกษาเรียนรู้แนวทางการทำของชาวอโศก ดูวิธีคิด และแนวปฏิบัติแล้วนำมาผสมผสานกับของตนเอง ซึ่งจะเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่ไปสู่ทางสายกลางตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ย่อมเป็นการแน่นอนว่าจะได้พบกับความสำเร็จในอาชีพและชีวิตครอบครัวที่มีความสุขอย่างยั่งยืน

บทคัดย่อ

ชื่อเรื่อง : การจัดการความรู้เพื่อการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

โดย : อุทัย อันพิมพ์

ชื่อปริญญา : ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชา : พัฒนบูรณาการศาสตร์

ประธานกรรมการที่ปรึกษา : ดร. นรินทร บุญพราหมณ์

ศัพท์สำคัญ : การจัดการความรู้ รูปแบบ การยอมรับ เครือข่ายภูมิปัญญา เศรษฐกิจพอเพียง

เกษตรประณีต คือ พื้นที่แห่งการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง จากการทำเกษตรผสมผสาน โดยเริ่มต้นจากพื้นที่เล็กๆ ก่อน เมื่อมีความรู้แล้วจึงขยายพื้นที่เพิ่มมากขึ้น ให้เพียงพอต่อความต้องการของตนเอง ครอบครัวและชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อ 1) ศึกษารูปแบบการจัดการความรู้เกษตรประณีต 2) ศึกษาเงื่อนไขการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต และ3) ศึกษารูปแบบการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เป็นการวิจัยภาคสนามที่ใช้ทั้งวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสังเกตการประชุมกลุ่มย่อย และมีการตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูลด้วยเทคนิคการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า กลุ่มศึกษาคือเกษตรกรที่เป็นสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์จาก 3 เครือข่ายใน 4 พื้นที่อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอสตึก และอำเภอพุทไธสง อำเภอแคนดง และอำเภอลำปลายมาศ จำนวน 42 คน ดำเนินการระหว่างปี พ.ศ.2550-2553

ผลการศึกษา พบว่า รูปแบบการจัดการความรู้เกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน สมาชิกให้ความสำคัญกับการสร้างความรู้ ด้วยการใช้ความรู้ฝังลึกผ่านกระบวนการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างสมาชิกทั้งในและนอกเครือข่าย เพื่อยกระดับความรู้ของตนให้ไปสู่ความรู้ชัดแจ้ง แล้วหมุนกลับมาเป็นความรู้ฝังลึกอีกครั้งหนึ่ง เพื่อการแก้ปัญหาการประกอบอาชีพของตน ซึ่งมีความหลากหลายตามบริบทในเชิงพื้นที่ ชุมชนและทรัพยากรที่มีอยู่ โดยมีผู้รับประโยชน์ร่วมในการจัดการความรู้ จำนวน 6 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน 2) กลุ่มผู้สนับสนุนงบประมาณ 3) กลุ่มผู้ช่วยปราชญ์ 4) กลุ่มผู้เรียน 5) กลุ่มวิจัย และ 6) กลุ่มพันธมิตรทางวิชาการ แต่ละกลุ่มมีบทบาทและความสำคัญที่แตกต่างกันออกไป และกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อการจัดการความรู้เกษตรประณีตมากที่สุดคือ กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มผู้เรียน กลุ่มผู้สนับสนุนงบประมาณ จากการศึกษาการจัดการความรู้ของสมาชิกเครือข่ายพบว่า มีรูปแบบการ

จัดการความรู้ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน คือ 1) การค้นหาตนเอง เป็นการสร้างความตระหนักรู้ให้กับสมาชิก 2) การสร้างแรงบันดาลใจ เป็นการเปิดโลกทัศน์ของสมาชิกเครือข่าย 3) การสร้างและแสวงหาความรู้ใหม่ เป็นการสร้างและพัฒนาความรู้ที่มีอยู่เดิมผสมผสานกับความรู้ใหม่ 4) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ ข้อคิดเห็น ความเชื่อ วิธีการ 5) การประเมินผลความรู้ เป็นการคัดกรองความรู้หลังจากที่ได้มีการนำความรู้ไปปฏิบัติในแปลงของตน 6) การจัดเก็บและเผยแพร่ความรู้ เป็นการควบรวมความรู้จากความรู้ฝังลึกไปสู่ความรู้ชัดแจ้ง ส่วนเงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบของการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านสามารถจำแนกได้เป็น 3 เงื่อนไข คือ 1) เงื่อนไขที่พอเพียง เป็นเงื่อนไขที่เกี่ยวกับคุณธรรมของเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนแนวทางปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรกรจะต้องรู้จักตนเอง ด้วยการรู้จักพอ รู้จักอุดรูรั่วเพื่อลดรายจ่าย สั่งสมกัลยาณมิตร และสั่งสมภูมิปัญญาในการแก้ปัญหา นับเป็นการเน้นชีวิตที่มีความสุขแทนชีวิตที่ร่ำรวยด้านวัตถุและทรัพย์สินเงินทอง เป็นชีวิตที่เรียบง่าย ประหยัดและอดออมไม่หรูหราฟุ่มเฟือย ประกอบด้วย (1) ปัจจัยด้านความเชื่อในแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง (2) ปัจจัยทางเลือกเกี่ยวกับอาชีพและประสบการณ์ (3) ปัจจัยด้านความขยัน อดทนและใจรัก (4) ปัจจัยด้านการประหยัดอดออม 2) เงื่อนไขที่จำเป็น เป็นเงื่อนไขเกี่ยวกับการจัดการความรู้และปัจจัยเกี่ยวข้องอื่นๆ ที่จำเป็น ประกอบด้วย (1) ปัจจัยด้านการเรียนรู้และเครือข่าย (2) ปัจจัยด้านความรู้และการจัดการ (3) ปัจจัยด้านสุขภาพของครอบครัว (4) ปัจจัยด้านบริบทของพื้นที่ และ 3) เงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบอื่น เป็นเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรประณีตซึ่งจัดว่าเป็นทั้งปัจจัยเอื้อและปัจจัยขัดขวางให้เกิดการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต ประกอบด้วย (1) ปัจจัยด้านรายได้ รายจ่ายและการตลาด (2) การมีเงินทุนตามความจำเป็น (3) มีแรงงานมากพอ และ (4) มีไฟฟ้าเพื่อสูบน้ำใช้

สำหรับรูปแบบของการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ของสมาชิกเครือข่ายพบว่ามี 3 รูปแบบ คือ 1) แบบพออยู่พอกิน เป็นรูปแบบที่สมาชิกผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก 2) แบบเหลืออยู่เหลือกิน เป็นรูปแบบการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือน แบ่งปันและการจำหน่าย และ 3) แบบยั่งยืน เป็นรูปแบบการผลิตที่ตั้งอยู่บนฐานของความรู้ สมาชิกจะผลิตเพื่อการบริโภค และสร้างรายได้แก่ครัวเรือนอย่างยั่งยืนจากอาชีพการทำเกษตร ซึ่งแต่ละรูปแบบจะมีการจัดการความรู้ในแต่ละกิจกรรมที่ต่างกัน จึงอาจกล่าวได้ว่า การจัดการความรู้เกษตรประณีตเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง อันจะนำไปสู่ความผาสุกของเกษตรกร และหากมีคุณอำนวยการเรียนรู้ที่มีความรอบรู้ มีเวลาเพียงพอ คล่องแคล่วว่องไวและสามารถสร้างพันธมิตรที่เข้มแข็งในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้ดี

และต่อเนื่อง จะเป็นการสร้างแรงบันดาลใจให้เกษตรกรยอมรับแนวคิดและนำไปพัฒนาอาชีพของตนเองได้อย่างยั่งยืน

ABSTRACT

TITLE : KNOWLEDGE MANAGEMENT IN ELABORATE FARMING FOR SUFFICIENCY ECONOMY LIFE STYLE

BY : UTHAI UNPHIM

DEGREE : DOCTOR OF PHILOSOPHY

MAJOR : INTEGRAL DEVELOPMENT STUDIES

CHAIR : NARINTHORN BOONBRAHM, Ph.D.

KEYWORDS : KNOWLEDGE MANAGEMENT / MODEL / ACCEPTANCE / LOCAL WISDOM'S NETWORK / SUFFICIENCY ECONOMY

Elaborate farming is defined as self-developed learning by starting from a small plot of farm land through integrated farming after acquiring more knowledge, the cultivated area can be expanded in order to meet respectively self-requirement, family and community according to the principle of Sufficiency Economy. The objectives were to study; 1) knowledge management in Elaborate farming model 2) the acceptable condition of Elaborate farming -based concept and 3) Elaborate farming model that has been under taken by the organic intellectual networks. This research used both quantitative and qualitative research. The qualitative part adopted three techniques; in-depth interview, observation and small group discussion. Moreover the triangular technique was used for its validity. The target group was 42 members of organic intellectual networks that obtained from 3 out of 4 networks living in Satuk district, Bhudthaisong district, Kandong district, and Lamplaimat district in Buriram Province. The study was taken place during 2007 – 2010 AD.

The results showed that the members gave priority to the body of knowledge accumulate by exchanging their knowledge through small group discussion with both internal and external networks in order to improve their skills from, and developed it into explicit knowledge that would be reverted back to tacit knowledge afterward. Co-beneficiary in knowledge management was comprised of 6 different groups; 1) groups of organic intellectuals 2) financial supporters 3) assistants of organic intellectuals 4) learners 5) researchers and 6) academic

alliance. The most essential groups in this process of knowledge management were the learners, the organic intellectuals groups and the financial supporter. Apart from the study of knowledge management of the network, there were 6 steps of knowledge management; 1) self realization is most importance for raising the awareness of the member 2) providing inspiration can be done through widening vision 3) looking for new innovation is to build and develop existing knowledge together with the new ones 4) sharing and learning are achieved through sharing experiences, opinions, believes, and methods 5) evaluating through the screening of knowledge after practicing in one's own plot, and 6) keeping and disseminating new knowledge through the transformation of knowledge from tacit to explicit one. There are three conditions in the acceptances of the farmers toward the elaborate farming. They are 1) Sufficiency conditions; were the ones related to morality of Sufficiency Economy family preference for simple but happy life more than trying to make more money with or without success. Such farmers must understand their real basic needs very well and live within the bound of sufficiency, limit their expenses, gain more friendship and use wisdom to solve then own problems. The importance factors needed to fulfill this set of conditions included (1) having trust in the principle of the Sufficiency Economy, (2) choice of occupation and experience (3) diligence, perseverance and attentiveness (4) economizing 2) Necessary conditions; the knowledge management and related conditions need for elaborate farmers, they comprised of several factors (1) learning and networking (2) knowledge and management (3) health status of the family (4) the quality of cultivated land and 3) Other conditions; they can be either or the supporting impeding conditions. They (1) income, expense and marketing (2) the availability of necessary funding (3) availability of labor and (4) availability of electricity

In addition, there were 3 forms of Elaborate farming by members; 1) subsistence model – it was the production for household-consumption only, 2) surplus model – apart from production for household consumption, it is also having surplus for selling; and 3) sustainable – based on farmers skills and their knowledge leading to sustainability of their farming occupation. It could be said that Elaborate farming was another alternative development in agriculture that was consistent with Sufficiency Economy and for the farmer to achieve happiness. An active facilitator with good comprehension on the matter and sufficient time would build up an active

partnership continuously so that the farmers would be inspired to accept the concept and applied it to develop themselves sustainably.

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมา และความสำคัญ

เกษตรประณีต เป็นกระบวนการเรียนรู้จากการทำเกษตรผสมผสานอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มต้นจากกิจกรรมในพื้นที่เล็กๆก่อนและเมื่อมีความรู้แล้วจึงขยายพื้นที่เพิ่มมากขึ้น การที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานได้พยายามขับเคลื่อนและดำเนินการ เพื่อหาคำตอบให้กับเกษตรกรที่ยังติดยึดกับกรอบความคิดที่ว่า ในการทำเกษตรผสมผสานนั้นจะต้องมีที่ดินมาก ลงทุนมาก และแรงงานมาก ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นเช่นนั้น แต่จะต้องเป็นการผลิตทั้งพืชและสัตว์ร่วมกันให้มีความหลากหลาย เพื่อประโยชน์ในการเกื้อกูลต่อกันอย่างมีประสิทธิภาพ มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่นาอย่างเหมาะสมเกิดประโยชน์สูงสุด มีความสมดุลต่อสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง และเกิดความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติด้วย โดยมุ่งเป้าหมายไปที่การประสานเกื้อกูลกันระหว่างพืชและสัตว์ เศษซากพืช และผลพลอยได้จากการปลูกพืชจะเป็นประโยชน์ต่อกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ และผลที่ได้จากการเลี้ยงสัตว์ก็จะได้มีมูลสัตว์ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อพืชด้วยเช่นเดียวกัน เกษตรประณีต ถือเป็นเกษตรผสมผสานที่ถูกย่อส่วนลงมาให้อยู่ในพื้นที่จำกัด สำหรับเป็นการศึกษา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตลอดทั้งเป็นการสร้างแรงบันดาลใจในการเริ่มต้นของการปฏิบัติ ที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานพยายามที่จะผลักดันและสนับสนุนให้เกษตรกรรายย่อยนำไปปรับใช้ในการประกอบอาชีพของตนเพื่อปรับเปลี่ยนจากการผลิตแบบเชิงเดี่ยวมาเป็นการผลิตเพื่อความหลากหลาย หรือเป็นต้นแบบให้กับเกษตรกรที่ทำการเกษตรผสมผสานอยู่แล้วแต่ไม่รู้ว่าจะดำเนินการต่ออย่างไรจึงจะประสบความสำเร็จ อันจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

จากแนวทางการพัฒนาและความพยายามของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และพหุภาคีภาคอีสานที่จะผลักดันให้เกษตรกรรายย่อยในภาคอีสานได้เปลี่ยนกระบวนคิด และแนวทางการผลิตจากเกษตรเชิงเดี่ยว หรือที่เรียกว่าเกษตรกระแสหลัก ซึ่งเน้น 1) การผลิตที่ต้องการให้ได้ผลผลิตสูง ๆ และใช้ปัจจัยการผลิตมากๆ 2) มีการลงทุนด้านเครื่องจักรกลการเกษตรแทนการใช้แรงงานคน 3) เน้นการผลิตเชิงเดี่ยว ถือเป็นการผลิตที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านและมีการผลิตในพื้นที่ขนาดใหญ่ 4) เป็นระบบการเกษตรที่มีความผูกพันกับระบบธุรกิจอย่างเหนียวแน่น และ 5) เป็นระบบการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดเป็นหลัก ซึ่งได้ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย

เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ถูกทำลาย ได้แก่ ปัญหาการพังทลายของหน้าดิน ปัญหาดินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์ อันเกิดจากการใช้ปุ๋ยเคมีมาเป็นเวลานาน และปัญหาการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชทำให้เกิดสารพิษตกค้างในสิ่งแวดล้อมและทำลายความสมดุลตามธรรมชาติ ด้านเศรษฐกิจการเกษตรแผนใหม่มีเป้าหมายในการผลิตเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนอาหาร และเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกร แต่แทนที่เกษตรกรจะประสบความสำเร็จ กลับประสบความล้มเหลวทางเศรษฐกิจ เนื่องจากต้นทุนการผลิตสูงกว่ารายได้ และไม่สามารถกำหนดราคาผลผลิตของตนเองได้ มีผลกระทบด้านสุขภาพในทางลบต่อตัวเกษตรกรและผู้บริโภค พบว่าการใช้สารเคมีในระบบการผลิตไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมี สารเคมีทั้งยาฆ่าแมลงและยากำจัดวัชพืช ได้ส่งผลโดยตรงต่อสิ่งแวดล้อมที่ขาดความสมดุล พร้อมทั้งสารตกค้างในผลผลิต ส่งผลเสียต่อสุขภาพของทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค ความรู้ที่ได้จากการไปศึกษาการเกษตรจากต่างประเทศ หรือการเชิญผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศมาวางรากฐานการเกษตรของไทย ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยถูกละเลย เนื่องจากความเชื่อที่ว่าความรู้ดังกล่าวไม่มีความเป็นวิทยาศาสตร์ ไม่ทันสมัย ทำให้เกษตรกรเกิดความไม่มั่นใจ ขาดความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาของตนที่ได้รับการถ่ายทอดมาเป็นเวลานาน จนขาดการพัฒนาทั้งที่ภูมิปัญญาดังกล่าวสามารถช่วยแก้ไขปัญหาวิกฤติการณ์จากเกษตรแผนใหม่ได้ (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2535 ; จิรวัฒน์ เวชแพศย์, 2547)

จากสภาพปัญหาด้านการเกษตรดังกล่าว ภูมิปัญญาจากปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานที่ทำเกษตรผสมผสานมานานนับสิบปี จึงเกิดเป็นแนวคิด “เกษตรประณีต 1 ไร่” ขึ้นมา ซึ่งเป็นรูปแบบการเกษตรแนวใหม่ที่ส่งเสริมให้เกษตรกรใช้ที่ดินอย่างคุ้มค่า สามารถพึ่งพาตนเองได้ เริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ จากง่ายไปหายาก บนรากฐานการพึ่งตนเองด้วยการรู้จักพอ การอุดรูรั่ว การออมน้ำ ออมดิน ออมสัตว์ ออมต้นไม้ ออมเงิน สั่งสมกัลยาณมิตร และสั่งสมภูมิปัญญาในการแก้ปัญหา ทำให้มีอยู่มีกิน เหลือกินได้แจกทำให้มีเพื่อน เหลือแจกได้ขายทำให้มีรายได้จึงกลายเป็นคนมีอยู่มีกิน มีเพื่อน มีเงินและมีสุขภาพดีจากการกินอาหารปลอดสารพิษ ได้เดินออกกำลังกายในสวนทุกวัน ทำงานในที่ที่ร่มรื่น พร้อมมีดอกไม้ส่งกลิ่นหอมให้สดชื่น ร่างกายจึงแข็งแรง จิตใจจึงแจ่มใส สามีภรรยาได้อยู่ด้วยกัน ทำงานด้วยกันเป็นส่วนใหญ่ ลูกหลานอยู่ใกล้ญาติสนิทมิตรสหายมากมายทำให้สุขภาพทางสังคมดีไปด้วย มีการพบปะแลกเปลี่ยนแก้ไขปัญหาจนเกิดปัญญา พร้อมด้วยจิตสาธารณะที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เพราะตัวเองก็มีมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ประสงค์ที่จะบริจาคเป็นทานแก่ผู้สนใจ กลายเป็นสุขภาวะทางจิตวิญญาณที่ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านเองก็มีความสุขเพิ่มขึ้น (อภิสิทธิ์ ธำรงวรางกูล, 2547)

จากผลการดำเนินงานการทำเกษตรกรรมแบบประณีต 1 ไร่ ของผาย สร้อยสระกลาง และคณะ (2549) พบว่าเป็นรูปแบบเริ่มต้นของการทำเกษตรเกษตรผสมผสานได้ดี ใช้เวลา และ

เงินทุนไม่มาก มีอาหารการกินพอเพียงตลอดปี นอกจากนั้นยังมีเหลือแจกเพื่อนบ้านเพื่อสร้างกัลยาณมิตรได้ดี อีกทั้งเกษตรกรมีชุดความรู้ในการที่จะดำรงอยู่ในอาชีพที่สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้อย่างมีความสุข มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และสามารถลดภาวะหนี้สินได้ด้วยหลักการและแนวคิดเกษตรประณีต อันจะนำไปสู่ความพออยู่พอกิน และครอบครัวเป็นสุข จากการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยได้พบว่า แนวคิดเกี่ยวกับ "การจัดการความรู้" เป็นแนวคิดที่สามารถประยุกต์ใช้ได้กับการพัฒนาอาชีพควบคู่กับการการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งเห็นได้จากแนวคิดของวิจารณ์ พานิช (2548) ซึ่งกล่าวไว้ว่า "...การจัดการความรู้คือเครื่องมือเพื่อการบรรลุเป้าหมาย อย่างน้อย 4 ประการไปพร้อมๆ กัน ได้แก่ 1) บรรลุเป้าหมายของงาน 2) บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาคน 3) บรรลุเป้าหมายการพัฒนาองค์กรไปเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ และบรรลุความเป็นชุมชนเป็นหมู่คณะ ความเอื้ออาทรระหว่างกัน และ4) มีชุดความรู้ของตนเอง ที่ร่วมกันสร้างสำหรับใช้ในงานของตน..." ประกอบกับแนวคิดของสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ (2548) ซึ่งกล่าวไว้ว่า "...มนุษย์เพิ่งจะเดินมาถึงจุดที่เป็นเส้นขอบของปัญญาที่เรียกว่า การจัดการความรู้ ประเทศไหนเอาความรู้มาจับเข้ากับกระบวนการของชีวิต จะต้องเอาทุกอย่างมาเป็นเรื่องที่ต้องเรียน เรียนทุกอย่างที่ตัวเองสัมผัส ประเทศจึงเจริญรุดหน้าเป็นมหาอำนาจแห่งปัญญา ส่วนประเทศที่เอาแต่ลอกกากเดนความรู้ของประเทศอื่น นอกจากจะโง่ดักดานแล้ว ต้องมานั่งจ่ายค่าโง่ จ่ายแล้ว จ่ายอีกอยู่ร่ำไป ..." ซึ่งแนวคิดนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดของเสรี พงศ์พิศ (2548) ที่กล่าวไว้ว่า "การเรียนรู้จะทำให้คนได้สืบค้นหาศักยภาพที่แท้จริงของตนเอง ค้นพบ "ทุน" ที่แท้จริงที่ยังคงเหลืออยู่ไม่น้อยในชุมชน ทุนทรัพยากร ทุนโภคทรัพย์ ผลผลิต ความรู้ ภูมิปัญญา ทุนทางศีลธรรม ทุนวัฒนธรรม ทุนทางสังคม ที่จะทำให้เกิดนวัตกรรมซึ่งหมายถึงการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ที่มีฐานอยู่ที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับความรู้สากลหรือความรู้ จากวัฒนธรรมอื่น โดยอาศัยทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นหลัก..." เช่นเดียวกันกับแนวคิดของเสน่ห์ จามริก (2541) ได้กล่าวไว้ว่า "...ในการศึกษาชุมชนชนบทนั้นจะต้องดูหลายด้านเพื่อความครอบคลุมอย่างน้อยต้องดู 3 มิติ ประกอบด้วย

มิติที่ 1 ต้นทุนชีวิต เอาไว้เป็นฐาน พวกธรรมชาติ พวกดิน แหล่งน้ำ ความหลากหลายทางชีวภาพ ฯลฯ ที่ใช้เป็นต้นทุนชีวิตเนื่องจากซื้อขายไม่ได้ ไม่เช่นนั้นคนหนึ่งจะตกเป็นเหยื่อของอีกคนหนึ่ง เราต้องสร้างความเข้าใจ สร้างความสำนึกให้จงได้ เราจะจัดการการเรียนรู้อย่างไร

มิติที่ 2 ดุลยภาพชีวิต ต้องดูแลเรื่องอาหารการกิน สุขภาพอนามัย ครอบครัว สภาพแวดล้อม ชนบทมีความสบายเรื่องอาหาร แต่ต้องมีการพัฒนาสิ่งนี้ให้ถูกสุขลักษณะสมัยใหม่ อีกทั้งความรู้วิทยาศาสตร์เบื้องต้นซึ่งจำเป็นต้องรู้

มิติที่ 3 การพัฒนาชีวิต และสังคมไปกับกระแสของโลกภายนอก คือกระแสการพัฒนาชนบท ซึ่งได้แก่ เรื่องของการแปรรูป เพิ่มมูลค่าการออม กองทุนชุมชน และเศรษฐกิจท้องถิ่น ฯลฯ วัฒนธรรมการเรียนรู้ มีแกนกลางคือ คน ครอบครัว และชุมชน..."

ทุนที่มีความสำคัญในการประกอบอาชีพคือทุนทางปัญญาหรือความรู้นั่นเอง สุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ (2550) ปราชญ์ชาวบ้านผู้ที่ไม่หยุดการเรียนรู้ กล่าวไว้ว่า "...การที่เกษตรกรประสบกับความล้มเหลวในอาชีพ มีหนี้สินผูกพันจนกระทั่งไม่สามารถอยู่กับอาชีพของตนในชุมชนได้นั้น อันมีผลมาจากความรู้ไม่พอใช้ ดังนั้นคนที่จะสามารถยืนหยัดอยู่ในอาชีพของตนได้จะต้องเป็นคนที่เรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ต้องเอาวิชาการ มาผนวกกับอาชีพ และสุดท้ายก็จะได้เป็นวิชาชีพที่สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้อย่างมีความสุข และในขณะเดียวกันจะต้องมีการจัดการความรู้อยู่ตลอดเวลา ทุกอย่างสามารถยืดหยุ่นได้ และพยายามให้เป็นไปแบบธรรมชาติ ซึ่งแหล่งของความรู้นั้นมีที่มาได้หลายทางได้แก่ ความรู้ในตัวคน ความรู้ในเอกสารตำรา ความรู้จากสารสนเทศและความรู้จากธรรมชาติ..." นอกจากนั้นสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ (2550) ยังได้กล่าวเพิ่มเติมว่า "...ในการทำงาน หรือกระบวนการพัฒนานั้นจะต้องให้เกิดความคล่องตัว และต้องมีความยืดหยุ่นจึงจะส่งผลให้การทำงานบรรลุวัตถุประสงค์และมีประสิทธิภาพ สำหรับมหาชีวาลัยอีสานได้กำหนดยุทธศาสตร์ในการทำงานไว้เป็น 3 ยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย 1) การจัดการความรู้แบบธรรมชาติ 2) การทำงานอิงระบบ และ 3)การสร้างพันธมิตรทางวิชาการ..." ซึ่งสอดคล้องกับการจัดการความรู้ของวิจารณ์ พานิช (2548) ได้กล่าวไว้ว่า "...การจัดการความรู้นั้น จะต้องดำเนินการอย่างน้อย 6 ประการได้แก่ 1) การกำหนดความรู้หลักที่จำเป็นหรือสำคัญต่องาน หรือกิจกรรมของกลุ่มหรือองค์กร 2) การเสาะหาความรู้ที่ต้องการ 3) การปรับปรุง ดัดแปลง หรือสร้างความรู้บางส่วนให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับงานของตน 4) การประยุกต์ใช้ความรู้ในกิจการงานของตน 5) การนำประสบการณ์จากการทำงานและการประยุกต์ใช้ความรู้ มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสกัด "ขุมความรู้" ออกมาบันทึกไว้ 6) การจดบันทึก "ขุมความรู้" และ "แก่นความรู้" สำหรับไว้ใช้งานและปรับปรุงเป็นชุดความรู้ที่ครบถ้วน ลุ่มลึก และเชื่อมโยงมากขึ้น เหมาะต่อการใช้งานมากขึ้น และประเด็นสำคัญต้องเป็นการดำเนินการแบบบูรณาการทั้ง 6 ประการ ให้เป็นเนื้อเดียวกัน สะดวก เหมาะสม และง่ายต่อการทำความเข้าใจและการปฏิบัติ..."

จากแนวทางการทำเกษตรประณีต 1 ไร่ ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานนั้น เป้าหมายสำคัญคือให้คนเกิดการเรียนรู้ในการประกอบอาชีพของตนเอง พื้นที่ 1 ไร่ ที่กำหนดไว้ในเบื้องต้น คือพื้นที่แห่งการเรียนรู้สำหรับที่จะตอบคำถามของตนเองและเกษตรกรโดยรวม ว่าแท้จริงแล้วในการประกอบอาชีพของตนเอง การดำเนินกิจกรรมการผลิตแต่ละอย่างตนเองจะต้องมีความรู้ จึงจะสามารถฟันฝ่าอุปสรรคให้ตนเองอยู่รอดในอาชีพได้ พื้นที่เล็กๆ

เพียง 1 ไร่ เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่มีความเหมาะสมทั้งขนาดและเงินทุนในการดำเนินกิจกรรมที่เกษตรกรสามารถจัดหาได้ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ที่สำคัญ และเมื่อเกษตรกรเรียนรู้ได้แล้วก็จะสามารถปรับตัวให้มีความยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์ เกษตรกรเกิดความเชื่อมั่นและสามารถขยายพื้นการผลิตให้เพียงพอต่อความจำเป็นในการดำรงชีพของตนเองและชุมชนได้ ซึ่งสอดคล้องกับ นิคม ไชยวรรณ และคณะ (2542) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขที่มีผลต่อการขยายตัวของเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ว่าเงื่อนไขที่มีความสำคัญมากที่สุดคือน้ำ รองลงมาได้แก่ดิน การตลาด และทุน ตามลำดับ สำหรับเงื่อนไขที่เป็นตัวกำหนดความสำเร็จของการทำเกษตรผสมผสานนั้น ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2543) พบว่ามีเงื่อนไขที่สำคัญคือ 1) เงื่อนไขทางด้านกายภาพ ได้แก่สภาพของพื้นที่ เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จได้ต้องเลือกรูปแบบการผลิตทางการเกษตรให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ซึ่งไม่ใช่เป็นการเอาชนะธรรมชาติ แต่เป็นการเอาประโยชน์จากธรรมชาติ 2) เงื่อนไขด้านชีวภาพ เกษตรกรที่ประสบผลสำเร็จได้ต้องมีการเลือกพันธุ์พืชและสัตว์ ที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ในไร่นานั้นได้ 3) เงื่อนไขด้านเศรษฐกิจ ถ้าเกษตรกรมีการลงทุนต่ำมีการใช้ทรัพยากรในไร่นาให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยอาศัยการเกื้อกูลของกิจกรรมการผลิตเพื่อลดรายจ่ายภายในไร่นา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เกษตรกรทำการผลิตและดำรงชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ก็จะทำให้การทดลองการทำเกษตรประณีต 1 ไร่ เพื่อพัฒนาไปสู่การทำเกษตรผสมผสานที่ปลอดสารพิษอย่างเต็มรูปแบบ ย่อมเป็นไปได้ในที่สุด แต่ทั้งนี้เกษตรกรต้องผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดด้วย โดยตลาดที่สำคัญเป็นอันดับแรก คือความต้องการเพื่อการกินการใช้ในครัวเรือน แล้วจึงพิจารณาถึงตลาดภายนอกตามลำดับและ 4) เงื่อนไขทางด้านสังคม มีเงื่อนไขที่มีผลต่อความสำเร็จของเกษตรกรหลายอย่าง ได้แก่ ความสามัคคีในครอบครัว การอยู่ประจำในไร่นา การมีกลุ่มและเครือข่าย ที่สำคัญเกษตรกรจะต้องมีความขยันมุ่งมั่น ตั้งใจ อดออม และควรมีหลักธรรมประจำใจ นอกจากนั้นภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2544) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าเงื่อนไขด้านแรงงานมีความยั่งยืนต่อการทำไร่นา แผนการผลิตจะต้องสอดคล้องกับแรงงานที่มีอยู่ การผลิตที่ใช้แรงงานน้อย จะสามารถลดค่าใช้จ่ายในการผลิตได้ เมื่อเกษตรกรใช้แรงงานในครัวเรือนมากขึ้น โอกาสที่จะส่งผลถึงความยั่งยืนในการประกอบอาชีพทางการเกษตรมีมากขึ้น

กว่าระยะเวลา 4 ปี ที่สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และพหุภาคีภาคอีสานได้ดำเนินกิจกรรมเกษตรกรรมแบบประณีต โดยมีเป้าหมายเพื่อการเรียนรู้ในอาชีพอันจะนำไปสู่การพึ่งตนเองในที่สุด และจากการศึกษาในเบื้องต้นพบว่ามีเกษตรกรไม่ถึงร้อยละ 50 ที่ยังดำเนินกิจกรรมอยู่อย่างต่อเนื่อง และให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องการจัดการความรู้เรื่องดิน น้ำ แสง พืช สัตว์ และระบบของ

การจัดการที่มีความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ ทั้งในระดับแปลง ระดับครอบครัว ระดับนิเวศน์ และระดับชุมชน แต่ในขณะเดียวกันยังพบว่ามีเกษตรกรเกินกว่าร้อยละ 50 ได้หยุด หรือเลิกทำเกษตรประณีต จึงส่งผลให้การขยายตัวตามแนวคิดของการทำเกษตรประณีตเป็นไปด้วยความล่าช้า อีกทั้งไม่แพร่หลายเท่าที่ควร จากปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงทำให้มีความสนใจอย่างยิ่งในการที่จะศึกษาถึงเงื่อนไขในการตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรม การยอมรับ และการจัดการความรู้ในการทำเกษตรประณีต ดังนั้นจึงเกิดข้อคำถามว่า..."เพราะเหตุใดการส่งเสริมการทำเกษตรประณีตตามแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน จึงไม่แพร่หลายเท่าที่ควร และมีเงื่อนไขใดบ้างที่จะสนับสนุนให้เกิดการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต อันจะนำไปสู่ข้อค้นพบใหม่ที่จะนำไปเสนอเป็นนโยบายในการพัฒนาอาชีพการเกษตรต่อไป"

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ (KM) ในการทำเกษตรประณีต ของเกษตรกรในเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

1.2.2 เพื่อศึกษาเงื่อนไขการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

1.2.3 เพื่อศึกษารูปแบบ (Model) ของการทำเกษตรกรรมแบบประณีต ของเกษตรกรในเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1.3.1 ได้ทราบรูปแบบ (Model) ของการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอันจะนำไปสู่การเรียนรู้และการพัฒนาอาชีพของเกษตรกร

1.3.2 ได้ทราบถึงวิธีการจัดการความรู้ในการทำเกษตรประณีต ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน อันจะนำไปสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายในการพัฒนาต่อไป

1.3.3 ได้ทราบถึงเงื่อนไขของการยอมรับในการทำเกษตรแบบประณีตของเกษตรกรอันจะนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการพัฒนาอาชีพต่อไป

1.3.4 ได้ทราบถึงเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคในการยอมรับ สำหรับการทำเกษตรแบบประณีตของเกษตรกรอันจะนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการพัฒนาอาชีพต่อไป

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตในการศึกษาดังนี้

1.4.1 ด้านระยะเวลา ผู้วิจัยดำเนินวิจัยระหว่างปี 2550 - 2554

1.4.2 ประชากร/ตัวอย่างที่ทำการศึกษา การศึกษาการจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในครั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาเฉพาะปราชญ์ชาวบ้าน 3 ท่าน คือครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ พ่อคำเดื่อง ภาษี และ พ่อผาย สร้อยสระกลาง และสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 42 ท่าน

1.4.3 การจัดการความรู้ด้านการยอมรับ และไม่ยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต ประกอบด้วย

1.4.3.1 เงื่อนไข และองค์ประกอบของการยอมรับ

1.4.3.2 เงื่อนไข และองค์ประกอบที่เป็นอุปสรรคของการไม่ยอมรับ

1.4.4 การศึกษาด้านทัศนคติ และแนวคิดที่มีต่อเกษตรประณีต ประกอบด้วย

1.4.4.1 คุณลักษณะของสมาชิก

1.4.4.2 แรงจูงใจของสมาชิก

1.4.4.3 การยอมรับ

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

เกษตรประณีต หมายถึง พื้นที่แห่งการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง ในการทำเกษตรผสมผสาน โดยเริ่มต้นจากพื้นที่น้อย ๆ ก่อน เมื่อมีความรู้แล้วจึงขยายสู่พื้นที่ขนาดใหญ่ขึ้น เพียงพอต่อความต้องการของตนเอง และชุมชน ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

ความรู้ หมายถึง สิ่งที่ได้สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้า หรือประสบการณ์ รวมทั้งสิ่งที่ได้รับมาจากการได้ยิน ได้ฟัง การคิด หรือสารสนเทศที่ได้รับ และการปฏิบัติในแต่ละด้าน แล้วผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ของบุคคลหรือองค์กรที่สามารถนำสู่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดทักษะ และความเข้าใจได้

การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการในการค้นหาความรู้ การสร้างชุดความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้ การนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติ แล้วนำความรู้ที่สร้างขึ้นมานั้นไปใช้เพื่อให้ไขปัญหาต่างๆ ในการทำงานของตน หรือขององค์กรได้

ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ ภูมิรู้และมีความสามารถในการใช้สติปัญญาของตนในการแก้ปัญหา มีการสะสมประสบการณ์ ในการดำรงชีวิต การพึ่งตนเอง และการเผื่อแผ่

แบ่งปัน จนกระทั่งได้รับการยอมรับและยกย่องให้เป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิต (ประกอบด้วย ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์, ครูบาคำเดื่อง ภาษี และครูบาผาย สร้อยสระกลาง)

เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง การรวมตัวกันของปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน เพื่อสร้างเป็นภาคีเครือข่ายการทำงานให้เกิดพลังในการพัฒนา ให้สามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ให้เกิดการทำงานแบบเครือข่าย มีศูนย์เรียนรู้เป็นแหล่งเรียนรู้และกระจายความรู้ และฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณี นอกจากนั้นยังส่งเสริมให้ชุมชนได้ตระหนักในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ หมายถึง เกษตรกรที่เป็นสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่ 4 อำเภอของจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ อำเภอสตึก อำเภอแคนดง อำเภอลำปลายมาศ และอำเภอพุทไธสง

กระบวนทัศน์ หมายถึง วิธีคิด วิธีปฏิบัติ วิธีให้คุณค่า ซึ่งตั้งอยู่บนฐานการมองโลกความเป็นจริงแบบหนึ่ง บางคนแปลว่า ทัศนะ เพราะเป็นทัศนะพื้นฐานที่เป็นตัวกำหนดวิธีคิด วิธีปฏิบัติ วิธีให้คุณค่า และวิถีชีวิตทั้งหมดของผู้คน (กลุ่มงานพัฒนาทรัพยากรบุคคล ศพช. เขต 5 ลำปาง, 2550)

การยอมรับ หมายถึง กระบวนการที่เริ่มตั้งแต่เกษตรกรคนหนึ่งได้รับทราบเกี่ยวกับการทำเกษตรประณีต และรับเอาความรู้ต่างๆ เหล่านั้นไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง วิถีการดำเนินชีวิตของบุคคล ครอบครัว และชุมชนที่ไม่ประมาท ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่มือบายมุข เน้นการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง พึ่งพากันเอง ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

1.6 ประเด็นที่จะศึกษาในบทต่อไป

บทที่ 2 เป็นการศึกษาทบทวนเอกสารและงานวิจัย (literature review) ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้เพื่อการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำมากำหนดกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย โดยมุ่งเน้นให้ความสนใจกับเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจัดเป็นเงื่อนไขที่พอเพียง (Sufficient condition) หากเกษตรกรไม่มีความศรัทธาหรือมั่นใจในการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงแล้วย่อมไม่สามารถที่ทำเกษตรประณีตได้ ศึกษาเรื่องการก่อเกิดแนวคิดและการจัดการความรู้เกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และของเกษตรกร ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น (Necessary condition) และเป็นเงื่อนไขความรู้ของเศรษฐกิจพอเพียงด้วย เพื่อกำหนดองค์ประกอบตลอดจนประเด็นของการวิจัย

บทที่ 3 ว่าด้วยวิธีดำเนินการวิจัย (research method) ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในรูปแบบของการศึกษาเฉพาะกรณี ในลักษณะมุ่งหาคำอธิบายจากกรณีศึกษาตามปรากฏการณ์ที่พบ และนำการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) มาใช้ในการอธิบายข้อมูลที่ค้นพบจากสภาพความเป็นจริงของกลุ่มศึกษา กลุ่มศึกษาประกอบด้วยปราชญ์ชาวบ้าน 3 ท่าน คือ ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ พ่อคำเดื่อง ภาษี และพ่อผาย สร้อยสระกลาง และสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านทั้ง 3 เครือข่าย จำนวน 42 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลการวิจัยประกอบด้วย การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้แบบสัมภาษณ์ การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการประชุมการสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 12 ราย โดยใช้เครื่องมือซึ่งประกอบด้วย การทำแบบบันทึกประวัติชีวิต ปฏิทินกิจกรรมการผลิต แผนผังวนเกษตร แผนผังฟาร์ม การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลไกระบบการผลิต ดำเนินการระหว่างเดือนตุลาคม 2550 ถึงเดือนธันวาคม 2553 การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติพรรณนา

บทที่ 4 เป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูล สถานภาพทั่วไปของเกษตรกรสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน รูปแบบการจัดการความรู้เกษตรประณีต เงื่อนไขการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต รูปแบบการทำเกษตรประณีต เศรษฐกิจพอเพียงกับการประยุกต์ใช้ในการทำเกษตรประณีตของชาวอโศก และผลการศึกษาข้อมูลทั่วไปพบว่า เพศ อายุ การศึกษา ส่วนใหญ่เป็นเพศชายอายุอยู่ระหว่าง 51-60 ปี เฉลี่ย 57.1 ปี การศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับประถมศึกษา ลักษณะครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว มีสมาชิกครัวเรือนจำนวน 4-6 คน มีที่ดินถือครอง 1-2 แปลง และมีจำนวนที่ดินถือครองที่มีความแตกต่างกันมากตั้งแต่ 3.5-120 ไร่ สำหรับพื้นที่ในการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายในช่วงแรกการดำเนินการมีตั้งแต่ 0.5-3 ไร่ ซึ่งใช้แรงงานในการทำ 1-3 คน/ครัวเรือน ซึ่งเป็นลักษณะส่วนใหญ่ของผู้ประกอบอาชีพการเกษตรที่พบได้ทั่วไปในปัจจุบัน และส่วนใหญ่ฝ่ายชายจะเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ นอกจากนั้นยังพบว่า สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่ทำเกษตรประณีตจะไม่ค่อยมีตำแหน่งทางสังคม เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่าหากไปทำงานทางสังคมเพื่อส่วนรวมมากๆ จะทำให้ไม่มีเวลามาเรียนรู้ และทำเกษตรประณีตของตนเอง

ผลการศึกษา พบว่า รูปแบบการจัดการความรู้เกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน สมาชิกให้ความสำคัญกับการสร้างความรู้ ด้วยการใช้ความรู้ฝังลึกผ่านกระบวนการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างสมาชิกทั้งในและนอกเครือข่าย เพื่อยกระดับความรู้ของตนให้ไปสู่ความรู้ชัดแจ้ง แล้วหมุนกลับมาเป็นความรู้ฝังลึกอีกครั้งหนึ่ง เพื่อแก้ปัญหาการประกอบอาชีพของตน ซึ่งมีความหลากหลายตามบริบทในเชิงพื้นที่ ชุมชนและทรัพยากรที่มีอยู่ โดยมีผู้รับประโยชน์ร่วม (Stakeholder Analysis) ในการจัดการความรู้ จำนวน 6 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มผู้สนับสนุนงบประมาณ กลุ่มผู้ช่วยปราชญ์ กลุ่มผู้เรียน กลุ่มวิจัย และ

กลุ่มพันธมิตรทางวิชาการ แต่ละกลุ่มมีบทบาทและความสำคัญที่แตกต่างกันออกไป กลุ่มที่มีอิทธิพลต่อการจัดการความรู้เกษตรประณีตมากที่สุดคือ กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มผู้เรียน กลุ่มผู้สนับสนุนงบประมาณ จากการศึกษาการจัดการความรู้ของสมาชิกเครือข่ายพบว่า มีรูปแบบการจัดการความรู้ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน คือ การค้นหาตนเอง เป็นการสร้างความตระหนักรู้ให้กับสมาชิก การสร้างแรงบันดาลใจ เป็นการเปิดโลกทัศน์ของสมาชิกเครือข่าย การสร้างและแสวงหาความรู้ใหม่ เป็นการสร้างและพัฒนาความรู้ที่มีอยู่เดิมผสมผสานกับความรู้ใหม่ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ ข้อคิดเห็น ความเชื่อ วิธีการ การประเมินผลความรู้ เป็นการคัดกรองความรู้หลังจากที่ได้มีการนำความรู้ไปปฏิบัติในแปลงของตน และการจัดเก็บและเผยแพร่ความรู้ เป็นการควบรวมความรู้จากความรู้ฝังลึกไปสู่ความรู้ชัดแจ้ง

สำหรับเงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบของการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านสามารถจำแนกได้เป็น 3 เงื่อนไข คือ 1) เงื่อนไขที่พอเพียง เป็นเงื่อนไขที่เกษตรกรจะต้องรู้จักตนเอง ด้วยการรู้จักพอ รู้จักอุดรูรั่วเพื่อลดรายจ่าย สั่งสมกัลยาณมิตร และสั่งสมภูมิปัญญาในการแก้ปัญหา นับเป็นการเน้นชีวิตที่มีความสุขแทนชีวิตที่ร่ำรวยด้านวัตถุและทรัพย์สินเงินทอง เป็นชีวิตที่เรียบง่าย ประหยัดและอดออมไม่หรูหราฟุ่มเฟือย ประกอบด้วยความเชื่อในแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ทางเลือกเกี่ยวกับอาชีพ ความขยันอดทนและใจรักและการประหยัดอดออม 2) เงื่อนไขที่จำเป็นเป็นเงื่อนไขเกี่ยวกับการจัดการความรู้และปัจจัยเกี่ยวข้องอื่นๆ ที่จำเป็น ประกอบด้วย ปัจจัยด้านการเรียนรู้และเครือข่าย ปัจจัยด้านความรู้และการจัดการ ปัจจัยด้านสุขภาพ ขอบครอบครัวและปัจจัยด้านบริบทของพื้นที่) และ 3) เงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบอื่น เป็นเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรประณีตซึ่งจัดว่าเป็นทั้งปัจจัยเอื้อและปัจจัยขัดขวางทำให้เกิดการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต ประกอบด้วย ปัจจัยด้านรายได้ รายจ่ายและการตลาด การมีเงินทุนตามความจำเป็น การมีแรงงานที่มากพอ และมีไฟฟ้าเพื่อสูบน้ำ

รูปแบบของการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ของสมาชิกเครือข่ายพบว่ามี 3 รูปแบบ คือ1) แบบพออยู่พอกิน เป็นรูปแบบที่สมาชิกผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก 2) แบบเหลืออยู่เหลือกิน เป็นรูปแบบการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือน แบ่งปันและการจำหน่าย และ3) แบบยั่งยืน เป็นรูปแบบการผลิตที่ตั้งอยู่บนฐานของความรู้ สมาชิกจะผลิตเพื่อการบริโภค และสร้างรายได้แก่ครัวเรือนอย่างยั่งยืนจากอาชีพการทำเกษตร ซึ่งแต่ละรูปแบบจะมีการจัดการความรู้ในแต่ละกิจกรรมที่ต่างกัน จึงอาจกล่าวได้ว่า การจัดการความรู้เกษตรประณีตเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง อันจะนำไปสู่ความผาสุกของเกษตรกร และหากมีคุณอำนวยการเรียนรู้ที่มีความรอบรู้ มีเวลาเพียงพอ คล่องแคล่ว

ว่องไวและสามารถสร้างพันธมิตรที่เข้มแข็งในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้ดีและต่อเนื่อง จะเป็นการสร้างแรงบันดาลใจให้เกษตรกรยอมรับแนวคิดและนำไปพัฒนาอาชีพของตนเองได้อย่างยั่งยืน

สำหรับเศรษฐกิจพอเพียงกับการประยุกต์ใช้ในการทำเกษตรประณีตของชาวอโศก "ชาวอโศก" (ชาวอโศกเป็นกลุ่มคนที่นับถือศาสนาพุทธ ปฏิบัติตนในแนวทางของท่านสมณะโพธิรักษ์ และมีวิถีชีวิตรูปแบบเฉพาะกลุ่ม เน้นการทำงาน กินและใช้ร่วมกัน มีชุมชนเครือข่ายกระจายอยู่ทั่วประเทศ) ชาวอโศกไม่กินเนื้อสัตว์ (มังสวิรัติ) ถือศีลห้าเป็นอย่างต่ำ ละเว้นอบายมุข ไม่เลี้ยงสัตว์ แต่งกาย อยู่อาศัย แบบประหยัดและสมถะ เน้นการอยู่แบบระบบสาธารณโภคี (สาธารณโภคี เป็นระบบเศรษฐกิจที่ทรัพย์สมบัติเป็นส่วนรวมแบ่งปันกันกินใช้ ร่วมกินร่วมใช้ของส่วนกลาง ทรัพย์สมบัติเป็นของทุกคนที่อยู่ร่วมกัน) ชาวอโศกจัดได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่ชอบความสันโดษ กินน้อย ใช้น้อย แต่ทำงานหนัก ซึ่งได้น้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ มีการจัดการความรู้เรื่องดิน น้ำ พืช ได้อย่างเหมาะสม ไม่เน้นในเรื่องของรายได้แต่จะเน้นในเรื่องของการผลิตเพื่อความพอเพียงในการใช้ประโยชน์ของตนและชุมชน และเมื่อเปรียบเทียบในเรื่องของรายได้จากการขายผลผลิตที่เป็นเงินสดจะมีรายได้เท่ากับกลุ่มที่ทำเกษตรประณีตแบบเหลืออยู่เหลือกิน ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน แต่ในระยะยาวการทำเกษตรประณีตของชุมชนเครือข่ายจะก้าวหน้าไปมากกว่านี้ เพราะมีการวิจัยอย่างสม่ำเสมอและมีการใช้ความรู้อย่างเข้มข้น จัดได้ว่าเป็นการทำเกษตรประณีตแบบยั่งยืน

บทที่ 5 เป็นการสรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ ซึ่งผลการวิจัยนี้สามารถสรุปให้เห็นโดยเด่นชัดว่าการจัดการความรู้เกษตรประณีตอย่างต่อเนื่องและมีความเข้มข้นพร้อมกับนำหลักและแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นทางปฏิบัติในการดำเนินชีวิตจะสามารถทำให้เกษตรกรสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต อย่างไรก็ตามจากการศึกษานี้นอกจากจะพบว่าเงื่อนไขในการยอมรับในการทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จในสามเงื่อนไขคือ เงื่อนไขที่พอเพียง (Sufficiency conditions) เงื่อนไขที่จำเป็น (Necessary conditions) และเงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบอื่น (Other Condition) และจากข้อสรุปการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในครั้งนี้ ถ้าหากเกษตรกรได้เข้ามาศึกษาและเรียนรู้และลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง อีกทั้งพยายามโดยไต่ระดับขึ้นมาเรื่อยๆ ตามรูปแบบที่กำหนดไว้ จนกระทั่งถึงระดับความยั่งยืนพร้อมกับไปศึกษาเรียนรู้แนวทางการทำของชาวอโศก ดูวิธีคิด และแนวปฏิบัติแล้วนำมาผสมผสานกับของตนเอง ซึ่งจะเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่ไปสู่ทางสายกลางตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ย่อมเป็นการแน่นอนว่าจะได้พบกับความสำเร็จในอาชีพและชีวิตครอบครัวที่มีความสุขอย่างยั่งยืน

บทที่ 2
เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่องการจัดการความรู้เพื่อการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย 3 ส่วน คือ 1) แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง 2) แนวคิดเกี่ยวกับเกษตรประณีต และ 3) แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้ ซึ่งจะเป็นการเชื่อมโยงให้เห็นถึงการจัดการความรู้ของเกษตรกรที่กำลังจะทำเกษตรประณีตที่ประกอบกิจกรรมอยู่ หรือคิดที่จะเลิกทำ อันจะนำไปสู่การสร้างความรู้ในการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

เนื่องจากเกษตรประณีตเป็นกระบวนการเรียนรู้จากการทำเกษตรผสมผสานเพื่อเป็นการฝึกให้เกษตรกรได้มีนิสัยหรือมีใจรักที่จะหาความรู้เพิ่มเติมหรือทำ "วิจัย" อยู่อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมออันเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้เกษตรกรมี "ความรู้" พอที่จะใช้เพื่อการประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ภายในโลกที่มีความก้าวหน้าทางความรู้อย่างรวดเร็ว ในขณะที่เกษตรกรต้องเผชิญกับความจำกัดของขนาดที่ดิน ความเหมาะสมของคุณภาพดินและคุณภาพน้ำ หากมีความรู้ไม่พอใช้ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว โอกาสที่จะใช้อาชีพการเกษตรเลี้ยงตัวเองและครอบครัวให้อยู่รอดได้จึงเป็นเรื่องที่ยากมาก ในขณะเดียวกันการทำเกษตรประณีตเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยเวลาเพื่อการวิจัยทดลอง และการเรียนรู้ ในขณะที่ทางเลือกจากการผลิตเพื่อตลาดซึ่งเกษตรกรมักตกเป็นผู้เสียเปรียบก็คือการผลิตเพื่อตนเองและครอบครัวเป็นหลักก่อน เมื่อเป็นการผลิตลักษณะดังกล่าวเกษตรกรย่อมต้องมีความเชื่อมั่นตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นเงื่อนไขที่พอเพียง (Sufficient condition) สำหรับการปรับเปลี่ยนจากการทำการเกษตรกระแสหลักหรือเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำเกษตรประณีต ดังนั้นถ้าหากเกษตรกรไม่มีความศรัทธาหรือมั่นใจในการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงแล้วย่อมไม่สามารถที่จะตัดสินใจเปลี่ยนแนวทางการทำการเกษตรจากกระแสหลักหรือเกษตรที่ใช้สารเคมีมาสู่เกษตรกรประณีตได้ นอกจากนั้นในเมื่อเกษตรประณีตเป็นเรื่องของการสร้างความรู้ในตัวเองเกษตรกรเองซึ่งอย่างน้อยต้องมีความรู้ เรื่อง ดิน น้ำ สัตว์ พืช และจะต้องดำเนินการทำเกษตรให้ความรู้ทั้งหมดนี้ส่งเสริมซึ่งกันและกัน อีกทั้งเป็นเงื่อนไขด้านความรู้ของเศรษฐกิจพอเพียงอีกด้วย ซึ่งหมายความว่าการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงนอกจากจะต้องเข้าใจในเรื่องความพอเพียงแล้ว ยังจะต้องมีความรู้ในการดำเนินการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งในลักษณะรู้จริงและรอบคอบ

ด้วย ดังนั้นความรู้และการจัดการความรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น (Necessary condition) ดังนั้นในการศึกษาต่อไปนี้จึงจะต้องสร้างความกระจ่างชัดจากความหมายของคำว่า "เศรษฐกิจพอเพียง" "เกษตรประณีต" และ "การจัดการความรู้" ว่าทั้งสามคำนั้นเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันอย่างไร และทำอย่างไรจึงจะสามารถจัดการความรู้เพื่อการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นผลดีและสำเร็จผลตามที่พึงปรารถนา คือ เกษตรกรสามารถอยู่รอดได้ในระยะยาวด้วยการพึ่งตนเองเป็นหลัก โดยที่การศึกษานี้จะเสนอตัวแบบของการศึกษาปัญหาวิธีปฏิบัติ เครือข่ายและบริบทของการทำเกษตรประณีตภายใต้กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงโดยมีการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือในการสร้างองค์ความรู้ ซึ่งจะมีวิธีการศึกษาที่นำไปสู่ผลการศึกษาที่ทำให้มีองค์ความรู้เพื่อกำหนดเป็นนโยบายที่เหมาะสมในการที่จะช่วยให้เกษตรประณีตได้แพร่ขยายตัวไปมากขึ้น เพื่อแก้ปัญหาของตัวเกษตรกรเองและการพัฒนาประเทศในระยะยาวสืบต่อไป

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

2.1.1 ความหมาย และความสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) เป็นวิธีปฏิบัติและแนวทางการดำเนินชีวิตที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอด (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2554) เศรษฐกิจพอเพียงนับเป็นวาทกรรมที่โต้กระแสการพัฒนาแนวทันสมัยที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นหลัก จะละเลยการพัฒนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอนที่จะทำให้ทุกคนมีพออยู่พอกินก่อนแล้วจึงจะพัฒนาในขั้นสูงขึ้นไปตาม แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง วาทกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2517 หรือประมาณกลางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) ที่เป็นผลจากการพัฒนาประเทศแนวทันสมัยของประเทศไทยได้ดำเนินไปแล้วตั้งแต่ พ.ศ. 2504 เป็นเวลา 13 ปี ซึ่งถึงแม้จะทำให้ประเทศไทยมีการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานทั้งด้านกายภาพ และทางสังคมให้มีความก้าวหน้าในระดับหนึ่ง แต่ก็เริ่มปรากฏชัดว่า เกิดช่องว่างมากขึ้นในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจและสังคม ภายใต้บริบทของการเมืองอำนาจนิยมโดยข้าราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าราชการทหาร เกิดมีช่องว่างทางเศรษฐกิจที่ขยายตัวเพิ่มมากขึ้นระหว่างเมืองและชนบทและระหว่างคนรวยและคนจน เริ่มปรากฏความแตกแยกของครอบครัวในชนบทที่นำไปสู่ความล่มสลายของครอบครัวและสังคมในชนบทก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมาในบริเวณพื้นที่เมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแหล่งชุมชนแออัด ซึ่งประชากรส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อพยพหนีความยากจนในชนบทมาตั้งถิ่นฐานในเมือง ส่วนการเมืองลักษณะอำนาจนิยมก็เสริมให้ระบบอุปถัมภ์ที่เคยมีอยู่แล้วในสังคมไทยยุคศักดินาให้มี

ความเข้มแข็งมากขึ้น เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตยซึ่งยังมีผลมาจนถึงปัจจุบัน (อภิชัย พันธเสน, 2549)

ในระหว่างที่เศรษฐกิจของประเทศขยายตัวอย่างรวดเร็วในระหว่างปี 2533-2538 เนื่องจากมีการขยายฐานของอุตสาหกรรมส่งออกในประเทศไทยอย่างรวดเร็ว เป็นเหตุให้เกษตรกรจำนวนมากขายที่ดินของตน เนื่องจากเกษตรกรไม่เคยเห็นว่าที่ดินมีราคาสูงมากเช่นในช่วงเวลาดังกล่าว เกษตรกรบางส่วนที่ขายที่ดินได้ และย้ายไปประกอบอาชีพอื่นจนประสบความสำเร็จ แต่ส่วนใหญ่เมื่อหมดเงินก็จะล้มละลาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้ให้ความสำคัญกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากนักและทรงเตือนมิให้คนไทยตาโตหรือโลภมากจนกระทั่งเกิดวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 และได้มีพระราชดำรัสอีกครั้ง เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ทรงเตือนคนไทยว่า "การเป็นเสือนั้นไม่สำคัญ สำคัญว่าเราควรมีเศรษฐกิจที่พออยู่พอกิน อุ้มชูตัวเองได้" ซึ่งก็หมายถึงเศรษฐกิจพอเพียง นับตั้งแต่นั้นมาเศรษฐกิจพอเพียงเริ่มเป็นคำที่ใช้กันแพร่หลายและก่อให้เกิดการตีความหมายที่แตกต่างกัน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จึงได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจและสาขาอื่น มาร่วมกันประมวลกลั่นกรองโดยพระองค์พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำไปเผยแพร่เพื่อความเข้าใจในแนวทางเดียวกันในปี 2542 ความว่า

"**เศรษฐกิจพอเพียง** เป็นปรัชญาชี้แนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอก และภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังยิ่ง ในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และในขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอก ได้เป็นอย่างดี" (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2542)

ทั้งจากความหมายและการตีความของนักวิชาการ จึงสรุปได้ว่า การพัฒนาตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงคือการพัฒนาซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง คือไม่สุดโต่งไปทางใดทางหนึ่งที่คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีระบบภูมิคุ้มกัน

ในตัวที่ดีโดยอาศัยความรู้ และคุณธรรมในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอนของบุคคลในทุกระดับชั้น ส่วนในแง่ของการตีความหมายยังคงมีนักวิชาการให้ความหมายเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงไว้ค่อนข้างหลากหลาย เช่นมีความเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นระบบเศรษฐกิจชุมชนแบบหนึ่ง ที่มีลักษณะสำคัญคือ "การเป็นชุมชนพึ่งตนเอง" (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ, 2548 และจตุรงค์ บุญรัตนสุนทร และมนัส โกมลฑา, 2552) ซึ่งการพึ่งตนเองของชุมชนในชนบทนั้น ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ (2544) ได้อธิบายว่า ต้องอาศัยองค์ประกอบหลัก 5 ประการได้แก่ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคม สำหรับตัวแปรที่ชี้วัดความเป็นระบบเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน มีงานวิจัยหลายงานได้วิเคราะห์ไว้ ได้แก่ การมีการผลิตทั้งจากเกษตรและนอกเกษตร มีระบบการออมหรือกลุ่มออมทรัพย์ มีเครือข่ายหรือกลุ่มการผลิตหรือการตลาด มีกลุ่มสวัสดิการทางสังคม มีระบบเผยแพร่ความรู้ มีภูมิปัญญาที่สนับสนุนการผลิตหลักของหมู่บ้าน และมีระบบและกิจกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ก่อเกียรติ วิริยะกิจพัฒนา (2550) มีความเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็น เศรษฐกิจแบบสมดุล เป็นการกลับสู่สมดุลของสังคม เศรษฐกิจจิตใจ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ซึ่งจะนำไปสู่ความพอเพียง 7 ประการ คือ ครอบครัวพอเพียง จิตใจพอเพียง สิ่งแวดล้อมพอเพียง ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง ปัญญาพอเพียง ฐานวัฒนธรรมพอเพียง และมีความมั่นคงพอเพียง นอกจากนั้นสุธิดา แจ่มใส ไวท และคณะ (2551) สมคิด พรหมจุ้ย และคณะ (2546) และ ประเวศ วะสี (2541) ได้เสนอว่าชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงควรมี 6 กิจกรรมหลักในระบบเศรษฐกิจที่ได้แก่ เกษตรผสมผสานที่ไม่ใช้สารเคมี หัตถกรรมและศิลปกรรมในครัวเรือน อุตสาหกรรมชุมชน ธุรกิจชุมชน กองทุนชุมชน และการแพทย์แผนไทย ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ จะสำเร็จได้คงต้องมี "ความรู้" ในเรื่องนั้นๆ เป็นพื้นฐาน และสำหรับเงื่อนไขสำคัญที่สุดของการดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ การที่ชุมชนหรือหมู่บ้าน ยังคงมีอำนาจในการควบคุมดูแลจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ของตนเอง อันเป็นรากฐานสำคัญที่จะนำไปสู่การสร้างและพัฒนาระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ สำหรับการดำรงชีวิตด้านต่างๆ ในรูประบบบรรทัดฐานที่ปรากฏอยู่ในจารีตประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ หรือพิธีกรรมของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นผลเชื่อมโยงจากอิทธิพลของโลกทัศน์และระบบคุณค่าของชุมชน ปัจจัยดังกล่าวนี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถปรับตัวไปตามบริบทสังคมที่เปลี่ยนผ่านจากสังคมประเพณีเข้าสู่สังคมทันสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ (อรสุดา เจริญรัถ, 2546)

อภิชัย พันธเสน (2554(ก)) กล่าวว่า ในการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงสามารถจำแนกได้เป็นสามระดับ คือระดับต้น เป็นวิธีการเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า "เข้าข่าย" การปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง แต่เมื่อได้รวมเอาวิธีคิดเข้าไปด้วยจากการที่

เข้าใจความหมายเศรษฐกิจพอเพียงในแง่ของความพอประมาณและนำไปปฏิบัติที่เหนือกว่าการเป็นวิธีการ ในระดับนี้เรียกว่า "เข้าใจ" แต่เมื่อรวมเอาการปฏิบัติตามแนวทางความมีเหตุผลอย่างสม่ำเสมอเข้าไปด้วยจนกลายเป็นวิถีชีวิต อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการ "เข้าถึง" ซึ่งถือว่าเป็นการปฏิบัติครบถ้วนตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง ดังภาพที่ 1

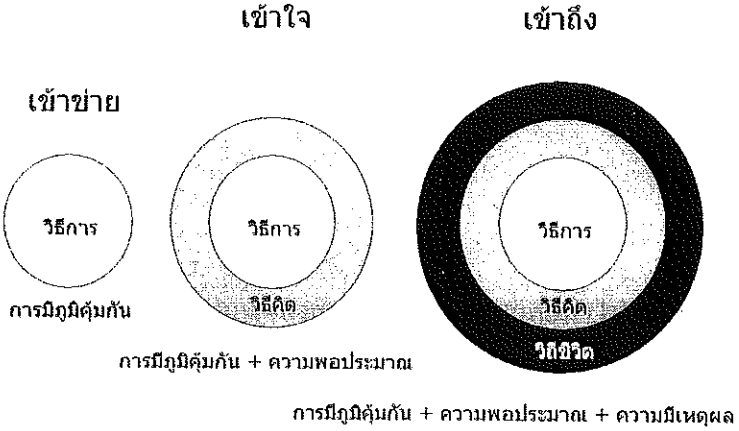

ภาพที่ 1 ระดับของการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง (อภิชัย พันธเสน, 2554(ก))

จากภาพที่ 1 แสดงให้เห็นว่าในการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรกรจะต้องมีการฝึกฝนจิต โดยเริ่มจากระดับที่เรียกว่า "เข้าข่าย" ซึ่งรวมถึงการฝึกอบรมทางด้านกายภาพของเกษตรกรทางอ้อมไปด้วย เพื่อการพัฒนาเกษตรกรในระดับเข้าใจ เพื่อการสร้างภูมิคุ้มกันในฐานะเป็นวิธีการ ส่วนในระดับเข้าถึงนั้น การพัฒนากายและจิตไปด้วยกันในฐานะที่ได้กลายเป็นวิถีชีวิต ดังนั้นเกษตรกรที่จะทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจะต้องมีการจัดการความรู้ที่ถูกต้อง จึงจะสามารถเข้าถึงความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงได้สำเร็จ

ประเทศไทยได้น้อมนำเอาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติเป็นเวลานานแล้ว เนื่องจากโดยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น มีคุณลักษณะและเงื่อนไขในการประยุกต์ใช้ที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นในแนวความคิด วัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนหลักการของทุกศาสนา ทำให้สังคมไทยตั้งแต่ระดับที่เริ่มจากปัจเจกชน ครอบครัว ชุมชน ธนาคาร การท่องเที่ยว และโดยเฉพาะการดำเนินงานของภาครัฐที่ขับเคลื่อนนโยบายพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ ก็ได้ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ประโยชน์ทั้งสิ้น โดยเฉพาะของปราชญ์ชุมชน เช่น นายคำเดื่อง ภาษี นายสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์มหาอยู่ สุนทรธัย และนายผาย สร้อยสระกลาง ซึ่งแต่ละท่านล้วนแต่มีวิถีชีวิตและวิถีการเกษตรที่มุ่งแสวงหาความสมดุล ความพอดี ความมั่นคง และความยั่งยืน ตามสภาพความเหมาะสมของ

ทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ ดำเนินอาชีพไปในทางสายกลางไม่สุดโต่ง และมีการวางแผนการจัดการในอาชีพตลอดทั้งการวางแผนการดำเนินชีวิตที่ไม่ประมาท มีความเพียร อดทนต่อความยากลำบากทั้งปวง (ธันวา จิตต์สงวน, 2554)

นอกจากนั้นประเวศ วะสี (2542) ยังได้แสดงความเห็นว่า ชุมชนบทที่จะพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ จะต้องมีองค์ประกอบ 5 อย่าง หรือเบญจขันธ์ของชุมชนเชื่อมโยง ดังนี้

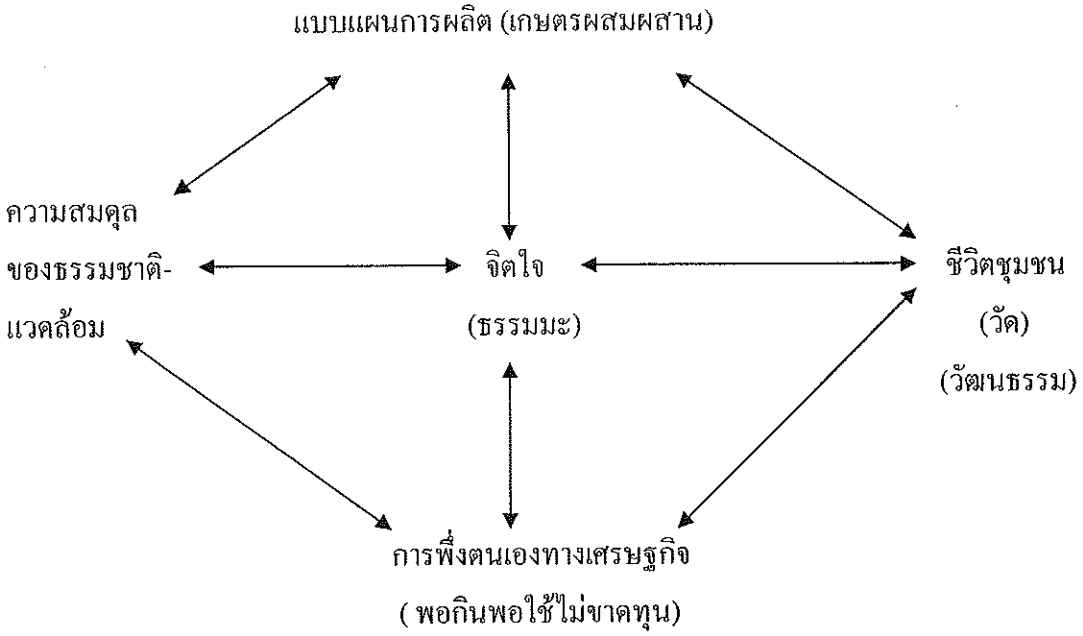

ภาพที่ 2 การพึ่งตนเองของชุมชนชนบท (ประเวศ วะสี, 2542)

จากภาพที่ 2 แสดงให้เห็นว่า 1) จิตใจที่มีธรรมมะ มีความขยันหมั่นเพียร ไม่กลัวลำบาก ไม่โลภมาก มีสันโดษธรรม ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย จะกำหนดแบบแผนการผลิต และทำให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ ถือเป็นจิตใจที่มีความสุขจากความพอเพียง จึงสามารถเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้แก่ผู้อื่นได้ 2) แบบแผนการตลาด เป็นแบบผลิตเพื่อกินเอง ใช้เอง ทำให้ต้องทำหลายอย่าง เป็นเกษตรกรรมผสมผสาน ซึ่งทำให้มีกินมีใช้ครบ และธรรมชาติแวดล้อมมีความสมดุล 3) ความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อม เกิดขึ้นเพราะแบบแผนการผลิตที่คำนึงถึงความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อม และขึ้นกับจิตใจมนุษย์ที่ไม่โลภมาก และการพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ 4) การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ การผลิตเพื่อกินเองใช้เอง ความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อมกับพฤติกรรมไม่ฟุ่มเฟือย ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้สิน จึงมีชีวิตที่สงบ มีเวลา และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และ5) ชีวิตชุมชน ระบบชีวิตมีความสัมพันธ์กับ

สิ่งแวดล้อมใกล้ตัว มีอาหารการกินเหลือเฟือมีเวลาที่จะช่วยเหลือสังสรรค์กัน จึงเกิดเป็นวัฒนธรรมของชุมชนขึ้น คือ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีการช่วยเหลือกัน มีสถาบันครอบครัวที่มั่นคง มีการนับถือผู้เฒ่าผู้แก่ มีวัดเป็นสถาบันของชุมชนที่ช่วยพัฒนาจิตใจ เป็นศูนย์กลางทางการศึกษา ทางสาธารณสุข ทางศิลปวัฒนธรรมเป็นสถานสังเคราะห์ และเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ

จากกระบวนทัศน์การพึ่งตนเองของชุมชนชนบทของประเวศ วะสี (2542) จะเห็นว่าแบบแผนการผลิตหรือเกษตรแบบผสมผสานเป็นส่วนหนึ่งในระบบที่จะทำให้เกิดการพึ่งตนเองได้ และกิจกรรมของชุมชนในระบบเศรษฐกิจพอเพียงทั้งของสมคิด พรหมจุ้ย และคณะ (2546) สุธิดา แจ่มใส ไวท และคณะ (2551) ก็ได้เน้นย้ำความมีเสถียรภาพในระบบการผลิตที่ต้องเป็นแบบผสมผสานที่ไม่ใช้สารเคมีเช่นเดียวกัน เนื่องจากเป็นระบบการผลิตที่ให้ผลผลิตกับเกษตรกรทั้งในด้านการมีอาหารเพียงพอแก่การบริโภค ช่วยให้ชุมชนมีรายได้อย่างต่อเนื่อง ลดความเสี่ยงจากการดำเนินกิจกรรมกระแสหลัก สามารถใช้ทรัพยากรในไร่นาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.1.2 เศรษฐกิจพอเพียงกับการประยุกต์ใช้

การประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต ไม่เพียงแต่จะช่วยให้บุคคลและครัวเรือนสามารถหลุดพ้นจากปัญหาทางด้านการเงินและการดำเนินชีวิตได้อย่างไม่สะดุดติดขัดหากมีการบริหารการเงินของบุคคลและครัวเรือนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นระบบ แต่การยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักแนวคิดในการดำเนินชีวิตทุกด้านจะช่วยให้เกิดความสมดุลและสร้างความยั่งยืนให้กับตนเองและครอบครัวได้ โดยเฉพาะด้านการเสริมสร้างจิตใจแห่งความพอเพียงเป็นพื้นฐาน การสร้างจิตใจแห่งความพอเพียงเพื่อความสมดุลและนำพาความยั่งยืนของการพัฒนามาสู่ชุมชน สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมได้ อีกทั้งการเป็นผู้ไฝ่รู้ ซึ่งเป็นคุณลักษณะของผู้มีจิตใจแห่งความพอเพียง การที่บุคคลจะดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างดี จำเป็นจะต้องมีความรู้ และพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนและทดลอง โดยไม่ติดกับตำรามากนัก เนื่องจากบริบทของแต่ละคนมีความแตกต่างกันการไฝ่รู้จะทดลองสิ่งใหม่ที่จะทำประโยชน์ให้แก่ตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม จึงเป็นสิ่งที่พึงกระทำเพื่อการเรียนรู้อย่างเป็นระบบเพื่อพัฒนายิ่งขึ้นไป (ณดา จันทร์สม, 2554) ซึ่งมีลักษณะที่สอดคล้องกับแนวทางการจัดการความรู้เกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน ที่เน้นกระบวนการจัดการจัดการความรู้ในการประกอบอาชีพของสมาชิกเครือข่ายอันจะนำไปสู่การปลดทุกข์และสร้างสุขให้กับสมาชิก อีกทั้งเป็นการเน้นการสร้างบำนาญชีวิตให้กับตนเองโดยการปลูกไม้ยืนต้น เช่น ยางนา แดง ประดู่ มะค่า พะยอม กระถินณรงค์ เป็นต้น เพื่อการใช้ประโยชน์ใช้สอยในอนาคตและสร้างรายได้เมื่อไม่สามารถทำการเกษตรได้แล้ว

นอกจากนั้นยังพบว่า มีงานวิจัยที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน ดังกรณีศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในการประกอบอาชีพของเครือข่ายวนเกษตรและป่าชุมชนภาคตะวันออก ของสัมฤทธิ์ ผิวนิ่ม (2545) พบว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านในการประกอบอาชีพของเกษตรกรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเกิดจาก 4 กระบวนการ คือ 1) การเรียนรู้จากบรรพบุรุษ การเรียนรู้ด้วยตนเองจากประสบการณ์ การเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ 2) การสั่งสมความรู้ในวิถีชีวิตหรือประสบการณ์เป็นลายลักษณ์อักษร 3) การถ่ายถอดภูมิปัญญาชาวบ้านจากบรรพบุรุษ คือ พ่อแม่ ผู้เฒ่าผู้แก่การถ่ายทอดระหว่างคนในรุ่นเดียวกัน และ4) การผสมผสานภูมิปัญญาชาวบ้านกับภูมิปัญญาสากล โดยมีการนำมาประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพ 3 ด้าน คือ ด้านการผลิต การตลาดและการรวมกลุ่ม สำหรับการนำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร มี 3 ด้าน คือ 1) ด้านสังคม เกษตรกรตัดสินใจเลือกกระบวนการ เนื่องจากมีที่ดินเพียงพอ พื้นที่มีความเหมาะสม มีความถนัด ใช้ทุนน้อย 2) ด้านเทคนิค มีการวางแผนการผลิต เริ่มตั้งแต่ปรึกษาหารือกันภายในครอบครัว การผลิตหรือการปลูกพืชเน้นความหลากหลายคล้ายป่าธรรมชาติและมีการเลี้ยงสัตว์ มีการขุดบ่อน้ำตื้น ไม่ใช้สารเคมี ผลิตปุ๋ยชีวภาพและยาปราบศัตรูพืชจากสมุนไพร และ3) ด้านเศรษฐกิจ เกษตรกรพึ่งตนเองได้ทั้งในด้านการผลิตและการบริโภค ใช้ทุนน้อย ใช้ที่ดินและแรงงานตนเอง ผลิตและแปรรูปเพื่อใช้ในครอบครัว ทำให้ลดรายจ่ายในชีวิตประจำวันได้

เป้าหมายสุดท้ายของการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง คือความสุข ซึ่งกนิฏฐากาญจนรังษีนนท์ และคณะ (2554) ได้วิจัยประโยชน์สุขจากเศรษฐกิจพอเพียงของผู้ที่ได้รับรางวัลการประกวดผลงานตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ครั้งที่ 1-2 ประเภทต่างๆ ในพื้นที่ 14 จังหวัดทั่วประเทศ พบว่าในระดับบุคคลที่ปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจะเกิดความสุขทั้งในระดับตนเองและครอบครัว อีกทั้งพบว่าการที่ได้ให้ความรู้ ความคิดและเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตจะทำให้ตนเองมีความสุข นอกจากนั้นยังพบว่ากลุ่มศึกษาได้มองว่าผลของสังคมแห่งประโยชน์สุขต่อประเทศโดยรวมด้านเศรษฐกิจปกติเมื่อผู้คนต้องการมีฐานะทางเศรษฐกิจดีก็ต้องหารายได้เพิ่ม แต่ในสังคมแห่งประโยชน์สุขของบุคคลและชุมชนจะพูดถึงเฉพาะเรื่องรายจ่าย ลดการใช้จ่ายมากกว่าการพูดถึงเรื่องรายได้ และในขณะที่พูดถึงเรื่องรายได้ก็จะไม่คำนึงถึงเรื่องกำไรสูงสุด แต่จะเน้นในเรื่องของการพึ่งตนเอง การแบ่งปัน การช่วยเหลือกัน การให้คุณค่าบางอย่างกับคนเสมอ ดังนั้นประโยชน์สุขในทางเศรษฐกิจอันเกิดจากสังคมสังคมแห่งประโยชน์สุข คือการพึ่งตนเองและการพึ่งพาอาศัยกันทางเศรษฐกิจได้มากขึ้น ประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ทางภาคธุรกิจได้รับก็ไม่ใช่กำไรสูงสุด แต่เป็นความมั่นคงของการประกอบการอันเกิดจากความนิยมของลูกค้า

โดยสรุป การพิจารณาตามแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง อาจกล่าวได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ และในการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในระดับปัจเจกบุคคล แต่ละคนจะต้องพยายามดำรงชีวิตอยู่ภายใต้ความสามารถในการหารายได้ของตัวเอง ไม่ใช้จ่ายเกินตัวเท่าที่จะทำได้ มีการสะสมเงินออมเอาไว้ใช้ในยามฉุกเฉิน พร้อมทั้งมีความเข้าใจอย่างชัดเจนว่าความสุขมิได้ได้มาจากเงินแต่เพียงอย่างเดียว เงินอาจจะช่วยให้คนเรามีชีวิตที่สะดวกสบายยิ่งขึ้น แต่ชีวิตที่สะดวกสบายมิได้หมายความเสมอไปว่าเป็นชีวิตที่มีความสุข ความสุขเกิดขึ้นได้มากกว่าจากการฝึกฝนจิตให้ยอมรับสิ่งต่าง ๆ ตามที่มันเป็นไป ถ้าไม่มีสติปัญญาเข้าใจธรรมชาติเช่นนี้ก็ไม่มีวันที่จะพบความสุขในชีวิตได้ และก็เป็นความจริงที่ว่า ความสุขนั้นจะได้มาจากการให้มากกว่าการได้รับ ทั้งนี้เพราะผู้ให้จะมีความสุขในการให้มากกว่าการที่เก็บสิ่งของเหล่านั้นไว้กับตัวเอง จากลักษณะตามธรรมชาติของพฤติกรรมดังกล่าว การสะสมทรัพย์สมบัติให้เพิ่มพูนมากขึ้นไม่ได้ส่งผลทำให้ชีวิตมีสุขมากขึ้น ดังนั้นสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจะต้องเข้าใจ และจัดการวความรู้อย่างถูกต้องและนำปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจึงจะส่งผลให้เกิดความมั่นคง และยั่งยืนในอาชีพต่อไป

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับเกษตรประณีต

2.2.1 ความหมายและรูปแบบของการทำเกษตรกรรม

เกษตรกรรม (Agriculture) หมายถึง กระบวนการผลิตอาหาร เส้นใย เชื้อเพลิง และผลิตภัณฑ์อื่นๆ โดยวิธีการเพาะปลูกพืช มีชื่อเรียกเฉพาะว่า "กสิกรรม" และวิธีการเลี้ยงสัตว์ทั้งสัตว์บก สัตว์น้ำ อย่างเป็นระบบ ในการทำเกษตรกรรมนั้นสามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ 1) กสิกรรม หมายถึง การเพาะปลูกพืช เช่น การทำนา การทำสวน การทำไร่ เป็นต้น 2) ปศุสัตว์ หมายถึง การประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์บนบก เช่น เลี้ยงวัว เลี้ยงหมู หรือเลี้ยงสัตว์ปีก เป็นต้น 3) การประมง หมายถึง การประกอบอาชีพการเกษตรทางน้ำ เช่น การเลี้ยงสัตว์น้ำ การจับสัตว์น้ำ เป็นต้น และ 4) ด้านป่าไม้ หมายถึง การประกอบอาชีพเกี่ยวกับป่า เช่น การปลูกป่าไม้เศรษฐกิจ การนำผลผลิตจากป่ามาแปรรูปให้เกิดประโยชน์ เป็นต้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) และจากการทำการเกษตรที่ผ่านมาของเกษตรกรไทยได้มีรูปแบบการทำที่หลากหลาย และสำหรับในงานวิจัยนี้จะขอกล่าวถึงเฉพาะรูปแบบการทำการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกร ซึ่งพบว่ามี 5 รูปแบบ ดังนี้

2.2.1.1 เกษตรธรรมชาติ (Natural Farming) หมายถึง การทำการเกษตรบนพื้นฐานของการสร้างความสมดุลของระบบนิเวศน์ในพื้นที่ โดยใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก จัดสรรสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเจริญเติบโตของพืช โดยเน้นเรื่องของความอุดมสมบูรณ์ของดินเป็นสำคัญ มีทั้งกิจกรรมด้านพืช และสัตว์ เน้นการเกื้อกูลกันเพื่อประโยชน์ต่อคุณภาพชีวิต ทั้งมนุษย์ พืช และสัตว์อย่างต่อเนื่อง มีงานให้ทำตลอดปี แนวคิดเรื่องเกษตรธรรมชาติมีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวไว้ เช่น มาซาโนบุ ฟูกูโอกะ โมกิจิ โอกาดะ ฮาน คิว โซ ซึ่งจะมีหลักการทำที่คล้ายคลึงกันคือ ไม่มีการไถพรวน ไม่กำจัดวัชพืช ไม่ใส่ปุ๋ยเคมี มีการคลุมดิน เป็นต้น ซึ่งมีรูปแบบการทำ ดังนี้ 1) การปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ประเภทระยะสั้น เพื่อเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ภายใน 1 ปี เช่น พืชผักต่างๆ ข้าว และสัตว์ต่างๆ เป็นต้น 2) การปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ระยะปานกลาง เพื่อเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ภายใน 2 ปี ถึง 10 ปี เช่น ไม้ผลต่างๆ และสัตว์เลี้ยงก็ เช่น วัว ควาย เป็นต้น และ3) การปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ประเภทระยะยาว ด้านพืช มีปลูกต้นไม้ เพื่อใช้ทำเชื้อเพลิง น้ำยาง ไม้ใช้สอย ปลูกบ้านเรือนและเป็นไม้เป็นประเภทที่นำมาบริโภคได้ ทำเป็นยาปราบแมลงศัตรูพืชได้ เช่น ไม้สะเดา ลูกมะเกลือ ต้นสมอ มะขามป้อม เป็นต้น นอกจากนั้นได้มีการปลูกพืชยืนต้นระยะยาวเพื่อใช้เป็นไม้แปรรูป เพื่อสร้างบำนาญชีวิตให้กับตนเอง และครอบครัว ด้านสัตว์ เช่น วัว ควาย เป็นต้น

2.2.1.2 วนเกษตร (Agro-Forestry) เป็นรูปแบบการทำการเกษตรโดยคำนึงถึงระบบนิเวศของป่าเป็นสำคัญ ให้เกิดความเกื้อกูลกันโดยไม่ทำลายความเป็นป่า มีความหลากหลายทางชีวภาพใกล้เคียงกับธรรมชาติมากที่สุด หรืออาจกล่าวได้ว่า วนเกษตร หมายถึงการทำการเกษตรร่วมกับการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยมีรากฐานหรือปัจจัยการผลิตที่มาจากท้องถิ่น และอานัฐ ตันโช (2549) กล่าวว่า การทำวนเกษตรสามารถแบ่งออกได้ 4 รูปแบบตามองค์ประกอบของกิจกรรมหลัก ได้แก่ 1) ระบบป่าไม้ร่วมกับการปลูกพืชเกษตร นับเป็นการปลูกพืชเกษตรแทรกเข้าไปในสวนป่า เพื่อให้เกิดความหลากหลาย 2) ระบบป่าไม้ร่วมกับการทำปศุสัตว์ เป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินร่วมกันระหว่างพืชป่ากับการเลี้ยงสัตว์ โดยปลูกหญ้า หรือพืชอาหารสัตว์ในสวนป่า 3) ระบบเกษตรป่าไม้และปศุสัตว์ เป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินร่วมกันทั้งพืชเกษตร ป่า และปศุสัตว์เพื่อให้เกิดความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และ 4) ระบบป่าไม้ร่วมกับการประมง เป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินร่วมกันทั้งป่าไม้ และการเลี้ยงกุ้งหรือการเลี้ยงปลา

2.2.1.3 เกษตรอินทรีย์ (Organic Agriculture) หมายถึง ระบบเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมีสังเคราะห์ ไม่ว่าจะเป็น ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช กำจัดวัชพืช หรือฮอร์โมนต่างๆ เน้นการสร้างธาตุอาหารให้แก่พืชโดยใช้ปุ๋ยจากธรรมชาติ เช่น ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก หรือปุ๋ยชีวภาพเพื่อทำให้ดินอุดมสมบูรณ์มีธาตุอาหารแก่พืช โครงสร้างดินสมบูรณ์ อาจมีการใช้หิน และแร่

ธรรมชาติบางชนิดในอัตราที่ควบคุมในการปรับสภาพดิน ซึ่งมีหลักการ เช่น การเพิ่มธาตุอาหารด้วยปุ๋ยจากธรรมชาติ คลุมหน้าดินด้วยอินทรียวัตถุ สร้างระบบนิเวศน์ให้สมดุลขึ้นมาด้วยการปลูกพืชหมุนเวียน การควบคุมแมลงด้วยสมุนไพร การใช้ตัวห้ำและตัวเบียฬ เป็นต้น ซึ่งมีหลักการทำ คือ 1) ให้ความสำคัญกับการป้องกันการสูญเสียธาตุอาหารที่เกิดจากระบบการผลิต ลดการพึ่งพาแหล่งธาตุอาหารจากนอกฟาร์ม 2) การคลุมดิน ถือเป็นหัวใจของการทำเกษตรอินทรีย์ และ3)การสร้างความหลากหลายที่สัมพันธ์กันอย่างสมดุลในระบบนิเวศ โดยการปลูกพืชร่วมกันหลายชนิดในเวลาเดียวกัน หรือเหลื่อมเวลากัน รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์เพื่อให้เกิดความเกื้อกูล นับว่าเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งเป็นการลดความเสี่ยงต่อภัยที่จะเกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี (อานัฐ ตันโช, 2549)

2.2.1.4 เกษตรผสมผสาน (Integrated Farming) เป็นการบูรณาการกิจกรรมด้านการเกษตรให้มาอยู่ในพื้นที่เดียวกัน และมีการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน สามารถสร้างประโยชน์ทั้งในแง่ของกิจกรรม และความหลากหลาย เช่น การปลูกพืชควบคู่กับการเลี้ยงสัตว์ หรือการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และเลี้ยงปลาไปพร้อม ๆ กัน มูลสัตว์สมารถนำไปใส่พืชผัก พืชผักเอาไปเป็นอาหารปลา และหญ้าก็มาเป็นอาหารสัตว์ได้ เป็นต้น หรืออาจกล่าวได้ว่าเกษตรผสมผสาน เป็นระบบที่มีการปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์หลายชนิดในไร่นา จัดการให้มีการผสมผสานมีการเกื้อกูลกันโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในธรรมชาติ เช่นดิน น้ำ แสงแดด ให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีความสมดุลอย่างต่อเนื่องรวมทั้งเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิต ทรัพยากรธรรมชาติ และปราศจากมลภาวะที่จะทำลายสภาพแวดล้อม (ชนวน รัตนวราหะ, 2535)

หลักการทำเกษตรผสมผสาน ให้ประสบความสำเร็จ และมีความยั่งยืนนั้น นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร (2547) กล่าวว่า เกษตรกรจะต้องมีการปลูกพืชหมุนเวียนเพื่อสนับสนุนให้โครงสร้างของดินดี และเพิ่มปุ๋ยให้กับดิน ซึ่งเป็นการลดการใช้ปุ๋ยเคมี ซึ่งได้สอดคล้องกับแนวทางการทำเกษตรกรรมยั่งยืนของ Chiew (2001) ได้อธิบายถึงหลักในการทำฟาร์มผสมผสานให้เกิดความยั่งยืนไว้ 10 ประการ คือ1) มีการไถพรวนน้อยที่สุด ซึ่งจะเป็นการลดการพังทลายของดิน และลดการสูญเสียธาตุไนโตรเจน 2) ใช้พันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ที่ต้านทานต่อโรคและแมลงในการทำการเกษตร ซึ่งจะเป็นการ 3) ลดการใช้ปัจจัยการผลิตอื่นด้วย 4) เพาะปลูกในเวลาที่เหมาะสม เช่น การเพาะปลูกที่ล่าช้ากว่าเวลาปกติ จะสามารถลดการสูญเสียจากการระบาดของโรค และแมลงได้ 5) การใส่ธาตุอาหารให้ตรงกับความต้องการหรือถูกเป้าหมายจะสามารถลดต้นทุนการผลิตได้ 6) ใช้สารกำจัดแมลงในเวลาที่เหมาะสมโดยสังเกตจากอาการของพืช 7) สร้างแหล่งที่อยู่อาศัยให้กับผู้ล่าในระบบนิเวศน์ เช่น ตัวห้ำ ตัวเบียน 8) ใช้ระบบเขตกรรมเป็นวิธีการโดยธรรมชาติเพื่อการควบคุมโรค และแมลง และการปรับปรุงโครงสร้างของดินรวมทั้ง

การลดการใส่ปุ๋ยไนโตรเจน 9) การปลูกพืชอย่างต่อเนื่อง เพื่อเพิ่มความหลากหลายทางธรรมชาติ เช่นการปลูกพืชตระกูลถั่วหลังการทำนา และ10) สนับสนุนการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อเป็นโครงสร้างพื้นฐานในการจัดการระบบนิเวศวิทยา

2.2.1.5 เกษตรทฤษฎีใหม่ (New Theory Agriculture) เป็นแนวคิดทฤษฎีในการทำการเกษตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระราชทานให้เป็นแบบอย่างแก่เกษตรกร เป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งมีหลักการในเรื่องของการจัดสรรพื้นที่ในการทำกิจกรรมทางการเกษตร เพื่อให้นำไปสู่ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง หลักการนี้เหมาะกับพื้นที่ประมาณ 15-20 ไร่ โดยมีกิจกรรมการเกษตรที่หลากหลาย และมีการแบ่งพื้นที่เป็นส่วนๆ ประกอบด้วย ร้อยละ 30 แรกของพื้นที่ทั้งหมด จัดสรรพื้นที่เป็นแหล่งกักเก็บน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร ร้อยละ 30 ส่วนที่สอง จัดสรรพื้นที่เพื่อการทำนา เนื่องจากเป็นแหล่งของอาหารหลักของเกษตรกร ร้อยละ 30 ส่วนที่สาม จัดสรรเป็นพื้นที่ในการปลูกพืชไร่ และพืชสวน เช่น ข้าวโพด ถั่วไม้ผล และพืชผักชนิดต่างๆ และร้อยละ 10 ส่วนที่สี่ จัดสรรเป็นพื้นที่สำหรับที่พักอาศัย โรงเพาะเห็ด และโรงเรือนเลี้ยงสัตว์ ซึ่งในส่วนนี้ถือได้ว่าเป็นเทคนิคหรือวิธีการ แต่การจะช่วยให้ประสบความสำเร็จและอยู่รอดได้ในระยะยาวเกษตรกรจำเป็นต้องดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

การดำเนินการเกษตรทฤษฎีใหม่สามารถแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 เป็นการพึ่งพาตนเองในระดับครับครัว โดยเน้นการผลิตและการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ขั้นตอนที่ 2 เป็นการพึ่งพากันเองในระดับชุมชน โดยมีการตั้งเป็นกลุ่มในการดูแลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่ม เนื่องจากทุกครอบครัวมีส่วนเกินจากการบริโภคอย่างพอเพียงแล้วในครอบครัว การรวมกลุ่มจึงเป็นการสร้างความเข้มแข็งในชุมชน และขั้นที่ 3 เป็นการสร้างเครือข่าย เพื่อเป็นการกระจายผลผลิต และสินค้าระหว่างกันและอาจจะร่วมมือกับธุรกิจขนาดใหญ่หรือสถาบันการเงิน เมื่อกลุ่มหรือสหกรณ์มีความเข้มแข็งพอถึงขั้นที่จะค้าขายกับต่างประเทศได้โดยตรง ดังนั้น การทำเกษตรกรรมตามแนวทฤษฎีใหม่นี้ จึงเป็นระบบการเกษตรที่มองในทุกมิติไปพร้อมๆ กัน เช่น มิติทางสังคม สุขภาพ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและการค้าต่างประเทศ รวมทั้งการส่งเสริมและพัฒนา ที่ใช้พลังความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจในแผ่นดินโดยที่ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อน จึงนับได้ว่าเป็นรูปแบบการทำการเกษตรที่มั่นคงและยั่งยืน และการดำเนินกิจกรรมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และเกษตรทฤษฎีใหม่สิ่งที่สำคัญคือ เน้นให้คน และชุมชนพึ่งตนเองเป็นหลัก แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธการพึ่งพาคนอื่น หรือเทคโนโลยี ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะลดความฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยของคน และสำหรับปัจจัยที่จะมาสนับสนุนให้คนสามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้คือ ความรู้ภูมิปัญญา โดยเฉพาะภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งที่ดีงามที่จะนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดความเหมาะสมต่อบริบทในสถานการณ์ปัจจุบัน ถึงแม้เกษตรทฤษฎีใหม่ได้

กลายเป็นต้นแบบของการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างกว้างขวาง แต่ในบางโอกาส เกษตรกรก็มีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนในสาระสำคัญบางประการอันจะนำไปสู่การดำเนินการที่ไม่ตรงตามแนวพระราชดำริ เช่นในเรื่องขนาดของพื้นที่ ซึ่งยึดหลัก 15 ไร่อย่างเคร่งครัดหรือทฤษฎีใหม่นี้สามารถดำเนินการได้ในทุกพื้นที่ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานแนวทางเพิ่มเติมว่า

"เรื่องทฤษฎีใหม่ขณะนี้มีคนพูดกันมากว่าต้อง 30-30-30-10 น้อยไปก็ไม่ได้ มากไปก็ไม่ได้อันนี้ต้องถือว่า "ผิด" ส่วนเนื้อที่ 15 ไร่นั้น ก็เป็นประมาณการไปตามหลักการความจริง 5 ไร่ก็ทำได้ หลักการคือต้องมีน้ำ มีข้าวและมีพืชหลายอย่างผสมผสานกันเอาไว้บริโภคเอง ไม่ต้องซื้อ เหลือก็ขายได้ให้พอเพียงในการบริโภค ควรทำบัญชีรายรับ-จ่ายไว้ด้วย อันนี้ถือว่าเป็นเศรษฐกิจพอเพียง" (ที่มา:สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจฯ, 2547)

จากทฤษฎีใหม่สู่เศรษฐกิจพอเพียง และการพัฒนาที่ยั่งยืนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อพสกนิกรไทย การที่จะทำให้คนไทยทุกคนประสบความสำเร็จและมีความผาสุขในชีวิตนับเป็นเรื่องที่ยาก แต่จะทำอย่างไรในการที่จะให้ประชาชนคนไทยสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข เป็นไปตามพื้นฐานของแต่ละบุคคล ปัจจัยสำคัญที่จะต้องกลับมาพิจารณาปรับวิธีคิด วิธีการทำงาน ความสำคัญของแนวทางการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคล คงหนีไม่พ้นเรื่องปากท้องและปัจจัยพื้นฐาน โดยเฉพาะประเทศไทยเป็นประเทศที่มีสภาพภูมิประเทศเหมาะกับการเกษตรกรรม มีองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นสอดรับกับวิถีชีวิตดั้งเดิม ดังนั้นกระบวนการจัดการความรู้ทางด้านการเกษตรจึงเป็นส่วนสำคัญในการหลอมรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเกษตรเพื่อขับเคลื่อนและผลักดันเศรษฐกิจพื้นฐานของประเทศ โดยเฉพาะความมั่นคงทางด้านการผลิตสินค้าเกษตร ความมั่นคงทางด้านอาหาร งานวิจัยเรื่องการจัดการความรู้เพื่อการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นงานวิจัยที่จะตอบสนองยุทธศาสตร์การผลิตทางการเกษตรที่เหมาะสมในบริบทเชิงพื้นที่ซึ่งจะช่วยเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรด้วยการบูรณาการองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นกับการเกษตรเพื่อเป็นรากฐานความมั่นคงของภูมิสังคมประเทศไทยอันจะนำไปสู่ศานติสุขในอนาคต

2.2.2 ความหมายของเกษตรประณีต

เกษตรประณีต เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง ในการทำเกษตรผสมผสานโดยเริ่มต้นจากพื้นที่เล็กๆ ก่อน เป็นการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์ และคุ้มค่ามากที่สุด เมื่อมีความรู้แล้วจึงขยายพื้นที่ ที่จะช่วยให้สามารถผลิตได้ให้เพียงพอต่อความต้องการของตนเองตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้นในการทำเกษตรประณีตจะต้องถูกกำกับด้วยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ตรงข้ามกับความโลภหรืออยากมีเงินมากอย่างรวดเร็ว ซึ่งมักจะทำให้เกษตรกรประสบความล้มเหลว

ในที่สุด เช่นกรณีของเกษตรกรในภาคอีสานที่อยู่ในวังวนแห่งปัญหาในการประกอบอาชีพของตนเอง ที่เน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวโดยหวังจะมีเงินสดจากการขายผลผลิตทั้งหมดคราวละมากๆ โดยที่เกษตรกรไม่ตระหนักรู้ว่าวิธีการดังกล่าวมีต้นทุนการผลิตสูงและถ้าพลาดพลั้งก็จะเกิดปัญหาหนี้สินได้ง่าย โดยที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน ผู้มีประสบการณ์ที่เคยล้มลุคลุกคลานในการประกอบอาชีพการเกษตรตามแนวทางเดิมมาอย่างยาวนาน จึงมีความรู้ที่ชัดเจนว่าเกษตรประณีตจะเป็นทางเลือกเพื่อเป็นทางรอดของเกษตรกรได้อย่างแท้จริง

คำว่า "เกษตรประณีต" มาจากคำว่า "เกษตร" ซึ่งหมายถึง ที่ดิน ทุ่ง นา ไร่ แดน เช่น พุทธเกษตร เกษตรกร ผู้ทำเกษตรกรรม และเกษตรกรรม คือการใช้ที่ดินเพาะปลูกพืชต่าง ๆ รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์ การประมง และการป่าไม้ ส่วนคำว่า "ประณีต" หมายถึง ละเอียดลออ เรียบร้อยงดงาม เช่น ฝีมือประณีต ทำอย่างประณีต (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) แต่สำหรับคำว่า "เกษตรประณีต" ในราชบัณฑิตยสถานไม่ได้มีการระบุเอาไว้ ดังนั้นหากนำคำสองคำมารวมกันระหว่าง เกษตร+ประณีต เป็น "เกษตรประณีต" จึงน่าจะหมายถึง การทำการเกษตรกรรมอย่างละเอียดลออ การดูแลเอาใจใส่เป็นอย่างดี เพื่อจะให้ได้ผลผลิตดี และผลตอบแทนที่สูง และจากการสืบค้นจากรากศัพท์ของคำว่า Intensive Agriculture ของต่างประเทศกลับพบว่าการทำเป็นการทำเกษตรระดับสูง โดยมีความมุ่งหวังที่จะให้ได้ผลผลิตที่สูง และการที่จะให้ผลผลิตที่สูงได้นั้นจะต้องใช้ปัจจัยการผลิตในส่วนของทุน และแรงงานในอัตราที่สูงตามไปด้วย ผลผลิตที่ได้จะมีคุณค่าสูง แต่มักจะมีความเสี่ยงเช่นกัน การทำเกษตรแบบนี้มักจะพบในพื้นที่ที่มีประชากรหนาแน่น และราคาที่ดินที่ค่อนข้างจะสูง จึงต้องใช้ที่ดินน้อยแต่เน้นการจัดการ เพื่อให้ได้ผลตอบแทนต่อพื้นที่สูงสุด (Oxford Dictionary of Geography, 2554) นอกจากนั้นยังพบว่า Intensive Agriculture เป็นการทำการเกษตรอย่างเข้มข้นหรือการเกษตรเร่งรัด เป็นการทำการเกษตรที่ต้องการให้ได้รับผลตอบแทนสูงสุดตามที่ได้กล่าวไปแล้ว จึงต้องมีการวางแผนการใช้ที่ดินอย่างคุ้มค่า มีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาเกี่ยวข้องกับการผลิต มีการใช้ปุ๋ย ยา สารเคมีเข้ามาเกี่ยวข้องในระบบการผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตมากที่สุด นับเป็นการผลิตในเชิงการค้า (Buzzle.com Intelligent Life on web. 2554; Wikipedia, 2554) จากการวิเคราะห์ถึงข้อดี และข้อเสียของการทำเกษตรแบบเข้มข้น (Intensive Agriculture) ส่วนที่เป็นข้อดีคือ จะได้ผลผลิตต่อไร่สูง และเมื่อนำมาคำนวณต้นทุนการผลิตแล้วจะทำให้ผู้บริโภคได้สินค้าที่มีราคาถูก และสามารถผลิตอาหารได้เพียงพอต่อความต้องการ และสำหรับข้อเสียนั้นพบว่า มีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเนื่องจากมีการใช้ปุ๋ย และสารเคมีในการผลิต หรืออาจมีสารพิษที่ตกค้างถึงผู้บริโภคได้ (Wikipedia, 2554) อย่างไรก็ตามการผลิตแบบนี้อาจจะเรียกได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตในระบบเกษตรกระแสหลัก เป็นแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาด้านการเกษตรของไทยมากว่า 40 ปี แนวทางดังกล่าวเครือข่ายปราชญ์ในฐานะผู้ที่เคยเดินตามแนวทางนี้มาก่อนและได้ประสบความล้มเหลวมาแล้ว จึงพยายามที่จะ

ชักจูงให้เกษตรกรรายย่อยในภาคอีสานได้เปลี่ยนกระบวนคิดจากเกษตรกระแสหลัก ซึ่งได้ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย เช่น ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถูกทำลาย เริ่มจากปัญหาการพังทลายของหน้าดิน ปัญหาดินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์ ที่เกิดจากการใช้ปุ๋ยเคมีมาเป็นเวลานาน และปัญหาการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชทำให้เกิดสารพิษตกค้างในสิ่งแวดล้อมและทำลายความสมดุลตามธรรมชาติ ส่วนตัวของเกษตรกรเองก็มีปัญหาทางเศรษฐกิจเนื่องจากต้นทุนการผลิตสูงกว่ารายได้ อีกทั้งไม่สามารถกำหนดราคาผลผลิตของตนเองได้ อีกทั้งยังมีผลกระทบด้านสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภค จากการใช้สารเคมีในระบบการผลิต อีกทั้งยังเป็นการทำลายภูมิปัญญาไทยที่เคยมีในการทำการเกษตรมาแต่โบราณ การทำเกษตรประณีตที่เริ่มต้นจากพื้นที่น้อยๆ ด้วยกระบวนการเรียนรู้อย่างจริงจังจะช่วยเป็นการฟื้นฟูให้ภูมิปัญญาดังกล่าวค่อยๆกลับคืนมาด้วย (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2535 ; อานัฐ ตันโช, 2549)

ผาย สร้อยสระกลาง และคณะ (2549) กล่าวว่าในการทำเกษตรประณีตนั้น จะต้องอาศัยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ยึดหลักการพึ่งตนเองตามแนวทางพระราชดำริ โดยเริ่มจากการรู้จักตนเอง ด้วยการรู้จักพอ รู้จักอุดรูรั่วเพื่อลดรายจ่าย และการรู้จักออมด้วยการออมน้ำ ออมดิน ออมสัตว์ ออมไม้ยืนต้น ออมเงิน สั่งสมกัลยาณมิตร และสั่งสมภูมิปัญญาในการแก้ปัญหา อาศัยธรรมะว่าด้วยหลักอปริหานิยธรรม ยึดหลักที่ว่าไม่มีใครรู้ทุกเรื่อง และไม่มีใครไม่รู้อะไรเลยสักเรื่อง การมาประชุมกันอย่างสม่ำเสมอของผู้ที่สนใจเกษตรประณีต ทำให้เกิดประโยชน์จากการระดมสมอง จนเกิดชุดความรู้ในการทำเกษตรประณีต และพัฒนาต่อยอดเป็นอุตสาหกรรมชุมชน ธุรกิจชุมชน กลายเป็นคลังชุมชนและต่อยอดสู่เศรษฐกิจพอเพียง ในขณะที่ครูบา สุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ ฉายา "ปราชญ์ชาวบ้านผู้ไม่ยอมหยุดเรียนรู้" มีความเห็นว่าในการทำเกษตรประณีตนั้นไม่ใช่เป็นเพียงกิจกรรม แต่เป็นกระบวนการ วิธีเรียนและวิธีทำ ต่อไปคนที่อยู่ในภาคการเกษตรจะทำอะไรจะต้องมีความประณีตมากขึ้น และทำแบบผสมผสาน ดูแลเอาใจใส่ หมั่นศึกษา หมั่นทดลอง ต่อไปการทำเกษตรประณีตก็จะกลายเป็นวิธีเรียน วิธีทำของชาวบ้าน ซึ่งจะไปสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง (สุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์, 2550)

จะเห็นได้ว่าการทำเกษตรประณีตนั้น เป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ จากระบบการผลิตแบบเชิงเดี่ยวจำนวนมากๆ และลงทุนมากๆ มาเป็นแบบผสมผสาน เน้นการปลูกพืชที่หลากหลายสำหรับการบริโภค และการใช้ประโยชน์ในครัวเรือน หากเหลือจะแจกจ่ายเครือญาติ และนำไปแลกเปลี่ยน (ขาย) เพื่อนำไปซื้อปัจจัยอื่น ๆ ต่อไป ในระบบการผลิตนี้เกษตรกรจะเน้นการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก เน้นการจัดการความรู้ที่ตนเองสะสมมาตลอดชั่วอายุ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างภาคีเครือข่ายแล้วจึงนำไปปฏิบัติให้สอดคล้องกับบริบทของตนเอง เช่น การผลิตปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยหมักใช้เอง จะไม่ซื้อปุ๋ยเคมี สารกำจัดแมลงศัตรูพืชก็เช่นเดียวกันจะทำ

การผลิตโดยหมักสารชีวภาพต่าง ๆ ใช้เองโดยไม่ใช้สารเคมี เมื่อทำแล้วได้ผลก็จะนำมาเล่าสู่กันฟัง เพื่อหาทางออก และแนวปฏิบัติร่วมกันกับสมาชิกเครือข่าย แสดงให้เห็นว่าการใช้ปัญญานำการพัฒนาเพื่อมุ่งแก้ปัญหาของตนเองอย่างแท้จริง ดังนั้นเกษตรกรที่ผลิตในระบบนี้ก็จะได้บริโภคพืชผักที่ปลอดจากสารเคมี จึงส่งผลให้มีสุขภาพที่ดี และแข็งแรง (อภิสิทธิ์ ธรรมรงวรางกูร, 2549)

2.2.3 เกษตรประณีต กับการขับเคลื่อนของปราชญ์ชาวบ้าน

"ปราชญ์ชาวบ้าน" เป็นคำที่บัญญัติขึ้นเมื่อปี 2537 โดยคุณอเนก นาคะบุตร นักวิชาการและนักพัฒนาผู้ที่คลุกคลีและต่อสู้ร่วมกับชาวบ้านมาโดยตลอด ผู้ที่จะเป็นปราชญ์ชาวบ้านได้นั้นจะต้องมีลักษณะ 1) เป็นคนที่มีธรรมมะอยู่ในหัวใจ มีความรัก ความเมตตา อยากช่วยเหลือแบ่งปันความรู้ให้กับผู้อื่น 2) เป็นคนที่คิด แล้วลงมือปฏิบัติ สรุปบทเรียน แล้วนำมาเป็นความรู้ที่ชัดเจนที่ทุกคนสามารถจะมาเรียนรู้ได้ปราชญ์กลุ่มนี้ ประกอบด้วย 1) พ่อมหาอยู่ สุนทรธัย 2) พ่อเชียง ไทยดี 3) ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ 4) พ่อผาย สร้อยสระกลาง 5) พ่อคำเดื่อง ภาษี 6) พ่อทองหล่อเจนไธสง 7) พ่อจันทร์ที ประทุมภา 8) พ่อประคอง มนต์กระโทก 9) พ่อทัศน์ กระยอม 10) พ่อผอง เกตุพิบูลย์ 11) พ่อบุญเต็ม ชัยลา 12) พ่อชาลี มาระแสง (อเนก นาคะบุตร, 2542)

จากสภาพความล้มเหลวในการประกอบอาชีพเกษตรเชิงเดี่ยวภายใต้แนวคิดที่ว่า "ผลิตให้มากๆ เพื่อจะได้มีรายได้มากๆ และส่งลูกหลานให้เรียนสูงๆ เพื่อจะได้มีงานทำดีๆ" สุดท้ายลูกหลานที่เรียนมาสูงๆ ก็เริ่มทิ้งถิ่นไปหางานทำในเมืองหลวง หัวเมืองใหญ่ๆ และต่างประเทศ ทำให้สังคมชนบทเริ่มเสื่อมถอยลง จากภาวะดังกล่าวได้มีเกษตรกรกลุ่มหัวก้าวหน้าที่ได้เฝ้าสังเกตการณ์เปลี่ยนแปลงสิ่งที่เกิดขึ้นในภาคการเกษตร ต่อมาในปี 2536 ทั้งพ่อผาย สร้อยสระกลาง ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ พ่อคำเดื่อง ภาษี พ่อมหาอยู่ สุนทรธัย และหลวงพ่อนาน ได้ร่วมมือกับสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (สทพ.) โดยมี ศ.เสน่ห์ จามริก จัดตั้ง "โรงเรียนชุมชนอีสาน" ขึ้นเพื่อประสานงานเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนท้องถิ่น ในการที่จะพัฒนาขีดความสามารถในการพึ่งตนเองทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งเพื่อการมีส่วนสร้างเสริมและมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศอย่างมั่นคงและยั่งยืน โรงเรียนชุมชนอีสานยึดเครือข่าย "ปราชญ์ชาวบ้าน" เป็นเสมือนคณาจารย์ผู้ให้จิตวิญญาณแก่เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนชนบท ในขณะเดียวกันได้ร่วมมือกับอาจารย์และนักวิชาการจากสถาบันการศึกษา และหน่วยงานต่างๆ ได้ดำเนินการคัดเลือกสมาชิกเข้าร่วมโครงการตั้งแต่ ปี 2537 โดยมีฐานการเรียนรู้ 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มอีโต้น้อย มีพ่อผาย เป็นผู้ประสานงาน 2) กลุ่มชูชกสะอื้น มีพ่อสุทธินันท์ เป็นผู้ประสานงาน และ 3) กลุ่มชุมชนอีสานพัฒนา มีพ่อคำเดื่อง เป็นผู้ประสานงาน "โรงเรียนชุมชนอีสาน" ได้มีการแบ่งคณะทำงานออกเป็น 1) คณะกรรมการบริหาร ประกอบด้วย 3 ผู้นำชุมชนผู้ก่อตั้ง (ซึ่งเรียกว่า

"ครูบา") ผู้อำนวยการ สทพ. อีสาน และผู้แทนจากชุมชน หรือองค์กรตามความเหมาะสม 2) ผู้ช่วยครูบา และ 3) หัวหน้ากลุ่ม ซึ่งเลือกจากกลุ่มย่อยต่างๆ ภายในแต่ละเครือข่ายและทำหน้าที่ในการผลิตนักเรียนที่เรียกว่า **"เกษตรต้นแบบ"** และมีการประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันทุก 3 เดือน (สุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์, 2538 และสัมภาษณ์พ่อผาย สร้อยสระกลาง, 2551)

ต่อมาปลายปี 2541 วิกฤตการณ์ของสังคมไทยมีแนวโน้มรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ปราชญ์ชาวบ้านจึงได้นัดประชุมสัญจรกันทุกเดือนหมุนเวียนกันเป็นเจ้าภาพ โดยมีมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น ซึ่งมีนายแพทย์อภิสิทธิ์ ธำรงวรางกูร เป็นประธาน โดยได้รับงบประมาณจากกระทรวงสาธารณสุข กระทรวง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สำนักงานวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อสร้างองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ในการพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเอง 2) เพื่อส่งเสริมปราชญ์ชาวบ้านในการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ และพัฒนาผู้นำเหล่านี้ขึ้นเป็นปราชญ์ชาวบ้านรุ่นต่อไป 3) เพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สู่การพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเอง 1 ล้านครอบครัวในภาคอีสานภายใน 18 ปี โดยใช้หลักสูตรวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองของภาคประชาชน (วปอ.ภาคประชาชน) ซึ่งมีเนื้อหาของหลักสูตรแบ่งเป็นภาคทฤษฎี 2 วัน ศึกษาดูงาน 3 วัน ผู้ที่ผ่านการอบรมจะได้เป็น "เกษตรต้นแบบ" (อภิสิทธิ์ ธรรมรงวรางกูร, 2547) และจากการระดมสมอง เพื่อสกัดเอาความรู้ที่ถูกสะสมอยู่ในตัวปราชญ์ชาวบ้าน และสมาชิก เครือข่ายแต่ละคนในรูปแบบของภูมิปัญญา แสดงให้เห็นว่าความรู้ที่เรามีอยู่อาจจะไม่พอใช้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกคนในเครือข่ายเห็นพ้องต้องกัน เพราะจากแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมาได้ทำลายความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาของตนโดยสิ้นเชิง จึงทำให้ขาดความเชื่อมั่นในการที่จะสร้างชุดความรู้ของตนเองขึ้นมา เพราะเกรงว่าจะไม่ถูกและใช้ไม่ได้ ดังที่ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ กล่าวว่า"....ยุคสมัยนี้ความรู้ใหม่ๆ มีเยอะมาก แต่ทำไมเกษตรกรจึงไม่สามารถจัดการกับความรู้ได้ ทำไมระดับความรู้จึงขาดๆ เกินๆ แล้วจะทำอย่างไรชีวิตของเกษตรกรจึงจะเคลื่อนตามความรู้ใหม่ๆ ได้อย่างเหมาะสม ดังนั้นเพื่อให้หลุดพ้นจากปัญหานี้ เกษตรกรจะต้องเป็นคนเรียนรู้ เป็นคนที่ลงมือทำจริง และหากเป็นคนที่ไม่ยอมเรียนรู้มักจะแหยงกับความรู้ หากเป็นคนที่ไม่ยอมเรียนรู้จะมักง่ายกับการใช้ความรู้ และหากเป็นคนที่ไม่ยอมเรียนรู้มักจะสร้างปัญหาให้กับตนเองและผู้อื่นอยู่เสมอๆ และสิ่งที่เกษตรกรจะต้องเรียนรู้มากที่สุดคือการจัดการเรื่องดินและน้ำ เพราะเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต..." ดังนั้นเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจึงได้ร่วมมือกับมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น และพันธมิตรทางวิชาการอีกหลายหน่วยงานได้หาทางออกร่วมกัน และในวันที่ 30 สิงหาคม 2546 ณ ศูนย์การเรียนรู้บ้านพ่อนิยม จิตระดิษฐ์ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ จึงได้กำหนดยุทธศาสตร์การทำ "เกษตรประณีต 1 ไร่" เป็นยุทธศาสตร์ในการ

ขับเคลื่อนการพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเอง มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้หมุนเวียนกันไปตามฐานการเรียนรู้ต่างๆ 2 เดือนต่อครั้ง เพื่อพัฒนาการเรียนรู้การทำเกษตรประณีต อันจะทำให้สมาชิกเครือข่ายสามารถจัดการความรู้ได้ด้วยตนเอง และพึ่งตนเองได้สามารถเจริญลอยตามพระยุคลบาทตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 ขั้นที่ 2 และขั้นที่ 3 จนบรรลุปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (สุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์, 2550)

2.2.4 หลักการทำเกษตรประณีต

การทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จนั้นเกษตรกรจะต้องมีปัจจัยพื้นฐาน 5 ด้าน คือ (ปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน, 2547)

2.2.4.1 ความรู้ และกระบวนการการเรียนรู้ เป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการทำเกษตรประณีต เกษตรกรจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับการพึ่งตนเอง เช่น ความรู้ในการจัดการเรื่องดิน น้ำ พืช สัตว์ ในกระบวนการดำเนินการจะมีศูนย์เรียนรู้ ที่มีผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้ถ่ายทอดทั้งแนวคิดและประสบการณ์ รวมทั้งการปฏิบัติตนของปราชญ์ที่เป็นรูปธรรมให้กับผู้สนใจทั้งในและนอกเครือข่าย เครือข่ายและศูนย์เรียนรู้จะจัดให้มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีเวทีพูดคุยในระดับต่างๆ ทั้งในกลุ่ม และเครือข่าย นอกจากนั้นยังต้องเรียนรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และทางอินเตอร์เน็ต และสมาชิกต้องมีเวลาในการเรียนรู้กับเครือข่าย

2.2.4.2 ทุน เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญ ประกอบด้วยทุนทางสุขภาพต้องมีแรงงานที่แข็งแรงในครัวเรือนทั้งทางร่างกายและจิตใจ ทุนทางสังคม ได้แก่ ญาติสนิทมิตรสหายที่จะมีมารวมตัวกันอย่างต่อเนื่องเพื่อร่วมคิดร่วมเรียนรู้และร่วมทำ ทุนที่เป็นเงิน สำหรับซื้อปัจจัยการผลิต เช่น สำหรับสร้างที่อยู่อาศัย ซื้อพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ สร้างคอกสัตว์ และทุนทางสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ที่ดิน ซึ่งควรมีที่ดินไม่น้อยกว่า 1 ไร่ สำหรับเป็นพื้นที่ในการผลิตต้นไม้ แหล่งน้ำ

2.2.4.3 การจัดการ เป็นหัวใจที่สำคัญที่สุด เพราะการจัดการทำให้สิ่งที่เป็นไปไม่ได้ให้เป็นไปได้ และการจัดการบวกกับความรู้เดิมจะช่วยให้เกิดความรู้ใหม่ในการแก้ปัญหายากๆ ได้ การจัดการประกอบด้วย การวางแผน ในการวางแผนนั้นต้องมีความสอดคล้องกับเป้าหมายชีวิต มีการวางแผนการใช้พื้นที่ เช่น ที่อยู่อาศัย แหล่งน้ำ พื้นที่เลี้ยงสัตว์ ปลูกไม้ใช้สอย ปลูกสมุนไพร ปลูกพืชล้มลุก และพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจ โดยเน้นความสมดุลและการเกื้อกูลกันของพืชและสัตว์ให้เกิดระบบนิเวศน์ แผนการตลาด มีการแบ่งหน้าที่ในครอบครัว และมีเวทีระดมสมองของเครือข่าย

2.2.4.4 การประเมินผล มีการเตรียมการจดบันทึกบัญชีรับ - จ่าย บันทึกการใช้แผนงาน บันทึกปริมาณผลผลิตที่ได้รับ และต้องมีทุนที่พอเพียงเป็นตัวสนับสนุน แรงบันดาลใจให้การดำเนินงานเป็นไปตามวัตถุประสงค์

2.2.4.5 จะต้องมีพื้นฐานความคิดที่จะดำรงอยู่ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง คือ การเน้นชีวิตที่มีความสุขแทนชีวิตที่ร่ำรวยด้านวัตถุและทรัพย์สินเงินทอง เป็นชีวิตที่เรียบง่าย ประหยัดและอดออมไม่หรูหราฟุ่มเฟือย

เมื่อใน 4 ข้อแรกนั้นเป็นเงื่อนไขทางเทคนิค แต่ถ้าไม่มีเงื่อนไขข้อที่ 5 ซึ่งเป็นเรื่องของวิถีชีวิต แล้วก็ยากที่จะทำให้เกษตรประณีตบรรลุผล หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ จะต้องเปลี่ยนใจก่อนที่จะไปเปลี่ยนสิ่งอื่นที่เป็นประเด็นทางเทคนิค นอกจากนั้นปราชญ์ชาวบ้าน (2547) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่าการทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จนั้น ปัจจัยที่นำเข้าที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อคนที่ทำคือ อิทธิบาท 4 ประกอบด้วย มีฉันทะ มีวิริยะ มีจิตตะ มีวิมังสา และหลวงพ่อนาน (2547) ซึ่งได้พาชาวบ้านจังหวัดสุรินทร์ผลิตข้าวอินทรีย์กล่าวเพิ่มเติมว่า "...อาตมาคลุกคลีกับการทำเกษตรประณีตมานาน พบว่าทำได้ง่ายถ้าใจเปลี่ยน กิจกรรมต่างๆ ก็จะเปลี่ยนตาม และที่สำคัญคือสิ่งแวดล้อมจะเปลี่ยนแปลงตามไปในทางที่ดีขึ้นอย่างชัดเจน คนที่จะทำเกษตรประณีตสำเร็จต้องมีศีล 5 ต้องหมั่นยกระดับจิตใจด้วยการตั้งสติ ทำสมาธิ ฝึกภาวนา ฝึกตบะ ฝึกขันติ ฝึกวิริยะ จะต้องให้จิตมีพลัง มีอารมณ์ดี ความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นวัชพืชที่จะทำลายสถาบันครอบครัว สิ่งแวดล้อม นำมาซึ่งดินเสื่อมและดินหมด ต้องอาศัยหลัก ศีล สมาธิ และปัญญามาถอดวัชพืชเหล่านี้ออกไป จนมีความอุดมสมบูรณ์ และสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด..."

การทำเกษตรประณีตอย่างเป็นขั้นเป็นตอนจะส่งผลให้ประสบผลสำเร็จ อีกทั้งการดำเนินการควรเริ่มต้นจากการปรับเปลี่ยนแนวคิด คือ เกษตรกรจะต้องหันมาพึ่งตนเองให้มาก โดยยึดหลักธรรมชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่เน้นการพึ่งพาตลาด ปรับวิถีชีวิตให้พออยู่พอกิน ไม่หวังผลอย่างรวดเร็ว ซึ่งประเด็นที่มีความสำคัญมากที่สุด เนื่องจากเกษตรกรอยู่ในโลกของวัตถุมานานจึงทำได้ยาก ดังนั้นเกษตรกรผู้ที่จะเข้าร่วมโครงการจะต้องผ่านการอบรมหลักสูตร "วปอ. ภาคประชาชน (วปอ. ภาคประชาชน คือ หลักสูตรการอบรมของมหาวิชชาลัยภูมิปัญญาไทอีสานคืนถิ่น ซึ่งก่อตั้งขึ้นเพื่อเป็นสถาบันในการทำงานขยายเครือข่ายในระยะยาวของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุพาคีภาคอีสาน ร่วมกับมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อผลิตเกษตรกรต้นแบบ)" เน้นหนักไปในทางการปรับวิธีคิดด้านการเกษตรก่อนลงมือทำ และเมื่อผ่านการปรับกระบวนทัศน์แล้ว เกษตรกรจะเกิดแรงบันดาลใจ พร้อมกับลงมือทำงานอย่างแข็งขัน จากนั้นจะเริ่มแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับการเกษตรในด้านต่างๆ เช่น เรื่องดิน น้ำ และพืชต่าง ๆ โดยอาศัยหลักการทางธรรมชาติผสมผสานกับความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ อันจะนำไปสู่ความสำเร็จได้ เช่น เมื่อเราปลูก

กล้วยบริเวณโคนต้น ก็สามารถปลูกพริก มะเขือ ผักต่างๆ หรือหากปลูกไม้ยืนต้นเช่น ตะเคียนทอง ยางนา พะยอม ฯลฯ พืชแต่ละชนิดก็สามารถป้องกันแดดให้กันและกัน นับเป็นการใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างมาก ดังคำกล่าวที่ว่า "...เวลารดน้ำลงไป พวกพริก มะเขือ มีรากอยู่ผิวดิน ก็จะดูดน้ำผิวดินไปใช้ ก่อนที่น้ำจะซึมไปให้พวกตะเคียนทองได้ดูดกิน พวกหญ้าก็เหมือนกันไม่ต้องถอน มันไม่ได้แย่งอาหารหรอก แต่จะป้องกันไม่ให้น้ำระเหยเร็วกว่าปกติ เวลาตายก็กลายเป็นปุ๋ยอีก..." (คำเตื่อง ภาษี, 2549 และสัมภาษณ์เพิ่มเติม 2552)

ผาย สร้อยสระกลาง (2549 และสัมภาษณ์เพิ่มเติม 2552) ได้ให้ความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า "คนทำ" สำคัญที่สุด ซึ่งจะต้องมีการกำหนดทิศทางการทำงานของตนเองให้ชัดเจน และจะต้องมีอย่างน้อย 4 ขั้นตอน คือ 1) การกำหนดเป้าหมาย ต้องอาศัยการคิดการคำนวณและที่สำคัญต้องคิดถูกทำถูก 2) การรวมพลัง เป็นการรวมพลังคนในบ้าน คนในชุมชนมาช่วยกันสร้างอาหารให้เป็นพลังของคนทั้งแผ่นดิน 3) การตั้งมั่น คือ ต้องรู้จักตนเอง รู้จักผู้อื่นและรู้จักสิ่งแวดล้อม และ 4) การตั้งใจ คือตั้งใจทำมาหากิน เกษตรกรที่ทำเกษตรประณีต เมื่อมั่นใจแล้วจึงขยายผลจากเล็กไปหาใหญ่ ซึ่งจะมีอยู่มีกิน ลดหนี้สิน มีความสุข และมีบำนาญชีวิต ตลอดจนคนในครอบครัวกลับมาอยู่ด้วยกันอย่างอบอุ่น ชุมชนมีเวลามาปรึกษาหารือกัน เพื่อแก้ปัญหายากๆ ได้ เช่นเดียวกันกับ อยู่ สุนทรธัย (2549) ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดสุรินทร์ กล่าวว่า การจัดการถือเป็นสิ่งสำคัญมากในการทำการเกษตรประณีต การทำให้พออยู่พอกิน การปลดหนี้ และเป็นเศรษฐีในระยะยาวได้นั้น เกษตรกรต้องเริ่มต้นด้วยการออมน้ำ ออมความอุดมสมบูรณ์ของดิน ออมสัตว์ ออมไม้ยืนต้น ออมเงินทุน พร้อมสั่งสมกัลยาณมิตร และภูมิปัญญาในการแก้ปัญหา จะช่วยให้มีอยู่ มีกิน มีเพื่อน มีเงิน มีสุขภาพดี และมีปัญญาปลดหนี้ และนำความรู้ไปขยายผลสู่ญาติมิตรกลายเป็นชุมชน และประเทศที่มั่นคงและมั่งคั่งตลอดไป

อย่างไรก็ตามเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านพยายามชี้ให้เห็นว่าการทำเกษตรประณีตเป็นแนวทางที่ดี สามารถที่จะเรียนรู้เพื่อพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้ดีขึ้นได้ แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะทำได้ เนื่องจากในการที่จะตัดสินใจมาทำหรือมายอมรับนั้นมีปัจจัยต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องมากมาย ไม่ว่าจะเป็นความพร้อมในเรื่องของทุน แหล่งน้ำ จำนวนที่ดินและแรงงาน และจากการศึกษาของรัตนา โตสกุล และคณะ (2548) เกี่ยวกับการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน พบว่าเกษตรกรบางรายไม่สามารถทำได้เนื่องจากขาดแหล่งน้ำและทุนในการดำเนินการ ดังคำกล่าวที่ว่า "...ความคิดของปราชญ์แต่ละท่านก็เป็นสิ่งที่ดี หลังจากที่ผมไปอบรมกลับมาผมกลับมาทำ แต่ผมสู้กับความแห้งแล้งไม่ได้ ผมไม่มีทุนในการขุดสระ ผมขาดน้ำในการปลูกพืชผัก ทำได้แต่พอได้กิน เพราะเมื่อปลูกมากเมื่อนำไปขายก็ไม่ค่อยได้ราคา จึงไม่คุ้มกับทุนที่ลงไป ซึ่งผมทำมา 10 ปีแล้ว คะว่าจะได้รับการช่วยเหลือจากปราชญ์ชาวบ้าน

สุดท้ายก็ไม่มีอะไร ได้แต่อบรมและกินข้าวฟรีที่หน่วยงานต่าง ๆ เอาเงินมาให้ศูนย์ปราชญ์ ซึ่งผมชักไม่แน่ใจว่าปัจจุบันปราชญ์ชาวบ้านทำงานพัฒนาด้วยความบริสุทธิ์ใจหรือไม่ หรือทำเพื่ออย่างอื่น และการที่ผมทำเกษตรแบบพอเพียง และอยู่ได้นี้เนื่องจากมีรายได้จากลูกที่ไปทำงานที่กรุงเทพฯ และรายได้จากภรรยาที่ทอผ้าขาย ลำพังจะเอารายได้จากการเกษตรพอเพียงเพื่อเลี้ยงชีพเป็นหลักไม่ได้ครับ..." นั่นแสดงให้เห็นว่าจากหลักการกับทิศทางการปฏิบัติไม่สอดคล้องกัน คือจริงอยู่โดยหลักการที่ว่าปลูกเพื่อกิน เหลือกินแจก แลก แล้วขาย และตอนขายเนื่องจากส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่ทำการเกษตรและผลิตสินค้าที่เหมือนๆ กันจึงทำให้ราคาตกต่ำ ขายได้ไม่คุ้มทุนจึงทำให้เกษตรกรเกิดความท้อแท้ใจไม่อยากจะทำต่อไป

จากแนวทางการทำเกษตรประณีตดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการทำเกษตรประณีตจะเน้นในเรื่องกระบวนการเรียนรู้ และเมื่อรู้แล้วจึงขยายพื้นที่เพิ่มขึ้น นับเป็นรูปแบบหนึ่งของการผลิตด้านการเกษตรที่เน้นการพึ่งพาตนเองตามแนวทางของการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ที่จะต้องคำนึงถึงการใช้ผลผลิตหรือกิจกรรมการผลิตหนึ่งที่เอื้อประโยชน์ต่ออีกกิจกรรมหนึ่ง หรือหลาย ๆ กิจกรรม เป็นการกระจายการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในฟาร์ม ทั้งที่ดิน แรงงาน วัสดุ หรือเงินทุน ให้เกิดรายได้จากกิจกรรมการผลิตแต่ละอย่าง ซึ่งเป็นระบบการผลิตที่กระจายความเสี่ยงของผลผลิตในฟาร์ม และลักษณะสำคัญของการทำเกษตรในรูปแบบผสมผสาน คือการเน้นกิจกรรมการผลิตที่มากกว่าสองกิจกรรมขึ้นไปในเวลาเดียวกันและกิจกรรมเหล่านี้จะเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้มากขึ้น การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ดินที่มีจำกัด ทำไร่นาให้เกิดประโยชน์สูงสุด (ธันวา จิตต์สงวน และคณะ, 2543) ดังนั้น การทำเกษตรประณีตจึงเป็นพื้นฐานในการทำเกษตรผสมผสาน ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน คือการคำนึงถึงความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ สำหรับเกษตรกรรายย่อย เป็นอย่างมาก เช่น การปลูกพืชหลายชนิดที่อายุการเก็บเกี่ยวแตกต่างกัน ทำให้เก็บเกี่ยวผลผลิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดปี ซึ่งหากรวมถึงการเลี้ยงสัตว์ในฟาร์มร่วมด้วยก็จะทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มจากการขายสัตว์เลี้ยงในฟาร์มด้วย แต่ทั้งนี้หากเกษตรกรจะทำการผลิตสู่ระบบเกษตรผสมผสาน ควรที่จะคำนึงปัจจัยที่สำคัญต่อการผลิตโดยการพิจารณาถึงบทบาทของปัจจัยการผลิตชนิดต่าง ๆ ในระบบการเกษตรที่พึ่งตนเอง เช่น พืช ต้นไม้ สัตว์ทั้งที่เลี้ยง และไม่ได้เลี้ยง สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เป็นแค่อาหารแต่ยังมีบทบาททางนิเวศ เช่น อินทรีวัตถุ ให้ธาตุอาหาร เก็บรักษาความชื้น และฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน ปกป้องพืชที่ปลูกจากการรบกวนของโรค และแมลงป้องกันหน้าดินพังทลาย ดังนั้นระบบการเกษตรนี้จึงมีเสถียรภาพและความต่อเนื่องค่อนข้างสูงโดยใช้ปัจจัยการผลิตจากภายในทั้งหมด (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2547)

2.2.5 แนวทางสู่วิถีเกษตรประณีต

การดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมให้เป็นสุขไม่มีโรคภัยเบียดเบียนและไม่มีหนี้สินล้วนแต่เป็นความปรารถนาสูงสุดของบุคคล เฉกเช่นเดียวกันกับเกษตรกรไทย หรือแม้กระทั่งสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานที่พยายามหาทางออกให้กับชีวิตตนด้วยการหันมาทำเกษตรประณีต เพื่อการพึ่งพาตนเองและพึ่งพากัน ซึ่งต่างก็เสาะแสวงหาความสำเร็จ และความสุขในชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง อย่างไรก็ตามจากการทำงานของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านซึ่งมีความพยายามในการที่จะขยายแนวความคิดดังกล่าวไปสู่สมาชิกให้มีการทำเกษตรประณีตมากขึ้น โดยที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมีความเชื่อว่า หากสมาชิกทำแล้วจะสามารถชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เกิดความมั่นคงและยั่งยืนในอาชีพ

แต่ภายใต้กระบวนการขับเคลื่อนและการขยายแนวความคิดดังกล่าวของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เป็นไปด้วยความล่าช้า และเกิดการยอมรับยังไม่มากนัก ผู้วิจัยจึงได้พยายามในการที่จะศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อประกอบการอธิบายก็พบว่า ในการยอมรับแนวคิดใดๆ นั้นน่าจะมาจากความต้องการก่อนเป็นเบื้องต้น ซึ่ง โยธิน ศันสนยุทธ (2530) ได้อธิบายว่าความต้องการเกิดขึ้นจากสภาพทางร่างกายและสภาพทางจิตใจของคน นอกจากนั้นท่านพระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต (2538) ยังได้อธิบายถึงความต้องการ หรือความอยากของมนุษย์ ซึ่งเรียกว่า กิเลส มีอยู่ 3 อย่าง คือ 1) กามตัณหา คือ ความอยากในกามคุณทั้ง 5 คือ ความอยากหรือปรารถนาในสิ่งน่ารักใคร่พอใจ ซึ่งอาจเป็น รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส มิใช่หมายถึงความต้องการทางเพศเพียงอย่างเดียว 2) ภวตัณหา คือ ความอยากมี อยากเป็น อยากได้ และ 3) วิภวตัณหา คือ ความไม่อยากมี ไม่อยากเป็น ไม่อยากได้ หากเมื่อเทียบกับหลักธรรมของพุทธศาสนา เปรียบได้กับอิฐารมณ์ 4 คือ ลาภ ซึ่งได้แก่ ทรัพย์ศฤงคาร(สิ่งที่ทำให้เกิดความรัก, ความใคร่) เงินทอง ยศ ได้แก่ ตำแหน่ง เหรียญตรา ปริญญาวิทยฐานะ สรรเสริญ ได้แก่ ความเคารพนับถือจากผู้อื่น และความสุข ทั้งในร่างกายและจิตใจ

จากแนวคิดทฤษฎีความต้องการดังกล่าว การทำเกษตรประณีต จึงเป็นปัจจัยพื้นฐานแห่งความต้องการของเกษตรกร ที่จะต้องดำเนินการผลิตต่อไปเพื่อจะได้มีอยู่มีกินอย่างมีความสุข ซึ่งทุกคนจะต้องแสวงหา และเมื่อมีอยู่มีกินสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง มีความพร้อมด้านปัจจัยการผลิตก็จะดำเนินกิจกรรมต่อไปอย่างต่อเนื่อง และหากดำเนินการต่อไปไม่ได้ ซึ่งขาดความพร้อมด้านปัจจัยการผลิตก็จะต้องออกจากระบบเพื่อแสวงหาแนวทางใหม่ในการที่จะดำรงชีพต่อไป และจากแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมาของการทำเกษตรประณีต ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบของการทำเกษตรกรรมยั่งยืน ยังพบว่ายังมีปัญหาในด้านการยอมรับ และการขยายตัว และอาจมีสภาพเช่นเดียวกับรายงานการวิจัยเรื่อง การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการเกษตรกรรมยั่งยืนของนันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร (2547) ซึ่งระบุว่าการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการเกษตรกรรม

ยั่งยืน เป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะการทำเกษตรกรรมยั่งยืนมิได้เป็นเฉพาะเรื่องการเปลี่ยนวิธีการผลิต หรือเป็นเรื่องทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่เกษตรกรรมยั่งยืนเป็นเรื่องของการทวนกระแสหลัก และทวนกระแสบริโภคนิยม เกษตรกรจึงต้องเปลี่ยนความเชื่อและกระบวนคิดตลอดจนความพึงพอใจถึงระดับจิตวิญญาณ เกษตรกรจึงจะยืนหยัดอยู่อย่างทวนกระแสได้ จะต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ด้วยการเรียนรู้และปฏิบัติ กระบวนทัศน์จะไม่เปลี่ยนด้วยความเชื่อและการรู้เพียงอย่างเดียวแต่ต้องมีการกระทำ การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจึงเป็นรูปธรรม ถึงแม้ว่าจะมีผลเป็นรูปธรรมทางเกษตรกรรมยั่งยืนแล้ว ยังจะต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้เป็นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับความเชื่อและวิถีการผลิตพร้อมกันด้วย และยังจะต้องยืนหยัดในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน ไม่ว่าจะมีการสนับสนุนจากหน่วยงานใดหรือไม่ก็ตาม หรือเมื่อประสบปัญหาใด ๆ ก็พยายามแก้ไขปัญหาไม่ท้อถอยง่าย ๆ ในการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ได้กำหนดเป็น 2 ช่วง คือ ระยะกำลังปรับเปลี่ยน และปรับเปลี่ยนแล้ว ซึ่งเกษตรกรที่กำลังอยู่ในระยะกำลังปรับเปลี่ยนสามารถที่จะกลับไปสู่ระบบการเกษตรกระแสหลักได้ทุกเวลา เกษตรกรต้นแบบได้ระบุว่า สาเหตุที่ทำให้ตนละทิ้งเกษตรกรรมยั่งยืนมี 5 ประการ คือ 1) ครอบครัวแตกแยกหมดกำลังใจมีความท้อแท้ในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน 2) มีหนี้สินมากล้นพ้นตัว ไม่มีเงินลงทุนและไม่มีรายได้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในครอบครัว 3) ไม่มีแรงงานและกำลังร่างกายที่ดีพอ 4) พื้นที่ไม่เหมาะสม และ 5) กฎหมายในด้านเกษตรไม่คุ้มครองการทำเกษตรแบบยั่งยืน นอกจากนั้นยังพบว่าการรวมกลุ่มเป็นบรรยากาศที่เอื้อในการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ เพราะกระบวนทัศน์เกษตรกรรมยั่งยืนเป็นการทวนกระแสเศรษฐกิจบริโภคนิยมและเกษตรพาณิชย์ ซึ่งเกษตรกรต้องมีกำลังใจที่เข้มแข็งอย่างมากจึงจะฝ่าข้ามไปได้ การมีกลุ่มผู้ทำเกษตรกรรมยั่งยืนจะเป็นกำลังใจซึ่งกันและกัน ไม่รู้สึกว่าตนทำเกษตรยั่งยืนเพียงลำพัง มีกลุ่มที่จะคอยช่วยเหลือกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันเป็นการประสานพลังความคิด ปัญญา ก่อตัวเป็นเสมือนชุมชนหนึ่ง

ธีรวุฒิ เอกะกุล (2549) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่าทัศนคติเป็นความรู้สึกที่ชี้บ่งบอกลักษณะทางจิตใจ อารมณ์ของบุคคล ซึ่งอาจเป็นลักษณะที่ไม่แสดงออกมาภายนอกให้บุคคลอื่นเห็นหรือเข้าใจก็ได้ สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคลนั้น ประกอบด้วยปัจจัยที่เป็นประสบการณ์เฉพาะอย่าง การติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น นอกจากนั้นทองกุล ขันขาว (2528) ได้เสนอวิธีการที่จะใช้ในการเปลี่ยนแปลงเจตคติของเกษตรกร 4 วิธีคือ 1) เปลี่ยนแปลงความเชื่อและค่านิยม 2) สร้างความหวังใหม่ 3) ใช้อิทธิพลกลุ่ม 4) ใช้องค์ประกอบแทรกซ้อน สอดคล้องกับ McGuire (1969) ได้พูดถึงวิธีการที่ใช้ในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคลอันนำไปสู่การยอมรับได้ 4 วิธี คือ 1) การให้คำแนะนำ หรือถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หากเป็นคนในชุมชนเดียวกันหรือในกลุ่มเพื่อนให้คำแนะนำอาจจะทำได้ยาก

แต่ถ้าหากให้บุคคลอื่น ที่มีอำนาจเหนือกว่าตนหรือเป็นผู้นำในชุมชนมาแนะนำจะทำให้บุคคลเปลี่ยนทัศนคติและหันมายอมรับได้มากกว่า 2) การให้ทำตาม โดยอาจจะเลียนแบบบุคคลที่มีอิทธิพลต่อตน เช่น คนที่มีอำนาจ บุคคลที่น่าเชื่อถือ หรือหากเป็นการทำเกษตรประณีตอาจจะเป็นการพาไปศึกษาดูงานจากปราชญ์ชาวบ้าน หรือสมาชิกที่ประสบความสำเร็จแล้ว ซึ่งจะเป็นแรงบันดาลใจในการที่จะทำตาม 3) การอภิปรายกลุ่ม โดยการให้สมาชิกในกลุ่มได้เสนอแนะความคิดเห็นแล้วหาข้อสรุปที่ถูกต้องเหมาะสมจะทำให้สมาชิกในกลุ่มรับรู้และคล้อยตามได้ และ 4) การใช้สารชักจูง โดยการส่งสารหรือสื่อต่าง ๆ เช่น จดหมายข่าว บทความ คำพูดโดยผ่านสื่อต่าง ๆ ไปยังผู้รับ จะทำให้บุคคลเปลี่ยนทัศนคติให้คล้อยตาม และจากการทำงานของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน ที่มีการจัดส่งวารสารความเคลื่อนไหวในการทำงานของเครือข่ายให้สมาชิกทุกเดือน อันจะเป็นการสร้างความเข้าใจและเรียนรู้ อันจะส่งผลต่อการยอมรับได้

จากแนวคิดทฤษฎีดังกล่าว ทำให้ทราบว่าการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการรับรู้ของเกษตรกรนั้นเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ซึ่งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและผู้วิจัยจะต้องทำความเข้าใจเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะกระบวนการเรียนรู้การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของเกษตรกรในการทำเกษตรประณีตนั้น ปราชญ์ชาวบ้านจะต้องสร้างความเข้าใจและมีความชัดเจนในด้านข้อมูลข่าวสาร และควรใช้เทคนิคและวิธีการหลายๆ อย่างผสมผสานกัน ตลอดการใช้ตัวแบบประกอบการให้ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นเกี่ยวกับแนวคิดของการทำเกษตรประณีต ซึ่งน่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนทัศนคติให้เกษตรกรหันมาทำเกษตรประณีตให้มากขึ้น สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2552) ชี้ว่าการที่บุคคลหรือกลุ่มคนยอมรับในสิ่งใหม่ ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์ในบุคลิกภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทัศนคติ และค่านิยมของบุคคล หรือกลุ่มคนในสังคม โดยปกติการยอมรับสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นนั้นมักจะมีแหล่งที่มา 3 ประการ คือ 1) การค้นพบ การที่ชาวบ้านได้ค้นพบทรัพยากร หรือการค้นพบพืชผลทางการเกษตรสมัยใหม่ทำให้ชาวบ้านได้เปลี่ยนอาชีพหรือมีรายได้มากกว่าเดิม 2) การคิดค้นประดิษฐ์ การที่มีผู้คิดค้นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ขึ้น มีประโยชน์ต่อชุมชน ประชาชนก็หันไปรับสิ่งใหม่ๆ นั้นมาปฏิบัติหรือมาใช้กันมากขึ้น และ3) การแพร่กระจาย การยอมรับสิ่งใหม่ๆ จากสังคมภายนอก เรียกได้ว่าเป็นการแพร่กระจายจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง

ดังนั้น หลังจากที่เกษตรกรได้รับรู้และประเมินผลแล้ว จึงได้นำมาปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสมญัติ คำปาละ (2537) เรียกว่า "การยอมรับ" ซึ่งเป็นการยอมรับทางจิตใจและถือเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการยอมรับ ดังนั้นการยอมรับความคิดเห็นเกี่ยวกับนวัตกรรมหลังจากประเมินผลแล้ว การเริ่มนำความรู้ไปใช้ การยอมรับการปฏิบัติหรือหลังจากได้ทดลองใช้สิ่งเหล่านี้ไปแล้ว จึงเป็นกระบวนการยอมรับ เช่นเดียวกันกับ Roger (1971) ที่ได้ให้ความหมายของการ

ยอมรับว่า เป็นกระบวนการทางจิตใจซึ่งแต่ละบุคคลรู้สึก จากการได้ยินครั้งแรกเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงจนถึงการยอมรับ และนำไปใช้ในที่สุด ซึ่งในการยอมรับนั้น นับเป็นการที่ปัจเจกบุคคลได้เรียนรู้โดยผ่านการศึกษา สามารถบรรยายได้โดยผ่านขั้นการรับรู้ การยอมรับจะเกิดขึ้นได้หากมีการเรียนรู้ด้วยตนเองและการเรียนรู้นั้นจะได้ผลก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นได้ทดลองปฏิบัติ เมื่อเขาแน่ใจว่าสิ่งประดิษฐ์นั้นสามารถให้ประโยชน์อย่างแน่นอน เขาจึงกล้าลงทุนซื้อสิ่งประดิษฐ์นั้น สามารถเขียนผังโครงสร้างกระบวนการยอมรับ โดยได้แบ่งโครงสร้างของการยอมรับออกเป็น 3 ส่วน ดังภาพที่ 3

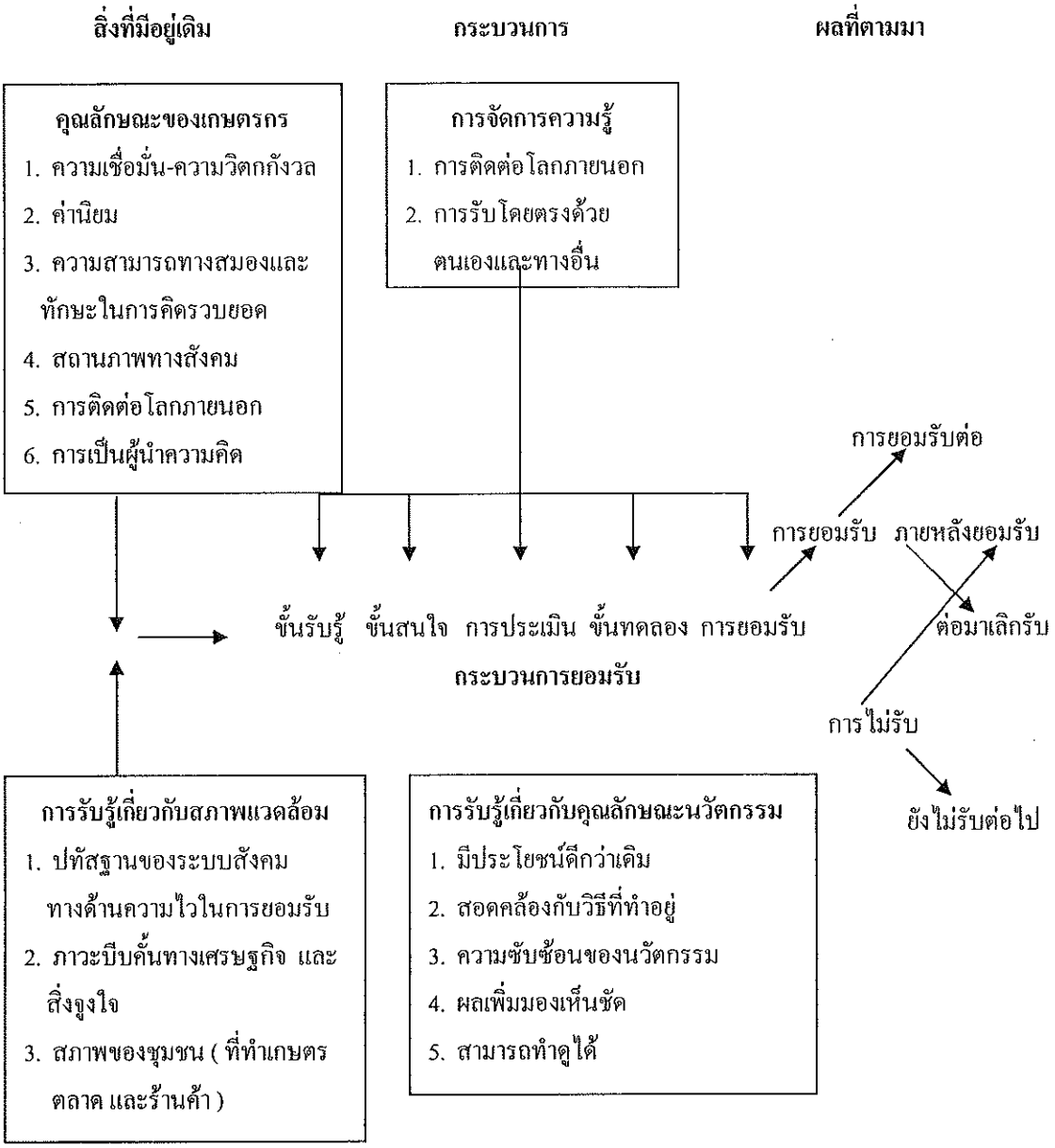

ภาพที่ 3 แผนผังของขั้นต่างๆ ในกระบวนการยอมรับวิทยาการแผนใหม่ของแต่ละบุคคล

จากภาพที่ 3 พบว่า 1) สิ่งที่มีอยู่เดิม เป็นส่วนแรกที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรที่มีอยู่เดิมก่อนมีการเผยแพร่นวัตกรรม ซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ (1) คุณลักษณะของปัจเจกบุคคล ได้แก่ ทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อมั่น ความสามารถทางสมอง ทักษะความคิดรวบยอด สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม การติดต่อกับโลกภายนอกและการเป็นผู้นำทางด้านความคิด (2) การรับรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม เป็นต้นว่า ปทัสถานของระบบสังคมในด้านความไวในการยอมรับ 2) กระบวนการ เป็นการพัฒนาทางด้านความคิดของบุคคลตั้งแต่บุคคลได้รับความรู้เกี่ยวกับวิทยาการแผนใหม่ สนใจศึกษา ประเมินและทดลองจนถึงการยอมรับซึ่งเป็นขั้นสุดท้ายของกระบวนการ 3) ผล เป็นเรื่องของการยอมรับหรือไม่ยอมรับ หลังจากช่วงนี้แล้วบุคคลยังมีการแสวงหาข้อมูลใหม่ต่อไปอีก และอาจมีการเปลี่ยนแปลงจากการยอมรับเป็นเลิกรับหรือเปลี่ยนจากไม่ยอมรับเป็นการยอมรับก็ได้ หรืออาจไม่มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ เกิดขึ้นอีกเลย

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาของจิรวัฒน์ เวชแพศย์ (2547) พบว่า ในการตัดสินใจยอมรับระบบการใช้ที่ดินในระบบใดระบบหนึ่งนั้น จะขึ้นอยู่กับว่าแต่ละครัวเรือนสามารถปรับวัตถุประสงค์ หรือความต้องการให้เข้ากับโอกาส อันได้แก่ อาหาร เงิน การออมเงิน และความมั่นคงทางสังคม และข้อจำกัดและโอกาส โดยมีทรัพยากรในครัวเรือนและนอกครัวเรือนเป็นปัจจัยกำหนด เช่น ในครัวเรือนที่มีความเป็นอยู่ที่ไม่ดีจะไม่ยอมรับระบบการใช้ที่ดินที่มีการลงทุนสูง แต่ระบบการใช้ที่ดินนี้อาจจะไม่เป็นปัญหาสำหรับครัวเรือนที่มีรายได้แน่นอน และมีเงินออมในแต่ละเดือน อย่างไรก็ตามเงื่อนไขเหล่านี้จะต้องนำมาพิจารณาร่วมกันเสมอ ถ้าระบบการใช้ที่ดินมีข้อจำกัดข้อใดข้อหนึ่งแล้ว ก็ไม่น่าจะเป็นที่ยอมรับหรือนำไปใช้ได้ และระบบการใช้ที่ดินที่เกษตรกรจะยอมรับได้จึงน่าจะมีเงื่อนไขมาจากการสร้างกำไร และควรมีกำไรมากกว่ากิจกรรมนอกฟาร์มและกิจกรรมในฟาร์มอื่น ทำให้ครัวเรือนมีอาหารเพียงพอตลอดไป สามารถทำได้ด้วยแรงงานที่มีอยู่ในครัวเรือนหรือตลาดแรงงานในท้องถิ่น เป็นที่ยอมรับได้ทางสังคมและทางวัฒนธรรม และมีองค์กรหรือสถาบันที่สนับสนุนและส่งเสริม และจากการศึกษาการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์สู่รูปแบบการเกษตรผสมผสานของเกษตรกรในจังหวัดยโสธร ของเฉลียว บุญมั่นและอุทัย อันพิมพ์ (2549) พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในวิถีชีวิตของเกษตรกรนั้น เกษตรกรส่วนใหญ่ที่เปลี่ยนเนื่องจากได้ยึดหลักการสร้างความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนและท้องถิ่นเป็นหลัก อีกทั้งต้องการเน้นความหลากหลายของการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และทำการประมง เป็นการใช้พื้นที่ให้เกิดความคุ้มค่าตลอดปี เน้นการก่อให้เกิดช่องทางของรายได้ที่หลากหลาย และเน้นกระจายรายได้ตลอดปี ซึ่งเกษตรกรต้องยึดแนวคิดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตในครัวเรือนและความปลอดภัยในการบริโภคเป็นสำคัญ

นอกจากนั้นยังพบว่างานวิจัยเกี่ยวข้องกับการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรหลายประเด็น เช่น การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการผลิตและการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ของเกษตรกรในเขตอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ว่าปัจจัยส่วนบุคคล เศรษฐกิจ การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และความน่าเชื่อถือของแหล่งข่าวสารนั้นมีผลต่อการยอมรับของเกษตรกรในระดับมาก และเมื่อหลังจากที่เกษตรกรผ่านการอบรมการผลิตและการใช้ปุ๋ยอินทรีย์จากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรไปแล้วเกษตรกรมีความรู้เกี่ยวกับการผลิตและการใช้ปุ๋ยอินทรีย์มากเช่นกัน และเมื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการผลิตและการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ของเกษตรกรพบว่าการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการผลิต การไปทัศนศึกษา มีผลทางด้านบวก ส่วนอายุ ความรู้เกี่ยวกับการผลิตและการใช้ปุ๋ยอินทรีย์และความน่าเชื่อถือในตัวเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรมีผลด้านลบกับการยอมรับการผลิตและการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ (วนิดา สุจริตธุรการ และจิตผกา ธนปัญญารัชวงศ์, 2553) ในขณะที่ สิน พันธุ์พินิจ และ บำเพ็ญ เขียวหวาน (2537) ได้ศึกษาการยอมรับเทคโนโลยีของเกษตรกรตามโครงการปรับโครงสร้าง และระบบการผลิต การเกษตรภาคกลางของประเทศไทย พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมโครงการโดยการชักชวนจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเพื่อจะมีรายได้เพิ่มสูงขึ้น มีความเห็นต่อโครงการ และได้รับความรู้ และประสบการณ์จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ ระดับปานกลาง เกษตรกรยอมรับเทคโนโลยีด้านพืชไปปฏิบัติในระดับน้อย ยอมรับเทคโนโลยีด้านปศุสัตว์ ด้านการประมง และด้านไร่นาสวนผสมไปปฏิบัติในระดับน้อยมาก เฉลี่ยแล้วเกษตรกรยอมรับเทคโนโลยีการเกษตรต่าง ๆ ไปปฏิบัติในระดับน้อยมาก นอกจากนั้นยังพบว่าปัจจัยด้านสังคมและด้านอื่น ๆ ที่ศึกษาส่วนมากมีความสัมพันธ์ต่อการยอมรับเทคโนโลยีของเกษตรกรระดับต่ำมาก เกษตรกรประสบปัญหาด้านโรคและแมลงศัตรูพืชมากที่สุด รองลงมาคือเงินทุนไม่พอ และขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร จึงเสนอแนะให้มีการส่งเสริมการเกษตรมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง และขอให้กรมส่งเสริมการเกษตรจัดหาไม้ผลพันธุ์ดี แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรให้พอเพียง จัดระบบชลประทานให้เหมาะสม และจัดหาปัจจัยการผลิตราคาถูกแก่เกษตรกร

การศึกษาการยอมรับใช้จุลินทรีย์ในท้องถิ่นของเกษตรกรอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอนผลการวิจัยพบว่า องค์ความรู้ในเรื่องจุลินทรีย์ในท้องถิ่นมีมากมายหลายสูตร แต่ในการนำมาใช้จะต้องคำนึงถึง แนวทางเกษตรกรรมยั่งยืน คือ เน้นการพึ่งตนเอง เน้นการใช้วัสดุในท้องถิ่นเป็นสำคัญ สำหรับการที่จะทำให้เกษตรกรยอมรับได้พบว่า การทดลองทดสอบการใช้จุลินทรีย์ในท้องถิ่นสูตรต่างๆ ในแปลงของเกษตรกร โดยเกษตรกรเป็นผู้ดำเนินการเองตั้งแต่การปรับสูตรปุ๋ย การทำ การนำไปใช้ การสังเกต จดบันทึกผล โดยดำเนินการเป็นกลุ่ม มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผลการทดลองเป็นระยะๆ ทั้งในทีมวิจัย และชุมชน จนได้สูตรที่เหมาะสมกับแต่ละชนิดพืช ได้แก่ ข้าว ถั่วเหลือง กะหล่ำปลี และ แครอท นอกจากนี้ยังมีแปลงสาธิตใน

ศูนย์การศึกษาเพื่อการพัฒนาอีกด้วยเพื่อเป็นแหล่งศึกษาดูงาน เรียนรู้ของเกษตรกรและยังมีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกระดับต่างๆ ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ผลกระทบที่เกิดจากโครงการวิจัยคือ เกิดกระแสการใช้จุลินทรีย์ในท้องถิ่นขึ้นในพื้นที่ (วัลลภ สุวรรณอาภา, 2544) และจากรายงานวิจัยของ Rogers & Shoemaker (1971) พบว่า การยอมรับเทคโนโลยีการเกษตร เป็นกระบวนการทางจิตใจของเกษตรกรแต่ละคนที่เริ่มตั้งแต่การรับรู้ข่าวสารด้านเทคโนโลยีไปจนถึงการยอมรับเทคโนโลยีอย่างเปิดเผย มีขั้นตอนการยอมรับ 5 ขั้นตอน คือ 1) การรับรู้ข่าวสาร 2) การสนใจที่จะหารายละเอียดเพิ่มเติม 3) การประเมินผลว่าจะยอมรับเทคโนโลยีหรือไม่ 4) การทดลองปฏิบัติในพื้นที่ขนาดเล็ก และ5) การยอมรับเทคโนโลยีไปปฏิบัติ นอกจากนั้น เกรียงศักดิ์ ปัทมเรขา (2528) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่าปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับเทคโนโลยีการเกษตร ประกอบด้วย 1) สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของเกษตรกร 2) สภาพทางเศรษฐกิจ 3) ลักษณะของเทคโนโลยีการเกษตร 4) ตัวเกษตรกรหรือบุคคลเป้าหมาย 5) เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร 6) สภาพทางภูมิศาสตร์

จากแนวทางการทำเกษตรประณีตดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ความพยายามในการที่พัฒนาอาชีพเกษตรกรรมให้เป็นอาชีพที่สามารถที่เลี้ยงตนเองและครอบครัวได้อย่างมีความสุขนั้นจึงไม่ใช่เรื่องง่าย เกษตรกรต้องประสบกับปัญหานานับประการ ดังนั้นเกษตรกรจะต้องเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ดังเช่นเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน ที่พยายามดิ้นรนและต่อสู้เพื่ออาชีพของตนเองให้อยู่รอดได้ในสังคม จนกระทั่งได้พัฒนารูปแบบการทำเกษตรที่มีความเหมาะสมต่อเกษตรกรในการที่จะพัฒนาอาชีพสู่ความยั่งยืนที่เรียกว่า "เกษตรประณีต" เป็นรูปแบบที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเชื่อว่าหากเกษตรกรได้ทำ และเรียนรู้อย่างจริงจังจะสามารถส่งผลให้เกษตรกรประสบความสำเร็จในอาชีพ และทำให้ครอบครัวมีความสุข มีความมั่นคง สังคมมีดุลยภาพ อย่างไรก็ตามในการที่จะขับเคลื่อนแนวคิดดังกล่าวนี้ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ตามวัตถุประสงค์ ชุดความรู้หนึ่งที่จะขาดไม่ได้ และจะต้องเรียนรู้ คือ การจัดการความรู้ ซึ่งเป็นการเรียนรู้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน ตลอดทั้งจะทำให้ทราบถึงกระบวนการสร้าง การจัดเก็บ และการนำความรู้ไปใช้อย่างถูกต้อง ในกระบวนการทำเกษตรกรจะต้องผลิตให้เกิดความหลากหลาย ยึดความประหยัด ลดละความฟุ่มเฟือย ในการดำรงชีวิตอย่างจริงจัง ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง สุจริตแม้จะตกอยู่ในภาวะขาดแคลนในการดำรงชีพก็ตาม ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางในชีวิตให้หลุดพ้นจากความทุกข์ยากโดยต้องขวนขวายใฝ่หาความรู้ เพื่อให้เกิดมีรายได้เพิ่มพูนขึ้น จนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ ซึ่งผู้วิจัยจึงได้พยายามรวบรวบรวม และเรียบเรียงในส่วนที่เกี่ยวข้องและได้นำเสนอในหัวข้อต่อไป อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาการจัดการความรู้การทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในครั้งนี้

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้

ความรู้ เป็นความเชี่ยวชาญและทักษะที่ได้มาโดยผ่านประสบการณ์ การศึกษา หรือการนำความรู้ในทางทฤษฎีไปปฏิบัติโดยอาศัยข้อมูล ทักษะ และประสบการณ์ที่มีอยู่เป็นส่วนในการสนับสนุนการตัดสินใจ เช่นเดียวกันกับการจัดการความรู้การทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ในครั้งนี้ ซึ่งนับเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่เกษตรกรสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจะต้องเรียนรู้ และสร้างความเข้าใจทั้งวิธีคิด และกระบวนการทำ จนกระทั่งนำไปสู่การปฏิบัติให้อยู่ในวิถีการดำเนินชีวิต อันจะส่งผลต่อการอยู่ดีมีสุขตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ปัจจุบันมีการศึกษาเกี่ยวกับความรู้มากขึ้น และมีนักเขียนชื่อดังหลายท่าน เช่น Bell (1973) Drucker (1993) และนักปรัชญาชาวฮังการีชื่อ Polanyi (1967) ถือได้ว่าเป็นรากฐานของการจัดการความรู้ที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลาย รวมทั้งหนังสืออีกหลายเล่มที่เขียนโดย Nonaka (1991, 1995, 2001) ซึ่งถือเป็นปรมาจารย์ด้านการความรู้ของประเทศโลกตะวันออก สำหรับเมืองไทยมีนักจัดการความรู้หลายคน โดยเฉพาะศาสตราจารย์ นายแพทย์วิจารณ์ พานิช ซึ่งได้เขียนตำราการจัดการความรู้ไว้หลายเล่ม พร้อมได้จัดตั้งมูลนิธิสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคมขึ้น เพื่อศึกษาวิจัย และให้คำแนะนำเกี่ยวกับการจัดการความรู้ในทุกภาคส่วนของประเทศ

2.3.1 นิยามเกี่ยวกับความรู้

ความรู้ (Knowledge) คือสิ่งที่ได้สะสมมาจากการเล่าเรียน การค้นคว้าหรือประสบการณ์ รวมทั้งความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะ หรือความรู้ที่ได้มาจากการได้ยินได้ฟัง การคิด การปฏิบัติ ในแต่ละสาขาวิชา (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. 2542) หรืออาจกล่าวได้ว่าความรู้เป็นความเชี่ยวชาญ และทักษะได้มาโดยผ่านประสบการณ์ หรือการศึกษา (Oxford Dictionary, 2008) และสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Knowledge is the capacity for effective actions) (Senge.1990, บุญดี บุญญากิจ และคณะ, 2548.) นอกจากนั้นเห็นว่าความรู้นั้นเป็นแบบของ "ความจริง" ที่คนใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายและถ่ายทอด เป็นพฤติกรรมขั้นต้นที่ผู้เรียนรู้เกิดความจำได้ โดยอาจจะเป็นการนึกได้หรือโดยการมองเห็น ได้ยิน จำได้ ความรู้ในชั้นนี้ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับคำจำกัดความ ความหมาย ข้อเท็จจริง กฎเกณฑ์ โครงสร้างและวิธีแก้ไขปัญหา ส่วนความเข้าใจอาจแสดงออกมาในรูปของทักษะด้าน "การแปล" ซึ่งหมายถึง ความสามารถในการเขียนบรรยายเกี่ยวกับข่าวสารนั้น ๆ โดยใช้คำพูดของตนเองและ "การให้ความหมาย" ที่แสดงออกมาในรูปของความคิดเห็นและข้อสรุป (สุนัย เศรษฐบุญสร้าง (2549); อักษร สวัสดี (2542) หรือหากจะพิจารณาในมิติทางสังคม ความรู้ คือสิ่งที่ทำให้คนเข้าใจแล้วนำความเข้าใจนั้นมาปฏิบัติหรือประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ (ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม, 2547) ในขณะที่ Drucker (1993 : อ้างใน Nonaka and Takeuchi, 1995) ได้ให้ความหมายของความรู้ใน

เชิงเศรษฐศาสตร์ว่า ความรู้ไม่ใช่เป็นเพียงทรัพยากรของปัจจัยการผลิตที่สืบทอดมาเท่านั้น แต่ในปัจจุบันหมายรวมถึง ที่ดิน ทุน และแรงงานด้วย ที่สำคัญความรู้จะได้มาจากการหามากกว่าการสืบทอด

นอกจากนั้นวิจารณ์ พานิช (2547) ยังมีความเห็นว่าความรู้ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการดำเนินงาน ใช้แล้วไม่มีหมด มีแต่จะงอกเงยออกมาเพิ่มขึ้น ความรู้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมทุกระดับ โดยเฉพาะชุมชนในชนบท ความรู้มีความสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ (2549) ได้ขยายความว่า "เกษตรกรภาคอีสานเดินทางมาถึงจุดเส้นยาแดงผ่าแปด และในสภาพปัจจุบันไม่สามารถยืนหยัดอยู่ในอาชีพของตนเองได้ เนื่องจากความรู้ไม่พอใช้" ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของเสรี พงศ์พิศ (2549) ที่ว่าทุนที่สำคัญในชุมชนคือ "...ทุนทรัพยากรที่มีความหลากหลาย ทุนทางสังคมที่เกื้อกูลกัน และทุนความรู้ภูมิปัญญา สังคมปัจจุบันเข้าสู่สังคมความรู้ คนไม่มีความรู้ อาจจะอยู่ได้แต่ลำบาก อาจถูกเขาหลอก ถูกเขาเอาเปรียบ ถูกเขาครอบงำ ถูกเขาสั่งให้กิน อยู่ มี เป็น ตามแบบที่เขาต้องการ..." ดังนั้นความรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญที่มีความเกี่ยวเนื่องกับการดำเนินชีวิตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เกษตรกรจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเรียนรู้เพื่อให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง หรือสิ่งที่เป็นอยู่ และเพื่อให้เกิดความกระจ่างในเรื่องของความรู้เพิ่มขึ้น อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิตให้ได้

สรุป ความรู้ หมายถึง สิ่งที่ได้สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้า หรือประสบการณ์ รวมทั้งสิ่งที่ได้รับมาจากการได้ยิน ได้ฟัง การคิดหรือสารสนเทศที่ได้รับและการปฏิบัติในแต่ละด้านแล้วผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ของบุคคลหรือองค์กรที่สามารถนำสู่การการปฏิบัติเพื่อให้เกิดทักษะ และความเข้าใจได้ เช่น ความรู้ในการทำเกษตรประณีต เมื่อสมาชิกได้เรียนรู้และลงมือทำก็จะสามารถทำเป็นอาชีพได้

2.3.2 ประเภทของความรู้

Polanyi (1966); Nonaka and Takeuchi (1995) ได้แบ่งความรู้ออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) ความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) เป็นความรู้เชิงประสบการณ์ที่เกิดจากการทำงาน ซึ่งแฝงหรือซ่อนเร้นอยู่ในตัวคน ในรูปแบบของทักษะ ความชำนาญ และความเชี่ยวชาญ ซึ่งทำให้บุคคลนั้นโดดเด่นเหนือกว่าบุคคลอื่นส่งผลต่อการสร้างผลงานที่มีคุณภาพ ความรู้ฝังลึกมีลักษณะความเป็นส่วนบุคคลสูง ยากที่จะทำให้อยู่ในรูปแบบที่ชัดเจนหรือเป็นทางการ จึงเป็นการยากที่จะสื่อสารให้คนอื่นรู้ ดังคำกล่าวของ Michael Polanyi ที่ว่า "เราสามารถรู้ได้มากกว่าที่เราจะสามารถบอกออกมาได้ "...We can know more than we can tell..." เป็นความรู้ที่หยั่งรากลึกอยู่ในการกระทำและในพันธกิจเฉพาะเรื่อง เฉพาะบริบทของแต่ละบุคคล เช่นในงานฝีมือหรืองานระดับวิชาชีพ หรือในกิจกรรมกลุ่มหรือทีมงาน Polanyi จะเน้นบทบาทของความรู้ฝังลึกในกระบวนการค้นพบ

ทางวิทยาศาสตร์ โดยกล่าวว่าการการกระทำที่สร้างสรรค์ (Creative action) นั้นเป็นสิ่งที่เกิดมาจากความรู้สึกอันแรงกล้าส่วนตัวของบุคคลและความใส่ใจรับผิดชอบ ผู้ค้นพบ (ความรู้ทางวิทยาศาสตร์) จะเต็มไปด้วยแรงผลักดันแห่งความรับผิดชอบที่จะค้นหาความจริงที่ซ่อนอยู่และเชื่อว่าตนเองนั้นจะต้องเป็นผู้ลงมือที่จะหาให้พบ และ 2) ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่เจ้าของความรู้สามารถบอก หรือบรรยายออกมาเป็นคำพูดหรือข้อเขียนได้ส่งผ่านหรือสื่อสารออกมาเป็นภาษาที่เป็นระบบและมีรูปแบบที่ชัดเจนได้ แบ่งปันแลกเปลี่ยนกับคนอื่นได้ เป็นความรู้เชิงทฤษฎี ที่สามารถถอดออกมาอยู่ในสื่อประเภทต่างๆ เช่น ฐานข้อมูล หนังสือ ซีดี หรือ วีซีดี เป็นต้น สอดคล้องกับไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2547) ที่ว่าความรู้นั้นมีสองส่วนเช่นกัน คือความรู้อยู่ในตัวคน เพราะความเข้าใจอยู่ที่คน อยู่ที่สมองคน รวมทั้งอยู่ในเอกสารหรือที่เรียกว่าสื่อความรู้ทั้งหลาย ทั้งหนังสือ สิ่งพิมพ์ ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ หรือจะเป็นเครื่องมือที่สามารถสื่อความรู้ทั้งหลาย ซึ่งอาจจะเป็นภาพ รูปปั้น และโครงสร้างสิ่งปลูกสร้าง เป็นต้น

พรธิดา วิเชียรปัญญา (2547) และไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2547) ได้แบ่งระดับความรู้ออกเป็น 4 ระดับ ซึ่งจะมีความเกี่ยวเนื่องและความสัมพันธ์กัน เป็นความสัมพันธ์ที่บ่งบอกถึงการรับรู้ และความลึกซึ้งของข้อมูลสำหรับการนำไปใช้ในการพัฒนางาน ประกอบด้วย 1) ข้อมูล หมายถึง ข้อมูลดิบที่เกิดจากการทำงานประจำวัน ซึ่งถือว่าเป็นข้อมูลในระดับปฏิบัติการ 2) สารสนเทศ หมายถึง ผลผลิตที่ได้จากการประมวลผลข้อมูลดิบ ซึ่งจะมีคุณค่าระดับหนึ่งในการใช้งาน 3) ความรู้ เป็นกระบวนการของการขัดเกลา เลือกใช้และบูรณาการ การใช้สารสนเทศเหล่านั้นจนเกิดเป็นความรู้ใหม่ ซึ่งเกิดจากการผสมผสานความรู้และประสบการณ์เดิมผนวกกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ และ4) ปัญญา เป็นกระบวนการบูรณาการองค์ประกอบทั้งสามส่วน นับเป็นการนำเอาความรู้ชัดแจ้งและความรู้ฝังลึกมาผสมผสานเพื่อให้บุคคลหรือองค์กร นำไปวิเคราะห์แล้วนำไปใช้ประโยชน์ และจัดการกับสิ่งที่เกิดขึ้นเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เป็นต้น

นอกจากนั้นอัญญาณี คล้ายสุบรรณ์ (2550) ได้มองว่าความเชื่อ ถือเป็นความรู้อีกระดับหนึ่งต่อจากปัญญาโดยชี้ชัดว่าความเชื่อ คือ ความมั่นใจต่อสิ่งนั้นๆ ว่าเป็นความจริง ซึ่งความเชื่อบางอย่างอาจสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน ความเชื่อเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับมนุษย์มาตั้งแต่ยุคโบราณตอนที่ยังไม่มีความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ ไม่มีการพิสูจน์ถึงความจริงของเรื่องนั้นๆ ถ้าเป็นความเชื่อที่เกิดเพราะความรู้ความเข้าใจ หรือการไตร่ตรองพินิจพิจารณาแล้วรู้แน่ว่า "ดี หรือ ไม่ดี" ก็เรียกได้ว่า "ศรัทธา" ความเชื่อประเภทนี้จัดได้ว่าเป็นความเชื่อที่มั่นคงแน่นอน ไม่หวั่นไหว แต่ถ้าเป็นความเชื่อที่เกิดเพราะความอ่อนไหวในปัญญา คือขาดการพิจารณาไตร่ตรองอย่างถ้วนถี่ อาจจะเรียกได้ว่า "เป็นความงมงาย" ดังนั้นความเชื่อจะเป็น "ศรัทธา" หรือ "ความงมงาย" ก็อยู่ที่การตัดสินใจตนเองและขอให้ยึดตามหลัก "กาลามสูตร" คือ จงอย่าเชื่อเพราะเขาเล่าบอก ๆ กันมา จงอย่าเชื่อเพราะ

เขาเล่าสืบๆ กันมา จงอย่าเชื่อเพราะเขาเล่าลือกันมา จงอย่าเชื่อ เพราะเขาอ้างคัมภีร์หรือตำรา จงอย่าเชื่อเพราะการอนุมาน จงอย่าเชื่อเพราะหลักตรรกศาสตร์ จงอย่า เชื่อเพราะเพียงได้เห็นแค่อาการภายนอก จงอย่าเชื่อเพราะเพียงความรู้นั้นเป็นของครูอาจารย์ที่รักของตน จงอย่าเชื่อเพราะเพียงคิดว่า น่าจะเป็นอย่างนั้น น่าจะเป็นอย่างนี้ และจงอย่าเชื่อเพราะเพียงความรู้นั้น ถูกใจเราหรือเตาได้ถูกต้อง (ประพนธ์ ผาสุกยืด, 2549)

นอกจากนั้น อภิชัย พันธเสน (2544(ข))ได้อธิบายถึงความรู้ ความฉลาด และปัญญาไว้ในหนังสือพุทธเศรษฐศาสตร์ว่า ความรู้ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเชื่อมโยงข้อมูลต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยมีข้อมูลหรือข้อเท็จจริงเบื้องต้น ซึ่งจะจริงหรือไม่ก็ได้ และมีการใช้ระเบียบวิธีการคิดที่เป็นตรรกะ (Logic) ความรู้ที่ได้จากการนำเอาข้อเท็จจริงมาประยุกต์ถึงวิธีการคิด ทำให้ได้เป็นความรู้ใหม่ขึ้นมา ยิ่งหากข้อมูลมีความซับซ้อนขึ้น หรือตรรกะมีความซับซ้อนขึ้น เมื่อคนหนึ่งสามารถหาคำตอบได้ หรือหาข้อสรุปได้จากการเชื่อมโยงดังกล่าว ก็เรียกความสามารถนั้นว่าเป็นความฉลาด (Intelligence) และความรู้อีกประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญมาก คือความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์เฉพาะตัว ความรู้ประเภทนี้คือ "ปัญญา" ซึ่งเป็นความรู้ที่หากผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดไม่มีประสบการณ์ในลักษณะที่คล้ายกันหรือไม่เคยมีประสบการณ์อย่างเดียวกันมาก่อน ก็จะไม่สามารถเข้าใจกันได้

2.3.3 นิยามเกี่ยวกับการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ (Knowledge Management) ประกอบด้วยขอบเขตหรือแนวทางของการใช้กลยุทธ์ในองค์กร เพื่อการจำแนก การสร้าง การอธิบาย และการเผยแพร่ความรู้ ได้ถูกสร้างขึ้นและเป็นที่ยอมรับกันมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1995 (Stankoky, 2005) เป็นหลักสูตรที่เปิดสอนอยู่ในมหาวิทยาลัย และตำราทางวิชาการ อีกทั้งนักวิชาการได้ให้ความสนใจค่อนข้างมาก นอกจากนั้นบริษัทขนาดใหญ่หลายแห่งได้ให้ความสำคัญในการจัดการความรู้ และได้ทุ่มเทงบประมาณจำนวนมหาศาลในการศึกษาเรื่องนี้อย่างจริงจังเพื่อให้ได้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย (Wikipedia, 2554) หรืออาจกล่าวได้ว่าการจัดการความรู้ประกอบด้วยการใช้กลยุทธ์ และการยอมรับในองค์กรเพื่อระบุ การสร้าง การแสดง การกระจายและเปิดใช้งาน ข้อมูลเชิงลึก และประสบการณ์ ซึ่งข้อมูลเชิงลึกและประสบการณ์ดังกล่าวประกอบด้วย ความรู้ชัดแจ้ง และความรู้ฝังลึก อย่างใดอย่างหนึ่งในบุคคลหรือฝังตัวอยู่ในองค์กรโดยผ่านกระบวนการ หรือวิธีปฏิบัติ (Nonaka and Takeuchi, 1995) จึงจัดได้ว่าการจัดการความรู้ เป็นสหสาขาวิชาที่บูรณาการในกระบวนการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติร่วมกับผู้คน ซึ่งประเวศ วะสี (2548) มองว่าการจัดการความรู้ นั้นเป็นการจัดการให้มีการวิจัยสร้างความรู้อย่างเหมาะสม ให้มีการตั้งโจทย์ร่วมกัน วิจัยร่วมกัน ร่วมเรียนรู้ จัดความรู้ให้อยู่ในรูปที่เกิดการเรียนรู้ร่วมกันได้ จัดการให้การสร้างความรู้และการเรียนรู้ไปสู่การปฏิบัติที่สำเร็จผล

จัดการให้ประเมินผลการปฏิบัติเพื่อการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง และมีการจัดการสร้างนักวิจัย สร้างนักจัดการความรู้และสร้างหน่วยจัดการความรู้อย่างต่อเนื่อง โดยการจัดการความรู้ เป็นกระบวนการที่เน้นการได้ความรู้ที่เกิดหรือพัฒนามาจากการปฏิบัติงานจริงและถ่ายทอดแลกเปลี่ยนกัน

นอกจากนั้นวิจารณ์ พาณิช (2548) ได้อธิบายการจัดการความรู้ฉบับนักปฏิบัติไว้ว่า การจัดการความรู้เป็นกิจกรรมที่ซับซ้อน และกว้างขวางไม่สามารถนิยามด้วยถ้อยคำสั้น ๆ ได้ ต้องให้นิยามหลายข้อจึงจะครอบคลุมความหมายประกอบด้วย 1) การจัดการความรู้ความหมายรวมถึง การรวบรวม การจัดระบบ การจัดเก็บ และการเข้าถึงข้อมูล เพื่อสร้างเป็นความรู้ เทคโนโลยีด้านข้อมูลและด้านคอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือช่วยเพิ่มพลังในการจัดการความรู้ 2) การจัดการความรู้เกี่ยวข้องกับการแบ่งปันความรู้ ถ้าไม่มีการแบ่งปันความรู้ ความพยายามในการจัดการความรู้จะไม่ประสบผลสำเร็จ 3) การจัดการความรู้ต้องการผู้ทรงความรู้ความสามารถในการตีความและประยุกต์ใช้ ความรู้ในการสร้างนวัตกรรม และเป็นผู้นำทางในองค์กร รวมทั้งต้องการผู้เชี่ยวชาญสาขาใดสาขาหนึ่งสำหรับช่วยแนะนำวิธีประยุกต์ใช้การจัดการความรู้ 4) การจัดการความรู้เป็นเรื่องของการเพิ่มประสิทธิผลขององค์กร การจัดการความรู้เกิดขึ้นเพราะมีความเชื่อว่าจะช่วยสร้างความมีชีวิตชีวาและความสำเร็จให้แก่องค์กร การประเมิน “ทุนทางปัญญา” (Intellectual Capital) และผลสำเร็จของการประยุกต์ใช้การจัดการความรู้เป็นดัชนีบอกว่าองค์กรมีการจัดการความรู้อย่างได้ผลหรือไม่

อย่างไรก็ตามในมิติการจัดการความรู้ของสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม ได้กล่าวเพิ่มเติมว่าการจัดการความรู้นั้นเป็นเพียงเครื่องมือไม่ใช่เป้าหมาย เป็นเครื่องมือสำหรับใช้และเสริมสร้างพลังที่อยู่ตามธรรมชาติของมนุษย์คือพลังสร้างสรรค์และพลังทวีคูณจากการรวมหมู่เพื่อบรรลุผลสำเร็จในงานหรือเป้าหมายร่วมกัน โดยใช้พลังปัญญาของกลุ่มที่มารวมตัวดำเนินการจัดการความรู้โดยกลุ่มที่มีทักษะในการใช้พลังปัญญาเป็นทั้งบุคคลภายในกลุ่ม และบุคคลภายในอกลุ่ม หรือภายนอกหน่วยงาน และเห็นว่า “...หัวใจของการจัดการความรู้ คือคน หรือในความเป็นจริงคือกลุ่มคน เพราะหัวใจของการจัดการความรู้คือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มคนที่ทำงานด้วยกัน คำหลักของการจัดการความรู้มี 3 คำคือ คน งานและความรู้...” นิพจน์ เทียนวิหาร (2547) ได้ให้นิยามของการจัดการความรู้ไว้ว่า “...การจัดการความรู้คือการดำเนินการกับปัจจัยต่างๆ เพื่อให้บรรลุผลคือการได้ใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์มากขึ้นและดีขึ้น ได้ใช้ความรู้ ได้ประยุกต์ ได้ดัดแปลง ได้ดำเนินการกับความรู้ ซึ่งการจัดการจะต้องนำไปสู่ประโยชน์...” การจัดการความรู้ยังรวมถึงการเก็บรวบรวม การจัดโครงสร้าง การจัดเก็บ และการเข้าถึงข้อมูล เพื่อสร้างความรู้ ซึ่งเทคโนโลยีสารสนเทศและเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ เป็นเครื่องมือที่ช่วยในการจัดการความรู้แต่โดยตัวเทคโนโลยีสารสนเทศและเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เองไม่ใช่การจัดการความรู้ การจัดการ

ความรู้ยังเกี่ยวข้องกับการแบ่งปันความรู้ ถ้าไม่มีการแบ่งปันความรู้ ความพยายามในการจัดการความรู้จะไม่ประสบผลสำเร็จ วัฒนธรรม พลวัตร และวิธีปฏิบัติขององค์กร มีอิทธิพลอย่างมากต่อการแบ่งปันความรู้ นอกจากนั้นการจัดการความรู้ยังหมายถึงการดำเนินการด้านความรู้ขององค์กรอย่างมีแบบแผน เพิ่มคุณค่าให้กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งเกิดจากการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ของคนในองค์กร โดยอาศัยโครงสร้างและการสะสมความสามารถ การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เครือข่ายและการสื่อสาร การดำเนินงาน คู่มือ ระบบเครือข่ายเป็นเครื่องช่วย เพื่อให้แน่ใจว่าความรู้ความสามารถเหล่านี้จะคงอยู่กับองค์กรต่อไป หลังจากบุคคลที่มีความรู้ออกจากองค์กรไป เมื่อมีการจัดระเบียบสินทรัพย์แล้ว สินทรัพย์ดังกล่าวจะกลายเป็นทรัพยากรขององค์กรซึ่งช่วยให้เกิดการแบ่งปัน การเก็บรักษา และเพิ่มพูนความรู้ในองค์กร และการจัดการความรู้ที่สมบูรณ์จะต้องเป็นกระบวนการในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ของคนในชุมชนสังคม หรือในองค์กรของตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการพัฒนา หรือปรับปรุงวิธีในการทำงานในแต่ละเรื่องของตนเองให้ดียิ่งขึ้น จึงจะเกิดความยั่งยืน (Stewart,1997 ; Susu,2006)

สรุป การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการในการค้นหาความรู้ การสร้างชุดความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้ การนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติ แล้วนำความรู้ที่สร้างขึ้นมานั้นไปใช้เพื่อให้ไขปัญหาต่างๆ ในการทำงานของตน หรือขององค์กรได้

2.3.4 แนวทางการจัดการความรู้

ในงานศึกษาวิจัยเรื่อง The Knowledge-Creating Company โดย Nonaka and Takeuchi, (1995) ได้อธิบายว่าการสร้างความรู้เป็นกระบวนการทางสังคม คือเกิดจากการปฏิสัมพันธ์กัน (Interaction) ระหว่างความรู้ฝังลึกในตัวคน กับความรู้ชัดแจ้ง และจากลักษณะความรู้ 4 ประเภทได้แก่ ความรู้ที่เกิดจากใจ (Sympathized knowledge) ความรู้ที่เกิดจากแนวความคิด (Conceptual knowledge) ความรู้ที่เกิดจากระบบคิด (Systemic knowledge) และความรู้จากการปฏิบัติ (Operational knowledge) ซึ่งมีการเปลี่ยนกลับ (Conversion) ของความรู้ทั้งสองประเภทนี้อย่างหมุนวนเป็นเกลียวขยายใหญ่ออกไปเรื่อยๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุดโดยสามารถเกิดขึ้นได้ทั้งในระดับบุคคลในองค์กรหรือระหว่างองค์กรตามวิธีของ เซคิ (SECI) โดยนำเสนอเป็นแบบจำลองของรูปแบบความรู้ ที่พัฒนาต่อมาเป็นวิชาการจัดการความรู้ ดังภาพที่ 4

จากความรู้ฝังลึก ไป ความรู้ชัดแจ้ง

จากความรู้ฝังลึก ไป	(การพบกัน และรู้สึกร่วมกัน) **ความรู้ที่เกิดจากใจ**	(การนำประสบการณ์ในตัวคนมาแลกเปลี่ยนกัน) **ความรู้ที่เกิดจากกรอบความคิด**
ความรู้ชัดแจ้ง	(การเรียนรู้ของบุคคลจากการปฏิบัติร่วมกัน) **ความรู้จากการปฏิบัติ**	(การนำความรู้ชัดแจ้งมาโยงกันอย่างเป็นระบบ) **ความรู้ที่เกิดจากระบบคิด**

ภาพที่ 4 องค์ประกอบของความรู้ที่สร้างหรือเกิดขึ้นในองค์กร (Nonaka and Takeuchi,1995)

ในการจัดการความรู้ของ Nonaka and Takeuchi (1995) เป็นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างความรู้ในคนกับความรู้ชัดแจ้งนี้ มีส่วนอย่างยิ่งในการที่จะสร้างองค์ความรู้ให้กับองค์กร เนื่องจากองค์กรไม่สามารถที่จะสร้างความรู้ด้วยตนเองได้ ดังนั้นความรู้ฝังลึกในตัวบุคลากร จึงเป็นส่วนสำคัญยิ่งในการที่จะสร้างองค์ความรู้ให้กับองค์กร โดยความรู้ระดับบุคคลจะขยายตัวหมุนวนเป็นเกลียวเปิดกว้าง โดยผ่าน 4 ขั้นตอน คือ

(1) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน (Socialization - From Tacit to Tacit) เป็นขั้นที่เปิดโอกาสให้แต่ละบุคคลมารับรู้ความรู้สึกของกันและกัน โดยพบเจอกันในงานการประชุม การสัมมนา และเวทีชาวบ้าน เป็นการรับรู้ถึงความสนใจและความรู้สึกของผู้อื่น ในขั้นตอนนี้ยังไม่มีการใช้ภาษาพูดในการสื่อสารระหว่างกัน แต่จะอาศัยการสังเกต เลียนแบบ หรือลงมือปฏิบัติ

(2) การสกัดความรู้ออกจากตัวคน (Externalization - From Tacit to Explicit) เป็นการเปิดโอกาสให้แต่ละคนได้พูดและแสดงออกถึงความรู้ที่อยู่ภายในตัวเองออกมาความรู้ที่แจ้งชัดออกมา แต่ละคนนั้นจะมีการแสดงวัตถุประสงค์ของการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ความรู้แจ้งชัดที่นำออกมาให้สามารถรับรู้ร่วมกันได้ ในขั้นนี้ยังเป็นเพียงความรู้ที่เป็นชิ้นๆ แยกกันอยู่ ไม่ส่งผลให้มีพลังที่จะหมุนให้เกลียวความรู้เคลื่อนตัวต่อไป แต่มีความสำคัญในการเป็นรากฐานให้แก่ความรู้ที่จะสร้างขึ้นมาใหม่ ดังนั้น การส่งเสริมให้แต่ละคนได้พูด เขียน เล่าเรื่อง เกิดการสะท้อนความคิดภายในตัวเองออกมา และเปิดโอกาสให้มีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นๆ เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในแบบสุนทรียสนทนา อย่างสร้างสรรค์ จึงเป็นการอำนวยให้เกิดขั้นตอนนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(3) การควบรวมหรือผนวกความรู้ (Combination - From Explicit to Explicit) เป็นการรวมความรู้ชัดแจ้งจากแหล่งต่างๆ นำมาจัดระบบ เกิดเป็นความรู้ใหม่ สามารถนำไปใช้งานได้ ขั้นตอนนี้ยังหมายความถึงการรวมความรู้เดิมที่มีอยู่กับความรู้และแนวคิดใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น

เพื่อนำความรู้เก่า-ใหม่นี้มาตกผลึก ให้เป็นความรู้ที่จะนำไปสู่ผลิตภัณฑ์หรือบริการใหม่ๆ ในกระบวนการนี้การให้เหตุผลในสิ่งที่จะทำ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการตกลงร่วมกันของกลุ่มจะเกิดขึ้นเพื่อนำให้กลุ่มเคลื่อนตัว นำความคิด ความรู้ชัดแจ้งที่จัดระบบแล้วนี้ไปสู่การใช้งานจริง นับได้ว่าเป็นความพยายามร่วมกันของกลุ่ม

(4) การฝังหรือผนึกความรู้ (Internalization - From Explicit to Tacit) เป็นการเก็บซึมซับประสบการณ์ไว้ภายในตน การที่บุคคลแต่ละคนในกลุ่มได้ลงมือปฏิบัติตามความรู้ชัดแจ้งในขั้นตอนที่แล้ว ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ ทำให้ความรู้ชัดแจ้งนั้นกลับกลายเป็นความรู้ที่อยู่ในตัวคนอีกครั้ง การให้ผู้ที่นำความรู้นั้นไปปฏิบัติ ได้เล่าสิ่งที่ตนได้ทำ เป็นการช่วยทำให้ความรู้ที่อยู่ในตัวคนนั้นเข้มข้นยิ่งขึ้นและยังช่วยให้สามารถถ่ายทอดความรู้นั้นต่อไปได้ง่ายอีกด้วย ในขั้นตอนนี้ บุคคลต้องตระหนักถึงความรู้ภายในกลุ่มที่มีความเกี่ยวข้องกับตนเอง นั่นคือหาตัวเองให้พบในบริบทของกลุ่ม ในขณะเดียวกับการได้นำความรู้ใหม่ในระดับบุคคลเข้าไปสะสมเพิ่มในฐานข้อมูลภายในตนเองซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามาก ซึ่งจากรูปแบบดังกล่าวจึงเป็นการสร้างความรู้ที่มีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างความรู้ฝังลึกและความรู้ชัดแจ้ง กรณีการสร้างความรู้เช่นนี้เรียกว่า “ เกลียวแห่งความรู้” (Knowledge spiral) และมีการขยายวงกว้างออกไปเรื่อยๆ ดังภาพที่ 5

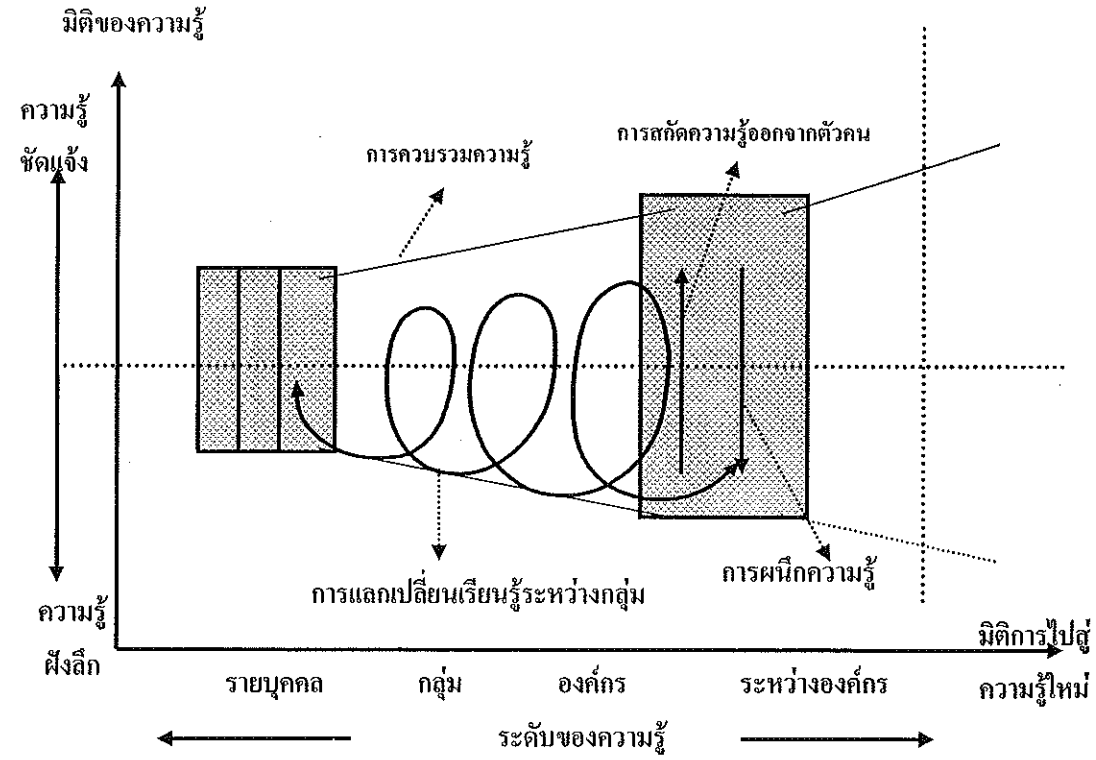

ภาพที่ 5 เกลียวการสร้างความรู้ในองค์กร (Nonaka and Takeuchi,1995)

Nonaka and Takeuchi (1995) มีความเห็นในเรื่องของความรู้ที่แตกต่างจากวิธีคิดของนักวิชาการตะวันตก เพราะคนตะวันตกนั้นมักให้ความสำคัญกับความรู้ในลักษณะของ "ความเป็นจริง" ไม่สนใจพลวัต ของมนุษย์ และมิติความสัมพันธ์ของความรู้ ในขณะที่นักวิชาการของญี่ปุ่นเห็นว่าความรู้นั้นมีพลวัต เพราะมันเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่างๆ อีกทั้งความรู้นั้นมันเกิดลักษณะเฉพาะตามบริบทที่มันเกิด หากไม่มีบริบท ความรู้นั้นเป็นเพียงข้อมูลข่าวสาร ดังนั้นเขาจึงสรุปว่า "ความรู้เป็นกระบวนการอันเป็นพลวัตของมนุษย์ในการที่จะให้เหตุผลกับความเชื่อของตนเองต่อสิ่งที่เรียกว่าความจริง" และจากข้อมูลดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของชุมชน การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์นั้นเกี่ยวข้องกับชุมชนที่มีปฏิสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคลที่มีพื้นฐานทางด้านจิตใจที่แตกต่างกัน รูปแบบทางด้านจิตใจ ในขณะที่สมาชิกส่วนหนึ่งด้านการวิจัยและพัฒนาโดยมุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพด้านเทคโนโลยี แต่พวกที่มาจากส่วนของการผลิตและตลาดนั้นจะมีความสนใจอีกอย่าง จากความแตกต่างด้านประสบการณ์ รูปแบบด้านจิตใจ แรงจูงใจ และความใส่ใจแสดงออกมาในรูปแบบความรู้ที่ชัดแจ้ง ด้วยเหตุนี้ขบวนการขัดเกลาทางสังคมควรเกี่ยวข้องกัน การแบ่งปันความรู้ฝังลึกจึงเป็นส่วนที่จำเป็นต้องนำมาใช้ด้วย นอกจากนั้นขบวนการขัดเกลาทางสังคม และกระบวนการเรียนรู้จากภายนอกยังมีความจำเป็นสำหรับการเชื่อมโยงความรู้ฝังลึกของปัจเจกบุคคล และความรู้ชัดแจ้งเข้าด้วยกัน ซึ่งในบริบทชุมชนของญี่ปุ่นนั้นทุกวันนี้นิยมใช้วิธีการระดมสมองในการสร้างเป็นเครื่องมือในการกำหนดเป้าหมายขององค์กร

2.2.5 ขั้นตอนการสร้างความรู้

การสร้างความรู้ใหม่ไม่ใช่เป็นเพียงแค่การพัฒนาจากสารสนเทศภายนอกแต่เป็นการรวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างความรู้ที่เป็นความรู้ฝังลึก และความรู้ชัดแจ้ง ของแต่ละบุคคลด้วย ดังนั้น องค์กรหรือหน่วยงานที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีความสม่ำเสมอในการสร้างความรู้ใหม่ และมีการเผยแพร่ความรู้ออกไปอย่างกว้างขวางตลอดทั่วทั้งองค์กร ในการสร้างความรู้องค์กรนั้นมีวิธีการที่หลากหลาย ซึ่งสามารถสรุปแนวทางการสร้างความรู้ เพื่อช่วยให้องค์กรสามารถสร้างและจัดการความรู้ที่มีอยู่เดิมภายในองค์กรและความรู้ใหม่ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้ (บุญดี บุญญากิจ และคณะ (2547); Marquardt (2002); Stewart (1997) 1) การค้นหาความรู้ ค้นหาว่าในองค์กรหรือชุมชนมีความรู้อะไรบ้าง รูปแบบใดอยู่ที่ใคร และความรู้อะไรที่องค์กรจำเป็นต้องมี ทำให้องค์กรทราบว่าขาดความรู้อะไรบ้าง ในขั้นตอนนี้เพื่อหาว่าความรู้ใดมีความสำคัญสำหรับองค์กรจัดลำดับความสำคัญของความรู้เหล่านั้น เพื่อให้องค์กรวางขอบเขตของการจัดการความรู้ และสามารถจัดสรรทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล 2) การสร้างและแสวงหาความรู้ องค์กรหรือชุมชนจะทราบว่ามีความรู้ที่จำเป็นต้องมีอยู่หรือไม่ ถ้ามีแล้วองค์กรก็จะต้องหาวิธีการในการดึงความรู้จากแหล่งต่างๆ

ที่อยู่กระจัดกระจายมารวมไว้เพื่อจัดทำเนื้อหาให้เหมาะสมและตรงกับความต้องการของผู้ใช้ สำหรับความรู้ที่จำเป็นต้องมีแต่ยังไม่มีนั้น องค์กรอาจสร้างความรู้ดังกล่าวจากความรู้เดิมที่มีอยู่ก็ได้ หรือนำความรู้จากภายนอกองค์กรมาใช้ นอกจากนี้องค์กรอาจจะต้องพิจารณากำจัดความรู้ที่ไม่จำเป็นหรือล้าสมัยทิ้งไป เพื่อประหยัดทรัพยากรในการจัดเก็บความรู้เหล่านั้น หัวใจสำคัญของขั้นตอนนี้คือ การกำหนดเนื้อหาของความรู้ที่ต้องการและการดักจับความรู้ดังกล่าวให้ได้ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ขั้นตอนนี้ประสบความสำเร็จคือ บรรยากาศและวัฒนธรรมขององค์กรที่เอื้อให้บุคลากรกระตือรือร้นในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันเพื่อใช้ในการสร้างความรู้ใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา 3) การจัดความรู้ให้เป็นระบบ เมื่อมีเนื้อหาความรู้ที่ต้องการแล้วองค์กรต้องจัดความรู้ให้เป็นระบบ เพื่อให้ผู้ใช้สามารถค้นหาและนำความรู้ดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ได้สะดวก 4) การประมวลและกลั่นกรองความรู้ องค์กรต้องประมวลความรู้ให้อยู่ในรูปแบบและภาษาที่เข้าใจง่าย และใช้ได้ง่าย โดยมีความรู้ที่ครบถ้วน เที่ยงตรง ทันสมัย สอดคล้องและตรงตามความต้องการของผู้ใช้ 5) การเข้าถึงความรู้ ความรู้ที่ได้มานั้นจะไร้ค่าหากไม่ถูกนำไปเผยแพร่เพื่อให้ผู้อื่นใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้นองค์กรจะต้องมีวิธีการในการจัดเก็บและกระจายความรู้ทั้งความรู้ประเภทชัดแจ้ง และ ฝังลึก 6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ จากการทำเอกสาร จัดทำฐานความรู้ รวมทั้งการทำสมุดหน้าเหลือง โดยนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ จะช่วยให้เข้าถึงความรู้ได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น อย่างไรก็ตามวิธีการดังกล่าวใช้ได้ดีสำหรับความรู้ประเภทชัดแจ้งเท่านั้น สำหรับการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนความรู้ประเภทความรู้ฝังลึกนั้น จะต้องทำการพบปะกันตัวต่อตัวหรือเป็นกลุ่ม และ 7) การเรียนรู้ วัตถุประสงค์ที่สำคัญที่สุดในการจัดการความรู้ คือ การเรียนรู้ของบุคลากรและนำความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาและปรับปรุงองค์กร ดังนั้นขั้นตอนนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะถึงแม้องค์กรจะมีวิธีการในการกำหนด รวบรวมคัดเลือก ถ่ายทอด และแบ่งปันความรู้ที่ดีเพียงใดก็ตาม หากบุคคลไม่ได้เรียนรู้และนำไปใช้ประโยชน์ก็เป็นการสูญเปล่าของเวลาและทรัพยากรที่ใช้

นอกจากนั้น Wiig (1993) ได้เสนอแนวทางในการจัดการความรู้ สำหรับองค์กรและใช้เป็นรายบุคคลไว้ 4 ขั้นตอน คือ 1) การสร้างความรู้ 2) การยึดถือความรู้ 3) การรวมความรู้ไว้ในแหล่งเดียวกัน 4) การประยุกต์ใช้ความรู้ในวงจรนี้ดังแสดงไว้ใน ภาพที่ 6

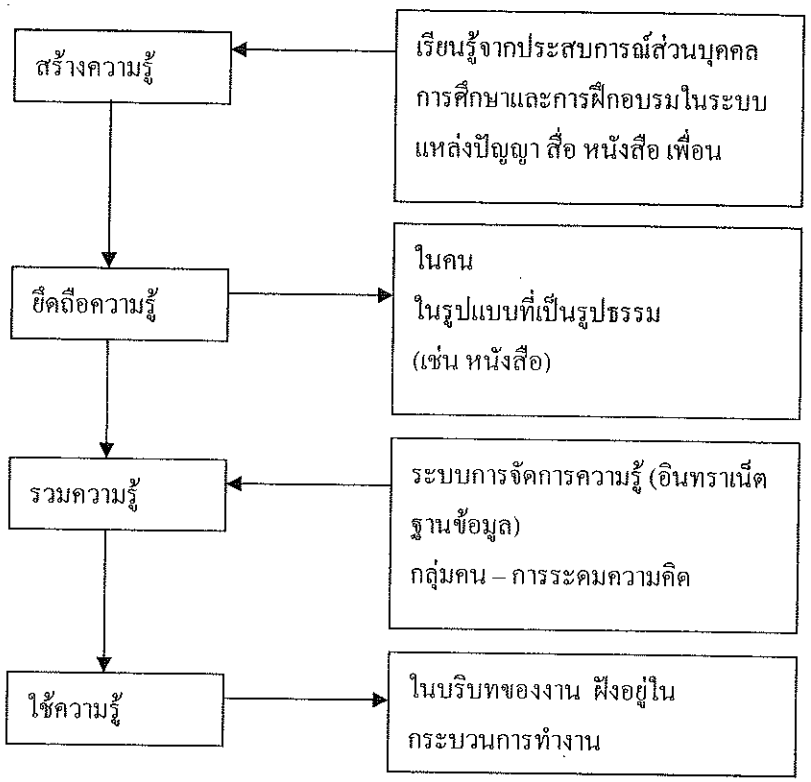

ภาพที่ 6 ขั้นตอน สำคัญในวงจรการจัดการความรู้ของ Wiig (1993)

ถึงแม้ว่าขั้นตอนทั้งหมดนี้จะแสดงว่าเป็นเอกเทศและเป็นลำดับขั้นตอน แต่นี่เป็นเพียงการทำให้ง่ายเท่านั้น เพราะว่าเราอาจจะแสดงหน้าที่และกิจกรรมบางประการคู่ขนานกันไปได้ด้วย เป็นไปได้ที่จะย้อนวงจรกลับไปซ้ำหน้าที่และกิจกรรมที่ปฏิบัติมาก่อนนี้ แต่มีการเน้นและ/หรือระดับรายละเอียดแตกต่างกัน วงจรนี้กล่าวถึงช่วยการเรียนรู้กว้าง ๆ จากแหล่งต่าง ๆ ทุกประเภท คือ ประสบการณ์ส่วนบุคคล การศึกษาหรือการฝึกอบรมในระบบ เพื่อน และปัญญาจากทุกแหล่งแล้วเราสามารถจะยึดถือความรู้ในสมองของเรา หรือในรูปธรรม เช่น หนังสือหรือฐานข้อมูล ความรู้สามารถนำมารวมกันไว้ในแหล่งเดียวกันได้แล้วใช้ในหลากหลายทางต่างกันขึ้นอยู่กับบริบทและความมุ่งหมาย

นอกจากนั้นยังพบว่าแนวทางการจัดการความรู้กรณีศึกษารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน 3 กรณีศึกษาชุมชนบ้านต๋ำใน ตำบลบ้านต๋ำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ชุมชนบ้านบุหย่อง ตำบลเขาพระ อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก และชุมชนโนนรัง ตำบลตลาดไทร อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา ของพจนา เอื้องไพบูลย์ (2546) ที่พบว่ารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนที่นำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นมี 8 ขั้นตอน คือ 1) การก่อตัวของกระบวนการเรียนรู้ เกิดขึ้นจากภาวะวิกฤติ หรือภาวะความยากลำบากในการดำเนินชีวิตของคนใน

ชุมชน 2) การตรวจสอบถึงสาเหตุวิกฤติหรือความยากลำบากของชุมชน 3)การกระตุ้นคนในชุมชนได้ตระหนักในสถานการณ์ที่เป็นปัญหาร่วมของชุมชนและสาเหตุของปัญหาให้กว้างขวางขึ้น 4) การหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหาความยั่งยืนของชุมชนเป็นขั้นตอนการวิเคราะห์หาแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมที่สุดต่อการนำมาปฏิบัติ 5) การดำเนินการตามทางเลือก หรือตามแผนที่ได้ร่วมกันกำหนดขึ้น 6) การประเมินผลย้อนกลับ การทบทวนและติดตามผลการปฏิบัติเมื่อพบปัญหาก็ได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหา และปรับปรุงให้เหมาะสมเพื่อพบกับศักยภาพให้ก้าวหน้าต่อไป 7)การพัฒนาความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้น การเข้าร่วมเป็นเครือข่ายกับชุมชนอื่นๆ ทำให้องค์กรชุมชนมีการเรียนรู้มากขึ้น และ8) บูรณาการเข้าสู่ชีวิตบนพื้นฐานของมุมมองใหม่ เมื่อสมาชิกเกิดความเชื่อมั่นในตนเองในองค์กร และในคุณค่าของการพัฒนาที่ยั่งยืน การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในวิถีชีวิตได้ถูกบูรณาการเข้าสู่วงจรของกระบวนการเรียนรู้ตามขั้นตอนข้างต้นโดยอัตโนมัติ นอกจากนั้นยังพบว่า กระบวนการเรียนรู้ทำให้องค์กรชุมชนมีศักยภาพในการคิดวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุของปัญหา และหาทางเลือกในการเรียนรู้หลายลักษณะร่วมกัน ได้แก่ การเรียนรู้จากการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การเรียนรู้จากเวทีสนทนา การเรียนรู้จากการสังเกตผลของกิจกรรมต่างๆ การเรียนรู้ภูมิปัญญาจากปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้อาวุโสในชุมชน

สำหรับการเรียนรู้ของชุมชนในยุคปัจจุบัน เกษตรกรและชุมชนจะต้องปรับตัวให้เป็นคนเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้จึงจะอยู่ได้ในสังคม เนื่องจาก “ชุมชนแห่งการเรียนรู้” เป็นชุมชนที่จะทำให้ประชาชนมีเป้าหมายร่วมกัน เกิดพลังของความร่วมมือ มีทัศนคติมุมมองที่หลากหลาย เคารพซึ่งกันและกัน สร้างโอกาสการเรียนรู้ที่ดี เกิดผลลัพธ์ที่สร้างสรรค์ มีชีวิตชีวา มีสิ่งแวดล้อมที่ดี เกิดการพัฒนาศักยภาพในสมาชิกทุกคนในชุมชน และมีโอกาสในการสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ ดังกรณีศึกษาของฉลาด จันทรสมบัติ (2550) ได้ทำการศึกษาการพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้องค์กรชุมชน อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม พบว่ารูปแบบการจัดการความรู้องค์กรชุมชนที่พัฒนาประกอบด้วย 18 กิจกรรมหลัก ประกอบด้วย 1) ทำความเข้าใจกับผู้นำชุมชน 2) สร้างทีมงานและแกนนำ 3) ศึกษาบริบทชุมชน และกลุ่มองค์กรชุมชนและสภาพการจัดการความรู้ 4) สร้างแรงจูงใจและจิตสำนึกในการทำงานร่วมกัน 5) สร้างวิสัยทัศน์การจัดการความรู้ 6) สร้างความเข้าใจกิจกรรมพัฒนาการจัดการความรู้ 7) จัดทำแผนกิจกรรมพัฒนาการจัดการความรู้และแผนความรู้ 8) พัฒนาความรู้พื้นฐานด้านคอมพิวเตอร์สำหรับผู้จัดเก็บข้อมูล 9) สร้างตัวชี้วัดความสำเร็จของกลุ่ม 10) ส่งเสริมแสวงหาความรู้และศึกษาดูงานการจัดการความรู้ที่เด่นชัด 11) ทำการสรุปทบทวนแผนกิจกรรมในกระบวนการจัดการความรู้ของกลุ่ม 12) ดำเนินการนำร่องใช้กิจกรรมในกระบวนการจัดการความรู้ 13) การสรุปบทเรียน สะท้อนผลและทบทวนแผนการจัดการความรู้ ระดับกลุ่มหมู่บ้าน 14) ดำเนินการยกระดับองค์ความรู้เพื่อให้เกิดเกิดความรู้ที่

ชัดแจ้ง 15) ประเมินกระบวนการจัดการความรู้ 16) จัดตั้งศูนย์การจัดการความรู้องค์กรชุมชนระดับหมู่บ้านและเผยแพร่ผลงานในเว็บไซต์ 17) การเสริมแรงทางบวกให้รางวัลเผยแพร่ผลงานทางเว็บไซต์ 18) อภิปรายสรุปผลการจัดการความรู้

นอกจากนั้น คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (2550) ได้ทำการศึกษาการจัดการความรู้ในระดับชุมชน ซึ่งก็พบว่ามีความแตกต่างกันออกไปตามบริบทของแต่ละชุมชน เช่น กรณีศึกษาการจัดการความรู้ชุมชนระหว่างชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่เป็นชุมชนชาวอโศกจากภูมิภาคต่างๆ และชุมชนห้วยตองแวดซึ่งเป็นชุมชนชาวอีสาน 10 หมู่บ้านเรียงกันทางด้านทิศใต้ถึงตะวันออกของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี จากการศึกษาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการจัดการความรู้เพื่อการดำรงอยู่ของคนในสองชุมชนมีความแตกต่างกัน ซึ่งอาจจะด้วยเหตุผลทางด้านวัฒนธรรมการบริโภค เนื่องจากชุมชนชาวอโศกเป็นชุมชนที่รับประทานอาหารมังสวิรัติ ไม่กินเนื้อสัตว์ และมีความเคร่งครัดในศีลที่มากกว่าจึงส่งผลให้วิถีชีวิตและการจัดการความรู้ของทั้งสองชุมชนนี้มีความแตกต่างกัน อย่างไรก็ตามกระบวนการปรับตัวของสมาชิกในชุมชนจะสามารถให้สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมอย่างเป็นปกติสุข นอกจากนั้นอุทัย อันพิมพ์ และสุธิดา แจ่มใส ไวท (2551) ได้ทำการศึกษาการสร้างความรู้จากรูปแบบเกษตรประณีต กรณีศึกษาชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ซึ่งเป็นชุมชนจัดตั้งขึ้นใหม่ในมหาวิทยาลัย มีครัวเรือนประมาณ 30 ครอบครัว สมาชิกชุมชนเป็นชาวอโศกที่เดินทางมาจากทั่วประเทศ เพื่อมาฝึกปฏิบัติและทำกิจกรรมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง สำหรับเป็นแหล่งเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และบุคคลทั่วไป ผลการศึกษาพบว่าหัวใจสำคัญในการยอมรับความรู้ใหม่จากรูปแบบ "เกษตรประณีต" ผู้ปฏิบัติต้องมีความเชื่อมั่น และศรัทธาในรูปแบบ อีกทั้งหากมีผู้นำทางจิตวิญญาณในชุมชนที่เข้มแข็งจะทำให้เกิดความยั่งยืนในอาชีพได้ และจากการศึกษาในครั้งนี้ยังพบว่ามีรูปแบบของกิจกรรมการผลิตห้าแบบคือ 1) รูปแบบพืชผัก-ไม้ผล-นาข้าว 2) พืชผัก-เห็ด-ผำ 3) พืชผัก-สมุนไพร 4) พืชผัก-ไม้ผล และ 5) รูปแบบวนเกษตร และมีชุดความรู้ที่สำคัญประกอบด้วย การเพาะถั่วงอกแบบตัดราก การทำกสิกรรมไร้สารพิษ การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ การเพาะเห็ด และการเลี้ยงผำ

จากข้อมูลทางวิชาการที่กล่าวมาข้างต้นพบว่า ในการทำเกษตรประณีต 1 ไร่ ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านนั้น ถือว่าเป็นแปลงทดลองที่ทำให้เกษตรกรได้เรียนรู้เพื่อที่จะสร้างอาชีพให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืน อย่างไรก็ตามเมื่อเกษตรกรได้รับรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรประณีตแล้ว จะสามารถนำมาผสมผสานกับความรู้หรือประสบการณ์เดิม มีการจัดการความรู้เรื่องดิน น้ำ พืช สัตว์ ซึ่งจัดว่าเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น (Necessary condition) เน้นความสมดุลและการเกื้อกูลกันของพืชและสัตว์ให้เกิดระบบนิเวศน์ที่สมบูรณ์ โดยเกษตรกรจะค่อยๆ เริ่มต้นจากตนเองและครอบครัวก่อน

จากนั้นจึงนำความรู้ที่ได้นำไปขยายสู่กลุ่มและเครือข่ายผ่านกระบวนการบอกเล่า มีการแบ่งปันและนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้จริง มีการเสริมความเชื่อมั่นและสร้างแรงบันดาลใจระหว่างกัน มีการจัดทำสื่อในรูปแบบต่างๆ โดยมีเครือข่ายปราชญ์ชาวเป็นผู้ประสานงาน และมีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาร่วมขับเคลื่อนแนวคิด และจากสภาพปัญหาที่ผ่านมาพบว่าในการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจะสำเร็จไม่ได้หากเกษตรกรขาด หลักการและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจัดว่าเป็นเงื่อนไขของความพอเพียง (Sufficiency condition) คือ เกษตรกรจะต้องรู้จักตนเองด้วยการรู้จักพอ รู้จักอุดรูรั่วเพื่อลดรายจ่าย สั่งสมกัลยาณมิตร และสั่งสมภูมิปัญญาในการแก้ปัญหา นับเป็นการเน้นชีวิตที่มีความสุขแทนชีวิตที่ร่ำรวยด้านวัตถุและทรัพย์สินเงินทอง เป็นชีวิตที่เรียบง่าย ประหยัดและอดออมไม่หรูหราฟุ่มเฟือย ดังนั้นงานวิจัยการจัดการความรู้การทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในครั้งนี้ จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะแสวงหาคำตอบอันจะนำไปสู่การพัฒนาอาชีพการเกษตรที่มีความเหมาะสม และยั่งยืนสำหรับเกษตรกร โดยจะมุ่งเน้นในการศึกษาถึงรูปแบบของการจัดการความรู้ การยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต และรูปแบบการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน อันจะนำไปสู่แนวทางและข้อเสนอแนะที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาอาชีพการเกษตรต่อไป

2.4 กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ในกระบวนการจัดการความรู้เกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอีสานนั้น เป็นความพยายามของเครือข่ายในการที่จะผลักดัน ส่งเสริมให้สมาชิกเครือข่ายได้นำแนวคิดการทำเกษตรผสมผสานไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต แต่พบว่ามีปัญหาเกี่ยวกับขนาดและจำนวนของพื้นที่ในการดำเนินการ เนื่องจากสมาชิกมีพื้นที่ไม่เท่ากัน จากนั้นจึงได้ประชุมหารือกัน และมีข้อสรุป เมื่อ 30 สิงหาคม 2546 ในการที่จะทำ "เกษตรประณีต 1 ไร่" *(คือเป็นการเรียนรู้ในการทำเกษตรผสมผสาน โดยเริ่มต้นจากน้อยไปมาก จากง่ายไปยาก"* แต่จากการดำเนินงานที่ผ่านมาการขยายแนวคิดการทำเกษตรในรูปแบบนี้ยังมีข้อจำกัด คือ ไม่เกิดการขยายตัวทั้งในแง่ของคุณภาพ และปริมาณเท่าที่ควร ดังนั้น หากจะให้การจัดการความรู้การทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านสามารถที่จะบรรลุตามวัตถุประสงค์ จึงจำเป็นอย่างยิ่งในการที่จะต้องทราบถึงความรู้ความเข้าใจในหลักการและแนวคิด การจัดการความรู้เรื่องดิน น้ำ พืช สัตว์ อันจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมในการทำจนกระทั่งนำไปสู่การยอมรับ และปฏิบัติให้เกิดเป็นทักษะ ความรู้ ซึ่งจัดว่าเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น ((Necessary condition) โดยมีเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งจัดว่าเป็นเงื่อนไขของความพอเพียง (Sufficiency condition) เป็นแนวทางกับกับทั้งคนทำและกิจกรรมที่ดำเนินการ

อันจะนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่เป็นสุข และสามารถตอบวัตถุประสงค์การวิจัยได้อย่างครบถ้วน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้เสนอเป็นกรอบแนวคิดเพื่อการวิจัย ดังภาพที่ 7 และอธิบายประกอบเพื่อให้เห็นความเชื่อมโยง ดังนี้

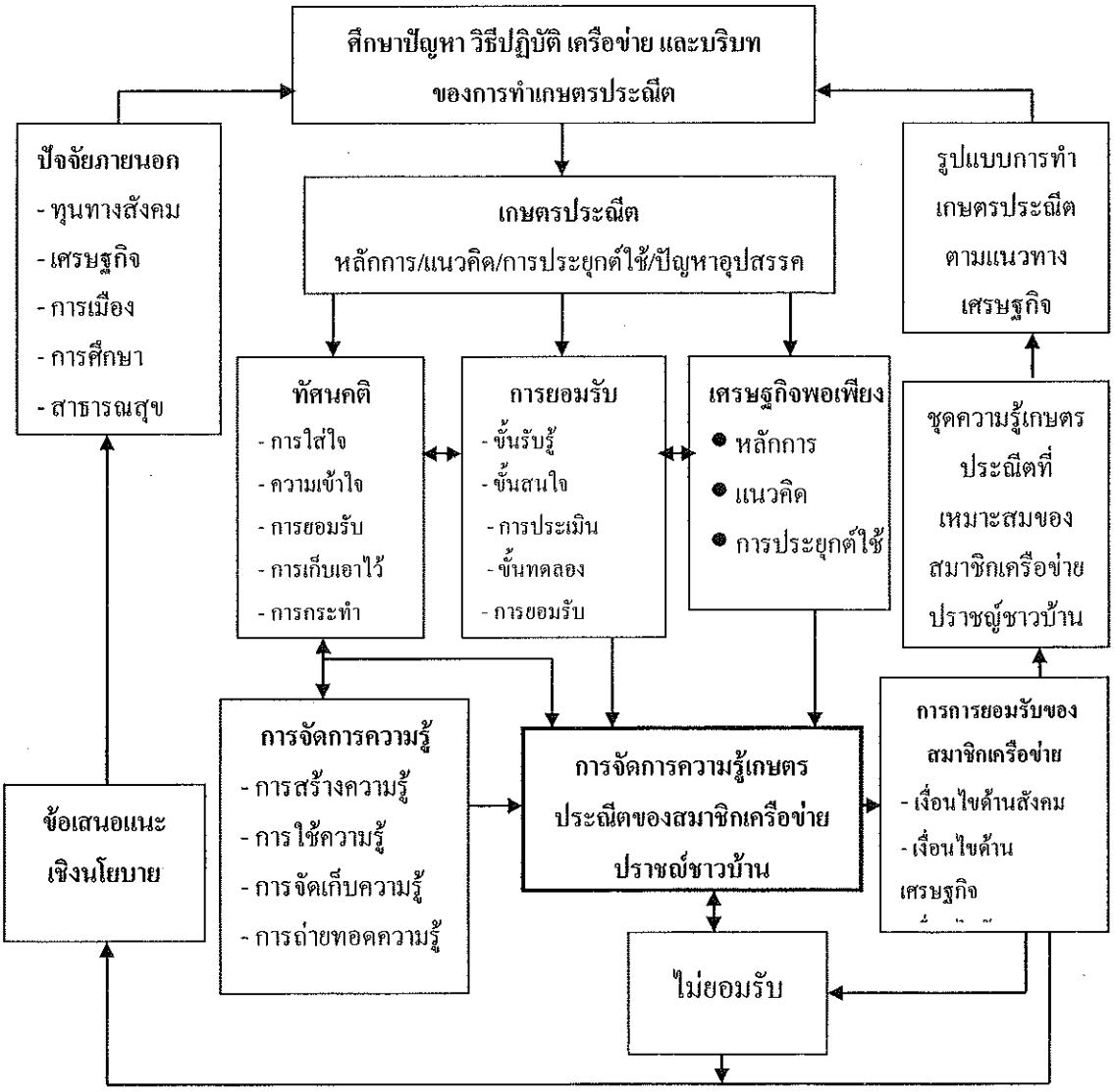

ภาพที่ 7 กรอบแนวคิดที่นำมากำหนดเป็นประเด็นที่ทำการศึกษา

บทที่ 3
วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัย เรื่องการจัดการความรู้เพื่อการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เป็นรูปแบบการศึกษากระบวนการเรียนรู้การทำเกษตรผสมผสานเพื่อพัฒนาอาชีพของให้เกิดความยั่งยืนและมีชีวิตอย่างมีความสุข ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เป็นการวิจัยภาคสนามที่ใช้ทั้งระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการศึกษา ดังนี้

3.1 การออกแบบระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้เลือกใช้แนวทางของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในรูปแบบของการศึกษาเฉพาะกรณี ในลักษณะมุ่งหาคำอธิบาย (An Explanatory Case Study) ตามปรากฏการณ์ที่พบ และนำการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) มาใช้ในการอธิบายข้อมูลที่ค้นพบจากสภาพความเป็นจริงของกลุ่มศึกษา ซึ่งประกอบด้วย ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนสมาชิกทั้งระดับครัวเรือน และเครือข่าย ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนของที่ดินและการใช้ประโยชน์ ข้อมูลเกี่ยวกับการผลิต ได้แก่ ชนิด จำนวน ข้อมูลเกี่ยวกับแรงงาน ข้อมูลเกี่ยวกับผลผลิต ข้อมูลเกี่ยวกับรายได้ ข้อมูลเกี่ยวกับรายจ่าย

การคิดเชิงระบบซึ่งมีความเหมาะสมกับลักษณะของสภาพปัญหา และเรื่องที่กำลังศึกษา พบว่าองค์ความรู้ส่วนใหญ่เป็นความรู้ที่เกี่ยวกับการผลิต การบริโภค และการบริหารจัดการองค์ความรู้ ของกลุ่มเกษตรกรที่เป็นสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ใช้กระบวนการหาความรู้แบบอุปนัย (Inductive Method) โดยวางกรอบการวิจัยไว้กว้าง ๆ ทั้งนี้เพราะต้องการสร้างรูปแบบ (Model) เพื่อบรรยายลักษณะของแนวคิดการจัดการความรู้ และรูปแบบในการทำเกษตรประณีตของเกษตรกรที่เป็นสมาชิกเครือข่าย ใช้วิธีการศึกษาและเครื่องมือในการเก็บข้อมูลที่หลากหลาย การวิจัยลักษณะนี้มีการออกแบบที่ยืดหยุ่น สามารถปรับแผนการทำงานตามปรากฏการณ์ ใช้หลักตรรกะและอุปนัยคือไม่ด่วนตั้งสมมุติฐานก่อนที่จะได้เริ่มลงมือเก็บข้อมูลในภาคสนาม สมมุติฐานที่ตั้งไว้เช่นนั้น สามารถปรับปรุงได้ เมื่อข้อมูลชี้ว่ามีความจำเป็นต้องปรับเพื่อความเหมาะสม โดยนัยนี้ การวิเคราะห์กับการเก็บข้อมูลเป็นกระบวนการที่สามารถดำเนินการไปพร้อมกันได้

การวิเคราะห์ข้อมูลเริ่มจากการพินิจพิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์อย่างละเอียด จนมองเห็นมโนทัศน์หรือแนวคิดที่มีความหมายจากข้อมูล และเห็นความเชื่อมโยงของมโนทัศน์ (มโนทัศน์ หมายถึง ความคิดที่เห็นเป็นภาพขึ้นในใจ ซึ่งนักวิชาการยอมรับว่ามโนทัศน์มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการเรียนรู้และการสร้างประสบการณ์ของมนุษย์) เหล่านั้นได้เปลี่ยนแปลง จนนักวิจัยสามารถสรุปเป็นคำอธิบายแนวคิดการวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งการตีความในทัศนะของผู้ที่ถูกศึกษา โดยมีจุดยืนบนบริบทของปรากฏการณ์ หรือของผู้ที่ถูกศึกษาเหล่านั้น (ชาย โพธิสิตา, 2547) ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ที่มุ่งหาคำตอบผ่านประสบการณ์จริงที่เกิดขึ้นจากการจัดการความรู้ เป็นเครื่องมือ เพื่อนำไปสู่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้และใช้การคิดเชิงระบบ เป็นความเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบ เพื่อทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งออกไป หรือเพิ่มส่วนประกอบอื่นๆ เข้าไปและหากแบ่งครึ่งระบบเป็น 2 ส่วน ผลลัพธ์ที่เป็นระบบย่อย ๆ 2 ระบบ จะเป็นการทำลายระบบ องค์ประกอบต่างๆ เป็นสิ่งที่มีตำแหน่งแน่นอน ทุก ๆ ส่วนล้วนเชื่อมต่อกันประสานกัน ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ขึ้นอยู่กับโครงสร้างทั้งมวลเมื่อมีการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมไปด้วย โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสาร เป็นการแสวงหากรอบแนวคิดทฤษฎี (Theoretical Framework) เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์การจัดการความรู้เกษตรประณีต และการยอมรับแนวคิดของเกษตรกรสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน โดยผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ดังนี้

(1) เกษตรประณีต

(2) การจัดการความรู้

(3) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

(4) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 2 การวิจัยภาคสนาม เป็นการแสวงหาข้อมูลเชิงประจักษ์จากเกษตรกรสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เป็นการเก็บข้อมูลโดยอาศัยแนวคิดจากคำถามการวิจัย (Research Questions) และวัตถุประสงค์การศึกษา (Objective of the Study) โดยใช้เครื่องมือในการวิจัยที่หลากหลายซึ่งประกอบด้วยเครื่องมือการวิจัยทางสังคม ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง (In-depth Interview) การสัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการ (Informal Interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) แบบบันทึกประวัติชีวิต (Timeline เครื่องมือการวิจัยทางเกษตร ได้แก่ ปฏิทินกิจกรรมการผลิต (Activities Production) แผนผังวนเกษตร (Agro forestry Mapping) แผนผังฟาร์ม (Farm Mapping) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลไกระบบการผลิต (Analysis Agricultural Production System Functioning) เครื่องมือวิจัยด้านการบริหาร ได้แก่การวิเคราะห์ผู้มี

ส่วนร่วมในเครือข่ายการจัดการความรู้ (Stakeholder Analysis) การวิเคราะห์จุดแข็ง ข้อจำกัด โอกาส และอุปสรรค (SWOT Analysis) ซึ่งเป็นการบูรณาการให้สอดคล้องกับการจัดการความรู้ในชีวิตจริงของสมาชิกเครือข่าย

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมในภาคสนามมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประมวลผล จากนั้นนำข้อมูลที่ได้ทุกส่วนมาบูรณาการเข้าด้วยกัน พร้อมกับจัดลำดับความสำคัญเพื่ออธิบายและตอบคำถามการวิจัยในการจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

ขั้นตอนที่ 4 การเขียนรายงานการวิจัย เป็นการนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล เพื่ออธิบายถึงข้อค้นพบที่ได้ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ตลอดทั้งข้อเสนอแนะอันจะเป็นประโยชน์ในการจัดการความรู้เกษตรประณีตต่อไป

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เครื่องมือหลายรูปแบบในการเก็บรวบรวมข้อมูล เนื่องจากเป็นการวิจัยในลักษณะเชิงบูรณาการระหว่างการวิจัยในเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ถูกต้อง แม่นยำ ผู้วิจัยจึงใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีการหลักโดยใช้ผู้วิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษา และเนื่องจากการศึกษาในลักษณะเชิงบูรณาการ การคิดเชิงระบบเป็นองค์รวม เพื่อมุ่งหาคำตอบผ่านประสบการณ์จริงที่เกิดขึ้นจากการใช้การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ที่เสริมสร้างวิถีการเรียนรู้ของเกษตรกรที่เป็นสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชน และเพื่อความถูกต้องแม่นยำของข้อมูลอันจะนำไปสู่การตอบคำถามการวิจัย จึงได้นำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Data Triangulation) (Denzin, 1970; สุภางค์ จันทวานิช, 2543) เป็นการตรวจสอบและสร้างความสมดุล(Check and Balance) ความถูกต้องตรงประเด็น (Validity) นำไปสู่ความน่าเชื่อถือได้ (Reliability) ดังนั้นผู้วิจัยจึงออกแบบการเก็บข้อมูลดังนี้

3.2.1 การวิเคราะห์ผู้มีส่วนร่วมในเครือข่ายการจัดการความรู้ (Stakeholder Analysis) เป็นเทคนิคการวิเคราะห์ระบบเบื้องต้น โดยเฉพาะสำหรับโครงการที่มีผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย ทั้งผู้ที่วางแผนดำเนินการ และผู้มีประโยชน์ร่วมในโครงการ เป็นการระบุถึงผู้ที่เกี่ยวข้องกับเครือข่าย การประเมินผลประโยชน์ ความสนใจของแต่ละฝ่าย และโอกาสที่ผลประโยชน์นั้นจะกระทบกับความเสี่ยง และความเป็นไปได้ หรือประสิทธิภาพของโครงการ เพื่อการวางแผนกำหนดบทบาท และกำหนดรูปแบบที่เหมาะสมของแต่ละฝ่าย โดยมีขั้นตอนหลัก 4 ขั้นตอนคือ (1) การระบุผู้มีผลประโยชน์ร่วมหลัก (2) ระบุผลประโยชน์หรือวัตถุประสงค์ของแต่ละฝ่าย (3) ระบุอำนาจและ

อิทธิพลของแต่ละฝ่าย และ (4) สร้างแผนที่เป็นยุทธศาสตร์ร่วมกันสำหรับผู้ที่เกี่ยวข้อง (Mitchell, Agle et al. 1997; จิรวัฒน์ เวชแพศย์, 2547)

3.2.2 การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของเครือข่าย (SWOT Analysis) เป็นการวิเคราะห์ถึงสภาพแวดล้อมจะประกอบด้วย ทั้งการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกเพื่อการพิจารณาถึงโอกาส และอุปสรรคของเครือข่าย การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในเพื่อการพิจารณาถึงจุดแข็งจุดอ่อนของเครือข่ายทั้งในปัจจุบันและอนาคต (สมยศ นาวีการ, 2543) อีกทั้งกระบวนการวิเคราะห์ SWOT เป็นกระบวนการคิดหรือกำหนด หรือสร้างกลยุทธ์ในการทำงาน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของเครือข่ายโดยกลยุทธ์ของแต่ละเครือข่ายจะถูกกำหนดตามธรรมชาติ และลักษณะของเครือข่ายนั้นๆ ทั้งนี้เครือข่ายจะกำหนดกลยุทธ์ได้นั้นจะต้องรู้สถานภาพหรือสภาวะของเครือข่ายของตนเสียก่อน และยังต้องมีกระบวนการกำหนดกลยุทธ์ที่เหมาะสมสำหรับเครือข่าย (นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร, 2551)

นอกจากนั้นกระบวนการวิเคราะห์ SWOT ยังได้มีการวิเคราะห์ปัจจัยแต่ละด้านดังนี้ Strengths คือ จุดแข็ง หมายถึง ความสามารถและสถานการณ์ภายในเครือข่ายที่เป็นบวก ซึ่งเครือข่ายนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ หรือช่วยส่งเสริมให้เครือข่ายสามารถทำงานบรรลุเป้าหมายของเครือข่ายได้ง่าย หรือหมายถึงการดำเนินงานภายในเครือข่ายทำได้ดี ในขณะที่ Weaknesses คือ จุดอ่อน หมายถึง สถานการณ์ภายในเครือข่ายที่เป็นลบและด้อยความสามารถ ซึ่งเครือข่ายไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ หรือจะทำให้เครือข่ายทำงานบรรลุเป้าหมายของเครือข่ายได้ยากหรือไม่บรรลุผล หรือหมายถึงการดำเนินงานภายในที่เครือข่ายทำได้ไม่ดี ในการวิเคราะห์จุดอ่อนและจุดแข็งเหล่านี้ควรนำไปเปรียบเทียบกับเครือข่ายอื่น เพื่อทำให้เห็นความเป็นจุดอ่อน จุดแข็งที่ชัดเจนขึ้นและถูกต้องยิ่งขึ้น และยังต้องวิเคราะห์จุดอ่อนและจุดแข็งในบริบทของพันธกิจ วัตถุประสงค์และเป้าหมายเครือข่ายของตนด้วยเพื่อให้รู้ว่าเครือข่ายของตนอยู่ในสนามแข่งขันใด และ Opportunities คือ โอกาส หมายถึง ปัจจัยและสถานการณ์ภายนอกที่เอื้ออำนวยหรือเป็นประโยชน์ ซึ่งช่วยให้เครือข่ายสามารถทำงานบรรลุเป้าหมายของเครือข่ายได้ หรือหมายถึงสภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการของเครือข่าย และ Threats คือ อุปสรรค หมายถึง ปัจจัยและสถานการณ์ภายนอกที่ขัดขวางหรือเป็นภัยคุกคาม ซึ่งจะทำให้เครือข่ายทำงานบรรลุเป้าหมายของเครือข่ายได้ยากหรือไม่บรรลุเลย หรือ หมายถึงสภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นปัญหาต่อเครือข่าย (Hill and Westbrook, 1997 ; นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร, 2551)

3.2.3 แบบบันทึกประวัติชีวิต (Timeline) การศึกษาประวัติชีวิต เป็นเครื่องมือที่ทำให้เห็นรายละเอียดชีวิต และการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมากขึ้น

สร้างความเข้าใจในเรื่องราวชีวิตของสมาชิกเครือข่าย สามารถสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้วิจัยกับสมาชิกเครือข่าย อันจะนำมาซึ่งข้อมูลการวิจัยที่เป็นจริงมากที่สุด (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ, 2545)

3.2.4 ปฏิทินกิจกรรมการผลิต (Activities Production) เป็นเครื่องมือที่ระบุถึงกิจกรรมการผลิตต่างๆ ในรอบปีของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านแต่ละคน เราจะสามารถทราบได้ว่าในรอบปีหนึ่งๆ สมาชิกมีกิจกรรมการผลิตอะไรบ้าง ซึ่งจะสอดคล้องกับการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในการผลิต (บำเพ็ญ เขียวหวาน, 2544)

3.2.5 แผนผังวนเกษตร (Agro forestry Mapping) เป็นเครื่องมือเพื่อศึกษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรที่อยู่ในแปลงเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งจะทำให้ผู้วิจัยเห็นการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศในแปลงเกษตรประณีต ระหว่างก่อนทำ และหลังทำเกษตรประณีตไปแล้ว (Komol Prangthong. et al, 1989)

3.2.6 แผนผังฟาร์ม (Farm Mapping) เป็นเครื่องมือเพื่อศึกษาระบบการทำฟาร์มเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งจะทำให้ผู้วิจัยทราบว่าภายในแปลงมีกิจกรรมอะไรบ้าง และตำแหน่งที่อยู่ของกิจกรรมที่มีอยู่ภายในแปลงเป็นอย่างไร เช่น คอกไก่ คอกหมู คอกวัว ต้นไม้ แปลงผัก ที่พักอาศัย เป็นต้น (ลัดดา พิศาลบุตร, 2551)

3.2.7 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลไกระบบการผลิต (Analysis Agricultural Production System Functioning) เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ และวินิจฉัย เพื่อประมวลสาระสำคัญขององค์ประกอบในระบบการผลิต ได้แก่ สรุปสาระสำคัญด้านครอบครัวและวัตถุประสงค์การผลิต การวิเคราะห์ขนาดของพื้นที่ฟาร์มต่อแรงงานครอบครัว = (ขนาดฟาร์ม / แรงงานครอบครัว) และวินิจฉัยและสรุปผลการผลิตและมูลค่าการผลิตของการผลิตแต่ละประเภทในปีการผลิตที่ผ่านมา เพื่อให้นักวิจัยเห็นภาพการผลิตทั้งระบบของฟาร์มนั้นว่าเป็นอย่างไร วินิจฉัยสรุปโครงการหรือแผนในอนาคตทั้งระยะสั้น ระยะกลางและระยะยาว ผลที่ได้จากการวินิจฉัยนี้จะเป็นภาพรวมของกลไกต่างๆ ในระบบการผลิตของสมาชิกเครือข่ายแต่ละราย ซึ่ง สรุปทุกด้านที่นักวิจัย รวมทั้งผู้เกี่ยวข้องควรรู้เกี่ยวกับฟาร์มนั้น เพื่อให้นักวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการวินิจฉัยกลไกระบบการผลิต รวมทั้งใช้ในการเปรียบเทียบระบบการผลิตต่างๆ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนการวิจัยและวางโครงการส่งเสริมหรือพัฒนาในอนาคตด้วย นอกจากนี้ยังจะนำไปใช้ในการจำแนกประเภทเกษตรกรต่อไปด้วย (ชัชรี นฤทุม และคณะ, 2537)

3.2.8 แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง (formal Interview) เป็นการสัมภาษณ์เกษตรกรที่เป็นสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ที่เคยผ่านการอบรมการทำเกษตรประณีตตามหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนมาแล้ว ทั้งคนที่ทำอย่างต่อเนื่อง คนที่ทำแล้วเลิก และคนที่เลิกทำและกลับมาทำ

ใหม่ สำหรับแนวทางการสัมภาษณ์นั้นได้มาจากการทบทวนวรรณกรรม และกรอบแนวคิดการวิจัย ประกอบด้วยข้อมูล 3 ส่วน คือ 1) ข้อมูลบริบททั่วไปของกลุ่มศึกษา ได้แก่ ชื่อ เพศ อายุ การศึกษา สมาชิกครัวเรือน ลักษณะครอบครัว ที่ดินถือครอง แรงงาน กิจกรรมการผลิต รายได้ และรายจ่าย เป็นต้น 2) ข้อมูลเกี่ยวกับการทำเกษตรประณีต ประกอบด้วย การตัดสินใจทำ การยอมรับ การไม่ยอมรับเกษตรประณีต วิธีการจัดการความรู้เกษตรประณีต ผลที่ได้รับจากการจัดการความรู้ ปัจจัยหรือเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรประณีตประสบความสำเร็จ การจัดการความรู้เกษตรประณีต 3) ข้อมูลด้านเศรษฐกิจพอเพียง เช่น ความรู้ความเข้าใจ และการพึ่งตนเองตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และข้อเสนอแนะ

การพัฒนาเครื่องมือในส่วนของแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง ผู้วิจัยได้จัดทำโครงร่างแนวทางการสัมภาษณ์ และแบบสัมภาษณ์เชิงลึกขึ้นมา ภายใต้กรอบแนวคิดการวิจัย และได้นำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อให้คำแนะนำ เมื่อเห็นว่าน่าจะครอบคลุม จึงได้นำไปทดลองสัมภาษณ์สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้มีส่วนร่วมการวิจัย จำนวน 5 ชุด เพื่อตรวจสอบความครอบคลุมตามวัตถุประสงค์การวิจัย ภาษามีความเหมาะสมหรือไม่ จากนั้นได้ทดลองวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ พร้อมกับปรับปรุงตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษาก่อนที่จะนำไปใช้

3.2.9 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) เป็นการสัมภาษณ์เกษตรกรที่เป็นสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ที่ยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง จำนวน 12 คน และสมาชิกเครือข่ายอื่นที่ทำเกษตรประณีต คือสมาชิกชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีเป็นการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับ มูลเหตุ และแรงจูงใจที่มาทำเกษตรประณีต กิจกรรมที่ดำเนินการ รูปแบบการทำเกษตรประณีต สภาพปัญหาและการแก้ปัญหา ตลอดชุดความรู้ของสมาชิกเครือข่ายแต่ละคน และข้อเสนอแนะต่างๆ

การพัฒนาเครื่องมือในส่วนของแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง ผู้วิจัยได้จัดทำโครงร่างแนวทางการสัมภาษณ์ และแบบสัมภาษณ์เชิงลึกขึ้นมา ภายใต้กรอบแนวคิดการวิจัย และได้นำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อให้คำแนะนำ เมื่อเห็นว่าน่าจะครอบคลุม จึงได้นำไปทดลองสัมภาษณ์สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้มีส่วนร่วมการวิจัย จำนวน 3 ชุด เพื่อตรวจสอบความครอบคลุมตามวัตถุประสงค์การวิจัย ภาษามีความเหมาะสมหรือไม่ จากนั้นได้ทดลองวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ พร้อมกับปรับปรุงตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษาก่อนที่จะนำไปใช้

3.2.10 แบบสัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการ (Informal Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว (สากล จริยวิทยานนท์, 2543) ต้องการพูดคุยที่ไหนก็นัดหมาย หรือพบกันที่ไหนก็ทักทายถามทุกข์สุขกัน เมื่อมีโอกาสที่ได้คุยกันเหมาะสมก็หาโอกาสคุยเรื่องงานวิจัย และคุยนอกเรื่องสลับกันไปเรื่อย ๆ ผู้วิจัยจับประเด็นที่เห็นว่า มีความสำคัญต่องานวิจัย การสัมภาษณ์ที่ไม่เป็น

ทางการเหมาะสำหรับนักวิจัยที่มีเวลามากในการเก็บรวบรวมข้อมูล แบบสัมภาษณ์นี้จะใช้กับผู้ที่ไม่ใช่เกษตรกร เป็นการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้เกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ได้แก่ประธาน และเลขาฯมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น ในฐานะผู้ให้การสนับสนุนงบประมาณที่ให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้ เจ้าหน้าที่เกษตรในระดับตำบล อำเภอ เจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด ซึ่งเป็นหน่วยงานที่กำกับดูแลด้านการเกษตร และเกษตรกรที่เป็นสมาชิกเครือข่ายทั่วไป

3.2.11 การสนทนากลุ่มย่อย (Focus group discussion) กระบวนการประชุมกลุ่มย่อยและได้มีการสนทนาตามประเด็นที่เรากำลังศึกษา จะเป็นการเติมเต็มข้อมูลให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น สาเหตุที่เลือกการสนทนากลุ่ม เนื่องจาก "ต้องการข้อมูลที่ถูกต้องตรงประเด็น สำหรับตอบคำถามการวิจัยในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ" (ชาย โพธิสิตา, 2549) หัวข้อในการสนทนากลุ่มย่อยในครั้งนี้ คือ การจัดการความรู้เกษตรประณีต สำหรับเป็นข้อมูลประกอบในการตอบคำถามในการวิจัยเกี่ยวกับการทำเกษตรประณีต เช่นการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ การเตรียมดิน ปุ๋ย การให้น้ำ การจัดการผลผลิต ซึ่งคำตอบเหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริง อันจะนำไปสู่การอธิบาย และตอบคำถามการวิจัยต่อไป และจากการดำเนินการวิจัยได้มีการประชุมกลุ่มย่อย 3 ครั้ง ซึ่งแต่ละครั้งได้ผลการจัดการความรู้ออกมาที่สอดคล้องกัน

การพัฒนาเครื่องมือในส่วนของแนวคำถามการประชุมกลุ่มย่อย ผู้วิจัยได้จัดทำโครงร่างแนวคำถามขึ้นมา ภายใต้กรอบแนวคิดการวิจัย และได้นำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อให้คำแนะนำ เมื่อเห็นว่าน่าจะครอบคลุม จึงได้นำไปทดลองถามสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอีสานที่เป็นผู้มีส่วนร่วมการวิจัย จำนวน 3 คน เพื่อดูปฏิกิริยาของผู้ตอบ และความครอบคลุมตามวัตถุประสงค์การวิจัย ภาษามีความเหมาะสมหรือไม่ จากนั้นได้นำกลับมาปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาพร้อมกับปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องก่อนนำไปใช้ต่อไป

3.2.12 การสังเกต (Observation) การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในทุกเครื่องมือ และทุกโอกาสที่ได้เข้าไปติดต่อประสานงาน การไปเยี่ยมเยือน หรือการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแลกเปลี่ยนความรู้ เหตุผลที่เลือกใช้การสังเกต คือ เพื่อจะได้สัมผัสกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยตนเองซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลตรงกับสภาพความเป็นจริงมากที่สุด" (สุภางค์ จันทวานิช, 2543) ซึ่งการสังเกตเหตุการณ์ต่างๆ ผู้วิจัยได้แบ่งออกได้ 5 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 การสร้างความคุ้นเคย เป็นการสังเกตทั่วๆ ไป ในระหว่างที่ผู้วิจัยได้ลงไปสำรวจพื้นที่ เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจคัดเลือกผู้ที่จะเข้าร่วมในกระบวนการวิจัย เป็นการสังเกตบริบทโดยรอบของบ้านพัก แปลงนา แปลงเกษตรประณีต และพฤติกรรมส่วนบุคคลในการสนทนาพูดคุย สำหรับการสร้างความคุ้นเคยเป็นครั้งแรก

ช่วงที่ 2 การเก็บข้อมูล เป็นข้อมูลที่ได้จากการสังเกตในระหว่างการณ์สัมภาษณ์สมาชิกเครือข่าย เป็นการสังเกตดูบริบทโดยรอบ ว่ามีการเปลี่ยนแปลงหลังจากที่เห็นครั้งแรกหรือไม่ อย่างไร

ช่วงที่ 3 การแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นการสังเกต ระหว่างการเข้าร่วมกิจกรรมการแลกเปลี่ยนความรู้ (Share & Learn) ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ผู้วิจัยจะสังเกตพฤติกรรมการแสดงออกของแต่ละบุคคล และทัศนคติ ในที่ประชุม

ช่วงที่ 4 การทำแผนภาพวนเกษตร เป็นการสังเกตในช่วงระหว่างที่ผู้วิจัยลงมาทำแผนผังแปลง แผนผังระบบนิเวศ เป็นการสังเกตดูบริบททั่วทั้งแปลง เพื่อให้เห็นกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งการเก็บภาพไว้เป็นหลักฐาน

ช่วงที่ 5 การประชุมกลุ่มย่อย เป็นการสังเกตตอนสมาชิกเครือข่ายเข้าร่วมการประชุมกลุ่มย่อย โดยดูบริบททั่วๆไปของสมาชิกเครือข่าย เช่นการพูด การแสดงออกทั่วๆไป เพื่อนำไปประกอบการอภิปรายผลต่อไป

3.3 ประชากรกลุ่มศึกษา

3.3.1 การเลือกกลุ่มศึกษา

การศึกษาการจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกแบบยึดจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นหลัก (Purposeful Sampling) จึงได้คัดเลือกศึกษาสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์เป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากเป็นพื้นที่ต้นคิดของการทำเกษตรประณีต ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกเครือข่ายของปราชญ์ชาวบ้าน 3 ท่าน คือ ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ พ่อคำเดื่อง ภาษี และพ่อผาย สร้อยสระกลาง ที่ผ่านการอบรมหลักสูตรวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเองของภาคประชาชน (วปอ. ภาคประชาชน) มาแล้วเป็นหลัก และ สมาชิกเครือข่ายชาวอโศก จากชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการอธิบายถึงความเชื่อมโยงในด้านเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวทางของชาย โพธิสิตา (2549) "พยายามเลือกให้ได้ตัวอย่างหลากหลายรูปแบบและสถานที่ ที่มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ และมีหลักฐานให้เชื่อว่าเหตุการณ์หรือกระบวนการที่เกิดขึ้นมีอะไรหลายอย่างที่จะทดสอบแนวความคิดในการวิจัย" โดยผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มศึกษาออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

3.3.1.1 กลุ่มศึกษาที่เป็นเกษตรกรสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง ซึ่งเก็บจากเกษตรกรที่เป็นสมาชิกเครือข่าย ปราชญ์ชาวบ้าน ดังนี้

1) เกษตรกรสมาชิกเครือข่ายที่ทำเกษตรประณีตอย่างต่อเนื่อง จำนวน 28 คน จำแนกเป็นชาย 26 คน หญิง 2 คน แบ่งตามพื้นที่อำเภอสตึก ชาย 10 คน อำเภอแคนดง ชาย 3 คน อำเภอลำปลายมาศ ชาย 10 คน หญิง 1 คน และ อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ชาย 3 คน หญิง 1 คน

2) เกษตรกรสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ที่เลิกแล้วกลับมาทำเกษตรประณีตใหม่ จำนวน 4 คน ชาย 4 คน ภูมิลำเนาอยู่อำเภอสตึก 1 คน อำเภอแคนดง ชาย 1 คน ภูมิลำเนาอยู่อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ชาย 2 คน

3) เกษตรกรสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ ที่เลิกทำเกษตรประณีต จำนวน 10 คน ชาย 9 คน หญิง 1 คนภูมิลำเนาอยู่อำเภอสตึก 5 คน อำเภอแคนดง 4 คน อำเภอลำปลายมาศ 1 คน

3.3.1.2 กลุ่มศึกษาเชิงลึก (In-depth Interview) เป็นเกษตรกรสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่ผู้วิจัยเลือกมาเพื่อการสัมภาษณ์เชิงลึก จากกลุ่มที่ 1 จำนวน 12 คน เก็บข้อมูลโดยแบบสัมภาษณ์ การทำแบบบันทึกประวัติชีวิต (Timeline) ปฏิทินกิจกรรมการผลิต (Activities Production) แผนผังวนเกษตร (Agro forestry Mapping) แผนผังฟาร์ม (Farm Mapping) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลไกระบบการผลิต (Analysis Agricultural Production System Functioning) โดยพิจารณาจาก

1) ความหลากหลายของกิจกรรมในแปลงเกษตรประณีต
2) การเข้าร่วมกิจกรรมเครือข่าย ความสามารถในการเป็นวิทยากร
3) เป็นแปลงต้นแบบในการศึกษาดูงาน
4) การขยายพื้นที่การผลิต
5) มีการปลูกยางพารา
6) มีการจ้างแรงงาน
7) จำนวนแรงงาน และขนาดครัวเรือน

3.3.1.3 กลุ่มเปรียบเทียบ เป็นเกษตรกรที่อยู่นอกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เก็บข้อมูลโดยแบบสัมภาษณ์ การทำแบบบันทึกประวัติชีวิต (Timeline) ปฏิทินกิจกรรมการผลิต (Activities Production) แผนผังวนเกษตร (Agro forestry Mapping) แผนผังฟาร์ม (Farm Mapping) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลไกระบบการผลิต (Analysis Agricultural Production System Functioning) ซึ่งคัดเลือกจากสมาชิกเครือข่ายชาวอโศก ที่ทำเกษตรประณีตอยู่ในชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่ทำเกษตรประณีตมา เป็นเวลา 4 ปี (เป็นชุมชนจัดตั้งใหม่ในมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี สมาชิกเป็นชาวอโศก (ชาวอโศกเป็นกลุ่มคนนับถือศาสนาพุทธที่

ปฏิบัติตนในแนวทางของท่านสมณะ โพธิรักษ์ และมีวิถีชีวิตรูปแบบเฉพาะกลุ่ม เน้นการทำงาน กินและใช้ร่วมกัน มีชุมชนเครือข่ายกระจายอยู่ทั่วประเทศ) จากที่ต่างๆ ทุกภูมิภาค เริ่มจัดตั้งเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2549 บนพื้นที่ประมาณ 42 ไร่ ภายในมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เพื่อสนับสนุนการศึกษาหลักสูตรเศรษฐกิจพอเพียงของมหาวิทยาลัย และเพื่อเป็นแหล่ง ศึกษา เรียนรู้หรือ ฝึกงานด้านวิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับบุคคลหรือองค์กรทั่วไป ประกอบด้วยสมาชิก 35 ครัวเรือน ประชากร 77 คน มีพื้นที่เกษตรสำหรับ ครัวเรือนละ 2-3 ไร่) (คณะบริหารศาสตร์, 2551)

3.3.1.4 กลุ่มผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เก็บข้อมูลโดยแบบสัมภาษณ์ไม่เป็นทางการ ประกอบด้วย นายแพทย์อภิสิทธิ์ ธำรงวรางกูร ประธานมูลนิธิ และ เลขามูลนิธิ แพทย์หญิงทานทิพย์ ธำรงวรางกูร จากมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น ผู้ซึ่งสนับสนุนงบประมาณในการจัดการความรู้เกษตรประณีต และเจ้าหน้าที่เกษตรตำบล อำเภอ และเจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 3 คน เก็บข้อมูลโดยแบบสัมภาษณ์ไม่เป็นทางการ (Informal Interview)

3.3.2 วิธีการเลือกเกษตรกรที่กลุ่มศึกษา

หลักในการพิจารณาผู้เข้าร่วมในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มีขั้นตอนในการคัดเลือกแบ่งออกเป็น 2 ครั้ง คือ

ครั้งที่ 1 ดำเนินการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 โดยคำแนะนำจากปราชญ์ชาวบ้าน ประกอบด้วย ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ พ่อคำเดื่อง ภาษี พ่อผาย สร้อยสระกลาง และผู้ช่วยปราชญ์ชาวบ้าน ประกอบด้วย คุณบรรเลง จวงโพนงาม คุณรัตน์ปราณี กลมไทยสงค์ คุณจักรรินทร์ ภาษี คุณนายสกุล แก้วเลื่อน นายวีระ สิทธิสาร และอาจารย์ประสงค์ อาจหาญ

ขั้นตอนที่ 2 โดยภาพข้อมูลเบื้องต้นจากผู้วิจัย เมื่อนักวิจัยได้ลงพื้นที่ไปเยี่ยมเยือนและ พูดคุย กับเกษตรกรที่เป็นสมาชิกเครือข่ายตามคำแนะนำจากผู้ที่เกี่ยวข้องในขั้นตอนที่ 1 เพื่อค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลที่สามารถให้ความรู้ และข้อมูลได้มากที่สุด (Information-rich cases)

ขั้นตอนที่ 3 ขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ โดยผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสมาชิกเครือข่ายมาในเบื้องต้น จากนั้นจึงนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อให้ความคิดเห็น และข้อเสนอแนะในการเลือกต่อไป

ขั้นตอนที่ 4 ตัดสินใจเลือกกลุ่ม และบุคคลที่จะเข้าร่วมในการวิจัยประกอบด้วย

(1) เกษตรกรที่เป็นสมาชิกเครือข่ายที่ทำเกษตรประณีตแบบต่อเนื่อง เป็นกลุ่มที่ดำเนินการทำเกษตรประณีตเรื่อยมาหลังจากที่มีการอบรมตามหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน จำนวน 28 คน

(2) เกษตรกรที่เป็นสมาชิกเครือข่ายที่ทำเกษตรประณีตไปแล้วในระยะเวลาหนึ่งแล้วต่อมาเลิกทำ และช่วงเวลาต่อมากลับมาทำใหม่ จำนวน 4 คน

(3) เกษตรกรที่เป็นสมาชิกเครือข่ายที่ทำเกษตรประณีตหลังจากที่มีการอบรมตามหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน ไปแล้ว และทำเกษตรประณีตอยู่ในช่วงเวลาหนึ่ง แต่ต่อมาเลิกทำ จำนวน 10 คน

ครั้งที่ 2 ดำเนินการหลังจากการวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งที่ 1 โดยดำเนินการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 นำข้อมูลการวิเคราะห์ในครั้งที่ 1 เสนอให้อาจารย์ที่ปรึกษาพิจารณาและให้คำแนะนำ และข้อเสนอแนะ

ขั้นตอนที่ 2 คัดเลือกเกษตรกรที่เป็นสมาชิกเครือข่ายเพื่อศึกษาข้อมูลในเชิงลึก โดยพิจารณาจากเกณฑ์ที่กำหนดไว้ใน กลุ่มศึกษาที่ 2 และพิจารณาคัดเลือกสมาชิกที่อยู่นอกเครือข่ายเพื่อเก็บข้อมูลเชิงวิเคราะห์เปรียบเทียบ

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลในช่วงระหว่างปี 2550 – 2553 โดยได้แบ่งการเก็บข้อมูลออกเป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นการหาข้อมูลเชิงประจักษ์ ได้จากการทำงานในภาคสนาม โดยใช้เครื่องมือหลายประเภท ได้แก่ การวิเคราะห์ผู้มีส่วนร่วมในเครือข่ายการจัดการความรู้ การวิเคราะห์จุดแข็ง ข้อจำกัด โอกาส และอุปสรรค แบบบันทึกประวัติชีวิต ปฏิทินกิจกรรมการผลิต แผนผังวนเกษตร แผนผังฟาร์ม การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลไกระบบการผลิต การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง การสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการ การสนทนากลุ่มย่อย และการสังเกต เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาเชื่อมโยงกัน เพื่อจะได้ภาพที่สมบูรณ์ของกรณีศึกษาในการอธิบาย และตอบคำถามการวิจัย กล่าวคือ

ข้อมูลจากการวิเคราะห์ผู้มีส่วนร่วมในเครือข่ายการจัดการความรู้ การวิเคราะห์จุดแข็ง ข้อจำกัด โอกาส และอุปสรรค การสังเกต แบบสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้าง จะทำให้ทราบถึงรูปแบบของการจัดการความรู้ของเครือข่าย

ข้อมูลจากการวิเคราะห์แบบบันทึกประวัติชีวิต ปฏิทินกิจกรรมการผลิต แผนผังวนเกษตร แผนผังฟาร์ม การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลไกระบบการผลิต จะสามารถวิเคราะห์ได้ถึงรูปแบบการทำเกษตรประณีต ตลอดทั้งการจัดการความรู้ การยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตด้วย ซึ่งจะอยู่ในชุดเดียวกันกับ ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งจะเป็นคำอธิบายประกอบเพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เป็นข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับข้อมูลด้านบริบททั่วไปของกลุ่มศึกษา การจัดการความรู้เกษตรประณีต การยอมรับและการไม่ยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต เศรษฐกิจพอเพียง และแนวทางการดำเนินชีวิตที่พอเพียง

ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มย่อย ในหัวข้อการจัดการความรู้เกษตรประณีต เป็นคำถามเกี่ยวกับความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการความรู้ เครือข่าย และความรู้ในการทำเกษตรประณีต เพื่อจะได้นำข้อมูลมาประกอบการอธิบาย หรือสนับสนุน หรือโต้แย้งข้อมูลที่มีอยู่ หรือข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์

ข้อมูลบันทึกการสังเกต จะเป็นข้อมูลสนับสนุนการอธิบายข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์การสนทนากลุ่ม เพื่อจะได้เห็นมุมมองที่รอบด้านมากยิ่งขึ้น อีกทั้งอาจจะเป็นการโต้แย้งกับข้อมูลที่มีอยู่

ส่วนที่ 2 การเก็บข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ศึกษาลักษณะความเป็นมาของเครือข่าย ในการจัดการความรู้เกษตรประณีต การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการความรู้ เศรษฐกิจพอเพียง เพื่อจะได้นำมาประกอบการวิเคราะห์ถึงรูปแบบการจัดการความรู้ และการจัดทำเว็บไซต์เพื่อรวบรวมข้อมูลการศึกษาทั้งหมดเพื่อเผยแพร่ให้บุคคลทั่วไปได้รับทราบ และนำไปเป็นแบบอย่างในการประกอบอาชีพ

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยนำข้อมูลบางส่วนที่วิเคราะห์ในเชิงปริมาณ มาร่วมสนับสนุน และนำเสนออย่างเป็นระบบ แบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ขั้นตอน (ชาย โพธิสิตา, 2549) คือ

ขั้นตอนที่ 1 จัดระเบียบข้อมูล (Data Organizing) นำข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือการวิจัยทั้งหมด มาจัดระเบียบข้อมูลทั้งในทางกายภาพ และในทางเนื้อหา

ในทางกายภาพ ได้แก่ การนำสื่อต่างๆ ที่ได้บันทึกเสียง และภาพเอาไว้มาแสดง ข้อมูลที่จัดเก็บในสื่อ เครื่องคอมพิวเตอร์ ออกมาแสดงให้เห็นภาพรวมข้อมูลทั้งหมด จากนั้นจำแนกเป็นหมวดหมู่เพื่อให้ง่ายต่อการวิเคราะห์ โดยแบ่งเครื่องมือออกมาแต่ละประเภท เช่น แบบสัมภาษณ์

บันทึกประวัติชีวิต แผนผังวนเกษตร ปฏิทินการผลิต การสังเกต การสนทนากลุ่มย่อย โดยมีเนื้อหาครบถ้วนตามเครื่องมือวิจัย

ตอนที่ 2 การแสดงข้อมูล (Data display) ของกลุ่มศึกษา โดยผู้วิจัยจะได้จำแนกแยกแยะข้อมูลที่ได้จากการศึกษาตามเครื่องมือประเภทต่างๆ เพื่อจะได้ตอบคำถามการวิจัย ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ดังนี้

(1) จำแนกข้อมูลตามแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง เพื่อแสดงบริบททั่วไปของกลุ่มศึกษาในเชิงปริมาณ และพรรณนาประกอบการนำเสนอข้อมูล และเพื่อแสดงให้ทราบถึงเงื่อนไขของการยอมรับ ไม่ยอมรับเกษตรประณีต ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง และการสร้างภูมิคุ้มกันตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกเครือข่าย

(2) การนำเสนอข้อมูลการวิเคราะห์ผู้มีส่วนร่วมในเครือข่ายการจัดการความรู้ และการวิเคราะห์จุดแข็ง ข้อจำกัด โอกาส และอุปสรรค เพื่อเชื่อมโยงและวิเคราะห์เชิงระบบให้เห็นถึงรูปแบบของการจัดการความรู้ของสมาชิเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

(3) นำเสนอสาเหตุของการทำเกษตรประณีต อันจะนำไปสู่เงื่อนไขของการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต โดยการค้นหาสาเหตุที่แท้จริงของการทำ และนำไปสู่การสรุปและตีความเงื่อนไขของการยอมรับเกษตรประณีต ด้วยเครื่องมือ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต

(4) นำเสนอข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก จากแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างจากสมาชิกเครือข่ายที่ทำเกษตรประณีต แบบสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มศึกษา เพื่อกำหนดรูปแบบการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่าย เป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่จะต้องดูรายละเอียดอย่างรอบด้านเพื่อที่จะได้เห็นความแตกต่าง และสามารถนำไปอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในแปลงได้อย่างชัดเจน โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลจากเครื่องมือการวิจัยที่ประกอบด้วย

(4.1) แบบบันทึกประวัติชีวิต

(4.2) ปฏิทินกิจกรรมการผลิต

(4.3) แผนผังวนเกษตร

(4.4) แผนผังฟาร์ม

(4.5) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลไกระบบการผลิต

(4.6) การสัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการ และ

(4.7) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม

(5) การจัดกลุ่มสมาชิกเครือข่ายที่ทำเกษตรประณีตจากกลุ่มศึกษาที่คัดเลือกมา 12 คน เพื่อจะได้จำแนกรูปแบบของการทำเกษตรประณีตต่อไป มีขั้นตอนดังนี้ (ชัชรี นฤทุม และคณะ, 2537)

(5.1) รวบรวมเปรียบเทียบลักษณะสำคัญของสมาชิกเครือข่าย

(5.2) จัดกลุ่มสมาชิกเครือข่ายโดยวินิจฉัยจากวัตถุประสงค์ของสมาชิก

(5.3) สรุปกลยุทธ์และทางเลือกที่สมาชิกเครือข่ายนำมาใช้

(5.4) กำหนดลักษณะเฉพาะของสมาชิกเครือข่าย

(5.5) จัดลำดับการจัดการความรู้ และปัญหาของสมาชิก

(5.6) นำเสนอรูปแบบการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่าย

(6) จำแนกรูปแบบของการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่าย และและนำมาเปรียบเทียบกระบวนการผลิตและความยั่งยืนกับเครือข่ายชาวอโศก

ขั้นตอนที่ 3 การสร้างข้อสรุป เป็นการตีความหมายของผลหรือข้อค้นพบที่ได้จากการแสดงข้อมูลและการตรวจสอบว่า ข้อสรุปและความหมายที่ได้นั้นมีความถูกต้องตรงประเด็นและน่าเชื่อถือ (Conclusion, Interpretation and Verification) ในรูปของคำอธิบาย ตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 4
ผลการศึกษา

การวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ในการทำเกษตรประณีต เพื่อศึกษาเงื่อนไขการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต และเพื่อศึกษารูปแบบการทำเกษตรกรรมแบบประณีต ของเกษตรกรสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ด้วยการวิจัยแบบบูรณาการโดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ และประมาณเป็นหลัก ในบทนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะพรรณนาเชิงวิเคราะห์ ตามกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

4.1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มศึกษา

4.2 รูปแบบการจัดการความรู้เกษตรประณีต

4.3 การยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต

4.4 รูปแบบการทำเกษตรประณีต

4.5 เศรษฐกิจพอเพียงกับการประยุกต์ใช้ในการทำเกษตรประณีตของชาวอโศก

4.6 การเปรียบเทียบการจัดการความรู้ของสองเครือข่าย

4.7 การเปรียบเทียบการจัดการความรู้โดยรวมของกลุ่มศึกษา

4.1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มศึกษา

4.1.1 ข้อมูลผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

จากการศึกษาข้อมูลทั่วไปของกลุ่มศึกษาพบว่า เพศ อายุ การศึกษา ส่วนใหญ่เป็นเพศชายอายุอยู่ระหว่าง 51-60 ปี เฉลี่ย 57.1 ปี การศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับประถมศึกษา ลักษณะครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว มีสมาชิกครัวเรือนจำนวน 4-6 คน มีที่ดินถือครอง 1-2 แปลง และมีจำนวนที่ดินถือครองที่มีความแตกต่างกันมากตั้งแต่ 3.5-120 ไร่ เมื่อพิจารณาเป็นรายบุคคลพบว่ามีค่าเฉลี่ยการถือครองเป็นครัวเรือนละ 32.65 ไร่ ซึ่งมีค่าเฉลี่ยใกล้เคียงกับเกษตรกรโดยทั่วไปของภาคอีสาน สำหรับพื้นที่ในการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายในช่วงแรกการดำเนินการมีตั้งแต่ 0.5-3 ไร่ ซึ่งใช้แรงงานในการทำ 1-3 คน/ครัวเรือน นอกจากนั้นยังพบว่า สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่ทำเกษตรประณีตจะไม่ค่อยมีตำแหน่งทางสังคม เช่นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิก

(5.1) รวบรวมเปรียบเทียบลักษณะสำคัญของสมาชิกเครือข่าย

(5.2) จัดกลุ่มสมาชิกเครือข่ายโดยวินิจฉัยจากวัตถุประสงค์ของสมาชิก

(5.3) สรุปกลยุทธ์และทางเลือกที่สมาชิกเครือข่ายนำมาใช้

(5.4) กำหนดลักษณะเฉพาะของสมาชิกเครือข่าย

(5.5) จัดลำดับการจัดการความรู้ และปัญหาของสมาชิก

(5.6) นำเสนอรูปแบบการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่าย

(6) จำแนกรูปแบบของการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่าย และและนำมาเปรียบเทียบกระบวนการผลิตและความยั่งยืนกับเครือข่ายชาวอโศก

ขั้นตอนที่ 3 การสร้างข้อสรุป เป็นการตีความหมายของผลหรือข้อค้นพบที่ได้จากการแสดงข้อมูลและการตรวจสอบว่า ข้อสรุปและความหมายที่ได้นั้นมีความถูกต้องตรงประเด็นและน่าเชื่อถือ (Conclusion, Interpretation and Verification) ในรูปของคำอธิบาย ตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 4
ผลการศึกษา

การวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ในการทำเกษตรประณีต เพื่อศึกษาเงื่อนไขการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต และเพื่อศึกษารูปแบบการทำเกษตรกรรมแบบประณีต ของเกษตรกรสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ด้วยการวิจัยแบบบูรณาการโดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ และประมาณเป็นหลัก ในบทนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะพรรณนาเชิงวิเคราะห์ ตามกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

4.1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มศึกษา

4.2 รูปแบบการจัดการความรู้เกษตรประณีต

4.3 การยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต

4.4 รูปแบบการทำเกษตรประณีต

4.5 เศรษฐกิจพอเพียงกับการประยุกต์ใช้ในการทำเกษตรประณีตของชาวอโศก

4.6 การเปรียบเทียบการจัดการความรู้ของสองเครือข่าย

4.7 การเปรียบเทียบการจัดการความรู้โดยรวมของกลุ่มศึกษา

4.1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มศึกษา

4.1.1 ข้อมูลผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

จากการศึกษาข้อมูลทั่วไปของกลุ่มศึกษาพบว่า เพศ อายุ การศึกษา ส่วนใหญ่เป็นเพศชายอายุอยู่ระหว่าง 51-60 ปี เฉลี่ย 57.1 ปี การศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับประถมศึกษา ลักษณะครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว มีสมาชิกครัวเรือนจำนวน 4-6 คน มีที่ดินถือครอง 1-2 แปลง และมีจำนวนที่ดินถือครองที่มีความแตกต่างกันมากตั้งแต่ 3.5-120 ไร่ เมื่อพิจารณาเป็นรายบุคคลพบว่ามีค่าเฉลี่ยการถือครองเป็นครัวเรือนละ 32.65 ไร่ ซึ่งมีค่าเฉลี่ยใกล้เคียงกับเกษตรกรโดยทั่วไปของภาคอีสาน สำหรับพื้นที่ในการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายในช่วงแรกการดำเนินการมีตั้งแต่ 0.5-3 ไร่ ซึ่งใช้แรงงานในการทำ 1-3 คน/ครัวเรือน นอกจากนั้นยังพบว่า สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่ทำเกษตรประณีตจะไม่ค่อยมีตำแหน่งทางสังคม เช่นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิก

องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่าหากไปทำงานทางสังคมเพื่อส่วนรวมมากๆ จะทำให้ไม่มีเวลามาเรียนรู้ และทำเกษตรประณีตของตนเอง ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ลักษณะส่วนใหญ่ข้อมูลและร้อยละของข้อมูลทั่วไปกลุ่มศึกษา

ลักษณะข้อมูล	กลุ่มศึกษา (N=42)	
	ลักษณะข้อมูล	ร้อยละ
เพศ	ชาย	92.90
อายุ (เฉลี่ย 57.1 ปี)	51-60 ปี	52.40
การศึกษา	ประถมศึกษา	73.80
ลักษณะของครอบครัว	เดี่ยว	54.80
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (เฉลี่ย 2.19 คน)	4-6 คน	47.50
จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย	2.19	
จำนวนแปลงของที่ดินถือครอง	1-2 แปลง	64.20
จำนวนแปลงของที่ดินถือครองเฉลี่ย	2.19	
จำนวนที่ดินถือครอง	3.5 - 120 ไร่	42.85
จำนวนที่ดินถือครองเฉลี่ย	32.65 ไร่	
จำนวนพื้นที่ทำเกษตรประณีต	0.5 - 3	57.14
จำนวนพื้นที่ทำเกษตรประณีตเฉลี่ย	3.10 ไร่	
จำนวนแรงงานที่ทำเกษตรประณีต (เฉลี่ย 2 คน)	1-3 คน	92.80
สถานภาพทางสังคม	ไม่มี	47.60

จากตารางที่ 1 แสดงให้เห็นว่าสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเป็นเพศชาย เนื่องจาก ในวิถีการทำการเกษตรและวัฒนธรรมอีสานส่วนใหญ่ผู้นำในการทำจะเป็นหัวหน้าครอบครัวดังนั้นจึงพบว่าผู้ชายจะตอบแบบสัมภาษณ์มากที่สุด และยังมีการศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับประถมศึกษา เนื่องจากเป็นคนที่อาศัยอยู่ในชนบท และช่วยพ่อแม่ทำนาจึงไม่ได้เรียนหนังสือในระดับที่สูงขึ้น อีกทั้งจากการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลส่วนใหญ่คนที่มีการศึกษาที่สูง มักจะไม่ทำการเกษตร เนื่องจากมีความเห็นว่าเป็นงานที่หนัก และมีรายได้น้อย จึงมักจะไปรับจ้างในเมือง

เป็นส่วนใหญ่ และประเด็นที่สำคัญที่ค้นพบครั้งนี้พบว่า เกษตรกรสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่ใช่คนที่ยากจน เพราะเมื่อพิจารณาจากที่ดินถือครองแล้วส่วนใหญ่จะมีที่ดินตั้งแต่ 2 แปลงขึ้นไป และจะใช้แรงงานของสามีและภรรยาในการทำการเกษตรเป็นหลัก

4.1.2 ข้อมูลด้านการทำเกษตรประณีต

การทำเกษตรประณีตของสมาชิกทั้ง 3 เครือข่าย พบว่า ทุกครัวเรือนมีการปลูกข้าว ซึ่งเป็นอาหารหลักได้เพียงพอกับการบริโภค และขายเป็นรายได้ให้ครอบครัว ข้าวที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ขาว ดอกมะลิ 105 และ กข. 6 ทุกครัวเรือนมีการปลูกพืชผัก สมุนไพร ไม้ผล และไม้ยืนต้น เช่น ยางนา พะยอม ตะเคียน เพื่อใช้ในงานก่อสร้าง สวนเห็ด และสร้างบำนาญให้กับตนเอง นอกจากนั้น ยังพบว่า สมาชิกส่วนใหญ่มีการปลูกไม้ยูคาลิปตัสเพื่อทำฟืน เผาถ่าน ไม้โครงสร้าง เสารั้ว และมีร้อยละ 19.50 ที่ปลูกยางพาราตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ลักษณะของข้อมูลและร้อยละด้านการทำเกษตรประณีต ของกลุ่มศึกษา

ลักษณะข้อมูล	กลุ่มศึกษา (N=42)	
	ลักษณะข้อมูล	ร้อยละ
การเป็นสมาชิกเครือข่าย	ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์	47.60
	พ่อคำเดื่อง ภาษี	19.00
	พ่อผาย สร้อยสระกลาง	33.30
การทำเกษตรประณีต	กลุ่มยอมรับ	66.70
	กลุ่มยอมรับชั่วคราว	9.50
	ไม่ยอมรับ	23.80
การปลูกข้าวของครัวเรือน	ครัวเรือนปลูกข้าวได้เพียงพอ	100.00
พันธุ์ข้าวที่ปลูก	มะลิ กข. 6	83.40
	มะลิ สันป่าตอง	7.10
	หอมปทุมชัยนาท อื่น ๆ	8.90
การปลูกพืชผัก/ไม้ผล/ไม้ยืนต้น	ปลูกผัก/ไม้ผล/ไม้ยืนต้น	100.00
การปลูกยางพารา	ครัวเรือนปลูกยางพารา	19.50
การปลูกยูคาลิปตัส	ปลูก	92.90
การปลูกสมุนไพร	ปลูก	95.20

ตารางที่ 2 ลักษณะของข้อมูลและร้อยละด้านการทำเกษตรประณีต ของกลุ่มศึกษา (ต่อ)

ลักษณะข้อมูล	กลุ่มศึกษา (N=42)	
	ลักษณะข้อมูล	ร้อยละ
การเพาะเห็ด	เห็ดฟาง/ขอนขาว/นางฟ้า	33.30
แหล่งน้ำ	น้ำสระขุด/หนองสาธารณะ	45.20
	บาดาล	16.50
	น้ำสระและบาดาล	38.10
การเลี้ยงไก่พื้นเมือง	เลี้ยง	95.20
การเลี้ยงไก่ไข่	เลี้ยง	9.50
การเลี้ยงเป็ดไข่	เลี้ยง	16.70
การเลี้ยงเป็ดเทศ	เลี้ยง	31.00
การเลี้ยงหมู	เลี้ยง	33.30
การเลี้ยงวัว	เลี้ยง	69.00
การเลี้ยงควาย	เลี้ยง	9.50
การปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์	ปลูก	54.80
การเลี้ยงปลา นิล ไน และตะเพียน	เลี้ยง	76.00
การเลี้ยงกบ	เลี้ยง	7.10

จากตารางที่ 2 ยังได้ชี้ให้เห็นว่า ในระบบการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายกลุ่มศึกษานั้น สมาชิกทุกคนจะเห็นความสำคัญในการพึ่งพาตนเอง โดยการผลิตเพื่อกินในครอบครัวเป็นหลัก นอกจากนั้นยังให้ความสำคัญกับการปลูกไม้ยืนต้นเพื่อสร้างบำนาญชีวิตให้กับตนเอง ในด้านปศุสัตว์สมาชิกส่วนใหญ่ได้มีการเลี้ยงไก่พื้นเมือง เลี้ยงวัว และเลี้ยงปลา สำหรับการเลี้ยงหมู เป็ดเทศ เป็ดไข่ ไก่ไข่ และกบ จะมีการเลี้ยงที่แตกต่างกันไป อย่างไรก็ตามยังพบว่ากลุ่มที่เลี้ยงวัว ควาย สมาชิกให้ความสำคัญกับการปลูกหญ้าให้วัว ควายกิน

4.1.3 ข้อมูลด้านรายได้ รายจ่าย เงินออม และหนี้สินของครัวเรือน

จากการศึกษาข้อมูลด้านรายได้ของกลุ่มศึกษาด้วยวิธีการการสัมภาษณ์ ประกอบบัญชีครัวเรือน (กรณีรายที่มี) ในปี 2553 ซึ่งพบว่าสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมีรายได้ที่มาจากหลายแหล่งเช่นเดียวกันกับเกษตรกรในภาคอีสานทั่วไป อีกทั้งมีความแตกต่างกันออกไปตามแต่

ลักษณะของครอบครัว เช่นครอบครัวที่มีลูกไปทำงานอยู่ต่างถิ่นก็จะมีรายได้จากลูกหลานส่งมาให้ด้วย รายได้จากการไปรับจ้าง รายได้จากการขายผลผลิต หรือรายได้จาการเป็นวิทยากรบรรยาย เนื่องจากเครือข่ายปราชญ์จะมีคนมาศึกษาดูงานจากทั่วโลก ดังนั้น สมาชิกเครือข่ายจึงมีรายได้มาจากหลายแห่งสามารถจำแนกได้เป็น 7 แหล่ง โดยมีค่าเฉลี่ยรวมตั้งแต่ 29,000 - 963,000 บาท ดัง (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 รายได้ครัวเรือนของกลุ่มศึกษา ปี พ.ศ.2552

แหล่งรายได้	จำนวน	ต่ำสุด	สูงสุด	ค่าเฉลี่ย
1. รายได้จากการไปรับจ้าง	15	10,000.00	530,000.00	155,493.33
2. รายได้จากลูกหลานส่งมาให้	21	3,000.00	120,000.00	39,761.90
3. รายได้จากการขายข้าว	26	5,000.00	300,000.00	55,711.54
4. ขายผลผลิตเกษตรทั่วไป	29	3,000.00	700,000.00	63,551.72
5. ขายผลผลิตจากเกษตรประณีต	32	1,000.00	145,000.00	21,768.75
6. รายได้จากแหล่งอื่นๆ (รับซื้อของเก่าและ ขายแมงกะชอน)	3	30,000.00	50,000.00	38,666.67
7. จากการเป็นวิทยากร	9	2,000.00	50,000.00	10,277.78
รวม				**385,231.70**

จากตารางที่ 3 แสดงให้เห็นว่าที่มาแห่งรายได้ของเกษตรกรโดยทั่วไปนั้นจะมีมาจากรายได้หลายทาง ถึงแม้จะบอกว่าประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เพราะโดยประเพณีและวัฒนธรรมอีสาน เมื่อลูกโตแล้วส่วนใหญ่จะออกเรือน หรือไปทำงานอยู่ต่างถิ่น เมื่อมีรายได้ก็จะส่งมาให้พ่อ แม่ เพื่อเป็นการตอนแทนบุญคุณในการเลี้ยงดู หรือในการประกอบอาชีพเกษตร เกษตรกรมีที่ดินมากและทำกิจกรรมหลายอย่างจึงมีรายได้มาจากการจำหน่ายผลผลิตที่หลากหลายด้วยเช่นกัน หรือแม้กระทั่งในการทำงานภาคเกษตรของสมาชิกเครือข่ายบางคนในฤดูแล้งสภาพปัจจัยการผลิตไม่เอื้อ จึงต้องไปรับจ้างเพื่อให้ได้มีรายได้มาจุนเจือครอบครัว ซึ่งสมาชิกจะต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงในเรื่องของรายจ่ายกลับพบว่าสมาชิกเครือข่ายมีรายจ่ายสามารถจำแนกออกเป็น 7 ด้านและเมื่อพิจารณาถึงรายจ่ายเฉลี่ยพบว่าสมาชิกเครือข่ายมีรายจ่ายตั้งแต่ 22,100-520,500 บาท และพบว่ารายจ่ายด้านการลงทุนในการประกอบอาชีพจะเป็น

รายจ่ายที่มากที่สุด (ตารางที่ 4) สำหรับข้อมูลด้านการออมของสมาชิกพบว่าสมาชิกส่วนใหญ่จะมีการออมในรูปแบบการออมสัจจะออมทรัพย์กับสถาบันการเงินชุมชนเป็นส่วนมาก ซึ่งจะมีตั้งแต่ 2,000-320,000 บาท มีค่าเฉลี่ยเป็น 48,859.38 บาท/ครัวเรือน ในด้านหนี้สินพบว่าสมาชิกส่วนใหญ่เป็นหนี้ของกองทุนหมู่บ้าน ธกส. และบริษัทขายรถ ตั้งแต่ 10,000-590,000 บาท ค่าเฉลี่ย 117,000 บาท ซึ่งหนี้ส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากการลงทุนเพื่อการเกษตรเป็นหลัก

ตารางที่ 4 รายจ่ายครัวเรือนของกลุ่มศึกษา ปี พ.ศ.2552

รายการจ่าย	จำนวน	ต่ำสุด	สูงสุด	ค่าเฉลี่ย
1. รายจ่ายค่าอาหาร	39	2,000.00	60,000.00	13,666.67
2. รายจ่ายค่าเครื่องใช้ต่างๆ	39	1,500.00	50,000.00	12,205.13
3. รายจ่ายค่าลงทุนการเกษตร	39	2,000.00	485,000.00	39,794.87
4. รายจ่ายค่าเล่าเรียนบุตร หลาน	30	500.00	72,000.00	13,696.67
5. รายจ่ายค่าทำบุญ	39	1,500.00	37,000.00	4,966.67
6. รายจ่ายอื่นๆ	39	500.00	24,000.00	4,141.03
7. จ่ายดอกเบี้ยเงินกู้	33	700.00	120,000.00	17,290.91
รวม				**105,761.93**

เมื่อพิจารณาถึงรายรับ และรายจ่ายของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน นับว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ เพราะการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจำเป็นอย่างยิ่งที่สมาชิกจะได้รับทราบเกี่ยวกับสถานะทางด้านเศรษฐกิจของตนเอง หรืออาจจะกล่าวได้ว่าการรู้จักตัวตนของตนเอง เพื่อจะได้ประมาณการได้ถูกต้องสำหรับการดำเนินชีวิตต่อไป อีกทั้งการที่สมาชิกเครือข่ายได้รับทราบหรือทำบัญชีรับจ่ายของตนเอง สมาชิกสามารถในการที่จะนำข้อมูลนี้ไปใช้ในการวางแผนและระมัดระวังในการลงทุนได้มากขึ้น และจากข้อมูลการออมของสมาชิกยังพบว่าสมาชิกทุกคนมีการวางแผนการออม แสดงให้เห็นว่าสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมีการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเองและครอบครัวตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

4.2 รูปแบบการจัดการความรู้เกษตรประณีต

การศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน 3 เครือข่าย พบว่าแต่ละเครือข่ายมีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่คล้ายกัน แต่จะมีการดำเนินกิจกรรมและความต่อเนื่องของกิจกรรมที่แตกต่างกัน กล่าวคือ มีสองเครือข่ายที่มีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง คือ เครือข่ายของพ่อคำเดื่อง ภาษี และพ่อผาย สร้อยสระกลาง ในส่วนของเครือข่ายของครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ นั้น นับจาก พ.ศ. 2551 เป็นต้นมา การดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายค่อนข้างจะมีกิจกรรมการเรียนรู้น้อยลง อันเนื่องมาจากปัญหาด้านสุขภาพของครูบาสุทธินันท์ และภารกิจที่จะต้องไปช่วยงานกับอีกหลายๆ หน่วยงาน จึงไม่มีเวลาเพียงพอในการบริหารเครือข่าย อย่างไรก็ตาม เพื่อให้ได้ทราบถึงกระบวนการความเชื่อมโยงของเครือข่ายในการทำงานเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอผลการศึกษาในส่วนของการวิเคราะห์ผู้มีประโยชน์ร่วม (Stakeholder Analysis) ซึ่งเป็นเทคนิคการวิเคราะห์ระบบขั้นต้น เพื่อจะได้แสดงถึงความสัมพันธ์ เชื่อมโยงการทำงานในกระบวนการเรียนรู้โดยเฉพาะการจัดการความรู้เกษตรประณีต ซึ่งมีผู้ที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย รวมทั้งผู้ที่วางแผนดำเนินการ และผู้มีประโยชน์ร่วมในการจัดการความรู้ เป็นการระบุถึงผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ การประเมินผลประโยชน์ ความสนใจของแต่ละฝ่าย และโอกาสที่ผลประโยชน์นั้นจะกระทบกับความเสี่ยง และความเป็นไปได้ หรือประสิทธิภาพของการจัดการความรู้ เพื่อการวางแผนกำหนดบทบาท และกำหนดรูปแบบที่เหมาะสมต่อไป

4.2.1 กระบวนการวิเคราะห์ผู้มีประโยชน์ร่วมในการจัดการความรู้

จากการศึกษาการจัดการความรู้เกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านพบว่ามีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมด 6 กลุ่ม ประกอบด้วย

4.2.1.1 กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน

คือประธานเครือข่ายของศูนย์การเรียนรู้แต่ละศูนย์ หรือที่เรียกว่าศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน ประกอบด้วย 4 ส่วน คือ ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ได้รับฉายาว่า "ปราชญ์ชาวบ้านที่ไม่ยอมหยุดเรียนรู้" พ่อคำเดื่อง ภาษี เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ได้รับฉายาว่า "ปราชญ์ชาวบ้านนักคิด นักพูด นักปฏิบัติแห่งยุคสมัย" พ่อผาย สร้อยสระกลาง เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ได้รับฉายาว่า "ปราชญ์ชาวบ้านนักจัดการ" และปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน คือปราชญ์ชาวบ้านที่เดินทางมาจากจังหวัดต่างๆ ตามที่ได้ระบุไว้ในบทที่ 2

บทบาทหน้าที่ : ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานระหว่างมูลนิธิ พัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น ในฐานะคุณเอื้อ (Chief Knowledge Officer - CKO) กับเกษตรกรสมาชิกเครือข่าย และฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด เพื่อส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นผู้อำนวยการเรียนรู้ (Facilitator) ตามแนวทางของสถาบันส่งเสริม

การจัดการความรู้เพื่อสังคม ตลอดทั้งการอำนวยความสะดวกและการช่วยกระตุ้น (Catalyst) ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งในเชิงกิจกรรม เชิงระบบ และเชิงวัฒนธรรม ตลอดทั้งการเชื่อมประสานให้สมาชิกเครือข่ายได้เข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเชื่อมโยงระหว่างผู้ที่มีความรู้หรือประสบการณ์ กับผู้ต้องการเรียนรู้และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ ดังนั้นคนที่ทำหน้าที่เป็น "คุณอำนวย" จะต้องเป็นคนที่มีความรู้ ประสบการณ์ มีความเข้าใจในเรื่องของ เกษตรประณีต และบริบทของคนและพื้นที่เป็นอย่างดี อีกทั้งสมาชิกส่วนใหญ่ในเครือข่ายให้การยอมรับ ปราชญ์ชาวบ้านนับว่ามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นอกจากจะเป็นคุณอำนวยการเรียนรู้แล้วยังถือว่าเป็นศูนย์รวมแห่งความรู้ เป็นนักวิจัยประจำศูนย์การเรียนรู้ เพื่อศึกษาและค้นหาความรู้อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในส่วนของความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านแต่ละคนได้ทำเกษตรผสมผสานมานานกว่า 20 ปี ดังนั้นความรู้ ต่าง ๆ ที่มีอยู่จะสามารถถ่ายทอดให้กับเพื่อนสมาชิก เพื่อจะได้นำไปสร้างองค์ความรู้ต่อไป

นอกจากนั้นปราชญ์ชาวบ้านจะทำหน้าที่ในการขยายพื้นที่แห่งการเรียนรู้และเผยแพร่ความรู้ โดนการคัดเลือกและค้นหาสมาชิกที่มีความสนใจ เพื่อเข้ามาร่วมกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกษตรประณีต เพื่อเป็นการขยายแนวความคิด และฐานงานให้มากขึ้นที่เรียกว่ากลุ่มเป้าหมาย ส่วนที่ขยายคือเพิ่มเติมจากกลุ่มเป้าหมาย เรียกว่ากลุ่มเครือข่าย และในขณะเดียวกันปราชญ์ชาวบ้านในฐานะผู้รอบรู้เรื่องการเกษตร มักจะถูกเชิญไปเป็นวิทยากรในการเผยแพร่ความรู้ให้กับหน่วยงานและองค์กรต่างๆ อย่างต่อเนื่อง ซึ่งก็จะเป็นการเผยแพร่แนวคิดเกษตรประณีตส่วนหนึ่ง แต่ก็ไม่ได้กำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน อีกทั้งปราชญ์ชาวบ้านที่มีศูนย์การเรียนรู้เป็นของตนเองมักจะได้รับงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (สป.กษ.) ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ในการจัดฝึกอบรมเพื่อฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรรมให้กับเกษตรกรตามกลุ่มเป้าหมายของหน่วยงานที่สนับสนุนงบประมาณ ซึ่งจะเป็นการขยายฐานคิดในเรื่องของการทำเกษตรประณีตไปด้วยทุกครั้ง

4.2.1.2 กลุ่มผู้สนับสนุนงบประมาณ

เป็นกลุ่มที่ให้การสนับสนุนงบประมาณเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ มีทั้งลงไปช่วยชุมชนโดยสมัครใจ และไปทำตามบทบาทหน้าที่ ประกอบด้วย

1) มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่เน้นการทำงานร่วมกันในรูปแบบของสหวิทยาการ หรือเบญจภาคี ในการพัฒนาสมาชิกให้อยู่ในสังคมอย่างมีความสุขและมีความสามารถเต็มศักยภาพของมนุษย์ พัฒนาสถาบันครอบครัวให้อบอุ่นและพัฒนาองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง โดยอาศัยองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบกับการผสานเทคโนโลยีที่เหมาะสม เป็นแนวทางในการแก้ปัญหา และ

โดยการจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้แก่สมาชิกขององค์กรชุมชน นอกจากนี้แล้วทางมูลนิธิฯ ยังได้ให้การสนับสนุนงบประมาณเพื่อให้เกิดเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การรวมคนที่มีความสนใจในแนวทางการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ด้วยความรัก ความเอื้ออาทรต่อกัน โดยใช้เทคนิคการเปิดเวทีเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านสัญจรหมุนเวียนไปตามสถานที่ของสมาชิกเครือข่าย เพื่อร่วมเรียนรู้ด้วยกัน เกิดความสัมพันธ์เสมือนญาติและเกิดกิจกรรมฟื้นฟูวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมที่ดีงามอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2546 โดยมีนายแพทย์อภิสิทธิ์ ธำรงวรางกูร และแพทย์หญิงทานทิพย์ ธำรงวรางกูร เป็นผู้ประสานงานหลัก

บทบาทหน้าที่ : กระบวนการจัดการความรู้ของมูลนิธิฯ เปรียบเสมือนเป็น "คุณเอื้อ" **"คุณวิศาสตร์" และ "คุณประสาน"** เป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน มูลนิธิทำหน้าที่จัดระบบการจัดการความรู้ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมให้เป็นเครือข่ายแนวราบ เปิดโอกาสให้ทุกคนในเครือข่ายได้เป็น "ผู้นำ" การพัฒนางานในหน้าที่ของตน เพื่อนำประสบการณ์มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเพื่อนร่วมเครือข่าย สร้างวัฒนธรรมของการเอื้ออาทรและแบ่งปันความรู้ ตลอดทั้งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการหากลเม็ด เคล็ดทั้งลับและไม่ลับ กุศโลบายในการขับเคลื่อนความสำเร็จของเครือข่ายไปสู่เครือข่ายหรือหน่วยงานต่างๆ และคุณ"คุณวิศาสตร์" โดยทำหน้าที่ในการออกแบบและจัดระบบสารสนเทศ เพื่ออำนวยความสะดวกในการใช้งานของ "คุณกิจ" อีกทั้งการพัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบให้มีความสะดวก เหมาะสมต่อการใช้งานอยู่เสมอ

2) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นหน่วยงานของรัฐในกำกับของสำนักนายกรัฐมนตรี ซึ่งมีการบริหารงานที่แตกต่างไปจากหน่วยงานราชการทั่วไปเพื่อให้เกิดความคล่องตัว สกว.จัดตั้งขึ้นเพื่อสนับสนุนการวิจัย เผยแพร่ผลงานวิจัย และนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง และมีประสิทธิภาพ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาประเทศไทยในทุกด้าน

บทบาทหน้าที่ : เป็นสนับสนุนงบประมาณ ในการจัดการเรียนรู้ให้กับมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น สำหรับใช้ในการดำเนินการการจัดการความรู้เกษตรประณีต ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.)

3) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เป็นหน่วยงานของรัฐที่มิใช่ส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจ.จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ พ.ศ.2544 อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของนายกรัฐมนตรี มีรายได้จากภาษีสรรพสามิตยาสูบและสุราในอัตราร้อยละ 2 ต่อปี ทำหน้าที่ จุดประกาย กระตุ้น สนับสนุน และประสานความร่วมมือกับกลุ่มบุคคล องค์กร และชุมชนทั่วไป (ภาคี สร้างเสริมสุขภาพ) โดยมุ่งหวัง

ให้คนไทยมีสุขภาพดีครบสี่ด้าน กาย จิต ปัญญา สังคม เพื่อร่วมสร้าง ประเทศไทยให้น่าอยู่ โดยไม่จำกัดกรอบวิธีการ และยินดีเปิดรับแนวทางปฏิบัติใหม่ๆ ที่เป็นความคิดสร้างสรรค์สามารถนำไปสู่การขยายค่านิยมและการสร้างพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพแก่ประชาชนได้ อย่างมีประสิทธิภาพและกว้างขวาง ซึ่งนับเป็นองค์กรด้านสุขภาพรูปแบบใหม่ที่สอดคล้องกับมติของสมัชชาสุขภาพโลก ด้านการสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

บทบาทหน้าที่ : เป็นสนับสนุนงบประมาณ ในการจัดการเรียนรู้ให้กับมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น สำหรับใช้ในการดำเนินการการจัดการความรู้เกษตรประณีต ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.)

4) สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) เป็นองค์กรเพื่อการขับเคลื่อนพลังภาคี เพื่อให้สังคมไทยมีการสร้าง ใช้ และแลกเปลี่ยนความรู้ สคส. เป็นหน่วยงานในสังกัดของสำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สนับสนุนงบประมาณโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ และในปี 2549 สคส.ได้สนับสนุนงบประมาณให้มหาวิทยาลัยอีสาน (ศูนย์การเรียนรู้ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์) ดำเนินการจัดการความรู้ใน "โครงการฟ้าสู่ดิน" ซึ่งเป็นการจัดการความรู้เรื่องดิน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการปลูกพืช นับได้ว่าเป็นการสร้างคนให้ตระหนักรู้ในการพัฒนาอาชีพของตน และที่สำคัญยิ่งกว่านั้น คือ สคส.เป็นองค์กรที่สนับสนุนทุนการศึกษาให้กับผู้วิจัย ในการที่จะดำเนินการวิจัยในช่วงแรกของการศึกษา

บทบาทหน้าที่ : สนับสนุนงบประมาณในการจัดการเรียนรู้ให้กับ ศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน (ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์) และผู้วิจัยในการเรียน และทำวิทยานิพนธ์

5) ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เป็นองค์กรและสถาบันการเงินที่มีความใกล้ชิด และผูกพันกับเกษตรกรมาอย่างยาวนานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้สินเชื่อ และสนับสนุนปัจจัยการผลิตแก่เกษตรกร นอกจากนั้นยังให้คำปรึกษาด้านการลงทุน การอบรมให้ความรู้ด้านวิชาการสำหรับสมาชิก

บทบาทหน้าที่ : ธกส.จะให้เงินกู้แก่เกษตรกรที่เป็นสมาชิกรายบุคคลที่มีความต้องการเงินเพื่อการลงทุน นอกจากนั้นธกส. ยังสนับสนุนงบประมาณให้กับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในการอบรมสมาชิก ธกส. ใน "โครงการปรับโครงสร้างหนี้และฟื้นฟูเกษตรกร" ซึ่งดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2550 ในหลักสูตรนี้จะใช้เวลาในการอบรม 5 วัน 4 คืน ซึ่ง ธกส.จะสนับสนุนงบประมาณให้กับศูนย์ปราชญ์รายละ 3,000 บาท เพื่อมาอบรม ในหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน ในการที่จะมาปรับกระบวนคิดในการประกอบอาชีพของตนเอง

6) กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรโดยตรง ตั้งแต่การวางนโยบาย การจัดการการผลิต การแปรรูป และการตลาด ซึ่งมีหลากหลายหน่วยงานไม่ว่าจะเป็นกรมวิชาการ กรมการพัฒนาที่ดิน กรมปศุสัตว์ กรมส่งเสริมการเกษตร ซึ่งมีหน่วยงานตั้งแต่ระดับจังหวัด อำเภอ และตำบล ในการให้คำแนะนำช่วยเหลือเกษตรกรโดยตรง และจากปีงบประมาณ 2550 เป็นต้นมา หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาและขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เศรษฐกิจพอเพียง คือสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และหน่วยงานที่จะต้องกำกับดูแลคือ สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด และจากการดำเนินงานที่ผ่านมา สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดบุรีรัมย์ได้ให้งบประมาณศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านในการอบรมความรู้ให้กับเกษตรกร ภายใต้ "โครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง" ในหลักสูตรนี้จะใช้เวลาในการอบรม 5 วัน 4 คืน ซึ่ง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จะสนับสนุนงบประมาณให้กับศูนย์ปราชญ์ เป็นเงิน 3,000 บาท ต่อเกษตรกร 1 คน อบรมปีละประมาณ 500-1,000 คน/ศูนย์การเรียนรู้ โดยกำหนดเป็นรุ่นๆ ละประมาณ 50 คน นอกจากนั้นกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ยังได้สนับสนุนงบประมาณสำหรับการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้านเพิ่มอีกปีละ 50,000 บาท/ศูนย์

บทบาทหน้าที่ : กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จะกำกับดูแลเรื่องนโยบายการผลิต การส่งเสริมความรู้ด้านวิชาการ และงบประมาณในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกร

4.2.1.3 กลุ่มผู้ช่วยปราชญ์ ในฐานการเรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้านแต่ละฐานจะมีผู้ช่วยปราชญ์หนึ่งคน ซึ่งจะทำหน้าที่หลักในการจดบันทึก และทำงานด้านเอกสารให้กับปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเปรียบเสมือน "คุณลิขิต" (Note Taker) ตามแนวทางการจัดการความรู้ของสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม "คุณลิขิต" นับว่าเป็นอีกผู้หนึ่งที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่า "คุณกิจ" และคนอื่น ๆ

บทบาทหน้าที่ : ทำหน้าที่ในการจดบันทึกในกิจกรรมการจัดการความรู้ (KM) ของเครือข่าย บุคคลที่จะต้องทำหน้าที่เป็นคนที่มีคุณสมบัติพิเศษ เนื่องจากต้อง ฟัง คิด และเขียน ในเวลาเดียวกันได้ ดังนั้นปราชญ์ชาวบ้านจะต้องเลือกคนที่มีความสามารถช่วยงานตรงจุดนี้ เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีอายุมากแล้วและไม่ค่อยถนัดในเรื่องการเขียน จึงต้องหาคนที่มีความสามารถในการจับประเด็น การจดบันทึกได้ดี รวดเร็วมาช่วยงาน ซึ่งส่วนใหญ่ที่พบ ก็จะเป็นลูกหลาน หรือคนใกล้ชิด เพราะนอกจากจะช่วยจดบันทึก และทำเอกสารแล้ว ยังช่วยในการติดต่อประสานงานแทนปราชญ์ชาวบ้านด้วย อีกทั้งจะต้องประสานงานกับคุณ "วิศาสตร์" เพื่อจะได้นำผลการบันทึกที่เป็น ขุมความรู้ และแก่นความรู้ สำหรับการเผยแพร่ และแลกเปลี่ยนต่อไป

ประกอบด้วยศูนย์การเรียนรู้ครูบาสุทธินันท์ คือนายบรรเลง จวงโพนงาม ศูนย์การเรียนรู้พ่อคำเดื่อง คือ นายจักรินทร์ ภาษี และนางสาวรัตน์ปราณี กลมไทยสงค์ และศูนย์การเรียนรู้พ่อผาย คือ นายสกุล แก้วเลื่อน และนายวีระ สิทธิสาร

4.2.1.4 กลุ่มผู้เรียน

เป็นสมาชิกเครือข่ายที่อยู่ตามศูนย์ปราชญ์ต่างๆ หรือผู้ที่มีความสนใจในการที่จะมาเรียนรู้เรื่องเกษตรประณีตทั่วไป ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ

1) เกษตรต้นแบบ คือ สมาชิกเครือข่ายที่เป็นเกษตรกรและประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมเป็นหลัก มีความสนใจที่ต้องการเรียนรู้เกษตรประณีต เพื่อที่จะหาทางออกในการประกอบอาชีพของของตนเอง ปราชญ์ชาวบ้านจะเป็นผู้คัดเลือกโดยพิจารณาจาก ผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก มีความประพฤติดี (มีจริยธรรม คุณธรรม) มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง มีความรู้ในการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ต้องมีที่ดินสำหรับปลูกต้นไม้ยืนต้นอย่างน้อย 1-2 ไร่ และต้องสละเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มเมื่อมีการประชุม และต้องผ่านการอบรมหลักสูตร "วิทยากรกระบวนการผู้นำการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันเอง" (วปอ. ภาคประชาชน) และเมื่อผ่านการอบรมแล้วและนำไปปฏิบัติจริงตามที่ได้เรียนรู้มาจึงเรียกว่า "เกษตรต้นแบบ" หรือในกระบวนการจัดการความรู้ตามแบบของสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) จะมีชื่อเรียกเฉพาะว่า **"คุณกิจ"** (Knowledge Practitioner)

บทบาทหน้าที่ : เป็นผู้ร่วมในการกำหนดเป้าหมายของเครือข่าย ดำเนินการค้นหา ทั้งความรู้ที่อยู่ในเครือข่าย และนอกเครือข่ายของตน แล้วนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ ในเวลาเดียวกัน จนกระทั่งได้ชุดความรู้ที่จะสามารถนำไปใช้แก้ปัญหาของตนเองได้ หรือในแนวทางของ สคส. เรียกว่าเป็นขุมความรู้ และแก่นความรู้ เช่น การจัดการอาหารสุกรชุมชน การปลูกผักหวานป่า การเลี้ยงกบ การจัดการอาหารโคในหน้าแล้ง การเพาะเห็ดพื้นบ้าน การจัดการน้ำมือสอง เป็นต้น จากนั้นได้นำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานของตน ดังนั้นในการจัดการความรู้จะขาดคุณกิจเสียไม่ได้ และในขณะเดียวกัน "คุณกิจ" ก็ต้องพัฒนาทักษะต่างๆ ให้สมบูรณ์เช่นกัน เพื่อจะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้ดี เช่น ทักษะการฟัง ต้องฝึกการเป็นผู้ฟังที่ดี เหมือนสุภาษิตที่ว่า **"ฟังด้วยดี ย่อมเกิดปัญญา"** รวมทั้งมีทักษะการเขียน การถาม ด้วยเช่นกัน

2) เกษตรเป้าหมาย เป็นเกษตรกรที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน หรือหมู่บ้านใกล้เคียงกับเกษตรต้นแบบ ซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เช่นเดียวกันกับเกษตรต้นแบบ โดยเกษตรต้นแบบเป็นคนคัดเลือกเห็นว่าเป็นคนที่มีความขยัน น่าจะทำเกษตรประณีตได้จึงได้ไปชักชวนให้มาร่วมทำเกษตรประณีตด้วย เพื่อเป็นการขยายแนวคิดเรื่องการทำเกษตรประณีตให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป

บทบาทหน้าที่ : เป็นผู้ปฏิบัติงานโดยตรง หรือเป็น "คุณกิจ" เช่นเดียวกันกับเกษตรต้นแบบ คือเป็นผู้ดำเนินการจัดการความรู้ตัวจริง เป็นผู้ร่วมเรียนรู้ในการทำเกษตรของตนเอง ซึ่งอยู่ระหว่างของการปรับเปลี่ยนแนวคิดจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว หรือการทำเกษตรสมัยใหม่ ให้หันกลับมาพึ่งตนเองให้มากขึ้นในการผลิต

3) กลุ่มเรียนรู้ทั่วไป หมายถึง บุคคลหรือหน่วยงานทั่วไป ทั้งที่มาจากภาครัฐ และเอกชนซึ่งมีความสนใจในการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และจะหมุนเวียนมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในช่วงเวลาที่ต่างกัน เช่น ประชาชน หรือเกษตรกรทั่วไป นักเรียน นักศึกษา ครู พระภิกษุ และสมาชิกจากองค์การบริหารส่วนตำบล ที่มีความสนใจในการที่จะเรียนรู้การจัดการความรู้เกษตรประณีต

บทบาทหน้าที่ : เป็นทั้งผู้เรียน และผู้ให้ความรู้ ตลอดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการจัดการความรู้เกษตรประณีต

4.2.1.5 กลุ่มวิจัย

เป็นผู้ที่มีความสนใจในการที่จะเข้ามาศึกษาเกี่ยวกับการทำเกษตรประณีต ประกอบด้วย 4 ส่วน ได้แก่

1) ผู้ช่วยวิจัย เป็นผู้ร่วมวางแผนการทดลองการทำเกษตรประณีตของแต่ละศูนย์การเรียนรู้ และการเก็บข้อมูลในกิจกรรมที่เครือข่ายดำเนินการ หรือทำการทดลอง ปราชญ์ชาวบ้านจะเป็นผู้คัดเลือกจากผู้ที่มีอุดมการณ์ในการทำงานร่วมกับชุมชน ซึ่งทุกคนที่ถูกเลือกส่วนใหญ่จะเป็นข้าราชการครูที่สอนอยู่ในโรงเรียน ใกล้กับศูนย์เรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน ในปี 2546-2548 ฐานการเรียนรู้ครูบาสุทธินันท์ คือ อาจารย์ประสงค์ อาจหาญ และอาจารย์ไพรัตน์ ชื่นศรี ศูนย์การเรียนรู้พ่อคำเดื่อง คือ อาจารย์ศิริพงษ์ สิมสีดา และศูนย์การเรียนรู้ พ่อผาย คือ อาจารย์ ภิรมย์ ภักดีเกียรติ

บทบาทหน้าที่ : ร่วมมือกับปราชญ์ชาวบ้านในการกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ การทดลอง ให้กับเกษตรต้นแบบ นำไปปฏิบัติในพื้นที่ของตนเอง ตลอดการติดตามประเมินผล และให้คำแนะนำต่างๆ ในการจัดการความรู้ และหลังจาก ปี พ.ศ. 2548 ผู้ช่วยนักวิจัยไม่มีแล้ว เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านดำเนินการเอง พร้อมกับได้พัฒนาผู้ช่วยปราชญ์ให้ทำหน้าที่ช่วยดำเนินการในส่วนนี้ด้วย

2) นักวิจัยอิสระ หมายถึง นักวิจัยภายนอก หรือนักวิชาการทั่วไปที่เข้ามาศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับเครือข่าย เช่น ผู้ช่วยศาสตาจารย์ ดร.แสวง รวยสูงเนิน นักวิชาการด้านดินและน้ำ จากมหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่เข้ามาศึกษาเรื่องการจัดการความรู้เรื่องดินและน้ำ ดร.สวัสดิ์ ธรรมบุตร ผู้เชี่ยวชาญด้านไก่ไข่จากกรม ปศุสัตว์ ได้นำพันธุ์ไก่ไข่ที่ผสมพันธุ์ขึ้นเพื่อทดแทนการ

นำเข้าจากต่างประเทศ ได้แก่พันธุ์ AA Brown มาให้พ่อสำเริง พ่อวิจิตร แม่สมบัติ พ่อสุพรม และครูบาสุทธินันท์ ตลอดจนเกษตรกรได้ทดลองเลี้ยงเพื่อศึกษาความเป็นไปได้สำหรับเกษตรกรรายย่อย ดร.วนิดา กำเนิดเพ็ชร ผู้เชี่ยวชาญเรื่องสุกรจากกรมปศุสัตว์ ที่ได้นำสุกรสายพันธุ์ต่าง ๆ มาให้พ่อวิจิตร พ่อทอง อาจารย์ประสงค์ อาจารย์ไพรัตน์ พ่อสุพรม และเกษตรกรรายอื่น ๆ เลี้ยงเพื่อศึกษาการเจริญเติบโต และความเป็นไปได้ในการพัฒนาอาชีพสำหรับเกษตรกรทั่วไป คุณสมพิศ ไม้เรียง ผู้เชี่ยวชาญด้านสมุนไพร จากกรมวิชาการ ได้นำสมุนไพรกวาวเครือขาว ไพร (ขมิ้นชัน) ฟ้าทลายโจร และอื่น ๆ อีกมากมาย มาให้ครูบาสุทธินันท์ และสมาชิกเครือข่ายปลูกเพื่อศึกษาความเป็นไปได้ และศึกษาคุณค่าด้านเภสัชวิทยา

บทบาทหน้าที่ : นักวิจัยจะให้การสนับสนุนปัจจัยการผลิต เช่น พันธุ์ไก่ไข่ พันธุ์สุกร และพันธุ์พืชสมุนไพรแก่เกษตรกร อีกทั้งเข้ามาเสริมข้อมูลด้านวิชาการ และการผลิตอื่น ๆ

3) ผู้วิจัย หมายถึง ตัวผู้วิจัยเอง คือนายอุทัย อันพิมพ์ ที่เข้ามาศึกษาเกี่ยวกับการจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งจะเข้ามาเก็บข้อมูลเพื่อจัดทำวิทยานิพนธ์เป็นหลัก แต่เนื่องจากในกระบวนการเรียนรู้จะต้องมีการปฏิสัมพันธ์กับเกษตรกรโดยทั่วไป อีกทั้งกระบวนการสร้างความคุ้นเคยเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นจริง สำหรับการเขียนวิทยานิพนธ์ และในฐานะที่ผู้วิจัยมีความรู้ด้านการเพาะเห็ด และการขยายพันธุ์พืช จึงได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ชุดความรู้เหล่านี้ให้กับกลุ่มศึกษา และผู้สนใจทั่วไป นอกจากนั้นยังได้มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการปลูกพืชหลังนา การปลูกป่าปลูกเห็ดให้กับสมาชิกเครือข่ายของฐานการเรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้านทั้ง 3 ท่าน คือครูบาสุทธินันท์ พ่อผาย และพ่อคำเดื่อง และตามแปลงเกษตรประณีตของรายอื่นๆ ด้วย

บทบาทหน้าที่ : ทำหน้าที่ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับการจัดการความรู้เกษตรประณีต การถ่ายทอดความรู้ด้านการเพาะเห็ด การขยายพันธุ์พืช การปลูกพืชหลังนา ตลอดทั้งการให้การสนับสนุนเชื้อพันธุ์เห็ด วัสดุอุปกรณ์ในการเพาะเห็ด เมล็ดถั่ว งา และข้าวโพด สำหรับกระบวนการเรียนรู้ ตลอดจนการผลิตเพื่อสร้างรายได้และอาชีพเสริมในระดับครัวเรือนของเกษตรกร

4.2.1.6 พันธมิตรทางวิชาการ (Alliance) เป็นบุคคล หรือองค์กรที่มาร่วมทำงานและการเรียนรู้ เป็นการทำงานแบบบูรณาการโดยอาศัย การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การทำงานของแต่ละฝ่าย นับเป็นการเชื่อมโยงการทำงานร่วมกันอย่างมิตรไมตรี มีการเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน แต่จะเป็นอิสระต่อกัน ซึ่งนับเป็นการเชื่อมโยงทุนทางสังคมที่มีอยู่เข้าด้วยกัน เสมือนการต่อเชื่อมสายสัมพันธ์เข้าเป็นพันธมิตรแบบอิงระบบ ที่จะส่งผลต่อ

การทำงานให้บรรลุเป้าหมายของแต่ละฝ่ายได้เป็นอย่างดี ประกอบด้วย ดร.วรภัทร์ ภู่เจริญ นักวิชาการอิสระ ดร.ขจิต ฝอยทอง จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ รศ.นงลักษณ์ สุพรรณไชยมาตย์ จากมหาวิทยาลัยขอนแก่น ดร.จารีรัตน์ ปรกแก้ว จากมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ และเจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลอุบลรัตน์

บทบาทหน้าที่ : เป็นทั้งผู้เรียน ผู้ให้ความรู้ ตลอดทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการจัดการความรู้เกษตรประณีตของแต่ละฝ่าย

จากการจำแนกผู้มีประโยชน์ร่วมในโครงการจัดการความรู้เกษตรประณีตดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้ทำงานอยู่บนพื้นฐานความเรียบง่าย และบูรณาการ จึงมีผู้ให้ความสนใจในการเรียนรู้ที่หลากหลาย สามารถเขียนเป็นแบบจำลองแหล่งของความรู้ และความเชื่อมโยงของแต่ละหน่วยงานที่มีส่วนร่วมในการจัดการความรู้เกษตรประณีตดังภาพที่ 8

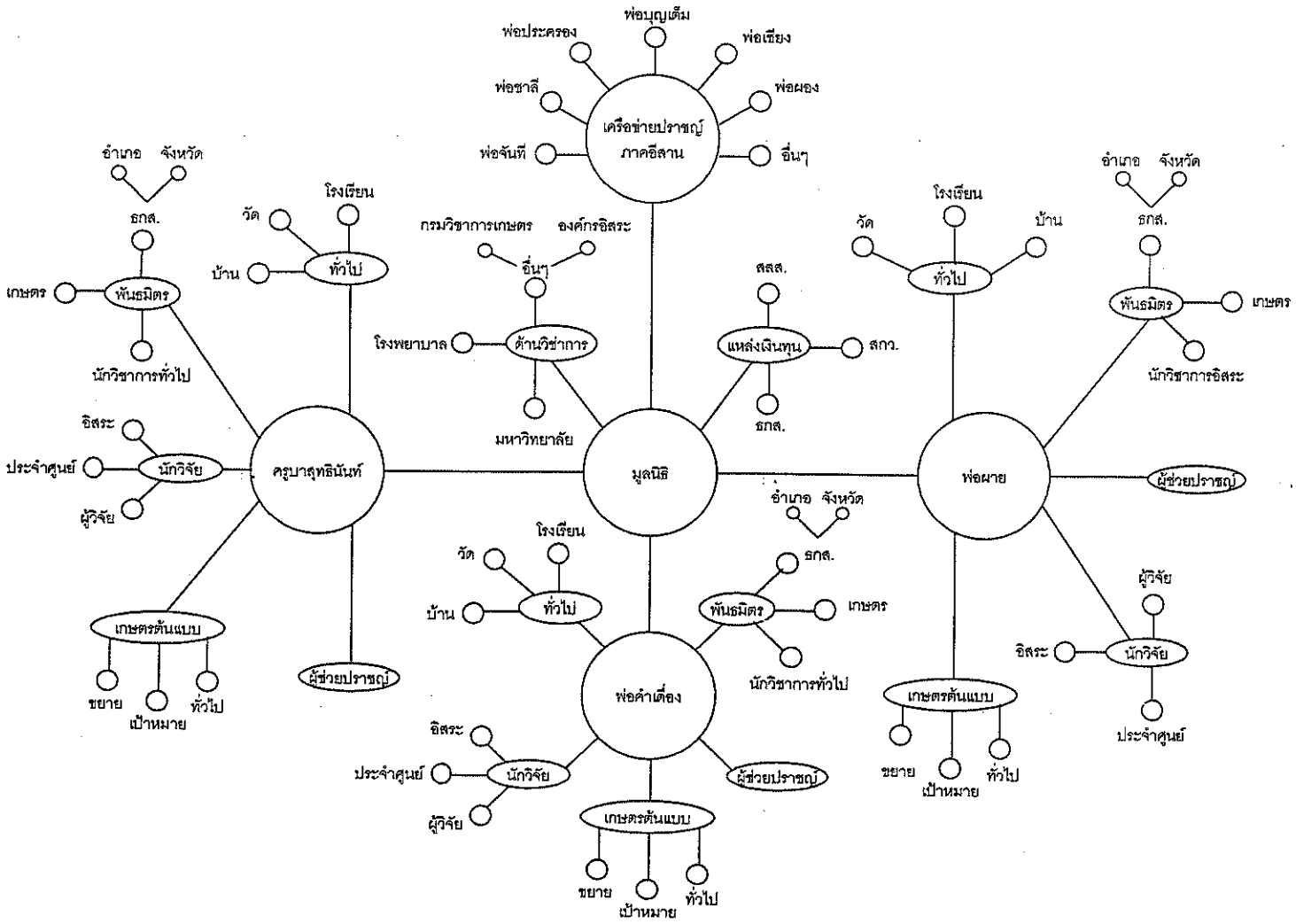

ภาพที่ 8 แสดงความเชื่อมโยงของผู้เกี่ยวข้องกับเครือข่าย การจัดการความรู้เกษตรประณีต

ตารางที่ 5 ระดับของผู้มีส่วนร่วมในการจัดการความรู้เกษตรประณีต

ผู้มีประโยชน์ร่วมในการจัดการความรู้	ระดับของการมีส่วนร่วม			บทบาทหน้าที่
	ความสำคัญ	อำนาจ	อิทธิพล	
1. ปราชญ์ชาวบ้าน	สูง	สูง	สูง	อำนวยการเรียนรู้/ นักวิจัย/วิทยากร/หางบประมาณสนับสนุนการเรียนรู้
2. กลุ่มผู้สนับสนุนงบประมาณ				
2.1 มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนฯ	สูง	สูง	สูง	จัดการความรู้/อำนวยการเรียนรู้/หางบประมาณเพื่อสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ของสมาชิกเครือข่าย
2.2 สำนักงานฯ สกว.	สูง	สูง	สูง	สนับสนุนงบประมาณเพื่อสร้างชุดความรู้ในองค์กร/ชุมชน/สังคม
2.3 สำนักงานฯ สสส.	สูง	สูง	สูง	สนับสนุนงบประมาณเพื่อสร้างชุดความรู้ในองค์กร/ชุมชน/สังคม
2.4 สถาบันส่งเสริมฯ สคส.	สูง	สูง	สูง	สนับสนุนงบประมาณเพื่อสร้างชุดความรู้ในองค์กร/ชุมชน/สังคม
2.5 ธนาคารฯ ธกส.	สูง	สูง	สูง	สนับสนุนงบพัฒนาความรู้โดยกระบวนการอบรมเพื่อฟื้นฟูอาชีพ
2.6 กระทรวงเกษตรฯ	สูง	ปานกลาง	สูง	สนับสนุนงบพัฒนาความรู้โดยกระบวนการอบรมเพื่อเน้นความพอเพียง
3. ผู้ช่วยปราชญ์	สูง	ปานกลาง	สูง	ช่วยบันทึก และประสานงานทั่วไป
4. กลุ่มผู้เรียน				
4.1 เกษตรต้นแบบ	สูง	สูง	สูง	เป็นคนจัดการความรู้เกษตรประณีต (ปลูก เลี้ยง ขาย)
4.2 เกษตรเป้าหมาย	สูง	ปานกลาง	สูง	เป็นคนกำลังเริ่มมีการจัดการความรู้ ตามคำแนะนำของเกษตรต้นแบบ
4.3 กลุ่มเรียนทั่วไป	ปานกลาง	ต่ำ	ปานกลาง	ร่วมแลกเปลี่ยนความรู้/การนำความรู้ไปใช้
5. กลุ่มวิจัย				
5.1 ผู้ช่วยนักวิจัย	สูง	สูง	ปานกลาง	ร่วมออกแบบกำหนดประเด็นในการจัดการความรู้ด้านต่างๆ กับปราชญ์
5.2 นักวิจัยอิสระ	ต่ำ	ปานกลาง	ต่ำ	ทำการวิจัยร่วมกับเกษตรเป้าหมาย/ต้นแบบ และสนับสนุนงบประมาณ
5.3 ผู้วิจัย	ปานกลาง	ปานกลาง	ต่ำ	ศึกษาการจัดการความรู้ /วิทยากรเห็ด/ขยายพันธุ์พืช/สนับสนุนเชื้อเห็ด/งา
6. พันธมิตรทางวิชาการ	ปานกลาง	ต่ำ	ปานกลาง	ช่วยเติมเต็ม องค์ประกอบในการจัดการความรู้/เกิดความรู้ที่หลากหลาย

จากการวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ของผู้มีประโยชน์ร่วมของโครงการการจัดการความรู้เกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ดังภาพที่ 8 พบว่ามีผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด 6 กลุ่ม ในแต่ละกลุ่มของผู้มีประโยชน์ร่วมในโครงการจัดการความรู้ครั้งนี้มีความสอดคล้องกันเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจะมีแตกต่างกันอยู่บ้างในบางกลุ่ม บางประเด็น และเมื่อหากพิจารณาจากการประเมิน ความสำคัญ อำนาจ และอิทธิพลของผู้มีประโยชน์ร่วมดังกล่าว สามารถอธิบาย ได้ดังนี้

ความสำคัญในการจัดการความรู้ จากการศึกษาพบว่า กลุ่มผู้มีประโยชน์ร่วมในการจัดการความรู้เกษตรประณีตส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญในการจัดการความรู้ในระดับสูง ซึ่งมีเพียงกลุ่มพันธมิตรทางวิชาการ ผู้วิจัย และกลุ่มเรียนรู้อื่นๆ เท่านั้น ที่ให้ความสำคัญในระดับปานกลาง

อำนาจในการตัดสินใจและร่วมจัดการความรู้ จากข้อมูลพบว่า กลุ่มผู้มีประโยชน์ร่วมในโครงการจัดการความรู้มีระดับการมีอำนาจในการตัดสินใจในการจัดการความรู้ที่แตกต่างกัน ตั้งแต่ต่ำ ปานกลาง สูง และหากพิจารณาเป็นรายกลุ่มพบว่ากลุ่มที่มีอำนาจการตัดสินใจต่ำ ได้แก่ กลุ่มพันธมิตรทางวิชาการ และกลุ่มเรียนรู้อื่น กลุ่มที่มีอำนาจในระดับปานกลางได้แก่ กลุ่มเกษตรเป้าหมาย ผู้ช่วยปราชญ์ นักวิจัยภายนอก และกระทรวงเกษตรฯ สำหรับกลุ่มที่เหลือมีอำนาจในการร่วมจัดการความรู้ในระดับมาก

อิทธิพลต่อการจัดการความรู้ จากการศึกษาพบว่า กลุ่มที่มีประโยชน์ร่วมในการจัดการความรู้มีอิทธิพลต่อการจัดการความรู้อยู่ 3 ระดับ คือ มีอิทธิพลระดับต่ำ คือ กลุ่มผู้วิจัยและนักวิชาการอิสระ มีอิทธิพลระดับปานกลาง และระดับสูงซึ่งประกอบไปด้วย กลุ่มเกษตรต้นแบบ เกษตรเป้าหมายผู้ช่วยปราชญ์ ปราชญ์ชาวบ้าน (ครูบาสุทธินันท์ พ่อคำเดื่อง พ่อผาย) มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนฯ สกว. สสส. สคส. และธกส. ดังตารางที่ 5

จากการวิเคราะห์ระดับของผู้มีส่วนร่วมในการจัดการความรู้การทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านพบว่า กระบวนการการจัดการความรู้ครั้งนี้ประกอบไปด้วยบุคคลหรือองค์กรต่างๆ หลายหน่วยงาน ซึ่งในแต่ละส่วนหรือแต่ละบุคคลก็จะมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันออกไป แต่ทุกหน่วยงานหรือบุคคลต่างก็มีเป้าหมายอันเดียวกัน คือความสำเร็จในการจัดการความรู้เกษตรประณีต หรืออาจจะกล่าวได้ว่าได้ชุดความรู้สำหรับการนำไปประกอบอาชีพให้เกิดความอย่างมั่นคง และยั่งยืนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และจากการศึกษายังพบว่าการจัดการความรู้เกษตรประณีต เป็นเรื่องของการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่ทวนกระแสทุนนิยม และมีเกษตรกรเพียงส่วนน้อยที่ทำ ดังนั้นคนที่ทำเกษตรประณีตจะต้องเป็นคนที่มีความมุ่งมั่นและมีจิตใจที่หนักแน่น จึงจะสามารถทวนกระแสไปได้ และจากประเด็นดังกล่าวปราชญ์ชาวบ้านจึงต้อง

ร่วมกันสร้างเป็นเครือข่ายขึ้นมาในการเรียนรู้ เพื่อให้กำลังใจซึ่งกันและกันในการที่จะเรียนรู้เกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จ นอกจากนั้นในกระบวนการทำงานเป็นเครือข่ายจำเป็นจะต้องใช้งบประมาณในกระบวนการทำงาน เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจึงต้องประสานความร่วมมือกับองค์กรและหน่วยงานต่างๆ เพื่อที่จะมาสนับสนุนและร่วมทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จ ผู้วิจัยจึงเห็นว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะวิเคราะห์ผู้มีส่วนร่วมในการจัดการความรู้เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงในการทำงานอันจะนำไปสู่ข้อสรุปและเสนอแนะในการจัดการความรู้ต่อไป

4.2.2 กระบวนการจัดการความรู้เครือข่ายเกษตรประณีต

4.2.2.1 แนวทางการจัดการความรู้เครือข่าย

จากความสัมพันธ์ตามโครงสร้างการวิเคราะห์ผู้มีประโยชน์ร่วม ดังภาพที่ 11 และจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์กลุ่มศึกษา พบว่า เครือข่ายมีแนวทางการจัดการความรู้ 2 ลักษณะ คือ การจัดการความรู้ผ่านเวทีโสเหล่ และการจัดการความรู้โดยการอบรม ดังนี้

1) การจัดการความรู้ผ่านเวทีโสเหล่ (เวทีสนทนา) เป็นการจัดการความรู้ที่เน้นความรู้ฝังลึกโดยผ่านการเล่าเรื่อง (Storytelling) เพื่อพัฒนาสู่ความรู้ที่ชัดแจ้ง (Tacit Knowledge to Explicit Knowledge) ในการดำเนินการจัดการความรู้เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านทั้ง 3 เครือข่าย จะมีกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานเดือนละ 1 ครั้งๆ ละ 1 วัน ซึ่งจะมีเวทีหมุนเวียนเปลี่ยนกันไปตามศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ต่างๆ เพื่อเป็นการเยี่ยมเยือนกิจกรรมภายในแปลงของแต่ละศูนย์การเรียนรู้ด้วย สำหรับพื้นที่จะไปประชุมแลกเปลี่ยนความรู้นั้น ที่ประชุมเครือข่ายจะได้ร่วมกันตัดสินใจผ่านมติที่ประชุมเห็นชอบ สำหรับให้เจ้าภาพครั้งต่อไปได้รับทราบล่วงหน้า ในการดำเนินการประชุม ทีมเลขาฯ (แพทย์หญิงทานทิพย์และคณะ) จะช่วยในการติดต่อประสานงานรวมทั้งในเรื่องวัสดุอุปกรณ์และงบประมาณค่าใช้จ่ายต่างๆ (ประกอบด้วยค่าเดินทาง เป็นค่าน้ำมัน กม.ละ 4 บาท/รถปิคอัฟ 1 คัน/ศูนย์ ค่าอาหารเหมาจ่าย 50 บาท/คน ค่าตอบแทนปราชญ์ 600 บาท และค่าตอบแทนสมาชิก 100 บาท/คน) สำหรับการจัดเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แต่ละครั้งจะมีกิจกรรมหลัก 2 ส่วน คือ กิจกรรมเล่าเรื่องสิ่งที่ได้ดำเนินการในช่วงที่ผ่านมา ซึ่งเป็นการรายงานความก้าวหน้าของเครือข่าย และกิจกรรมการเรียนรู้

- กิจกรรมเล่าเรื่อง (Story Telling) เป็นการกล่าวถึงกิจกรรมของตนเอง และเครือข่ายที่ได้ดำเนินการในช่วงที่ผ่านมาว่าได้ดำเนินการอะไรไปแล้วบ้าง อีกทั้งเป็นการสะท้อนภาพความก้าวหน้าในกิจกรรมที่ได้ดำเนินการที่ผ่านมา ว่าแต่ละเครือข่ายมีความก้าวหน้าหรือมีความเคลื่อนไหวอะไรบ้าง เช่น การดำเนินการผลิต การจัดการผลผลิต การตลาด การแปรรูป หรือกิจกรรมอื่นๆ ที่มี หรืออาจจะมีอะไรที่จะให้เครือข่ายได้ช่วย เหลือ เช่น กรณีเกิดความเสียหาย

ทางธรรมชาติ น้ำท่วมบ้าน ที่นา ไฟไหม้ ผลผลิตเสียหาย ฯลฯ ซึ่งนับเป็นกิจกรรมเสริมแรงการทำงานที่ดี นอกจากนั้นยังมีกิจกรรมมอบรางวัลสำหรับคนที่มีกิจกรรมหรือผลงานโดดเด่น เช่น ปลูกพืชผลได้สวยงาม รางวัลการปลูกต้นไม้ยอดเยี่ยม (ปลูกไม้ยืนต้นได้มาก) ดังเช่นกรณีของพ่อบุญโชติ ปาปะกัง จากเครือข่ายของพ่อผาย สร้อยสระกลาง ได้รางวัลนักปลูกต้นไม้ยอดเยี่ยมแห่งปี 2552 และได้เงินรางวัล 1,000บาท คุณพ่อบอกว่า "...ผมดีใจหลายครับที่ได้รางวัลนี้ ถึงแม้มันจะเป็นเงินเพียงน้อยนิดแต่มันก็สร้างความภาคภูมิใจให้ผมมาก ผมปลูกต้นไม้ 1,200 ต้น ปีนี้ผมก็จะเอาเงินรางวัลนี้แหละไปซื้อขี้หมู ขี้วัว มาใส่ต้นไม้ที่ผมปลูกไว้ 1,000 บาทในวันนี้ จะสร้างรายได้ให้ผมในวันข้างหน้าอีกไม่รู้กี่เท่า..." นอกจากนั้นในกิจกรรมนี้สมาชิกในเครือข่ายยังได้นำเอาผลผลิต และผลิตภัณฑ์จากแปลงของตนมาแลกเปลี่ยนกันด้วย จึงนับได้ว่าเป็นการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยเอาไว้ เหมือนคำเปรียบเปรยที่ว่า " พริกบ้านเหนือ เกลือบ้านใต้" นับเป็นการดำเนินวิถีชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง

- กิจกรรมการเรียนรู้ (Learning) กิจกรรมนี้จะดำเนินต่อจากกิจกรรมการเล่าเรื่อง ซึ่งโดยปกติจะมีขึ้นในช่วงบ่าย เป็นกิจกรรมการเสริมสร้างความรู้ให้กับสมาชิกในกระบวนการกำหนดเรื่องที่จะเรียนรู้นั้นผู้อำนวยการเรียนรู้ (ปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นประธานที่ประชุม) จะสอบถามสมาชิกเครือข่ายที่เข้าร่วมประชุม ถึงเรื่อง หรือหัวข้อที่ต้องการเรียนรู้ โดยจะมีการกำหนดไว้ล่วงหน้าอย่างน้อย 1 เดือน จากนั้นจะให้แต่ละคนได้กลับไปทบทวน และทดลองทำดู และเมื่อครบหนึ่งเดือนจะทำการแบ่งกลุ่มสนทนากัน ว่าใครเคยทำเรื่องนี้ ทำอย่างไร มีปัญหาอะไร และได้จัดการกับปัญหาอย่างไร จากนั้นจึงนำข้อมูลมานำเสนอที่ประชุมเครือข่ายโดยผ่านการเล่าเรื่อง จากนั้นจะได้จัดทำเป็นชุดความรู้ในเรื่องนั้นๆ ต่อไป อย่างไรก็ตามในกิจกรรมการเรียนรู้ผ่านกระบวนการสนทนากลุ่มย่อยนี้จะไปสนทนาในแปลงเรียนรู้ของสมาชิกเครือข่ายที่เป็นต้นแบบและอยู่ไม่ไกลจนเกินไป จากนั้นสรุป และกลับมาเล่าให้กับเครือข่ายฟัง เพื่อจะได้เก็บประเด็น และรายละเอียดเพิ่มเติมอีกครั้งหนึ่ง ในการลงไปเรียนรู้ในระดับแปลงนั้นยังเป็นการให้กำลังใจซึ่งกันระหว่างสมาชิกด้วยกัน นับได้ว่าเป็นกิจกรรมเสริมแรง (Positive Reinforcement) ที่เครือข่ายได้นำมาใช้ ซึ่งจะทำให้สมาชิกมีกำลังใจในการที่จะต่อสู้ต่อไป เมื่อสนทนากันจนได้ข้อสรุปแล้ว สมาชิกเครือข่ายจะได้นำชุดความรู้นั้นมาเสนอต่อที่ประชุม ซึ่งจะมีครั้งละประมาณ 3-5 กลุ่ม กลุ่มละประมาณ 10 -15 คน แต่ละกลุ่มจะเรียนรู้คนละเรื่อง จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาเสนอต่อที่ประชุมเพื่อให้ทุกคนได้เรียนรู้ด้วย จากนั้นทีมเลขาจะได้นำความรู้เหล่านี้ไปเก็บเป็นชุดความรู้ในรูปแบบความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เพื่อการเรียนรู้ต่อไป **"เวทีโสเหล่ ดีแต่ก็เสียเงิน เสียเวลามาก"**

"...การไปดูของคนอื่นก็ดีว่าเป็นเรื่องที่ดี จะได้รู้ว่าเขาทำอะไร ทำอย่างไร เพื่อจะได้เอามาปรับปรุงการทำงานของตนเองให้ดีขึ้น แต่ก็ต้องเสียค่ารถในการเดินทาง และเสียเวลามากเช่นเดียวกัน แต่ก็คุ้มกับการเสียเงินและเวลา..." เป็นคำบอกเล่าของบำเพ็ญ ขายม หนึ่งในสมาชิกต้นแบบของพ่อผาย สร้อยสระกลาง ที่ได้มีโอกาสไปร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในหลายเวทีมาแล้ว คุณพ่อบอกว่ามันเหมือนกับการเปิดโลกกว้างให้กับตนเอง ทำให้รู้ว่าคนอื่นเขาคิดอะไร เขาทำอะไร และเขาจัดการอย่างไร เพื่อจะได้นำไปเป็นแนวทางในการทำงานของตนเองให้ดีขึ้นต่อไป หรือแม้กระทั่งว่า สมาชิกคนอื่นเขาทำแล้วมีปัญหา แล้วเขาแก้ปัญหากันอย่างไร ซึ่งจะได้หลีกเลี่ยงเพื่อที่จะไม่ให้เกิดปัญหาเช่นนั้นอีกต่อไป (สัมภาษณ์พ่อบำเพ็ญ ขายม วันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2552)

ในขณะที่คุณวิจิตร พิมวัน หนึ่งในสมาชิกเครือข่ายพ่อคำเดื่อง ภาษี ได้เล่าให้เราฟังว่า "...การไปร่วมประชุมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านบางครั้งก็ดี เพราะได้ความรู้เพิ่มมากขึ้น แต่บางครั้งจัดประชุมบ่อยเกินไปซึ่งก็ทำให้เสียเวลาไปร่วมประชุมมาก เนื่องจากในแปลงเกษตรประณีตนั้นมีงานมาก อีกทั้งมีแรงงานน้อย หากต้องไปทุกครั้ง จะทำให้ไม่มีเวลาทำงานของตนเอง ส่งผลให้งานค้าง บางครั้งก็ทำให้ผลผลิตเสียหายเช่นกัน..." (สัมภาษณ์คุณวิจิตร พิมวัน วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2552)

"...ตอนนี้เรามีสิบสองเครือข่าย และหากรวมกับศูนย์คำคูณอีกหนึ่ง รวมเป็นสิบสามกำลังพอดี..."

ทานทิพย์ ธำรงวรางกูร (2554)กล่าวว่า "...จากการดำเนินงานที่ผ่านมาทำให้มูลนิธิได้เรียนรู้อะไรมากมาย แต่ก็มีความดีใจ ที่ได้ช่วยเหลือชาวบ้านให้มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สุขภาพดีขึ้น ครอบครัวได้มีโอกาสอยู่ร่วมกันมากขึ้น เพราะนี่คือความฝันที่มีความตั้งใจอยากจะทำตั้งแต่ตอนเป็นเด็ก โดยเฉพาะตอนเป็นไข้ แม่ของคุณหมอต้องพานั่งรถโดยสารจากบ้านนอกมาหาหมอที่โรงพยาบาลในเมือง นับเป็นร้อยกิโลเมตร ก่อนที่จะไปเรียนหมอเสียอีก และการที่มีเครือข่ายขนาดนี้กำลังพอดี เพราะถ้าหากมีมากกว่านี้ก็คงไม่ไหว อีกอย่างเรามีประชุมพบปะ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเดือนละ 1 ครั้ง ดังนั้น หากใน 1 ปี เราก็ไปได้แค่ 12 ศูนย์ และแต่ละศูนย์ก็มีโอกาสที่จะให้เพื่อนได้ไปเยี่ยมเยือนปีละ 1 ครั้งเท่านั้น ซึ่งมันน้อยไป ถ้าหากเราจะขยายเครือข่ายออกไปมากกว่านี้ก็คงไม่ไหว อีกทั้งงบประมาณของเราก็มีไม่มาก เพราะตอนนี้ไม่ได้งบประมาณสนับสนุนจาก สสส.แล้ว ตอนนี้ในการทำงานก็ใช้เงินของมูลนิธิ และกองทุนต่างๆ ที่เราร่วมกันสะสมเอาไว้ ตอนนี้ก็เหลือไม่มาก และในโอกาสต่อๆไปคงทำเฉพาะในเครือข่ายเดิมหรือไม่ก็อาจจะทำการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เฉพาะเครือข่ายที่อยู่ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น ซึ่งตอนนี้

ได้ประสานกับท่านผู้ว่าราชการจังหวัดแล้ว..." (สัมภาษณ์แพทย์หญิงทานทิพย์ ธำรงวรางกูร 14 มีนาคม 2554)

2) การจัดการความรู้โดยการอบรม เป็นลักษณะของการจัดการความรู้ทั้งในส่วนของความรู้ฝังลึก และความรู้ชัดแจ้งผสมผสานควบคู่กันไป ลักษณะของการจัดการความรู้จะดำเนินกิจกรรมเป็นหลักสูตรการฝึกอบรม ชื่อหลักสูตร "วิทยากรกระบวนการผู้นำการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง" (วปอ.ภาคประชาชน) โดยปราชญ์ชาวบ้านจะใช้วิธีการเล่าเรื่อง เพื่อสร้างแรงจูงใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านกระบวนทัศน์ของผู้เข้ารับการอบรม การใช้สื่อและเทคโนโลยี เช่น ซีดี วีซีดี รูปภาพ ทั้งที่เป็นชุดความรู้ของศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน หรือของคนอื่นๆ ที่ดำเนินการสำเร็จแล้วมาให้ดู และหนังสือที่เป็นชุดความรู้ต่างๆ ประกอบในการเล่าเรื่อง จากนั้นจะมีการสร้างแรงจูงใจด้วยการลงมือปฏิบัติ ได้สัมผัสของจริง และการศึกษาดูงานในแปลงเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่าย

จากแนวทางการทำงานที่ผ่านมา เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจะกำหนดให้เกษตรต้นแบบผ่านการอบรมจากหลักสูตรนี้ทุกคนโดยใช้ระยะเวลาอบรม 5 วัน สำหรับหลักสูตรเดิม และ 3 วันสำหรับหลักสูตรใหม่ (ดูรายละเอียดในภาคผนวก) เนื้อหาหลักสูตรจะเริ่มตั้งแต่การให้เกษตรกรได้เรียนรู้ และวิเคราะห์ตนเองให้ได้ ดังคำกล่าวของพ่อผายที่ว่า "อ่านตนเองให้ออก บอกตนเองให้ได้ ใช้ตนเองให้เป็น" จากนั้นจะมีทีมวิทยากรพี่เลี้ยงพาไปศึกษาดูงานในพื้นที่แปลงของสมาชิกเครือข่ายในพื้นที่ต่างๆ 1-2 วัน จากนั้นทีมวิทยากรจะพาผู้เข้าอบรมวิเคราะห์ผลการไปเรียนรู้จากแปลงของสมาชิก เพื่อชี้ให้เห็นจุดเด่น และข้อจำกัดของแต่ละแปลง วิเคราะห์ถึงแนวคิดของแต่ละคน ว่าทำไมเขาจึงได้ตัดสินใจทำแบบนี้ ภายใต้บริบทอะไร เช่น มีที่ดิน มีทุน มีแรงงาน และมีความรู้ ซึ่งนับเป็นปัจจัยพื้นฐานของการวิเคราะห์การทำฟาร์มซึ่งเกษตรกรจะต้องมีความเข้าใจ หรือแม้กระทั่งมีปัจจัยทุกอย่างครบ แต่ไม่มีไฟฟ้า ซึ่งหลายๆ คนก็บอกว่าเป็นปัญหา แต่ในขณะเดียวกันแปลงของคุณสุพรม แงวกุดเรือ ก็มีปัญหาที่ไม่มีไฟฟ้าพอที่จะเสียบปั๊มน้ำให้ทำงานเช่นกัน แต่ก็ได้แก้ปัญหาโดยการใช้ปั๊มชักติดไว้ที่บ่อน้ำ แล้วก็ใช้มอเตอร์ไซด์เก่าๆ พ่วงปั๊มน้ำให้ทำงานเพื่อสูบน้ำขึ้นมาใช้ได้ นอกจากนั้นในวันสุดท้ายของการอบรม ทีมวิทยากรจะให้ผู้เข้ารับการอบรมฝึกทดลองออกแบบแผนผังแปลงในฝันของตนเอง และนำเสนอให้เพื่อนร่วมรุ่น และทีมวิทยากรได้รับทราบ พร้อมกับให้ข้อเสนอแนะอันจะนำไปสู่ฝันที่เป็นจริงต่อไป

กลุ่มเป้าหมายและงบประมาณในการอบรม สำหรับกลุ่มเป้าหมายและงบประมาณในการอบรมของเครือข่ายนั้น จากการศึกษาพบว่ามาจาก 3 ส่วนหลัก คือ มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนฯ ซึ่งจะอบรมให้ความรู้สำหรับสร้างเกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย ปีละประมาณ 200 คน/ศูนย์ โดยเกษตรต้นแบบ ผู้ช่วยปราชญ์ และปราชญ์ชาวบ้านจะเป็นผู้คัดเลือก หรือพิจารณา

จากคุณสมบัติของเกษตรเป้าหมายจากพื้นที่ต่างๆ ที่มีความสนใจทำเกษตรประณีต สำหรับงบประมาณในการฝึกอบรม มูลนิธิจะเป็นผู้ให้การสนับสมุน คนละ 2,500 บาท นอกจากนั้น จะมีโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของลูกค้า ธกส. โดย ธกส.จะเป็นคนคัดเลือกสมาชิกลูกค้าและมีความสนใจในการทำเกษตรประณีต หรือต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนให้ดีขึ้น มาอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ในการประกอบอาชีพ สำหรับงบประมาณ ธกส.จะสนับสนุนงบประมาณ 3,000 บาท/คน ปีละประมาณ 3-5 รุ่นๆ ละ 50 คน และอีกกลุ่มหนึ่งคือเกษตรกรทั่วไปที่มีความสนใจในการที่จะน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เกษตรกรกลุ่มนี้สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดในแต่ละจังหวัด จะเป็นผู้คัดเลือกเกษตรกรให้เข้าร่วมโครงการ เพื่อมาเรียนรู้และนำความรู้ไปพัฒนาอาชีพของตนให้ดีขึ้น สำหรับงบประมาณกระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร จะเป็นผู้รับผิดชอบรายละ 3,000 บาท/คน ปีละประมาณ 3-5 รุ่นๆ ละประมาณ 50 คน ต่อศูนย์การเรียนรู้

4.2.2.2 กระบวนการจัดการความรู้ เครือข่ายครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์

1) การสร้างความรู้ ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ ในฐานะผู้นำเครือข่าย และเป็นศูนย์การเรียนรู้เกษตรประณีตอีกท่านหนึ่ง ครูบาเป็นผู้มีจิตใจดี มีความเมตตาสูง โดยเฉพาะช่วงที่ผู้วิจัยลงไปเก็บข้อมูลและเขียนงานวิจัย ท่านและครอบครัวได้ให้ความอนุเคราะห์ที่พัก และอาหารการกินทุกอย่างกับผู้วิจัยโดยที่ไม่คิดค่าใช้จ่ายแม้แต่น้อย ซึ่งผู้วิจัยซาบซึ้งในความกรุณาของท่านมาก โดยเฉพาะในเรื่องของการจัดการความรู้ที่ท่านได้ทำมา ท่านพยายามถ่ายทอดให้กับผู้วิจัยโดยการเล่า ให้ลงมือปฏิบัติ และพาไปดู เพื่อจะได้ประกอบการเขียนรายงานให้มีความสมบูรณ์ นอกจากนั้นท่านยังได้ถ่ายทอดวิชาการดำเนินชีวิตในสังคมให้มีความสุข นับเป็นสุดยอดแห่งวิชา ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอถ่ายทอดความรู้เป็นเรื่องเล่า ซึ่งครูบาได้เล่าไว้ตอนหนึ่งว่า...

"...การจัดการความรู้เป็นเรื่องที่สำคัญ การที่เกษตรกรบ้านเราต้องทิ้งถิ่นฐานอยู่ทุกวันนี้ก็เพราะความรู้ไม่พอใช้ ไม่ชอบเรียนรู้ มีแต่ไปลอกเลียนคนอื่นเขาจึงต้องหนีไปรับจ้างเป็นขี้ข้าเขา ดังนั้นหากจะให้อยู่รอดได้เกษตรกรจะต้องกลับมาทบทวนดูตนเองให้มาก ต้องมีความอดทน และยอมเรียนรู้ โดยเฉพาะเรื่องการปลูกอยู่ปลูกกินจะต้องฝ่าฟันไปให้ได้ จะต้องจัดการความรู้เหล่านี้ขึ้นมาให้เป็นชุดความรู้สำหรับตนเองให้ได้ ยกตัวอย่างเรื่องดิน ที่ผ่านมาตนเองได้พยายามกระตุ้นให้คนได้เห็นความสำคัญของความรู้ เพราะจากการดำเนินชีวิตที่ผ่านมามันล้มเหลวทั้งหมด เพราะที่ผ่านมาอาชีพเกษตรก็ไม่ได้ทำให้ตนเองดีขึ้น ไม่ว่าจะเป็นผลผลิต รายได้ สิ่งแวดล้อมตลอดทั้งทรัพยากร วิถีชีวิต ที่รวมๆ กันเรียกว่า **"มาตรฐานชีวิต"** นั้นนับวันจะเสื่อมถอยลง แล้วถามว่าเราจะดำเนินการอย่างไร เพราะยิ่งทำยิ่งรายได้ลดลง แสดงว่าความรู้ที่เรามีใช้ไม่ได้

"ความรู้ไม่พอใช้" ดังนั้นจำเป็นต้องหาความรู้ใหม่เพื่อที่จะมาตอบคำถามตนเองให้ได้ และถามว่าจะไปหาที่ไหน คำตอบก็น่าจะอยู่ที่ตนเองนั่นแหละ..."

> "ไม่มีงานอะไรเหมาะกับคนขี้เกียจ คนที่ไม่ยอมเรียนรู้ มักจะแหยงกับความรู้ คนที่ไม่ยอมเรียนรู้ จะมักง่ายกับการใช้ความรู้ คนที่ไม่ยอมเรียนรู้ จะมีความรู้ไม่พอใช้ คนที่ไม่ยอมเรียนรู้ จะไม่รู้ไม่ชี้กับเรื่องใดๆ ทั้งสิ้น คนที่ไม่ยอมเรียนรู้ จะสร้างปัญหาให้กับตนเองและผู้อื่น คนที่ไม่ยอมเรียนรู้ จะเป็นพวกที่พัฒนายากที่สุดในโลก"

ดังนั้นเรื่องการจัดการความรู้จึงเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดในชีวิต ไม่สามารถจะจบลงได้เพราะมันเป็นเรื่องที่ไม่ได้มีจุดจบในตัวเอง ตราบใดที่โลกใบนี้ยังเต็มไปด้วยความบอดเขลาทางปัญญา ความไม่รู้จะโผล่ขึ้นมาตอแยไม่มีที่สิ้นสุด ถ้าหากยังมีชีวิตอยู่ก็จะต้องจัดการความรู้ต่อไป พระพุทธเจ้าลงปฏิกเตือนไว้ว่าสิ่งที่มนุษย์รู้นั้นเปรียบได้กับใบไม้กำมือเดียว ดังนั้นสาธุชนทั้งหลายขอได้โปรดอย่าได้อหังการกับการซึมซับความรู้ ควรทำตัวท่านเองให้เป็นผู้ใฝ่รู้จนเป็นปกติวิสัย ช่วยกันชำแหละความรู้ออกมาให้ได้ ในโลกนี้ไม่มีงานอะไรเหมาะกับคนขี้เกียจ

"ดินไม่ดีจึงเป็นปัญหากับการทำเกษตรกรรม" เมื่อรู้ว่าดินมีปัญหาจากนั้นจึงได้ร่วมมือกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในการหาคำตอบ จึงพบว่า "ดินดี" คือความอยู่รอดของการเกษตร ดังนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเรียนรู้เรื่องดิน **"ดินดี ทำมาหากินได้ดี ชีวิตก็ดี"** สำหรับขั้นตอนในการสร้างความรู้นั้นครูบา ได้เล่าให้ฟังว่า ในขั้นแรกจะต้องเริ่มจากการเรียนรู้จากความรู้ที่ฝังลึกที่ฝังอยู่ในตัวของเกษตรกรที่แต่ละคน ซึ่งแต่ละคนจะมีประสบการณ์และการรับรู้เกี่ยวกับการเพาะปลูกอยู่แล้ว เอาปัญหาหรือสิ่งที่แต่ละคนทำอยู่แล้วมาแลกเปลี่ยนความรู้ (Share & Learn) ซึ่งกันและกัน จากนั้นเกษตรกรจะซึมซับ (Capture) เอาความรู้ที่เห็นว่าดี มีความเหมาะสมกับบริบทของตนเองไปทดลองปฏิบัติ และเขียนเป็นชุดความรู้ให้อยู่ในรูปแบบที่เกษตรกรคนอื่นๆ สามารถนำไปปฏิบัติต่อไปได้ อย่างไรก็ตามในกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในบางเรื่องที่เป็นสิ่งที่สมาชิกเครือข่ายไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหาได้ ก็จะมีการเชื่อมโยงความรู้จากนักวิชาการ หรือพันธมิตรวิชาการจากภายนอก เช่น ดร.แสวง รวยสูงเนิน จากมหาวิทยาลัยขอนแก่น ดร.วนิดา กำเนิดเพ็ชร และดร.สวัสดิ์ ธรรมบุตร และนายสมพร อิศรานุรักษ์ ผู้เชี่ยวชาญจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อเป็นการเติมเต็ม และเสริมกระบวนการเรียนรู้ให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น คุณสุพรม แงวกุดเรือ, (2550) เล่าว่า "...ดินที่นาผมนี่เมื่อก่อนมันแย่จริงๆ บางจุดก็เป็นดินเปรี้ยว บางจุดก็เป็นดินเค็ม ปลูกข้าวก็ได้ผลผลิตน้อย ปลูกพืชหลังนาก็ไม่ได้ผลเท่าที่ควร หลังจากได้เรียนรู้ว่าใบไม้ เศษหญ้าสามารถนำมาเป็นปุ๋ยได้จึงเอามาใส่ในแปลงนา และเอามาคลุมต้นไม้ 3 ปีต่อมา

สภาพดินดีขึ้น ปลูกอะไรก็งาม ข้าวก็ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น..."(การสนทนากับคุณสุพรม แงวกุดเรือ วันที่ 2 ส.ค.2550)

"...ความรู้ที่ติดดิน หยั่งรากอยู่ในชีวิตจริงเท่านั้น จึงจะเป็นความรู้ที่แท้ เป็นความรู้ที่ทำให้เราพ้นทุกข์อยู่รอดได้อย่างดีมีความสุขและยั่งยืน..." นอกจากนั้นจากการศึกษาด้วยกระบวนการสังเกต การสนทนาพูดคุย พบว่าศูนย์การเรียนรู้ของ ครูบาสุทธินันท์ ได้ให้ความสำคัญกับดินมาก อาจจะเนื่องมาจากดินเป็นปัจจัยพื้นฐานในการปลูกพืชของเกษตรกร โดยเฉพาะในเรื่องของการทำเกษตรประณีต เพราะการเรียนรู้ในพื้นที่น้อย ปลูกพืชที่หลากหลาย ดินจะต้องเป็นดินที่มีชีวิต และในกระบวนการเรียนรู้ให้ได้ผลดีนั้น เครือข่ายนี้ยังพบว่ามีปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้อีก 6 ประการ คือ 1) มีบริบทหรือเรื่องราวที่สนใจร่วมกัน 2) มีใจเชื่อว่าทุกคนเป็นผู้รู้ได้ ใครทำเป็นก็เป็นผู้รู้ 3) มีบรรยากาศของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 4) ยืนยันการลงมือทำจริง ไม่ลองไม่รู้ 5) มีนักเคลื่อนไหวการจัดการความรู้ "คุณอำนวย" และ 6) สร้างเครือข่าย ขยายแวดวงให้ความรู้เพิ่มขึ้น และสามารถเขียนเป็นขั้นตอนการจัดการความรู้เรื่องดินได้ดังภาพที่ 9

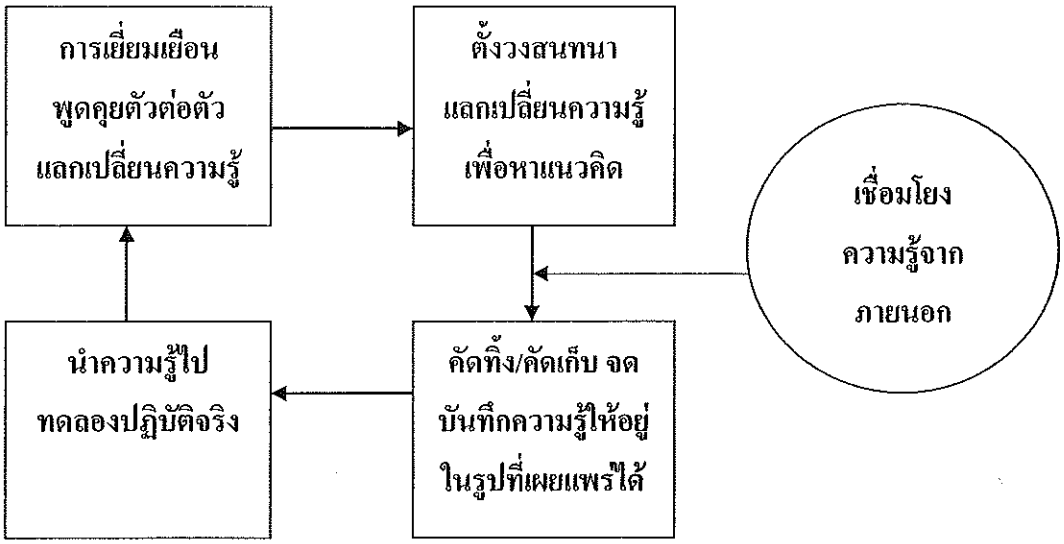

ภาพที่ 9 รูปแบบการจัดการความรู้เรื่องดินของเครือข่ายครูบาสุทธินันท์

อย่างไรก็ตามจากการจัดการความรู้ของเครือข่ายครูบาสุทธินันท์ยังได้มีกระบวนการเรียนรู้อีกหลายประเด็น ซึ่งล้วนแต่เป็นปัญหาที่ยังไม่มีคำตอบสำหรับเกษตรกร ดังนั้นเครือข่ายจะต้องมีการเรียนรู้ต่อไป และจากที่ผ่านมาในการเริ่มต้นกับการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาให้กับตนเอง เครือข่ายได้ร่วมกับมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนฯ ในการจัดการความรู้ ซึ่งเป็นรูปแบบที่เรียกว่า วปอ.ภาคประชาชน ซึ่งเป็นหลักสูตรในการอบรมวิทยากรกระบวนการเพื่อนำไปสู่การ

พึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง สนับสนุนโดยมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น ดังได้กล่าวไปแล้วในเบื้องต้น และยังมีเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านอีสาน 11 ศูนย์ ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านแต่ละคนได้สะสมกระบวนการเรียนรู้ทั้งในแง่ทฤษฎีและภาคปฏิบัติเรื่อยมา เพื่อค้นหาแนวทางปฏิบัติที่มีความเหมาะสมกับตนเองและสภาพของท้องถิ่นนั้น ๆ องค์ความรู้เหล่านี้อยู่ในลักษณะที่พัฒนาการไปเรื่อยๆ มีการประยุกต์ประเมินผลทดสอบและปรับปรุงอยู่เสมอ เมื่อเห็นว่าดีมีความเหมาะสมจึงนำไปขยายผลต่อไป

"ทำอย่างไรจะปลุกพลังไทยลุกขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือตนเอง พึ่งตนเอง จะสร้างสิทธิเสรีภาพให้กับประชาชนได้ การสร้างสังคมดี การสร้างเครือข่ายการพึ่งพาตนเอง การจัดตั้งกองทุนภูมิปัญญายุทธศาสตร์การปลดหนี้ ยุทธศาสตร์การออมน้ำ ออมดิน ออมต้นไม้ ยุทธศาสตร์สร้างเกษตรกรให้หายโง่ ยุทธศาสตร์การละ ลด เลิก ใช้สารเคมีปุ๋ยเคมี ยุทธศาสตร์การสร้างคนให้เป็นคน โดยกระบวนการ วปอ.ภาคประชาชนที่เน้นยุทธศาสตร์การสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่สมาชิก ซึ่งหากสามารถทำได้ ดังนั้นสมาชิกเกษตรกรจะสามารถได้รับความสุขที่สัมผัสได้ คือมีอารมณ์ดี หมายถึง มีอยู่มีกิน ไม่มีหนี้ ครอบครัวเป็นสุข มีอากาศดี หมายถึง ต้องสร้างสภาพแวดล้อมให้ดี รู้คุณค่าของธรรมชาติ มีอาหารดี หมายถึง มีอาหารพอเพียงครบทุกหมวดหมู่ สะอาด ปลอดสารพิษ มีสุขภาพดี หมายถึง มีสมุนไพรในรูปแบบต่างๆ ทั้งที่อยู่ในรูปอาหารและยา มีการเงินดี หมายถึง ดูแลไม่มีรูรั่ว รู้จักเก็บออม มีจิตใจดี โดยใช้ธรรมเป็นหลักการในการดำเนินชีวิต มีศีล คือ ศีลทำให้เกิดความสุข" จากแนวทางดังกล่าวนี้จึงเป็นยุทธศาสตร์การทำงานของเครือข่ายครูบาสุทธินันท์ ในการที่จะขับเคลื่อนให้สมาชิกเครือข่ายบรรลุเป้าหมายแห่งความสุขต่อไป

การสร้างความรู้ของเครือข่าย : จากมิติการจัดการความรู้ของเครือข่าย ครูบาสุทธินันท์ ได้พยายามค้นหาคำตอบทั้งด้วยตนเองและจากสมาชิกเครือข่าย อันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาให้กับตนเองและสมาชิก ซึ่งส่วนหนึ่งได้กล่าวไปเบื้องต้นแล้วนั้น แต่ภารกิจมิได้หยุดอยู่แค่นั้น ซึ่งเครือข่ายยังจะต้องดำเนินการต่อไป และจากกระบวนการอบรมในหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน ซึ่งพยายามในการที่จะให้สมาชิกได้มีการพึ่งตนเองให้มาก อันจะนำไปสู่ความสุขที่ยั่งยืนในการประกอบอาชีพ จากแนวทางการทำงานของเครือข่าย และของตนเองตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องดำเนินการ ซึ่งครูบาสุทธินันท์ ได้ให้แนวทางในการสร้างความรู้ตามแบบของเศรษฐกิจพอเพียงว่าจะต้องค่อยเป็นค่อยไปไต่ระดับจากน้อยไปหามาก ทำเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย โดยมีแนวทางการดำเนินการ ดังนี้

(1) ลงมือเรียนรู้ในงานที่ทำ โดยค้นหาความรู้จากทุกแหล่งเท่าที่ทำได้ เช่น อ่านหนังสือ ถามผู้รู้ อินเตอร์เน็ต ติดตามข่าวสารจากสื่อต่างๆ รวมทั้งไปศึกษาดูงานจากหน่วยงานราชการ

(2) ออกแบบแผนชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพและปัจจัยของตนเอง ไม่หวือหวาไปตามกระแสภายนอก ต้องรู้จักตนเอง ตระหนักในประสิทธิภาพของตนเอง และต้องรู้ว่าตนเองมีความสามารถแค่ไหน ซึ่งจะต้องทำแค่นั้นไม่ทะเยอทะยานจนเกินตัว

(3) ทำตัวเป็นนักปฏิบัติมืออาชีพภาคเอกชน ประมวลสาระที่ได้จากการปฏิบัติมาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตเบื้องต้น ใช้ข้อมูลที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ เปลี่ยนแนวทางการผลิตจากพืชเชิงเดี่ยวมายึดแนวทางวนเกษตร การปลูกป่าเป็นงานที่ต้องอาศัยเวลาทำจากเล็กไปใหญ่ พยายามแก้ปัญหาไปทีละเล็กละน้อย เรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ อดทน บากบั่นและมีความเพียรพยายาม

(4) ค้นหาจุดพอดีของตนเองให้พบ ทำงานไต่ระดับเป็นขั้นเป็นตอน เรียบเรียงระบบงานให้ดำเนินการสอดคล้องกับสภาพความจริง ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมมาช่วยให้การทำงานสะดวก พร้อมที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเองไปในทางที่เหมาะสม

(5) ต้องตระหนักว่าโจทย์ครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศ กำลังเปลี่ยนไป ต้องเรียนรู้ให้รู้เท่าทันกับสิ่งเหล่านี้ ค้นคว้าวิจัย ให้ได้ข้อมูล ได้ชุดความรู้ใหม่ ได้แบบแผนที่จะขยายผลสู่ชุมชน สังคม หรือเครือข่ายองค์กรชุมชนของตน

(6) กรณีเกี่ยวข้องกับส่วนรวม ตอบตนเองให้ได้ว่างานที่ทำอยู่ในปัจจุบันจะไปเสริมสร้างให้อนาคตของสังคมและประเทศชาติดีขึ้นได้อย่างไร คุณภาพของงานอยู่ระดับไหน มาตรฐานชีวิตเป็นอย่างไรสิ่งที่เกิดยั่งยืนหรือไม่ หรือพึ่งตนเองได้มากน้อยแค่ไหน

สำหรับการทำการเกษตรประณีต ครูบาสุทธินันท์ได้กล่าวเพิ่มเติมว่าการจัดการความรู้ที่ดีนั้น จะต้องเป็นการจัดการความรู้แบบธรรมชาติ และสิ่งสำคัญที่จะต้องจัดการความรู้สำหรับการทำเกษตรประณีต มี 3 ประการ คือ 1) การฟื้นฟูและเสริมธาตุอาหารให้กับดิน 2) จัดวางระบบน้ำและการอนุรักษ์น้ำให้เหมาะสม 3) การจัดวาง คัดเลือกพืชผัก และชนิดสัตว์ให้เหมาะสมกับพื้นที่ ซึ่งทั้งสามประการนี้ต้องอยู่บนพื้นฐานของการใช้พื้นที่ให้คุ้มค่า พออยู่พอกินและคำนึงถึงทุนในระดับหนึ่ง และการปลูกต้นไม้ยืนต้นตามหัวไร่ปลายนา หรือบนคันนาก็นับได้ว่าเป็นการสร้างทุนให้กับตนเอง และสิ่งแวดล้อมทั้งในปัจจุบัน และอนาคต

นอกจากนั้น ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่า บ้านที่ครูบาอยู่นั้น อยู่ท่ามกลางป่าไม้ที่เขียวชุ่มชอุ่มเต็มไปหมดบนพื้นที่ กว่า 700 ไร่ และเห็นว่าครูบาได้ปลูกไม้เศรษฐกิจที่กำลังนิยมอยู่สองชนิดคือ ยูคาลิปตัส และยางพารา ผู้วิจัยจึงถามว่า “ช่วงระยะเวลาที่ครูบาสุทธินันท์ตัดสินใจ

ปลูกยูคาลิปตัสในสวนมีกระแสคัดค้านหรือไม่" ผู้วิจัยได้รับทราบว่าระยะเริ่มแรกที่ตัดสินใจปลูกยูคาฯในพื้นที่กว่า 700 ไร่ เพราะว่าไม้ยูคา ฯ เป็นพืชที่ทนแล้งเป็นพิเศษ ซึ่งเหมาะกับสภาพพื้นที่เสื่อมโทรมแห้งแล้งดินเลวอย่างที่ดินในไร่ขณะนั้น ช่วงที่ปลูกยูคาลิปตัส ในระยะเริ่มแรก มีหลายคนท้วงติงว่า "ปลูกยูคา มันจะไม่คาดอหรือ" แต่ ครูบาสุทธินันท์ไม่ได้สนใจกับคำกล่าวเหล่านั้นมากนัก เพราะคิดว่า คนที่กล่าวเช่นนั้นไม่ใช่คนที่ประสบปัญหาเหมือนตน เขาไม่รู้หรอกว่าเรามีปัญหาอะไร ดังนั้นจึงมุ่งมั่นทำตามความตั้งใจของตนมีการคัดเลือกพันธุ์ไม้ยูคาฯ เป็นพิเศษ เมื่อลงมือปลูกยูคาฯในระยะเวลาเพียง 5 ปีก็สามารถใช้ประโยชน์จากไม้ชนิดนี้ได้แล้ว ซึ่งครูบาสุทธินันท์คิดวางแผนในใจว่าเมื่อยูคาฯ เจริญเติบโตเต็มที่แล้ว จะดำเนินการตั้งโรงงานสาธิตการแปรรูปไม้ เช่น นำไม้ยูคาฯ มาผลิตเครื่องเรือนให้เหมาะกับการใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน ในเวลาต่อมาโรงงานการสาธิตการแปรรูปไม้นี้ก็เป็นสถานีฝึกอบรมเรียนรู้ให้ชาวเครือข่ายมาเรียนรู้วิธีการผลิตเครื่องเรือนจากไม้ยูคาลิปตัส ซึ่งเกิดประโยชน์คุณูปการต่อชุมชนเป็นอย่างมาก นอกจากการปลูกยูคาลิปตัสแล้วครูบาสุทธินันท์ยังได้ปลูกไม้อีกหลายชนิด เพื่อประโยชน์ที่หลากหลาย ครูบาสุทธินันท์เน้นย้ำว่า การปลูกไม้หลายอย่าง ต่างก็มีประโยชน์หลายอย่างเช่นกัน หากเป็นไม้ยูคาจะโตเร็วในระยะ 10 ปีแรก หลังจากนั้นจะค่อยๆ โตไปทีละนิดๆ แต่ถ้าเป็นไม้ยางนาในระยะ 10 ปีแรกอาจจะโตช้า แต่ถ้าหากเกินสิบปีขึ้นไป ไม้เหล่านี้จะโตเร็วเป็นเท่าตัว อีกทั้งยังได้ธนาคารเห็ดป่าอันมีรสชาติอันโอชะและมีรายได้เพิ่มขึ้น นอกจากนั้นในแง่ชุดความรู้เรื่องวนเกษตรเครือข่ายนี้จัดได้ว่าเป็นเครือข่ายที่ได้สะสมความรู้มาไม่น้อย ยกตัวอย่างเช่นต้นสักของครูบาสุทธินันท์ปลูกมาแล้วประมาณ 40 ปี ต้นสูงใหญ่แผ่กิ่งก้านสาขามาก ลำต้นประมาณ 2 คนโอบ ตอนนี้เก็บไว้เป็นแม่พันธุ์ ซึ่งผู้วิจัยไม่เชื่อว่าจะปลูกได้โตขนาดนี้ เนื่องจากต้นสักไม่ใช่ไม้พื้นถิ่น แต่นั่นก็ได้พิสูจน์ให้เห็นว่าความรู้สามารถทำได้ และสร้างได้ เพียงแต่ว่าทำไม "เรา" ไม่สร้างความรู้ใช้เอง และเพื่อตัวเอง

สำหรับยางพารานั้น ครูบาก็ไม่เคยคิดมาก่อนเช่นกันว่า บุรีรัมย์เมืองแห่งตำนาน "เมืองบุรีรัมย์ตำน้ำกิน" จะสามารถปลูกยางพาราให้มีน้ำยางได้ แต่มีความมั่นใจอยู่อย่างหนึ่งว่า ต้นไม้ที่มันสามารถปลูกในเมืองไทยได้ บ้านเราก็อยู่ในเมืองไทยจึงคิดว่ายังไงปลูกแล้วมันก็น่าจะโตได้ ในครั้งแรกคิดว่าจะปลูกเพื่อศึกษาดูว่ายางพาราจะปลูกที่บุรีรัมย์ เมืองที่แห้งแล้งได้หรือไม่ สำหรับเรื่องน้ำยางยังไม่เคยคิดมาก่อนว่ามันจะได้ผล แต่ตอนนี้ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่ายางพาราที่ปลูกกว่า 500 ต้นสามารถให้น้ำยางได้ และสร้างรายได้ให้กับครอบครัวปีละหลายหมื่นบาท

อุปสรรคในการจัดการความรู้ของเครือข่าย การจัดการความรู้ดูเหมือนจะง่าย แต่เวลาเอาจริงจัง "โอ้ โฮ หัวแทบระเบิด" เสมือนเป็นคำอุทานของครูบาสุทธินันท์ และจากการศึกษาในประเด็นอุปสรรคในการจัดการความรู้ของเครือข่ายครูบาสุทธินันท์ พบว่า คน ที่จะมา

เรียนรู้ และนำความรู้ไปปฏิบัตินั้นไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อย่างแท้จริง หรือที่ครูบาสุทธินันท์เรียกว่า "คนขาดคุณภาพ" เพราะบางคนหน่วยงานส่งมาอบรมเพื่อพัฒนาความรู้ บางครั้งมาแต่ตัวไม่ได้ใส่ใจไม่ยอมเรียนรู้ เนื่องจากกระแสทุนนิยมได้แผ่พลังอำนาจอย่างรุนแรงทำให้คนวิ่งตามกระแสเงินจนกระทั่งไม่ยอมหยุด และหันหลังกลับมาทบทวนตนเองในการที่จะเรียนรู้ โดยคนกลุ่มนี้มุ่งหวังเพื่อไปรับจ้างขายแรงงานอย่างเดียวด้วยเหตุผลที่ว่า ได้เงินเร็วและไม่ต้องคิดอะไรมาก

4.2.2.3 การจัดการความรู้เครือข่ายพ่อคำเดื่อง ภาษี

1) การจัดการความรู้ พ่อคำเดื่อง ภาษี ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 1 ด้านเกษตรกรรม สาขาเกษตรธรรมชาติ ฉายา"ปราชญ์ชาวบ้าน นักคิด นักพูด นักปฏิบัติแห่งยุคสมัย" ปัจจุบันอยู่ที่ 40 หมู่ที่ 8 บ้านโนนเขวา ตำบลหัวฝาย อำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์ จากที่พ่อคำเดื่องได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตโดยเริ่มจากวิธีคิดของตนเองที่เห็นการเปลี่ยนแปลงมาอย่างต่อเนื่อง พ่อคำเดื่องให้ข้อคิดที่ว่า "เมื่อคนเราได้คิด ก็จะคิดได้ และคิดเป็น เมื่อคิดเป็นก็จะสามารถจัดการกับตนเองและแก้ปัญหาให้กับตนเองได้" พ่อคำเดื่อง จึงได้เกิดแนวคิดในการอนุรักษ์วิถีชีวิตที่เรียบง่ายแบบดั้งเดิมและอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีการบริหารจัดการองค์ความรู้โดยใช้กระบวนการเรียนรู้แบบพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันเองที่เป็นแก่นสารของวิถีชีวิตอันสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะตัวอย่างการเรียนรู้จากการที่สังเกตเห็นเมล็ดข้าวที่มากับฟางสามารถงอกงามแข็งแรง และออกรวงเหมือนข้าวที่ปลูกโดยการไถหว่านได้ ทั้งๆ ที่เป็นดินเนินสูงและไม่มีน้ำขัง จึงเกิดความคิดว่าที่จริงแล้วการปลูกข้าวตามวิถีธรรมชาตินำจะเป็นวิธีที่ดีกว่าการปลูกข้าวโดยอาศัยปุ๋ย และยาฆ่าแมลงที่เป็นสารเคมี จากการทำนาแบบธรรมชาติทำให้พ่อคำเดื่องค้นพบองค์ความรู้ 4 ไม่ ในการทำเกษตรธรรมชาติให้ประสบความสำเร็จ คือ **"ไม่ไถพรวน ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ไม่ใช้ยาฆ่าแมลงและยาฆ่าหญ้า และไม่เผาที่นา"** จากนั้นได้มีการขยายแนวคิดนี้ออกไปอย่างกว้างขวาง

จากการสังเกต สนทนาพูดคุย และร่วมกระบวนการเรียนรู้หลายต่อหลายครั้งของผู้วิจัย พบว่า พ่อคำเดื่อง ภาษี หากดูแบบผิวเผินก็เหมือนกับชาวนาไทยที่ธรรมดาคนหนึ่ง แต่เมื่อได้สัมผัสมากขึ้นจึงรู้ว่ากระบวนการคิด ไม่ธรรมดา พ่อคำเดื่องต่อสู้ชีวิตด้วยกระบวนการพัฒนาตนเองอย่างไม่หยุดยั้ง หาความรู้ด้วยการฟัง อ่าน และไปดูงานของที่อื่นบ้าง จากนั้นนำกลับมานั่งทบทวนดูว่าสิ่งที่เราได้ในแต่ละวันคืออะไร ถามตนเองอยู่เสมอๆ ว่าสิ่งที่กำลังทำอยู่นี้คืออะไร พ่อคำเดื่องใช้หลักการพึ่งตนเองเป็นหลัก หน่วยงานต่างๆ ทั้งบุคคลภายนอกทั้งราชการ ไม่ได้มาช่วยอะไรเลยเพียงแต่มาขอดูงานเท่านั้น และหลังจากที่พ่อคำเดื่องได้รับรางวัลครูภูมิปัญญาไทย ทำให้วิถีชีวิตที่เคยจับแต่จอบ เสียบ ได้หันมาจับไมโครโฟนแทน เพราะจะได้รับเชิญไปบรรยายบ่อยมากจนไม่มีเวลาทำของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มองค์กร ชุมชน โรงเรียน หรือ

ตามมหาวิทยาลัยต่างๆ ชีวิตในช่วงนั้นมีแต่ไปพูดเป็นเวลาหลายปีติดต่อกันจึงเกิดแนวคิดว่า ต้องหาคนมาช่วยกระจายความคิดนี้ออกไปสู่คนในชุมชน ดังนั้นแนวคิดการขยายเครือข่ายจึงเกิดขึ้น โดยเริ่มชวนชาวบ้านมาทำเกษตรร่วมกันโดยอาศัยวิธีการทำนาอินทรีย์แบบพ่อคำเดื่อง อีกทั้งช่วงเวลานั้นพ่อคำเดื่อง เริ่มรู้จักกับ พ่อสุทธินันท์ เพราะเคยเห็นกันตามเวทีต่างๆ ที่หน่วยงานทั้งหลายเชิญไปพูด เมื่อพบกันบ่อยเข้าก็เริ่มพูดคุยทักทาย แลกเปลี่ยนความคิด อีกทั้งพ่อคำเดื่อง และพ่อสุทธินันท์มีแนวความคิดที่คล้ายกันในเรื่องของการทำการเกษตรจึงเข้ากันได้ง่ายขึ้น ช่วงนั้นพ่อสุทธินันท์ได้เชิญพ่อคำเดื่องไปพูดเรื่อง การปลูกยูคาลิปตัสกับ การทวนกระแสต่อต้านยูคาลิปตัส และได้เผชิญชะตากรรมในการต่อสู้เรื่องวัวพลาสติกมาด้วยกัน และมีโอกาสได้รู้จักกับศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ซึ่งท่านเป็นนักวิชาการเพื่อสังคม

ต่อจากนั้นศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริกได้มองเห็นถึงพลังศักยภาพของชาวบ้าน จึงได้ลงมายังพื้นที่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเสริมสร้างและสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชนให้มีความแข็งแกร่งยิ่งขึ้น จึงได้ร่วมกันจัดทำ "โครงการโรงเรียนชุมชนอีสาน" (กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2) จากนั้นได้มีมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนฯ เข้ามาร่วมทำงานพัฒนาด้วยกัน และคุณหมออภิสิทธิ์ ธำรงวรางกูร ในฐานะประธานมูลนิธิได้เสนอแนวคิดที่ว่า ในการประชุมปรึกษาหารือ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันแต่ละครั้งนั้น จะต้องมีประเด็นในการมาประชุมและจะต้องรู้จักการจัดการความรู้ เพราะหากไม่มีการจัดการความรู้ ความรู้ก็จะไปคนละทิศคนละทางอีกทั้งชาวบ้านที่มาเรียนรู้ด้วยจะไม่เข้าใจ ดังนั้น คุณหมออภิสิทธิ์จึงเสนอเทคนิควิธีการการจัดการความรู้ดังนี้ (อ้างถึงในรัตนา โตสกุล และคณะ, 2548; สัมภาษณ์นายแพทย์อภิสิทธิ์ ธำรงวรางกูร วันที่ 3 พฤษภาคม 2551 และสัมภาษณ์พ่อคำเดื่อง ภาษี เพิ่มเติม วันที่ 20 กรกฎาคม 2552)

(1) ควรเอาเกณฑ์ในเรื่องของประสบการณ์ที่ผ่านมา และการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอมาเป็นแนวทางการสร้างความรู้

(2) เมื่อได้ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ การปฏิบัติ การทดลองทำแล้ว ควรนำความรู้ที่ได้นั้นไปใช้ประโยชน์ ซึ่งในขณะที่นำไปใช้นั้นต้องมีการคิด มีการสังเกตไปด้วยว่า ความรู้นั้นๆ มีความเหมาะสมกับเราหรือไม่ เช่น ความเหมาะสมกันสภาพพื้นที่บริบทแวดล้อมในแต่ละพื้นที่

(3) ควรมีการกระตุ้นจิตสำนึกของชาวบ้าน เช่น การนำชาวบ้านที่เพิ่งเข้ามาเรียนรู้กับผู้นำไปดูงานของชาวบ้านคนอื่นที่ผ่านการอบรมไปแล้ว เพื่อชาวบ้านที่เพิ่งเข้ามาจะได้นำไปเปรียบเทียบกับแปลงนาของตนและอยากจะทำนาของตนให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป โดยถือผญาอีสานที่ว่า "ว่าแม่นโตกะดัด เขาแห่งกะด้อ ว่าแม่นโตค่อม่อ เขาบัดนั่งเทิงตอ" ซึ่งมีความหมายไปในทำนองคนหลงตัวเอง นึกว่าตนเองดีแล้วทำดีแล้ว แต่ครั้นไปดูของคนอื่นเขา

เขายิ่งทำได้ดีกว่าเรา โดยแนวคิดนี้จะเป็นการกระตุ้นให้ชาวบ้านที่ไปเห็นของคนอื่นทำดี จะได้นำมาปรับปรุงในงานของตน และพวกเราต้องสนับสนุนกิจกรรมที่สมาชิกอยากทำและช่วยเหลือสมาชิกในสิ่งที่เขายังทำต่อไปไม่ได้ เพื่อพวกเขาจะได้เกิดกำลังใจที่จะทำต่อไป ในขั้นตอนนี้พวกเราจะเรียกว่าเป็นการพัฒนาปรับปรุงความรู้ของพวกเรา และที่สำคัญพวกเราต้องมีการจัดเก็บสะสมข้อมูลแสวงหาข้อมูลความรู้ใหม่ๆ ตลอดเวลา เช่น ในเรื่องของการตลาด การนำเทคโนโลยีมาใช้การแปรรูปผลิตภัณฑ์ ซึ่งส่วนมากแล้วชาวบ้านของเราจะมีจุดอ่อนในเรื่องของการบันทึก การจัดเก็บข้อมูล

(4) ต้องใฝ่เรียนรู้ เพื่อเสริมสร้างเทคนิค พัฒนาทักษะของพวกเรา และมีการถ่ายทอดไปสู่สมาชิกรุ่นหลังต่อไป ดังนั้นตั้งแต่นั้นมาเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจึงยึดวิธีการการจัดการความรู้ดังกล่าวมาเป็นเทคนิคการปฏิบัติงานจนถึงปัจจุบัน ซึ่งข้อคิดที่ได้จากการใช้ประโยชน์จากความรู้ คือการมีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน โดยไม่ได้คิดในเรื่องของเงินตรา แต่ได้ใช้หลักของน้ำใจที่ดีต่อกัน ความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ต่อกัน ใช้ภาพอดีตสมัยบรรพบุรุษของเราที่มีความเอื้ออาทรต่อกัน แบ่งปันกันโดยไม่คิดถึงค่าตอบแทนใดๆ ด้วยหลักข้อคิดดังกล่าว จึงสามารถทำให้เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านสามารถดำรงอยู่ได้จนถึงทุกวันนี้

2) แนวทางการสืบทอดความรู้ ประสบการณ์ บทเรียนหรือกระบวนการดำเนินงานของผู้นำเครือข่ายที่ผ่านมาได้สะท้อนให้เห็นถึงองค์ความรู้ที่เครือข่ายได้ผลิต และสร้างขึ้นมาและได้นำองค์ความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์ว่ามีความเหมาะสมหรือไม่อย่างไร หากเห็นว่ายังมีความไม่เหมาะสมแก่การใช้ประโยชน์กับงานของตน จะต้องมีการปรับให้มีความสอดคล้องกลมกลืนกับบริบทสภาพแวดล้อมของตนเองให้มากที่สุด เมื่อกระบวนการพัฒนาความรู้ได้ผ่านการทดลองทำซ้ำแล้วซ้ำอีกจนประจักษ์ได้ว่า องค์ความรู้ที่เกิดจากการพัฒนานั้นได้มีความสมบูรณ์มีความเหมาะสม ผู้นำทั้งหลายจะนำความรู้ที่ได้นั้นไปถ่ายทอดสู่สมาชิก โดยเฉพาะโครงการเกษตรประณีต

3) แนวทางการทำงาน ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาและได้ร่วมทำงานกับคุณหมออภิสิทธิ์ ได้พยายามในการที่จะขับเคลื่อนแนวคิดการทำเกษตรธรรมชาติ และสามารถขยายเกษตรกรต้นแบบได้ โดยอยู่บนฐานคิดที่ว่า " พึ่งตนเอง พึ่งพากันเองด้วยความรัก ความเอื้ออาทรอย่างสมดุลและมีความสุข" ซึ่งมีแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

- สนับสนุนเสริมสร้างพลังความเข้มแข็งของชาวบ้าน โดยนำเอาประสบการณ์ของผู้นำที่ผ่านมาเป็นบทเรียนและในขณะที่ดำเนินการต้องมีการประเมินสถานการณ์ของกลุ่มตนตลอดเวลา ในลักษณะของการอบรม วปอ.ภาคประชาชน

- พยายามเชื่อมต่อกับรัฐ เพราะเครือข่ายเห็นว่าอำนาจรัฐ ยังมีประโยชน์ในการดำเนินงาน ชุมชนไม่สามารถดำเนินงานโดยแยกตัวออกจากระบบของรัฐได้เสียทีเดียว ไม่ว่าจะเป็น โรงเรียน อำเภอ หรือ อบต. เป็นต้น

- หาวิธีการใช้อำนาจรัฐมาเป็นเครื่องมือ สร้างอำเภอแห่งความฝันมาร่วมวางแผนเขียนแผนพัฒนาด้วยกัน โดยพ่อคำเดื่องมีแนวคิดจะเสนอให้อำเภอแคนดงเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ โดยเอาคนแคนดงมาร่วมคิด ร่วมกันทำเพราะพ่อคำเดื่องเชื่อว่า ความรู้เกิดจากการทำงาน ดังนั้นคนจึงต้องเรียนรู้ด้วยการลงทุนซึ่งมิได้หมายถึงการลงทุนด้วยเงินหากแต่เป็นการลงทุนด้วยปัญญา ด้วยใจ และด้วยกำลังกาย เป็นหลักทางที่ได้คิดร่วมกัน อันเป็นเส้นทางที่ทำให้สามารถเดินทางไปสู่ฝันนั้นได้

4.2.2.4 กระบวนการจัดการความรู้เครือข่ายพ่อผาย สร้อยสระกลาง

1) การจัดการความรู้ พ่อผาย สร้อยสระกลาง ฉายา "ปราชญ์ชาวบ้านนักจัดการ" หนึ่งในแกนนำผู้ร่วมก่อตั้งโรงเรียนชุมชนอีสาน แกนนำขับเคลื่อนแนวคิดเกษตรประณีต และเป็นอีกหนึ่งศูนย์การเรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน อีกทั้งพ่อผายยังเป็นนักจัดการความรู้เรื่องเกษตรประณีต เพราะตลอดระยะเวลากว่า 50 ปีที่พ่อผายได้ทำเกษตรผสมผสานมาอย่างต่อเนื่อง และได้มีการขยายแนวคิด และเครือข่ายการทำงานไปอย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตามในแนวทางการจัดการความรู้นั้น พ่อผายใช้หลักการเดียวกันกับครูบาสุทธินันท์ และพ่อคำเดื่อง ดังได้กล่าวไปแล้ว

2) การสร้างความรู้ ในกระบวนการสร้างความรู้พ่อผาย เกิดอยู่ในท้องไร่ท้องนาภาคอีสานและได้ช่วยพ่อแม่มาตั้งแต่เด็ก เห็นอะไรมามากมาย และได้สืบทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ ผสมผสานกับในสิ่งที่ตนอยากรู้และทำมา ในขณะที่พ่อผายเองก็มีเครือข่ายการทำงานค่อนข้างมาก ดังนั้นความรู้หลายๆอย่างก็ได้มาจาก เพื่อน และเครือข่าย จากนั้นได้นำมาทดลองดูในพื้นที่ของตน ประเภทที่ว่าลองผิดลองถูก และปรับใช้มาเรื่อยๆ อันไหนดีก็ทำต่อ อันไหนทำแล้วไม่ได้ผล หรือล้มเหลวก็ทิ้งไป

3) การสืบทอดความรู้ พ่อผายได้ทุ่มเทกำลังกาย กำลังทรัพย์ ในการทำเกษตรผสมผสานมาอย่างยาวนาน จึงเป็นที่รู้จักของเกษตรกร และหน่วยงานทั่วไป อีกทั้งได้รับมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพัฒนาสังคม จากสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ทำให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป พ่อผายจึงได้มีโอกาสไปพบปะผู้คนมากมายในฐานะวิทยากร หรือผู้ให้คำปรึกษา และในขณะเดียวกันพ่อผายได้ร่วมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในการขับเคลื่อนแนวคิดเกษตรประณีต และได้อบรมเกษตรต้นแบบ เกษตรเป้าหมาย ตลอดทั้งเกษตรกรทั่วไปที่มีความสนใจที่ต้องการเรียนรู้เพื่อพัฒนาอาชีพของตน

"...อ่านตัวให้ออก บอกตัวให้ได้ ใช้ตัวเองให้เป็น ในที่สุดชีวิตจะดีขึ้น..."

ในการจัดการความรู้นั้น จากสภาพปัญหาที่ผ่านมาพ่อผายได้เล่าให้ฟังว่า ตนเองได้พบกับความเลวร้ายอะไรต่างๆ ในชีวิตมามากมาย ในการทำการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการปลูก และเลี้ยงแล้วขาดทุนเนื่องจากขายไม่ได้ราคา การปลูกแล้วถูกรุมเร้าด้วยโรคแมลง ผลผลิตตกต่ำ และที่สำคัญคือปัญหาเรื่องการขาดน้ำในการเกษตร พ่อผายจึงแก้ปัญหาด้วยการลงมือขุดสระด้วยแรงงานของตนเอง จากนั้นจึงได้ปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ทำหลายๆ อย่างที่เราจะได้กินโดยไม่ต้องไปซื้อคนอื่นเขากิน ตามแนวคิดที่ว่า "ปลูกทุกอย่างที่กิน กินและใช้ทุกอย่างที่ปลูก" พ่อผายเล่าต่อว่า เมื่อเรามีกินแล้วมันก็คิดได้ หาทางออกกับชีวิตได้ การผลิตก็ต้องผลิตหลายๆ อย่างเพื่อไม่ให้ล้นตลาด หรือใครมาซื้อก็ขอให้มีทุกอย่าง อย่าไปวิ่งตามตลาด ไม่เช่นนั้นเราก็จะแย่ เปลี่ยนแนวคิดใหม่ให้ตลาดมาหาเรา สำหรับกิจกรรมในแปลงพ่อผายก็จะมีหลากหลาย เช่น พืชผัก ได้แก่ พริก มะเขือ มะเขือเทศ หอม กระเทียม สระแหน่ ผักบุ้ง ฯลฯ ไม้ผล ได้แก่ มะม่วง ละมุด ลำไย มะเฟือง มะไฟ มะกรูด มะนาว มะพร้าว ส้มโอ ฯลฯ มีไม้ยืนต้นได้แก่ ยางนา สัก มะฮอกกานี ประดู่ ตะเคียน ฯลฯ นอกจากนั้นยังได้เลี้ยงเป็ด ไก่ วัวควาย สำหรับผลิตปุ๋ยอินทรีย์ที่มีคุณภาพดีด้วย

การจัดตั้งกองทุนภูมิปัญญายุทธศาสตร์การปลดหนี้ ยุทธศาสตร์การออมน้ำ ออมดิน ออมต้นไม้ ยุทธศาสตร์สร้างเกษตรกรให้หายโง่ ยุทธศาสตร์การละ ลด เลิกใช้สารเคมีปุ๋ยเคมี ยุทธศาสตร์การสร้างคนให้เป็นคน โดยกระบวนการ วปอ.ภาคประชาชนที่เน้นยุทธศาสตร์การสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่สมาชิก ซึ่งหากสามารถทำได้ สมาชิกเกษตรกรจะได้รับความสุขที่สัมผัสได้ คือมีอารมณ์ดี หมายถึง มีอยู่มีกิน ไม่มีหนี้ ครอบครัวเป็นสุข มีอากาศดี หมายถึง ต้องสร้างสภาพแวดล้อมให้ดี รู้คุณค่าของธรรมชาติ มีอาหารดี หมายถึง มีอาหารพอเพียงครบทุกหมวดหมู่ สะอาด ปลอดสารพิษ มีสุขภาพดี หมายถึง มีสมุนไพรในรูปแบบต่างๆ ทั้งที่อยู่ในรูปอาหารและยา มีการเงินดี หมายถึง ดูแลไม่มีรูรั่ว รู้จักเก็บออม มีจิตใจดี โดยใช้หลักธรรมมาเป็นหลักการในการดำเนินชีวิต มีศีล คือ ศีลทำให้เกิดความสุข

4.2.3 ปัญหา อุปสรรคในการจัดการความรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

จากการศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคในการจัดการความรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวจังหวัดบุรีรัมย์ทั้ง 3 ท่านพบว่า ปัญหาอุปสรรคที่พบสามารถแบ่งได้เป็นสองส่วน คือ ปัญหาโดยตรงกับปัญหาโดยอ้อม ซึ่งจากการจัดลำดับความสำคัญปัญหาอุปสรรคของปราชญ์ชาว พบว่ามี 7 ประการ ประกอบด้วย

4.2.3.1 ด้านงบประมาณ การจัดการความรู้ของเครือข่าย งบประมาณนับเป็นสิ่งที่มีความจำเป็น เนื่องจากจะต้องดูแลทั้งในส่วนของอาหาร เครื่องดื่มของผู้มาเรียนรู้ หรือมาอบรม เพราะในการจัดการอบรมหรือการจัดกิจกรรมบางครั้งจะได้การสนับสนุนมาเฉพาะวัสดุอุปกรณ์

และสื่อต่างๆ ซึ่งจะได้เฉพาะตัวเครื่อง แต่ค่าใช้จ่ายในวัสดุส่วนสิ้นเปลืองต่างๆ ตัวปราชญ์แต่ละท่านต้องดิ้นรนหากันเอง เช่น ค่าซ่อมบำรุงอุปกรณ์ ค่าไฟฟ้า อุปกรณ์ประกอบ นอกจากนี้ แต่ละเครือข่าย ไม่ได้อยู่ในกรอบงบประมาณของราชการ ดังนั้น การสนับสนุนโดยตรงจากภาครัฐ จึงลงมาถึงส่วนนี้ยากมาก เพราะบางหน่วยงานราชการถือว่า ชาวบ้านกลุ่มนี้ไม่อยู่ในระเบียบปฏิบัติที่จะสนับสนุนได้ ทุกคนที่มาเยี่ยม มาเรียนรู้ไม่ได้มองถึงภาระที่ทางเครือข่ายปราญช์ชาวบ้านต้องรับผิดชอบ เพราะการมาของแต่ละคณะนั้นทำให้ชาวบ้านหยุดภาระงานประจำมาดูแลแขกต้องเหน็ดเหนื่อย บางครั้งยังควักกระเป๋าสูญเปล่า เช่น คณะดูงานนัดให้ทำกับข้าวต้อนรับคน 100-150 คน แล้วยกเลิกไม่มา ค่าเตรียมการเหล่านี้ไม่ทราบว่าจะไปเบิกค่าเสียหายที่ใคร ส่วนใหญ่จะไม่รับผิดชอบ มักเงียบหายไปเฉยๆ หรือบางคณะที่มาดูงานก็มาดูงานแบบตามใบสั่ง (ไม่มีจิตสำนึกที่อยากจะเรียนรู้อย่างจริงจัง) คนเหล่านี้จึงมาเที่ยวมากกว่าที่จะมาเรียนรู้ ทำให้เสียเวลาทั้งฝ่ายมาดูงานและฝ่ายเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่จะต้อนรับ และที่ผ่านมาได้พยายามเสนอขอไปที่กระทรวงเกษตรฯ บางเรื่องก็ดูเหมือนจะเข้าใจกัน แต่หลายๆ เรื่องก็ต้องใช้ความพยายามต่อไป

อย่างไรก็ตาม จากสภาพปัญหาอุปสรรคดังกล่าว นับว่าเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการจัดการความรู้ แต่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านพยายามในการที่จะพึ่งพาตนเอง โดยให้ผู้มาเรียนรู้ หรืออบรมร่วมกันประกอบอาหารรับประทานกันเองด้วยทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ อีกทั้งพยายามติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการ หรือเอกชนให้ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการในส่วนที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านสามารถดำเนินการได้ เช่น หน่วยงานจาก สสส. สกว. ธกส. สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ บริษัทปูนซีเมนต์ไทย ปตท. เป็นต้น

4.2.3.2 คนไม่ยอมเรียนรู้ จัดได้ว่าเป็นปัญหาและอุปสรรคโดยตรง ซึ่งจากการดำเนินการการจัดการความรู้ของเครือข่ายพบว่า คนส่วนใหญ่จะไม่ชอบเรียนรู้ ไม่พยายามที่จะนำความรู้ไปทดลองทำเพื่อพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น บางคนหน่วยงานส่งมาอบรมพัฒนาความรู้ บางครั้งมาแต่ตัวไม่ได้ใส่ใจในเรื่องที่จะมาเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของเกษตรกร หรือหน่วยงานภาครัฐที่เอาเจ้าหน้าที่มาหวังว่าจะมาพัฒนาความรู้ แต่มาแล้วก็ไม่ได้ใส่ใจอะไร บางครั้งจึงนึกเสียดายทั้งเวลาของตนเอง และงบประมาณฯ ที่เสียเปล่ากับคนกลุ่มนี้ ทั้งนี้อาจจะเนื่องจากกระแสทุนนิยมได้แผ่พลังอำนาจอย่างรุนแรงทำให้คนวิ่งตามกระแสเงินจนกระทั่งไม่ยอมหยุด และหันหลังกลับมาทบทวนตนเองในการที่จะเรียนรู้ หลังจากที่อบรมไปรุ่นแล้วรุ่นเล่าก็ไม่ยอมปรับเปลี่ยนแนวคิด จึงคิดว่าคงปล่อยให้เขาไปก่อนดีกว่า เมื่อเขาคิดได้ค่อยว่ากันใหม่ ในกรณีเช่นนี้ หน่วยงานที่พามาควรที่จะกำชับและเลือกสรรคนที่จะมาอบรมให้ดีเพื่อจะได้เป็นมรรคเป็นผลอย่างแท้จริง ซึ่งประเด็นดังกล่าวปราชญ์ชาวบ้านได้มีความเห็นที่ตรงกันทั้ง 3 ท่าน จึงน่าจะแสดงให้เห็นว่า หากเกษตรกรไม่เปลี่ยนวิธีคิดจากการดำเนินชีวิตตามแนวทางทุนนิยมมาเป็นการดำเนินชีวิตตามแนวทาง

เศรษฐกิจพอเพียงคนก็ไม่อยากเรียนรู้และถ้าไม่อยากเรียนรู้การจัดการความรู้ก็จะไม่มีประโยชน์อะไร

4.2.3.3 ความไม่ยืดหยุ่นของหน่วยงานภาครัฐ จัดเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการจัดการความรู้ เนื่องจากในการสนับสนุนปัจจัยการผลิตจากหน่วยงานภาครัฐบางครั้งไม่มีความยืดหยุ่นในการทำงานและไม่สามารถสนองตอบต่อระบบการผลิตได้อย่างแท้จริง เช่น ในการสนับสนุนงบประมาณในการขุดบ่อเก็บกักน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรกรรม ภาครัฐจะเป็นคนกำหนดขนาดของบ่อมาตรฐานออกมาให้เกษตรกร เช่น กำหนดขนาดของบ่อเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 12 เมตร ยาว 35 เมตร ลึก 3 เมตร ซึ่งสามารถบรรจุน้ำได้ประมาณ 1,200 ลูกบาศก์เมตร โดยไม่ได้คำนึงถึงสภาพความเป็นจริงในสภาพแปลงของเกษตรกร เนื่องจากในพื้นที่จริงมีปัจจัยหลายอย่างที่จะต้องนำมาพิจารณาประกอบ เช่น พื้นที่ที่มีความเหมาะสมต่อการขุดบ่อเก็บกักน้ำมีความยาวไม่เพียงพอต่อขนาดมาตรฐาน หรือมีต้นไม้ใหญ่กีดขวาง หรือสิ่งปลูกสร้างกีดขวางอยู่ เกษตรกรไม่อยากตัดหรือรื้อถอน ประเด็นต่างๆ เหล่านี้ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงขนาดหรือรูปทรงของบ่อที่ผิดเพี้ยนไปจากแบบมาตรฐานได้ ทั้งๆ ที่เมื่อคำนวณปริมาตรความจุของน้ำแล้วสามารถบรรจุได้เท่าเดิม ดังเช่นกรณีของพ่อสมศรี บุดตานันท์ ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนในปี 2553 เดิมพ่อสมศรี มีบ่ออยู่แล้ว 1 บ่อ จากการสนับสนุนของสำนักพัฒนาที่ดินจังหวัดบุรีรัมย์ และช่วงหลังต้องการขยายพื้นที่บ่อเพิ่มขึ้นเพื่อจะได้มีน้ำใช้ตลอดทั้งปี และต้องการให้ขุดบ่อต่อจากของเดิม ซึ่งจะมีลักษณะเป็นรูปวงกลม ถ้าหากขุดเป็นบ่อสี่เหลี่ยมตามแบบมาตรฐานแล้ว จะต้องรื้อเถียงนาและตัดโค่นต้นไม้ใหญ่ออกก่อน ซึ่งจะต้องเสียเงินค่ารื้อถอน และเสียดายต้นไม้ที่ปลูกไว้กว่าจะโตต้องใช้เวลาหลายปี จึงร้องขอให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของบ่อ แต่หน่วยงานภาครัฐก็ไม่ยอม ทั้ง ๆ ที่คำนวณปริมาตรการบรรจุของน้ำแล้วเท่ากัน แต่ก็ไม่สามารถทำได้

นอกจากนั้นยังพบว่าในการขุดบ่อของหน่วยงานภาครัฐ ครูบาสุทธินันท์ เล่าว่า "...ภาครัฐจะให้ผู้รับเหมาลงมาดำเนินการขุดบ่อให้ซึ่งตรงกับช่วงฤดูฝน แต่เครื่องจักรไม่สามารถลงไปทำงานได้นในพื้นที่ที่เกษตรกรต้องการได้ จากปรากฏการณ์ที่ผ่านมาเกษตรกรจึงได้แต่บ่อเก็บน้ำในที่ดอน ซึ่งไม่สามารถเก็บน้ำไว้ใช้ตลอดทั้งปีได้ จึงทำให้เกิดการสูญเสียทั้งพื้นที่ใช้สอย และงบประมาณโดยเปล่า ซึ่งเกษตรกรไม่มีอำนาจต่อรองแต่อย่างใด..."

จากสภาพปัญหาดังกล่าว เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้พยายามในการชี้แจง และสะท้อนปัญหาให้กับหน่วยงานภาครัฐได้รับทราบ แต่ก็ไม่เคยได้รับการแก้ไข ดังนั้นในการจัดการความรู้เรื่องแหล่งน้ำนี้เกษตรกรและเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจะต้องหาช่องทางในการดำเนินการต่อไป อย่างไรก็ตามจากประเด็นดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นถึงความไม่พร้อมของสมาชิกเครือข่าย 2 ประการ คือ ความไม่พร้อมด้านการลงทุน ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากเกษตรกรอาจจะ

ขาดเงินทุนในการดำเนินการเองจึงต้องพึ่งพาจากภาครัฐ และความคุ้มค่าต่อการลงทุน ซึ่งหากลงทุนขุดบ่อเองแล้วก็ไม่ไม่ใจว่าจะคุ้มกับการลงทุนหรือไม่ ดังนั้นจึงไม่กล้าที่จะจ่ายเงินขุดเอง จำเป็นต้องรอการช่วยเหลือจากภาครัฐ

4.2.3.4 ด้านการสื่อสาร การจัดการความรู้เครือข่ายให้เกิดประสิทธิภาพจำเป็นที่จะต้องมีสื่อเป็นของตนเอง ซึ่งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านให้ความเห็นว่า การมีข้อมูลที่ดี และการสื่อสารที่ดีจะสามารถจัดการระบบคิด และวิธีทำงานของสมาชิกเครือข่ายได้ดีขึ้น และจากที่ผ่านมาปราชญ์ชาวบ้านไม่มีสื่อเป็นของตนเอง จึงทำให้วิธีคิดและปัญหาของชาวบ้านไม่ได้รับการแก้ไขเท่าที่ควร อย่างไรก็ตามประเด็นนี้เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้พยายมประสานไปกับหลายหน่วยงาน เช่น สสส. ธกส. อบต. เป็นต้น แต่ก็จะได้พยายามติดตามและประสานงานต่อไป อีกทั้งจะต้องเร่งปรับวิธีการทำงานโดยการติดตามประเมินผลการทำงานของสมาชิกเครือข่าย เพื่อจะได้ให้สมาชิกได้เป็นตัวอย่างในการจัดการความรู้ และได้ขยายแนวคิดเกษตรประณีตออกไปให้กว้างขวางต่อไป

4.2.3.5 ปัญหาสืบเนื่องจากนโยบายของรัฐ ต้องยอมรับว่านโยบายประชานิยมของรัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศ เป็นนโยบายที่สนองตอบต่อความต้องการของประชาชน ซึ่งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านก็ยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดี แต่ในขณะเดียวกันด้วยความไม่เข้าใจอย่างแท้จริงของประชาชนทุกฝ่าย ทำให้ประชาชนรอรับแต่การแจก รอรับการให้จากรัฐบาลฝ่ายเดียว ทำให้เกษตรกรขาดความกระตือรือร้น ไม่อยากทำงาน ไม่อยากแก้ปัญหาให้กับตนเอง ดังนั้นเมื่อเกษตรกรมาเข้าร่วมกระบวนการจัดการความรู้กับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจึงทำให้เกษตรกรเป็นฝ่ายตั้งรับคือจะรอแต่รับอย่างเดียว ไม่ดิ้นรนในการต่อสู้ชีวิต ไม่กระตือรือร้นในการเรียนรู้ อย่างไรก็ตามเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านพยายามในการที่จะสร้างความเข้าใจกับเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เกษตรจังหวัด เจ้าหน้าที่ ธกส. เป็นต้น เพื่อที่จะปรับแนวคิดการทำงานในกระบวนการสร้างองค์ความรู้ในการพัฒนาอาชีพของตนเอง แต่ก็ยังไม่ได้ผลเท่าที่ควร

4.2.3.6 การสืบสานแนวคิด ด้วยปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ทั้ง 3 ท่าน มีอายุมากแล้ว อีกทั้งสุขภาพก็ไม่ค่อยจะสู้ดีมากนัก เนื่องจากสภาพร่างกายถูกใช้งานหนักมาเป็นเวลาอันยาวนาน ก็ย่อมเสื่อมไปตามกาลเวลา ซึ่งจะโรยลาเมื่อไหร่ก็ไม่อาจทราบได้ จึงมีความห่วงใยต่อการสืบทอดเจตนารมณ์ เนื่องจากฐานการเรียนรู้ทั้งสามท่านได้ถูกสร้าง และพัฒนามาอย่างยาวนาน หากต่อไปในอนาคตไม่มีใครสืบทอดแนวความคิดไปสู่คนรุ่นหลังแล้ว จึงเป็นสิ่งที่น่าเสียดาย โดยเฉพาะฐานการเรียนรู้ของครูบาสุทธินันท์ ซึ่งไม่มีลูกหลานที่จะเข้ามาดูแลฐานการเรียนรู้ต่อ จึงเป็นเรื่องที่น่าเสียดายต่อสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมา สำหรับในส่วนของฐานการเรียนรู้ของพ่อผาย และพ่อคำเดื่อง ถึงแม้จะมีลูก หลาน เข้ามาสืบสานงานต่อ แต่ก็คงจะไม่เรื่องง่ายนัก เพราะระบบคิด และความเชื่อถือจากคนภายนอกที่มีต่อลูกหลานยังไม่มากนัก หากแต่บุคคลเหล่านั้นจะเร่งสร้าง

ผลงาน วิธีคิด และแนวปฏิบัติให้เป็นที่โดดเด่นในช่วงที่ปราชญ์ยังมีชีวิตอยู่ เพื่อจะได้ยกระดับการเป็นปราชญ์รุ่นใหม่ต่อไป แต่จากแนวทางที่ผ่านมาปราชญ์ชาวบ้านทราบ และมีความตระหนักดี จึงได้พยายามในการที่จะส่งต่อให้กับลูกหลาน

4.2.3.7 การคมนาคมไม่สะดวก การเดินทางเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ เพราะการเดินทางที่สะดวก ไม่ไกลนักจะทำให้คนต้องการไปเรียนรู้ และจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านทั้ง 3 ท่านนี้พบว่า เรื่องการคมนาคมเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบโดยตรง โดยเฉพาะของครูบา สุทธินันท์ และพ่อคำเดื่อง เนื่องจากพื้นที่การเรียนรู้ของบุคคลทั้งสองอยู่ไกลจากชุมชน การเดินทางเข้าไปเรียนรู้ค่อนข้างจะลำบาก เนื่องจากถนนเข้าไปในฐานการเรียนรู้เป็นถนนดินบดอัด เวลาฝนตกทำให้ถนนเละ เดินทางไม่สะดวก แต่ปราชญ์ชาวบ้านได้พยายามในการร้องขอไปทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้ใหญ่บ้าน อบต. อบจ. แม้แต่กรมทางหลวงชนบท แต่ก็ไม่ได้รับการดูแลช่วยเหลือ ซึ่งในเบื้องต้นทั้งสองท่านได้แก้ไขโดยการขนดิน ซื้อหิน ไปปรับปรุงเป็นช่วงๆ

4.2.4 การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของเครือข่าย

เพื่อเป็นการวิเคราะห์เปรียบเทียบกระบวนการทำงานของศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านแต่ละเครือข่าย เป็นการพิจารณาถึงศักยภาพในการที่จะเพิ่มขีดความสามารถในการทำงาน การสืบทอด การติดตามประเมินผลการทำงาน อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างประสิทธิภาพในการทำงาน และขับเคลื่อนเครือข่ายให้มีความยั่งยืนต่อไป ผลการศึกษาพบว่าทั้งสามเครือข่ายมี จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค ที่แตกต่างกัน ดังจะเห็นได้จากเครือข่ายครูบาสุทธินันท์ จะมีจุดแข็งในด้านของการใช้เทคโนโลยีการเกษตร ด้านการสื่อสารและการสืบค้นข้อมูล เดินทางไปคนเดียวสะดวกเนื่องจากสามารถขับรถยนต์ได้ ในขณะที่เครือข่ายพ่อคำเดื่อง และพ่อผาย จะมีความสามารถที่น้อยกว่า จุดอ่อน พบว่าในเรื่องของสถานที่ค่อนข้างจะอยู่ไกลจากชุมชนจึงอาจจะไม่ค่อยสะดวกในเรื่องของการคมนาคม และการติดต่อสื่อสาร อีกทั้งพบว่าในเรื่องของการสืบทอดแนวความคิด เครือข่ายของครูบาสุทธินันท์ จะไม่มีลูกหลานในการสืบทอดการทำงานของเครือข่าย แต่หากมองในเรื่องโอกาสในการทำงานพบว่าทั้งสามเครือข่ายมีโอกาสในเรื่องของการถ่ายทอดแนวความคิดเนื่องจากมีชื่อเสียงในเรื่องของการทำเกษตรประณีตมานาน สำหรับอุปสรรคในการทำงานขับเคลื่อนเครือข่ายพบว่าทุกเครือข่ายมีปัญหาอุปสรรคในเรื่องของงบประมาณในการดำเนินการ เนื่องจากทุกเครือข่ายจะต้องอาศัยงบประมาณจากจากภาครัฐในการทำงาน ดังนั้นหากไม่มีงบประมาณสนับสนุนก็อาจจะทำให้การขับเคลื่อนเครือข่ายเป็นไปได้ช้า ดังตารางที่ 6

ตารางที่ 6 การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค

เครือข่าย / ประเด็น	เครือข่าย		
	ครูบาสุทธินันท์	**พ่อคำเดื่อง**	**พ่อผาย**
1. จุดแข็ง	1.มีประสบการณ์การทำเกษตรประณีตมาก 2.มีเครือข่ายการทำงานมากทุกระดับ 3.มีความรู้ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ 4. เปิดโอกาสให้ทีมงานได้ร่วมคิดร่วมทำ 5.มีความรู้เรื่องยูคาลิปตัสเป็นอย่างดี 6.สามารถขับรถยนต์เดินทางไปทำงานหรือร่วมประชุมได้ 7.มีชื่อเสียงดี	1.มีประสบการณ์การทำเกษตรประณีตมาก 2.มีบุคลิกคล่องแคล่วว่องไว 3.มีสุขภาพที่แข็งแรง 4.มีการประชุมเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง 5.มีเครือข่ายการทำงานมาก 6.มีความรู้เรื่องการทำนาอินทรีย์ 7.มีผู้สืบทอดแนวความคิด 8.มีชื่อเสียงดี	1.มีประสบการณ์การทำเกษตรประณีตมาก 2.นำหลักธรรมะมาใช้ประกอบการนำเสนอข้อมูลได้ดี 3.มีการประชุมเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง 4.มีเครือข่ายการทำงานมาก 5.มีความรู้เรื่องการทำเกษตรผสมผสาน 6.มีผู้สืบทอดแนวความคิด 7.การคมนาคมและการเดินทางเข้าศูนย์ได้สะดวก 8. มีชื่อเสียงดี
2. จุดอ่อน	1.ไม่มีผู้สืบทอดแนวคิดในระดับครัวเรือน 2.สุขภาพไม่ค่อยแข็งแรง 3.อายุมากแล้ว 4.แรงงานมีจำกัด 5.ไปทำงานเพื่อสังคมมากจึงไม่มีเวลาในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ 6.ไม่มีการประชุมเครือข่าย 7.ขาดงบประมาณ 8.น้ำไม่พอเพียงในการทำเกษตร	1.ไม่สามารถขับรถยนต์เดินทางไปทำงานหรือร่วมประชุมได้ 2. การคมนาคมและการเดินทางเข้าศูนย์ไม่ค่อยสะดวก 3.ศูนย์การเรียนรู้อยู่ในสภาพที่ลุ่มจึงมีโอกาสน้ำท่วมบ่อย 4. ขาดงบประมาณ	1.ไม่สามารถขับรถยนต์เดินทางไปทำงานหรือร่วมประชุมได้ 2.อายุมากแล้ว 3.สุขภาพไม่ค่อยแข็งแรง 4. ขาดงบประมาณ 5.น้ำไม่พอเพียง

ตารางที่ 6 การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค (ต่อ)

เครือข่าย / ประเด็น	เครือข่าย		
	ครูบาสุทธินันท์	**พ่อคำเดื่อง**	**พ่อผาย**
3.โอกาส	1.การเสนอขอทุนเพื่อการพัฒนาได้ 2.เป็นศูนย์การเรียนรู้ต่อไป 3.เป็นรูปแบบการทำฟาร์มแบบผสมผสานที่เป็นรูปธรรม 4.มีที่ดินมาก	1.การเสนอขอทุนเพื่อการพัฒนาได้ 2.เป็นศูนย์การเรียนรู้ต่อไป 3. เป็นรูปแบบการทำฟาร์มแบบผสมผสานที่เป็นรูปธรรม 4. มีที่ดินมาก 5. มีแหล่งน้ำที่ดี	1.การเสนอขอทุนเพื่อการพัฒนาได้ 2.เป็นศูนย์การเรียนรู้ต่อไป 3. เป็นรูปแบบการทำฟาร์มแบบผสมผสานที่เป็นรูปธรรมแบบผสมผสานที่เป็นรูปธรรม 4.มีที่ดินมาก
4. อุปสรรค	1.ขาดคนช่วยงานในระดับการปฏิบัติ 2.ขาดการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ	1.ขาดข้อมูลที่เป็นวิชาการสนับสนุน 2.ขาดการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ	1.ขาดข้อมูลที่เป็นวิชาการสนับสนุน 2.ขาดการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ

จากการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค (SWOT)ได้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการที่จะขับเคลื่อนแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ และอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นผู้มีความสำเร็จในการประกอบอาชีพ ดังจะเห็นได้จากการเพิ่มขึ้นของที่ดินที่ปราชญ์ชาวบ้านทั้งสามท่านได้มีการสะสมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ นับ 100 ไร่ และไม่มีหนี้สิน แต่จากการศึกษาผู้วิจัยมีความเป็นห่วงในเรื่องของความยั่งยืนในเรื่องของเครือข่าย เพราะปัจจุบันปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ทุกคนล้วนมีอายุมากแล้ว บางคนไม่มีลูกหลานในการที่จะสืบทอดแนวความคิด หรืออุดมการณ์ในการที่จะยืนหยัดกับอาชีพเกษตรเกษตรกรรมอีกต่อไป เนื่องจากความเจริญด้านเทคโนโลยีเริ่มเข้ามาคุกคามทำให้คนชอบความสะดวกสบายมากขึ้น หรือสำหรับคนที่มีลูกหลานก็ไม่แน่ใจว่าจะซึมซับแนวคิดจากปราชญ์ชาวบ้านได้มากแค่ไหน เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นใหม่และยึดติดกับความทันสมัย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใคร่ขอเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ หรือสำนักงานเกษตรและสหกรณ์แต่ละจังหวัด ควรที่จะค้นหาเกษตรกรในแต่ละจังหวัดที่ประสบความสำเร็จในอาชีพด้าน

การเกษตรเหมือนกับปราชญ์ชาวบ้านทั้งสามท่านนี้ ขึ้นมาเพิ่มขึ้น เพื่อจะได้เป็นแหล่งเรียนรู้และเป็นแบบอย่างในการพัฒนางานด้านการเกษตรให้มีความยั่งยืนต่อไป

4.2.5 รูปแบบการจัดการความรู้เกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

จากกระบวนการวิเคราะห์ผู้มีประโยชน์ร่วมในการจัดการความรู้ การวิเคราะห์การจัดการความรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน จากการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และกระบวนการประชุมกลุ่มย่อย ผู้วิจัยจึงเห็นว่าในกระบวนการจัดการความรู้ดังกล่าว แต่ละเครือข่ายมีกิจกรรมการดำเนินการที่หลากหลาย แต่ก็มีเป้าหมายเดียวกัน และยังไม่มีเอกสารใดๆ ที่บ่งบอกถึงแนวทางการจัดการความรู้ที่ชัดเจน รวมถึงขั้นตอนในการจัดการความรู้ที่ควรจะเป็น เพราะจากการจัดการความรู้ที่ผ่านมาแต่ละฐานการเรียนรู้จะดำเนินการไปตามความถนัด และความคุ้นเคยของตน ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้รวบรวม วิเคราะห์ สังเคราะห์ และประมวลผลจากกิจกรรมการจัดการความรู้ของแต่ละฐานการเรียนรู้ และได้นำข้อมูลเสนอต่อสมาชิกเครือข่ายและปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อกำหนดขั้นตอนของการจัดการความรู้ของเครือข่าย เพื่อให้สะดวกในการนำเสนอ และการนำไปใช้ และสามารถสรุปเป็นขั้นต้อน หรือรูปแบบของการจัดการความรู้ออกเป็น 6 ขั้นตอน คือ 1) การค้นหาตนเอง 2) การสร้างแรงบันดาลใจ 3) การสร้างและแสวงหาความรู้ใหม่ 4) การแลกเปลี่ยนความรู้ 5)การประเมินผล 6) การจัดเก็บและเผยแพร่ข้อมูล ดังนี้

4.2.5.1 การค้นหาตนเอง เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการจัดการความรู้ตามแนวคิดของรูปแบบนี้ ขั้นตอนการค้นหาตนเองถือว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุด เพราะจะทำอย่างไรที่จะให้คนได้เรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง เรียนรู้ในสิ่งที่ผิดพลาดในอดีต ซึ่งครูบาสุทธินันท์ได้กล่าวย้ำว่า “...เราจะเปลี่ยนคนรับรู้ให้เป็นคนเรียนรู้ได้อย่างไร...” จึงเป็นโจทย์ชีวิตอันยิ่งใหญ่ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ดังนั้นในขั้นตอนนี้จึงต้องให้สมาชิกเครือข่ายที่จะไปทำเกษตรประณีตทุกคนมาเข้าอบรมตามหลักสูตร “วิทยากรกระบวนการผู้นำการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง” (วปอ.) จำนวน 5 วัน เพื่อจะให้สมาชิกได้เปิดโลกทัศน์ เพื่อที่จะให้แต่ละคนได้เข้าใจในแนวคิด วิธีการ ทีมวิทยากรจึงจัดให้มีกิจกรรมสอดแทรกในกระบวนการฝึกอบรม เรียกว่า กิจกรรมหัวใจสีชมพู เพื่อเป็นการปรับกระบวนทัศน์ในการทำงาน ฝึกการคิด การวางแผน และกำหนดเป้าหมายการดำเนินชีวิตของตนเอง และให้เข้าใจในหลักการของการทำกษตรประณีต อันจะนำไปสู่การปรับใช้ในอนาคต

ดังนั้นในขั้นตอนนี้เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน จึงพยายามให้สมาชิกเครือข่ายทุกคนได้ย้อนกลับมาทบทวน ดูตนเอง ดูสังคมโลกที่เปลี่ยนแปลงไป จึงกำหนดให้มีและพิจารณาตนเองอย่างรอบด้าน การค้นหาความรู้ด้วยตนเอง การวางแผนชีวิต โดยการหันกลับมาทบทวนในสิ่งที่เคยทำมา (Experience) เพื่อหาข้อบกพร่อง ด้วยกระบวนการสนทนาแลกเปลี่ยน

ความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) ระหว่างสมาชิกในเครือข่ายกันเอง ตลอดทั้งการค้นหาความรู้ทั้งในส่วนที่เป็นเอกสาร สื่อต่างๆ (Explicit Knowledge) เพื่อชี้ให้เห็นถึงแนวทางในการที่จะพัฒนาตนเองสำหรับการประกอบอาชีพของตนเองต่อไป

4.2.5.2 การสร้างแรงบันดาลใจ หลังจากที่สมาชิกเครือข่าย ได้เรียนรู้เกี่ยวกับตนเองแล้วในขั้นตอนนี้จะเป็นการเปิดโลกทัศน์ต่อด้วยการพาไปศึกษาดูงานเรียนรู้จากผู้มีประสบการณ์ เพื่อกระตุ้น และเร่งเร้าให้สมาชิกเกิดความสนใจที่อยากจะทำ ดังนั้นเครือข่ายจะได้พาไปศึกษาดูงานในส่วนของคนที่ทำสำเร็จแล้ว เพื่อที่จะได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกกันเอง สำหรับกิจกรรมการสร้างแรงบันดาลใจนี้จะต้องทำอย่างต่อเนื่อง เพราะการทำเกษตรประณีตอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการทำอาชีพที่ทวนกระแสแนวทางการบริโภคนิยม หรือระบบทุนนิยม จากการดำเนินงานที่ผ่านมาเครือข่ายจะได้สร้างแรงบันดาลใจเป็น 2 ช่วง กล่าวคือ ในช่วงแรกสร้างแรงบันดาลใจด้วยการเข้าสู่แนวคิด เป็นการดำเนินการในช่วงของการอบรม วปอ.ภาคประชาชน โดยเครือข่ายจะได้พาไปศึกษาดูงาน และเรียนรู้จากสื่อในกรณีคนที่ทำสำเร็จแล้ว เช่น การไปศึกษาดูงาน ตามศูนย์ปราชญ์ต่างๆ ซึ่งมีกิจกรรมที่มีความหลากหลาย แตกต่างกัน และเพื่อให้สมาชิกเครือข่ายได้เห็นหลากหลายมิติ จึงได้พาไปดูงานหลายๆ พื้นที่ เช่นการไปเรียนรู้เรื่องเกษตรผสมผสานโดยมีผักหวานป่า เป็นพืชเด่น ของพ่อทวี สะเทินรัมย์ ไปเรียนรู้เรื่องเกษตรผสมผสานโดยมีการเพาะเห็ดในธรรมชาติเป็นหลัก ของพ่อสำเริง เย็นรัมย์ ไปเรียนรู้เรื่องเกษตรผสมผสานโดยมีการเลี้ยงมดแดงเป็นหลักของอาจารย์ไพรัตน์ ชื่นศรี หลังจากนั้นทีมวิทยากรจะได้ชี้ให้เห็นผลของกิจกรรมแต่ละรูปแบบ และหากสมาชิกจะเริ่มต้นในการทำให้เกิดผลจริง สิ่งต่างๆ เหล่านี้มีความสำคัญมาก ดังเช่นคำบอกเล่าของพ่อสมาน คลังไธสง ที่บอกว่า "..ผมเป็นเกษตรกรคนหนึ่งที่อยู่ในระบบเกษตรเคมีมานาน และเมื่อปี 2546 ได้มีโอกาสได้มาอบรมที่ศูนย์พ่อคำเดื่อง ภาษี และได้เห็นต้นไม้เยอะแยะมากมาย ครั้งแรกก็ธรรมดา เพราะเราเคยเห็นมามากเหมือนกัน แต่พอได้ฟังคำบอกเล่าถึงแนวคิด จึงคิดอยากปลูกขึ้นมาทันที และจากนั้นได้ไปดูงานที่บ้านพ่อผาย สร้อยสระกลาง ได้เรียนรู้เกษตรผสมผสาน ทำแล้วมีอยู่มีกิน ตอนนี้ผมยกรูปแบบของพ่อผายมาอยู่ที่สวนผมแล้ว ทำให้มีอยู่มีกิน ได้ขายถึงทุกวันนี้..."

สำหรับการสร้างแรงบันดาลใจในช่วงที่สอง จะเป็การไปเยี่ยมเยือนและให้กำลังใจที่แปลงของสมาชิก กล่าวคือเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจะจัดให้มีการประชุมสัญจรทุกเดือน และในช่วงบ่ายของการประชุมจะได้ไปเยี่ยมเยือนแปลงของสมาชิก เพื่อให้กำลังใจกับสมาชิกในเครือข่าย อันจะเป็นการเสริมแรงในการทำงานได้เป็นอย่างดี ดังคำกล่าวของพ่อบุญทัน ทองงาม สมาชิกเครือข่ายฐานการเรียนรู้ของ ครูบาสุทธินันท์ ที่กล่าว่า "...ผมดีใจมากครับที่ทุกคนมาเยี่ยมผม ถึงแม้วันนี้ผมจะต้องเสียกล้วยสุก เสียผัก เสียปลา เพื่อให้เพื่อนได้อยู่ได้กินตอนที่มา

เยี่ยมผม แต่ผมก็มีความภาคภูมิใจที่เพื่อนๆ มาเยี่ยมผม มาให้กำลังใจผม ผมจะทำให้ดีที่สุดเลยครับ..." จึงนับได้ว่ากระบวนการสร้างแรงบันดาลใจเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ที่เครือข่ายให้ความสำคัญที่จะเกื้อหนุนให้สมาชิกได้มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องใจวันที่มีการประชุม และจากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่ากระบวนการสร้างแรงบันดาลใจนับเป็นการหนุนเสริมให้สมาชิกได้ทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจากการสัมภาษณ์สมาชิกหลายคนบอกว่าเมื่อทำแล้วมีคนมาถาม มาดู ก็จะเกิดกำลังใจที่อยากจะทำต่อ ถึงแม้จะไม่ได้ขายก็ตาม แต่ก็ดีใจที่มีคนมาเยี่ยม ดังนั้นกระบวนการสร้างแรงบันดาลใจจึงเห็นควรที่จะดำเนินการให้เกิดความต่อเนื่องอันจะเป็นการพัฒนาอาชีพที่ยั่งยืน

4.2.5.3 การสร้าง และแสวงหาความรู้ใหม่ ในเมื่อความรู้เก่าล้าสมัย หรือใช้ไม่ได้ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างความรู้ใหม่ขึ้นมาทดแทน จากแนวทางการทำงานของเครือข่ายพบว่า ได้มีแนวทางให้สมาชิกแต่ละคนได้กำหนดหัวข้อที่ตนเองคิดว่าไม่สามารถจัดการหรือแก้ปัญหาได้ เพื่อนำมาเล่าให้สมาชิกในเครือข่ายฟังในเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อจะได้มีการแลกเปลี่ยนแบ่งปันในมุมมองต่างๆ ซึ่งแต่ละคนมีประสบการณ์ที่หลากหลาย จะได้สะท้อนภาพที่เป็นความรู้ฝังลึกของแต่ละคนออกมา อันจะนำไปประยุกต์เป็นความรู้ใหม่ต่อไปได้ เช่น ความรู้เรื่องการจัดการอาหารวัวในหน้าแล้ง การจัดการอาหารสุกรชุมชน การปลูกผักยืนต้น การปลูกผักกินดอก การจัดการระบบน้ำในแปลงผัก ฯลฯ หัวใจสำคัญของขั้นตอนนี้คือ การกำหนดเนื้อหาที่จะนำมาแลกเปลี่ยนกัน และการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ วัฒนธรรมของกลุ่มที่เอื้อให้สมาชิกกระตือรือร้นในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันเพื่อใช้ในการสร้างความรู้ใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ระบบสารสนเทศก็มีส่วนช่วยให้บุคลากรสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกันได้รวดเร็วขึ้นและทำให้การเสาะแสวงหาความรู้ใหม่ๆ จากภายนอกทำได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

จากการศึกษาพบว่ากระบวนการนี้นับเป็นส่วนสำคัญ ที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการจัดการความรู้ของสมาชิกเครือข่าย กับเกษตรกรทั่ว ๆไป เพราะเกษตรกรที่เป็นสมาชิกเครือข่าย จะเป็นผู้ที่กระตือรือร้นในการที่จะเรียนรู้ ทบทวนในสิ่งที่ตนกำลังทำอยู่อย่างต่อเนื่อง ดังเช่นการศึกษา ดิน 5 พลังจากฐานการเรียนรู้บ้านหนองดุม อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นแปลงทดลองสำหรับสูตรพัฒนาดิน 5 พลัง โดยมีอาจารย์ประสงค์ อาจหาญ ร่วมกับเพื่อนสมาชิกทำการทดลองโดยคิดสูตรจากเกร็ดความรู้ที่เก็บเกี่ยวได้จากเพื่อนสมาชิกในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประจำเดือน อาจารย์ประสงค์เล่าว่า "ดินบริเวณนี้เป็นดินที่ขุดขึ้นมาจากสระถูกนำมาปรับปรุงโดยใส่ใบไม้ แกลบ ปุ๋ยคอก ดินเลน ผักตบชวา ที่เรียกว่าสูตร 5 พลัง แล้วปล่อยให้ทับถมกันสูตรนี้ใช้กับดินที่ไม่มีธาตุอาหารสะสมในดินเลย" นอกจากนั้นยังได้เล่าต่อไปว่า "การสร้างหน้าดินอย่างง่าย : หากให้ธรรมชาติฟื้นชีวิตดินเองคงต้องใช้เวลานาน ระหว่างเกษตรกรนักทดลองก็ได้ร่วมกันทดลองการสร้างหน้าดินไว้ปลูกพืชอย่างง่ายโดยวิธีการเลียนแบบธรรมชาติ

คือ นำกิ่งไม้ เปลือกไม้แห้งรองพื้นเป็นแปลง จากนั้นนำปุ๋ยคอกและฟางปูทับ ปิดท้ายด้วยเศษใบไม้แห้งมาคลุม ถ้าอยากให้หน้าดินย่อยสลายเร็วขึ้นก็ใส่จุลินทรีย์ ทิ้งไว้ประมาณ 1-3 เดือน สังเกตกองดินจะยุบตัวเมื่อมีการย่อยสลาย สามารถปลูกพืชผักสวนครัวเจริญเติบโตได้ดี" ในขณะที่อาจารย์ไพรัตน์ ชื่นศรี จากบ้านแสงจันทร์ อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ก็มีชุดความรู้เรื่องดินที่ต่างกันออกไป โดยได้เล่าว่า "ที่นี่ได้ทดลองขุดดินในแปลงนาให้ลึก 1 เมตรเป็นแนวยาว จากนั้นใช้เศษไม้แห้งและใบไม้แห้ง พร้อมทั้งมูลวัว มูลควาย เศษวัชพืชต่าง ๆ รองก้นหลุม จากนั้นก็กลบดิน ปล่อยให้เศษซากพืชซากสัตว์ ย่อยสลายอยู่ใต้ดิน วิธีการนี้จะช่วยให้รากพืชสามารถชอยไชดูดซึมธาตุอาหารได้ตลอดและเต็มที่ จึงโตได้เร็ว" นอกจากนั้นอาจารย์ไพรัตน์ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า "ที่นี่ยังมีกรรมวิธีใช้ต้นไม้ใหญ่ที่ต้านทานต่อสภาพแห้งแล้งได้ดีมาปลูกเพื่อบุกเบิกปรับสภาพดินให้ดี โดยอาศัยใบไม้ที่ร่วงหล่นทับถมแล้วสะสมธาตุอาหารให้กับดิน ถึงแม้ดินอีสานจะแห้งแล้งไม่เหมาะแก่การปลูกพืชมากนัก แต่ก็สามารถพลิกฟื้นได้โดยการให้ธรรมชาติบำบัดกันเอง อันดับแรกจะต้องไม่ตัดต้นไม้ในแปลงนาก่อน แล้วก็ค่อย ๆ พยายามปลูกต้นไม้ร่วมกับพืชชนิดอื่น ๆ โดยปลูกทุกอย่างเท่าที่จะเป็นปุ๋ยชั้นดี ส่วนบริเวณใดที่ดินเลวจนไม่สามารถปลูกอะไรได้เลยนั้นให้ใช้วิธีขุดหลุมแล้วใส่เศษใบไม้ วัชพืช และมูลสัตว์รองก้นหลุมก่อนปลูก เพื่อให้พืชมีอาหารกักตุนไว้ในระยะสั้น ๆ แต่เมื่อต้นไม้เหล่านั้นเติบโตแล้วก็จะให้ประโยชน์ในระยะยาว" จากแนวทางดังกล่าวเป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการที่จะเรียนรู้ เพื่อเอาชนะกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำงานของตนให้ได้ ตามแนวทางของเกษตรประณีต เพราะการที่จะทำอะไรนั้นสมาชิกจะต้องรู้ และเข้าใจตนเองและงานที่ตนเองทำ ดังคำกล่าวของพ่อผายที่ว่า "ดูตนเองให้ออก บอกตนเองให้ได้ ใช้ตนเองให้เป็น" จึงจะทำให้บรรลุผลของการทำเกษตรประณีต

ในกระบวนการจัดการความรู้เกษตรประณีต นอกจากจะต้องค้นหา และการสร้างความรู้ใหม่แล้ว ความรู้ภูมิปัญญายังนับว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สมาชิกส่วนใหญ่ให้ความสำคัญ ยกตัวอย่าง เช่น กระบวนการเพาะเห็ดเลียนแบบธรรมชาติของครอบครัวพ่อคำจันทร์ รัชนี และพ่อทวี สะเทินรัมย์ โดยที่ พ่อคำจันทร์ ได้เล่าว่า "ตนเองและภรรยาชอบกินเห็ด โดยเฉพาะเห็ดขอนขาว ซึ่งเป็นเห็ดที่อร่อย เหนียวกรุบนิด ๆ และเคยเห็นเห็ดขอนขาวมันเกิดเองในธรรมชาติ จึงได้สนทนากับพ่อทวีว่า เราจะสามารถมีเห็ดขอนขาวกินได้ตลอดปีได้อย่างไร จากนั้นจึงได้ไปปรึกษากับพ่อผาย ผู้ซึ่งมีประสบการณ์ และกว้างขวางในแวดวงเกษตร พ่อผายจึงบอกว่าจะไปยากอะไร ถ้าหากเราอยากจะกินทั้งปีก็ไปเอาขอนไม้ที่เคยเกิดเห็ดมาไว้ที่บ้าน แล้วรดน้ำก็สามารถเก็บกินได้ตลอดทั้งปี และต่อมาจึงได้ทดลองดูก็สามารถมีเห็ดกินตลอดทั้งปี จึงนับว่าเป็นการจัดการความรู้ที่ชาญฉลาดของครูภูมิปัญญา" อย่างไรก็ตามยังได้มีข้อสงสัยต่อว่า แล้วขอนที่ไม่มีเชื้อเห็ดเราจะทำได้อย่างไรจึงจะมีเชื้อและได้เก็บเห็ดกิน พ่อทวีจึงได้ติดต่อและประสานงานมากับผู้วิจัย เนื่องจากเคย

พูดคุยกันไว้เมื่อปี 2550 ว่ากระบวนการเพาะเห็ดเลียนแบบในธรรมชาตินี้สามารถกระทำได้ โดยที่เราใส่เชื้อเห็ดขอนขาวเข้าไปในท่อนไม้ จากนั้นนำขอนไม้ไปพักไว้ประมาณ 1 เดือนจึงเอาขอนไม้ไปแช่น้ำ 1-2 คืน จากนั้นเอาขึ้นมาปรับสภาพให้เหมือนกับธรรมชาติที่เห็ดเขาเคยออกดอกคือ มีอุณหภูมิประมาณ 35-38 องศาเซนเซียส ความชื้นสัมพัทธ์ในบรรยากาศประมาณ 85-90 เปอร์เซ็นต์ หรือที่ภาษาชาวบ้านเรียกว่าร้อนอบอ้าวเหมือนฝนจะตก จากนั้นได้พาสมาชิกได้เรียนรู้ และทดลองส่งผลให้เกิดเป็นความรู้และนวัตกรรมใหม่ของเครือข่ายทำให้มีดอกเห็ดสดๆ กินตลอดปี และสร้างรายได้ให้กับครอบครัวได้เป็นอย่างดี

ชุดความรู้เรื่องการปลูกป่าปลูกเห็ดตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง พ่อสำเริงเล่าว่า "เมื่อปีพ.ศ. 2550 ตนเองได้มีโอกาสไปเป็นวิทยากรให้กับเกษตรกรที่มาอบรมเกี่ยวกับ "โครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง" ที่สวนป่าดรุบา สุทธินันท์ และที่นั่น ได้มีหลักสูตรการปลูกป่าปลูกเห็ดตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงด้วย พ่อสำเริงจึงเปลี่ยนจากวิทยากรมาเป็นผู้เรียน และได้รับรู้วิธีการเพาะเห็ดระโงก และเห็ดโคน จากวิทยากรอีกท่านหนึ่ง จากนั้นได้รีบกลับมาเพาะที่แปลงของตนเองโดยเอง โดยการไปเอาดอกเห็ดระโงก และดอกเห็ดโคนแก่ ๆ มาขยำและทำให้ละเอียด นำไปละลายกับน้ำแล้วนำไปรดที่โคนต้นยางนาที่ตนเองปลูกเอาไว้เมื่อ 3 ปีที่แล้ว ในเดือนเมษายน ต่อมาในเดือนพฤศจิกายนเริ่มเห็นดอกเห็ดเกิดบริเวณที่ตนเองเอาเชื้อไปปลูกไว้ แต่ยังไม่มากนัก จึงมีความมั่นใจมากขึ้นว่าน่าจะได้ผล ในฤดูกาลต่อมาจึงได้ทดลองและขยายพื้นที่เพิ่มมากขึ้น และครั้งนี้ได้ทดลองขุดลงไปในดินแล้วเอาเชื้อเห็ดรดกลบด้วยปุ๋ยคอก แล้วใช้ฟางข้าวคลุม พบว่ามีปริมาณเห็ดเพิ่มขึ้นมีกิน มีแจกญาติมิตร และสามารถขายเป็นรายได้มาจุนเจือครอบครัวได้ด้วย จากนั้นจึงได้ขยายแนวคิดนี้ไปให้กับชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

นอกจากนั้นหนึ่งในชุดความรู้ที่ได้นำไปใช้กันอย่างแพร่หลายในเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านคือการเพาะกล้ายางนา เนื่องจากยางนาเป็นราชาแห่งต้นไม้ เป็นต้นไม้ที่โตเร็ว ใช้ประโยชน์ในงานก่อสร้างได้อย่างหลากหลาย คุณสุพรม แงวกุดเรือ เล่าว่า "...ตอนนี้ผมมีต้นไม้ขนาดใหญ่นับร้อยต้น หากลูกชายต้องการที่จะสร้างบ้าน ผมไม่จำเป็นต้องไปซื้อไม้จากที่อื่น เพราะไม้ที่ปลูกไว้เมื่อปี 2546 สามารถนำมาแปรรูปในการสร้างบ้านได้แล้ว..."นอกจากนั้น คุณสุพรมได้เห็นความสำคัญกับการปลูกไม้ยืนต้น ที่มีคุณอนันต์ มีอายุนับพันปี ใช้ประโยชน์ได้ทุกส่วน ตั้งแต่ใบถึงราก อีกทั้งเป็นพืชพลังงานที่มีอนาคตอีกด้วย ตนจึงได้ศึกษาวิธีการเพาะและขยายพันธุ์ยางนาเพื่อปลูก และขายให้เพื่อนสมาชิกที่สนใจ พร้อมกับฝากข้อคิดที่ว่า

"... เมล็ดยางนาเป็นเมล็ดพันธุ์ไม้ที่ธรรมชาติกำหนดขึ้นมาให้คู่กับโลกใบนี้ ถ้าเกษตรกรกังวลในเรื่องความขัดแย้งกับธรรมชาติอยู่ การสูญพันธุ์ของยางนาก็จะติดตามมา มีต้นยางนาหนึ่งต้นเท่ากับมีต้นทุนทางธรรมชาติไว้เป็นมรดกตกทอดให้ลูกหลานสืบต่อไป..."

คุณสุพรมได้เล่าถึงกรรมวิธีการเพาะต้นกล้ายางนาว่า ยางนาเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ เจริญเติบโตได้ดีทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย มีอายุยืนยาวนับพันปี ออกดอกในช่วงเดือนมีนาคม ดังนั้น ในการที่จะเพาะเมล็ดสมาชิกต้องวางแผนงานให้ดี เพราะเมล็ดมีอายุอยู่ได้ไม่นาน หลังจากที่เมล็ดร่วงหล่นลงมาจากต้นจะต้องรีบนำมาเพาะทันที เพราะหากผ่านพ้นเดือนมิถุนายนไปแล้ว เมล็ดจะมีเปอร์เซ็นความงอกต่ำมาก สำหรับการคัดเมล็ดพันธุ์นั้นตนเองได้ลองผิดลองถูกมาหลายปี คุณสุพรมได้เน้นย้ำว่า "การเจริญเติบโตจะดี หากมาจากต้นแม่ที่ดี" ดังนั้นจึงควรเลือกเมล็ดพันธุ์ที่มาจากต้นแม่ที่ดี ควรเลือกเมล็ดพันธุ์ที่โต น้ำหนักดี โดยพิจารณาจากการหล่นของเมล็ด เนื่องจากเมล็ดยางนาจะมีปีก หากพบว่าเมล็ดบินปลิวไปตกไกลจากต้นแม่ต้นแสดงว่าเมล็ดเบา และหากเมล็ดบินปลิวไปตกบริเวณใกล้ต้น หรือทรงพุ่ม แสดงว่ามีน้ำหนักมาก เมล็ดก็จะมีความสมบูรณ์พันธุ์สูง จะงอก และเจริญเติบโตได้ดีกว่า ดังนั้นจึงควรนำมาเพาะต่อไป และการเก็บเมล็ดพันธุ์ควรอยู่ระหว่างเดือนมีนาคม ถึงพฤษภาคม และไม่ควรเกินมิถุนายน เพราะจะทำให้เสียเวลาเปล่า

โดยมีขั้นตอนการเพาะ คือ 1)นำเมล็ดยางนามาตัดปีกออกให้สั้น 2) นำเมล็ดยางนาที่ตัดปีกออกแล้ว ใส่ในกระสอบปุ๋ย มัดปาก แล้วนำไปแช่น้ำ ประมาณสัก 1-3 วัน 3) หมักเมล็ดพันธุ์ยางนาหรือบ่มโดยใช้ขี้เลื่อย หรือฟางข้าวปูที่พื้นหนาพอประมาณ ที่รองพื้นด้วยกระสอบปุ๋ยเพื่อป้องกันไม่ให้รากทะลุลงพื้นโดยตรง รดน้ำให้เปียกชุ่ม ใช้กระสอบป่าน หรือถุงพลาสติกคลุม ประมาณ1- 7 วัน เมล็ดก็จะแตกหน่อให้เห็น 4) วันที่ 5 เตรียมกรอกถุงเพื่อรอการย้ายปลูก และเมื่อวันที่ 8 ของการเพาะรากงอก ออกมาให้เราเอาเมล็ดที่มีรากโผล่ออกมาไปลงใส่ถุงที่มีวัสดุเพาะเมล็ด อาจเป็นดินผสมแกลบเผา ผสมเศษใบไม้ผุๆ หรือผสมปุ๋ยหมักเก่า ๆ ในอัตรา 1:1 โดยวางไว้เฉยๆ แล้วรดน้ำอย่างสม่ำเสมอประมาณ 2 เดือนก็สามารถนำไปปลูก หรือขายได้ จึงนับได้ว่าเป็นการสร้างความรู้ที่มีความเหมาะสมกับบริบทของตนเอง และสมาชิกเครือข่าย

ความรู้เรื่องการปลูกผักหวานป่าของพ่อทวี สะเทินรัมย์ จากเครือข่ายของพ่อผาย อำเภอลำปลายมาศ กล่าวว่า "ผักหวาน นับเป็นชุดความรู้ที่ตนเองภาคภูมิใจ เพียงครั้งแรกที่ได้ไปเห็นจากการไปดูงานที่จังหวัดนครราชสีมา เมื่อประมาณปี 2540 จึงเกิดแรงบันดาลใจอย่างแรงที่อยากจะปลูก จากนั้นได้ขอซื้อเมล็ดผักหวานที่กำลังสุกสีเหลืองมาด้วย ประมาณ 100 เมล็ดๆ ละ 3 บาท แล้วนำมาเพาะได้ 20 ต้น จึงนำไปปลูก นอกจากนั้นได้ไปสอบถามยายดี ซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกัน เนื่องจากยายดีมีต้นผักหวานป่าเกิดอยู่ท้ายสวนหลังบ้าน ซึ่งจำไม่ได้ว่าใครเอามาปลูกไว้เมื่อไหร่ ต้นใหญ่สูงประมาณ 10 เมตร อีกทั้งได้ขอเมล็ดผักหวานของยายดีมาเพาะด้วย จากนั้นจึงได้ขยายพันธุ์ปลูกไปเรื่อยๆ ทั้งต้นเล็ก ต้นใหญ่คิดว่าไม่น้อยกว่า 300 ต้น ทำให้ตนเอง

และญาติพี่น้องมีผักหวานกินตลอดทั้งปี และขายได้ปีที่แล้วไม่น่าจะน้อยกว่า 3,000 บาท และตอนนี้ได้ขยายชุดความรู้นี้ไปสู่เพื่อนสมาชิกทั่วไปแล้ว"

การปรับปรุงดิน เพราะดินจัดเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญในการปลูกพืช ดังนั้นสมาชิกเครือข่ายทุกคนจะให้ความสำคัญกับการจัดการความรู้เรื่องดิน ดังเช่นกรณีการสร้างดินใหม่พ่อสมพงษ์ ชุบไธสง จากอำเภอพุทไธสงค์ ได้เล่าให้ฟังว่า "ตนเองได้เก็บมูลทุกอย่างไปใส่ให้ดินดี กล่าวคือ วิธีการคืนชีวิตให้ดินของพ่อสมพงษ์ สมาชิกฐานการเรียนรู้ครูบาสุทธินันท์ อ.สตึก จ.บุรีรัมย์ ที่ใช้วิธีเลียนแบบธรรมชาติ โดยนำเศษใบไม้และสารพัดวัชพืชทุกสิ่งทุกอย่าง ขนมาใส่ในแปลงนา รวมถึงมูลวัว มูลควาย พ่อสมพงษ์ได้เล่าต่อไปว่าต้องไปเก็บตอนโพล้เพล้ตามถนนในหมู่บ้าน หลังจากที่เพื่อนบ้านนำวัว ควายกลับบ้านกันหมดแล้ว พ่อสมพงษ์ได้ทำอย่างต่อเนื่องจนถูกตั้งสมญานามว่าเป็นเทศบาลประจำหมู่บ้าน และถูกหยามเหยียดว่า คิดและทำอะไรไม่เหมือนชาวบ้าน แต่พ่อสมพงษ์ก็ไม่เคยย่อท้อ กลับแปลงมาเป็นกำลังใจในการทำงาน และทำต่อไปเพื่อใช้ผลงานเป็นเครื่องพิสูจน์ให้พวกเขาเห็น จนเกิดการยอมรับในเวลาต่อมา นอกจากนั้น พ่อสมพงษ์ยังเป็นผู้คิดค้นเคล็ดลับการตรวจสภาพดิน ที่เหมาะต่อการปลูกพืชคือต้องเป็นดินที่เย็น โดยได้เล่าให้ฟังว่าเคล็ดลับนี้ได้มาโดยบังเอิญขณะเดินอยู่ในแปลงนาตอนกลางคืน ในระหว่างที่เดินอยู่นั้นเกิดความชื้นจับที่ขา ทำให้พ่อสมพงษ์ต้องก้มลงใช้มือลูบคลำดิน ก็พบว่าดินบริเวณนั้นเย็น จากนั้นไปทดลองใช้มือคลำดินบริเวณแปลงนาที่ไม่ได้ปรับปรุง พบว่าดินนั้นกลับร้อน จึงได้เปรียบเทียบการปลูกพืชระหว่าดิน 2 ชนิด ปรากฏว่าดินเย็นได้ผลผลิตดีกว่า ดังนั้นพ่อสมพงษ์จึงได้เปลี่ยนดินที่แปลงนาของตนเองให้เป็นดินเย็นทั้งหมด กลับกลายเป็นแปลงปลูกข้าวที่งอกงามควบคู่ไปกับไม้ใหญ่ และพืชผักสวนครัวสนับสนุนเกื้อกูลกัน ถึงวันนี้พ่อสมพงษ์มีรายได้จากการเก็บผลผลิตขายทุกวันจนกระทั่งคนในหมู่บ้านอิจฉา จึงนับได้ว่าเป็นชุดความรู้ที่คิดค้นขึ้นมาเพื่อปรับใช้กับตนเองเป็นหลัก แต่ถ้าหากใครจะเอาแนวทางไปปฏิบัติก็สามารถทำได้

กระบวนการค้นหาความรู้เรื่องพืชของคุณสุรคล พิมวัน หนึ่งในเกษตรต้นแบบรุ่นแรกๆ สมาชิกเครือข่ายของพ่อคำเดื่อง ภาษี ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ที่อำเภอแคนดง คุณสุรคลได้เล่าให้ฟังว่า "...จริง ๆ แล้วความรู้ในการทำเกษตรที่ทำอยู่ทุกวันนี้ส่วนใหญ่ได้มาจากบรรพบุรุษแทบทั้งนั้น โดยเฉพาะตนเองได้เรียนรู้อาชีพการทำเกษตรจากพ่อเป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการทำนา การปลูกมันสำปะหลัง การปลูกปอ และเรื่องอื่นๆ อีกมากมาย ซึ่งเป็นความรู้ภูมิปัญญาที่สามารถสืบทอดไปสู่คนรุ่นหลังได้ แต่ในตอนที่เรานำมาปฏิบัติเราอาจจะต้องนำมาประยุกต์ให้เข้ากับสถานการณ์ และปัจจัยการผลิตของเราที่มีอยู่ แต่จากที่ทำเกษตรประณีตมามีอยู่เรื่องหนึ่งที่ตนเองมีความประทับใจมาก เพราะไม่เคยทำมาก่อนก็คือ "การปลูก และการตอนกิ่งบักแซว" เนื่องจากในช่วงแรกที่ตนเองทำเกษตรประณีตไม่รู้จะปลูกต้นอะไรดี เนื่องจากที่นาของ

ตนเองเป็นที่ลุ่ม น้ำท่วมขังติดต่อกันมาเป็นเวลาหลายปีในช่วงฤดูฝ จึงได้พยายามสอบถามและไปสอบถามจากผู้รู้หลายๆ คน และได้ไปดูแปลงการปลูกบักแซวที่บ้านพ่อคำเดื่อง ซึ่งมีลักษณะเป็นที่ลุ่มเหมือนกัน จากนั้นจึงได้ไปซื้อกิ่งตอนมาปลูกจำนวน 20 ต้น และได้ลองผิดลองถูกหลายรอบจนกระทั่งต้นโตจึงมีแนวความคิดว่าอยากจะตอนกิ่งพันธุ์ขาย แต่ก็ไม่รู้ว่าเขาตอนกันอย่างไร จึงได้พยายามหาดูวิธีการตามหนังสือต่าง ๆ จากนั้นจึงได้นำมาทดลองตอนดู โดยการใช้มีดที่คมๆ ไปควั่นรอบกิ่งห่างจากปลายยอดประมาณ 50 ซม. แล้วขูดเบาๆ เพื่อเอาเมือกออก จากนั้นหุ้มด้วยถุงพลาสติกที่บรรจุขุยมะพร้าวอยู่ ประมาณ 1 เดือน รากของหมากแซวออกเต็มไปหมดเลย แข็งแรงดีมาก จากตนเองและภรรยาจึงได้นำไปลงถุงปักชำปรากฏว่ารากของหมากแซวแข็งแรงดีมาก และในปี 2549 เฉพาะที่ขายกิ่งตอนหมากแซวได้เงินนับหมื่นบาท ซึ่งทำให้ตนเองเกิดความประทับใจมาก กับความรู้ที่ได้ใหม่ที่ได้รับ..." นอกจากนั้นยังมีชุดความรู้เกี่ยวกับการจัดการน้ำมือสอง การเลี้ยงไก่ไข่ การเลี้ยงหมู อีกที่คุณสุรคลได้เล่าให้ฟัง

ในการสร้างและแสวงหาความรู้ใหม่ของสมาชิกเครือข่าย จึงนับได้ว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ ที่จะต้องเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา เพื่อปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของตนเอง และการแลกเปลี่ยนแบ่งปันกับสมาชิกเครือข่าย ซึ่งจะทำให้ความรู้มีชีวิตชีวา สามารถนำไปใช้ให้เกิดผลได้จริง

4.2.5.4 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่เครือข่ายให้ความสำคัญ เพราะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน(Socialization) เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ข้อคิดเห็น ความเชื่อ วิธีการ ฯลฯ ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ฝังลึกที่อยู่ในตัวของสมาชิก และปราชญ์ชาวบ้าน การแลกเปลี่ยนความรู้นอกจากจะเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ทั้งในระดับการเรียนรู้ และเลียนรู้แล้วยังเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างแรงบันดาลใจให้กับสมาชิกในการที่จะต่อสู้กับชีวิต และการประกอบอาชีพ ต้องยอมรับด้วยเหตุผลประการหนึ่งว่าอาชีพเกษตรส่วนใหญ่เป็นอาชีพที่จะต้องใช้เวลานานจึงจะเห็นผล ดังนั้นช่วงระยะเวลาแห่งการรอคอยความสำเร็จจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีเครือข่ายคอยให้กำลังใจซึ่งกันและกัน

"การแลกเปลี่ยนอยู่เป็นนิต ตามหลักอปหานิยธรรม สร้างพลังการเรียนรู้" พ่อสกุล แก้วเลื่อน เกษตรต้นแบบรุ่นที่ 1 เครือข่ายของพ่อผาย สร้อยสระกลาง เล่าว่าในการพบปะพูดคุยกันอยู่เป็นประจำของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านนับเป็นสิ่งที่ดี เพราะจะเป็นการกระตุ้น และสร้างกำลังใจ ให้กันและกัน เพราะบางทีคนเราทำไปแล้วเกิดความเหนื่อย และท้อแท้ห่อเหี่ยว นึกอะไรไม่ออก ครั้นเวลาได้พบกับเพื่อนที่มีแนวทางการทำงานที่คล้ายกัน หรือเหมือนกันก็จะได้ปรับทุกข์ แก้ปัญหาในสิ่งที่เกิดขึ้นร่วมกันได้ ดังคำสอนตามหลัก "อปหานิยธรรม" ของพระพุทธเจ้าที่ว่า "หมั่นประชุมและเลิกประชุมอย่างพร้อมเพรียงกันอยู่เป็นนิจ" ซึ่งจะสร้าง

ความเข้าใจ และแก้ปัญหาในการทำงานให้สำเร็จได้ ตลอดทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในส่วนของความรู้ หรือเทคนิคในการทำงานใหม่ ๆ หรืออะไรที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพของตน และเพื่อนสมาชิกเครือข่าย อันจะเป็นแรงเสริม และพลังให้การทำงานมีประสิทธิภาพ และมีความยั่งยืน

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้นับว่าเป็นการสกัดความรู้ออกจากตัวคน (Externalization) เป็นการเปลี่ยนความรู้ฝังลึกที่อยู่ในตัวสมาชิกในแต่ละคนให้ไปสู่ความรู้ที่ชัดแจ้งที่ผู้อื่นสามารถเข้าถึงได้ จากการดำเนินการที่ผ่านมาพบว่ามีการดำเนินการ 4 รูปแบบ คือ

(1) การเรียนรู้ในชุมชนเครือข่าย สมาชิกในแต่ละฐานการเรียนรู้ที่เป็นศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านจะใช้เวทีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือเวทีการประชุมประจำเดือนในการถ่ายทอดความรู้การทำเกษตรประณีต (ชุดความรู้ในแต่ละกิจกรรม) โดยผ่านเรื่องเล่าทั้งเป็นการสนทนากลุ่ม และเป็นการสนทนาเดี่ยวเพื่อให้ได้แนวคิดใหม่ๆ ในระดับสมาชิกด้วยกันเองอันจะนำไปสู่ความสำเร็จในการประกอบอาชีพของตน

จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้ภายในเครือข่ายทั้ง 3 เครือข่าย ประกอบด้วยเครือข่ายการเรียนรู้ของครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ พ่อคำเดื่อง ภาษี และพ่อผาย สร้อยสระกลาง พบว่าทั้ง 3 เครือข่ายจะมีกระบวนการเรียนรู้ภายในเครือข่ายที่คล้ายกัน กล่าวคือ จะมีการประชุมสมาชิกเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง เพื่อที่จะได้พูดถึงในสิ่งที่แต่ละคนได้มีการจัดการความรู้ไป ว่าเกิดผลเป็นอย่างไร มีอะไรที่เป็นปัญหา และมีอะไรที่ประสบความสำเร็จ แต่จะแตกต่างกันอยู่ในเรื่องของวิธีการ กล่าวคือ ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2551 เป็นต้นมา เครือข่ายการเรียนรู้ครูบาสุทธินันท์ไม่ได้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ ของสมาชิกเครือข่าย เนื่องจากปัญหาด้านสุขภาพและภาระงานของครูบาสุทธินันท์ ที่จะต้องไปช่วยงานในระดับที่สูงขึ้นอีกหลายหน่วยงาน เช่น เป็นกรรมการสภามหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เป็นคณะกรรมการสภาการศึกษาแห่งชาติ และอีกหลายๆ หน่วยงาน จึงทำให้ไม่มีเวลาให้กับสมาชิกเครือข่าย ส่งผลให้สมาชิกเครือข่ายขาดการรวมตัวกันในการที่จะพบปะพูดคุยกัน ตลอดทั้งงบประมาณที่จะมาจัดเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จึงส่งผลให้สมาชิกส่วนใหญ่เลิกทำเกษตรประณีต ซึ่งคิดเป็นสัดส่วนที่มากกว่าเมื่อเทียบกับเครือข่ายอื่น ๆ

อย่างไรก็ตามด้วยกระบวนการตามแนวคิดของเกษตรประณีต ได้ส่งผลให้สมาชิกเครือข่ายของครูบาสุทธินันท์ ได้กลับมารวมตัวกันเป็นเครือข่ายย่อยๆ ตามฐานการเรียนรู้ของผู้ช่วยนักวิจัย คือของอาจารย์ไพรัตน์ ชื่นศรี และอาจารย์ประสงค์ อาจหาญ ซึ่งก็มีกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งปลายปี พ.ศ. 2551 อาจารย์ไพรัตน์ ได้ลาออกจากราชการครู จึงได้รับการแต่งตั้งจากสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ให้เป็นปราชญ์ชาวบ้าน และได้เริ่มกระบวนการขับเคลื่อนการจัดการความรู้เกษตรประณีตต่อมา

แต่สำหรับการจัดการเรียนรู้ของเครือข่ายพ่อผาย และพ่อคำเดื่องนั้น ได้มีการจัดการเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่องจึงทำให้เกิดความต่อเนื่องของกิจกรรม แต่ก็จะมีความแตกต่างกันอยู่บ้างของทั้งสองเครือข่ายนี้ เพราะจากเสียงสะท้อนของสมาชิกที่เลิกทำเกษตรประณีตไปแล้ว 3 ท่าน เล่าให้ฟังว่า "...เครือข่ายของพ่อคำเดื่องจะมุ่งแต่หาสมาชิกรายใหม่ไปเรื่อย ๆ โดยที่ไม่ค่อยสนใจรายเก่า ๆ เท่าไหร่นัก เพราะหากคนเก่าไปอบรมจะไม่ได้ค่าหัวในการอบรม หรือไม่ได้ค่าใช้จ่ายกับสมาชิกที่มีชื่ออยู่แล้ว ดังนั้นจึงหารายใหม่ไป เรื่อยๆ เพื่อจะได้ค่าหัวในการอบรม ..." ในส่วนของเครือข่ายพ่อผาย จะให้ความสำคัญกับสมาชิกทุกคน และมาประชุมกันอย่างต่อเนื่องเรื่อยมา ส่งผลให้สมาชิกเครือข่ายของพ่อผาย ยังคงมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องมากที่สุด

(2) การเรียนรู้ข้ามชุมชนในเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ที่มีการจัดประชุมสัญจรทุก 2 เดือนมีการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ด้านการทำการเกษตรซึ่งกัน เช่น การปลูกต้นไม้ การแปรรูป พันธุ์พืช สารไล่แมลง และปุ๋ยชีวภาพ สำหรับการจัดประชุมสัญจรระหว่างเครือข่ายนี้ จะมีมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่นเป็นผู้ประสานงานหลักในการดำเนินการประชุม ซึ่งจะหมุนเวียนกันไปตามพื้นที่ต่างๆ ของเครือข่ายในพื้นที่ 4 จังหวัด คือ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดนครราชสีมา บรีรัมย์ และจังหวัดสุรินท์ และจากการสนทนากับเลขาฯ มูลนิธิฯ แพทย์หญิงทานทิพย์ ธำรงวรางกูร พบว่าการจัดการประชุมและการขับเคลื่อนแนวคิดเกษตรประณีตเป็นเรื่องที่มีความลำบากพอสมควรเนื่องจากเป็นการทำงานที่ต้านกับกระแสการบริโภคนิยม ซึ่งคนยังมีความต้องการอะไรต่ออะไรอีกมากมาย ดังนั้นการหมุนเวียนประชุมสัญจรเป็นเรื่องที่เหนื่อยเอาการเช่นกัน เพราะพื้นที่กว้าง และเครือข่ายเรามีมาก โอกาสที่จะหมุนเวียนกลับมาพบปะที่เดิมในรอบปีก็เป็นเรื่องที่ลำบาก อีกทั้งต้องใช้งบประมาณค่อนข้างจะมาก ซึ่งงบประมาณส่วนนี้มูลนิธิฯ จะเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ โดยแยกออกเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ประกอบด้วยค่าตอบแทนปราชญ์ชาวบ้าน ครั้งละ 500 บาท/คน นักวิจัย ครั้งละ 500 บาท/คน ผู้ช่วยปราชญ์ชาวบ้าน สมาชิกเครือข่ายครั้งละ 200 บาท/คน สำหรับค่าอาหารเที่ยงนั้นจะเป็นลักษณะเหมาจ่ายหัวละ 50 บาท/มื้อ และค่าอาหารว่างหัวละ 20 บาท/มื้อ และตอนนี้ สสส. ไม่ได้ให้งบประมาณสนับสนุนแล้ว เนื่องจากหมดโครงการ จะต้องเอางบประมาณของมูลนิธิเข้ามาเสริม ซึ่งเงินของมูลนิธิเองก็มีไม่มาก ดังนั้น ในระยะต่อไปมูลนิธิเอง คงจะดำเนินการเฉพาะในส่วนของพื้นที่จังหวัดขอนแก่น สำหรับเครือข่ายอื่น ๆ คงต้องดูอยู่ห่าง ๆ หรืออาจจะพบปะกันเป็นช่วง ๆ (สัมภาษณ์พ่อคำเดื่อง ภาษี เพิ่มเติม วันที่ 20 กรกฎาคม 2552)

ภาพที่ 10 การประชุมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

(3) การเรียนรู้ข้ามเครือข่ายผ่านการบรรยาย สมาชิกเครือข่าย และปราชญ์ชาวบ้านล้วนแต่เป็นคนที่มีความรู้ด้านการปฏิบัติสูง จึงมักจะถูกเชิญไปเป็นวิทยากรอยู่เป็นประจำก็จะใช้เวทีการบรรยายในการถ่ายทอดความรู้ เช่น ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ ฉายา "ปราชญ์ชาวบ้านผู้ไม่หยุดเรียนรู้" เจ้าของแนวคิด "ยูคาลิปตัส และไม้ยืนต้น" พ่อผาย สร้อยสระกลาง ฉายา "ปราชญ์นักคิดและนักจัดการ" เจ้าของแนวคิด "เกษตรผสมผสาน ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก" พ่อคำเดื่อง ภายี ฉายา "ฟูกูโอกะเมืองไทย" เจ้าของแนวคิด "ทำนาอินทรีย์ และยางนา" ที่ต้องเดินทางไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้อยู่เป็นประจำ

นอกจากนั้นสมาชิกเครือข่าย ในระดับเกษตรต้นแบบอีกหลายคนที่สามารถเป็นวิทยากร และได้รับเกียรติให้เดินทางไปบรรยายตามหน่วยงาน หรือองค์กรต่าง ๆ เช่น โรงเรียน มหาวิทยาลัย สำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล สำนักงานเกษตรอำเภอ เกษตรจังหวัด หรือพัฒนาชุมชนให้ไปบรรยาย ประกอบด้วย อาจารย์บุญสวน แคนตะ เป็นวิทยากรบรรยายเรื่องการเลี้ยงกบ และเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง พ่อทวี สะเทินรัมย์ บรรยายเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และการปลูกผักหวานป่า เกษตรประณีต พ่อสกุล แก้วเลื่อน บรรยายเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรประณีต เกษตรผสมผสาน คุณสุพรม แงวกุดเรือ บรรยายเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรประณีต การเพาะกล้ายางนาและการทำปุ๋ยอินทรีย์ เป็นต้น นับเป็นการเผยแพร่แนวคิด และความรู้ที่หลากหลายเพื่อข้ามไปสู่องค์กร เครือข่าย และหน่วยงานอื่นๆ ให้ได้รับทราบเกี่ยวกับการทำเกษตรประณีต อันจะนำไปสู่การขับเคลื่อนต่อไปในอนาคต

(4) การเรียนรู้ข้ามเครือข่ายผ่านการสนทนา และดูงาน เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ในกรณีที่มีชุมชนและเครือข่ายอื่นๆ มาศึกษาดูงานในศูนย์การเรียนรู้ หรือแปลงเกษตรประณีตของแต่ละคน เช่น เกษตรกรทั่วไป บริษัทในเครือซีเมนต์ไทย มหาวิทยาลัย ธกส. อบต. กศน. และโรงเรียน เป็นต้น ซึ่งนับเป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน เพื่อถ่ายทอดสู่อีกคนหนึ่ง ตลอดทั้งการสร้างแรงบันดาลใจในการที่จะทำเกษตรประณีต จากนั้นจึงลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง มีการเรียนรู้ ศึกษาทดลองเพิ่มเติมอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดความรู้ที่ชัดแจ้ง

ภาพที่ 11 เจ้าหน้าที่เครือซีเมนต์ไทยมาเรียนรู้เกษตรประณีต

ครูบาสุทธินันท์ พ่อผาย พ่อคำเดื่อง ปราชญ์ทั้ง 3 ท่าน ต่างได้เล่าให้ฟังและมีความสอดคล้องกันว่าในการทำเกษตรประณีตนั้นได้พบปะกับบุคคลที่หลากหลายอาชีพ ซึ่งปกติจะพบปะกับผู้คนมากมายอยู่แล้ว แต่เมื่อมาทำเกษตรประณีตยิ่งทให้รู้จักคนที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น ดังนั้นจึงได้มีโอกาสได้ประชาสัมพันธ์หรือขายแนวความคิดให้กับผู้ที่มาเยือน สอดคล้องกับพ่อสำเริง คุณสุรคล และพ่อทวี ต่างก็มีความเห็นว่า ตนเองมาทำเกษตรประณีตแล้วได้รู้จักคนที่อยู่ในวงการอื่นๆ เพิ่มมากขึ้น ไม่เพียงแต่ในภาคเกษตรเท่านั้นที่มาศึกษาเรียนรู้ ภาคอุตสาหกรรมก็ลงมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วย เช่น บริษัทในเครือปูนซีเมนต์ไทยต้องลงมาอยู่เป็นสัปดาห์ เพื่อเรียนรู้วิถีความเป็นอยู่ของเกษตรกร

5) การประเมินผลความรู้ (Knowledge evaluation) เป็นกระบวนการทดสอบความรู้ที่ได้จากเอกสาร หรือข้อมูลข่าวสาร (Explicit Knowledge) เป็นการนำความรู้ที่ชัดแจ้งไปปฏิบัติ ประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ มีการเรียนรู้ ทดลอง ปรับปรุงของเก่าให้เกิดคุณค่า และมูลค่า

อย่างต่อเนื่อง นับได้ว่าเกิดการเรียนรู้เป็นความรู้ฝังลึกที่ยกระดับขึ้นไปอีกในตัวบุคคล และสมาชิกถือเป็นการฝังหรือผนึกความรู้ (Internationalization) เพื่อพิสูจน์ว่าความรู้ที่ได้มาสามารถนำมาใช้ในการประกอบอาชีพของตนเองได้จริง เช่น ความรู้เรื่องการใช้ใบไม้เป็นอาหารทดแทนในการเลี้ยงโคในฤดูแล้ง การปลูกไผ่หมาจู การเผาถ่าน ของครูบาสุทธินันท์ การปลูกยางนาเพื่อสร้างพลังงานทดแทน ของพ่อคำเดื่อง การปลูกป่าปลูกเห็ดของพ่อสำเริง เย็นรัมย์ การปลูกผักหวานป่าของพ่อทวี สะเทินรัมย์ การปลูกไผ่ของพ่อสกุล แก้วเลื่อน การเลี้ยงกบของพ่อบุญสวน แคนตะ เป็นต้น และมีพัฒนาองค์ความรู้ต่อไปจนกระทั่งแน่ใจว่าเป็นความรู้ที่สามารถเข้ากับบริบทของตน (Tacit Knowledge) สามารถนำไปแก้ปัญหา และเพิ่มผลผลิตของตนเองได้

การประเมินผลความรู้ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญในการที่จะบอกได้ว่าความรู้นั้นสามารถนำไปใช้ได้หรือใช้ไม่ได้อย่างไร ภายใต้เงื่อนไข หรือบริบทอย่างไร ยกตัวอย่างเช่นองค์ความรู้เรื่องการเพาะกล้ายางนาของคุณสุพรม แงวกุดเรือ ที่ระบุว่าในการที่จะเอาเมล็ดไปเพาะนั้นจะต้องไม่เป็นหลังเดือนมิถุนายน เพราะถ้าหากหลังเดือนมิถุนายนไปแล้วเปอร์เซ็นต์ความงอกจะน้อยลง และจากความรู้ดังกล่าวผู้วิจัยจึงเกิดความสงสัย และได้นำเมล็ดยางนาไปทดลองเปรียบเทียบเพื่อจะดูว่าเป็นไปตามคำแนะนำหรือไม่ โดยได้เก็บเมล็ดยางนามา 200 เมล็ดในเดือนเมษายน 2552 และได้แบ่งการเพาะออกเป็น 2 ช่วง โดย 100 เมล็ดแรก เพาะเมื่อเดือนวันที่ 20 เมษายน 2552 และอีก 100 เมล็ดชุดที่ 2 เพาะในวันที่ 20 มิถุนายน 2552 ผลการเปรียบเทียบพบว่า ชุดแรกมีเปอร์เซ็นต์ความงอกเป็นร้อยละ 76 ชุดที่สอง มีเปอร์เซ็นต์ความงอกเป็นร้อยละ 21 ซึ่งแตกต่างกันอย่างชัดเจน ถึงแม้จะเก็บเมล็ดไว้ในตู้เย็นก็ตาม แสดงให้เห็นว่าความรู้การเพาะกล้ายางนาของคุณสุพรม มีความน่าเชื่อถือมาก

นอกจากนั้นผู้วิจัยได้ไปสอบถามเกี่ยวกับความรู้เรื่องการปลูกผักหวานของพ่อสิงห์ ทับสุลิ ซึ่งได้รับความรู้จากพ่อทวี สะเทินรัมย์ ไปและแนะนำให้ปลูกต้นปลูกผักหวานควบคู่กับไม้ยืนต้นอื่นๆ หรือต้นไม้ใหญ่ เพื่อให้ต้นผักหวานได้อาศัยร่มเงา ในระยะแรก และจากการปลูกของพ่อสิงห์ก็พบว่าเป็นอย่างนั้นจริง เพราะกลุ่มที่ปลูกกลางแจ้ง และทำร่มเงาให้ตายทั้งหมด 10 ต้น ส่วนต้นที่ปลูกร่วมกับต้นยางนา และน้อยหน่า เหลือมากกว่า 60 เปอร์เซ็นต์ ดังนั้นพ่อสิงห์จึงได้ฝากต่อไปว่า สำหรับคนที่จะปลูกผักหวานควรที่จะปลูกกับต้นยางนา เพราะโตเร็วและแข็งแรงกว่า จึงนับได้ว่าเป็นความรู้ที่สามารถนำไปใช้ได้จริง

6) การจัดเก็บ และเผยแพร่ความรู้ เป็นการรวบรวมความรู้ (Combination) โดยนำความรู้ชัดแจ้งที่มีอยู่ในชุมชน หรือของสมาชิก และปราชญ์ชาวบ้านมารวบรวมอยู่ในรูปของเอกสาร หรือสื่อต่างๆ เพื่อให้สมาชิกทั้งใน และนอกชุมชนสามารถเข้าถึงได้ง่ายเป็นความรู้ที่ชัดแจ้งที่ยกระดับเพิ่มมากขึ้น ซึ่งพ่อบุญสวน แคนตะ สมาชิกเครือข่ายที่เป็น

ต้นฉบับของชุดความรู้ “การเลี้ยงกบกับสวนครัวหลังบ้าน” มีความชำนาญในการเลี้ยงกบและการปลูกพืชผักสวนครัวในระบบอินทรีย์ เพื่อการพึ่งตนเอง พ่อบุญสวนเล่าว่า “...ชุดความรู้เหล่านี้ตนเองก็พัฒนามาจากการอ่านหนังสือ การเข้าอบรม การฟังคนอื่นเล่าให้ฟังจากการศึกษาดูงาน แล้วนำมาปฏิบัติลองผิดลองถูกซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนกระทั่งกลายมาเป็นองค์ความรู้ของตนเองในปัจจุบัน...” จากนั้นจึงได้ทำเป็นเอกสาร แผ่นพับที่รวบรวมชุดความรู้ (Explicit Knowledge) เพื่อให้ผู้สนใจในการเรียนรู้ต่อไป นอกจากนั้นเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านยังได้จัดทำเอกสารเผยแพร่ต่างๆ ประกอบด้วย 1) หนังสือ เช่น คนนอกระบบ ดินดิ้นได้ ของครูบาสุทธินันท์ 2) วารสาร รายงานการวิจัย เช่น วารสารค้ำคูน ก้าวทันปราชญ์ชาวบ้าน ของมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี ฯ 3) แผ่นบันทึกเสียง และภาพเคลื่อนไหว (วีซีดี. วีซีดี) ของเครือข่ายปราชญ์ และของพ่อทองศรีธรรมมา พ่อสำเริง เย็นรัมย์ และ4) แผ่นพับ และเอกสารประกอบการบรรยายต่างๆ ที่ผู้สนใจทั่วไปสามารถเข้าถึงได้โดยง่าย

4.2.6 สรุปกระบวนการจัดการความรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

จากการศึกษาการจัดการความรู้เกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านทั้งสามเครือข่ายประกอบด้วยเครือข่ายครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ พ่อผายสร้อยสระกลาง และพ่อคำเดื่อง ภาษี พบว่าทั้งสามเครือข่ายจะมีกระบวนการด้านการพัฒนาเครือข่าย และการทำงานที่ต่างกัน กล่าวคือตั้งแต่ปี 2551 เป็นต้นมาเครือข่ายครูบาสุทธินั้นจะไม่ค่อยได้เข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมากนัก สมาชิกเครือข่ายที่ทำเกษตรประณีตจะไม่ค่อยได้มาพบปะ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันมากนัก การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้จะเน้นการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ตนเองเป็นหลัก และจะเน้นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้กลุ่มเกษตรกรทั่วๆไป ที่สนใจเรียนรู้ที่ผ่านโครงการของหน่วยงานภาครัฐเข้ามา เช่น โครงการฟื้นฟูอาชีพเกษตรกร โครงการเศรษฐกิจพอเพียง หรือหน่วยงานอื่นๆ ที่ต้องการเข้ามาเรียนรู้ ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากปัญหาสุขภาพของครูบาที่ยังไม่ฟื้นตัวเป็นปกติครั้นที่ประสบอุบัติเหตุเมื่อปี 2538 ภาระงานเนื่องจากครูบาสุทธินันท์ เป็นปราชญ์เกษตร และครูภูมิปัญญาไทยที่มีความสามาถด้านกระบวนการคิด การพูด และการนำเสนอ จึงทำให้ได้มีโอกาสไปช่วยงานให้กับหลายองค์กร จึงไม่ค่อยมีเวลาในการทำงานกับเครือข่าย ได้ส่งผลให้สมาชิกเครือข่ายส่วนใหญ่ได้หยุดการทำเกษตรประณีตไป และมีสมาชิกเพียงบางรายเท่านั้นที่ยังมีความสนใจที่จะเรียนรู้ต่อ จึงได้ไปร่วมกับเครือข่ายอื่นๆ และในขณะเดียวกันอาจารย์ไพรัตน์ ชื่นศรี หนึ่งในสมาชิก และผู้ช่วยนักวิจัยที่เคยทำงานร่วมกับครูบาสุทธินันท์ ได้พัฒนากระบวนการเรียนรู้และสืบทอดเจตนารมณ์การทำเกษตรประณีต ประกอบกับได้รับแรงหนุนเสริมจากพ่อคำเดื่อง และพ่อผาย จึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นปราชญ์ชาวบ้านจากสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เมื่อปลายปี พ.ศ. 2551 และได้ขับเคลื่อนเครือข่ายต่อจากครูบาสุทธินันท์จนถึงปัจจุบัน

สำหรับเครือข่ายของพ่อผาย และพ่อคำเดื่องยังดำเนินงานร่วมกับมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี จังหวัดขอนแก่นอย่างเหนียวแน่น มีกระบวนการประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งมีการอบรม วปอ.ภาคประชาชน เพื่อสร้างเกษตรต้นแบบอยู่เช่นเดิม แต่มีเป้าหมายลดลง คือได้รับงบประมาณจากมูลนิธิเพียงปีละ 3 รุ่น ๆ ละ 50 คน และหลักสูตรได้มีการปรับเปลี่ยนไป จากเดิม 5 วัน เป็น 3 วัน เนื่องจากได้มีการประเมินผลแล้วพบว่าการอบรม 3 วัน กับ 5 วันไม่มีความแตกต่างกันในกระบวนการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดในการนำไปปฏิบัติ นอกจากนั้นยังพบว่าการอบรม 5 วันทำให้คนอ่อนล้า และทิ้งงานที่ต้องดูแลประจำอยู่ที่บ้านทำให้เสียเวลามาก อีกทั้งยังต้องใช้จ่ายงบประมาณมากที่มากกว่าจึงได้ปรับกระบวนการทำงาน นอกจากนั้นกระบวนการพัฒนาและกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของศูนย์ได้มีการอบรมให้ความรู้กับเกษตรกรโดยทั่วไปตามโครงการของรัฐบาล เช่น โครงการฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรของ ธกส. โครงการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

จากแนวทางการจัดการความรู้เกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้ประมวลแนวคิด กิจกรรม และรูปแบบการทำงานของเครือข่าย และได้สรุปเป็นรูปแบบ (Model) ของการจัดการความรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้เป็น 6 ขั้นตอน ดังที่ได้อธิบายไปแล้ว อย่างไรก็ตามจากการศึกษาครั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการจัดการความรู้ของเครือข่ายในระดับเกษตรกรเพื่อเกษตรกรอย่างแท้จริง โดยมีพันธมิตรทางวิชาการเข้ามาหนุนเสริมและสนับสนุนการจัดการความรู้ให้เครือข่ายสามารถดำเนินไปได้ตามวัตถุประสงค์ อันจะเป็นการสร้างฐานอาชีพให้มีความมั่นคง และยั่งยืนสำหรับเกษตรกรในระดับฐานรากต่อไป แต่จากการดำเนินงานทั้ง 6 ขั้นตอนผู้วิจัยมีความเห็นว่าในขั้นตอนที่ 1-4 เครือข่ายสามารถจัดการความรู้ได้ค่อนข้างจะดี โดยเฉพาะในเรื่องของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในขั้นตอนที่ 4 เนื่องจากเครือข่ายจะได้เชิญเกษตรกรสมาชิกที่ประสบความสำเร็จในการจัดการความรู้ในเรื่องนั้นๆ (best practice) มาเล่าให้เพื่อนสมาชิกฟัง เพื่อจะได้เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่มีพลัง อีกทั้งเป็นการให้รางวัลทางจิตใจสำหรับคนที่ทำสำเร็จ ซึ่งจะเป็นการสร้างแรงบันดาลใจให้เกษตรกรที่เป็นสมาชิกได้ตระหนักถึงการจัดการความรู้มากขึ้น แต่สำหรับในเรื่องของการประเมินผล และการจัดเก็บและเผยแพร่ความรู้ในข้อ 5 และข้อ 6 เครือข่ายยังไม่สามารถจัดการความรู้ได้ดีพอ อาจจะเนื่องมาจากขาดความรู้ความชำนาญในเรื่องของการประเมินผล และความสามารถในการถอดบทเรียนเพื่อสร้างเป็นสื่อเพื่อการเผยแพร่อย่างกว้างขวาง และขาดงบประมาณในการดำเนินการ เนื่องจากในการผลิตสื่อต่างๆ นั้นมีความจำเป็นต้องใช้งบประมาณในการผลิต จากการดำเนินงานที่ผ่านมามูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนและคุณภาพชีวิตที่ดีจังหวัดขอนแก่น เป็นผู้ทำซึ่งอาจจะยังไม่แพร่หลายและอยู่ในวงที่จำกัด ดังนั้นผู้วิจัยจึงใคร่เสนอให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อบต. เกษตรอำเภอ เกษตรจังหวัด

สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด และสำนักงานพัฒนาชุมชน ได้ให้ความสนใจและให้การสนับสนุนการและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้ถึงกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนาอย่างจริงจัง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการาร้างอาชีพที่มั่นคง ยั่งยืนในสังคมไทย

4.3 การยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต

4.3.1 การจัดกลุ่มการทำเกษตรประณีต

จากการศึกษาการจัดการความรู้ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ครั้งนี้ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 42 คน ตามระเบียบวิธีวิจัยที่กำหนดไว้ในบทที่ 3 จากนั้นได้จำแนกการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่าย โดยพิจารณาจากหลักการและแนวคิดของเกษตรประณีต ขนาดพื้นที่ แรงงาน ชนิดของกิจกรรมการผลิต ปริมาณการผลิต และรายได้ (ชัชรี นฤทุม, 2537) สามารถจำแนกได้ 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มยอมรับต่อเนื่อง หมายถึง สมาชิกเครือข่ายที่ผ่านการอบรมเกษตรประณีตไปแล้วและได้นำความรู้ไปทำตามแนวคิดของเกษตรประณีตอย่างต่อเนื่องจำนวน 28 คน ซึ่งมีสมาชิกบางรายได้เพิ่มพื้นที่การทำเพิ่มมากยิ่งขึ้น เนื่องจากมีความมั่นใจในความรู้ที่ตนเองมีว่าสามารถทำได้ และได้ผลดี 2) กลุ่มกลับมารับใหม่ หมายถึง สมาชิกเครือข่ายที่ผ่านการอบรมเกษตรประณีตไปแล้วและได้นำความรู้ไปทำตามแนวคิดเกษตรประณีตอยู่ช่วงเวลาหนึ่ง ต่อมาได้เลิกทำเกษตรประณีตเนื่องจากมีภาระเรื่องค่าใช้จ่าย และปัญหาด้านสุขภาพ และต่อมาได้กลับมาทำใหม่และเพิ่มพื้นที่การทำมากขึ้นเพื่อให้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในครัวเรือน จำนวน 4 คน และ 3) กลุ่มไม่ยอมรับ หมายถึง สมาชิกเครือข่ายที่ผ่านการอบรมเกษตรประณีตไปแล้วและได้นำความรู้ไปทำเกษตรประณีตอยู่ช่วงเวลาหนึ่งและต่อได้เลิกทำเกษตรประณีต จำนวน 10 คน

ดังนั้น เพื่อให้เห็นรายละเอียดของข้อมูลมากยิ่งขึ้น อันจะนำไปสู่การอธิบายเงื่อนไขการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต ผู้วิจัยจึงได้สรุปข้อมูลพื้นฐานที่ได้จากการสัมภาษณ์ของสมาชิกเครือข่ายในแต่ละกลุ่ม ดังตารางที่ 8 ซึ่งพบว่าในกิจกรรมการผลิตของทั้งสามกลุ่มจะเน้นในเรื่องของความมั่นคงด้านอาหาร ซึ่งถือเป็นประเพณีของชาวอีสานที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ดังจะเห็นได้จากพื้นที่ส่วนใหญ่ของสมาชิกใช้เพื่อการปลูกข้าว ซึ่งเป็นพืชอาหารหลักของครัวเรือน และสมาชิกทุกคนสามารถปลูกข้าวได้อย่างเพียงพอกับการบริโภคในครัวเรือน อีกทั้งทุกกลุ่มการผลิตจะการปลูกผักสวนครัว ปลูกพืชสมุนไพร ปลูกไม้ผลเพื่อการบริโภคในครัวเรือน และการสร้างรายได้ แต่จะมีความแตกต่างกันออกไปในเรื่องของชนิดและจำนวนการปลูก และพบว่า กลุ่มกลับมารับใหม่จะมีชนิดและปริมาณของไม้ผลมากกว่าทั้งสองกลุ่ม เฉลี่ย 13 ชนิด ไม้ผลที่ปลูกได้แก่ กล้วย ขนุน มะม่วง มะนาว มะกรูด มะยม มะพร้าว ชมพู่ ส้มโอ น้อยหน่า ลำไย ทับทิม

ละมุด หมากแซว แก้วมังกร ฯลฯ ทุกกลุ่มมีการปลูกพืชเศรษฐกิจ คือ ยูคาลิปตัส ยางพารา อ้อย เพื่อประโยชน์ใช้สอย เป็นพลังงาน และเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว และจะต่างกันในเรื่องของพื้นที่ปลูก และจำนวนการปลูก โดยเฉพาะต้นยูคาลิปตัส ซึ่งเป็นไม้อเนกประสงค์ที่สามารถเจริญเติบโตได้เร็ว เหมาะกับทุกพื้นที่ของกลุ่มศึกษา ซึ่งกลุ่มยอมรับจะปลูกมากกว่าทั้ง 2 กลุ่ม คิดเป็นค่าเฉลี่ย 1,370 ต้น/ครัวเรือน ซึ่งอาจจะมีสาเหตุมาจากมีที่ดินถือครองเฉลี่ยมากกว่าทั้งสองกลุ่ม อีกทั้งเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับตนเองและครอบครัว และกลุ่มยอมรับยังได้มีการปลูกยางพาราเพื่อกรีดน้ำยางอีก จำนวน 2 คน คือครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ ซึ่งเปิดกรีดมาแล้วประมาณ 10 ปี และพ่อสิงห์ ทับสุลิ ปลูกมาแล้ว 5 ปี ขณะนี้กำลังรอการเปิดกรีดอย่างใจจดใจจ่อ เนื่องจากสภาพการณ์ปัจจุบันราคาน้ำยาง และยางแผ่นค่อนข้างดี ปัจจุบันราคายางแผ่นรมควันชั้นหนึ่งราคาเกือบ 150 บาท/กก. จัดได้ว่าเป็นราคาที่สูงที่สุดที่ไม่เคยมีมาก่อน จากกิจกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างกันของบริบทพื้นที่ การปลูกไม้ยืนต้นกลุ่มยอมรับปลูกเฉลี่ยครัวเรือนละ 1,272 ต้น และมีการใช้น้ำจากสระขุดที่ขุดเอาไว้ และน้ำบาดาลมากที่สุด รองลงมาได้แก่แหล่งน้ำธรรมชาติ และหนองสาธารณะ และมีบางรายที่แปลงอยู่ใกล้หมู่บ้านซึ่งจะใช้น้ำประปาหมู่บ้านร่วมด้วย ตารางที่ 7

ตารางที่ 7 ข้อมูลพื้นฐานจำแนกตามกลุ่มการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

ประเด็น	กลุ่มการทำเกษตรประณีต		
	ยอมรับต่อเนื่อง (N=28)	กลับมารับใหม่ (N=4)	ไม่ยอมรับ (N=10)
1. เครือข่ายครูบาสุทธินันท์	14	1	5
2. เครือข่ายพ่อคำเดื่อง	3	3	4
3. เครือข่ายพ่อผาย	11	1	1
1.ลักษณะครอบครัว	เดี่ยว/รวม	เดี่ยว/รวม	เดี่ยว/รวม
2.จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (คน)	2-8	2-5	1-8

ตารางที่ 7 ข้อมูลพื้นฐานจำแนกตามกลุ่มการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน (ต่อ)

ประเด็น	กลุ่มการทำเกษตรประณีต		
	ยอมรับต่อเนื่อง (N=28)	กลับมารับใหม่ (N=4)	ไม่ยอมรับ (N=10)
3. สถานภาพทางสังคม	เลขานายก อบต./ กรรมการ สถานศึกษา/ กรรมการกองทุน หมู่บ้าน	กรรมการกองทุน หมู่บ้าน	อบต./กรรมการ สถานศึกษา/ กรรมการกองทุน หมู่บ้าน
4.จำนวนที่ดินถือครอง (ไร่)/(เฉลี่ย)	6.5-130/(40)	7-42 /(18)	35-56/(18)
5. ชนิดดิน	ทราย/ทราย+เหนียว	ทราย/ทราย+เหนียว	ทราย
6.พื้นที่ทำเกษตรประณีต (ไร่)/(เฉลี่ย)	0.5-13/(3)	2-5/(3)	-
7.จำนวนแรงงานทำเกษตร (คน) (เฉลี่ย) และชั่วโมงทำงาน/วัน(เฉลี่ย)	1-7(2)/1-8 (3)	1-2(1.8)/2-6 (3.5)	1-3(1.6)/1-5 (2)
8.การปลูกข้าว/จำนวนพื้นที่ปลูกข้าว(ไร่)/ (เฉลี่ย)	ปลูกทุกครัวเรือน 4-30/(15)	ปลูกทุกครัวเรือน 4-9/(6.7)	ปลูกทุกครัวเรือน 3-36/(10.6)
9. พันธุ์ข้าวที่ปลูก	หอมมะลิ กข.6 สันป่าตอง ชัยนาท หอมปทุม	หอมมะลิ กข.6 สันป่าตอง	หอมมะลิ กข.6
10. การปลูกผัก(ชนิด/พื้นที่ปลูก(ตรม.)	ปลูกสร้างรายได้ / 5-20/405	ปลูกมาก/6-10/625	ปลูกบ้าง/3-5/65

ตารางที่ 7 ข้อมูลพื้นฐานจำแนกตามกลุ่มการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน (ต่อ)

ประเด็น	กลุ่มการทำเกษตรประณีต		
	ยอมรับต่อเนื่อง (N=28)	กลับมารับใหม่ (N=4)	ไม่ยอมรับ (N=10)
11. ชนิดพืชผักที่ปลูก (ชนิดที่ปลูกแตกต่างกันตามความชอบและการใช้ประโยชน์)	หอมแดง หอมแบ่ง กระเทียม หอมเป กุ๋ยช่าย, แมงลักกระเพรา โหระพา ดีปลี พริกไทย ผักกาด กะหล่ำ,มะเขือเทศ มะเขือ ขิง ข่า ตระไคร้ ผักเม็กผักติ้ว หูเสือ ผักชี ถั่ว แตง ฟักทอง บวบ สลิด ผักหวานบ้าน ผักหวานป่า		หอม กระเทียม ผักกาด พริก มะเขือ ข่า ตระไคร้
12. การปลูกไม้ผล/ชนิด (เฉลี่ย)	ปลูก/5-20(12)	ปลูก/9-17(13)	ปลูก/5-10(7)
13. ชนิดของไม้ผลที่ปลูก (ชนิดที่ปลูกแตกต่างกันตามความชอบและการใช้ประโยชน์)	กล้วย ขนุน มะม่วง มะขาม มะขามเทศ กระสัง มะนาว มะกรูด ละมุด มะพร้าว ชมพู่ ส้มโอ ส้มโชกุน น้อยหน่า ลำไย แก้วมังกร ทับทิม ตะลิงปิง ลองกอง มะปราง มะเฟือง กาแฟ ฯลฯ	กล้วย ขนุน มะม่วง มะขาม มะนาว มะกรูด มะพร้าว น้อยหน่า ลำไย แก้วมังกร มะเฟือง	
14. การปลูกไม้ยืนต้น (จำนวน/เฉลี่ย)	ปลูก/150-12,000/1,230	ปลูก/200-400/250	ปลูก/100-500/130

ตารางที่ 7 ข้อมูลพื้นฐานจำแนกตามกลุ่มการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน (ต่อ)

ประเด็น	กลุ่มการทำเกษตรประณีต		
	ยอมรับต่อเนื่อง (N=28)	กลับมารับใหม่ (N=4)	ไม่ยอมรับ (N=10)
15. ชนิดของไม้ยืนต้นที่ปลูก (มีลักษณะที่คล้ายกัน เนื่องจากส่วนใหญ่ปลูกตอนเริ่มต้น)	ยางนา ตะเคียน พยอม ประดู่ แดง มะค่า ขี้เหล็ก สะเดา กระถินณรงค์ สัก กฤษณา ยมหอม ยูคาลิปตัส ฯลฯ		ยางนา ตะเคียน พะยอม ประดู่ แดง มะค่า ขี้เหล็ก สะเดา กระถินณรงค์ สัก กฤษณา ยมหอม ยูคาลิปตัส ฯลฯ
16. การปลูกบางพารา (จำนวน/เฉลี่ย)	ปลูก 2 คนๆ ละ 500 ต้น	ปลูก 2 คน (1) 460 ต้น คนที่ (2) จำนวน 280 ต้น	ไม่ปลูก
17. การเลี้ยงสัตว์		หมู/เป็ดเทศ/เป็ดไข่/ไก่บ้าน/ไก่ไข่/ไก่ดำ/โค/ควาย	หมู/เป็ด/ไก่บ้าน/โค
18. การเพาะเห็ด	เห็ดขอนขาว/เห็ดระโงก	เห็ดฟาง/เห็ดขอนขาว	เห็ดขอนขาว
19. รายได้นอกภาคเกษตรเฉลี่ย (บาท)/ปี	44,464	91,539	46,300
20.รายได้จากภาคการเกษตรเฉลี่ย (บาท)/ปี	135,500	53,875	151,440
21. แหล่งน้ำที่ใช้ในการเกษตร	สระขุด และบาดาล	สระขุด คลอง ชลประทาน ลำห้วย บาดาล	สระขุด บาดาล และประปา

จากการศึกษาได้ชี้ให้เห็นว่า การดำรงอยู่ของเกษตรกรในชนบทนั้นเกษตรกรจะมีการทำกิจกรรมการเกษตรที่มีความหลากหลาย ไม่ได้มุ่งการผลิตอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากการเลี้ยงสัตว์ซึ่งมีการเลี้ยงทุกครัวเรือนโดยเฉพาะไก่บ้านหรือไก่พื้นเมือง เพื่อประโยชน์ในแง่ของอาหาร และสร้างรายได้อีกทั้งเป็นการใช้ประโยชน์จากเศษอาหารให้เกิดประโยชน์อีกด้วย ในด้านของการเลี้ยงสัตว์ใหญ่ กลุ่มศึกษาส่วนใหญ่มีการเลี้ยงโค โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อพึ่งตนเองในเรื่องของปุ๋ย เพื่อใช้ในการปลูกพืช ซึ่งเป็นปุ๋ยที่ดี มีคุณภาพดังคำกล่าวของพ่อผาย ที่ว่า **"...ปุ๋ยที่ดีที่สุด และถูกที่สุด คือปุ๋ยขี้วัวและขี้ควาย..."** โดยเลี้ยงเฉลี่ยครัวเรือนละ ประมาณ 5 ตัว นอกจากนั้นมีการเลี้ยงสัตว์ชนิดอื่นๆ ร่วมด้วย เช่น หมู เป็ดเทศ ไก่ไข่ ซึ่งนับได้ว่าสมาชิกเครือข่ายกลุ่มศึกษาส่วนใหญ่ได้เห็นความสำคัญในการพึ่งตนเองตามหลักของเศรษฐกิจพอเพียง และได้พยายามในการประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของตนเองและครอบครัวโดยได้เน้นการผลิตเพื่อการพึ่งตนเองด้านอาหาร ดังคำกล่าวของครูบาสุทธินันท์ที่ว่า "...ถึงแม้เศรษฐกิจโลก เศรษฐกิจประเทศจะวิกฤติเรื่องอาหารพ่อก็ไม่กลัวหรอก เพราะว่าพ่อมีครบทุกอย่างแล้วอยู่ที่สวนพ่อนี้ ไม่ว่าจะเป็นพืชผัก ไม้ผล เห็ด ไข่ ไก่ ปลา หมู เนื้อ และอีกหลายๆ อย่างสามารถอยู่ได้เป็นปีๆ เลยโดยไม่ต้องไปหามาจากภายนอก..."

อย่างไรก็ตาม หากจะพิจารณาในเรื่องของรายได้ของกลุ่มศึกษาทั้ง 3 กลุ่ม จะพบว่ากลุ่มไม่ยอมรับจะมีรายได้จากภาคการเกษตรค่อนข้างจะสูง และสูงกว่ากลุ่มยอมรับต่อเนื่องและกลุ่มกลับมายอมรับใหม่ เนื่องจากเกษตรกรกลุ่มนี้ได้เลิกทำเกษตรประณีตแล้วหันไปทำไร่อ้อยซึ่งเป็นพืชเชิงเดี่ยวและให้ผลผลิตเร็วภายใน 1 ปี จึงสามารถที่จะมีรายได้ได้เร็วในขณะที่กลุ่มยอมรับแบบต่อเนื่อง และกลับมายอมรับใหม่ ซึ่งทำเกษตรประณีต ที่เป็นการทำแบบการทำเกษตรผสมผสาน มีการปลูกพืชหลายอย่างรวมทั้งไม้ผลซึ่งต้องใช้เวลาหลายปี จึงจะมีรายได้ตอบแทนกลับคืนมา ดังนั้นในปีการสำรวจนี้(2552/2553) รายได้จากไม้ผล ไม้ยืนต้น และวัวควายยังไม่เกิดขึ้นแต่มีทรัพยากรในไร่นาที่หลากหลาย จึงทำให้พบว่าเกษตรกรทั้งสองกลุ่มนี้มีรายได้ที่น้อยกว่ากลุ่มไม่ยอมรับ นอกจากนั้นหากจะพิจารณาในเรื่องของรายจ่ายที่เกิดขึ้นจากการลงทุนซึ่งอาจจะมีความใกล้เคียงกันแต่รายจ่ายในเรื่องของอาหารจะพบว่าในส่วนของกลุ่มยอมรับต่อเนื่องและกลับมายอมรับใหม่จะมีรายจ่ายที่น้อยกว่า อย่างไรก็ตามในเรื่องของต้นทุนด้านสุขภาพกรณีไปพบแพทย์เกี่ยวกับการรักษาพยาบาลซึ่งผู้วิจัยไม่ได้เก็บข้อมูลในครั้งนี้ แต่จากการพูดคุย และสอบถามเกี่ยวกับการใช้สารเคมี พบว่ากลุ่มที่ไม่ยอมรับจะมีการใช้สารมีเคมีในการกำจัดวัชพืชค่อนข้างจะมาก ในขณะที่กลุ่มยอมรับต่อเนื่อง และกลุ่มกลับมายอมรับใหม่ไม่ได้ใช้สารเคมี ดังนั้นโอกาสเสี่ยงต่อการสะสมสารเคมีในร่างกายของกลุ่มไม่ยอมรับจึงน่าจะสูงกว่าถ้าหากพิจารณาตามข้อมูลตามหลักวิชาการของกระทรวงสาธารณะสุข ซึ่งจะต้องศึกษาอีกครั้งหนึ่ง

4.3.2 แนวคำถามสู่การกำหนดเงื่อนไข

จากการสัมภาษณ์ตามเครื่องมือที่สร้างขึ้น เพื่อจะได้รับทราบถึงเหตุผลในการตัดสินใจมาทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ตั้งแต่แรกเริ่มในการตัดสินใจ เพื่อจะได้นำมาประกอบการวิเคราะห์ เพื่อหาเหตุผลในการที่สมาชิกเครือข่ายมาทำเกษตรประณีตอย่างแท้จริง และจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ด้วยตัวผู้วิจัยเอง ทำให้เห็นบริบทประกอบการตัดสินใจของสมาชิกเป็นอย่างดี เนื่องจากทุกคนที่สัมภาษณ์ ผู้วิจัยไม่ได้สัมภาษณ์ในเชิงเอกสาร หรือโดยการพูดคุยเพียงอย่างเดียว แต่ผู้วิจัยเลือกการสัมภาษณ์ควบคู่กับการไปเยี่ยมชมแปลงของสมาชิกเครือข่ายทุกแปลง จึงได้เห็นบริบท และข้อมูลเชิงประจักษ์ ที่จะนำมาประกอบการอธิบาย และตีความของแต่ละประเด็น เพื่อให้ข้อมูลที่เป็นจริงมากที่สุด

4.3.2.1 เหตุผลในการทำเกษตรประณีต สำหรับเหตุผลในการตัดสินใจมาทำเกษตรประณีตในครั้งแรกของสมาชิกนั้น พบว่า สมาชิกให้เหตุผลที่หลากหลาย เนื่องจากเป็นการถามแบบให้สมาชิกได้อธิบายความได้อย่างเต็มที่ ซึ่งผู้วิจัยจะไม่ชี้นำ ดังนั้นจึงมีคำตอบที่หลากหลายและเป็นจำนวนมาก จากนั้นจึงได้จัดกลุ่มข้อมูลด้านเหตุผลในการมาทำเกษตรประณีตได้ 10 ด้านหรือเหตุผล โดยเหตุผลที่ทุกกลุ่มมีความเห็นสอดคล้องกันเป็นจำนวนมากใน 3 เหตุผลแรก คือ เหตุผลที่ว่าตนเองประกอบอาชีพเกษตรกรรมอยู่แล้ว กลุ่มยอมรับ และกลุ่มกลับมารับใหม่เห็นด้วยทุกคน มีเพียงกลุ่มไม่ยอมรับที่เห็นด้วยคิดเป็นร้อยละ 80 รองลงมาคือเหตุผลความเชื่อมั่นกับคนที่จะพาทำ คือปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้นำ ซึ่งทุกกลุ่มมีความเห็นมากกว่าร้อยละ 90 ซึ่งสอดคล้องกับวัฒนธรรมของคนอีสานที่มักจะให้เกียรติกับผู้รู้ และผู้นำ โดยคาดหวังว่าจะได้รับสิ่งใหม่ๆ อันจะนำไปสู่วิชีวิตที่ดีขึ้น อีกทั้งคิดว่ารูปแบบการทำเกษตรแนวใหม่จะทำให้สามารถให้ผลผลิตได้มากกว่าเดิม จึงต้องการทดลองทำดู และเหตุผลอันดับ 3 คือ เหตุผลที่ว่าต้องการเรียนรู้และมีเครือข่ายเรียนรู้เพิ่มมากขึ้น คิดเป็นเหตุผลที่ทุกกลุ่มเห็นด้วยมากกว่า ร้อยละ 70 ด้วยเหตุผลนี้ จึงเป็นความหวังที่กลุ่มสมาชิกที่จะได้มีโอกาสได้พบปะ และเรียนรู้ในการทำอาชีพเกษตรด้วยกัน ซึ่งต่างคนก็ต่างมีความหวัง ที่จะหาโอกาสดีๆ ให้กับชีวิตของตนต่อไป ดังแสดงในตารางที่ 8

ตารางที่ 8 เหตุผลการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

สาเหตุ	กลุ่มยอมรับ (N=28)		กลับมารับใหม่ (N=4)		ไม่รับ(N=10)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. เนื่องจากทำอาชีพเกษตรอยู่แล้ว	28	100	4	100	8	80
2. เชื่อมั่นในตัวปราชญ์ชาวบ้านว่าจะ สามารถพาทำได้สำเร็จ	26	92.9	4	100	9	90
3. ต้องการเรียนรู้และมีเครือข่ายการเรียนรู้ เพิ่มมากขึ้น	25	89.3	4	100	7	70
4. ทำเพราะ เชื่อในกระบวนทัศน์มีกิน และ สามารถพึ่งตนเองได้	17	60.7	3	75	6	60
5. เป็นการสร้างบำนาญชีวิตในแปลงของตน	17	60.7	3	75	10	100
6. มีความหลากหลายในระบบนิเวศน์	11	39.3	3	75	5	50
7. ปลูกหลายชนิดจะสร้างรายได้ให้มากขึ้น	5	17.9	2	50	4	40
8. สมาชิกในครอบครัวเห็นด้วย	5	17.9	2	50	8	80
9. ถ้าหากมีลูกกำลังเรียนหนังสือจะมีผลต่อ การยอมรับ	-	-	1	25	2	20
10. ได้ออกกำลังกาย และทำให้สุขภาพดี	3	10.7	2	50	6	60

จากการวิเคราะห์ข้อมูลนี้ชี้ให้เห็นว่า เกษตรกรส่วนใหญ่จะยังคงให้ความสำคัญกับการที่จะพัฒนาอาชีพของตนให้ไปสู่ความสำเร็จในอาชีพ โดยผ่านหรือทำตามผู้นำ เพราะจากข้อมูลพบว่าทุกกลุ่มเห็นว่าหากเชื่อและทำตามปราชญ์ชาวบ้านแล้วน่าจะทำให้ตนประสบความสำเร็จได้ ดังนั้นในประเด็นนี้น่าสามารถนำไปประยุกต์ในการพัฒนาอาชีพและกิจกรรมอื่นๆ ได้ อย่างไรก็ตามในการทำตามโดยหลักการของเกษตรประณีตแล้วจะเน้นให้ความสำคัญกับระบบนิเวศ และจากข้อค้นพบแสดงให้เห็นว่าสมาชิกส่วนหนึ่งได้เห็นความสำคัญของผลกระทบที่เกิด

ขึ้นกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากลุ่มศึกษาได้มีการเรียนรู้อย่างเท่าทันกับกระแสสังคมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง อย่างไรก็ตามในการที่จะทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จได้นั้นต้องได้รับความเห็นชอบจากสมาชิกในครอบครัว ดังข้อมูลที่พบในกลุ่มไม่ยอมรับที่ให้ความเห็นว่าในช่วงแรกภรรยา และแม่ยายเห็นด้วยจึงตัดสินใจทำ เพื่อที่จะได้ทดลองทำดู แต่ในเวลาต่อมามีรายได้เข้ามาช้า จึงให้สามีเลิกทำและ จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับแนวคิดนี้ส่วนหนึ่งน่าจะมาจาก ภรรยา พ่อตา และแม่ยาย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าของที่ดินโดยชอบธรรม ส่วนลูกเขยคือคนปฏิบัติอาจจะไม่มีอำนาจต่อรอง

4.3.2.2 ทำเกษตรประณีตแล้วได้อะไร การทำเกษตรประณีต “เป็นการทำเกษตรผสมสาน โดยเริ่มต้นจากน้อย ไปหามาก จากง่ายไปหายาก” ซึ่งเป็นแนวคิดที่นายแพทย์อภิสิทธิ์ ธำรงวรางกูร ประธานมูลนิธิพัฒนาอีสานฯ หนึ่งในแกนนำที่ร่วมขับเคลื่อนแนวคิดนี้ ได้กล่าวเน้นย้ำให้กับสมาชิกอยู่เรื่อยมา เกรงว่าสมาชิกจะลืมแนวทางการทำงานของตนเอง อีกทั้งในกระบวนการการทำงานเกี่ยวกับการทำเกษตรประณีตนี้ ปราชญ์ชาวบ้านทั้ง 3 ท่าน จะให้ความสำคัญกับความรู้ซึ่งเป็นพื้นฐานการทำเกษตร คือในเรื่องของการจัดการดิน น้ำ ระบบการปลูกพืช และการเลือกกิจกรรมด้านสัตว์เข้ามาร่วมในกิจกรรม ลักษณะของความรู้ในแต่ละส่วนจะป็นการเรียนรู้แบบผสมผสานกันไป ซึ่งจะเป็นการเกื้อกูลกันในระบบ อย่างไรก็ตามเพื่อจะได้เห็นว่าสิ่งที่มีความพยายามในการที่จะขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่าย จึงได้ไปสัมภาษณ์ สมาชิกเครือข่ายทั้ง 3 กลุ่ม พบว่าสมาชิกได้รับความรู้เพิ่มเติมที่หลากหลาย เนื่องจากชุดความรู้เหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นชุดความรู้ของชุมชน ที่พยายามพัฒนาขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาให้กับตนเองอยู่แล้ว เช่น ความรู้เรื่องการจัดการดิน ซึ่งเป็นความรู้ที่สมาชิกเครือข่ายตอบว่าเป็นสิ่งที่ได้รับมากที่สุด เนื่องจากว่าดินเป็นเรื่องใกล้ตัว ทุกคนอยู่ในวิถีการเกษตรและทุกคนปลูกพืชผัก ดังนั้นเมื่อปลูกพืชแล้ว พืชผักไม่สวยงามก็มักจะหาคำตอบโดยการถามเพื่อน ถามผู้รู้ แม้กระทั่งสมาชิกที่เป็นเครือข่ายที่ร่วมเรียนรู้ร่วมกัน

นอกจากนั้นยังมีอีก 9 ชุดความรู้ที่สมาชิกเครือข่ายได้เรียนรู้ และนำไปทำอย่างได้ผล เช่น ความรู้เรื่องการปลูกผัก การจัดการน้ำ ความรู้เรื่องการเลี้ยงสัตว์ แนวคิดการพึ่งพาตนเอง การทำปุ๋ย และน้ำหมักชีวภาพ การได้มีเครือข่ายการทำงานมากขึ้น ได้รับความรู้เรื่องการปลูกไม้ยืนต้นเพื่อสร้างบำนาญชีวิตให้กับตนเอง ได้รู้วิธีการผลิตพืชผักปลอดสารพิษ และสามารถมีงานทำ และรายได้ตลอดปี และเป็นที่น่าสังเกตว่า สมาชิกกลุ่มที่ไม่ทำเกษตรประณีตแล้วส่วนใหญ่คิดเป็นร้อยละ 90 มี ยังมีความเห็นว่าที่ผ่านมาตนเองยังได้รับความรู้ในด้านนี้อยู่เพื่อนำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตของตนและครอบครัว ดังคำกล่าวของพ่อสากล ภาษี พี่ชายโดยสายเลือดกับพ่อคำเดื่อง ภาษี ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “...ตอนนี้ตนไม่ได้ทำเกษตรประณีตแล้ว เพราะหากยังไปทำเกษตร

ประณีตอยู่เหมือนเดิม คิดว่าหลานสาวคงไม่ได้เรียนหนังสือจบระดับปริญญาตรี เพราะไม่รู้จะเอาเงินจากที่ไหนมาส่งให้เรียน ลำพังจะเอาเงินจากเกษตรประณีตคงไม่เพียงพอให้หลานได้เรียนหนังสือ พ่อจึงตัดสินใจออกจากวงการมาปลูกอ้อย เพื่อขายให้โรงงานเอาเงินมาส่งเสีย ให้หลานสาวได้เรียนในระดับมหาวิทยาลัย ตอนนี้เขาเรียนจบแล้ว ก็สบายขึ้นมาหน่อย และทุกวันนี้พ่อก็ยังปลูกผักกินเอง และใช้หลักการพึ่งตนเองของในหลวงนั่นแหละ...." สำหรับความรู้ด้านอื่นๆ ได้แสดงไว้ในตารางที่ 9

ตารางที่ 9 สิ่งที่ได้รับจากการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

สิ่งที่ได้รับ	กลุ่มยอมรับ (N=28)		กลุ่มกลับมารับใหม่ (N=4)		กลุ่มไม่รับ (N=10)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. ได้รับความรู้เรื่องดินมากขึ้น	27	96.40	2	50	7	70
2. ได้รับความรู้เรื่องการปลูกพืชผัก	26	92.90	4	100	1	10
3. ได้รับความรู้เรื่องการจัดการน้ำ	16	57.10	2	50	5	50
4. ได้รับความรู้เรื่องการเลี้ยงสัตว์เพิ่มขึ้น	21	75.10	2	50	2	20
5. ได้แนวคิดในการพึ่งตนเอง	22	78.60	3	75	9	90
6. ได้ความรู้เรื่องการทำปุ๋ยและน้ำหมักชีวภาพ	10	35.70	1	25	4	40
7. ได้มีเครือข่ายการทำงานมากขึ้น	21	75.00	2	50	7	70
8. ได้รับความรู้เรื่องการปลูกไม้ยืนต้นเพื่อสร้างบำนาญชีวิตให้กับตนเอง	26	92.90	3	75	6	60
9. ได้รู้วิธีการผลิตพืชผักปลอดสารพิษ	16	57.10	3	75	7	70
10. มีงานทำและรายได้ตลอดปี	20	71.40	2	50	-	-

จากการวิเคราะห์ผลของการศึกษา ในเรื่องของสิ่งที่ได้รับจากการเข้าร่วมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านแสดงให้เห็นว่าทุกกลุ่มได้รับความรู้ในเรื่องของการประกอบอาชีพมากขึ้น

โดยเฉพาะในเรื่องของเกษตรประณีต แต่บางกลุ่มเมื่อได้รับความรู้แล้วไม่สามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดความต่อเนื่องได้ และจากการไปพบปะพูดคุยส่วนหนึ่งน่าจะมาจากขาดความเพียรพยายาม ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของการทำเกษตรประณีต ซึ่งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านระบุว่า คนที่จะทำเกษตรประณีตได้สำเร็จได้จะต้องมีอิทธิบาทสี่ ดังนั้นแสดงให้เห็นว่ากลุ่มไม่ยอมรับบางส่วนขาดอิทธิบาทสี่

4.3.3 เหตุผลที่ไม่ยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต

จากการศึกษาการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตนั้น ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบถึงความสภาพปัญหา ความซับซ้อน และความหลากหลายของกิจกรรมการพัฒนามากยิ่งขึ้น ถึงแม้จะบอกว่าประเทศไทยเริ่มมีการพัฒนา มาตั้งแต่สมัยผู้ใหญ่ลีตีกลองให้ชาวบ้านมาประชุมเมื่อปี พ.ศ. 2504 ซึ่งนับเป็นแผนพัฒนาประเทศฉบับที่ 1 จนกระทั่งกำลังย่างก้าวเข้าสู่แผนพัฒนาฉบับที่ 11 ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน โดยได้ยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ซึ่งทุกฝ่ายจะต้องช่วยกันผลักดันต่อไป ดังเช่นแนวทางการจัดการความรู้เกษตรประณีตนี้ ซึ่งมีหลายส่วนที่จะต้องนำกลับมาปรับปรุงแก้ไขให้มีทิศทางที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังเสียงสะท้อนของสมาชิกเครือข่ายที่ไม่ยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต และไม่ทำเกษตรประณีตต่อหลังจากการอบรมรับความรู้ไปแล้วจำนวน 10 คน จากการศึกษาพบว่าสาเหตุของการไม่ยอมรับ หรือไม่ทำเกษตรประณีตของเกษตรกรเหล่านั้นนั้นมีเหตุผลมาจากหลายประการ และเมื่อนำมาจำแนกแล้วพบว่าสาเหตุที่เกษตรกรสมาชิกเครือข่ายไม่ทำเกษตรประณีตเนื่องจากต้องหาเงินส่งลูกเรียนหนังสือ สมาชิกกล่าวว่าการทำเกษตรประณีตนั้นไม่สามารถที่จะมีเงินหรือรายได้ที่เพียงพอต่อการส่งลูกเรียนหนังสือเพราะการส่งลูกเรียนหนังสือในระดับมหาวิทยาลัยนั้นจะต้องใช้เงินนับหมื่นบาทต่อเดือน ซึ่งสมาชิกคิดว่าหากมาทำเกษตรประณีตจะไม่สามารถมีรายได้เพียงพอกับรายจ่าย จะต้องไปกู้หนี้ยืมสินมาให้ลูกเรียน ดังนั้นจึงต้องไปรับจ้างหรือไปประกอบอาชีพอื่นเพื่อให้ได้เงินมาเร็วๆ เพื่อส่งให้ลูกได้เรียนหนังสือ ซึ่งในประเด็นนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าสามารถเกิดขึ้นกับสมาชิกจริง แต่ถ้าหากมีการวางแผนและจัดการความรู้การทำเกษตรประณีตได้อย่างถูกต้องปัญหานี่น่าจะคลี่คลายลงไปได้ นอกจากจะมีปัญหาอื่นๆ ซึ่งอาจเป็นปัจจัยร่วม เช่น สภาพความพร้อมทางกายภาพไม่อำนวย หรือเรื่องทุนไม่พอเพียงก็อาจจะเกิดปัญหานี้ขึ้นได้ ดังนั้นเกษตรกรจะต้องมีการวางแผนชีวิตที่ดี นอกจากนั้นยังพบว่าสมาชิกบางคนมีความเห็นว่าการทำเกษตรประณีตเป็นเรื่องที่ยุ่งยาก ต้องใช้น้ำมากซึ่งไม่พอเพียงต่อการทำการเกษตร อีกทั้งเมื่อผลผลิตออกมาแล้วไม่สามารถขายผลผลิตได้เนื่องจากไม่มีตลาดมารับซื้อ อย่างไรก็ตามนั่นคือเหตุผลที่เกษตรกรกลุ่มหนึ่งพยายามในการที่จะอธิบายเหตุผลประกอบให้กับตนเอง และส่วนหนึ่งต้องยอมรับขีดความสามารถในเรื่องของการขาย เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่ขายไม่เป็น และไม่กล้าขาย ดังนั้นจึงไม่มีตลาดมารองรับผลผลิตตนเองและมีสมาชิกบางคนให้เหตุผลว่าสาเหตุที่

ไม่ทำเกษตรประณีตเนื่องจาก อายุมากแล้วสุขภาพไม่ดี ลูกไม่อยากให้ทำจึงไม่มีแรงงานที่จะมาทำ เพราะลูกๆ ก็หันไปประกอบอาชีพอย่างอื่นหมด และบางคนก็ให้เหตุผลว่าในแปลงไม่มีไฟฟ้า ดังตารางที่ 10

ตารางที่ 10 สาเหตุที่ไม่ทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่าย

สาเหตุ	ตอบ	
	จำนวน (N=10)	ร้อยละ
1. ต้องหาเงินส่งลูกเรียนหนังสือ	7	70
2. รายได้ไม่ทันกับรายจ่าย และต้องไปใช้หนี้	7	70
3. ผลผลิตขายไม่ได้ราคา และหาตลาดไม่ได้	7	70
4. น้ำไม่เพียงพอ	7	70
5. อายุมากแล้ว ลูกไม่อยากให้ทำ	5	50
6. ไม่ได้รับการติดต่อประสานงานจากเครือข่าย	5	50
7. มีปัญหาด้านสุขภาพ	5	50
8. ไม่มีฟ้า	2	20
9. ขาดแรงงาน	2	20

จากการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่าเหตุผลการไม่ทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านทั้ง 10 คน เป็นข้อมูลที่ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจเป็นพิเศษ เพื่อที่จะหาข้อมูลทั้งเชิงลึก และบริบทรอบข้างในเชิงประจักษ์ จึงได้ใช้เวลาลงไปสนทนาและสัมภาษณ์เชิงลึกในลักษณะเยี่ยมเยือนอย่างน้อยรายละ 2 ครั้ง เช่น มิติของคนที่ส่งลูกเรียนหนังสือท่านหนึ่ง เล่าให้ฟังว่า "...ตนเองมีลูก 2 คน คนโตเรียนหนังสืออยู่มหาวิทยาลัยปีที่ 2 ลูกคนเล็กกำลังขึ้น ปวส. ลูกทั้งสองคนต้องใช้เงินรวมกันอย่างน้อยเดือนละหมื่นบาท และเมื่อย้อนกลับมาดูรายได้ตนเองทำเกษตรประณีตรายได้รวมทั้งหมดได้ไม่ถึงห้าพันบาท ซึ่งไม่พอที่จะส่งให้ลูก แล้วที่เหลืออีกห้าพันบาทจะเอาจากที่ไหน ทำนาปลูกข้าวก็ได้แต่พอกิน ทำเกษตรประณีตก็มีพืชผักแต่พอกตออกมาก็ไม่สวย เนื่องจากไม่ได้ใช้สารเคมี และปุ๋ยเคมี ดังนั้นจึงขายไม่ค่อยได้ สุดท้ายจึงคุยกับสามี ว่าหากเราทำแบบนี้ต่อไปจะเอาเงินที่ไหนส่งให้ลูกเรียน ไหนตนเองจะต้องกิน ใช้ แบบนี้คงไม่ไหวแล้ว จึงต้องออกไปสู่ระบบเคมีเช่นเดิม จึงมีเงินส่งลูกเรียนหนังสือ แต่ตอนนี้ลูกคนโตจบและทำงานแล้ว ตอนนี้ก็พออยู่ได้..." และจากการการสังเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติมจึงพบว่าจากประเด็นดังกล่าวพบว่าในรายที่พบ

ปัญหานี้เนื่องจากเป็นช่วงของการเริ่มต้นปรับเปลี่ยนจากการทำเกษตรเคมีมาทำเกษตรประณีต จึงทำให้รายได้ลดลงบ้างแต่ก็ไม่มากนักประกอบกับเป็นช่วงที่ลูก และหลานต้องเรียนหนังสือพอดี จึงทำให้ไม่สามารถหาเงินได้ทันต่อการใช้เงิน จึงต้องหันกับมาทำเกษตรเคมีและทำไร่อ้อยเช่นเดิม นั่นแสดงให้เห็นว่าการทำเกษตรประณีตหากมีการวางแผนการจัดการความรู้ไม่ดีเพียงพออาจจะส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของครอบครัวได้ ดังนั้นในกระบวนการที่จะส่งเสริมให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนแนวคิดใดๆ จะต้องมีการวางแผนอย่างรอบคอบ จากสภาพความไม่พร้อมหรือเหตุผลที่ไม่ทำของสมาชิก ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเห็นผลต่างๆ ที่ให้ข้อมูลมานั้นอาจจะเป็นเหตุผลประกอบโดยรวมเพื่อปกป้องศักดิ์ศรีของตนเองส่วนหนึ่งที่ไม่ทำเกษตรประณีต เพราะหากไม่มีเหตุผลประกอบ เกรงว่าคนอื่นจะหาว่าตนเองขี้เกียจ แต่จากการศึกษาเชิงลึกพบว่าในการทำเกษตรประณีตนั้นเกษตรกรส่วนใหญ่มีความต้องการอยากจะทำ เพื่อหาเพื่อนร่วมอาชีพ หรือต้องการเป็นเครือข่ายในการที่จะเรียนรู้หากอาชีพนั้นสามารถให้ตนเองมีรายได้ที่พอเลี้ยงชีพได้ เพื่อจะเป็นกำลังใจ และแรงหนุนเสริมในการที่จะประกอบอาชีพให้สำเร็จ เพราะถ้าหากเกษตรกรไม่มีเครือข่ายไม่มีเพื่อนร่วมอาชีพแล้วเมื่อมีปัญหาจะทำให้ขาดที่พึ่งและเสียความมั่นใจในตนเอง

4.3.4 องค์ประกอบหนุนเสริมการยอมรับ และองค์ประกอบของการไม่ยอมรับ

4.3.4.1 องค์ประกอบหนุนเสริมการยอมรับ

การยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตไปสู่การปฏิบัติ เป็นเรื่องที่สมาชิกใคร่ควรเป็นอย่างยิ่งก่อนการตัดสินใจ เพราะนั่นหมายถึงอนาคตและอาชีพที่จะนำมาซึ่งแหล่งอาหารและรายได้ในการเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวให้มีความสุข ตลอดระยะเวลากว่า 4 ปี ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อศึกษาและทำงานร่วมกับสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ทำให้ทราบว่าในการตัดสินใจยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายและปราชญ์ชาวบ้านนั้น ปัจจัยหนึ่งที่สมาชิกให้ความสำคัญและนำมาประกอบการตัดสินใจ คือ ความพร้อมของสภาพพื้นที่ นั่นก็หมายความว่าสภาพพื้นที่ที่มีความพร้อมด้านปัจจัยการผลิตร่วมอื่นๆ ที่สมบูรณ์ เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่มีความเห็นว่า สภาพพื้นที่ที่มีความเหมาะสมจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จในการทำเกษตรประณีต โดยเฉพาะในเรื่องของแหล่งน้ำ ซึ่งน้ำเป็นหัวใจสำคัญของการทำการเกษตรกรรม ยิ่งถ้าหากคุณภาพน้ำดีและมีอย่างเพียงพอจะเป็นองค์ประกอบหนุนเสริมความสำเร็จที่สำคัญ ไฟฟ้า ซึ่งสมาชิกยอมรับว่าเทคโนโลยีเป็นเรื่องที่สำคัญเพราะระบบไฟฟ้านอกจากจะให้แสงสว่างแล้วยังมีเทคโนโลยีที่เป็นอุปกรณ์ร่วมกับระบบไฟฟ้า เช่น ปั๊มน้ำ พัดลม ในการที่จะมาอำนวยความสะดวก และลดต้นทุนในการผลิตได้ นอกจากนั้นการคมนาคม และระยะทางจากบ้านพักก็เป็นปัจจัยหนุนเสริมที่มีความสำคัญต่อการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม จากสภาพความเป็นจริงของเกษตรกรสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งต่างก็ทราบดีว่าความพร้อมของพื้นที่เป็นบริบทที่มีความสำคัญอันจะนำไปสู่ความสำเร็จได้ แต่ด้วยชีวิตที่เป็นเกษตรกรที่สืบทอดมาโดยสายเลือดในพื้นที่ และที่ดินที่มีอยู่ล้วนเป็นที่ดินที่รับเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งไม่อาจจะเลือกได้ แต่ก็มีความมุ่งหวังว่าจะทำให้เกิดความสำเร็จได้ เพราะทุกคนต่างก็ต้องมองถึงอนาคตของตนเองว่าหากจะทำ หรือยอมรับแล้วส่งผลให้วิถีชีวิตการดำเนินชีวิตของตนดีขึ้น และสำหรับการทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพนั้นก็ไม่ใช่เรื่องง่าย และจากเงื่อนไขที่กล่าวไปแล้วในเบื้องต้น ยังพบว่าองค์ประกอบหนุนเสริมการตัดสินใจยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต สมาชิกเครือข่ายได้ให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมว่า การทำงานเกษตรประณีตทุกคนย่อมหวังผล ดังนั้นเงื่อนไขของการทำแล้วประสบความสำเร็จย่อมเป็นบทพิสูจน์ที่ทุกคนมีความเห็นร่วมกันว่าจำเป็น ซึ่งตรงกับข้อมูลจากการวิคราะห์แบบสัมภาษณ์ที่พบว่าเงื่อนไขของการทำเกษตรประณีตให้สำเร็จประกอบไปด้วย 11 ประเด็นและจากการสัมภาษณ์ในเชิงลึกสมาชิกเครือข่ายที่ยอมรับแบบต่อเนื่องนั้นพบว่าทั้ง 11 ประเด็นนี้จะมีความเชื่อมโยงเกี่ยวพันกันไปซึ่งบางครั้งอาจจะไม่ใช่เพราะสาเหตุใดสาเหตุหนึ่ง

จากการวิเคราะห์ข้อมูลตามแบบสัมภาษณ์พบว่า ประเด็นที่กลุ่มศึกษาเห็นว่าเป็นองค์ประกอบที่จะหนุนเสริมให้เกิดการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ทั้งกลุ่มที่ยอมรับต่อเนื่อง และกลุ่มกลับมารับใหม่มีความเห็นว่าสำคัญ 5 อันดับแรก คือ จะต้องมีความขยันอดทน มีความเพียร/ใจรัก จะต้องมีที่ดินเป็นของตนเอง ต้องมีความรู้และรู้เรื่องการจัดการ มีแหล่งน้ำเพียงพอ และจะต้องมีเงินทุน สำหรับอีก 6 ประเด็นที่เหลือ ไม่ว่าจะเป็นการมีตลาดหรือที่จำหน่ายผลผลิต การมีแรงงานที่เพียงพอ การที่จะต้องรู้จักประหยัดอดออมพึ่งตนเอง การมีไฟฟ้า และแปลงไม่ไกลเกินไป การที่ครอบครัวเห็นด้วย และไม่มีหนี้สินมากเกินไป ถึงจะเป็นประเด็นย่อย แต่ก็มีความสัมพันธ์ต่อการดำเนินชีวิตในครอบครัว ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่จะต้องพิจารณาร่วมกันเสมอ ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการประชุมกลุ่มย่อยตามรูปแบบกระบวนการวิจัย ที่ศูนย์การเรียนรู้ของพ่อทวี สะเทินรัมย์ เครือข่ายของพ่อผาย สร้อยสระกลาง เมื่อเดือนมีนาคม 2554 ที่ได้ข้อสรุปว่าในการที่สมาชิกจะหันมาทำเกษตรประณีตนั้นอันดับแรกต้อง มีใจรัก และขยันอดทน เพราะเป็นประเด็นที่สำคัญที่สุด เมื่อเกษตรกรมีใจรักในการที่จะทำเกษตรประณีตแล้ว จะได้ทุ่มเทในสิ่งที่ตนรัก อีกทั้งการมีจิตใจที่มั่นคง โดยนำหลักธรรมะเข้ามาใช้ในการทำงาน ไม่โลภมากจนเกินไป ยึดหลักตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยการพึ่งพาตนเอง ซึ่งเกษตรกรจะต้องพึ่งพาตนเองให้มาก ตามแนวคิดที่ว่า “อัตตาหิอัตโนนาโถ” ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน เช่น แรงงาน ต้องทำด้วยตนเองเป็นหลัก ปุ๋ย ก็ต้องผลิตเอง หรือเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตปุ๋ยใช้เอง และที่สำคัญคือต้องเป็นคนขยันและอดทน และ มีที่ดินเป็นของตนเอง เกษตรกรจะต้องมีที่ดินเป็นของ

ตนเอง อย่างน้อย 1-3 ไร่ก็สามารถประกอบการได้ จัดสรรที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุด แบ่งพื้นที่ปลูกพืชหมุนเวียน เลี้ยงสัตว์ และที่พักอาศัย ถ้าหากที่ดินน้อยกว่านี้อาจจะไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงครอบครัว เพราะที่ดินส่วนหนึ่งจะต้องเอาไว้ปลูกไม้ยืนต้นสำหรับสร้างร่มเงา และพืชบำนาญชีวิต นอกจากนั้นยังพบว่าการที่จะยอมรับแนวคิดนี้ไปปฏิบัติจะต้องเป็นคนที่มีความรู้ และรู้เรื่องการจัดการ เป็นคนที่มีความรู้ในสิ่งที่ตนเองจะทำ เป็นนักคิด นักออกแบบ และมีความรู้ด้านการจัดการ เช่น การวางแผนการผลิต การเงิน การตลาด การบัญชี และที่สำคัญจะต้องเป็นคนที่เรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ซึ่งประเด็นนี้นับว่าเป็นส่วนที่มีความสำคัญมากระหว่างการที่จะมุ่งหาเงินเพื่อความจำเป็นของครอบครัวในช่วงระหว่างเวลาที่ต้องการเงิน กับความสนใจที่จะเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เกษตรกรจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบว่าเราจะอยู่เพื่อวันนี้หรือจะอยู่เพื่ออนาคต นอกจากนั้นยังพบว่าสมาชิกเครือข่ายมีความเห็นว่าความรู้เป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ตลอดเวลา สอดคล้องกับประธานเครือข่ายทั้ง 3 เครือข่าย คือครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ พ่อคำเดื่อง ภาษี และพ่อผาย สร้อยสระกลาง อีกทั้งเป็นไปตามทฤษฎีว่าด้วยการผลิต และการยอมรับ ดังตารางที่ 11

ตารางที่ 11 องค์ประกอบหนุนเสริมให้เกิดการยอมรับ

ประเด็น	กลุ่มยอมรับ (N=28)		กลุ่มยอมรับชั่วคราว(N=4)		ไม่ยอมรับ (N=10)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. มีใจรัก และขยันอดทน	27	96.4	3	75	10	100
2. มีที่ดินเป็นของตนเอง	25	89.3	3	75	10	100
3. ต้องมีความรู้ เรื่องการจัดการเกษตร และการวางแผนการบัญชี	26	92.9	2	50	5	50
4. มีแหล่งน้ำเพียงพอ	24	85.7	3	75	9	90
5. ต้องมีเงินทุน	19	67.9	4	100	4	40
6. มีตลาดหรือที่จำหน่ายผลผลิต	16	57.1	1	25	4	40
7. มีแรงงานเพียงพอ	14	50	4	100	6	60
8. ต้องรู้จักประหยัดอดออมพึ่งตนเอง	10	35.7	1	25	3	30

ตารางที่ 11 องค์ประกอบหนุนเสริมให้เกิดการยอมรับ (ต่อ)

ประเด็น	กลุ่มยอมรับ (N=28)		กลุ่มยอมรับชั่วคราว(N=4)		ไม่ยอมรับ (N=10)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
9. มีไฟฟ้า และแปลงไม่ไกลเกินไป	8	28.6	2	50	3	30
10. ครอบครัวเห็นด้วย	9	32.1	-	-	-	-
11. ไม่มีหนี้สินมากเกินไป	3	10.7	-	-	2	20

จากการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นชัดว่า ในการที่เกษตรกรจะทำเกษตรประณีตให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืนนั้น เกษตรกรสมาชิกเครือข่ายจะต้องยึดหลักปฏิบัติตามหลักอริยสัจสี่ซึ่งเป็นหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ดังที่ปราชญ์ชาวบ้านได้กล่าวเอาไว้ นอกจากนั้นจะต้องเป็นคนที่ใฝ่เรียนรู้ และมีการเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ เพียงแค่นี้เป็นพื้นฐานก็จะทำให้เกษตรกรประสบความสำเร็จในอาชีพได้

4.3.4.2 องค์ประกอบของการไม่ยอมรับ

จากการศึกษาการไม่ยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตของของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านพบว่า สมาชิกส่วนเครือข่ายส่วนใหญ่มีความเห็นว่าเกษตรประณีตเป็นแนวทางที่ดี แต่ไม่สามารถทำเกษตรประณีตได้ เนื่องมาจาก

1) ไม่มีเวลา คือ ทำเกษตรต้องใช้เวลานานกว่าจะได้ผลตอบแทน ไม่ทันใช้เงิน หรืออาจจะกล่าวได้ว่าไม่มีความเพียรทน อาจจะเนื่องมาจากสภาพของครอบครัว เศรษฐกิจเป็นตัวกระตุ้นและเร่งเร้า

2) ไม่มีน้ำที่เพียงพอ หรืออาจกล่าวได้ว่าสภาพทางกายภาพซึ่งเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นของการทำเกษตรประณีตที่ไม่เหมาะสม ถึงแม้จะบอกว่าน้ำคงไม่ใช่ปัญหาหลักของการทำเกษตรประณีตแต่น้ำมีความจำเป็นต่อระบบการผลิตพืชให้มีการหมุนเวียนตลอดทั้งปี และจากการศึกษาข้อมูลเชิงลึกเพิ่มเติมพบว่า ความไม่พอเพียงเรื่องน้ำอาจจะเป็นส่วนหนึ่งที่พบในกรณีที่สมาชิกมีที่ดินเพียงแปลงเดียวและมีสภาพอยู่บนที่ดอน ซึ่งจะต้องอาศัยน้ำฝนเพียงอย่างเดียวจึงอาจจะเป็นสภาพที่ต้องจำยอม

3) ขี้เกียจ คือ ไม่มีความอดทน และความเพียรเพียงพอในการที่จะทำเกษตรประณีต ซึ่งเป็นเหตุผลประกอบข้อบ่งชี้ของการทำแล้วไม่เคยประสบความสำเร็จในเรื่องใดๆ เลย เกษตรกรจึงไม่อยากจะเรียนรู้อะไรเพิ่มเติม

4) อยากได้เงินเร็ว คือคนส่วนใหญ่มีแต่อยากได้เงินเร็ว ๆ แต่ไม่อยากทำงานหรือบางทีไม่ต้องการใช้ความคิด เอาสะดวกเข้าว่า ชอบที่จะไปรับจ้างคนอื่นเขา ไม่อยากลงทุน แต่พอได้เงินมาก็ต้องมาซื้อกินสุดท้ายก็ไม่เหลืออะไรเหมือนเดิม ไม่เหมือนคนที่ทำเกษตรประณีตที่ปลูกอยู่ปลูกกินถึงแม้จะได้ไม่มากแต่ก็ยังมีพวกพืชผัก ปลา ไก่ ไว้เป็นทุนสำรอง ครั้นเมื่อต้องการได้เงินก็เอาไปขายได้ทุกเมื่อ

นอกจากนั้นผู้วิจัยได้มีการระดมความคิดเห็นร่วมกันกับสมาชิกเครือข่ายเพิ่มเติม ก็พบว่าสาเหตุที่เกษตรกรหรือคนทั่วไปไม่ทำเกษตรประณีต (ข้อจำกัด) นั้นมีสาเหตุใหญ่ ๆ คือ คนที่มาทำการเกษตรประณีต คือกลุ่มคนที่ไม่มีเงื่อนไขในการดำเนินชีวิต และสำหรับเกษตรกรทั่วไปที่ไม่ทำเกษตรประณีตส่วนใหญ่จะมีเงื่อนไขในการดำเนินชีวิตประจำวัน กล่าวคือ 1) มีหนี้สินมาก ซึ่งจะต้องเร่งหาเงินมาชำระหนี้สิน หากมาทำเกษตรประณีตจะต้องใช้เวลานานและได้มาน้อย ไม่เพียงพอกับรายจ่ายที่เกิดขึ้น 2) ไม่มีความคิดในเรื่องที่จะทำ เนื่องจากคนส่วนใหญ่มองอาชีพการเกษตรที่ต่ำต้อย ไร้ค่า และเป็นงานที่หนัก รายได้น้อย 3) วัย แรงงาน กำลังกายมีจำนวนน้อย เนื่องจากต้องใช้แรงงานค่อนข้างจะมากในการทำเกษตรประณีต 4) แหล่งน้ำมีน้อย ไม่เพียงพอต่อการผลิตตลอดทั้งปี ซึ่งนับว่าเป็นความเสี่ยงต่อต่อระบบการผลิต นอกจากนั้นยังมีความเสี่ยงด้านการตลาด เนื่องจากตลาดสินค้าการเกษตรมีน้อย และไม่ต่อเนื่อง อีกทั้งตัวสมาชิกเครือไม่ค่อยมีความรู้ ความสามารถด้านการตลาดไม่ดีพอ และยังมองว่าเรื่องของการขายสินค้าเกษตรนั้น เป็นเรื่องที่น่าอาย 5) สินค้าการเกษตรที่ผลิตได้ไม่มีพอจะป้อนตลาดได้ หรือบางครั้งไม่มีความต่อเนื่องของผลผลิต หรือบางครั้งขายไปแล้วได้ราคาตกต่ำไม่คุ้มต่อการลงทุน 6) ไม่มีหลักประกันรายได้ที่ดีพอ กล่าวคือเมื่อไม่สามารถกำหนดเรื่องราคาได้ จึงไม่สามารถที่จะกำหนดรายได้ของตนเองได้ 7) ติดที่ค่านิยมหรือความเชื่อ เช่นในบางพื้นที่มักจะมองว่าคนทำการเกษตรไม่รวย เกษตรกรรมมีแต่ความลำบาก งานหนัก รายได้ต่ำ ไม่สามารถส่งลูกหลานเรียนต่อระดับปริญญาได้

ในประเด็นด้านข้อจำกัดการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่าย ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการที่เกษตรกรให้เหตุผลสำหรับตนเองเพื่อที่จะบอกว่าตนเองไม่สามารถที่จะทำเกษตรประณีตได้นั้นผู้วิจัยมีความเห็นว่า เกษตรกรเหล่านั้นกำลังจะดูถูกดูแคลนความสามารถของตนเอง อีกทั้งกำลังจะดูถูกอาชีพที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่เลี้ยงให้เราเติบใหญ่ขึ้นมาได้ เนื่องจากผู้วิจัยมีความเห็นว่าปัญหาทุกปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรซึ่งเป็นตัวเรานั้น คนสร้างขึ้นมาก็คือตัวเรา

ดังนั้นหากเกษตรกรมีความตั้งมั่นในการที่จะทำอาชีพของตนเองให้ประสบความสำเร็จจึงเป็นเรื่องที่ไม่ยาก หากแต่มีความเพียรทน หมั่นเรียนรู้และยึดหลักตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงก็จะสามารถทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จได้

4.3.5 เงื่อนไขในการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต

การตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 หรือคำถามการวิจัย ที่ว่า มีเงื่อนไขใดบ้างที่ทำให้สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต และจากการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์กลุ่มศึกษา และได้นำเสนอในหัวข้อที่ 4.3.1 - 4.3.4 ซึ่งผู้วิจัยได้พยายามเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของแต่ละประเด็นเพื่อนำไปสู่ข้อสรุป และการตีความในเงื่อนไขต่างๆ ของการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตนี้ ตามแนวทางที่กำหนดไว้ตามกรอบการวิจัย ซึ่งสามารถกำหนดองค์ประกอบของเงื่อนไขการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายได้ เป็น 3 เงื่อนไข ประกอบด้วยเงื่อนไขที่พอเพียง เงื่อนไขที่จำเป็น และเงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบอื่น ดังนี้

4.3.5.1 เงื่อนไขที่พอเพียง

เงื่อนไขที่พอเพียง (Sufficient condition) เป็นเงื่อนไขแรกที่สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมีความเห็นว่าเป็นเงื่อนไขที่มีความสำคัญ หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นเงื่อนไขที่มีผลต่อการมาทำเกษตรประณีตเนื่องจากการทำเกษตรประณีตเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยเวลาเพื่อการวิจัย ทดลอง และการเรียนรู้ในขณะที่ทางเลือกจากการผลิตเพื่อตลาดซึ่งเกษตรกรมักตกเป็นผู้เสียเปรียบก็คือ การผลิตเพื่อตนเองและครอบครัวเป็นหลักก่อน เมื่อเป็นการผลิตลักษณะดังกล่าวเกษตรกรย่อมต้องมีความเชื่อมั่นตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นเงื่อนไขแรกที่สมาชิกเครือข่ายให้ความสำคัญและนำไปสู่การยอมรับ ผู้วิจัยจำแนกออกเป็น 4 ปัจจัย ประกอบด้วย 1) ปัจจัยด้านความเชื่อ 2) ปัจจัยด้านอาชีพและประสบการณ์ 3) ปัจจัยด้านความขยัน อดทนและใจรัก และ4) ปัจจัยด้านการประหยัดอดออม ดังนี้

1) ปัจจัยด้านความเชื่อ จากการศึกษาพบว่าความเชื่อเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่าย สำหรับความเชื่อนั้นผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือความเชื่อในระบบคิดของเกษตรประณีต หรือกระบวนทัศน์ของเกษตรประณีต และความเชื่อในตัวปราชญ์ชาวบ้าน สำหรับความเชื่อในระบบคิดของเกษตรประณีตที่ว่า “ปลูกทุกอย่างที่กิน กินและใช้ทุกอย่างที่ปลูก ภายใต้ระบบการผลิตที่ไม่ใช้สารเคมี และที่สำคัญต้องค่อยเป็นค่อยไปและพึ่งตนเองให้มากที่สุด” ซึ่งเป็นแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงที่เครือข่ายปราชญ์ได้กล่าวเอาไว้ สมาชิกเชื่อว่าเป็นระบบที่ดี หากได้ทำสำเร็จน่าจะทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น ความเชื่อและระบบคิดของเกษตรประณีตไม่ใช่ความเชื่อใหม่ แต่เป็นความเชื่อที่หลงเหลือจากสำนึกของ

เกษตรกรในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชนบท เป็นความเชื่อในวิถีชีวิตของปู่ย่าตายายครั้งอดีต ดังคำกล่าวของพ่อทวี สะเทินรัมย์ ว่า "...ตั้งแต่ในอดีต หรือในสมัยโบราณในตราวรุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย การปลูกพืชไม่เห็นต้องใช้ปุ๋ยยังอยู่ได้ พืชผักและต้นไม้ก็เจริญงอกงามดี มีอยู่มีกิน..." เช่นเดียวกันกับ พ่อทอง ศรีธรรมมา ที่ว่า "...ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก อุดรูรั่วในครอบครัวและการปลูกไม่จำเป็นต้องใช้ปุ๋ย และสารเคมี เพราะการปลูกที่หลากหลายมันเกื้อกูลกันอยู่แล้ว เวลากินก็ปลอดภัย ทั้งกายและใจ ..." อย่างไรก็ดีความเชื่อในระบบคิดนี้ ได้ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับยุคสมัย ซึ่งได้วิวัฒนาการเรื่อยมาและสมาชิกเครือข่ายก็จะต้องปรับตัวเพื่อให้อยู่ได้ในสังคม

ความเชื่อที่สองคือ ความเชื่อในตัวปราชญ์ชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน (organic intellectual) คือ ผู้ที่มีความรู้ ภูมิรู้และมีความสามารถในการใช้สติปัญญาของตนในการแก้ปัญหา มีการสะสมประสบการณ์ ในการดำรงชีวิต การพึ่งตนเอง และการเผื่อแผ่แบ่งปันจนกระทั่งได้รับการยอมรับ และยกย่องให้เป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะการเป็นผู้นำในการขับเคลื่อนแนวคิดเกษตรประณีต ประกอบด้วย ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธ์ พ่อผาย สร้อยสระกลาง และพ่อคำเดื่อง ภาษี

จากการศึกษาพบว่าสมาชิกเครือข่ายที่ยอมรับเกษตรประณีต และกลุ่มที่กลับมายอมรับ ส่วนใหญ่มีความเห็นตรงกันว่า ที่ตนหันมาทำเกษตรประณีตนั้นเนื่องจากมีความเชื่อมั่นต่อแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำเกษตรผสมผสานมาก่อน อีกทั้งปราชญ์ชาวบ้านทุกคนมีที่ดิน และดำเนินกิจกรรมการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่หลากหลายเป็นที่น่าสนใจ จึงเกิดความเชื่อมั่นว่าหากตนเองได้ทำและเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านแล้วน่าจะได้ความรู้เพิ่มขึ้น แนวคิดในเรื่องของการจัดการความรู้เกี่ยวกับการปลูกพืช การจัดการดิน การจัดการน้ำ การเลี้ยงสัตว์ ตลอดการสร้างเครือข่ายในการทำการเกษตร ดังเช่นคำกล่าวของพ่อสำเริง เย็นรัมย์ สมาชิกเครือข่ายอำเภอแคนดง ที่ว่า "...ผมเป็นคนที่ไม่ได้เรียนหนังสือ แต่ก็ภูมิใจที่ได้มีโอกาสมาเรียนรู้เรื่องการทำเกษตรประณีต และเป็นฐานการเรียนรู้ของศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านพ่อคำเดื่อง ภาษี และพ่อครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ ท่านให้ความรู้ผมเยอะมาก จนทำให้ผมมีรายได้จากการขายผลผลิตด้านการเกษตรมากขึ้น และตอนนี้มีคนมาดูงานที่สวนผมค่อนข้างมาก ซึ่งผมก็ดีใจที่ได้เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับเกษตรกรคนอื่นๆ" เช่นเดียวกันกับอาจารย์ทองสวน แคนตะ เกษตรกรต้นแบบอำเภอลำปลายมาศ สมาชิกฐานการเรียนรู้ของพ่อผาย สร้อยสระกลาง กล่าวว่า "...ผมภูมิใจครับที่ได้มาร่วมเรียนรู้เกี่ยวกับเกษตรประณีตกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ทำให้ผมได้ใช้ชีวิตหลังเกษียนที่ดีเยี่ยม มีความสุข ผมได้เครือข่ายการเรียนรู้ค่อนข้างมาก มีคนมาศึกษาดูงานใน

แปลงเกษตรประณีตผมเยอะมาก ทำให้ลูกกบของผมไม่พอขาย การทำเกษตรประณีตจึงเป็นการเรียนรู้การทำการเกษตรที่ดีให้คุณค่าแก่ชีวิต..."

เช่นเดียวกันกับคุณสุระคล พิมวัน สมาชิกเครือข่ายจากอำเภอแคนดง ที่ว่า "...การที่ผมมาทำเกษตรประณีต เพราะว่าผมเชื่อมั่นในตัวปราชญ์ชาวบ้านผู้ที่มาชวนผมทำเกษตรประณีต เพราะท่านทั้งหลายเหล่านี้มีประสบการณ์ด้านการทำเกษตรมามาก ท่านผ่านประสบการณ์มาเยอะ ท่านคงเห็นข้อผิดพลาดมามากแล้ว ดังนั้นสิ่งที่ท่านพาทำ จึงน่าจะเป็นสิ่งที่ดี ที่จะทำให้เราสามารถพึ่งตนเองให้ได้ทั้งในเรื่องของอาหาร และเรื่องอื่น ๆ โดยเฉพาะในเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ ผมชอบมากเพราะเป็นสิ่งที่ท้าทายความสามารถของผม โดยเฉพาะที่นาของผมมันเป็นที่ลุ่มติดลำโพง เวลาน้ำมาก็จะท่วมแปลงนาทั้งหมด และในอนาคตผมเชื่อว่าผมจะสามารถจัดการกับปัญหานี้ได้ เพราะตอนนี้ผมได้ปลูกต้นยางนากว่า 300 ต้นเพื่อที่จะกั้นน้ำเอาไว้ไม่ให้มาท่วมนาของผม เช่นเดียวกับกำแพงเมืองจีนที่เขาทำด้วยหิน แต่ผืนนาของผมทำกำแพงด้วยต้นยางนา ในอนาคตผมเชื่อว่าทำได้แน่นอน แต่ตอนนี้ต้นไม้ผมยังไม่โตเท่าที่ควร เมื่อน้ำท่วมนาของผมในช่วงฤดูกาลผมก็แก้ปัญหาโดยหันไปทำนาปรังแทน ก็ไม่ได้ลำบากอะไร มีข้าวกิน แถมยังเหลือขายเป็นรายได้เข้าครอบครัวด้วย..."

อย่างไรก็ตามในมุมมองของคนที่ไม่ยอมรับแนวคิดไปปฏิบัติบางท่านได้มองประเด็นของความเชื่อว่า "...ในตอนเริ่มต้นของโครงการ ตนเองมีความเชื่อ และศรัทธาในตัวปราชญ์ชาวบ้าน แต่เมื่อเริ่มกระบวนการต่อมาเรื่อยๆ เริ่มเห็นพฤติกรรมของปราชญ์ชาวบ้านที่พยายามมุ่งหาแต่คนเพื่อมาอบรมตามโครงการต่างๆ ของรัฐที่จัดสรรมาให้เพื่อจะได้ค่าหัวตามเป้าที่หน่วยงานภาครัฐต้องการ โดยไม่ให้ความสำคัญกับคนที่ผ่านการอบรมไปแล้ว ว่าจะเป็นอย่างไร ซึ่งจริงๆ แล้วแทนที่จะให้ความสนใจกับกลุ่มที่อบรมไปแล้วมากกว่า เพื่อดูว่าเขาเหล่านั้นมีปัญหาอะไรหรือไม่ อย่างไร ตนเองจึงมองว่าปราชญ์ชาวบ้าน มีความเห็นแก่ตัว เห็นแก่ได้เกินไป และมุ่งแต่จะเอาเงินค่าตอบแทนรายหัวอย่างเดียว..." จากประเด็นดังกล่าวผู้วิจัยมองว่าเป็นเรื่องของกระบวนการคิด ซึ่งผู้วิจัยมีความสนใจในการที่จะหาคำตอบ อันจะนำไปสู่คำตอบที่เป็นจริงมากที่สุด จึงได้ไปพูดคุยและแลกเปลี่ยนความรู้กับปราชญ์ชาวบ้านทั้งสามท่านเพิ่มเติม จึงพบว่าการไปขยายเครือข่ายและการเพิ่มจำนวนนั้นเป็นเรื่องจริง เนื่องจากเป้าหมายของผู้สนับสนุนงบประมาณต้องการให้เพิ่มปริมาณ และการขยายแนวคิดให้มากขึ้นอันจะนำไปสู่การสร้างอาชีพที่ยั่งยืน ในบางครั้งผู้ให้งบประมาณไม่มีเงินสนับสนุนเพื่อการติดตามประเมินผล และงบประมาณสนับสนุนปัจจัยการผลิต แต่เน้นในเรื่องของการเรียนรู้เป็นหลัก อย่างไรก็ตามถึงแม้เครือข่ายปราชญ์จะมีความพยายามในการที่จะเสนอของบประมาณเพื่อการติดตามประเมินผล และการเสริมสร้างกำลังใจให้กับคนทำเกษตรประณีตแต่ก็ไม่เคยได้ แต่ปราชญ์ชาวบ้านก็ไม่ได้นิ่งดูดายและปล่อยให้ผ่านไป

ด้วยการอบรมอย่างเดียว ได้ประสานงานกับมูลิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนฯ ในกระบวนการจัดการความรู้ออกไปให้กว้างขวางมากขึ้น มีการออกติดตามและเสริมสร้างให้กำลังใจอยู่บ้าง แต่ไม่สามารถไปได้อย่างทั่วถึงทั้งหมดเพราะถูกจำกัดด้วยงบประมาณ และหากจะเอาเงินของปราชญ์ชาวบ้านเองก็ไม่สามารถทำได้เนื่องจากไม่มีเงิน

อย่างไรก็ตามในเรื่องของความเชื่อผู้วิจัยได้วิเคราะห์เชื่อมโยงระหว่างความเชื่อกับวิถีชีวิตของคนอีสาน จึงเห็นมิติของคำตอบด้านหนึ่งว่า เพราะเหตุใดสมาชิกเครือข่ายจึงได้มาทำเกษตรประณีตจากการวิเคราะห์ภายใต้มิติของความเชื่อก็อาจจะเนื่องมาจาก เป็นแนววัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งอดีต ที่สั่งสอนกันมาให้เชื่อผู้ใหญ่(ผู้อาวุโส) เชื่อครูบาอาจารย์ ผู้วิจัยจึงมีความเห็นสอดคล้องว่าความเชื่อนี้ และได้พิจารณาเหตุผลเชื่อมโยงต่อไปว่าการที่เกษตรกรได้หันมาทำเกษตรประณีตนี้ ก็เนื่องจากเกษตรกรทุกคนทำการเกษตรเป็นหลักอยู่แล้ว และการที่จะมาเรียนรู้ของใหม่จึงไม่น่าจะเป็นเรื่องที่เสียหาย เมื่อหากทำแล้วไม่ได้ผลก็เลิกราไป หากทำได้ และส่งผลดีต่อตนเองก็ควรที่จะทำต่อไป เพราะเกษตรกรมีทางเลือกน้อยอยู่แล้วเป็นทุนเดิม จึงน่าจะเป็นที่มาของคำตอบนี้เช่นกัน

2) ปัจจัยด้านอาชีพ และประสบการณ์ จากการศึกษาพบว่า สมาชิกเครือข่ายมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักอยู่แล้ว ดังนั้นจึงเชื่อว่าระบบการทำเกษตรประณีต เป็นระบบคิดที่ทวนกระแสกับการเกษตรกระแสหลัก และเศรษฐกิจแบบบริโภคนิยมหรือทุนนิยม ซึ่งไม่เพียงแต่ระบบการผลิตเท่านั้นแต่หากรวมถึงการใช้ชีวิตของเกษตรกรด้วย จากแนวคิดที่ว่า "ปลูกทุกอย่างที่กิน และใช้ พร้อมทั้งกินและใช้ทุกอย่างที่ปลูก เหลือแจก แบ่งปัน และเหลือแบ่งปันจึงขาย" เป็นกระบวนการผลิตเพื่อลดรายจ่ายด้านอาหารในครัวเรือน หรือที่เรียกว่าอุดรูรั่ว กระบวนการผลิตเน้นความหลากหลายเพื่อให้เกิดความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน อันเป็นการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์มากขึ้น และใช้วิถีการพึ่งพาตนเอง พึ่งพากันเองในเครือข่ายในการผลิต เช่น การผลิตน้ำหมักเพื่อเร่งการเจริญเติบโตของพืช น้ำหมักขับไล่แมลงศัตรูพืช การผลิตปุ๋ยชีวภาพเพื่อทดแทนการซื้อปุ๋ยเคมี เป็นกระบวนการคิดที่แตกต่างจากการทำการเกษตรเคมี และเศรษฐกิจกระแสหลักที่มุ่งกำไรสูงสุด (Maximi Profit) ผลิตจำนวนมาก และผลิตเพื่อการขายเป็นหลัก อันเป็นกระบวนคิดที่ทำให้ต้องพึ่งเงินทุนจำนวนมาก รวมทั้งมีความเสี่ยงสูง ต้องพึ่งปัจจัยการผลิตจากนอกชุมชนเป็นหลัก ดังเช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดแมลงศัตรูพืช เมล็ดพันธุ์ ดังคำกล่าวของคุณสุพรม แงวกุดเรือ ที่ว่า "... ผมมาทำเกษตรประณีต เพราะคิดว่าเป็นสิ่งที่ดี ได้เรียนรู้ไปด้วยกับสิ่งที่เราทำ มันจะจำได้ เราจะไม่ลืม จึงเป็นรูปแบบของการทำการเกษตรที่เข้มแข็ง มันเป็นการสร้างองค์ความรู้ และสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี การออมดิน ออมน้ำ ออมความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร การออม

สัตว์ ออมต้นไม้ที่หลากหลาย ออมเงิน สั่งสม กัลยานมิตร สั่งสมภูมิปัญญา และสั่งสมคุณงามความดี จนเกิดสุขภาวะที่ดีทั้งทางกาย และทางใจ ทางสังคม และทางปัญญา..."

นอกจากวิถีการผลิตที่ทวนการเกษตรกระแสหลักแล้ว สมาชิกเครือข่ายยังต้องมีวิถีชีวิตที่ทวนเศรษฐกิจกระแสหลักที่มุ่งส่งเสริมการบริโภคมากขึ้น และจากข้อมูลการสัมภาษณ์ยังพบว่าคุณลักษณะของเกษตรกรที่จะมาทำเกษตรประณีตได้นั้น "...จะต้องเป็นคนที่เข้าใจของคำว่าการพึ่งตนเอง เปลี่ยนแปลงค่านิยมไม่หลงใหลในบริโภคนิยม ไม่วิ่งตามกระแสสังคม รู้จักตนเองว่าอยู่ในสถานะไหน รู้จักลดค่าใช้จ่าย อุดรูรั่ว เป็นคนอดออม ขยัน ไม่ติดอบายมุขทุกอย่าง อดทน เป็นคนอยู่ง่าย กินง่าย..." ในขณะที่กลุ่มไม่ยอมรับได้กล่าวว่า"...ผมไม่สามารถทำเกษตรประณีตได้หรอก เพราะผมยังต้องอยู่ในสังคม เวลามีบุญมีงานก็ต้องพบปะกับผู้คน มีการสังสรรค์ และเวลาพบเพื่อนฝูงก็ต้องดื่ม อีกอย่างตอนนี้ลูกผมกำลังเรียนหนังสือ ต้องใช้เงินมากในการส่งลูกเรียน หากจะมารอแต่เกษตรประณีตคงไม่พอกิน จำเป็นต้องออกไปทำงานต่างถิ่นด้วยเพื่อที่จะมีรายได้ส่งเสียลูก และหลานได้เรียน อีกทั้งต้องผ่อนค่างวดรถเดือนๆ ละเกือบ 10,000 บาท หากจะรอแต่ผลผลิตจากฟาร์มคงไม่มีรถยนต์นั่งหรอกครับ..."

ดังนั้นในการที่จะให้กลับไปมีกระบวนทัศน์แบบเกษตรประณีต หรือแบบพึ่งพาตนเองซึ่งพึ่งพิงและอยู่กับธรรมชาติ อยู่กับหลักการพึ่งตนเอง แต่มีกระบวนการปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เน้นกระบวนการสร้างความรู้เป็นสำคัญนั้น จึงเป็นเงื่อนไขที่สำคัญมากต่อการปรับเปลี่ยนแนวคิดของเกษตรกรไปสู่เกษตรประณีต ถ้าสมาชิกเครือข่ายสามารถปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์มาสู่เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อทำการเกษตรแบบเกษตรประณีตได้ กระบวนทัศน์เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นปัจจัยเอื้อที่สำคัญที่สุด ในทางกลับกัน หากเกษตรกรไม่สามารถปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ได้ ดังกลุ่มศึกษาที่ไม่ยอมรับ เพราะยังยึดติดกับกระแสการบริโภคนิยม กระบวนทัศน์ก็จะเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งยวดเช่นเดียวกัน เพราะกระบวนทัศน์เป็นสิ่งที่กำหนดวิธีคิด วิธีปฏิบัติ และวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ดังเช่นสมาชิกเครือข่ายกลุ่มไม่ยอมรับท่านหนึ่งกล่าวว่า "...โดยหลักการของเกษตรประณีตแล้วเป็นสิ่งที่ดี ใครทำได้ถือว่าสุดยอดคน แต่ตนเองไม่สามารถทำได้หรอก เพราะเป็นห่วงอนาคตของหลานสาวที่กำลังเรียนในระดับมหาวิทยาลัย... ต้องใช้เงินมาก หากแต่ตนจะมาคลุกกับการทำเกษตรประณีตมีหวังหลานสาวคงต้องออกจากมหาวิทยาลัยแน่ๆ เพราะรายได้ไม่เพียงพอที่จะไปเสียค่าเทอม ค่าหอพัก ค่าอยู่ค่ากิน ตนเองจึงหันมาปลูกอ้อยส่งโรงงานปีละ 700-800 ตัน เพื่อให้หลานสาวได้เรียนหนังสือ....."

3) ปัจจัยด้านความขยัน อดทนและใจรัก นับเป็นปัจจัยที่กลุ่มศึกษาให้ความสำคัญมาก เพราะในการประกอบอาชีพใดๆ ก็ตามให้ประสบความสำเร็จนั้น นอกจากจะมีและความรู้ความชำนาญแล้ว หากไม่มีความขยันหมั่นเพียร มีความอดทนและมีใจรักในงานที่ทำนั้น คง

เป็นเรื่องยากที่จะทำให้งานนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้ โดยเฉพาะการทำเกษตรประณีต เนื่องจากเป็นงานที่สมาชิกส่วนใหญ่มีความเห็นว่าเป็นงานที่หนัก และต้องใช้เวลานานพอสมควรจึงจะเห็นผล ดังนั้น คนที่จะหันมาทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จได้จะต้องมีคุณสมบัติดังกล่าวเป็นองค์ประกอบ ซึ่งจะเห็นได้จากสมาชิกเครือข่ายกลุ่มที่ยอมรับที่ทุกคนได้ตระหนักในประเด็นต่างๆ เหล่านี้เป็นอย่างดี แต่จะมีระดับของความขยัน อดทนและใจรักที่แตกต่างกันออกไป สอดคล้องกับคำกล่าวของพ่อสิงห์ ทับสุลิ สมาชิกเครือข่ายครูบา สุทธินันท์ ที่ทำเกษตรประณีตในผืนนาที่ไม่มีไฟฟ้า การปลูกผักของพ่อสิงห์ต้องรดน้ำทุกวัน แต่ด้วยไม่มีไฟฟ้า ไม่มีระบบประปา และเครื่องยนต์สูบน้ำจากบ่อขึ้นมารด พ่อสิงห์ต้องตักน้ำจากบ่อขึ้นมารดผักทุกวันๆ ละร่วม 50 หาบ จึงจะได้มีผักสดๆ รับประทาน เช่นเดียวกันกับพ่อบุญทัน ทองงาม ที่ปลูกพืชผัก ไม้ผล ยางพารา ซึ่งไม่มีเครื่องสูบน้ำเช่นกัน ต้องตักน้ำขึ้นมารดผักทุกวันๆ วันละ 100 หาบเป็นอย่างน้อย จากความอดทนของสมาชิกทั้งสองคนดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า มีความพยายามในการที่จะต่อสู้กับสภาพของบริบทที่ไม่เอื้ออำนวย แต่มีความรักในอาชีพเกษตรที่มีความพยายามในการที่จะฟันฝ่าอุปสรรคไปให้ได้ โดยได้มีการจัดการความรู้ในเรื่องของพืชที่ใช้น้ำน้อยเข้ามาร่วมด้วย มีความคาดหวังว่าจะให้เป็นอาชีพที่ส่งต่อไปให้ลูกหลานต่อไปให้ได้

ในขณะที่พ่อทวี สะเทินรัมย์ สมาชิกในเครือข่ายของพ่อผาย และพ่อสมพงษ์ ชุบไธสง สมาชิกเครือข่ายของพ่อครูบาสุทธินันท์ กล่าวว่า ในการทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จได้นั้น นอกจากจะมีความขยันหมั่นเพียรแล้วยังไม่พอ สมาชิกจะต้องมีใจรัก มีเวลาให้กับกิจกรรมของตนเองที่ทำ จึงจะทำให้การทำงานเกษตรประณีตประสบความสำเร็จได้ ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของสมาชิกเครือข่าย จำนวน 32 คน ในคราวประชุมกลุ่มย่อยตามกระบวนการวิจัยที่มีความเห็นว่าความขยัน อดทนและมีใจรัก เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญที่สุดที่จะส่งผลให้เกษตรกรทำเกษตรประณีตได้สำเร็จ และคนที่ไม่ยอมรับเกษตรประณีตส่วนใหญ่จะไม่มีคุณสมบัติในข้อนี้ ซึ่งผู้วิจัยก็มีความเห็นที่สอดคล้องกับประเด็นดังกล่าว เพราะการทำเกษตรประณีตถือได้ว่าเป็นการทดลอง และเรียนรู้ ดังนั้นคนที่ทำจะต้องอาศัยความอดทน และความรัก พร้อมกับยึดหลักอิทธิบาทสี่กำกับตนเองอยู่เสมอ และต้องปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จึงจะทำให้เกษตรกรไม่ลุ่มหลงในกระแสทุนนิยมอีกต่อไป และเมื่อปฏิบัติได้อย่างต่อเนื่องความรู้ก็จะเกิดตามมาและสามารถนำไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสมาชิกในเครือข่ายต่อไป นับเป็นการขยายฐานการเรียนรู้ที่กว้างขวางยิ่งขึ้น

4) ปัจจัยด้านการประหยัดอดออม การประหยัดอดออมนับเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสมาชิกเครือข่ายกลุ่มศึกษามีความเห็นว่าในการทำเกษตรประณีตนั้น ผู้ที่อยู่ในระบบนี้จะต้องมีการประหยัดอดออมและมีความรอบคอบในการจับจ่าย

ใช้สอยเงินสำหรับซื้อสิ่งของที่มีความจำเป็นในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ปัจจัยนี้นับว่าเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเองและครอบครัวเป็นอย่างดี ดังนั้นคนที่ยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตทุกคนจะเกิดความตระหนัก และเห็นความสำคัญของเงื่อนไขนี้ ตรงกันข้ามกับสมาชิกเครือข่ายที่ไม่ยอมรับแนวคิดนี้อันเนื่องมาจากภาระความจำเป็นที่จะต้องจับจ่ายใช้สอยในครัวเรือนเป็นจำนวนมาก เช่น ค่าใช้จ่ายในการชำระหนี้เงินกู้ซึ่งมีความผูกพันมาจากการทำเกษตรแบบทุนนิยมในอดีต ค่าผ่อนชำระงวดรถ และค่าเล่าเรียนของลูกหลาน เกษตรกรซึ่งมีรายได้ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นท้ายที่สุดก็ไม่สามารถที่จะเก็บออมและยอมรับแนวคิดนี้ได้

ดังนั้น ปัจจัยด้านการประหยัดอดออมนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า ในการที่เกษตรกรสมาชิกเครือข่ายจะหันมาทำเกษตรประณีตได้นั้น จะต้องตระหนักถึงหลักการและแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง และจะต้องปฏิบัติให้ได้ ดังคำกล่าวของพ่อสมพงษ์ ชุบไธสง เกษตรกรกลุ่มยอมรับที่กล่าวว่า "...ขายได้ 5 บาท ต้องเก็บ 3 บาท จะทำให้ชีวิตดีขึ้น..." ซึ่งพ่อสมพงษ์ได้ใช้แนวทางนี้มาเกือบ 7 ปี ทำให้พ่อสมพงษ์มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นมีความมั่นคง จึงน่าจะเป็นตัวอย่างสำหรับเกษตรกรโดยทั่วไป และจากการวิเคราะห์ในประเด็นดังกล่าว ได้ชี้ให้เห็นว่าสมาชิกที่ยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต ซึ่งสมาชิกทุกคนมีความเห็นว่าแนวทางในการประหยัดอดออมเป็นแนวทางที่ดี ที่จะสามารถสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับตนและครอบครัวตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ในขณะที่สมาชิกเครือข่ายกลุ่มที่มีหนี้สินมากจะไม่ยอมรับนี้อันเนื่องมาจากรายได้และรายจ่ายไม่มีความสมดุล จึงเกิดความวิตกกังวลกับภาระดังกล่าว จึงเป็นเหตุให้ต้องเลิกลาไป

4.3.5.2 เงื่อนไขที่จำเป็น

เงื่อนไขที่จำเป็น (Necessary condition) เป็นเงื่อนไขเกี่ยวกับการจัดการความรู้และเงื่อนไขที่จำเป็นอื่น ๆ อันจะนำไปสู่ความสำเร็จในการทำเกษตรประณีต นับเป็นเงื่อนไขที่มีความสำคัญอีกประการหนึ่งต่อกระบวนการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เป็นที่น่าสังเกตว่าเงื่อนไขความรู้นี้ก็เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นของเศรษฐกิจพอเพียงด้วยเช่นกัน ซึ่งประกอบด้วย รอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวัง โดยการจัดการความรู้เป็นวิธีการหาความรู้อย่างหนึ่ง ดังนั้นเงื่อนไขความรู้นี้จึงเป็นเงื่อนไขส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียงด้วย โดยเงื่อนไขที่จำเป็นดังกล่าว ผู้วิจัยได้จำแนกออกเป็น 4 ปัจจัย ประกอบด้วย 1) ปัจจัยด้านการเรียนรู้และเครือข่าย 2) ปัจจัยด้านความรู้และการจัดการ 3) ปัจจัยด้านสุขภาพ และ4) ปัจจัยด้านบริบทของพื้นที่ ดังนี้

1) ปัจจัยด้านการเรียนรู้ และเครือข่าย ในกระบวนการเรียนรู้การทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับการจัดการความรู้ในการทำเกษตรประณีต เป็นความรู้ด้านเทคนิค ซึ่งประกอบด้วยความรู้ด้านการจัดการดิน น้ำ พืช สัตว์ เป็นหลัก ชุดความรู้ดังกล่าวถูกจัดให้อยู่ในกระบวนการเรียนรู้ ดังนั้นในประเด็นด้านเทคนิคของการจัดการ

ความรู้เครือข่ายจึงจัดให้อยู่ในการจัดการของเครือข่ายซึ่งจากการศึกษาพบว่า สมาชิกเครือข่ายเชื่อว่าการมีเครือข่ายร่วมอุดมการณ์จะทำให้เกิดการเรียนรู้เกษตรประณีตได้สำเร็จ กล่าวคือในกระบวนการขับเคลื่อนแนวคิดเกษตรประณีต ได้มีการจัดการเรียนรู้เป็นเครือข่าย โดยปราชญ์ชาวบ้านแต่ละศูนย์การเรียนรู้จะมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เดือนละครั้ง ยกเว้นศูนย์การเรียนรู้ของครูบาสุทธินันท์นับตั้งแต่ ปี 2551 ไม่ค่อยได้จัดกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากเงื่อนไขในเรื่องของเวลา อย่างไรก็ตามสมาชิกฐานการเรียนรู้เดิม ที่เคยอยู่กับครูบาสุทธินันท์ ก็มีการจัดเวทีการเรียนรู้อยู่บ้าง โดยมีอาจารย์ ประสงค์ อาจหาญ ซึ่งเป็นผู้ช่วยนักวิจัยที่เคยอยู่ช่วยงานครูบาสุทธินันท์มาก่อนและอาจารย์ไพรัตน์ ชื่นศรี ซึ่งปัจจุบันได้รับแต่งตั้งให้เป็นปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

กระบวนการจัดการความรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านนอกจากจะมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในเครือข่ายแล้ว ยังมีมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี จังหวัดขอนแก่น เป็นหน่วยงานคอยกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 เครือข่ายได้จัดให้มีกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทุก 2 เดือน โดยหมุนเวียนกันไปตามศูนย์การเรียนรู้ของปราชญ์แต่ละคน สมาชิกเครือข่ายกลุ่มยอมรับ และยอมรับชั่วคราวทั้งหมดมีความเห็นที่สอดคล้องกันว่ากิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่ดี และควรที่จะทำทุกๆ เดือน ซึ่งจะเป็นการเพิ่มพูนความรู้และสร้างแรงบันดาลใจร่วมกันอีกด้วย และในกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้พบว่าการที่มีคุณอำนวย (Facilitators) ที่คล่องตัว และพันธมิตรทางวิชาการที่รอบรู้จะสามารถสร้างแรงบันดาลใจให้เกษตรกรและมีการยอมรับอย่างยั่งยืน สำหรับรูปแบบการจัดการความรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน แบ่งเป็น 6 ขั้นตอน ดังจะได้กล่าวไปแล้วในหัวข้อการจัดการความรู้

อย่างไรก็ตามจากการศึกษายังพบว่ากลุ่มที่ไม่ยอมรับ มีความเห็นว่าในช่วงแรกๆ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านให้ความสำคัญกับการเข้าร่วมประชุมแลกเปลี่ยนความรู้ แต่ช่วงหลังไม่ได้เชิญ หรือเรียกให้ไปร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ด้วย จึงค่อย ๆ ห่างเหินกันไปเรื่อย ๆ และขาดแรงกระตุ้นหนุนเสริมกิจกรรม สุดท้ายจึงหยุดทำ ไปทำการเกษตรแบบเดิม ดังคำกล่าวของเกษตรกรท่านหนึ่งว่า

"...การไปร่วมประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ก็เป็นสิ่งที่ดี เป็นการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน แต่ที่ไม่ได้ทำต่อเนื่องจากช่วงหลัง ๆ ไม่ได้มีการชักชวนให้ไปร่วมประชุมด้วย ก็เลยเกิดความเบื่อหน่าย จึงไม่ทำต่อ..." และอีกท่านหนึ่งกล่าวว่า "...การที่ตนเองไม่ทำนั้นเนื่องจากเวลาไปร่วมประชุมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านนั้นมีแต่พูดในสิ่งที่ดี ๆ แต่สุดท้ายไม่มีอะไร และยังเน้นย้ำว่าโครงการดีแต่ในเกี้ยกระดาษปฏิบัติจริงไม่ได้ เพราะเวลามาทำแล้วไม่ได้ผล... ตลาดก็ไม่มี ขายก็ยาก สุดท้ายไปทำอย่างอื่นดีกว่า..."

จากประเด็นดังกล่าวได้สะท้อนถึงวิธีคิดของสมาชิกเครือข่ายที่อาจจะไม่เข้าใจถึงกระบวนการจัดการความรู้เกษตรประณีตอย่างแท้จริง เพราะหากมีความเข้าใจหลักคิดของเกษตรประณีตแล้วคงไม่ต้องรอให้ใครมาชักชวนให้ไปเรียนรู้ เนื่องจากความรู้มันอยู่ในตัวของบุคคลอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องมานั่งวางแผนงานแต่อยู่ในกระดาษอย่างเดียว ซึ่งเกษตรกรจะต้องใฝ่รู้หมั่นศึกษาทดลอง ความรู้นั้นจึงจะสามารถแก้ปัญหาให้กับตนเองได้อย่างแท้จริง จากประเด็นดังกล่าว จึงเป็นผลเกี่ยวเนื่องให้เกษตรกรไม่ยอมรับแนวคิดนี้ในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตามหากกลุ่มผู้ให้ทุนให้การสนับสนุนให้เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้ทุ่มเวลา หรือให้เวลากับการสร้างความเข้าใจให้กับเกษตรกรที่เป็นสมาชิกเครือข่ายตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นของการจัดการความรู้ ซึ่งอาจจะทำให้การขยายแนวคิดออกไปกว้างขวางและนำไปสู่การยอมรับแนวคิดมากขึ้น

2) ปัจจัยด้านความรู้และการจัดการ นับเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญในการที่จะตัดสินใจยอมรับของสมาชิก นอกจากนั้นในเรื่องของการจัดการยังถือเป็นเครื่องมือในการที่จะนำไปสู่การทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จ เพราะการจัดการเสมือนเป็นการออกแบบ (Design) และคงไว้ (Maintain) ซึ่งสภาวะแวดล้อมในการทำเกษตรประณีตที่เหมาะสม เพื่อให้สามารถทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Efficiency) โดยอาศัยการเรียนรู้ การประสานบุคคล เครือข่ายและทรัพยากร อันได้แก่ วัสดุอุปกรณ์ คน เงิน และข้อมูลข่าวสาร เพื่อให้การทำเกษตรประณีตประสบความสำเร็จ และบรรลุเป้าหมายของสมาชิกและเครือข่าย

ดังนั้นกระบวนการวางแผนงานจึงเป็นสิ่งสำคัญในการทำเกษตรประณีต เพราะในการผลิต ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการจัดการซึ่งสมาชิกเครือข่ายจะต้องเรียนรู้และสร้างความเข้าใจ ซึ่งจะเป็นความรู้ที่ต่อยอดมาจากชุดความรู้ในเรื่องของการทำเกษตรประณีต คือ เรื่องดิน น้ำ พืช และสัตว์ หลังจากที่สมาชิกมีความรู้เหล่านี้แล้ว จะต้องนำมาวางแผนว่าจะทำอะไรก่อนหลัง จะปลูกอะไรร่วมกับอะไร จะได้ทรัพยากรที่มีความจำเป็นในการผลิตจากแหล่งใด ภายใต้ข้อจำกัดในบริบทของตน ต่อจากนั้นจึงจะนำไปสู่ขั้นตอนการผลิต และต้องติดตามการผลิตอย่างใกล้ชิด เมื่อได้ผลผลิตมาแล้วจะจัดการอย่างไรต่อผลผลิตเพื่อให้เกิดความคุ้มค่าที่สุดตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนั้นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่าย คือ **"การทำบัญชีครัวเรือน"** บัญชีครัวเรือนจะเป็นชุดข้อมูลที่จะทำให้สมาชิกเครือข่ายได้รู้ถึงสถานะของตน ตลอดทั้งจะเป็นชุดข้อมูลที่จะสะท้อนให้สมาชิกนำไปใช้ในการวางแผนในการจัดการกับการทำเกษตรประณีตต่อไป หรือเลิกทำเกษตรประณีต ซึ่งสมาชิกเครือข่ายกลุ่มยอมรับได้สะท้อนให้เห็นว่า บัญชีครัวเรือนเป็นข้อมูลที่มีพลังเป็นอย่างมากที่จะพลิกผันวิถีชีวิตของตนให้หันมาทำตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ดังคำกล่าวของพ่อคำจันทร์ รัชนี ที่ว่า "....บัญชีครัวเรือนวิเศษมากเลยครับ ทำให้ผมรู้รายรับ รายจ่ายของตนเองและครอบครัวเมื่อสิ้นปี ซึ่งผมได้เอาข้อมูลเหล่านี้

มาดูและพูดคุยกับภรรยา เพื่อหาทางในการลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออกไป หรือที่ปราชญ์ชาวบ้านเรียกว่า "อุดรูรั่ว" และยังเห็นข้อมูลรายได้ของครอบครัวว่ามาจากส่วนไหนของการผลิตมาก จากนั้นก็นำมาคิดทบทวนกับสิ่งที่ผิดพลาดแล้วเริ่มต้นชีวิตใหม่ จึงทำให้ผมและครอบครัวมีความสุขกับการทำเกษตรประณีตเท่าทุกวันนี้..." แต่ในขณะเดียวกันสมาชิกกลุ่มไม่ยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตก็ได้สะท้อนให้เห็นภาพเช่นกันจากการทำบัญชีครัวเรือน ซึ่งสมาชิกให้ความเห็นว่าหลังจากที่หันมาทำเกษตรประณีตแล้วพบว่าครอบครัวของตนมีแต่รายจ่าย ในขณะเดียวกันผลลัพธ์ หรือรายได้ที่เป็นเงินสดเข้ามาน้อยมาก ซึ่งน้อยกว่ารายจ่าย จึงเกิดความท้อแท้และไม่ยอมรับในเวลาต่อมา

จากข้อมูลดังกล่าว จึงชี้ให้เห็นว่า ความรู้และการจัดการ เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นในการที่จะต้องเรียนรู้ และทำอย่างต่อเนื่องสำหรับการทำเกษตรประณีต โดยเฉพาะในเรื่องของการวางแผนการทำงานและการผลิตว่าจะเอาความรู้อะไรมาผสมกับอะไรเพื่อให้เกิดรายได้ และความรู้ด้านการทำบัญชีครัวเรือนที่ทุกคนจะต้องทำเพื่อให้เห็นสถานะด้านการเงินของตนเองและครอบครัว ดังนั้นสมาชิกเครือข่ายที่มีความพร้อม และพร้อมที่จะเรียนรู้ในด้านนี้จึงยอมรับแนวคิดและทำเกษตรประณีตอย่างต่อเนื่องในขณะเดียวกันสมาชิกเครือข่ายที่ไม่เห็นความสำคัญก็จะไม่ทำและเลิกรับแนวคิดนี้ในเวลาต่อมา

นอกจากนั้นพ่อทวี สะเทินรัมย์ ยังได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า "...การที่จะทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จได้ นั้นอันดับแรกจะต้องมีที่ดินเป็นของตนเอง ประการที่สองต้องมีทุน ทั้งทุนที่เป็นเงินที่สามารถหาแปลงเป็นปัจจัยการผลิตอย่างอื่นได้ และที่สำคัญคือทุนทางปัญญา คือความรู้ที่จะต้อง นำมาใช้เพื่อให้สำเร็จ ประการที่สามต้องมีใจ คือมีใจรักที่จะทำเกษตรประณีต เป็นคนที่ชอบปลูก เลี้ยง และเสียสละ ประการที่สามต้อง มีน้ำ ที่เพียงพอต่อการทำเกษตรที่หลากหลาย ประการที่สี่ต้องมีแรงงาน จริง ๆ แล้วใช้แรงงานมากหรือไม่ ก็สามารถตอบได้ว่าขอให้มีเวลาทำกับมันจริงๆ วันละ 3 ชั่วโมงก็เพียงพอแล้ว นอกจากนั้นคนที่ทำเกษตรประณีตได้ดีจะต้องเป็นนักจัดการ จะต้องวางแผน และจัดการว่าจะเอาอะไรปลูกตรงไหน เมื่อไหร่ และต้องมีเป้าหมายในชีวิต นอกจากทำเพื่ออยากทำ เพื่ออยู่เพื่อกินแล้ว การทำเกษตรประณีตก็ต้องมีเป้าหมายเช่นกัน ว่าสุดท้ายเราทำเพื่ออะไร แต่ที่แน่ๆ เกษตรประณีตเป็นอาชีพที่สืบทอดทางมรดกไปสู่ลูกหลานได้เป็นอย่างดี..."

3) ปัจจัยด้านสุขภาพ " อโรคยา ปรมาลาภา" ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐซึ่งเป็นสิ่งที่สมาชิกเครือข่ายทุกคนต้องการ แต่เป็นเรื่องธรรมดาที่ชีวิตที่เกิดมาแล้ว ความป่วยจึงเป็นเรื่องที่ทุกคนไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ภายหลังที่เกิดมาแล้ว ดังนั้นภาวะสุขภาพจึงเป็นเงื่อนไขที่จะให้สมาชิกเครือข่ายหันมาทำเกษตรประณีต หรือไม่ทำเกษตรประณีตด้วยเช่นกัน จากการศึกษาพบว่า การหันกลับมายอมรับแนวคิดเกษตรประณีตอีกครั้งของเกษตรกร เนื่องจากปัญหา

สุขภาพ ดังเช่น กรณีของพ่อสมาน คลังไธสงค์ เกษตรกรต้นแบบอำเภอแคนดง ฐานการเรียนรู้ของพ่อคำเดื่อง ภาษี ได้เล่าให้ฟังว่า "...ตนเองมีความสนใจในอาชีพเกษตรเป็นที่ตั้งอยู่แล้ว และการทำเกษตรทั่วไปยังใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมีเข้าช่วย แต่ด้วยปัญหาสุขภาพได้รุมเร้า จึงต้องหันมาทำเกษตรประณีต และเมื่อทำแล้วปรากฏว่ามีสุขภาพที่สมบูรณ์ แข็งแรงขึ้น ทำงานได้มากขึ้น เพราะผักที่เรากินนั้นไม่มีสารเคมี พร้อมกับมีพืชผักให้ได้เก็บอยู่เก็บกินอย่างหลากหลายตลอดปี..."

นอกจากนั้น จากการศึกษายังพบว่าการที่สมาชิกเครือข่ายกลุ่มยอมรับส่วนหนึ่งกล่าวว่า การที่มาทำเกษตรประณีต นอกจากจะด้วยเหตุผลอื่นๆ แล้วส่วนหนึ่งก็คือเป็นห่วงเรื่องสุขภาพของตน เพราะจากแนวทาง และแนวคิดของการทำเกษตรประณีตนั้นคือพยายามหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี จึงน่าจะเป็นผลดีต่อสุขภาพของคนทำและผู้บริโภค นอกจากนั้นคนทำยังจะได้สัมผัสกับธรรมชาติซึ่งจะส่งผลต่อสุขภาพจิตที่ดีกว่าการทำเกษตรกระแสหลัก และจากการสัมภาษณ์ ตลอดการสังเกตสมาชิกเครือข่าย พบว่าสมาชิกเครือข่ายส่วนใหญ่มีความรู้สึกว่า ตนเจ็บป่วยน้อยลงหลังจากมาทำเกษตรประณีต เพราะได้ ออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอจากการทำงานและไม่ต้องพบกับปัญหาการเจ็บป่วยเนื่องจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืชต่างๆ ดังนั้น การมีสุขภาพดีขึ้นจากการทำเกษตรประณีตจึงเป็นเงื่อนไขสนับสนุนการตัดสินใจในการยอมรับเกษตรประณีต

จากประเด็นเรื่องของสุขภาพดังกล่าวได้มีสมาชิกเครือข่ายบางรายให้ความเห็นว่าสาเหตุที่ตนเองไม่ทำเกษตรประณีตนั้นเนื่องจากมีสุขภาพไม่ดีนั้น จึงทำให้ผู้วิจัยเกิดข้อสงสัยว่าเป็นเพราะเหตุใด เพราะส่วนใหญ่สมาชิกเครือข่ายมีความเห็นว่าทำเกษตรประณีตแล้วทำให้สุขภาพดีขึ้น จึงได้ไปสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่าการที่สุขภาพไม่ดีนั้นอันเป็นผลมาจากการเจ็บปวดตามร่างกายเมื่อทำงาน เนื่องจากวัยชรา ดังนั้นเงื่อนไขที่ไม่ทำเพราะสุขภาพไม่ดีจึงไม่ใช่ประเด็นเดียวโดดๆ ของคำตอบเพราะมีเงื่อนไขของอายุเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีความเชื่อว่าการที่หันมาทำเกษตรประณีตนี้น่าจะสนับสนุนการมีสุขภาพที่ดี เนื่องจากได้มีการออกกำลังกายทุกวัน อีกทั้งมีอาหารที่ปลอดภัยจากสารเคมีบริโภค นอกจากนั้นผู้วิจัยยังมีความเห็นว่ากลุ่มไม่ยอมรับ ใช่ว่าจะมีความต้องการใช้สารเคมี ซึ่งจริงๆ แล้วทุกคนก็มีความกลัวต่ออันตรายที่จะเกิดขึ้นจากสารเคมี แต่หลีกเลี่ยงไม่ได้เพราะยังไม่สามารถตัดใจจากแนวทางทุนนิยม และไม่มีความเพียรมากพอ แต่ในขณะเดียวกันยังต้องการรายได้จำนวนมากเพื่อมาเลี้ยงครอบครัวอยู่ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเลือกวิถีชีวิตเช่นนี้ต่อไป

4) ปัจจัยด้านบริบทของพื้นที่ เป็นปัจจัยด้านกายภาพ ชีวภาพซึ่งเป็นพื้นฐานที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำเกษตรประณีต ด้วยความสำคัญดังกล่าวจึงได้ส่งผลต่อการยอมรับและไม่ยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต สามารถแบ่งออกเป็น 4 ปัจจัยย่อย ประกอบด้วย

1) มีที่ดินเป็นของตนเอง 2) ความอุดมสมบูรณ์ของแปลง 3) การปลูกต้นไม้สร้างบำนาญชีวิต และ 4) แปลงนาอยู่ไม่ไกลบ้านและมีถนนไปถึง

- มีที่ดินเป็นของตนเอง ที่ดินนับเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญในระบบการผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะการทำเกษตรประณีต เพราะในการจะปลูกพืชโดยทั่วไป เกษตรกร หรือสมาชิกเครือข่ายจะต้องมีที่ดิน เพื่อเป็นพื้นที่สำหรับการเพาะปลูก นอกจากนั้นยังต้องเป็นพื้นที่ที่มีน้ำหรือแหล่งน้ำที่เพียงพอต่อระบบการผลิต อีกทั้งในการทำเกษตรประณีตสมาชิกเครือข่ายจะต้องดูสภาพภูมิอากาศ ซึ่งจากสภาพพื้นที่ของเครือข่ายโดยเฉพาะพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ มีสภาพภูมิอากาศ 3 ฤดูกาลเช่นเดียวกันกับจังหวัดต่างๆ ในภาคอีสาน คือ ฤดูหนาว ร้อน และฝน ดังนั้นปัจจัยทั้งหลายจึงเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นในการที่จะให้เกษตรกรยอมรับ หรือไม่ยอมรับในแนวคิดนี้ อย่างไรก็ตามจากการศึกษาได้ค้นพบว่า การที่เกษตรกรสมาชิกเครือข่ายได้หันมาทำเกษตรประณีตนั้นเป็นเหตุผลอันเนื่องมาจากทุกคนมีที่ดินเป็นของตนเอง โดยสมาชิกเครือข่ายได้ให้ความเห็นว่า ในการทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จนั้นเกษตรกรจะต้องมีที่ดินเป็นของตนเองหรือของภรรยา เพราะถ้าหากจะไปเช่าที่ดินของคนอื่นทำนั้นคงเป็นเรื่องที่ลำบาก เพราะการทำเกษตรประณีตต้องใช้ระยะเวลานานกว่าจะเห็นผล อีกทั้งในกระบวนการผลิตจะเน้นกระบวนการพึ่งพิงระบบนิเวศน์ ที่จะต้องทำร่วมกับการปลูกไม้ยืนต้นเพื่อสร้างบำนาญชีวิตให้กับตนและครอบครัว ดังนั้นหากไม่ใช่ที่ดินของตนเอง เชื่อว่าเจ้าของที่ดินคงไม่ให้ทำแน่นอน หรือยินดีให้ทำเราก็คงไม่ทำเพราะเมื่อทำแล้วได้ผลเจ้าของที่ดินก็จะมาเอาคืน

นอกจากข้อมูลการศึกษาปัจจัยการมีที่ดินเป็นของตนเองมีผลต่อการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตแล้วยังพบว่า สภาพปัญหาด้านโครงสร้างและคุณสมบัติของดินของสมาชิกเครือข่ายส่วนใหญ่จะเป็นดินดาน และไถยาก ทั้งนี้อาจจะเป็นผลมาจากการใช้ปุ๋ยเคมีมาเป็นระยะเวลานาน แต่เมื่อเริ่มมาใช้ปุ๋ยหมักปุ๋ยคอกเพื่อปลูกข้าว พืชผักในระบบเกษตรประณีต พบว่าดินอ่อนนุ่มขึ้น ดินมีชีวิต โดยจะพบสิ่งมีชีวิต เช่น ไส้เดือน จุลินทรีย์ แมงกระชอน มากขึ้น เมื่อดินฟื้นสภาพความอุดมสมบรูณ์ สมาชิกเครือข่ายจึงเห็นความแตกต่างระหว่างการใช้ปุ๋ยหมัก และปุ๋ยเคมีในการปรับปรุงบำรุงดิน เมื่อสภาพดินดีขึ้น สมาชิกเครือข่ายก็ได้ใช้ประโยชน์ในการปลูกพืชพันธุ์อันเป็นลักษณะหนึ่งของการจัดการความรู้เรื่องเกษตรประณีต ซึ่งเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดี จึงเกิดการยอมรับ แต่ในขณะเดียวกันกลุ่มที่ไม่ยอมรับเห็นว่าเป็นเรื่องที่ยุ่งยาก ดังนั้นปัจจัยทั้งหลายดังกล่าวจึงเป็นเงื่อนไขในการให้เกษตรกรสมาชิกเครือข่ายยอมรับ หรือไม่ยอมรับในแนวคิดนี้

- ความอุดมสมบูรณ์ของแปลง ความหลากหลายของระบบนิเวศน์ คือ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร นับเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านกำหนดให้สมาชิกดำเนินการในพื้นที่ของตน นับเป็นการเชื่อมโยงด้านกายภาพ และวัฒนธรรมของสมาชิกเครือข่าย

เข้าด้วยกัน ซึ่งทำให้ฐานคิดและความเชื่อการทำเกษตรประณีตมีความหนักแน่นมากยิ่งขึ้น แตกต่างจากฐานคิดของการเกษตรกระแสหลักที่มักมองข้ามวัฒนธรรมของชาวชนบทไปอย่างสิ้นเชิง ในกระบวนการผลิตที่หลากหลาย สิ่งมีชีวิตทั้งหลายจะมีความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นพืชกับพืช พืชกับสัตว์ หรือพืชกับปลา สิ่งต่างๆ เหล่านี้จะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เช่นเดียวกันกับกรณีของพ่อสมพงษ์ ชุบไธสงค์ สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอำเภอพุทไธสงค์ ที่กล่าวว่า "... การมีกิจกรรมที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงวัว หมู เป็ด ไก่ ปลา และการปลูกพืชภายในฟาร์มของเรา จะสามารถลดค่าใช้จ่ายได้มาก เช่น ตอนนี้ผมทำนาไม่ได้ซื้อปุ๋ยเลย อาศัยขี้วัวที่เลี้ยง 3 ตัว ซึ่งปีหนึ่ง ๆ ได้ปุ๋ยจากขี้วัวไม่น้อยกว่า 3 ตัน ในช่วงแรกๆ ปลูกข้าว 3 ไร่ ได้ข้าวไม่พอกิน เพราะที่นาเป็นดินเค็ม หรือภาษาชาวบ้านเรียกว่าดินเอือด ได้ข้าวเปลือกทั้งหมด ประมาณ 500-600 กก. แต่หลังจากใส่ขี้วัว แกลบ ใบไม้ ใบหญ้า ติดต่อกันมาเป็นเวลา 3 ปี ทำให้ดินดีขึ้นมาก ในขณะที่ทำนาเท่าเดิมได้ผลผลิตข้าวถึง 2500 กก. จนกระทั่งมีข้าวเหลือกิน และได้ขายเป็นรายได้เข้าครอบครัว..."

นอกจากนั้นได้มีสมาชิกเครือข่ายกลุ่มที่ไม่ยอมรับ และเกษตรกรที่ทำในการเกษตรระบบเคมีทั่วไปให้เหตุผลว่าสาเหตุที่ตนไม่ทำเกษตรประณีตนั้นเนื่องจากสภาพดินไม่ดี ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าเหตุผลดังกล่าวเป็นเพียงข้ออ้างเพื่อให้เหตุผลกับตนเองเท่านั้น เพราะจากการสนทนากลุ่มย่อยในพื้นที่และการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มศึกษาตามที่กล่าวไปแล้วในเบื้องต้นพบว่าในการทำเกษตรประณีตนั้นสำคัญอยู่ที่จิตใจว่าเกษตรกรจะสามารถปรับเปลี่ยนวิธีคิดจากการทำเกษตรแบบเคมี มาเป็นเกษตรประณีตได้หรือไม่ ตลอดจนพร้อมที่จะเรียนรู้ในการปรับปรุงดินหรือไม่ เนื่องจากการทำแบบเคมีเป็นการทำที่สะดวกรวดเร็ว แต่ใช้ทุนมาก

- การปลูกต้นไม้สร้างบำนาญชีวิต จากกระบวนคิดการปลูกไม้ยืนต้นเป็นบำนาญชีวิตยามแก่เฒ่าและเป็นมรดกให้แก่ลูกหลาน นับเป็นจุดเด่นของการทำเกษตรประณีต แนวความคิดเช่นนี้ทำให้เกษตรกรที่ทำเกษตรประณีตอยู่อย่างมีความหวังและมีเป้าหมายระยะไกล เพราะเกษตรกรไม่มีความมั่นคง ไม่มีบำนาญชีวิต เหมือนอาชีพรับราชการหรือไม่มีประกันสังคมดังเช่นคนงานในโรงงาน แต่ด้วยการปลูกต้นไม้ยืนต้น เป็นส่วนสำคัญในการทำเกษตรประณีตเพื่อให้ร่มเงาแก่ดินและใช้ใบไม้เป็นปุ๋ยบำรุงดินและมีต้นไม้เป็นเหมือนการสร้างบำนาญให้แก่ตนเองยามแก่เฒ่า อีกทั้งยังเป็นมรดกสืบทอดให้แก่ลูกหลานได้นั้น ทำให้เกษตรกรมีความมุ่งมั่น มีความมานะอดทน และมีกำลังใจที่จะทำเกษตรประณีต โดยเฉพาะการสร้างบำนาญด้วยการปลูกไม้ยืนต้นตามหัวไร่ปลายนา หรือพื้นที่ที่ไม่ใช้ประโยชน์ และจากการศึกษาพบว่าเกษตรกรทุกครัวเรือนของทั้ง 3 กลุ่มมีการปลูกไม้ยืนต้นทุกครัวเรือน อย่างน้อยครัวเรือนละ 227 ต้น สำหรับชนิดของต้นไม้ที่ปลูก จะเน้นไม้พื้นถิ่นเป็นหลัก ได้แก่ ยางนา ประดู่ แดง ตะเคียนทอง กระถินเทพา กระถินณรงค์ สักทอง พยุง ยูคาลิปตัส เป็นต้น สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมีความเชื่อว่าการปลูกไม้ยืน

ต้นเป็นสิ่งที่ดี เพื่อจะได้มีไม้สำหรับใช้สอย สร้างบ้าน และสร้างพลังงานในอนาคต โดยกลุ่มศึกษามองว่าการปลูกต้นไม้จะปลูกต้นอะไรก็ได้ แต่ขอให้เป็นไม้ที่เคยเจริญเติบโตในท้องถิ่น จนกระทั่งมีคำพูดล้อเลียนกันว่า จะปลูกต้นอะไรดี ต้นไม้ถึงจะโตเร็ว พ่อคำเดื่อง ภาษี จึงออกมาตอบดังๆ กับมวลสมาชิกว่า **"...ปลูกต้นอะไรก็ได้... เพราะต้นไม้ที่โตเร็ว คือต้นไม้ที่ปลูกเร็ว..."** เพราะถ้ารู้ว่าต้นไม้ชนิดนั้นๆ เจริญเติบโตได้เร็วแต่ไม่ยอมปลูกสักทีก็ไม่มีต้นไม้ให้โต

จากการวิเคราะห์ประเด็นการปลูกไม้ยืนต้นในพื้นที่แปลงเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน จัดได้ว่าเป็นกุศโลบายอันแนบเนียนที่แฝงไว้ด้วยคุณค่าอันมหาศาลต่อทั้งตัวเกษตรกร ชุมชน ระบบนิเวศ และระบบโลก กล่าวคือการที่ปราชญ์ชาวบ้านให้ปลูกไม้ยืนต้นในแปลงก็มุ่งหวังเพื่อให้เกิดความเขียวขจีในแปลง เมื่อเกิดความเขียวในพื้นที่ก็จะเป็นการดึงดูดให้เกษตรกรเกิดความรักและหวงแหนต้นไม้ จะได้มาแปลงทุกวัน เมื่อต้นไม้โตจะให้ร่มเงา ให้อาหารตา อาหารใจ อาหารปาก และให้อากาศบริสุทธิ์ แก่เกษตรกร และประชากรโลก นอกจากนั้นเมื่อต้นไม้โตยังใช้ประโยชน์ในการทำฟืน ถ่าน และสร้างรายได้ให้กับสมาชิกเครือข่ายได้เป็นอย่างดี

จากประเด็นดังกล่าวครูบาสุทธินันท์ ยังได้ชี้ให้เห็นว่าการปลูกไม้ยืนต้นที่โตเร็วในที่สวนของตนเองนั้นมีหลากหลาย เช่น ไม้ที่เจริญเติบโตได้เร็วในระยะเวลา 10 ปีแรก คือ ยูคาลิปตัส ขี้เหล็ก สะเดา กระถินณรงค์ ไม้ชนิดนี้มีคุณสมบัติพิเศษคือ สามารถเจริญเติบโตได้เร็วและขึ้นได้ดีในดินทุกชนิดของเมืองไทย รวมทั้งในประเทศเพื่อนบ้านด้วย หากปลูกครบ 10 ปี จะมีเส้นรอบวงประมาณ 60-70 ซม. และเมื่อนำมาแปรรูปจะสามารถขายได้ไม่น้อยกว่า 10,000 บาท และสำหรับไม้ที่เจริญเติบโตได้ดีใน 10 ปีหลัง หมายความว่า ใน 10 ปีแรก ต้นไม้เหล่านี้จะเจริญเติบโตช้า ไม่ทันใจนัก แต่เมื่อย่างก้าวเข้าสู่ปีที่ 11 เป็นต้นไป ต้นไม้เหล่านี้จะเจริญเติบโตได้เร็ว ไม้ชนิดนี้ได้แก่ ยางนา ตะเคียนทอง พะยอม แดง ประดู่ สัก เป็นต้น นอกจากนั้นครูบาสุทธินันท์ ยังได้กล่าวต่อไปว่า หากต้องการดูต้นสักที่ใหญ่เด่นสง่าที่สุดในภาคอีสาน ให้มาดูได้ที่สวนของตนเอง ซึ่งมีเส้นรอบวงประมาณ 2 เมตร สูงประมาณ 20 เมตร ซึ่งครูบากล่าวว่าน่าจะเป็นต้นสักใหญ่ที่สุดในภาคอีสาน

- แปลงนาอยู่ไม่ไกลบ้านและมีถนนไปถึง การที่แปลงเกษตรประณีตกับที่อยู่อาศัยแยกกันอยู่คนละที่ นับว่าเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งต่อการทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จของเกษตรกร เนื่องจากเกษตรกรจะต้องเสียเวลา เสียเงินค่าน้ำมันในการเดินทาง นับว่าเป็นการเพิ่มต้นทุนในการผลิต และมีความเสี่ยงต่อการเสียหายของผลผลิต ซึ่งเป็นปัจจัยที่สมาชิกเครือข่ายทุกคนรับทราบและมีความตระหนักต่อสิ่งที่เกิดขึ้น แต่ด้วยวิถีชีวิตของเกษตรกรโดยทั่วไปไม่อาจจะเลือกได้ ดังนั้นจึงจัดเป็นปัญหาในเรื่องของการพัฒนาอาชีพอยู่ไม่น้อย จากการศึกษาใน

ประเด็นดังกล่าวจึงพบว่า กรณีที่สมาชิกส่วนใหญ่ยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตและทำอย่างต่อเนื่องนั้นมีเหตุผลมาจากแปลงนาอยู่ไม่ไกลบ้านและมีถนนไปถึง จึงเป็นแรงหนุนเสริมให้เกิดการยอมรับมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษายังพบว่าสมาชิกกลุ่มไม่ยอมรับส่วนหนึ่งได้ชี้ให้เห็นว่าการที่แปลงนาอยู่ไกลและการเดินทางไปแปลงนาไม่สะดวกนั้น เป็นเหตุผลหนึ่งในการเลิกทำเกษตรประณีต เพราะจะต้องจ่ายค่าน้ำมันในการเดินทางทุกวัน การนำผลผลิตออกมาจำหน่ายไม่สะดวก อีกทั้งบางคนไม่มีถนนเข้าไปถึงแปลงเกษตรประณีตด้วยแล้ว ยิ่งเพิ่มความลำบากในการจัดการเพิ่มมากขึ้น และบางครั้งยังมีคนไปขโมยเอาผลผลิตไปกินโดยไม่บอกกล่าว จึงทำให้เกษตรกรเกิดความท้อแท้ หมดกำลังใจในการที่จะทำต่อไป

4.3.5.3 เงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบอื่น

เงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบอื่น (Other Conditions) นับเป็นเงื่อนไขที่มีความเกี่ยวเนื่องต่อการดำเนินกิจกรรมเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่าย ซึ่งอาจจะเป็นได้ทั้งปัจจัยที่เอื้อ และขัดขวางการยอมรับแนวคิดของสมาชิกเครือข่ายทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมในแต่ละปัจจัย ประกอบด้วย 4 ปัจจัย ดังนี้

1) **ปัจจัยด้านรายได้ รายจ่าย และการตลาด** จากสภาพของปัจจัยด้านรายได้ รายจ่าย และการตลาดดังกล่าว ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็นสองด้าน คือปัจจัยด้านรายได้และรายจ่ายของครัวเรือน และปัจจัยด้านการตลาด ดังนี้

- ปัจจัยด้านรายได้และรายจ่ายของครัวเรือน จากกระบวนคิดในการพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจของสมาชิกที่ทำเกษตรประณีต เป็นความเด็ดเดี่ยวที่จะต้องฝ่าฟัน และต่อสู้เพื่อให้ไปสู่เป้าหมาย ต้องฝืนใจ และตัดใจจากกระแสบริโภคนิยมให้ได้ และต้องช่วยตนเองให้มากที่สุด ดังคำกล่าวของพ่อผาย ที่ว่า **"...อัตตาหิ อัตตาโนนาโถ...ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน..."** เพราะทุกคนจะต้องเชื่อมั่นในตนว่าจะต้องทำได้ เพราะการที่เกษตรกรจะอยู่ได้อย่างยั่งยืนนั้น จะต้องพึ่งตนเองให้ได้ก่อน เช่น การปลูกพืช เกษตรกรจะต้องลดรายจ่ายเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตในเรื่องของปุ๋ย สารเคมีกำจัดแมลงศัตรูพืช และการเก็บเมล็ดพันธุ์ใช้เอง ลดรายจ่ายด้านอาหารโดยการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนและสร้างระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างกัน ซึ่งจะเป็นเรื่องสมาชิกเครือข่ายให้ความสำคัญในช่วงเริ่มต้นของการทำเกษตรประณีต การเพิ่มรายได้จะตามมาเมื่อการผลิตในแปลงมีความหลากหลายทั้งชนิดและปริมาณทั้งด้านพืชและสัตว์ สามารถเก็บผลผลิตออกขายในตลาดชุมชนและนอกชุมชนได้ ส่วนการออม จะเป็นช่วงที่ผลผลิตในระบบเกษตรประณีตออกเต็มที่ ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของการผลิตเกษตรประณีตถือเป็นการออมรูปแบบหนึ่ง และรวมถึงการออมในรูปการมีความรู้ในเรื่องนั้นๆ ด้วย ยกตัวอย่างเช่น การทำซุปเปอร์มาร์เก็ตชุมชนของพ่อสำเริง เย็นรัมย์ ที่มีแปลงเกษตรประณีตอยู่ใกล้ๆ ชุมชน พ่อสำเริงปลูก และเลี้ยงทุกอย่างที่

กิน และใช้ เมื่อสมาชิกในชุมชนท่านใดมีความสนใจผลิตผลของพ่อสำเริงก็สามารถเข้าไปเลือกซื้อได้เลย นับเป็นการสร้างฐานเศรษฐกิจทั้งของตนเอง และชุมชนได้อย่างดี

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาสภาวะเศรษฐกิจของครอบครัว ของกลุ่มศึกษาทั้ง 3 กลุ่ม พบว่าเป็นเงื่อนไขต้นๆ ขององค์ประกอบอื่น ๆ ในการยอมรับเกษตรประณีต และจากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่ากลุ่มยอมรับ และกลุ่มกลับมายอมรับใหม่ กล่าวว่าสาเหตุที่ตนเองหันมาทำเกษตรประณีตนั้นเนื่องจากไม่มีปัญหาด้านเศรษฐกิจในครอบครัว กล่าวคือ ไม่มีภาระผูกพันที่จะต้องจ่ายเงินเป็นรายเดือนให้ลูกเรียนหนังสือมาก เพราะลูกยังเล็กอยู่ และเรียนในระดับประถมซึ่งเสียค่าใช้จ่ายไม่มาก และบางรายกล่าวว่าลูกๆ โตหมดแล้วและเรียนจบหมดแล้ว อีกทั้งไม่มีภาระในการชำระหนี้เงินกู้เป็นรายเดือนเป็นจำนวนมาก และไม่มีปัญหาด้านแรงงาน สำหรับกลุ่มไม่ยอมรับพบว่า ในช่วงแรกๆ จะมีความทุ่มเทในการทำเกษตรประณีต แต่ช่วงหลัง ประสบปัญหาด้านการเงินที่ต้องรับผิดชอบต่อภาระต่าง ๆ ของครอบครัวที่มีเพิ่มมากขึ้นในขณะที่การทำเกษตรประณีตไม่สามารถตอบสนองต่อรายจ่ายให้สมดุลได้ จึงตัดสินใจเลิกรับแนวคิดในเวลาต่อมา อีกทั้งภาระหนี้สินที่มีมาก่อนการทำเกษตรประณีตก็มาก ต้องหาใช้ทุกเดือน หรือที่เรียกว่า “หนี้ร้อน” ซึ่งต้องการใช้เงินด่วน เช่น หนี้สินที่เกิดจากการศึกษาของลูก ค่างวดรถยนต์ ดังนั้น หนี้สินจะเป็นเงื่อนไขต่อการยอมรับเกษตรประณีต เพราะการทำเกษตรประณีตจะใช้ระยะเวลานานพอสมควรกว่าจะเห็นผล ต้องอดทน และต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความมั่นใจในการผลิต จึงจะพอเห็นผลการผลิตที่ดี ไม้ผลก็จะต้องใช้ระยะเวลาในการเจริญเติบโต และการเลี้ยงสัตว์ก็เช่นกันจะต้องใช้ระยะเวลานานพอสมควรจึงจะขายได้ ดังเช่นแม่ติ้ม รัชนี ภรรยาคู่ใจของพ่อคำจันทร์ รัชนี คู่ทุกข์คู่ยาก ครั้งที่เคยเลิกรับแล้วกลับมารับใหม่ กล่าวว่า

“... ตอนนั้นกำลังส่งลูกเรียนหนังสืออยู่ 2 คน เป็นช่วงที่กำลังใช้เงินมากพอสมควร หนี้สินก็หลาย ทำเกษตรประณีตมา 2 ปี รายได้ไม่พอส่งลูกเรียน จึงจำเป็นต้องหันไปปลูกพืชผักเยอะๆ และพึ่งสารเคมี เพื่อจะได้ผลผลิตมาก ๆ ขายได้เงินมากๆ ส่งให้ลูก ถึงแม้ใจอยากทำ เกษตรประณีตอยู่แต่มันก็ไม่สบายใจ ตัดใจยังไม่ได้ ทำเกษตรเคมีถึงแม้สุขภาพจะไม่ค่อยสู้ดี แต่ก็รีบหาเงินเพื่อลูก..พอลูกจบได้ทำงานแล้ว ตนเองและสามี ก็เลยเลิกทำเคมี กลับมาทำเกษตรประณีตเหมือนเดิม ตอนนี้สบายแล้ว มีรายได้ มีความสุข ดี...หัวเราะ...”

จากข้อมูลการศึกษาจึงอาจกล่าวได้ว่าปัจจัยด้านรายได้และรายจ่ายของครัวเรือน จัดได้ว่าเป็นทั้งปัจจัยเอื้อ และปัจจัยขัดขวางให้เกิดการยอมรับ กล่าวคือสมาชิกเครือข่ายที่ตัดสินใจยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตเพราะเห็นว่า สามารถลดค่าใช้จ่ายจากการซื้อปุ๋ยเคมี และยาปราบศัตรูพืชได้โดยการหันมาใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมักซึ่งได้จากการเลี้ยงวัว ควายมากขึ้น นอกจากนั้นเมื่อเลี้ยงปลา ปลูกพืชผักที่หลากหลายมากขึ้นในแปลงนา ทำให้มีผลผลิตออกขายได้มากขึ้น อีกทั้ง

ยังมีอาหารในแปลงเพิ่มขึ้น ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายด้านอาหารเหมือนแต่ก่อน เมื่อทำแล้วเริ่มเห็นผล สามารถลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ จึงเป็นปัจจัยที่เอื้อทำให้เกิดกำลังใจและความเชื่อมั่น ส่งผลให้เกิดการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตในเวลาต่อมา แต่ในขณะเดียวกันกลุ่มไม่ยอมรับมีความเห็นว่าในด้านรายได้และรายจ่ายของครัวเรือนเป็นอุปสรรคต่อการยอมรับแนวคิดนี้ ดังนั้นจึงจัดว่าปัจจัยดังกล่าวเป็นปัจจัยที่ขัดขวางการยอมรับ

- ปัจจัยด้านการตลาด เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการกระจายของผลผลิตที่ได้จากการทำเกษตรประณีต อันจะเป็นที่มาแห่งรายได้ของสมาชิกเครือข่าย อย่างไรก็ตามจากแนวคิด "ปลูกทุกอย่างที่กิน ใช้ และ กินและใช้ทุกอย่างที่ปลูก" และ "ผลิตเพื่อกิน ที่เหลือกินแจก เหลือแจกขาย" เป็นหลักการของการทำเกษตรประณีตที่มุ่งเน้นการพึ่งตนเองเป็นพื้นฐานก่อน แต่แน่นอนการกินการใช้มีความจำเป็นที่จะต้องแปลงผลผลิตให้เป็นเงินเพื่อจะได้นำไปซื้อปัจจัยการผลิตอื่นๆ หรือสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต และจากแนวทางการดำเนินงานที่ผ่านมาพบว่าหลังจากที่เกษตรกรผลิตสินค้าออกมาแล้วไม่มีสถานที่จำหน่าย (ตลาด) หรือขายไม่เป็น และเครือข่ายก็ไม่สามารถบริหารจัดการกับผลผลิตของสมาชิกที่ออกมาได้ จึงส่งผลให้เกษตรกรไม่มีรายได้ในการที่จะไปใช้สอย และการซื้อสินค้าอื่นๆ จึงเกิดความท้อแท้ใจ จึงได้เลิกรับแนวคิดในเวลาต่อมา และจากการศึกษาพบว่ากลุ่มไม่ยอมรับ มีความเห็นว่าเรื่องการตลาดเป็นสิ่งจำเป็นเพราะสุดท้ายของการจัดการผลผลิตนอกจากกินแล้ว ต้องสร้างรายได้ให้ครอบครัวสำหรับการซื้อปัจจัยการผลิตอื่น เพื่อส่งให้ลูกได้เรียนหนังสือ ซื้อสินค้าอุปโภค บริโภคที่จำเป็น ไม่เช่นนั้นครอบครัวก็อยู่ไม่ได้ส่วนอีกกลุ่มหนึ่ง มีความเห็นว่าแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านที่ดำเนินงานมาก็นับว่าดี แต่ที่ตนเองไม่ยอมรับแนวคิดต่อไปเนื่องจากความจำเป็นส่วนตัวหลายประการ เช่น ความจำเป็นด้านเศรษฐกิจ ที่จะต้องหาเงินเพื่อส่งค่างวดรถยนต์ และรถไถนา เพราะหากมาทำเกษตรประณีตแล้วรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย และอีกส่วนหนึ่งที่ไม่ทำต่อเนื่องจากบริบทของพื้นที่ไม่เอื้ออำนวย เช่น ไม่มีไฟฟ้า ขาดน้ำ ขาดแรงงาน และอีกส่วนหนึ่งของคำตอบกรณีที่ไม่ทำเนื่องจากมีความเห็นว่า เมื่อผลผลิตออกมาแล้วไม่มีตลาดรองรับ อีกทั้งเวลาไปขายผลผลิตก็ขายไม่ได้ หรือขายได้ราคาต่ำ จึงไม่เกิดแรงจูงใจในการที่จะทำขายต่อไป

2) ปัจจัยด้านการมีเงินทุนตามความจำเป็น ในการทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จนั้น นอกจากจะมีที่ดินและมีความพร้อมด้านปัจจัยของบริบทพื้นที่แล้ว สมาชิกกลุ่มศึกษาส่วนใหญ่ยังมีความเห็นว่าเงินทุนยังมีส่วนสำคัญในการทำเกษตรประณีต แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าไม่มีเงินทุนแล้วจะไม่สามารถทำเกษตรประณีตได้ เพียงแต่ว่าจะทำให้การทำงานเกิดความล่าช้าออกไป หรือจะต้องไปอาศัยปัจจัยการผลิตจากเครือข่ายซึ่งจะต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันจึงจะสามารถทำงานได้ตามเป้าหมาย ดังคำกล่าวของพ่อสมพงษ์ ชุบไธสง เกษตรกรกลุ่ม

ยอมรับที่ว่า "...การมีเงินสดอยู่ในมือบ้าง จะสามารถให้เราทำงานได้ง่ายและเร็ว อยากซื้ออะไรมาเพิ่มหรืออยากเติมเต็มอะไรก็สามารถทำได้ แต่ถ้าหากไม่มีเงินทำอะไรก็ยาก ช้ากว่าจะได้อะไรสักอย่างหรือบางครั้งก็เกิดความท้อในการทำงานเช่นกัน..." จากแนวคิดดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นว่าการมีเงินทุนในการทำเกษตรประณีตเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นด้วยเช่นกัน ซึ่งอาจจะไม่มากแต่ควรที่จะมีอยู่บ้างเท่าที่จำเป็นและเหมาะสมกับกิจกรรมที่ทำ เงินทุนจะทำให้เกษตรกรสมาชิกเครือข่ายทำงานได้ง่ายและสามารถจัดหาปัจจัยการผลิตอื่นได้อย่างทันท่วงที อันจะส่งผลให้การทำเกษตรประณีตประสบความสำเร็จและจากประเด็นดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงข้อมูลการศึกษาของกลุ่มที่ไม่ยอมรับที่มีความเห็นว่า เหตุผลหนึ่งที่ไม่ทำเกษตรประณีตอีกต่อไปเนื่องจากไม่มีเงินทุน อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์เชิงลึกประกอบกับข้อมูลจากประสบการณ์ของผู้วิจัยที่ได้มีโอกาสได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายการทำเกษตรประณีตอื่นๆ ก็มีความเห็นพ้องกับความจำเป็นด้านเงินทุนที่ต้องมีเช่นกัน แต่ไม่จำเป็นต้องมาก ขอเพียงว่าเราสามารถเริ่มกิจกรรมเรียนรู้ได้ เช่น อาจจะมีเงินซื้อเมล็ดพันธุ์เพื่อนำมาปลูกเพื่อการเรียนรู้ในตอนแรก และต่อจากนั้นเราก็สามารถหมุนเวียนเงินจากรายได้การขายผลผลิตในชุดแรกไปหมุนเวียนเป็นปัจจัยการผลิตอย่างอื่นต่อไปได้ หรือแม้กระทั่งไม่มีก็สามารถใช้กระบวนการของเครือข่ายในการเรียนรู้ให้เกิดประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นการขอ การยืมจากเครือข่ายก็สามารถทำให้เกษตรกรเริ่มต้นได้หากต้องการที่จะเรียนรู้อย่างแท้จริง อีกทั้งหากมีการเลือกกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีความเหมาะสม และเข้ากับบริบทของตนเองแล้วประเด็นนี้ก็จะหมดปัญหาไปหรือมีในระดับที่ลดน้อยลง

3) ปัจจัยด้านการมีแรงงานที่มากพอ ด้านแรงงานนับเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำเกษตรประณีต และจากแนวคิดของการทำเกษตรประณีตนั้นจะเน้นการพึ่งตนเองเป็นหลักในทุกๆ ด้านโดยเฉพาะด้านแรงงาน ดังนั้นในการทำเกษตรประณีตสมาชิกเครือข่ายจะต้องเน้นการใช้แรงงานของตนเองและสมาชิกในครอบครัวเป็นหลัก ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับความเห็นชอบจากสมาชิกในครอบครัว เพื่อจะได้มีแรงงานที่มากพอและมาร่วมแรงร่วมใจในการทำงานให้ประสบความสำเร็จต่อไป อย่างไรก็ตามก่อนที่จะชี้ให้เห็นถึงความสำคัญในเรื่องของแรงงานในครอบครัว ผู้วิจัยต้องการที่จะสื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่เป็นประเด็นร่วมในเรื่องของแรงงานในครอบครัวอันจะส่งผลให้การทำเกษตรประณีตประสบความสำเร็จ คือ วัฒนธรรมการครองเรือน จากการศึกษาพบว่ากลุ่มศึกษาที่ยอมรับเกษตรประณีตได้ให้ความเห็นว่าในการยอมรับเกษตรประณีตนั้นไม่ใช่ว่าเห็นว่าเป็นแนวคิดที่ดีแล้วจะตัดสินใจโดยลำพังและลงมือทำได้ให้ประสบความสำเร็จได้โดยง่าย เนื่องจากเกษตรประณีตนอกจากจะเป็นอาชีพแล้วยังเป็นวิถีชีวิตที่จะต้องดำรงอยู่ของคนในครอบครัวด้วย และองค์ประกอบอีกหลายส่วนดังได้กล่าวไปแล้วในตอนต้น และการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจก่อนทำเกษตรประณีตก็นับว่ามี

ความสำคัญ โดยเฉพาะภรรยา ส่วนใหญ่ในการทำเกษตรประณีตนั้นถึงแม้หลักๆ จะมีสามีและลูกๆ เป็นคนทำแต่เบื้องหลังของความคิดก่อนตัดสินใจส่วนใหญ่จะเป็นภรรยา พ่อตา แม่ยาย ซึ่งอาจสืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมการครองเรือนและการสืบทอดมรดกของชาวอีสาน เพราะตามประเพณีอีสานนั้นส่วนใหญ่หลังการแต่งงานสามีจะไปอยู่กับภรรยา และที่ดินส่วนใหญ่ก็เป็นมรดกสืบทอดจากบรรพบุรุษของฝ่ายภรรยา ดังนั้นการที่จะทำอะไรส่วนใหญ่สามีก็จะต้องหารือและสร้างความเข้าใจร่วมกับภรรยาก่อน ดังนั้นในการตัดสินใจของคนในครอบครัวจึงเป็นเงื่อนไขที่สำคัญมากและมีผลสืบเนื่องมาถึงแรงงานในครอบครัว และจากผลการศึกษาจึงพบว่ากลุ่มที่ไม่ยอมรับแนวคิดนี้ส่วนหนึ่งมีเหตุผลมาจากการที่ครอบครัวไม่เห็นด้วย

จากการศึกษาในเรื่องของแรงงานได้ชี้ให้เห็นว่าแรงงานจะมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมของเกษตรประณีตที่ทำ และเมื่อสมาชิกเครือข่ายทำกิจกรรมมาก แต่แรงงานไม่เพียงพอก็ไม่สามารถทำงานให้สำเร็จได้ ดังนั้นในการทำเกษตรประณีตจำเป็นจะต้องอาศัยแรงงานในครัวเรือนซึ่งเป็นแรงงานประจำเป็นหลัก และมีการทำอย่างต่อเนื่องเพื่อให้สอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนรู้ที่ทำอยู่ ดังนั้นจะต้องสร้างความเข้าใจที่ดีกับครอบครัว เพราะหากจะเป็นการจ้างแรงงานมาทำอาจจะไม่คุ้มกับค่าจ้างและการลงทุน เพราะคนที่มารับจ้างเป็นแรงงานชั่วคราวซึ่งอาจจะไม่มีทักษะและความคุ้นชินกับกิจกรรมที่ทำ และอาจทำให้เกิดความเสียหายกับงานที่ทำได้ ดังนั้น ประเด็นในเรื่องแรงงานที่พอเพียงจึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการยอมรับของสมาชิกในครอบครัว

4) มีระบบไฟฟ้าเพื่อสูบน้ำใช้ จากการศึกษายังพบว่าระบบไฟฟ้าเป็นเงื่อนไขหนึ่งในการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต เนื่องจากกลุ่มไม่ยอมรับบางคนให้ความเห็นว่าที่ไม่ทำนั้นเนื่องจากถ้าหากไม่มีไฟฟ้าจะเกิดความยุ่งยากมากในการนำน้ำขึ้นมาใช้ประโยชน์ และถ้าหากมีไฟฟ้าจะสามารถติดตั้งปั๊มน้ำเพื่อสูบน้ำขึ้นมาใช้ประโยชน์ได้ง่ายสำหรับการรดน้ำพืชผัก แต่หากใช้เครื่องยนต์เป็นต้นกำลังในการสูบน้ำจะทำให้ต้นทุนสูงมาก เพราะยุคนี้น้ำมันแพงมาก ดังเช่นกรณีของคุณสุพรม แงวกุดเรือ ซึ่งที่นาไม่มีไฟฟ้าใช้ แต่ต้องการทำเกษตรประณีตมากได้เล่าปัญหาให้ฟังว่า “แปลงเกษตรประณีตของตนอยู่ห่างจากบ้านประมาณ 2 กิโลเมตร และไม่มีไฟฟ้าจึงทำให้ การจัดการเรื่องน้ำในแปลงพืชผักมีความลำบากมากกว่าคนที่มีไฟฟ้าใช้ เนื่องจากที่ผ่านมาตนเองได้พยายามหาแนวทางการลดต้นทุน การจัดการเรื่องน้ำให้ถูกที่สุด โดยการใช้ระบบหัวน้ำหยดในการให้น้ำแก่พืช เพื่อที่จะลดเวลาในการทำงานให้น้อยลง แต่การทำระบบน้ำหยดจะต้องอาศัยแรงดันน้ำจากถังที่สูง ซึ่งตนเองได้ใช้ปั๊มชักที่ใช้รถมอร์เตอร์ไซด์เก่าเป็นตัวปั่นเครื่องปั๊มน้ำขึ้นไปยังถังสูง แต่ทำได้ไม่นานปั๊มก็พังเนื่องจากการทำงานไม่สม่ำเสมอและทำให้ต้นทุนสูงจากน้ำมันราคาแพง ประกอบกับต้องจัดหาวัสดุอุปกรณ์ร่วมอื่นๆ อีกมาก ดังนั้นในการทำเกษตร

ประณีตของตนจึงต้องประสบกับปัญหาที่ค่อนข้างมาก แต่ถ้าหากมีไฟฟ้าใช้น่าจะทำให้ตนมีความสุขในการทำมากกว่านี้" จากประเด็นดังกล่าวจึงอาจกล่าวการที่มีไฟฟ้าใช้ในแปลงเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จของสมาชิกเครือข่าย และเป็นแรงจูงใจให้เกิดการทำเกษตรประณีตด้วย

4.4 การจัดการความรู้เกษตรประณีต

จากกระบวนการการจัดการความรู้เกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่าความพยายามของเกษตรกรสมาชิกเครือข่าย และเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในการที่จะหาแนวทาง หรือช่องทางที่มีความเหมาะสมในการประกอบอาชีพของตนเองและเครือข่าย อันจะนำไปสู่ความความมั่นคงในด้านอาหาร ความผาสุกของตนเอง ครอบครัว และเพื่อนสมาชิก จึงได้พยามค้นหารูปแบบการทำเกษตรกรรมจึงพบว่า "เกษตรประณีต" จึงน่าจะเป็นเครื่องมือในการที่จะนำพาไปสู่เป้าหมายนั้น ทุกฝ่ายจึงได้ใช้ความพยายามในการที่จะเรียนรู้ ภายใต้เงื่อนไขและปัจจัยที่แตกต่างกันไปตามบริบทของตนเองและชุมชนท้องถิ่น ดังที่กล่าวไปแล้วนั้น อย่างไรก็ตามเพื่อให้เห็นรูปแบบและกระบวนการในการจัดการความรู้เกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในครั้งนี้ผู้วิจัยจึงใคร่ขอนำเสนอในประเด็นต่างๆ ดังนี้

4.4.1 แนวทางการจัดการความรู้

การจัดการความรู้เกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านครั้งนี้เครือข่ายได้ให้ความสำคัญอยู่ 4 ด้าน (สุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์, 2550; คำเดื่อง ภาษี, 2552; ผาย สร้อยสระกลาง, 2552) เนื่องจากทั้ง 4 ด้านจะเป็นพื้นฐานในการทำเกษตรกรรม ประกอบด้วย การจัดการความรู้เรื่องดิน เนื่องจากดินเป็นพื้นฐานสำคัญของการเกษตร น้ำ เป็นองค์ประกอบที่จะทำให้ดินดี พืชเจริญงอกงาม พืช เป็นแหล่งอาหารของเกษตรกร โดยเฉพาะในเรื่องของข้าวซึ่งถือว่าเป็นพืชอาหารขั้นพื้นฐานที่ผลิตกันมาช้านานแต่ผลผลิตยังต่ำ การคัดเลือกชนิดของพืชที่จะมาปลูกให้มีความเหมาะสมต่อบริบทของพื้นที่ ซึ่งรวมถึงการจัดการปลูกเพื่อไม่ให้บังแสงกันด้วยเพื่อพืชจะได้เจริญเติบโตไปพร้อมๆกัน หรือมีการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และการจัดการความรู้เรื่องสัตว์ เพราะสัตว์เป็นทั้งแรงงาน อาหาร และโรงงานผลิตปุ๋ยอินทรีย์ให้กับเกษตรกร ดังนั้นจำเป็นจะต้องศึกษาและเรียนรู้ให้มีความเข้าใจ และสามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดความยั่งยืนได้ สำหรับการเรียนรู้ทั้งสี่ด้านนี้สมาชิกเครือข่ายส่วนใหญ่พูดรวมกันว่าการออมดิน ออมน้ำ ออมพืช ออมสัตว์และสั่งสมพลังปัญญา และจากการสัมภาษณ์การจัดการความรู้ทั้ง 4 ด้านของกลุ่มศึกษา พบว่ามีการจัดการความรู้ที่หลากหลายวิธี สามารถอธิบายได้ดังนี้

4.4.1.1 การจัดการความรู้ด้านดิน เนื่องจากสภาพโครงสร้างของดินในแต่ละท้องถิ่น มีความแตกต่างกันดังนั้นวิธีการในการจัดการเกี่ยวกับดินของสมาชิกแต่ละคนจึงมีความแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น และจากข้อมูลการศึกษาพบว่า แนวทางในการจัดการเกี่ยวกับการปรับปรุงบำรุงดินของสมาชิกเครือข่ายดำเนินการอยู่ 9 วิธี สำหรับวิธีการที่สมาชิกใช้มากที่สุดคือ การใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยอินทรีย์ ชีวภาพในการปรับปรุงดิน รองลงมาคือการเลือกปลูกพืชในแปลงให้มีความหลากหลาย และมีการปลูกพืชหมุนเวียน และที่สำคัญสมาชิกส่วนใหญ่จะไม่ใช้สารเคมีในการปลูกพืชหลัก ปรับระดับดิน และใช้ฟางคลุม ดังตารางที่ 12

ตารางที่ 12 การจัดการความรู้เรื่องดินของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

วิธีการทำ	จำนวน (N=32)	ร้อยละ
1.ใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยอินทรีย์ ชีวภาพในการปรับปรุงดิน	30	93.75
2.ปลูกพืชในแปลงให้หลากหลาย ดินจะดี	29	90.63
3.ไม่ใช้สารเคมีในการปลูกพืช	24	75.00
4.ปรับระดับที่ดิน ปลูกพืชตระกูลถั่วก่อนปลูกพืชหลัก	22	68.75
5.ใช้ฟางข้าว ใบไม้ ผักตบชวาคลุมดิน	18	56.25
6.ปลูกพืชในแปลงให้เป็นธรรมชาติ (หลายๆชนิดรวมกัน)	13	40.63
7.ปลูกพืชหมุนเวียน และปลูกพืชตระกูลถั่วหลังนา	12	37.50
8.ไถกลบตอซัง	10	31.25
9.ใช้แกลบดิบ แกลบดำปรับปรุงดิน	8	25.00

4.4.1.2 การจัดการความรู้เรื่องน้ำ จากการศึกษาพบว่า สมาชิกมีแนวทางในการจัดการเกี่ยวกับแหล่งน้ำใช้ในแปลงเกษตรประณีต มาจาก 4 แหล่ง คือ ขุดสระเก็บน้ำไว้ใช้รดผักและเลี้ยงปลา เจาะบาดาล ขุดสระ และบาดาลและน้ำประปา ตามลำดับ สำหรับวิธีการให้น้ำ นั้นพบว่ามีหลากหลายวิธี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมของสมาชิกเครือข่าย กล่าวคือสมาชิกที่มีระบบไฟฟ้าใช้ส่วนใหญ่จะใช้ปั๊มน้ำขนาด 0.5-3 แรงม้า เป็นต้นกำลังในการสูบน้ำขึ้นมาใช้โดยใช้สายยางต่อเพื่อฉีดรดและบางคนจะใช้ระบบสปริงเกลอร์เข้ามาช่วยเพื่อลดแรงงานและประหยัดเวลา สำหรับบางคนที่ไม่มีไฟฟ้าใช้นั้นสมาชิกส่วนใหญ่จะนำน้ำขึ้นมาใช้โดยการใช้เครื่องยนต์เบนซินขนาด 3-5.5 แรงม้า และซื้อปั๊มหอยโข่งติดเครื่องรถไถเดินตามที่มีท่อส่งน้ำขนาด 2-3 นิ้ว แล้วต่อสายยางขึ้นมาใช้ในการให้น้ำแก่พืช และนอกจากนั้นยังพบว่าในกลุ่มสมาชิกที่ไม่มีไฟฟ้า แต่ทุนใน

การดำเนินการน้อย หรือต้องการพึ่งแรงงานตนเองในการให้น้ำแก่พืชผักจะมีการนำน้ำขึ้นมาใช้โดยใช้บัวตักน้ำและใช้แรงงานตนเองหาบรด และจากวิธีการให้น้ำที่หลากหลายดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมีวิธีการจัดการความรู้ในการนำน้ำขึ้นมาใช้ที่หลากหลายวิธี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการที่จะพึ่งตนเองตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ถึงแม้จะไม่มีไฟฟ้าสูบน้ำขึ้นมาใช้ แต่สมาชิกก็ใช้ความพยายามในการที่จะพึ่งพาตนเองในด้านของแรงงาน ถึงจะเหนื่อยก็ไม่เคยย่อท้อ ดังคำกล่าวของพ่อบุญทัน ทองงามที่ว่า "ในการทำเกษตรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเราต้องพึ่งตนเองให้มาก ตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ว่า "อัตตาหิ อัตตโนนาโถ" ก่อนที่จะให้คนอื่นมาช่วย" สำหรับแหล่งน้ำ และวิธีการให้น้ำ ที่สมาชิกใช้ในการทำเกษตรประณีต แสดงไว้ในตารางที่ 13

ตารางที่ 13 การจัดการความรู้เรื่องน้ำของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

การจัดการความรู้	จำนวน (N=32)	ร้อยละ
แหล่งน้ำ		
1.ขุดสระเก็บน้ำไว้ใช้รดผักและเลี้ยงปลา	28	87.5
2.เจาะบาดาล	10	31.25
3.ขุดสระ และบาดาล	10	31.25
4.น้ำประปา	1	3.32
วิธีการให้น้ำ		
1.ใช้ปั๊มน้ำไฟฟ้าสูบรด	25	78.12
2.ใช้ระบบสปริงเกลอร์	9	28.12
3.ใช้คนหาบรด	6	18.75
4.สูบน้ำขึ้นถังสูงแล้วปล่อยลงมา (ประปาน้ำดิบ)	5	15.62
5.ใช้เครื่องสูบน้ำ	4	12.5
6.ใช้ระบบน้ำหยด	4	12.5

จากวิธีการให้น้ำกับพืชพรรณที่ปลูกของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้ชี้ให้เห็นว่า ในการให้น้ำนั้นสมาชิกมีรูปแบบการให้ที่หลากหลายวิธี ทั้งนี้น่าจะขึ้นอยู่กับสภาพบริบทของพื้นที่สภาพความพร้อมของปัจจัยการผลิต และความสามารถในการพึ่งตนเองของสมาชิก อย่างไรก็ตามจากข้อมูลการศึกษาได้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการพึ่งของตนเองของ

สมาชิก ถึงแม้ว่าสภาพความพร้อมของบริบทพื้นที่ไม่อำนวย เช่น ไม่มีไฟฟ้าสำหรับติดปั๊มน้ำสำหรับสูบรดพืชผัก แต่สมาชิกก็สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยการหาเครื่องสูบน้ำ การหาบน้ำจากบ่อขึ้นมารดพืชผัก โดยไม่ย่อท้อ แสดงให้เห็นว่าสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านบางรายได้มีความพยายามในการที่จะพึ่งพาตนเองในการผลิต โดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากใคร ดังนั้น จิตใจจึงเป็นส่วนสำคัญในการที่จะบอกว่าจะทำหรือไม่ทำอีกต่อไป ถ้าใจบอกว่าไม่สู้ทุกอย่างจึงเป็นปัญหาทั้งหมด

4.4.1.3 การจัดการความรู้ด้านพืช พบว่าสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมีการจัดการออกแบบ และวางแผนความรู้เกี่ยวกับการปลูกพืชที่หลากหลายผสมผสาน ตามบริบทของพื้นที่ และปัจจัยแวดล้อม จากการศึกษาเชิงลึกพบว่า สมาชิกมีการวางแผนปลูกพืชตามการใช้ประโยชน์ในระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาวเพื่อมุ่งเน้นการใช้ประโยชน์ในอนาคต และมีการวางแผนการใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อการปลูกพืช โดยสมาชิกเครือข่ายกว่าร้อยละ 87 ได้พยายามในการปรับปรุงดินนาของตนเองให้มีขนาดใหญ่ขึ้น สำหรับการปลูกไม้ยืนต้น เพื่อประโยชน์ใช้สอยในครัวเรือน เช่น การทำฟืน เผาถ่าน สร้างเรือนเพาะชำ ทำเสารั้ว สร้างโรงเรือนสัตว์ สร้างบ้านเรือน ปลูกเห็ดพื้นบ้าน รวมไปถึงการสร้างระบบนิเวศให้กับโลก และที่สำคัญการปลูกไม้ยืนต้นของสมาชิกเครือข่ายจะการคัดเลือกและเพาะพันธุ์เอง เพื่อให้เกิดความเหมาะสมในแต่ละพื้นที่ ถือเป็นการสร้างบำนาญชีวิตให้กับตนเองเมื่อถึงวัยชราที่ไม่สามารถทำงานได้ หรือเมื่อไม่สามารถหารายได้ได้แล้ว (เกษียณอายุจากการเป็นเกษตรกร) จะอาศัยรายได้จากการขายต้นไม้ที่ปลูก หรือนำไม้เหล่านี้ไป แปรรูปเพื่อขายเป็นรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัว โดยไม่ต้องให้เป็นภาระแก่ลูกหลานอีกต่อไป ดังตารางที่ 14

ตารางที่ 14 การจัดการความรู้เรื่องพืชของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

การจัดการความรู้	จำนวน (N=32)	ร้อยละ
1. ปลูกให้มีความหลากหลายตามการใช้ประโยชน์	29	90.63
2. ปลูกไม้ยืนต้นเพื่อเป็นบำนาญชีวิต	29	90.63
3. ปลูกผสมกลมกลืนเพื่อใช้ประโยชน์อื่น	28	87.50
4. ปลูกต้นไม้ใหญ่ตามคันนา	20	62.50
5. ปลูกแล้วปล่อยตามธรรมชาติ	9	28.13
6. เก็บพันธุ์ไว้ใช้เอง	6	18.75

จากข้อมูลการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าในการจัดการความรู้ด้านพืชของสมาชิกเครือข่ายจะให้ความสำคัญกับความหลากหลาย และกลมกลืน เพื่อไม่ให้บดบังแสงซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะพื้นที่ว่างที่เคยมีในอดีตสมาชิกเครือข่ายจะไม่ปล่อยให้มีพื้นที่ให้โล่งอีกต่อไป โดยมีความมุ่งหวังว่าจะสร้างต้นไม้ยืนต้นให้เป็นพืชบำนาญชีวิตให้กับตนเองเพราะสมาชิกส่วนใหญ่ตรหนักดีว่าเมื่อวัยชราจะไม่มีรายได้ หรืออาจจะไม่มีใครดูแล ดังนั้นจึงปลูกให้มากเพื่อจะได้เป็นทุนสะสมให้มาก แม้กระทั่งคันนาจะไม่ปล่อให้ว่าง และมีเกษตรกรนอกเครือข่ายหลายรายที่เป็นห่วงว่าปลูกต้นไม้บนคันนาแล้วเมื่อต้นไม้โตจะบดบังแสงแดดกับต้นข้าว (หงำนา) แต่ชุดความรู้นี้เครือข่ายได้มีข้อสรุปว่า ข้าวเป็นพืชต้องการแสงในการเจริญเติบโต แต่ถ้าหากคันนาใหญ่ สมาชิกจะปลูกเฉพาะคันนาที่อยู่ในแนวตะวัน (วันออก-ตะวันตก) ซึ่งร่มเงาของต้นไม้จึงไม่บังแสงที่จะให้กับต้นข้าว หรืออาจจะมีบ้างก็สามารถตัดแต่งกิ่งได้

4.4.1.4 การจัดการความรู้ด้านสัตว์ ในด้านการจัดการความรู้เรื่องการเลี้ยงสัตว์ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน สมาชิกจะเน้นการลดรายจ่ายด้านการสร้างอาหารโปรตีนในครัวเรือนเป็นลำดับแรกก่อน กล่าวคือ สมาชิกกว่าร้อยละ 80 ให้ความสำคัญกับการเลี้ยงไก่พื้นเมือง เป็ด กบ และปลา เนื่องจากเป็นวิถีของชุมชนที่ดำเนินการสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สัตว์เหล่านี้เลี้ยงง่าย และไม่ต้องการดูแลเอาใจใส่มาก นอกจากนั้นสมาชิกเครือข่ายยังให้ความสำคัญกับการเลี้ยงวัว ควายโดยมีวัตถุประสงค์หลักคือ ต้องการปุ๋ยคอกที่มีต้นทุนต่ำ เป็นการใช้ทรัพยากรทางการเกษตรให้คุ้มค่ามากที่สุด เพราะในแปลงเกษตรประณีตมีหญ้าเกิดขึ้นมากเนื่องจากคุณภาพของดินเริ่มดีขึ้น และสมาชิกทุกคนมีฟางข้าวที่เหลือทิ้งทุกปี ดังนั้นสมาชิกส่วนใหญ่จึงมองว่าหากเปลี่ยนหญ้า และฟางให้เป็นปุ๋ยได้ก็จะเป็นสิ่งที่ดี สามารถลดต้นทุนการผลิตได้ และไม่ต้องไปหาจากแหล่งอื่นจึงได้เลี้ยงวัว และควาย เพื่อมาเปลี่ยนวัสดุเหล่านี้ให้กลายเป็นปุ๋ยที่มีคุณภาพ อีกทั้งการเลี้ยงสัตว์เปรียบเสมือนเป็นธนาคารเงินฝาก อัตราการเจริญเติบโตก็เปรียบเสมือนอัตราดอกเบี้ยที่เกิดขึ้นทุกวัน อีกทั้งหากสมาชิกต้องการถอนเงินฝาก (ขาย) ก็สามารถถอนได้ทุกเมื่อ เพราะสัตว์เหล่านี้จัดเป็นเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่มีความต้องการของตลาดตลอดเวลาอยู่แล้ว ตารางที่ 15

ตารางที่ 15 การจัดการความรู้เรื่องสัตว์ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

การจัดการความรู้	จำนวน (N=32)	ร้อยละ
1.เลี้ยงไก่เป็นอาหาร	29	90.62
2.เลี้ยงปลาเป็นแหล่งอาหารโปรตีน	26	81.25
3.เลี้ยงวัว เพื่อสร้างปุ๋ยและเงินออม	23	71.87
4.เลี้ยงวัว ควาย จะต้องปลูกหญ้าให้กิน	23	71.87

ตารางที่ 15 การจัดการความรู้เรื่องสัตว์ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน (ต่อ)

การจัดการความรู้	จำนวน (N=32)	ร้อยละ
5.เลี้ยงเป็ดเป็นอาหาร	16	50.00
6.เลี้ยงเพื่อเงินออม และปุ๋ย	11	34.37
7.เลี้ยงควายสร้างปุ๋ยและรายได้	5	15.62
8.เลี้ยงกบเพื่อเสริมรายได้	3	9.37

อย่างไรก็ตามจากข้อมูลการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการจัดการความรู้ด้าน ดิน น้ำ พืช และสัตว์ ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านตามที่ได้เสนอไปแล้วข้างต้น เป็นข้อมูลในเชิงประมาณเพื่อสื่อให้เห็นถึงแนวทางของการจัดการความรู้อันจะนำไปสู่การวิเคราะห์ และการจำแนกรูปแบบของการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ทุกส่วนล้วนแต่มีความสำคัญและเชื่อมโยงกัน ประกอบกับข้อมูลที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสมาชิกเครือข่ายเป็นระยะเวลากว่า 5 ปี ผู้วิจัยได้มีโอกาสสัมผัส และร่วมเรียนรู้กับสมาชิกทุกราย มีข้อมูลเชิงประจักษ์จากการสังเกต การสนทนาพูดคุย จึงทำให้ผู้วิจัยได้เห็นภาพกว้างของกระบวนการคิด และการปฏิบัติ อันจะนำไปสู่การกำหนดรูปแบบการทำเกษตรประณีตต่อไป

จากการวิเคราะห์ข้อมูลการจัดการความรู้ดังกล่าว ได้ชี้ให้เห็นว่าสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมีกระบวนการจัดการความรู้ได้อย่างเหมาะสมกลมกลืนตามบริบทของแต่ละคน และได้ให้ความสำคัญกับการจัดการความรู้ทั้ง 4 ด้าน หรือชุดความรู้เท่าๆ กัน เพียงแต่จะเริ่มต้นจัดการความรู้เรื่องดินก่อนเป็นอันดับแรก เนื่องจากดินเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการดำเนินกิจกรรมเกษตรประณีต โดยสมาชิกมีความเชื่อว่าเมื่อดินดีแล้วปลูกพืชก็จะเจริญงอกงามดี จึงได้เน้นไปที่คุณภาพของดินก่อนเป็นอันดับแรก เนื่องจากดินถูกใช้ประโยชน์มานานโครงสร้างของดินเปลี่ยนไป ธาตุอาหารในดินน้อย จึงเป็นจุดเริ่มจากการปรับปรุงคุณภาพของดิน จึงได้มีการคัดสรรเรื่องพืชที่จะปลูก วัสดุปรับปรุงดิน และการจัดการแหล่งน้ำและมีวิธีการให้น้ำอย่างไร และเมื่อปลูกพืชไปแล้วสมาชิกจะมาพิจารณาต่อไปว่าจะลดต้นทุนในการดำเนินกิจกรรมที่ทำ และด้านอาหารอย่างไร จึงได้มีการเรียนรู้เรื่องสัตว์เพื่อผลิตปุ๋ยและการเป็นอาหารในลำดับต่อมา และจากสภาพการจัดการความรู้ที่ผ่านมาพบว่าปัญหาเรื่องน้ำนับว่าเป็นปัญหาหลักของการจัดการความรู้ และจากปัญหาที่พบในเรื่องของการจัดการความรู้เรื่องน้ำน่าจะมาจาก 3 ปัญหาคือ 1) ความไม่พอดีของปริมาณน้ำ เนื่องจากพื้นที่ศึกษามีทั้งในส่วนที่เป็นที่ลุ่ม และที่ดอน ส่วนพื้นที่ที่อยู่ในที่ลุ่ม เช่น อำเภอแคนดง อยู่ติดกับลำน้ำพอถึงฤดูฝนน้ำมักจะท่วมผลผลิตเสียหาย ส่วนพื้นที่อำเภอสต็ก

ลำปลายมาศเป็นที่ดอน ซึ่งจะมีปริมาณน้ำไม่พอใช้ 2) การจัดหาแหล่งน้ำ สำหรับพื้นที่ดอนจำเป็นจะต้องขุดบ่อหรือเจาะบาดาล ซึ่งเกษตรกรไม่สามารถจัดการได้อย่าเบ็ดเสร็จ ต้องพึ่งหลายหน่วยงานดังได้กล่าวไปแล้ว 3) การนำน้ำมาใช้ประโยชน์ เป็นปัญหาที่เกี่ยวเนื่องไปถึงการจัดสรรปัจจัยโครงสร้างพื้นฐาน และเงินทุนของแต่ละคน กล่าวคือ สภาพพื้นที่บางแปลงไม่มีไฟฟ้า จึงต้องมีการจัดการความรู้ที่จะเอาน้ำขึ้นมาใช้ที่หลากหลายวิธีดังได้กล่าวไปแล้วเช่นกัน และ4) คุณภาพของน้ำสภาพบางพื้นที่ เช่น อำเภอสตึก นอกจากปริมาณน้ำไม่พอใช้แล้วคุณภาพของน้ำที่สูบขึ้นมาเป็นน้ำเค็มไม่สามารถนำไปใช้ในการปลูกพืชได้ อย่างไรก็ตามในส่วนการจัดการความรู้ด้านอื่นๆ มีความเชื่อมั่นว่าสมาชิกเครือข่ายสามารถที่จะจัดการความรู้เหล่านั้นให้เข้ากับบริบทของตนเองและสำเร็จได้ขอเพียงแต่ว่าเกษตรกรสมาชิกเครือข่าย มีจิตใจที่มุ่งมั่นในการที่จะเรียนรู้ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และยึดหลักปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

4.4.2 การจำแนกกลุ่มการทำเกษตรประณีต

จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลไกระบบการผลิต แบบบันทึกประวัติชีวิตปฏิทินกิจกรรมการผลิต แผนผังวนเกษตร แผนผังฟาร์ม ของกลุ่มศึกษาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกตามที่กำหนดในระเบียบวิธีวิจัย (รายละเอียดในภาคผนวก ก) สามารถจำแนกสมาชิกที่ทำเกษตรประณีต ได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มพออยู่พอกิน กลุ่มเหลืออยู่เหลือกิน และกลุ่มยั่งยืน ซึ่งแต่ละกลุ่มมีการจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวคิดเรื่องการจัดการความรู้ ดังนี้

4.4.2.1 กลุ่มพออยู่พอกิน (Subsistence model) เป็นลักษณะการผลิตที่ตั้งอยู่บนฐานความพอเพียง คิดเป็นร้อยละ 19 ของกลุ่มศึกษา สมาชิกกลุ่มนี้จะผลิตเพื่อการบริโภคภายในครอบครัวเป็นหลัก ทำไปเรื่อยๆ เพื่อให้มีอยู่มีกินตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เน้นการพึ่งตนเองเป็นหลัก ดังพุทธภาษิตที่ว่า "อัตตาหิอัตโนนาโถ" ไม่ต้องไปซื้อคนอื่นเขากิน ซึ่งพ่อทอง เสงี่ยมทรัพย์ สมาชิกเครือข่ายที่เป็นนักเรียนโรงเรียนชุมชนอีสานรุ่นแรกพ่อทองได้ปรับเปลี่ยนวิธีคิดเกี่ยวกับการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาเป็นผสมผสานมานานนับ 10 ปี โดยเริ่มจากการปลูกพืชพี่เลี้ยง เช่น กล้วย เพราะกล้วยมีใบมากมายไว้ช่วยบังแดดและป้องกันลมให้แก่ต้นไม้อื่นๆ ลำต้นของกล้วยมีน้ำมากมายช่วยยืดอายุต้นไม้อื่นๆในหน้าแล้ง แถมยังมีผลกล้วย ปลีกล้วย (ดอกกล้วย) ให้กินเป็นอาหารและใช้เป็นสมุนไพรได้ มีใบกล้วย หยวกกล้วยไว้ใช้งานได้ ต้นไม้ที่คัดเลือกมาปลูกในแปลงก็ใช้ไม้พื้นเมืองที่โตเร็วและทนโรค ทนแล้ง เช่น ต้นยางนา สะเดา ขี้เหล็ก ประดู่ ต้นแดง ต้นกุง ต้นจิก ต้นเหลื่อม ฉำฉา ตีนเป็ด สลับกับต้นไม้ที่ต้องการปลูก เช่น มะพร้าว มะม่วง กะท้อน ขนุน ฯลฯ สำหรับเป็นพืชอาหาร และแหล่งของรายได้ และเพื่อเป็นการสะท้อนภาพของกิจกรรม ซึ่งจะสอดคล้องกับแนวคิดการผลิต และการจัดการความรู้ของสมาชิก ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอ แนวทางการผลิตของสมาชิกดังนี้

พ่อทอง เสงี่ยมทรัพย์ เป็นเกษตรกรที่มีความรู้ในเรื่องของการจัดการฟาร์มแบบผสมผสาน ทั้งที่ได้ผสมผสานความรู้ของตนเองที่ได้มาจากบรรพบุรุษ กับความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านผสมผสานกัน ดังจะเห็นได้จากกิจกรรมที่ทำมีความหลากหลาย และแต่ละกิจกรรมสามารถเชื่อมโยง และเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน เริ่มตั้งแต่การปลูกไม้ไผ่ และไม้ยืนต้น เพื่อใช้ในการทำคอกสัตว์ และก่อสร้างบ้านเรือนของตนเอง การเลี้ยงสัตว์เพื่อเอามูลไปใส่แปลงผัก ต้นไม้ผล และการผลิตเพื่อเป็นอาหาร ซึ่งจะเป็นการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน พ่อทองจะทำหมุนเวียนครบทุกกิจกรรม แต่จะทำแต่พอได้กิน เพราะสภาพร่างกายที่อ่อนโรย จากการตรากตรำงานหนักตลอดมา ปัจจุบันอายุจะย่างเข้า 78 ปีแล้ว จึงผลิตอะไรไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะทำให้ได้กิน จะเน้นพืชผักสวนครัวเป็นหลัก หากมีคนมาซื้อก็ขาย หากไม่มีคนมาซื้อ จะนำไปให้หมู และปลากิน หรือบางครั้งปล่อยให้อยู่กับแปลงเพื่อเป็นปุ๋ยต่อไป ในด้านการจัดการน้ำ พ่อทองไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องน้ำ เนื่องจากใช้น้ำจากลำห้วยที่ไหลผ่านแปลงตลอดทั้งปี ดังนั้นพ่อทองจึงมีกิจกรรมครบวงจรตลอดทั้งปี อย่างไรก็ตาม จากการเก็บข้อมูลด้านรายได้จากการขายผลผลิตจากแปลงเกษตรประณีต เมื่อปี 2552 พบว่ามีรายได้ 6,000 บาท/ปี

พ่อสิงห์ ทับสุลิ เป็นนักจัดการความรู้ที่หัวไวใจสู้ มีความเห็นว่าการทำเกษตรประณีตเป็นสิ่งที่ดีสามารถทำให้ตนมีความสุขได้ จึงทำอย่างต่อเนื่องตลอดมา แต่ทำในพื้นที่ไม่มากนัก เพียง 3 ไร่ อันเนื่องมาจากข้อจำกัดด้านแรงงานในครัวเรือน พ่อสิงห์มีที่ดินหลายแปลง แต่ทำทุกแปลงให้เป็นเกษตรประณีตไม่ไหว จึงได้พยายามบริหารจัดการที่ดินทุกแปลงโดยใช้หลักการและแนวคิดของเกษตรประณีต ไปประยุกต์ใช้ กล่าวคือแปลงไหนอยู่ไกล ดูแลไม่ทั่วถึง น้ำไม่เพียงพอ จะปลูกไม้ยืนต้น สำหรับแปลงไหนอยู่ใกล้ มีน้ำพอเพียง จะดูแลพิถีพิถันมากขึ้น สำหรับแปลงที่ทำเกษตรประณีต พ่อสิงห์จะเลือกปลูกยางพาราเป็นพืชหลัก เพราะคิดว่าในอนาคตเมื่อตนเองมีอายุมากขึ้นจะไม่ต้องทำอะไรมาก เพียงแต่กรีดยางพาราก็จะมีรายได้ เลี้ยงครอบครัวได้ จึงตัดสินใจปลูกยางพารา จำนวน 200 ต้น โดยปลูกหลุมละ 3 ต้น บนฐานคิดที่ว่าที่ดินน้อย แต่จะต้องมีรายได้ทุกวัน โดยกรีดยางแบบสลับต้นกรีดในหนึ่งหลุม ซึ่งจะสามารถกรีดยางได้ทุกวัน ซึ่งนับว่าเป็นการจัดการความรู้ที่ไม่เหมือนใคร เพียงแต่ว่าตอนนี้อยู่ระหว่างการรอกรีดยาง คิดว่าปี 2555 นี้ น่าจะมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการกรีดยางขาย นอกจากนั้น ยังได้ปลูกไม้ยางนา ซึ่งเป็นไม้ยืนต้น ซึ่งไปได้แนวคิดจากพ่อคำเดื่อง ภาษี เป็นต้นไม้ที่มีการเจริญเติบโตดี มีอายุยืน เนื้อไม้สามารถนำมาสร้างบ้านเรือนได้เป็นอย่างดี จึงปลูกไว้ประมาณ 100 ต้น ปลูกยูคาลิปตัสประมาณ 200 ต้น เพื่อเป็นไม้ใช้สอย และสร้างบ้าน นอกจากนั้นพ่อสิงห์ได้ตั้งข้อสังเกตว่า การปลูกยางนาได้ใช้ประโยชน์เนื้อไม้อย่างเดียวกินเป็นอาหารไม่ได้ จึงทดลองปลูกผักหวานป่าประมาณ 100 ต้น แต่เหลือประมาณ 60 ต้น ควบคู่กับต้นยางนา (แบบชิดติดกัน) และน้อยหน่า โดยให้ผักหวาน

อาศัยร่มเงา ผลปรากฏว่าผักหวานเจริญเติบโตได้ดี นับเป็นการเรียนรู้จากธรรมชาติอย่างแท้จริง นอกจากนั้นพ่อสิงห์ ได้เล่าให้ฟังว่า การปลูกผักหวานนี้ได้แนวคิดมาจากจังหวัดลพบุรี ในคราวที่ไปศึกษาดูงานเมื่อปี 2546 ผักหวานป่าเป็นพืชที่ปลูกยาก การปลูกในบ้านเราจะต้องมีพืชพี่เลี้ยง (คือพืชที่ให้ร่มเงา) เนื่องจากแสงแดดจัด ตนจึงได้ทดลองปลูกร่วมกับต้นยางนา และน้อยหน่า โดยปลูกให้ลำต้นชิดกันปรากฏว่าต้นปลูกกับต้นยางนาผักหวานจะเจริญเติบโตได้ดีกว่าปลูกกับต้นน้อยหน่า การดูแลรักษาหลังจากปลูกต้องรดน้ำให้มีความชื้นสม่ำเสมอ ในระยะ 3 ปีแรก และห้ามเด็ดยอดโดยเด็ดขาด ปล่อยให้เขาเป็นอิสระ เพราะจากที่เคยเด็ดยอดแล้วเขาจะชะงักการเจริญเติบโต เมื่อเข้าปีที่ 4 สามารถเด็ดยอด และแต่งกิ่งได้ตามต้องการ นอกจากนั้นในแปลงเกษตรประณีตพ่อสิงห์ได้ทำนาประมาณ 1 ไร่ ได้ผลผลิตข้าวเปลือกประมาณ 10 กระสอบซึ่งเพียงพอกับการบริโภคในครัวเรือน เลี้ยงปลานิล ปลาตะเพียน ในบ่อขนาด 1 งาน มีไม้ผล และพืชผักมากกว่า 10 ชนิด โดยเน้นพืชผักสวนครัว ได้แก่ หอมแดง กระเทียม ผักกาดกวางตุ้ง พริก มะเขือ มะเขือเทศ แมงลัก โหระพา มะนาว ฯลฯ ตอนนี้มีของกินทุกอย่างในครัวเรือน เหลือกินก็แจกจ่ายญาติมิตร มีคนมาซื้อก็ขาย พอมีรายได้ไปซื้อในส่วนที่ตนไม่สามารถทำเองได้ อย่างไรก็ตาม จากการเก็บข้อมูลด้านรายได้จากการขายผลผลิตจากแปลงเกษตรประณีต เมื่อปีการเพาะปลูก 2552 พบว่า มีรายได้ 2,667 บาท/ปี

พ่อสมาน คลังไธสง สมาชิกเครือข่ายพ่อคำเดื่อง ที่มีปัญหาด้านสุขภาพแต่ก็ไม่เคยย่อท้อต่องานหนัก พ่อสมานจัดอยู่ในกลุ่มยอมรับแบบชั่วคราว นั่นก็หมายความว่า เคยทำเกษตรประณีตมาแล้วเมื่อปี 2547-2548 แต่มาหยุดทำในปี 2549 เนื่องจากคิดว่าทำแล้วไม่ค่อยมีคนสนใจ รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้าน จึงหยุดทำ แต่เมื่อพบกับวิกฤติของชีวิต ป่วยเป็นโรคหลอดเลือดหัวใจตีบ เมื่อปี 2550 หมอกำชับให้ออกกำลังกายและกินอาหารที่ปลอดจากสารพิษ จึงทำให้พ่อสมานได้หวนกลับมานึกถึงหลักการและแนวคิดของเกษตรประณีต พ่อสมาน จึงตัดสินใจกลับมาทำเกษตรประณีตอีกรอบ เพื่อจะได้ออกกำลังกาย และมีพืชผัก และอาหารที่ปลอดจากสารพิษ และทำมากกว่าเดิม ส่งผลผให้สุขภาพของพ่อสมานดีขึ้น นอกจากนั้นพ่อสมานได้เล่าให้ฟังว่า ตนเองได้ลงทุนเพิ่มโดยจ้างรถแบคโฮมาขุดบ่อขนาด 20x40x3 เมตร ในปี พ.ศ. 2550 เพื่อเอาดินมาทำเป็นเนินปลูกผัก ขุดคันคูรอบแปลง เพื่อไม่ให้น้ำไหลบ่าเข้าแปลง ทำคันบ่อกว้าง 3 เมตร สำหรับปลูกไม้ผลไม้ยืนต้น ได้แก่ กล้วย หมากแซว (มะกอกน้ำ) มะม่วง ละมุด ลำไย มะไฟ มะกรูด มะนาว ยางนา ตะเคียนทอง นุ่น กระถินณรงค์ และตอนนี้กำลังสวยงาม มีคนมาขอดูงานอยู่เรื่อยๆ และต้องจัดการหลายเรื่อง เช่น

การเรียนรู้เรื่องดิน : ดินมีความสำคัญมาก ดังนั้น ก่อนที่จะปลูกพืชจะต้องพิจารณาอย่างถี่ถ้วน ก่อนปลูกพืชจะต้องมีการเตรียมดินให้ดี อีกทั้งต้องวางแผนให้ดีว่าจะปลูก

ตรงไหน ปลูกอย่างไร เพื่อจะไม่ให้น้ำท่วมผลผลิตเสียหาย ตัวอย่างเช่น ในแปลงของของตนก่อนปลูกจะขุดคันคูล้อมรอบแปลงนาทั้งหมดเพื่อหลีกเลี่ยงน้ำท่วมขัง เนื่องจากที่นาเป็นที่ลุ่ม จากนั้นจะขุดหลุมให้กว้างประมาณ 60x60x60 ซม. (กว้างxยาวxลึก) จากนั้นเอาขี้ควาย ใบไม้มารองก้นหลุม จากนั้นจะปลูกกล้วยก่อนเป็นอันดับแรก เพราะกล้วยจะเขียวเร็ว มองดูแล้วจะทำให้ชุ่มฉ่ำหัวใจ จากนั้นจึงค่อย ๆ ปลูกพืชผัก และไม้ผลอื่นๆ ตามอีกครั้งหนึ่ง

การเรียนรู้เรื่องน้ำ : น้ำสำคัญมากจึงต้องลงทุนขุดบ่อขนาด 20x20x3 เมตร จำนวนหนึ่งบ่อ และนับว่าโชคดี เนื่องจากบ่อน้ำของพ่อสมานเป็นบ่อน้ำซับ (น้ำซับคือบ่อที่มีน้ำซึมออกมาอยู่เรื่อยๆ ใช้ได้ตลอดปี) และทำคันคูรอบแปลงนา อีกทั้งแปลงเกษตรประณีตแปลงนี้เป็นที่ลุ่มอยู่ท้ายหมู่บ้าน เวลาฝนตก น้ำก็จะพัดเอาปุ๋ย เอาขี้วัว ขี้ควาย ขี้เป็ด ขี้ไก่ จากในหมู่บ้านไหลลงไปในนาพ่อสมานด้วย ซึ่งจะมีปุ๋ย และธาตุอาหารพืชที่อุดมสมบูรณ์ จากนั้นพ่อสมานจะใช้ปั๊มน้ำขนาด 1 แรงม้า ท่อน้ำออก 6 หุน สูบรดพืชผัก และไม้ผลที่ปลูกทุกวัน ซึ่งจะสลับกันรดตามชนิดของพืชไปเรื่อยๆ โดยพิจารณาว่าพืชชนิดใดต้องการน้ำมาก น้อย อย่างไร หรืออาจจะพิจารณาตามฤดูกาล หรือการสังเกตที่ผิวดินว่าแห้งหรือไม่ หรือสังเกตดูที่อาการเหี่ยวของใบพืช ถ้าเริ่มเฉานิดๆ ต้องรีบให้น้ำ เป็นต้น

การเรียนรู้เรื่องพืช: หลังจากที่พ่อสมานกลับมาทำเกษตรประณีตแปลงใหม่ ใช้เวลาประมาณ 3 ปี สามารถปลูกได้ปลูกพืชได้ตามใจที่อยากจะปลูกเพราะว่า ปลูกแล้วได้กินได้ใช้ ซึ่งจะอยู่บนคันคูที่ยกระดับขึ้นทั้งหมด รวมทั้งขอบบ่อด้วย ได้แก่ ไม้ยืนต้น เช่น ยางนา ประมาณ 200 ต้น ตะเคียนทอง ประมาณ 100 ต้น กระถินณรงค์ ประมาณ 100 ต้น และอื่นๆ อีกอย่างละเล็กละน้อย และไม้ผลที่หลากหลาย เช่น หมากแซว ประมาณ 100 ต้น กล้วย 100 กอ ละมุด ประมาณ 10 ต้น น้อยหน่า 50 ต้น มะขามป้อม 30 ต้น สมอ 20 ต้น มะพร้าว 10 ต้น ผักยืนต้น เช่น ผักติ้ว 10 ต้น กระโดนน้ำ 20 ต้น ผักเม็ก 10 ต้น และอื่นๆ อีก เช่น เพกา มะกอก มะกรูด มะนาว เน้นการทำให้มีอาหารการกินที่อุดมสมบูรณ์ และพ่อสมานเป็นอีกคนหนึ่งที่สนใจพืชเศรษฐกิจ คือ ยางพารา จึงได้ปลูกเมื่อปี 2549 ในพื้นที่ 5 ไร่ หรือประมาณ 480 ต้น ซึ่งคิดว่าเป็นพืชที่มีอนาคต สามารถกรีดยางขายได้ หรือหากไม่กรีดก็สามารถแปรรูปเป็นเฟอร์นิเจอร์ได้

การเรียนรู้เรื่องสัตว์ : พ่อสมานกล่าวว่า "...ตนเองชอบเลี้ยงควายมาตั้งแต่เด็ก จึงมีความผูกพัน อีกทั้งควายมีประโยชน์มาก ไม่ว่าจะเป็นการเอามาไถนา เพียงแต่ว่าปัจจุบันได้มีรถไถเข้ามาแทนที่ แต่ควายก็สร้างปุ๋ยให้สำหรับพี่น้องชาวไร่ ชาวนาได้เป็นอย่างดี อีกทั้งอยากจะขายเอาเงินเมื่อไหร่ก็ได้ ดังนั้นในครอบครัว จึงได้เลี้ยงควายมาโดยตลอด เพราะควายเป็นสัตว์ที่เลี้ยงง่ายมาก มีการเลี้ยงไก่บ้าน และปลาในบ่อเพื่อเป็นอาหารในครัวเรือน เพื่อลดรายจ่ายของ

ครอบครัว อย่างไรก็ตาม จากการเก็บข้อมูลด้านรายได้จากการขายผลผลิตจากแปลงเกษตรประณีต เมื่อปี 2552 พบว่ามีรายได้ 8,000. บาท/ปี

พ่อสมศรี บุดตานันท์ เป็นเกษตรกรที่หาทางออกให้กับชีวิตไม่เจอ จนกระทั่งในปี 2545 ธกส. ได้ส่งไปอบรมในโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร ที่บ้านพ่อผาย สร้อยสระกลาง และได้รับความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรผสมผสาน จึงกลับมาทำ ปรากฏว่าได้ผลดี และต่อมาอีกหนึ่งปีพ่อผายได้ให้เข้าไปร่วมอบรม วปอ.ภาคประชาชน ในปี 2546 ได้เป็นเกษตรต้นแบบและทำเกษตรประณีต จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2548 ลูกต้องเรียนหนังสือหลายคน การทำเกษตรอย่างเดียวมีรายได้ไม่ทันกับรายจ่าย จึงออกไปหารับจ้างก่อสร้างในเมืองกับเพื่อน ๆ เพื่อให้ได้เงินมาส่งเสียให้ลูกๆ ได้เรียนหนังสือ จึงหยุดพักงานเกษตรประณีตไว้ จนกระทั่งปี 2550 ลูกๆ เรียนจบหมดทุกคน จึงได้กลับเข้าไปร่วมประชุมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอีกครั้ง และทำเรื่อยมา เนื่องจากการทำเกษตรประณีตเป็นงานที่ทำแล้วมีความสุข ได้ออกกำลังกายกับการทำงาน ได้อยู่ได้กินในสิ่งที่เราทำ และมีรายได้มาจุนเจือครอบครัว ถึงแม้จะไม่มากแต่ก็มีมาเรื่อยๆ

การเรียนรู้เรื่องน้ำ : พ่อสมศรี จะให้ความสำคัญกับการจัดการเรื่องน้ำค่อนข้างมาก เนื่องจากที่ผ่านมาน้ำจะเป็นปัญหามากในการจัดการ เพราะที่ดินของตนเองค่อนข้างอยู่ที่ดอน ไม่มีน้ำสำหรับการเพาะปลูกตลอดทั้งปี โดยเฉพาะหน้าแล้งต้นไม้ พืชผักที่ปลูกต้องตายทุกปีไป จึงได้ขุดบ่อขนาด 15x24x3 เมตร (กว้างxยาวxลึก) ในปี 2546 ต่อมาหน่วยงานภาครัฐได้ทำคลองชลประทานโดยสูบน้ำด้วยไฟฟ้าจากอ่างเก็บน้ำโคกล่ามมาสุดที่แปลงนาตนเองจึงมีน้ำสำหรับการเพาะปลูกมากขึ้น แต่ก็พบปัญหาเช่นกัน เนื่องจากทำได้ไม่นาน คลองชลประทานก็พังและเวลาขอน้ำก็ลำบาก เพราะในเขตนั้นคนทำการเกษตรในฤดูแล้งน้อยเวลาขอน้ำจึงยาก จึงตัดสินใจขุดบ่อเพิ่มเติมอีกหนึ่งบ่อเพื่อให้มีน้ำใช้ตลอดปี

การเรียนรู้เรื่องดิน : ดินที่นาของพ่อสมศรี เป็นลักษณะดินทรายเม็ดใหญ่ปนดินเหนียวสีเหลือง ปลูกพืชไม่ค่อยงาม โดยเฉพาะดินที่ขุดขึ้นจากก้นบ่อ มีลักษณะสีขาวปนเหลือง ที่ชาวบ้านเรียกว่า **"ดินสมอง"** เป็นดินที่ไม่มีธาตุอาหารพืช และดินส่วนนี้จะอยู่ด้านผิวบนสำหรับการปลูกพืชผัก ดังนั้นพ่อสมศรีจึงต้องเร่งจัดการ โดยการขุด และพรวนดิน แล้วหาพวกเศษใบไม้ หญ้า ฟางคลุมเอาไว้ หากมีเมล็ดพืชผักก็หยอดไปเรื่อยๆ รดน้ำให้ชุ่มอยู่เรื่อยๆ พืชผักที่เกิดมาเราก็ใส่ปุ๋ยคอกไปด้วย และหากเป็นการปลูกกล้วย และไม้ผลเราจะต้องขุดหลุมให้กว้างและลึกอย่างน้อย 70 ซม. รองพื้นด้วยฟางหรือใบไม้หรือ หญ้าแห้งประมาณ 1 ใน 4 ส่วน กลบทับด้วยปุ๋ยคอกประมาณ 2 ปุ้งกี๋ จากนั้นจึงปลูกพืชลงไป และรดน้ำให้ชุ่มอย่างต่อเนื่อง สำหรับในแปลงนานั้นพ่อสมศรีบอกว่า ห้ามเผาโดยเด็ดขาดเพราะจะทำให้จุลินทรีย์ที่เป็นประโยชน์ต่อพืชตาย และฟาง

ไม่ควรนำออกจากแปลงควรที่จะเก็บไว้คลุมแปลงตลอดเวลา และปลูกพืชหลังนาเพื่อคลุมดิน จะไม่มีการฉีดพ่นสารเคมี หากเรามีปุ๋ยคอก เศษใบไม้ ใบหญ้าก็สามารถใส่คลุมแปลงได้อีก

การเรียนรู้เรื่องพืช : ความหลากหลายตามแนวคิดของเกษตรประณีต เป็นแนวปฏิบัติที่พ่อสมศรี และครอบครัวดำเนินมาโดยตลอด ดังนั้นในการจัดการความรู้ด้านพืชพ่อสมศรีจะเน้นการปลูกพืชผักสวนครัว และไม้ผลที่เกื้อกูลกัน เช่นปลูกกล้วย มะม่วง ลำไย เป็นพืชหลัก แล้วใต้ร่มเงาของพืชหลักจะปลูกผัก เช่น หอมแดง ผักกาด ผักชี สระแหน่ ซึ่งพืชผักเหล่านี้จะชอบร่มรำไร นอกจากนั้นจะมีการปลูกกระเจียวตามคันนา พ่อสมศรีได้จัดการความรู้เรื่องการปลูกผักหวานป่า ซึ่งเป็นพืชผักยืนต้นที่ปลูกยาก สำหรับการปลูกพ่อสมศรี ได้ปลูกควบคู่กับการปลูกต้นยางนา ทำให้ผักหวานมีอัตราการรอดสูง และเจริญเติบโตได้ดี สำหรับในแปลงกว้างในทุ่งนาส่วนที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์หลังเก็บเกี่ยวจะเลือกพืชที่ใช้น้ำน้อย การดูแลรักษาน้อย เป็นพืชหลักที่จะเป็นกิจกรรมเสริม และที่มาของรายได้ เช่น แตงโม ฟักทอง บวบ เป็นต้น

การเรียนรู้เรื่องสัตว์ : เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านแรงงานพ่อสมศรีจะเลือกทำเฉพาะกิจกรรมที่ใช้แรงงานน้อย คือการเลี้ยงไก่พื้นเมือง 50 ตัว แต่จะแยกเลี้ยงจากแปลงที่ปลูกพืชไม่เช่นนั้นไก่ก็จะไปเขี่ยแปลงผัก และเลี้ยงปลานิล ตะเพียน เพื่อเป็นอาหารสำหรับคนในครอบครัว สำหรับไม่เลี้ยงสัตว์ใหญ่เพราะจะต้องใช้เวลามาก และลูกๆ ไม่อยากให้เลี้ยงจึงไม่เลี้ยงสัตว์เหล่านี้ อย่างไรก็ตาม จากการเก็บข้อมูลด้านรายได้จากการขายผลผลิตจากแปลงเกษตรประณีต เมื่อปี 2552 พบว่ามีรายได้ 4,250. บาท/ปี ดังตารางที่ 16

ตารางที่ 16 ข้อมูลปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้เกษตรประณีตของกลุ่มพออยู่พอกิน

สมาชิกเครือข่าย / ประเด็น	นายทอง เสงี่ยมทรัพย์	นายสิงห์ ทับสุลิ	นายสมาน คลังไธสง	นายสมศรี บุดตานันท์
1. ลักษณะครอบครัว	รวม	รวม	เดี่ยว	เดี่ยว
2. การศึกษา	ป.4 ลูกจบป.4-ปริญญาตรี	ป.4 ลูกจบ ป.6-ปวส.	ป.4 ลูกจบ ปวช. 2 คน	ป.4 ลูกจบ ม.3-6
3. สถานภาพทางสังคม	ไม่มี	กรรมการหมู่บ้าน	กรรมการหมู่บ้าน	ไม่มี
4. จำนวนที่ดินถือครอง (ไร่)	13	94	12	11
5. ลักษณะของดิน	ทราย	ทราย	ร่วนปนทราย	ร่วนเหนียว
6. วัตถุประสงค์การผลิต	สร้างอาชีพให้ลูกๆ เพื่อการเลี้ยงชีพ บำนาญชีวิต	เพื่อให้มีอยู่มีกิน ส่งต่อให้ลูก	เพื่อดำรงชีพและรายได้ สร้างอาชีพส่งต่อให้ลูก และเพื่อออกกำลังกาย	เพื่อการดำรงชีพ เพื่อสร้างอาชีพต่อให้ลูก เพื่อการเรียนรู้
7. ความรู้ที่เด่น	การปลูกผักปลอดสารพิษ การเลี้ยงหมู	การปลูกยางพารา ไม้ยืนต้น ผักหวานป่า	การเลี้ยงควาย ปลูกกล้วย ผักสวนครัว ทำนา	การทำนา ปลูกผักสวน ครัว เลี้ยงปลา
8. ที่มาของความรู้	บรรพบุรุษ ปราชญ์ ชาวบ้าน ดูงาน	บรรพบุรุษ การศึกษา ดูงาน และการอบรม	บรรพบุรุษ อบรม ดูคนอื่น และปราชญ์ชาวบ้าน	บรรพบุรุษ เพื่อนบ้าน ดู งาน และปราชญ์ชาวบ้าน
9. พื้นที่ทำเกษตรประณีต (ไร่)	1	3	2	2
10. จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (คน)	5	7	5	5

ตารางที่ 16 ข้อมูลปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้เกษตรประณีตของกลุ่มพออยู่พอกิน (ต่อ)

สมาชิกเครือข่าย / ประเด็น	นายทอง เสงี่ยมทรัพย์	นายสิงห์ ทับสุลิ	นายสมาน คลังไชสง	นายสมศรี บุดตานันท์
11. จำนวนแรงงานทำเกษตร(คน) และชั่วโมงทำงาน/วัน	2 / 4	4 / 5	3 / 6	2/2
12. พื้นที่ปลูกข้าว (ไร่)	4	20	9	9
13. พันธุ์ข้าวที่ปลูก	มะลิ และกข. 6	มะลิ และกข. 6	มะลิ และกข. 6	มะลิ และสันป่าตอง
14. การปลูกผัก(ชนิด/พื้นที่ปลูก (ตรม.)	ผักสวนครัว (200)	ผักสวนครัว (100)	ผักสวนครัว (100)	ผักสวนครัว (100)
15. ชนิดของพืชสมุนไพร	ว่านหอม ว่านหางจระเข้ ขมิ้นชัน	เสลดพังพอน ว่านหางจระเข้ ว่านไฟ	ฟ้าทลายโจร ว่านไฟ	ว่านหางจระเข้ ว่านหอม สเลดพังพอน
16. ชนิดของไม้ผลที่ปลูก	กล้วย ขนุน มะขาม มะม่วง มะกรูด มะนาว มะพร้าว ส้มโอ ละมุด มะขามเทศ ชมพู่ พุดซา แก้วมังกร	กล้วย ขนุน มะม่วง มะกรูด มะนาว ละมุด มะขาม น้อยหน่ามะละกอ	กล้วย มะกอกน้ำ มะกอกฝรั่ง ชมพู่ ลิ้นจี่ ละมุด มะละกอ มะพร้าว มะกรูด ขนุน น้อยหน่า ลำไย	มะม่วง มะนาว มะกรูด ฝรั่ง ตาขบ มะกอกน้ำ ชมพู่
17. ชนิดของไม้ยืนต้นที่ปลูก และจำนวนที่ปลูก (ต้น)	ยางนา ตะเคียน สัก ตะโกส้ม กระถินณรงค์(600)	สัก ยางนา ตะเคียนทอง แดง ประดู่ กระถินณรงค์ (3,000)	ยางนา สะเดา กระถินณรงค์ ตะเคียนทอง ประดู่ (400)	ยางนา ตะเคียนทอง สะเดา ประดู่ ขี้เหล็ก (200)
18. การปลูกยางพารา (ต้น)	ไม่ได้ปลูก	500	460	ไม่ได้ปลูก

ตารางที่ 16 ข้อมูลปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้เกษตรประณีตของกลุ่มพออยู่พอกิน (ต่อ)

สมาชิกเครือข่าย / ประเด็น	นายทอง เสงี่ยมทรัพย์	นายสิงห์ ทับสุลิ	นายสมาน คลังไธสง	นายสมศรี บุดตานันท์
19. การปลูกยูคาลิปตัส (ต้น)	300	12,000	200	150
20. การเลี้ยงสัตว์	เป็ด ไก่ หมู โค ปลา	ไก่ ปลา โค	ควาย ไก่ เป็ด	ไก่ ปลา
21. การเพาะเห็ด	เห็ดขอนขาว	เห็ดขอนขาว	เห็ดขอนขาว เห็ดฟื้นบ้าน	ขอนขาว
22.ข้อจำกัดในการทำเกษตรประณีต	อายุมากแล้ว ทำงานหนัก ไม่ค่อยได้ ขาดเครื่องมือทุ่นแรง	บ้านพักกับแปลงปลูกอยู่คนละที่ และไม่มีไฟฟ้า	มีโรคประจำตัว (โรคหัวใจตีบ) แปลงเป็นที่ลุ่ม	ขาดระบบไฟฟ้า น้ำไม่พอใช้ตลอดปี บ้านพักกับแปลงอยู่คนละที่
23. รายได้ทั้งหมด(บาท/ไร่) (G.P)	2,153	1,361	7,620	4,455
24.รายได้สุทธิ (บาท/ไร่) (G.M)	-153	872	3,120	2,455
25.รายได้แปลงประณีต (บาท/ไร่)	6,000	2,667	8,000	4,250
26.รายได้สุทธิแปลงประณีต (บาท/ไร่)(G.M)	4,000	1,667	4,500	3,000
27. มูลค่าเพิ่ม/แรงงาน ทั้งฟาร์ม (บาท/คน)	-1,000	20,500	13,000	13,500
28.มูลค่าเพิ่ม/แรงงานฟาร์มประณีต(บาท/คน)	2,000	1,250	3,000	3,000
29. รายได้ทั้งฟาร์ม(บาท/คน)	14,000	32,000	28,000	24,500
30.รายได้ฟาร์มประณีต (บาท/คน)	3,000	2,000	5,300	4,250

ตารางที่ 16 ข้อมูลปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้เกษตรประณีตของกลุ่มจากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึก การจัดการความรู้เกษตรประณีตของเกษตรกรกลุ่มที่ทำแบบพออยู่พอกิน แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรกลุ่มนี้ ได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้เรื่องเกษตรประณีตร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านมาเป็นเวลานาน ซึ่งเห็นได้จากสภาพของแปลงที่อยู่ในพื้นที่จริงและลักษณะของกิจกรรมที่ทำค่อนข้างจะมีความหลากหลาย โดยที่ทุกคนจะมีพื้นฐานมาจากการทำเกษตรผสมผสานมาก่อน เกษตรกรที่ทำในระบบนี้ทุกคนจบการศึกษาในระดับประถมศึกษา มีที่ดินถือครองตั้งแต่ 11-94 ไร่ (เฉลี่ย 32.5 ไร่) โดยที่พ่อสิงห์ ทับสุลิ มีที่ถือครองมากที่สุด และจากลักษณะของกิจกรรมที่ทำแสดงให้เห็นว่าในกระบวนการเรียนรู้เกษตรทุกคนได้เรียน และมีความรู้ครบทั้ง 4 ด้าน ตามแนวทางของปราชญ์ชาวบ้าน (ดิน พืช น้ำ และสัตว์) สำหรับในด้านการทำแปลงเกษตรประณีตพบว่าสมาชิกทำแปลงเกษตรประณีตในพื้นที่ที่น้อยเพียง 1-3 ไร่ และมีการใช้แรงงานในการจัดการ 2-4 คน โดยมีพ่อสิงห์ทำมากที่สุดเช่นเดิม นอกจากนั้นยังพบว่าสมาชิกทุกคนมีการปลูกข้าวไว้กินอย่างพอเพียง ปลูกผักสวนครัว เพาะเห็ดเพื่อเป็นอาหาร มีการปลูกไม้ยืนค่อนข้างหลากหลายชนิด ตั้งแต่ 200-3,000 ต้น โดยมีพ่อสิงห์ ปลูกมากที่สุดเช่นเดิมเนื่องจากมีที่ดินจำนวนมาก จึงต้องการปลูกไม้สักเพื่อการทดลองการเจริญเติบโต ซึ่งพบว่าหากเอามูลควายใส่ต้นละประมาณ 2 คุฉัง (10 กก.) ใส่ในช่วงต้นฤดูฝน และหากพิจารณาถึงรายได้ของเกษตรกรในรูปแบบนี้จะพบว่ามีรายได้จากการทำการเกษตรทั้งหมดอยู่ระหว่าง 14,000-32,000 บาท/คน/ปี (เฉลี่ย 24,625 บาท/คน/ปี) และหากพิจารณาถึงรายได้ที่ได้จากการทำเกษตรประณีตพบว่าสมาชิกจะมีรายได้ตั้งแต่ 1250-3000 บาท/คน/ปี (เฉลี่ย 3,635บาท/ปี) โดยที่พ่อสมานจะมีรายได้จากการทำเกษตรประณีตมากที่สุด รองลงมาคือพ่อสมศรี พ่อทอง และพ่อสิงห์ ตามลำดับ (5,300, 4,200, 3,000,2,000)

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาครั้งนี้ไม่พบว่าเกษตรกรที่ผลิตในรูปแบบนี้ไม่ได้ขยายพื้นที่การผลิตเพิ่มขึ้นเลย แต่มีกิจกรรมที่ทำอย่างต่อเนื่อง ทำเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าไม่เป็นไปตามหลักการของทำของเกษตรประณีตดังที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านให้นิยามเอาไว้ตั้งแต่ตอนต้น จึงตั้งข้อสันนิฐานว่าการที่เกษตรกรไปเข้าร่วมกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับปราชญ์ชาวบ้านอาจจะเข้าไปเพราะถูกชักชวนให้เข้าไปร่วมแล้วไม่สามารถปฏิเสธได้ หรืออาจจะเข้าไปเพื่อได้พบกับเพื่อนๆ ร่วมอาชีพเพียงเท่านั้น จึงอาจจะมองได้ว่ามีความรู้เกษตรประณีตเพื่อนำมาเป็นงานอดิเรกเท่านั้น เพราะจากตัวเลขของรายได้ที่ได้จากการทำเกษตรประณีตในรูปแบบนี้ อาจจะกล่าวได้ว่ามีรายได้เพียงวันละ10 บาท/คน เท่านั้น อย่างไรก็ตามจากการทำเกษตรประณีตในรูปแบบนี้เกษตรกรสามารถลดค่าใช้จ่ายในหมวดค่าอาหารในครัวเรือนลงได้เนื่องจากเกษตรกรได้มีการปลูกพืชผักที่ปลอดสารเคมีไว้กินตลอดปี และได้เลี้ยงเป็ดไก่ไว้คอยเป็นอาหารด้วย

4.4.2.2 กลุ่มเหลืออยู่เหลือกิน (Surplus model) เป็นรูปแบบที่ผลิตอยู่บนฐานของความรู้ และมีความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการ คิดเป็นร้อยละ 40.5 ของกลุ่มศึกษา กล่าวคือ เมื่อสมาชิกเครือข่ายฯ ได้ปรับกระบวนการเรียนรู้แล้ว มีความรู้เกี่ยวกับการผลิต และการบริหารจัดการแปลงเกษตรประณีตของตน จึงนำความรู้ลงสู่การปฏิบัติ และทดสอบซ้ำเพื่อดูว่าความรู้ที่สะสมมานั้นจะพอใช้หรือไม่ สมาชิกมีความมั่นใจในความรู้ที่มีเพิ่มมากขึ้น ในกระบวนการผลิตสมาชิกจะเน้นการผลิตที่หลากหลาย การผลิตในรูปแบบนี้สมาชิกส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์การผลิตเพื่อ 1) เพื่อการเรียนรู้ 2) เพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัว 3) เพื่อเป็นบำนาญชีวิตให้กับตนเอง และเป็นมรดกสืบทอดให้แก่ลูกหลาน สมาชิกที่ผลิตในรูปแบบนี้มี 4 คน คือนาย สุพรม แงวกุดเรือ นายสำเริง เย็นรัมย์ นายสุรคล พิมวัน และนายทวี สะเทินรัมย์ ซึ่งแต่ละคนล้วนแต่เป็นคนชอบการเรียนรู้ ชอบทดลองและสอบถามผู้รู้ตลอดเวลา พื้นที่การทำเกษตรประณีตอยู่ระหว่าง 1-10 ไร่ มีรายได้จากการทำเกษตรประณีตตั้งแต่ 22,000 – 38,250 บาท/คน/ปี สำหรับการจัดการความรู้ของสมาชิกแต่ละคน พบว่ามีความคล้ายคลึงกัน ดังเช่น

คุณสุพรม แงวกุดเรือ มีการจัดการความรู้ภายในแปลงที่เน้นความหลากหลายของกิจกรรม ซึ่งมีทั้งการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ในการผลิตคุณสุพรมจะให้ความสำคัญกับการจัดการความรู้เรื่องดินค่อนข้างมาก เนื่องจากสภาพดินภายในแปลงไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์ อีกทั้งมีสภาพความเป็นกรดสูง ปลูกอะไรก็ไม่งาม พืชจะเจริญเติบโตช้า โดยเฉพาะดินก้นบ่อที่ขุดขึ้นมาตอนขุดสระ คุณสุพรมจะต้องรองก้นหลุมปลูกมะม่วง กล้วย ส้มโชกุน มะนาว ด้วยปุ๋ยคอกคือขี้วัว หรือขี้หมู ประมาณหลุมละ 2 บุ้งกี๋ หรือบางครั้งไปขุดเอาดินจอมปลวก มารองก้นหลุมเพื่อปลูกฝรั่งไร้เมล็ด พืชจึงเจริญงอกงามได้กินผลผลิตได้ สำหรับแปลงนาใช้วิธีการปลูกพืชหลังนาเพื่อปรับปรุงดิน ได้แก่ ถั่วเขียว ถั่วพุ่ม แล้วไถกลบ และก่อนปลูกข้าวจะรองพื้นด้วยปุ๋ยชีวภาพที่ตนผลิตขึ้นมาร่วมกับสมาชิกเครือข่าย จนกระทั่งพัฒนาเป็นปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ดเพื่อให้สมาชิกได้นำไปใช้อย่างสะดวก นอกจากนั้นได้ร่วมกับเครือข่ายในการทำน้ำหมักชีวภาพ สำหรับการนำไปเพิ่มผลผลิตที่ปลูกอยู่ในแปลง สำหรับสูตรที่ใช้ ประกอบด้วย 1) วัสดุที่ใช้ในการหมัก (หัวเชื้อน้ำหมักชีวภาพ) ประกอบด้วย 1)ผักสด (สีเขียว) เช่น ผักบุ้ง ผักกาด 3 กิโลกรัม 2) กากน้ำตาล 1 กิโลกรัม 3) น้ำ 10 ลิตร จากนั้นหมักทิ้งไว้อย่างน้อย 3 สัปดาห์ หรือหมักไว้ประมาณ 3 เดือนก็ได้ จะได้น้ำหัวเชื้อน้ำหมักชีวภาพ นำไปใช้ผสมกับน้ำ (หัวเชื้อน้ำหมักชีวภาพ: น้ำ 1: 10) ใช้ฉีดพ่นพืชผัก นาข้าวทุกๆ 7-10 วัน พืชจะเจริญงอกงามดีมาก สำหรับปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ดประกอบด้วย 1) ปุ๋ยคอก 40 กก. 2) ดินสมบูรณ์ 5 กก. 3) ธาตุเหล็ก (กลีนแคน) 5 ขีด 4) รำละเอียด 2 ขีด 5) น้ำหมักชีวภาพ ฉีดพ่นให้เปียก 60 % 6) นำไปตากในที่ร่ม 1-2 วัน จากนั้นนำไปใช้สำหรับการปรับปรุงดิน และการบำรุง

ต้นพืชให้เจริญเติบโตต่อไป อย่างไรก็ตามการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ไว้ใช้ในกิจกรรมเกษตรประณีต ถือว่าเป็นการลดต้นทุนในการประกอบอาชีพได้เป็นอย่างดี

การเรียนรู้เรื่องน้ำ คุณสุพรมเล่าว่า เนื่องจากตนเอง ไม่ค่อยจะมีเวลามากนักเนื่องจากเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งจะต้องทำงานเพื่อส่วนรวมด้วย แต่ว่า "... น้ำคือหัวใจสำคัญในการปลูกพืช ดังนั้นตนเองจึงต้องขุดบ่อขนาด 18x42x2.5เมตร (กว้างxยาวxลึก) เพื่อเก็บสำรองน้ำไว้ในการปลูกพืช โดยเฉพาะหน้าแล้ง เนื่องจากพื้นที่ของตนไม่มีระบบชลประทานจึงต้องสำรองน้ำไว้ให้พืชในหน้าแล้ง และสำหรับการให้น้ำกับพืชนั้นเนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวไม่มีระบบไฟฟ้าใช้จึงต้องใช้จักรยาน และมอเตอร์ไซด์เก่าติดปั๊มน้ำเพื่อสูบน้ำขึ้นเก็บบนถังสูงที่ทำจากถังน้ำมัน 200 ลิตรเชื่อมต่อกัน 3 ถังวางคู่กันรวมเป็น 6 ถัง สามารถเก็บน้ำได้ประมาณ 1,000 ลิตร ยกสูงจากพื้นประมาณ 6 เมตรจากนั้นจึงปล่อยลงมาตามท่อพีอี ที่วางระบบมินิสปริงเกลอร์ไปตามต้นพืชที่ปลูกไว้ สามารถลดระยะเวลาในการให้น้ำ อีกทั้งเป็นการบริหารเวลาที่มีอยู่อย่างจำกัดอีกด้วย..." สำหรับการเลือกพืชที่มีความเหมาะสมต่อปริมาณการใช้น้ำนับเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องเลือกให้เหมาะสมต่อฤดูกาล เช่น พืชที่ทนแล้ง ใช้น้ำน้อยได้แก่ ไม้ยืนต้น เช่น แดง ประดู่ ขี้เหล็ก สะเดา ผักอีฮุม (มะรุม) มะขามป้อม ขี้เหล็ก กล้วย พืชกลุ่มนี้อาจจะปลูกบริเวณที่ดอนได้ สำหรับต้นมะนาว ส้ม ฝรั่งไร้เมล็ด พืชกลุ่มนี้ต้องการน้ำในปริมาณมากดังนั้นจะต้องปลูกบริเวณที่ลุ่ม หรือบริเวณที่ใกล้น้ำ จึงจะให้ผลผลิตได้ จากการเก็บข้อมูลด้านรายได้จากการขายผลผลิตจากแปลงเกษตรประณีต เมื่อปี 2552 พบว่ามีรายได้ 38,250. บาท/คน/ปี

พ่อสำเริง เย็นรัมย์ เกษตรกรผู้ที่ไม่เคยเข้าเรียนหนังสือในระบบโรงเรียน เมื่อได้มีโอกาสพบกับพ่อคำเดื่อง ภาษี เมื่อปี 2546 และเข้าอบรม วปอ. ภาคประชาชน จึงได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่ และหันมาเกษตรประณีต จากนั้นได้ร่วมกระบวนการเรียนรู้กับเครือข่าย ในการจัดการความรู้เรื่องดินแต่ก็โชคดี ที่ดินแปลงของตนเป็นดินเหนียว (ดินทาม) ค่อนข้างจะมีความอุดมสมบูรณ์สูงเมื่อเปรียบเทียบกับอีกหลาย ๆ พื้นที่ ในการเตรียมดินปลูกพืชจะพยายามขุดหลุมให้กว้างประมาณ 60x60x60 ซม. (กว้างxยาวxลึก) และหาพวกปุ๋ยคอก ใบไม้ มารองก้นหลุมจากนั้นค่อยทำการปลูกพืช ซึ่งจะทำให้พืชเจริญงอกงามได้ดี และหลังจากปลูกแล้วหากมีฟางข้าวมาคลุมหน้าดินเอาไว้จะทำให้ดินชุ่มชื้น พืชเจริญเติบโตได้เร็ว ไม่ให้มีสารเคมีโดยเด็ดขาด เพราะจะเป็นอันตรายต่อตนเอง และผู้อื่น

การเรียนรู้เรื่องน้ำ : น้ำบ่อเป็นน้ำที่พ่อสำเริงเลือกใช้เป็นอันดับแรกในการปลูกผัก และรดน้ำต้นไม้ เนื่องจากเป็นน้ำที่มีปุ๋ย ในการจัดการความรู้เกี่ยวกับการใช้น้ำของพ่อสำเริงจะขุดบ่อสำหรับเก็บกักน้ำฝน และน้ำจากชลประทานหากน้ำฝนไม่เพียงพอ กล่าวคือ พ่อสำเริงจะขุดบ่อขนาด 25x30x2.5 เมตร (กว้างxยาวxลึก) สำหรับเก็บน้ำไว้ใช้ในการปลูกพืช และได้เลี้ยงปลา

เลี้ยงหมูบนบ่อปลา และเลี้ยงเป็ดบนบ่อปลา ดังนั้นน้ำที่ได้สำหรับการรดต้นไม้จึงเป็นน้ำปุ๋ยสำหรับการรดพืชผัก และต้นไม้ได้เป็นอย่างดี และเมื่อปริมาณน้ำในบ่อลด จะสามารถเติมเต็มได้จากระบบชลประทาน นอกจากนั้นในส่วนของน้ำใช้จะใช้วิธีการเจาะบาดาลน้ำตื้น ลึกประมาณ 4 เมตร สามารถนำมาใช้ได้ตลอดทั้งปี เนื่องจากบริเวณนั้นเป็นที่ราบลุ่มแอ่งน้ำ

การเรียนรู้เรื่องพืช: นับจากวันเข้าอบรม วปอ. จนมาถึงทุกวันนี้ เป็นเวลาประมาณ 6 ปี พ่อสำเริงมีต้นไม้ยืนต้นอย่างหลากหลายในพื้นที่ มีบ่อเลี้ยงปลา 1 บ่อ มีผักผลไม้หลายอย่างได้แก่ยางนา 364 ต้น ติ้ว 100 ต้น กระโดนน้ำ 50 ต้น ตะเคียนทอง 48 ต้น กระถินณรงค์ สัก เพกา สำโรง ผักเม็ก มะพร้าว มะม่วง มะกอก มะไฟ น้อยหน่า หมากแซว มะกรูด มะนาว เป็นต้น การกลับมาลงมือทำทันทีหลังอบรม วปอ. ภาคประชาชน ของพ่อสำเริงทำให้เห็นผลทันทีในปีแรก โดยทำให้มีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์ ต่อมาปีที่ 2 มีเหลือขาย ปัจจุบันเห็นการทรงตัว มีความมั่นคงของไม้ยืนต้นได้อย่างชัดเจน

การเรียนรู้เรื่องเห็ด : พ่อสำเริงชอบกินเห็ดป่า โดยเฉพาะเห็ดปลวก (เห็ดโคน) เห็ดระโงก เนื่องจากมีรสชาติหอมหวาน ครั้งแรกคิดว่าเห็ดเหล่านี้เพาะไม่ได้ เกิดเฉพาะในป่าเท่านั้น ครั้นเมื่อปี 2550 ได้มีโอกาสได้มาเป็นวิทยากรเรื่องเกษตรประณีตที่สวนป่าครูบาสุทธินันท์ ได้มีหลักสูตรการปลูกป่าปลูกเห็ดตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงด้วย พ่อสำเริงจึงเปลี่ยนจากวิทยากรมาเป็นผู้เรียน และได้รับรู้วิธีการเพาะเห็ด ระโงก และเห็ดโคน จากวิทยากรอีกท่านหนึ่ง จากนั้นได้รีบกลับมาเพาะที่แปลงของตนเองโดยเอง โดยการไปเอาดอกเห็ดระโงก และดอกเห็ดโคนแก่ ๆ มาขยำและทำให้ละเอียด นำไปละลายกับน้ำแล้วนำไปรดที่โคนต้นยางนาที่ตนเองปลูกเอาไว้เมื่อ 3 ปีที่แล้ว ในเดือนเมษายน ต่อมาในเดือนพฤศจิกายนเริ่มเห็นดอกเห็ดเกิดบริเวณที่ตนเองเอาเชื้อไปปลูกไว้ แต่ยังไม่มากนัก จึงมีความมั่นใจมากขึ้นว่าน่าจะได้ผล ในฤดูกาลต่อมาจึงได้ทดลองและขยายพื้นที่เพิ่มมากขึ้น และครั้งนี้ได้ทดลองขุดลงไปในดินแล้วเอาเชื้อเห็ดรด กลบด้วยปุ๋ยคอก แล้วใช้ฟางข้าวคลุม พบว่ามีปริมาณเห็ดเพิ่มขึ้นมีกิน มีแจกญาติมิตร และสามารถขายเป็นรายได้มาจุนเจือครอบครัวได้ด้วย จากนั้นจึงได้ขยายแนวคิดนี้ไปให้กับชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

การเรียนรู้ด้านสัตว์ : ประสบการณ์จากบรรพบุรุษที่ได้สั่งสมมา และส่งผ่านมาให้ลูกหลาน ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์การเลี้ยงควาย วัว หมู เป็ด ไก่ เห็นว่าดี จึงได้นำกลับมาทำให้เกิดความหลากหลาย โดยมีการเลี้ยงปลา เลี้ยงไก่พื้นเมือง ไก่ไข่ เป็ดเทศ หมู และวัว ซึ่งจะสามารถเกื้อกูลซึ่งกันและกันได้ โดยไก่บ้านจะให้กินเศษอาหารจากคน รำ และข้าวเปลือกที่เรามีอยู่แล้วสำหรับเป็นอาหารในครัวเรือน ขายเป็นรายได้ ซึ่งการดูแลไม่ยุ่งยาก ขณะนี้มีอยู่ประมาณ 30 ตัว เป็ดไข่ 60 ตัว นอกจากนั้นได้ร่วมทดลองเลี้ยงไก่ไข่สายพันธุ์ไทย จำนวน 25 ตัว ร่วมกับ ดร.สวัสดิ์ ธรรมบุตร เพื่อศึกษาดูว่าไก่ไข่ที่ผลิตขึ้นมาในบ้านเราจะไข่ดีหรือไม่ พบว่าไก่ไข่ที่ผลิตขึ้น

ในบ้านเราสามารถให้ผลผลิตไข่ได้ดีเช่นกัน ไก่ไข่อายุ 18 สัปดาห์จะเริ่มให้ไข่ อีกทั้งยังเลี้ยงง่าย เพราะที่ผ่านมาให้กินเพียงรำผสมหัวอาหารตอนที่ไก่ยังอายุน้อย พอโตให้กินรำอย่างเดียว แต่จะให้ไก่กินผักตบชวาในตอนบ่าย ไก่ 25 ตัวได้ไข่วันละ 19-20 ฟอง/วัน จากการเก็บข้อมูลด้านรายได้จากการขายผลผลิตจากแปลงเกษตรประณีต เมื่อปี 2552 พบว่ามีรายได้ 13,500. บาท/คน/ปี

คุณสุรคล พิมวัน ได้เริ่มทำเกษตรประณีต เมื่อปี 2546 ครั้งที่มีโอกาสไปอบรมเกษตรต้นแบบที่บ้านพ่อคำเดื่อง ภาษี และได้มีโอกาสไปดูงานที่บ้านพ่อผาย สร้อยสระกลาง ที่อำเภอลำปลายมาศ รู้สึกมีความประทับใจในรูปแบบการทำเกษตรผสมผสานของพ่อผาย เป็นอันมากเพราะมีบ่อปลาเหมือนกันกับที่ตนเองได้ขุดเอาไว้ และของพ่อผายมีแปลงพืชผัก ไม้ผลที่หลากหลาย มีหมู ไก่ ปลา สามารถเลี้ยงครอบครัวได้ จึงได้จดจำรูปแบบมาใช้ในแปลงของตนในเวลาต่อมา

การเรียนรู้เรื่องดิน : ดินมีความสำคัญย่างมาก หากดินดีการทำงานและการปลูกพืชก็ง่าย ยังโชคดีหน่อยที่ดินแปลงเป็นดินเหนียว เป็นดินทาม ค่อนข้างจะมีความอุดมสมบูรณ์สูงเมื่อเปรียบเทียบกับอีกหลาย ๆ พื้นที่ ในการเตรียมดินปลูกพืชจะพยายามขุดหลุมให้กว้างประมาณ 60x60x60 ซม. (กว้างxยาวxลึก) และเอาขี้วัว ใบไม้ มารองก้นหลุมจากนั้นค่อยทำการปลูกพืช ซึ่งจะทำให้พืชเจริญงอกงามได้ดี และหลังจากปลูกแล้วหากมีฟางข้าวมาคลุมหน้าดินเอาไว้จะทำให้ดินชุ่มชื้น พืชเจริญเติบโตได้เร็ว นอกจากนั้นในส่วนของการใช้สารเคมี ที่นี่จะไม่ใช้ เนื่องจากกลัวว่าจะเป็นอันตรายต่อตนเอง และคนอื่น นอกจากนั้นยังทำพวกน้ำหมักจุลินทรีย์ สำหรับใช้ในการฉีดพ่นพวกพืชผัก และไม้ผล เพื่อลดต้นทุนการผลิต และส่งเสริมคุณภาพของผลผลิตให้ดีขึ้น

การเรียนรู้เรื่องน้ำ : คุณสุรคล ค่อนข้างจะได้เปรียบสมาชิกรายอื่นๆ เนื่องจากมีน้ำที่อุดมสมบูรณ์ มีระบบชลประทาน สามารถทำนาได้ปีละสองครั้ง คือนาปี และนาปรัง จัดการน้ำโดยได้ขุดบ่อขนาด 20x40x3 เมตร (กว้างxยาวxลึก) สำหรับเก็บสำรองน้ำเอาไว้ใช้ตลอดทั้งปี จากนั้นก็ใช้ปั๊มน้ำสูบขึ้นไปรด แปลงพืชผัก ไม้ยืนต้น และใส่นาข้าว เมื่อเวลาน้ำเต็มแปลงนาน้ำก็จะซึม และไหลย้อนกลับมาลงบ่อเช่นเดิม จึงนับว่าเป็นการใช้น้ำอย่างประหยัด และเต็มประสิทธิภาพ หรือที่คุณสุรคลเรียกว่า "...การใช้น้ำมือสอง) เมื่อระดับน้ำในบ่อเหลือน้อยก็สามารถขอมาเพิ่มเติมได้

การเรียนรู้เรื่องพืช: ปัจจุบันมีไม้ยืนต้นอย่างหลากหลายในพื้นที่ มีผักผลไม้หลายอย่างได้แก่ บักแซว (มะกอกน้ำ) ประมาณ 100 ต้น กล้วย 100 หลุม สัก 50 ต้น ยางนา 1,000 ต้น ต้น ติ้ว 10 ต้น กระโดนน้ำ 20 ต้น ตะเคียนทอง 50 ต้น มะขามป้อม 30 ต้น สมอ 20 ต้น กระถินณรงค์ สัก เพกา สำโรง ผักเม็ก มะพร้าว มะม่วง มะกอก มะไฟ น้อยหน่า มะกรูด มะนาว เป็นต้น มีบ่อเลี้ยงปลา 1 บ่อ การทำของ คุณสุรคล ทำให้เห็นผลทันทีในปีแรกโดยเฉพาะ

บักแซว เนื่องจากเป็นพืชที่ชอบน้ำ ถึงแม้จะน้ำท่วมขังบ้างเป็นบางครั้งก็ไม่ตาย เน้นการทำให้มีอาหารการกินที่อุดมสมบูรณ์ ต่อมาปีที่ 2 มีเหลือขาย ปัจจุบันค่อนข้างจะอยู่ตัวแล้ว เนื่องจากพื้นที่ส่วนที่เหลือก็จะทำนา ปลูกพืชไร่บ้าง เพื่อสร้างรายได้หมุนเวียนกันไปให้มีความหลากหลายตลอดทั้งผล ไม้ยืนต้นซึ่งจะเป็นบำนาญให้กับตนเองในอนาคต จากการเก็บข้อมูลด้านรายได้จากการขายผลผลิตจากแปลงเกษตรประณีต เมื่อปี 2552 พบว่ามีรายได้ 32,500. บาท/คน/ปี

พ่อทวี สะเทินรัมย์ เป็นอีกผู้หนึ่งที่ได้ร่วมคิด ร่วมขับเคลื่อนเกษตรประณีตกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน พ่อทวีกล่าวว่า คนที่จะทำเกษตรประณีตต้องมีความรู้ ความเข้าใจซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมาก และหากไม่เข้าใจแล้วจะทำไม่สำเร็จ ดังนั้นก่อนที่จะมาทำจะต้องทำความเข้าใจก่อน เพราะการทำแบบนี้มันเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน กล่าวคือคนที่จะทำต้องเป็นคนที่มีความขยัน เพราะเกษตรประณีตต้องทำหลายๆ อย่างซึ่งจะไม่ค่อยมีเวลาว่างเหมือนการทำไร่ ทำนาทั่ว ๆ ไป การทำแบบนี้จะต้องหมุนเวียนเวลาทำงานอย่างต่อเนื่อง และทำไปพร้อม ๆ กันจะไม่ค่อยมีเวลาว่าง เป็นการบริหารจัดการพื้นที่ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และต้องรู้ว่าพื้นทีไหนควรจะปลูกอะไร ปลูกเมื่อไหร่ คนที่ทำต้องเป็นคนที่มีความรักในงานเกษตร เพราะงานเกษตรเป็นงานที่ต้องลุยกล้าตัดสินใจ อีกทั้งต้องเป็นคนที่รักการเรียนรู้ เพราะการทำหลายๆ จะต้องมีความรู้ที่หลากหลาย

นอกจากนั้น พ่อทวีได้สรุปว่า ถ้าจะทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จจะต้องออมน้ำ ซึ่งอาจจะขุดคลองรอบพื้นที่ หรือขุดสระหรือเจาะบาดาล ต้องออมความอุดมสมบูรณ์ของดินด้วยการใส่ซากพืชซากสัตว์ลงไป ไม่เปิดหน้าดิน ไม่ทำลายไส้เดือนดินด้วยการใช้สารเคมีฆ่าหญ้า ฆ่าแมลง หรือปุ๋ยเคมีลงไป การปลูกพืชตระกูลถั่วและไม้ยืนต้นที่หลากหลาย รวมทั้งการใช้ปุ๋ยคอก การทำปุ๋ยหมัก และน้ำหมักชีวภาพ เพื่อช่วยให้ดินดีขึ้นและเป็นผลให้ระบบนิเวศน์ดีขึ้นด้วย ต้องออมสัตว์ไม่ว่าจะเป็น กุ้ง หอย ปู ปลา ก็สามารถเลี้ยงไว้ในคลองหรือสระที่ขุดไว้ หรือการทำโรงเรียนเลี้ยงสัตว์พวกหมู เป็ด ไก่ โค กระบือ นอกจากนั้นต้องออมต้นไม้ โดยปลูกพืชยืนต้นที่หลากหลาย แบ่งพื้นที่ปลูกข้าว มีโรงเรียนเพาะเห็ด เห็ดขอนขาวในท่อนไม้ มีแปลงผักที่จะเก็บไว้กิน และส่วนเกินไว้แจกไว้ขายให้ตลาดอย่างน้อย 10 ชนิด มีไม้ดอกไม้ประดับที่เจริญหูเจริญตา กลิ่นหอมชวนดม และมีไว้ไล่แมลงตามจุดต่าง ๆ มีสมุนไพรใต้ต้นไม้ยืนต้น รวมทั้งมีต้นชะอม ตำลึง ปลูกรอบรั้ว ที่สำคัญต้องสั่งสมกัลยาณมิตร และสั่งสมภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาด้วยการหมั่นประชุมกันเป็นนิจ เริ่มประชุมและเลิกประชุมโดยพร้อมเพรียงกันตามแนวทางของหลัก “อปหานิยธรรม” ความรู้ที่โดดเด่นคือการปลูกผักหวานป่า จากการเก็บข้อมูลด้านรายได้จากการขายผลผลิตจากแปลงเกษตรประณีต เมื่อปี 2552 พบว่ามีรายได้ 22,000. บาท/คน/ปี ดังตารางที่ 17

ตารางที่ 17 ข้อมูลปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้เกษตรประณีต ของกลุ่มเหลืออยู่เหลือกิน

สมาชิกเครือข่าย / ประเด็น	นายสุพรม แงวกุดเรือ	นายสำเริง เย็นรัมย์	นายสุรคล พิมวัน	นายทวี สะเทินรัมย์
1. ลักษณะครอบครัว	เดี่ยว	เดี่ยว	รวม	รวม
2. การศึกษา	ม.3 ลูกจบ ม.3-ม.6	ไม่ได้เรียน ลูกจบ ป.6-ปวส.	ป.6 ลูกๆ กำลังเรียนหนังสือ 3 คน	ป.7 ลูกจบ ปวส.-ปริญญาตรี
3. สถานภาพทางสังคม	อบต./เลขาฯ นายก อบต.	กรรมการสถานศึกษา	ไม่ได้เป็น	กรรมการหมู่บ้าน
4. จำนวนที่ดินถือครอง (ไร่)	25	28	53	45
5. ลักษณะของดิน	ทราย	ร่วนเหนียว	ทราย	เหนียว
6. วัตถุประสงค์การผลิต	เพื่อการเรียนรู้ เพื่อเลี้ยงชีพบำนาญชีวิต ส่งต่ออาชีพให้ลูก	เลี้ยงตนเองและครอบครัว สืบทอดให้ลูก	เลี้ยงครอบครัว สืบทอดให้ลูก เป็นตัวอย่างคนอื่น และ เรียนรู้เพิ่มเติม	เลี้ยงตนเอง และครอบครัว มีรายได้ส่งลูกเรียน และเรียนรู้ใหม่ๆ
7. ความรู้ที่เด่น	การจัดการน้ำ การขยายพันธุ์พืช	การทำแบบผสมผสาน การเลี้ยงไก่ไข่	การปลูกยางนา การจัดการน้ำการขยายพันธุ์ไม้	การปลูกผักหวานป่า การทำแบบผสมผสาน
8. ที่มาของความรู้	บรรพบุรุษ การอ่าน อบรม ดูงาน	บรรพบุรุษ อบรม ศึกษาดูงาน การถามเพื่อน	บรรพบุรุษ อบรม ดูงาน อ่านหนังสือ และถามผู้รู้	บรรพบุรุษ อบรม ดูงาน อ่านเพิ่มเติม และ อาจารย์

ตารางที่ 17 ข้อมูลปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้เกษตรประณีต ของกลุ่มเหลืออยู่เหลือกิน (ต่อ)

สมาชิกเครือข่าย / ประเด็น	นายสุพรม แงวกุดเรือ	นายสำเริง เย็นรัมย์	นายสุรคล พิมวัน	นายทวี สะเทินรัมย์
9. พื้นที่ทำเกษตรประณีต(ไร่)	1	3	10	5
10.จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (คน)	4	6	6	5
11. จำนวนแรงงานทำเกษตร(คน) และชั่วโมงทำงาน/วัน	2 / 4	2 / 6	2 / 6	2 / 6
12. พื้นที่ปลูกข้าว (ไร่)	8	25	10	25
13. พันธุ์ข้าวที่ปลูก	มะลิ/กข. 6	มะลิ/กข. 6/ชัยนาท	มะลิ/กข. 6/ชัยนาท/ หอมปทุม	มะลิ/กข. 6
14. การปลูกผัก(ชนิด/พื้นที่ปลูก (ตรม.)	ผักสวนครัว (150)	ผักสวนครัว (400)	ผักสวนครัว (400)	ผักสวนครัว (1,600)
15. ชนิดของพืชสมุนไพร	ว่านงู้อก บัวบก หว้าน ไฟ ฟ้าทลายโจร มะระ	กระเพรา มะระ สะเดา ว่านไฟ แป๊ะตำปึง	มะขามป้อม มะระ แป๊ะตำ ปึง กระเทียม ว่านหางจรเข้	ผักสาบ มะระ ว่านไฟ ว่านหาง จระเข้ แป๊ะตำปึง ผักหนอก
16. ชนิดของไม้ผลที่ปลูก	กล้วย ขนุน ละมุด ส้มโช กุน มะม่วง มะกรูด มะนาว ละมุด มะขาม น้อยหน่า ลำไย มะไฟ แก้วมังกร มะละกอ	ลิ้นจี่ กล้วย ขนุน มะขาม มะม่วง มะกรูด มะนาว มะพร้าว ส้มโอ ละมุด ชมพู่ แก้วมังกร มะละกอ	กล้วย มะกอกน้ำ ขนุน ละมุด มะม่วง มะกรูด มะละกอ มะนาว ละมุด น้อยหน่า มะไฟ แก้วมังกร มะพร้าว ฝรั่ง	กล้วย ขนุน มะพร้าว มะละกอ ละมุด มะม่วง มะกรูด มะนาว มะขาม น้อยหน่า ลำไย มะไฟ แก้วมังกร ฝรั่ง

ตารางที่ 17 ข้อมูลปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้เกษตรประณีต ของกลุ่มเหลืออยู่เหลือกิน (ต่อ)

สมาชิกเครือข่าย / ประเด็น	นายสุพรม แงวกุดเรือ	นายสำเริง เย็นรัมย์	นายสุรคล พิมวัน	นายทวี สะเทินรัมย์
17. ชนิดของไม้ยืนต้นที่ปลูก และจำนวนที่ปลูก (ต้น)	แดง ยางนา ตะเคียน ขี้เหล็ก กระถินณรงค์ ตะเคียนทอง (400)	ยางนา ตะเคียน สัก (500)	ยางนา ตะคียน กันเกรา แดง ประดู่ (1,000)	ยางนา ตะคียน กันเกรา แดง ประดู่ ขี้เหล็ก กระถินณรงค์ (1,500)
18. การปลูกยางพารา (ต้น)	ไม่ได้ปลูก	ไม่ได้ปลูก	ไม่ได้ปลูก	ไม่ได้ปลูก
19. การปลูกยูคาลิปตัส (ต้น)	100	50	20	500
20. การเลี้ยงสัตว์	เป็ดไข่ ไก่ หมู โค ปลา	ไก่ไข่ ไก่บ้าน หมู โค ปลา	ไก่บ้าน โค ปลา	ไก่บ้าน โค ปลา
21. การเพาะเห็ด	เห็ดขอนขาว	เห็ดระโงก เห็ดปลวก	เห็ดระโงก เห็ดแดง	เห็ดขอนขาว
22.ข้อจำกัดในการทำเกษตรประณีต	ขาดไฟฟ้า แรงงาน ลูกเรียนหนังสือ มีรายจ่ายสูง	เป็นที่ลุ่ม บางปีน้ำท่วม	เป็นที่ลุ่มบางปีน้ำท่วมนา	แรงงาน การบริหารเวลา
23. รายได้ทั้งหมด(บาท/ไร่) (G.P)	5,500	6,250	3075	3422
24.รายได้สุทธิ (บาท/ไร่) (G.M)	3,700	3,214	2264	1978
25.รายได้แปลงประณีต (บาท/ไร่)	76,500	9,000	6500	22000
26.รายได้สุทธิแปลงประณีต(บาท/ไร่)(G.M)	44,500	5,667	5200	16000

ตารางที่ 17 ข้อมูลปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้เกษตรประณีต ของกลุ่มเหลืออยู่เหลือกิน (ต่อ)

สมาชิกเครือข่าย / ประเด็น	นายสุพรม แงวกุดเรือ	นายสำเริง เย็นรัมย์	นายสุรคล พิมวัน	นายทวี สะเทินรัมย์
17. ชนิดของไม้ยืนต้นที่ปลูก และจำนวนที่ปลูก (ต้น)	แดง ยางนา ตะเคียน ขี้เหล็ก กระถินณรงค์ ตะเคียนทอง (400)	ยางนา ตะเคียน สัก (500)	ยางนา ตะคียน กันเกรา แดง ประดู่ (1,000)	ยางนา ตะคียน กันเกรา แดง ประดู่ ขี้เหล็ก กระถินณรงค์ (1,500)
18. การปลูกยางพารา (ต้น)	ไม่ได้ปลูก	ไม่ได้ปลูก	ไม่ได้ปลูก	ไม่ได้ปลูก
19. การปลูกยูคาลิปตัส (ต้น)	100	50	20	500
20. การเลี้ยงสัตว์	เป็ดไข่ ไก่ หมู โค ปลา	ไก่ไข่ ไก่บ้าน หมู โค ปลา	ไก่บ้าน โค ปลา	ไก่บ้าน โค ปลา
21. การเพาะเห็ด	เห็ดขอนขาว	เห็ดระโงก เห็ดปลวก	เห็ดระโงก เห็ดแดง	เห็ดขอนขาว
22.ข้อจำกัดในการทำเกษตรประณีต	ขาดไฟฟ้า แรงงาน ลูกเรียนหนังสือ มีรายจ่ายสูง	เป็นที่ลุ่ม บางปีน้ำท่วม	เป็นที่ลุ่มบางปีน้ำท่วมนา	แรงงาน การบริหารเวลา
23. รายได้ทั้งหมด(บาท/ไร่) (G.P)	5,500	6,250	3075	3422
24.รายได้สุทธิ (บาท/ไร่) (G.M)	3,700	3,214	2264	1978
25.รายได้แปลงประณีต (บาท/ไร่)	76,500	9,000	6500	22000
26.รายได้สุทธิแปลงประณีต(บาท/ไร่)(G.M)	44,500	5,667	5200	16000

ตารางที่ 17 ข้อมูลปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้เกษตรประณีต ของกลุ่มเหลืออยู่เหลือกิน (ต่อ)

สมาชิกเครือข่าย / ประเด็น	นายสุพรม แงวฤดเรือ	นายสำเริง เย็นรัมย์	นายสุรคล พิมวัน	นายทวี สะเทินรัมย์
27. มูลค่าเพิ่ม/แรงงาน ทั้งฟาร์ม (บาท/คน)	46,250	45,000	60000	44500
28.มูลค่าเพิ่ม/แรงงานฟาร์มประณีต (บาท/คน)	22,250	8,500	26000	16000
29. รายได้ทั้งฟาร์ม(บาท/คน)	68,750	87,500	81500	77000
30.รายได้ฟาร์มประณีต (บาท/คน)	38,250	13,500	32500	22000

จากการวิเคราะห์ข้อมูลกลุ่มศึกษาที่ทำเกษตรประณีตแบบเหลืออยู่เหลือกิน แสดงให้เห็นว่าระดับการศึกษาไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้การทำเกษตรประณีตเลย เพราะจากข้อมูลได้สะท้อนให้เห็นแล้วว่าคนที่ไม่ได้เรียนหนังสืออย่างเช่นคุณสำเริง เย็นรัมย์ ที่ไม่ได้เรียนหนังสือแต่ก็สามารถทำเกษตรประณีตได้ มีรายได้เลี้ยงครอบครัวได้อย่างมั่นคง ขอเพียงแต่ว่ามีใจและเปิดใจที่จะเรียนรู้ และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองทั้งวิธีคิดและวิธีปฏิบัติก็สามารถทำเกษตรประณีตได้ และจากข้อมูลยังพบว่าเกษตรกรกลุ่มนี้ ได้มีสมาชิกบางคนเริ่มขยายพื้นที่การทำเกษตรประณีตเพิ่มขึ้นจากเดิม ซึ่งมีรายเดียวเท่านั้นที่ไม่เพิ่มคือนายสุพรม แงวกุดเรือ เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านเวลา เพราะเวลาส่วนหนึ่งจะต้องไปทำงานเป็นเลขานุการนายกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และนายสุพรมเองก็ได้พัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ภายในแปลงของตนเองอยู่ตลอดเวลา อีกทั้งเป็นสถานที่ศึกษาดูงานของเกษตรกรในเขตพื้นที่นั้นด้วย จากกิจกรรมแสดงให้เห็นว่าเกษตรกรที่ทำในรูปแบบนี้จะมีความมั่นคงทางด้านอาหารค่อนข้างมาก เพราะมีพืชผัก ไม้ผล ที่ใช้ในชีวิตประจำวันค่อนข้างครบถ้วน และนอกจากนั้นยังพบว่ารายได้จากการจำหน่ายผลผลิตจากการทำเกษตรประณีตของเกษตรกรกลุ่มนี้เริ่มมีรายได้ที่มากขึ้น และหากจะพิจารณาจากความสามารถในการผลิตโดยดูจากรายได้สุทธิการจำหน่ายผลผลิตจะพบว่าคุณสุพรม สามารถสร้างรายได้จากพื้นที่การทำเกษตรประณีตได้มากที่สุด รองลงมาได้แก่คุณทวี คุณสำเริง และคุณสุรคล คิดเป็น 44,500, 16,000, 5,667 และ5,200 ตามลำดับ

อย่างไรก็ตามจากการสังเกตเพิ่มเติมพบว่า เกษตรกรที่ผลิตในรูปแบบนี้ทุกคนมีความมั่นในในการจัดการความรู้ของตน ทุกคนเริ่มเห็นทิศทางความมั่นคงในอาชีพของตนเองและเชื่อว่าจะเป็นอาชีพที่ส่งต่อให้กับลูกหลานได้ เกษตรกรทุกคนพยายามที่จะชักชวนให้ลูกๆ ให้มาทำเพื่อที่จะได้เรียนรู้โดยเฉพาะคุณสุรคล ได้พาลูกชายอายุ 7 ขวบ ได้เรียนรู้กิจกรรมในแปลงในทุกๆ เรื่องที่ตนทำและลูกชายก็มีความสุขและก็อยากจะทำให้เป็นอาชีพของตนสืบต่อไปจากพ่อแม่ แต่สิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยมีความเห็นว่าน่าจะยังขาดสำหรับเกษตรกรกลุ่มนี้คือ ขาดความกล้า และการรวมกลุ่มเพื่อการขายผลผลิต กล่าวคือสมาชิกส่วนใหญ่ยังไม่มีความรู้และความกล้ามากเพียงพอในการที่จะเอาผลผลิตของตนเองไปจำหน่าย และระบบการเชื่อมโยงในเรื่องของการรวมกลุ่มกันขายผลผลิตยังไม่มี ดังนั้นหากเกษตรกรสามารถที่จะสร้างระบบนี้ขึ้นมาได้จะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการขยายพื้นที่การทำเกษตรประณีตเพิ่มขึ้นได้

4.4.2.3 กลุ่มแบบยั่งยืน (Sustainable model) เป็นรูปแบบการผลิตที่ดำเนินการบนฐานความรู้คิดเป็นร้อยละ 16.7 ของกลุ่มศึกษา เมื่อสมาชิกมีความรู้ และความเข้าใจ จึงเกิดความมั่นใจ ได้ขยายพื้นที่การผลิตเพิ่มมากขึ้นทั้งชนิด และกิจกรรมที่ดำเนินการ สมาชิกมีความพร้อมด้านปัจจัยการผลิต และในรูปแบบการผลิตนี้สมาชิกส่วนใหญ่ยังยึดหลักการผลิตให้มีความหลากหลาย

ตามวัตถุประสงค์การกินและใช้ของตนเอง ครอบครัว สมาชิกที่ผลิตในระบบนี้มี 3 คน คือ นายบุญทัน ทองงาม นายสมพงษ์ ชุบไธสงค์ และนายคำจันทร์ รัชนี สมาชิกกลุ่มนี้จะให้ความสำคัญกับการทำบัญชีครัวเรือน มีการทำเกษตรประณีตในพื้นที่ 3-8 ไร่ มีการวางแผนการผลิตพืชที่มีความต้องการของผู้บริโภคมากขึ้น เพื่อสนองความต้องการ และสร้างรายได้ให้กับครอบครัว และประเด็นที่สำคัญของสมาชิกเครือข่ายกลุ่มนี้ คือ ความสามารถในการวางแผนการผลิต และการจำหน่าย เนื่องจากมีการจดบันทึกข้อมูลอย่างต่อเนื่องจึงมีข้อมูลประกอบการตัดสินใจ และกล้าที่จะเป็นทั้งผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ขาย (พ่อค้า) ในเวลาเดียวกัน จากการเก็บข้อมูลด้านรายได้จากการขายผลผลิตจากแปลงเกษตรประณีต เมื่อปี 2552 พบว่ามีรายได้ อยู่ระหว่าง 45,750 - 91,750. บาท/คน/ปี และจากการศึกษาการจัดการความรู้เป็นรายบุคคลพบว่า

พ่อบุญทัน ทองงาม เข้าร่วมประชุมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่ศูนย์ครูบาสุทธินันท์ เมื่อปี 2546 หลังจากอบรมกลับมาก็มาปลูกต้นยางนา และ เอาต้นยางพารามาปลูกตามคันนา ในช่วงแรกไม่ค่อยมีรายได้มากนัก มีน้ำบ่อเดียวเล็ก ๆ ขนาด 6x8x4 เมตร ซึ่งไม่เพียงพอตลอดทั้งปี จึงทำให้รายได้ไม่ทันกับรายจ่าย เนื่องจากในช่วงนั้นลูกกำลังเรียนหนังสือหลายคน ตนและภรรยาจึงไปหาซื้อของฮ้าง (ของเก่า) ได้หยุดทำเกษตรประณีตไประยะหนึ่ง ต่อมาประมาณปลายปี 2551 เกษตรอำเภอมาชวนให้ไปประชุมที่บ้านพ่อทอง เสงี่ยมทรัพย์ และจับฉลากได้ลูกหมู 1 ตัว หัวอาหาร 1 กระสอบ จึงเอาหมูมาเลี้ยงเพื่อเป็นแม่พันธ์ต่อไป และได้ทำต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน สำหรับกิจกรรมการผลิตได้เลี้ยง เป็ดไข่ ไก่พื้นเมืองประมาณ 50 ตัว ไก่ดำ 30 ตัว โคเนื้อ 2 ตัว หมูแม่พันธุ์ลาร์จไวท์ 1 ตัว สำหรับเป็นแหล่งอาหาร และสร้างรายได้ ให้กับครอบครัว นอกจากนั้นยังเป็นแหล่งของปุ๋ยอินทรีย์ที่ดีสำหรับการปรับปรุงบำรุงดินในแปลงเกษตรประณีตของตน ในการปรับปรุงดินนั้นนอกจากอาศัยปุ๋ยคอกแล้ว พ่อบุญทันยังใช้น้ำหมักจากเศษอาหาร พืชผัก ผลไม้ ร่วมกับจุลินทรีย์ กากน้ำตาล และสาร พด.1 สำหรับฉีดพ่นเพื่อเพิ่มผลผลิต และใช้รดกองปุ๋ยหมักด้วย

สำหรับเรื่องน้ำ ตั้งแต่เริ่มต้นการทำเกษตรประณีต พ่อบุญทันมีปัญหาเรื่องน้ำไม่พอใช้มาโดยตลอดจนกระทั่งปี 2551 ได้งบประมาณจากสำนักงานพัฒนาที่ดินให้ขุดสระน้ำเพิ่มเติมทำให้ลดปัญหาเรื่องน้ำลงไปได้ สามารถเลี้ยงปลานิล ตะเพียน เป็นแหล่งอาหารในครัวเรือน การจัดการเรื่องน้ำรดพืชผักพ่อบุญทันได้ใช้แรงงานตนเองตักรด เนื่องจากไม่มีไฟฟ้าใช้ วันหนึ่ง ๆ ต้องหาบน้ำจากบ่อวันละไม่น้อยกว่า 100 หาบ ซึ่งทำให้ได้ออกกำลังกายและมีสุขภาพแข็งแรง และกำลังมีการเรียนรู้เรื่องการนำน้ำขึ้นมาใช้ประโยชน์ เพื่อจะได้มีเวลาไปทำอย่างอื่นมากขึ้น สำหรับผลผลิตมีเพียงพอต่อการบริโภค และเริ่มมีเงินเหลือใช้หนี้ได้ จากการเก็บข้อมูล

ด้านรายได้จากการขายผลผลิตจากแปลงเกษตรประณีต เมื่อปี 2552 พบว่ามีรายได้ ประมาณ 45,750. บาท/คน/ปี

พ่อสมพงษ์ ชุบไธสงค์ เป็นคนขยัน ชอบทดลอง และหาความรู้อยู่ตลอดเวลา จึงได้มีโอกาสไปร่วมอบรม วปอ. และการทำเกษตรประณีต ร่วมเครือข่ายครูบาสุทธินันท์ ในปี 2546 และได้ไปเรียนรู้เรื่องการคัดพันธุ์ข้าว ที่มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี นับได้ว่าเป็นสิ่งที่ดี และได้นำมาต่อยอดความรู้เกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์อื่นๆ ด้วย นอกจากนั้นพ่อสมพงษ์ ยังได้พูดถึงว่า เพราะเหตุใดจึงได้มาทำเกษตรประณีต ก็เนื่องจากตนทำเกษตรผสมผสาน ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอยู่แล้ว การไปเรียนรู้เกษตรประณีตก็เป็นเรื่องเดียวกันอยู่แล้ว เพียงแต่ว่าขอให้เราใส่ใจกับเรื่องที่เรากำลังทำให้มากขึ้น

หลักการทำเกษตรประณีต พ่อสมพงษ์ ได้ยึดคาถา 4 ข้อ ในการทำงานมาโดยตลอด คือ ข้อแรกคือ ฉันทะ ให้รักงาน ข้อที่สองคือวิริยะ ให้เพียรพยายามในงาน ข้อที่สามคือ จิตตะ ให้เอาใจจดจ่อในงาน และข้อที่สี่คือ วิมังสา ต้องมีปัญญาในงาน ไตร่ตรองด้วยปัญญาในการทำเกษตรประณีต ดังนั้นคาถาทั้ง 4 ข้อนี้ จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการทำเกษตรประณีตให้ยั่งยืน และพ่อสมพงษ์ได้เล่าแบบตลกให้ฟังว่า "...ระหว่างครอบครัวที่ทำเกษตรประณีต กับครอบครัวที่ไม่ทำเกษตรประณีต พอตื่นขึ้นมาตอนเช้าสามีภรรยาก็จะมีคำถามที่ต่างกันคือ ครอบครัวที่ทำเกษตรประณีตภรรยาจะถามสามีว่า "...วันนี้เราจะกินอะไรกับข้าว..." ในขณะครอบครัวที่ไม่ได้ทำเกษตรประณีตสามีจะถามภรรยาว่า "...วันนี้เราจะกินข้าวกับอะไร..." นั่นสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของคนว่าคนที่ทำเกษตรประณีตว่ามีผลผลิตที่หลากหลายต้องเลือกกินในขณะที่อีกครอบครัวหนึ่งมีแต่ข้าวไม่รู้จะหาอาหารจากที่ไหน สำหรับข้อมูลด้านรายได้จากการขายผลผลิตเกษตรประณีต เมื่อปี 2552 พบว่ามีรายได้ ประมาณ 50,000. บาท/คน/ปี

พ่อคำจันทร์ เป็นเกษตรกรกลุ่มกลับมายอมใหม่เช่นเดียวกันกับพ่อบุญทัน เนื่องจากมีอยู่ช่วงหนึ่งของชีวิตที่ต้องหาเงินส่งลูกเรียนหนังสือ และแพ้สารเคมี จึงกลับมาใหม่เมื่อปี 2546 ได้กลับไปอบรมหลักสูตร วปอ. ภาคประชาชน ที่ศูนย์พ่อผาย ในการตัดสินใจมาทำเกษตรประณีตครั้งนี้ ทั้งพ่อคำจันทร์และแม่ติ้ม คู่สามีภรรยา บอกว่าจะไม่เลิกทำอีกแล้ว แบบนี้ถูกกับชะตาชีวิตตนแล้ว และ ต่อมาปี พ.ศ. 2549 พ่อคำจันทร์ได้ซื้อที่นาเพิ่มอีก 2 ไร่ ซึ่งจากเดิมมีอยู่แล้วที่เป็นมรดก รวมเป็นที่ดินทั้งหมดเป็น 7 ไร่ จึงได้แบ่งพื้นที่บางส่วนปลูกอ้อยประมาณ 1ไร่ ขุดบ่อเก็บกักน้ำขนาด 20x40x3 เมตร เพื่อเลี้ยงปลา และใช้รดผักต่างๆ ด้วยเงินกู้โครงการ กขคจ. จำนวน 20,000 บาท ได้ปลูกผักคะน้า กะหล่ำ ผักกาด พริก มะเขือ มะเขือเทศ ผักเสี้ยน และทำนาโดยใส่ปุ๋ยขี้ไก่ 100 กระสอบ (15 กก./กส.) ในนาประมาณ 3 ไร่ ได้ผลผลิตเฉลี่ย 350 กก./ไร่ พอได้กิน ไม่ต้อง

ไปซื้อเขากิน และในช่วงปลายปีเดียวกันได้รับงบประมาณในการขุดบ่อบาดาลจากพ่อผายอีก 1 บ่อ จึงทำให้มีน้ำเพียงพอต่อการทำเกษตรประณีต

พ่อคำจันทร์ ได้เล่าให้ฟังว่า ในการทำเกษตรประณีต ก็หมือนกับการทำเกษตรผสมผสานทั่วๆ ไป เพียงแต่ว่าเราจะต้องใส่ใจให้มากขึ้นในสิ่งที่ทำ ควรจดบันทึกข้อมูลต่างๆ ในสิ่งที่ทำ โดยเฉพาะความรู้ด้านบัญชี ซึ่งจะทำให้เรารู้รายรับ รายจ่ายของตนเอง และที่ผ่านมาตนเองจะเน้นการผลิตที่หลากหลาย มีการวางแผนการทำงานอย่างต่อเนื่อง หมุนเวียนตลอดทั้งปี มีการปลูกพืชที่หลากหลายชนิดตามที่เราจะกิน จะใช้ และการสร้างรายได้ เช่นพืชผัก ต้องปลูกหลากหลายชนิดตั้งแต่ หอม กระเทียม พริก มะเขือ มะเขือเทศ สะระแหน่ ผักกาด ข่า ตระไคร้ ถั่วลิสง ข้าวโพด รวมทั้งอ้อย ฯลฯ สมุนไพร เช่น ว่านหางจระเข้ เสลดพังพอน ไม้ผล ได้แก่ กระท้อน มะม่วง หมากแซว ฝรั่ง น้อยหน่า มะนาว มะพร้าว ฯลฯ และได้สรุปว่าหลักการทำเกษตรประณีตของตนเองและครอบครัวได้ดำเนินการ คือ 1) ต้องเริ่มจากน้อยไปหามาก อย่าโลภมาก โดยให้เริ่มจากน้อยๆ ก่อน แล้วค่อยเพิ่มขึ้นไปเรื่อยๆ แต่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง ค่อย ๆ ปรับความเข้าใจ จะต้องเป็นคนที่มีความขยัน อดทน และอย่าเอาเงินเป็นตัวตั้ง 2) เปิดใจกว้าง ต้องเป็นคนที่ชอบการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา อย่ายึดติดกับของเดิมๆ ที่ตนเองทำอยู่ ต้องรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นด้วย เพื่อจะได้นำความรู้มาพัฒนาในสิ่งที่ตนเองทำอยู่ให้ดีขึ้นด้วย อีกทั้งหากตนเองมีอะไรดี ๆ ควรที่จะมีใจแบ่งปันคนอื่นด้วย และ 3)มีการพัฒนาการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา โดยการสร้างเครือข่ายการทำงานจะทำให้เราได้มีความรู้ที่หลากหลาย ซึ่งจะสามารถต่อยอดความรู้ และการทำงานของตนเองได้ จากการเก็บข้อมูลด้านรายได้จากการขายผลผลิตจากแปลงเกษตรประณีต เมื่อปี 2552 พบว่ามีรายได้ ประมาณ 91,750. บาท/คน/ปี ดังภาพที่ 18

ตารางที่ 18 ข้อมูลปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้เกษตรประณีต กลุ่มยั่งยืน

สมาชิกเครือข่าย / ประเด็น	นายบุญทัน ทองงาม	นายสมพงษ์ ชุบไธสงค์	นายคำจันทร์ รัชนี
1.ลักษณะครอบครัว	เดี่ยว	รวม	เดี่ยว
2.การศึกษา	ป.4 ลูกจบ ม.3-ม.6	ป.4 ลูกจบ ป.6	ป.4 ลูกกำลังเรียน ปวส. 1 คน และจบปริญญาตรี 1 คน
3. สถานภาพทางสังคม	ไม่มี	ไม่มี	กรรมการกองทุน
4.จำนวนที่ดินถือครอง (ไร่)	43	13	7
5. ลักษณะของดิน	ทราย	ทราย	ร่วนเหนียว
6.วัตถุประสงค์การผลิต	สร้างรายได้ เลี้ยงครอบครัว เพื่อสร้างอาชีพให้ลูก การเรียนรู้	เลี้ยงครอบครัว เอาชนะใจภรรยา ส่งต่ออาชีพให้ลูก เรียนรู้สิ่งใหม่	เพื่อดำรงชีพ เพื่อส่งต่อให้ลูก เพื่อการเรียนรู้
7.ความรู้ที่เด่น	การทำนา เลี้ยงหมู ปลูกผัก	เกษตรผสมผสาน การทำน้ำหมัก การปลูกผักแป้น	การปลูกผัก ทำนา เพาะพันธุ์ไม้
8.ที่มาของความรู้	บรรพบุรุษ อบรม ดูงาน เพื่อน	บรรพบุรุษ อบรม ดูงาน อ่าน ถาม ผู้รู้	บรรพบุรุษ ดูงาน อบรม เพื่อนบ้าน

ตารางที่ 18 ข้อมูลปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้เกษตรประณีต กลุ่มยั่งยืน (ต่อ)

สมาชิกเครือข่าย / ประเด็น	นายบุญทัน ทองงาม	นายสมพงษ์ ชุบไธสงค์	นายคำจันทร์ รัชนี
9.พื้นที่ทำเกษตรประณีต(ไร่)	5	8	3
10.จำนวนสมาชิกใน ครัวเรือน (คน)	5	6	4
11.จำนวนแรงงานทำเกษตร(คน) และชั่วโมงทำงาน/วัน	2 / 4	2 / 6	2/3
12.พื้นที่ปลูกข้าว (ไร่)	4	5	5
13. พันธุ์ข้าวที่ปลูก	มะลิ และกข. 6	มะลิ/กข. 6	มะลิ และกข. 6
14. การปลูกผัก (ชนิด/พื้นที่ปลูก (ตรม.))	ผักสวนครัว (400)	ผักสวนครัว (400)	ผักสวนครัว (1600)
15. ชนิดของพืชสมุนไพรที่ปลูก	ว่านหางจระเข้ ฟ้าทลายโจร	ว่านไฟ ฟ้าทลายโจร กระเทียม บระเพ็ด สะเดา	ว่านหางจระเข้ หนวดแมว หว้าน ไฟ
16. ชนิดของไม้ผลที่ปลูก	กล้วย มะกอกน้ำ ขนุน มะม่วง มะกรูด มะละกอ มะนาว ละมุด น้อยหน่า แก้วมังกร มะพร้าว ฝรั่ง ชมพู่	กล้วย ขนุน ละมุด มะม่วง มะกรูด มะนาว ละมุด มะขาม น้อยหน่า ลำไย มะไฟ แก้วมังกร อินทผลัม มะพร้าว ฝรั่ง	มะม่วง กะท้อน ลำไย มะนาว มะกรูด ชมพู่ มะพร้าว แก้วมังกร ส้มโอ ลิ้นจี่
17. ชนิดของไม้ยืนต้นที่ปลูก และจำนวนที่ปลูก (ต้น)	ยางนา ตะเคียนทอง สัก นุ่น สะแบง ขี้เหล็ก (200)	สัก ยางนา ประดู่ตะเคียนทอง แดง (300)	ยางนา ตะเคียนทอง สะเดา หว้า (200)

ตารางที่ 18 ข้อมูลปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้เกษตรประณีต กลุ่มยั่งยืน (ต่อ)

สมาชิกเครือข่าย / ประเด็น	นายบุญทัน ทองงาม	นายสมพงษ์ ชุบไธสงค์	นายคำจันทร์ รัชนี
18. การปลูกยางพารา (ต้น)	100	ไม่ได้ปลูก	ไม่ได้ปลูก
19. การปลูกยูคาลิปตัส (ต้น)	20	20	10
20. การเลี้ยงสัตว์	หมู โค ไก่ดำ ไก่บ้าน เป็ดไข่ ปลา	เป็ดไข่ ไก่ โคปลา หอย	โค หมู ไก่ ปลา
21. การเพาะเห็ด	เห็ดขอนขาว	ไม่ได้เพาะ	เห็ดขอนขาว
22.ข้อจำกัดในการทำเกษตรประณีต	ดินไม่ดี ขาดไฟฟ้า บ้านพักกับแปลงอยู่คนละที่	ขาดไฟฟ้า และการคมนาคมไม่สะดวกดินไม่ค่อยดี	ลูกเรียน ค่าใช้จ่ายมาก ดินเสื่อมคุณภาพ ขาดความรู้การแปรรูปผลผลิต
23. รายได้ทั้งหมด (บาท/ไร่) (G.P)	0	10,462	0
24.รายได้สุทธิ (บาท/ไร่) (G.M)	0	5,462	0
25.รายได้แปลงประณีต (บาท/ไร่)	18,300	12,500	61,167
26.รายได้สุทธิแปลงประณีต(บาท/ไร่)(G.M)	17,300	8,125	32,833
27. มูลค่าเพิ่ม/แรงงาน ทั้งฟาร์ม (บาท/คน)	0	35,500	0
28.มูลค่าเพิ่ม/แรงงานฟาร์มประณีต(บาท/คน)	43,250	32,500	49,250
29. รายได้ทั้งฟาร์ม(บาท/คน)	0	68,000	0
30.รายได้ฟาร์มประณีต (บาท/คน)	45,750	50,000	91,750

จากการวิเคราะห์ข้อมูลกลุ่มศึกษาได้สะท้อนให้เห็นว่า เกษตรกรกลุ่มนี้น่าจะเดินทางมาถูกทางแล้วสำหรับการประกอบอาชีพ เนื่องจากมีการจัดการความรู้ได้อย่างเป็นระบบ อีกทั้งได้เรียนรู้ทั้งชีวิตที่จัดได้ว่าล้มเหลวมาแล้วถึงสองครั้ง เพราะในการผลิรูปแบบนี้มีเกษตรกร 2 ครอบครัวที่เคยทำเกษตรประณีตอยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่งและต่อมาได้หันกลับไปทำเกษตรเคมี แล้วได้กลับมาทำเกษตรประณีตอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากประสบการณ์ที่ผ่านมาได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าการทำอาชีพเกษตรกรรมหากไม่ทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เชื่อว่าสำไม่สำเร็จและไม่มีความยั่งยืนในอาชีพอย่างแน่นอน จากข้อมูลของกล่มศึกษาตามรูปแบบนี้พบว่าเกษตรกรกลุ่มนี้จบการศึกษาในระดับประถมทั้งหมด แต่มีการจัดการความรู้ได้อย่างเป็นระบบ มีการทำบัญชีครัวเรือนเพื่อจะได้นำมาวิเคราะห์สภาพการผลิตของตนเมื่อสิ้นปี เกษตรกรกลุ่มนี้ใช้ชีวิตที่เรียบง่าย และได้นำหลักการและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิตของตนและครอบครัวอย่างสม่ำเสมอ ทุกคนมีการผลิตที่หลากหลายเน้นการพึ่งพาตนเองด้านอาหาร เพื่อลดรายจ่ายในครัวเรือน มีการขยายพื้นที่การทำเกษตรประณีตเพิ่มขึ้นทุกคน กล่าวคือ พ่อบุญทัน จากเดิมทำ 3 ไร่ เพิ่มเป็น 5 ไร่ พ่อสมพงษ์ จากเดิมทำ 3 ไร่ เพิ่มเป็น 8 ไร่ พ่อคำจันทร์ จากเดิม 1 ไร่ เพิ่มเป็น 3 ไร่ ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของการทำเกษตรประณีตที่ว่า **"เมื่อมีความรู้แล้วจึงขยายพื้นที่การผลิตเพิ่มขึ้น"** ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นว่าเกษตรกรกลุ่มนี้มีความรู้การทำเกษตรประณีตเพิ่มขึ้น และหากพิจารณาเรื่องรายได้พบว่าเกษตรกรกลุ่มนี้จะมีรายได้มากกว่าการทำเกษตรประณีตทั้งสองรูปแบบ และจากข้อมูลปีการผลิต 2552 พบว่ามีรายได้เฉลี่ย 62,500 บาท/คน/ปี หากพิจารณาเป็นรายบุคคลพบว่าพ่อคำจันทร์ มีรายได้มากที่สุดคิดเป็น 91,750 บาท/คน/ปี รองลงมาได้แก่พ่อสมพงษ์และพ่อบุญทัน (คิดเป็น50,000 และ 45,750 บาท/คน/ปี ตามลำดับ)

นอกจากนั้นยังพบว่าสมาชิกที่ผลิตในรูปแบบนี้ยังมีความสามารถในเรื่องของการค้าขาย ดังจะเห็นได้จากรายได้ที่ได้รับ ซึ่งสอดคล้องกับกิจกรรมการผลิต และการลงบัญชีครัวเรือนที่มีการจัดทำอย่างสม่ำเสมอ และจากการพูดคุยในเชิงลึกยังพบว่าแรงบันดาลใจที่ทำให้เกษตรกรกลุ่มนี้ได้มีการขยายพื้นที่การผลิตเพิ่มมากขึ้นเนื่องมาจากการทำบัญชีครัวเรือน ซึ่งการทำบัญชีครัวเรือนจะสะท้อนให้เห็นถึงรายรับรายจ่ายภายในครอบครัวว่าเป็นอย่างไร เกษตรกรจะรู้ว่ารายรับมาจากส่วนไหนมาก รายจ่ายไปโป่งอยู่ส่วนใด จากนั้นจึงนำข้อมูลที่เห็นมานั่งวิเคราะห์ดูทั้งสามี และภรรยา แล้วนำไปวางแผนและเพิ่มกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้ ลดในส่วนที่ไม่จำเป็น ซึ่งจะทำให้เกษตรกรมีความมั่นใจ และมั่นคงในอาชีพ และจากข้อมูลของกลุ่มศึกษาชุดดังกล่าวจึงได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการทำบัญชีครัวเรือน การจัดการความรู้ และบุคคลในครอบครัวซึ่งทุกส่วนมีผลอย่างยิ่งต่อความสำเร็จของการทำเกษตรประณีต จากแนวทางดังกล่าวจึงน่าจะเป็น

ชุดความรู้ หรือแนวคิดสำหรับเกษตรกรที่กำลังจะหาทางออกให้กับอาชีพของตนในการนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสำเร็จในอาชีพของตนได้

จากการวิเคราะห์รูปแบบการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งผู้วิจัยได้จำแนกออกเป็น 3 รูปแบบดังที่กล่าวไปแล้วนั้น และหากจะนำมาวิเคราะห์ร่วมกับองค์ประกอบที่จะส่งผลให้การทำเกษตรประณีตประสบความสำเร็จดังประเด็นที่ได้จากการสนทนากลุ่มย่อย 11 องค์ประกอบ และ เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงและจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปปฏิบัติของเกษตรกร อย่างไรก็ตาม ในการที่จะทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จได้นั้น ไม่ใช่ว่าจะสำเร็จได้ด้วยองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่ง หากแต่จะต้องมีองค์ประกอบอื่นๆ มาร่วมด้วยเสมอ และในเบื้องต้นผู้วิจัยได้ร่วมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในการกำหนดตัวแบบสำหรับการวัดความสำเร็จของแต่ละรูปแบบการทำเกษตรประณีต ตามองค์ประกอบที่ได้จากการศึกษาทั้ง 11 องค์ประกอบ ซึ่งสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ระดับคือ ถ้าเกษตรกรมีความพร้อมในองค์ประกอบที่ 1-4 จะจัดให้อยู่ในรูปแบบพออยู่พอกินหรือระดับพออยู่พอกิน ถ้ามีองค์ประกอบตั้งแต่ที่ 1-8 จัดให้อยู่ในรูปแบบเหลืออยู่เหลือกินหรือระดับเหลืออยู่เหลือกิน และถ้ามีครบทุกองค์ประกอบตั้งแต่ 1-11 จัดให้อยู่ในรูปแบบยั่งยืนหรือระดับที่ยั่งยืน ดังภาพที่ 12

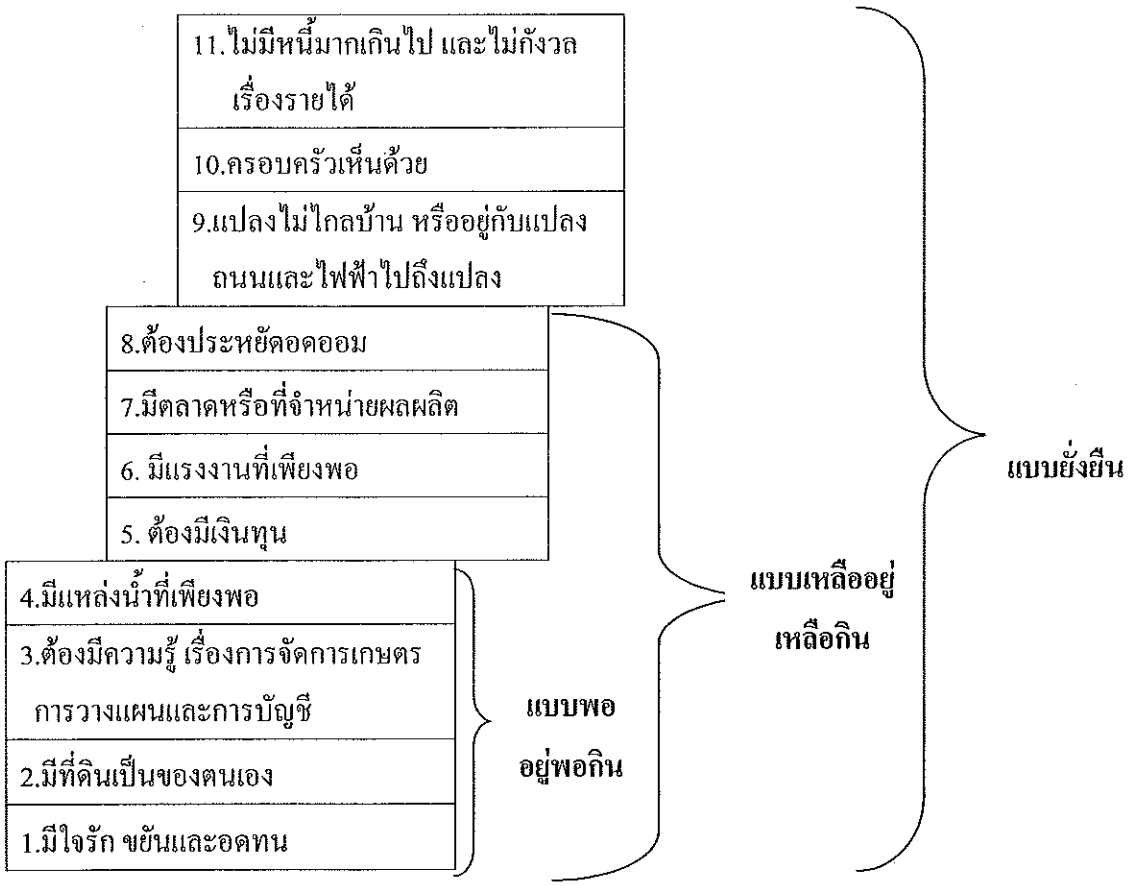

ภาพที่ 12 ความสัมพันธ์ของรูปแบบการทำกับองค์ประกอบที่ทำให้เกษตรประณีตประสบความสำเร็จ

จากภาพที่ 12 ได้ชี้ให้เห็นว่าเกณฑ์ชี้วัดความสำเร็จหรือการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ตามองค์ประกอบที่นักวิจัยและสมาชิกเครือข่ายได้ร่วมกันพิจารณา ซึ่งเป็นเกณฑ์วัดความสำเร็จตามรูปแบบที่กำหนดขึ้นในเบื้องต้น อย่างไรเกณฑ์ชี้วัดนี้จะแม่นยำหรือไม่อาจจะได้มีการศึกษาในพื้นที่หรือข่ายข่ายอื่นเพิ่มเติมเพื่อที่จะให้เกิดความแม่นยำ อันจะนำไปสู่การขยายผลสำหรับเกษตรกรกลุ่มอื่นๆ ต่อไป

4.4.3 กลุ่มไม่ยอมรับเกษตรประณีต เพื่อจะได้มีข้อมูลในการเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มที่ยอมรับ กับกลุ่มที่ไม่ยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต ว่ามีความแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร ทั้งในแง่วิธีคิดและการปฏิบัติ ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน จากการศึกษาพบว่าสาเหตุของการไม่ยอมแนวคิดไปปฏิบัติอันมีสาเหตุมาจาก

4.4.3.1 โอกาสทางเลือกของอาชีพที่ดีกว่า จากกรณีศึกษาคุณบัวลี ไม้สูงเนิน สมาชิกเครือข่ายพ่อผาย สร้อยสระกลาง ผู้ที่มีความสนใจในช่วงแรก แต่สุดท้ายเลิกรับเกษตรประณีต คุณบัวลี ได้เล่าว่าให้ฟังว่า หลังแต่งงานคุณบัวลีได้กลับมาอยู่บ้านกับพ่อ แม่ ได้มีโอกาสเข้าไปเป็นเจ้าหน้าที่ช่วยประสานงานในศูนย์การเรียนรู้อีโต้น้อย ของพ่อผาย สร้อยสระกลาง ไปช่วยงานเกี่ยวกับการฝึกอบรม งานเอกสารต่าง ๆ ในระหว่างนั้นได้ชวนสามีไปทำแปลงเกษตรประณีตในพื้นที่ของตนเองด้วย ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านประมาณ 2 กิโลเมตร และทำไปเรื่อย ๆ จนกระทั่ง ปีพ.ศ. 2548 ได้รับงบประมาณจากพัฒนาชุมชนมาทำร้านค้าชุมชน ตนเองจึงได้ออกจากศูนย์พ่อผาย เพื่อมาบริหารจัดการร้านค้าชุมชน และดำเนินการเรื่อยมาโดยมีรายได้จากการแบ่งสัดส่วนของกำไรการดำเนินกิจกรรม จนกระทั่งปี พ.ศ. 2551 จึงได้ลาออกจากการเป็นคนขายของที่ร้านค้า แต่ยังคงเป็นกรรมการบริหารของร้านค้าเช่นเดิม เพื่อไปลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และได้รับการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2552 ด้วยที่ต้องไปรับภาระงานทางด้านสังคม จึงไม่ค่อยมีเวลาไปดูแลสวน ประกอบกับสามีซื้อรถแทรกเตอร์ (รถไถนาใหญ่) เพื่อไปรับจ้างไถ ดัน และปรับระดับแปลงนา จึงไม่ค่อยมีเวลาในการดูแลสวน สุดท้ายจึงหยุดทำเกษตรประณีตมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2552 แต่ยังทำนาปกติ จากกรณีดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่าการที่สมาชิกไม่ยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตนั้น แสดงให้เห็นว่าการทำเกษตรประณีตเป็นแนวทางของอาชีพที่มีรายได้ไม่มากเหมือนอาชีพอื่น จึงเป็นเพียงอาชีพทางเลือกในการที่เป็นทางผ่านของอาชีพที่มีรายได้ที่ดีกว่า

4.4.3.2 ความจำเป็นที่จะต้องมีรายได้ที่เป็นตัวเงินสูง จากการสัมภาษณ์กลุ่มศึกษากลุ่มที่ไม่ยอมรับเกษตรประณีต พบว่า "เกษตรประณีต" ตามมุมมองของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านหรือคนที่ยังทำอยู่อาจจะบอกว่าดี แต่ก็มีสมาชิกเครือข่ายอีกหลายๆ คนที่ไม่ได้ทำ อาจจะบอกว่าไม่ดีก็ได้ เสมือนเหรียญบาทซึ่งจะมีสองด้านเสมอ ดังนั้นเป็นเรื่องธรรมดาที่คนเราจะมีความคิดเห็นที่

แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่ที่ว่าใครจะอยู่ใกล้ความจริงมากที่สุด และจากที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ และการสังเกต พบว่า สมาชิกที่ไม่ได้ทำต่อจำนวน 10 คน ซึ่งก็ได้คำตอบที่แตกต่างกันออกไป บางรายบอกว่า "ช่วงนี้ไม่สามารถทำเกษตรประณีตได้ เพราะว่าลูกกำลังเรียนหนังสือ ต้องใช้เงินต่อเดือนจำนวนมาก นับเป็นหมื่นๆ บาท ถ้าจะมาทำเกษตรประณีตรับรองว่าไม่มีเงินส่งลูกเรียนในระดับมหาวิทยาลัยแน่ๆ จึงต้องไปรับจ้างทำงานก่อสร้างเพื่อที่จะเอาเงินมาให้ลูกไปโรงเรียน" นอกจากนั้นได้ไปสอบถามพ่อไม ยุติการสมาชิกเครือข่ายของพ่อคำเดื่อง ซึ่งตอบด้วยเหตุผลที่คล้ายกันคือ ลูกเรียนหนังสือ และบางคนนอกจากจะส่งลูกเรียนในระดับมหาวิทยาลัยแล้ว ยังต้องผ่อนงวดรถปิคอัฟอีก เดือนละเกือบหมื่นบาท ดังนั้น จึงต้องไปใช้วิชาชีพที่ตนถนัดคือรับเหมาก่อสร้างเหมือนเดิมไปก่อน เช่นเดียวกันกับพ่อสากล ภายี ที่เลิกทำเพราะรายได้จากการทำเกษตรประณีตไม่พอส่งให้หลานไปเรียนหนังสือในระดับมหาวิทยาลัย จึงต้องกลับมาปลูกอ้อยส่งโรงงานเหมือนเดิม จึงจะทำให้มีอยู่มีกิน ขณะนี้หลานสาวจบมหาวิทยาลัยแล้ว ภาระก็น้อยลง ซึ่งหากมาทำเกษตรประณีตในตอนนั้น รับรองว่าหลานสาวต้องไม่ได้เรียนหนังสืออย่างแน่นอน " กรณีดังกล่าวได้สอดคล้องกับประเด็นแรกที่ได้กล่าวไปแล้ว คือ การที่เกษตรกรจะเลือกทำอาชีพอะไรนั้น จะต้องคำนึงถึงความเป็นอยู่ของครอบครัวเป็นสำคัญ และจากกรณีดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่าทั้ง 10 ท่านที่ได้เลิกการทำเกษตรประณีต แสดงให้เห็นว่าสมาชิกเครือข่ายกลุ่มนี้มีความต้องการเงินสดค่อนข้างมากเพื่อนำไปใช้ในกิจกรรมของครอบครัว จึงได้เลิกทำเกษตรประณีต และตัดสินใจเลือกทางเดินของชีวิตใหม่ซึ่งคิดว่าน่าจะเป็นช่องทางที่จะสามารถตอบโจทย์ของตนเองได้

4.4.3.3 สภาพแวดล้อมไม่อำนวย ต้องยอมรับว่าสภาพบริบทของพื้นที่เป็นปัจจัยเอื้อให้เกษตรกรยอมรับ แต่สภาพบริบทของกลุ่มศึกษาก็มความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ดังนั้นเมื่อสภาพแวดล้อมไม่อำนวยจึงเกิดการไม่ยอมรับในเวลาต่อมา ดังจะเห็นได้จาก พ่อสัน สีพี เครือข่ายพ่อผายที่พยายามจะทำ แต่ด้วยน้ำก็น้อย ครั้นจะใช้มากก็ไม่พอ และไม่มีไฟฟ้าใช้สำหรับสูบน้ำรดต้นไม้ หากจะซื้อเครื่องสูบน้ำมาใช้ น้ำมันก็แพง และเวลาไปขายราคาตกต่ำไม่คุ้มกับการลงทุน สุดท้ายจึงปล่อยเลยตามเลย เมื่อฝนตกก็คงได้กินบ้าง เช่นเดียวกันกับ พ่อประเทือง เคนโยธา เครือข่ายของครูบาสุทธินันท์ ด้วยวัย 70 ปีได้เล่าให้ฟังว่า "จริงๆ แล้วก็อยากจะทำเกษตรประณีต แต่ด้วยอายุมากไม่สามารถจะสู้ต่อไปได้ ลูกหลานก็ไม่สืบสานต่อ อีกทั้งแปลงนาก็อยู่ไกลบ้านไม่มีไฟฟ้า ต่อมาทำไม่ไหวปัญหามากจึงไม่ได้ทำต่อ จากประเด็นดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดจากจากสภาพแวดล้อมซึ่งไม่เอื้ออำนวยต่อการทำเกษตรประณีตของเกษตรกร ถึงแม้จะมีจิตใจที่อยากจะทำ ยากจะเรียนรู้ แต่เมื่อทำไปแล้วไม่ประสบความสำเร็จและมีปัญหาอื่นๆตามมาอีมากก็จะเกิดความท้แท้ไม่อยากจะทำต่อไป นอกจากนั้นยังพบว่าแม่คำมี ภรรยาของพ่อทองพูล ยุติการสมาชิกเครือข่ายพ่อคำเดื่อง ได้เล่าให้ฟังว่า "ตอนนี้ไม่ได้ทำเกษตรประณีตแล้ว เนื่องจากนามีน้อย มี

เพียง 3 ไร่ ซึ่งจะเอาเก็บไว้ทำนากินข้าว เพราะถ้าจะไปปลูกอะไรมากเกินไปจะทำให้ปกคลุมต้นข้าว และที่ผ่านมาได้ปลูกผักขาย เวลาไปขาย ไม่ได้ราคาที่เหมาะสม คนอื่นๆ ก็ปลูกกันมากขายตัดราคากันเอง จึงเลิกทำในเวลาต่อมา

4.4.3.4 อยากได้ของแจก จากการศึกษายังพบว่า การที่เกษตรกรสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่เลิกทำเกษตรประณีตส่วนหนึ่งน่าจะมาจากอยากได้ของแจก และเมื่อเข้าไปแล้วก็พบว่าปราชญ์ชาวบ้านไม่มีอะไรที่เป็นวัตถุหรือเงินแจกให้นอกจากแจกความรู้ ต่อมาจึงเลิกทำเกษตรประณีต ดังคำพูดของสมาชิกคนหนึ่งที่ว่า "...ผมคิดว่าความคิดของปราชญ์แต่ละท่านก็เป็นสิ่งที่ดี ช่วงที่ผมไปอบรมเกษตรกรต้นแบบกับท่านผมก็กลับมาทำ แต่ผมทำไม่ได้ ผมสู้กับความแห้งแล้งไม่ได้ ผมไม่มีทุนในการขุดสระ ผมเข้ามาเป็นเกษตรกรต้นแบบกว่า 10 ปี ผมยอมรับว่าการที่ผมเข้าเป็นเกษตรกรต้นแบบส่วนหนึ่งเพราะผมมีความหวังจากปราชญ์ที่บอกว่าจะมีโครงการต่างๆ ลงมา เช่น โครงการขุดสระ โครงการให้วัวไปเลี้ยง แต่เมื่อเวลาผ่านมานานผมก็มองไม่เห็นโครงการที่ลงมาเลย หรือโครงการที่ปราชญ์บอกว่าได้มาจากการสนับสนุนของ สสส. สมาชิกเกษตรกรต้นแบบก็ได้เพียงการอบรม ได้กินข้าวฟรีและได้เบี้ยเลี้ยงวันละ 50 บาทเท่านั้น ถามว่าเบี้ยเลี้ยง 50 บาทเอามาทำอะไรได้ไหม ปราชญ์จะช่วยเพียงความคิดแต่ไม่มีการสนับสนุนทุน หรือกล้าพันธุ์ไม้ใดๆ เลย สมาชิกเกษตรกรต้นแบบหลายคนเริ่มท้อแท้และเริ่มหนีออกจากกลุ่มไปทำงานรับจ้างต่างถิ่น ผมอยากให้ปราชญ์เห็นความสำคัญของการสนับสนุนในส่วนนี้ ควรจะสนับสนุนเกษตรกรต้นแบบให้ดีก่อน ไม่ใช่มีแต่การอบรมและประชุมเท่านั้น หรือการไปอบรมในพื้นที่นาของปราชญ์ส่วนหนึ่ง ปราชญ์ก็ได้แรงงานจากเกษตรกรต้นแบบอย่างพวกผมนี่แหละในการทำสวนปลูกพืชในพื้นที่นาของปราชญ์ ซึ่งตรงนี้เป็นสิ่งที่ทำให้ผมฉุกคิดขึ้นมาว่า เกษตรกรต้นแบบเกิดขึ้นมาเพื่อปราชญ์หรือเพื่อชาวบ้าน อีกทั้งเงินโครงการต่างๆ ที่ลงมาสนับสนุนปราชญ์ เป็นเงินที่ลงมาสนับสนุนถูกต้องตามเจตนารมณ์ที่หน่วยงานนั้นๆ สนับสนุนหรือไม่ ผมคิดว่าตรงนี้สำคัญหน่วยงานต่างๆ ควรตระหนักในจุดนี้และโปรดอย่าลืมความจริงที่ว่า ปราชญ์แต่ละท่านก็เป็นคนที่มี รัก โลภ โกรธ หลง เหมือนคนทั่วไป ไม่ใช่เทวดามาจากไหน ผมเชื่อแน่ว่าในระยะเริ่มแรกที่ตั้งเป็นเครือข่ายฯ ผมมั่นใจว่าปราชญ์แต่ละท่านทำงานพัฒนาด้วยความบริสุทธิ์ใจ แต่ในปัจจุบันผมไม่แน่ใจเพราะโครงการสนับสนุนจากภายนอกเข้ามามาก ผมคิดว่าโครงการสร้างเกษตรกรต้นแบบหรือเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอีสานมีโอกาสล้มเหลวได้ และมีอยู่ครั้งหนึ่งผมเคยถามเรื่องเงินเกี่ยวกับการสนับสนุน และค่าหัวต่อการมาอบรมของสมาชิกในที่ประชุมเครือข่ายคนเยอะๆ และผมคิดว่าปราชญ์ชาวบ้านคงโกรธผมมากเพราะหลังจากนั้นผมก็ไม่เคยได้รับการติดต่อให้ไปร่วมประชุมด้วยเลย นี่จึงเป็นข้อขุ่นเคืองใจของผมเกี่ยวกับการทำงานของปราชญ์ชาวบ้าน ไม่รู้ว่าสุดท้ายทำงานเพื่อตนเองเป็นหลักหรือเพื่อส่วนรวม"

4.4.3.5 มีความคิดในเชิงลบและไม่ไว้ใจปราชญ์ชาวบ้าน จากมิติการมองการทำงานของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านของเกษตรต้นแบบท่านหนึ่งในอำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ กล่าวว่า " พ่อเป็นอีกคนหนึ่งที่เป็นเกษตรต้นแบบที่ได้ไปรับการอบรมในช่วงปี 2546" ท่านได้เล่าถึงการเข้ามาเป็นเกษตรกรต้นแบบว่า "...การที่ตัดสินใจไปอบรม เพราะต้องการรู้ว่าเกษตรประณีตเป็นอย่างไร ปราชญ์พาไปดูงาน ที่ขอนแก่น โคราช สุรินทร์ ช่วงนั้นได้ค่ารถ ค่าเบี้ยเลี้ยงวันละ 150 บาท ไปถึงเขาให้เขียนชื่อเข้าอบรม มารู้ตอนหลังว่าชื่อที่เราเขียนเข้าอบรมวันนั้นทำให้เราได้กลายเป็นเกษตรกรต้นแบบโดยที่เราไม่รู้ตัว เมื่ออบรมเสร็จปราชญ์ยังบอกให้กลับไปหาสมาชิกเป้าหมาย หมู่บ้านละ 10 คน เพื่อนำเสนอชื่อต่อโครงการวิจัยและพัฒนาผู้นำเพื่อสร้างเสริมสุขภาพในระดับชุมชนของ 4 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ บุรีรัมย์ ขอนแก่น นครราชสีมา สุรินทร์ อำนาจเจริญ ช่วงที่ลงไปหาสมาชิกเป้าหมาย สมาชิกต่างก็คุยกันว่า การเอาชื่อพวกเราไปเช่นนี้ เป็นการหาช่องทางของปราชญ์ในการเขียนโครงการขอทุนหรือไม่ หลายคนเขาพูดทีเล่นทีจริงว่า ที่ไปอบรม ไปประชุมนั่นไปเป็นเหยื่อให้พ่อปราชญ์ทั้งหลายเอาชื่อของพวกพ่อไปตกปลาใหญ่ให้ปราชญ์แต่ละคนได้ปลาใหญ่มากินหรือไม่ ส่วนพวกเกษตรกรต้นแบบอย่างพวกพ่อก็จะได้กินก็เพียงตระไคร้น้ำแค่นั้นเอง..."

"ในเรื่องพวกนี้ทำให้พ่อคิดหนักอยู่เหมือนกัน เพื่อนๆ พ่อก็ถามหลายรอบแล้ว ที่พ่อคิดอย่างนั้นเพราะว่า หลังจากที่พวกพ่อไปอบรมแล้วไม่เห็นมีอะไรมาให้การสนับสนุนเลย อบแล้วอบเลย ซึ่งพ่อคิดว่าปราชญ์ชาวบ้านควรสนับสนุนเกษตรกรต้นแบบเพื่อให้เป็นตัวอย่างกับสมาชิกรายอื่นๆ ก่อน ให้ชาวบ้านคนอื่นเห็นเป็นตัวอย่างก่อน ซึ่งจะทำให้เกิดกำลังใจในการทำงาน นี่ไม่เห็นวี่แววอะไรที่จะมาช่วยเกษตรต้นแบบอย่างจริงจังเลย นอกจากเอาชื่อพวกเราไปหากิน"

อย่างไรก็จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นคงต้องพิจารณากันอย่างรอบคอบ เกษตรกรก็ต้องพิจารณาตนเองพร้อมตั้งคำถามกับตนเองอยู่เสมอ ว่าแท้ที่จริงตนต้องการอะไรกันแน่ และจากมิติการมองอาจจะไม่ใช่ภาพรวมทั้งหมด เพียงแต่ผู้วิจัยต้องการที่จะสะท้อนภาพของการมองสำหรับคนที่อยู่ในกระบวนการ เพื่อที่ให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหลายได้รับทราบถึงผลกระทบ และปัญหาที่เกิดขึ้นจากการกระทำโครงการ อันจะได้นำไปปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น หรือให้มีข้อบกพร่องน้อยที่สุดสำหรับการพัฒนาอาชีพการเกษตรต่อไป

4.4.4 ปัญหาของการจัดการความรู้สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

จากการศึกษาสภาพปัญหาในการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน พบว่ามีหลายประเด็น ซึ่งบางประเด็นสามารถที่จะจัดการกับปัญหาได้ และบางประเด็นมีมิติที่ซับซ้อน ต้องอาศัยกลไกหลายประการในการที่จะแก้ไขปัญหาได้ จากการศึกษาพบว่า ปัญหาที่สมาชิกให้ความสำคัญมากคือปัญหาเรื่องดิน ประกอบด้วยดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ดินเปรี้ยว ดิน

เค็ม ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้สมาชิกเครือข่ายได้พยายามที่จะปรับปรุงโดยการเติมปุ๋ยคอก ปุ๋ยอินทรีย์ หรือการปลูกพืชตระกูลถั่ว เพื่อเพิ่มอินทรียวัตถุให้กับดิน แต่เนื่องจากสภาพของดินในแปลงได้ขาดการดูแลเอาใจใส่มาเป็นเวลานาน และจะใส่มากครั้งเดียว ก็ไม่มีงบประมาณเพียงพอ อีกทั้งปุ๋ยอินทรีย์ก็ราคาแพง จึงต้องค่อยปรับสภาพไปเรื่อยๆ แบบค่อยเป็นค่อยไป นอกจากนั้นยังพบว่าบางคนมีที่ดินทำกินน้อยเกินไป ไม่เพียงพอกับความต้องการผลิต ซึ่งหากจะแก้ไขโดยการซื้อเพิ่มคงเป็นเรื่องที่ลำบาก ดังนั้นจึงต้องหันกลับมาวางแผนการผลิตใหม่ว่าเมื่อมีที่ดินจำกัดจะปลูกอะไรและพบว่ากิจกรรมการเพาะเห็ดเป็นกิจกรรมที่ใช้พื้นที่ และน้ำน้อยและให้ผลตอบแทนต่อหน่วยพื้นที่สูง

นอกจากนั้นยังพบว่า น้ำยังเป็นปัญหาที่ไม่น้อยไปกว่าเรื่องดินมากนัก ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของปริมาณที่ไม่พอเพียง และคุณภาพของน้ำที่ไม่ดี แต่สมาชิกได้พยายามในการที่จะขุดบ่อเพื่อสำรองและเก็บกักน้ำไว้ใช้ในหน้าแล้ง และพยายามปล่อยผักตบชวาลงในบ่อน้ำเพื่อรักษาคุณภาพให้ดีขึ้น และยังมีปัญหาและแนวทางแก้ไขอีกหลายประเด็นที่แต่ละฝ่ายกำลังพยายามในการแก้ไขปัญหา ดังตารางที่ 19

ตารางที่ 19 ปัญหาและการแก้ปัญหาในการจัดการความรู้สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

ปัญหา	วิธีการการแก้ปัญหา
ดินไม่ดี/ดินขาดความอุดมสมบูรณ์และปลูกข้าวไม่งาม	ปลูกพืชหมุนเวียน โดยการปลูกพืชหลังนา เช่น ถั่วพุ่ม ถั่วเขียว ถั่วลิสง หรือถั่วพร้า แล้วทำการไถกลบลำต้น และใบหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตหมด นอกจากนั้นควรมีการเลี้ยงวัว หรือควาย เพิ่มขึ้น เพื่อจะได้มูล ซึ่งเปรียบเสมือนโรงงานผลิตปุ๋ยอินทรีย์ที่มีต้นทุนต่ำ และทำน้ำหมักชีวภาพรดหรือฉีดพ่นตอซังก่อนไถกลบ
ดินเปรี้ยว	ปลูกพืชตระกูลถั่ว แล้วไถกลบหลังเก็บฝักเสร็จ เอาใบไม้ ฟางข้าวคลุมผิวดินเอาไว้เอาเศษไม้ ฟางข้าวมาใส่แปลงนา แล้วเอาน้ำหมักมารด หรือฉีดพ่น และพยายามใส่ปุ๋ยคอกเยอะๆ และที่สำคัญอย่าเผาฟางข้าวในนา
ดินเค็ม	ปลูกพืชตระกูลถั่วหลังทำนาแล้วไถกลบ ใส่ใบไม้ แกลบดิบมากๆ และหาฟางข้าวคลุมหน้าดินเอาไว้

ตารางที่ 19 ปัญหาและการแก้ปัญหาในการจัดการความรู้สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน (ต่อ)

ปัญหา	วิธีการการแก้ปัญหา
ที่ดินทำกินไม่เพียงพอ	ออกแบบและวางแผนการใช้ที่ดินใหม่ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพมากที่สุด หรือหากพอมีเงินก็ซื้อที่ดินเพิ่ม โดยเลือกพื้นที่ให้มีความเหมาะสมต่อการทำเกษตรประณีต และต้อง เสริมกิจกรรมที่ให้รายได้ดีและเร็วใช้พื้นที่น้อย เช่น เห็ด
ปุ๋ยอินทรีย์ราคาสูง	หาเศษหญ้า ใบไม้ ผักตบชวา ฟางข้าว ต้นกล้วยสับมาหมักกับน้ำจุลินทรีย์ใช้เอง
ดินไม่อุ้มน้ำ	ใส่ปุ๋ยคอก และหาฟางข้าวหรือผักตบชวามาคลุมหน้าดิน
วัชพืชเยอะ	ใช้ฟางข้าว หญ้าแห้ง หรือผักตบชวาคลุม
พื้นที่ไม่เรียบ ไม่สม่ำเสมอ ลุ่ม ๆ ดอน	ควรปรับระดับและวางแผนการการใช้ประโยชน์ใหม่ให้เหมาะสม หรืออาจจะวางแผนการปลูกพืชให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่
น้ำขุ่นเนื่องจากบ่อขุดใหม่	เอาผักตบชวาไปปลูกเลี้ยง
น้ำในบ่อเป็นสนิม	เอาผักตบชวา จอก แหนไปปลูกเลี้ยง
ไม่มีไฟฟ้าสำหรับปั๊มสูบน้ำ	ติดปั๊มชักแล้วใช้ใช้จักรยานหรือมอเตอร์ไซด์เก่าปั่นปั๊มชักน้ำ หรือติดปั๊มหอยโข่งหน้ารถไถนา
น้ำไม่เพียงพอ	ขุดบ่อเก็บน้ำบริเวณที่ลุ่มสุดของพื้นที่ หรือขุดบ่อบาดาล หรือหาแหล่งน้ำอื่นเพิ่มเติม เช่นใช้น้ำประปาหมู่บ้าน หรือวางแผนการผลิตสำหรับพืชที่ใช้น้ำน้อย เช่นเห็ด ไม้ยืนต้น ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์
ไม่มีเวลารดน้ำผัก/เห็ด/ต้นไม้	ติดตั้งปั๊มน้ำอัตโนมัติและตั้งเวลาให้น้ำ โดยมินิสปริงเกลอร์ สปริงเกลอร์
ต้นไม้โตช้า	ควรปลูกพืชท้องถิ่น และใส่ปุ๋ยคอกมากๆ
ช่วงระยะเวลาการปลูกไม้ยืนต้น	ต้นฝนประมาณพฤษภาคม –กรกฎาคม
ช่วงของการปลูกผัก	ปลูกได้ตลอดทั้งปี และเพื่อการพึ่งพาตนเอง
มะนาว/มะกรูด/ส้มโอไม่ทนแล้ง	ควรใช้ต้นกระสังเป็นต้นตอ
การตอนกิ่ง ทาบกิ่ง	ต้นฝนประมาณพฤษภาคม –กรกฎาคม
การตอนมะนาว	ตอนได้ตลอดทั้งปี

ตารางที่ 19 ปัญหาและการแก้ปัญหาในการจัดการความรู้สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน (ต่อ)

ปัญหา	วิธีการการแก้ปัญหา
มะม่วงไม่ออกดอก	ต้องงดน้ำก่อนอย่างน้อย 3 เดือน มะม่วงจะแทงช่อดอก
มะม่วงไม่ติดลูก	รดน้ำให้สม่ำเสมอตั้งแต่ติดลูกเล็กๆ เท่าเม็ดถั่วเขียว
ผลมะม่วงร่วง	ความชื้นสูงเกินไป
มะละกอไม่ติดลูก	ต้องเลือกต้นกระเทยมาปลูก หากเป็นต้นตัวผู้ให้เปลี่ยนยอด
ไม่มีเวลาให้น้ำหมู	ให้ติดตั้งหัวดูด (นิปเปิ้ล) ให้หมูกินเอง
เป็ดกินอาหารเปลือง	ใช้แกลบผสมกับรำข้าว หรือข้าวเปลือกให้กิน เพื่อเพิ่มประมาณ
ไก่ไข่กินอาหารเปลือง	เอาผักตบชวาให้กิน
เปลือกไข่ไก่ ไข่เป็ดบาง	ทุบหอยเชอรีผสมรำให้กิน
วัวตาแฉะ	เอาเกลือให้กิน หรือเอาเกลือเป่าที่ตา
วัวผอม	ถ่ายพยาธิ สับต้นกล้วยแล้วเอารำโรยให้กิน และปลูกหญ้าสด
หมู/วัวผสมเทียมไม่ติด	ควรผสมจริงหรือเลี้ยงพ่อพันธุ์คุมฝูง
วัวชนคน/ดื้อ/วัวดุร้าย/เดินเก่ง	สุญเขา ตัดเขา สนสะพาย ผูกล่าม ควรส่งโรงฆ่าสัตว์
วัวเดินขาทก (เดินกระตุก)	เอาเกลือละลายน้ำให้กิน หรือเอาแร่ธาตุก้อนให้เลีย
อาหารหมู ปลาแพง (อาหารสำเร็จรูป)	ซื้อวัตถุดิบ หรือหาวัตถุดิบอาหารที่มีในท้องถิ่น มาผสมใช้เอง โดยวางแผนให้ดี และดูคุณค่าทางโภชนาการให้สัตว์กิน
วัวกินฟางไม่ดี	เอากากน้ำตาลราด หรือทำฟางหมักให้กิน
หมูขี้ไหล	เปลือกแค บดละเอียดละลายในน้ำสะอาดดื่มกินแก้ ท้องอืด ท้องเฟ้อ กินแก้ขี้ไหล สุกรเล็กควรให้อยู่ในคอกพื้นสแล็ต
สุกรราคาตก	จำกัดจำนวนสุกรในฟาร์ม ใช้เป็นค่าแรงงานแทนเงินขายสุกรเงินผ่อน ขายเหมาดรอกราคาดีกว่าขายเดี่ยว ๆ
การจัดการมูลสุกร	เป็นปุ๋ยในนาข้าว พืชผัก ยูคาลิปตัส ยาพารา แลกกับผลผลิตที่ได้บางส่วน มูลเป็นที่อยู่แมลงอาหารเลี้ยงไก่ ทำก๊าซหุงต้มในครัวเรือน
ราคาสุกรผันผวน ขายยาก ราคาถูก	ชำแหละซากเนื้อแลกแรงงานเกี่ยวข้าว และแลกข้าวเปลือก
วัวราคาตกต่ำ	เลี้ยงเอาลูก / ปุ๋ยคอก

ตารางที่ 19 ปัญหาและการแก้ปัญหาในการจัดการความรู้สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน (ต่อ)

ปัญหา	วิธีการการแก้ปัญหา
ไม่มีเงินให้ลูก หลาน	ขายเป็ด ไก่ ไข่ ปลา ขี้หมู ขี้วัว
ขายพืชผักลำบาก	ผลิตให้หลากหลายและสร้างเครือข่าย
รายจ่ายค่าอาหารมาก	ปลูกทุกอย่างที่อยากกิน และพยายามเลี้ยงไก่พื้นบ้าน เป็ดเทศ และเป็ดไข่ เพื่อทดแทนการซื้อโดยตรง
ต้นทุน กำไร รายรับ รายจ่าย	ทำบัญชีครัวเรือน

4.5 เศรษฐกิจพอเพียงกับการประยุกต์ใช้ในการทำเกษตรประณีตของชาวอโศก

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอยู่ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ทรงพระราชทานให้แก่พสกนิกรชาวไทยเพื่อนำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตให้เกิดความสุข ดังที่กล่าวไปแล้วในบทมี่ 2 อย่างไรก็ตามเมื่อถึงเศรษฐกิจพอเพียง ผู้วิจัยเชื่อว่าเกษตรกรโดยทั่วไปมักจะนึกถึงกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่รู้จักกันโดยทั่วไปในนาม “ชาวอโศก” (ชาวอโศกเป็นกลุ่มคนที่นับถือศาสนาพุทธ ปฏิบัติตนในแนวทางของท่านสมณะโพธิรักษ์ และมีวิถีชีวิตรูปแบบเฉพาะกลุ่ม เน้นการทำงาน กินและใช้ร่วมกัน มีชุมชนเครือข่ายกระจายอยู่ทั่วประเทศ) ซึ่งเป็นพันธมิตรทางวิชาการกับผู้วิจัย ชาวอโศกจัดได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่ชอบความสันโดษ กินน้อย ใช้น้อย แต่ทำงานหนัก และได้น้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ

อย่างไรก็ตามเพื่อให้เกิดความเข้าใจ และเห็นความเชื่อมโยงของการจัดการความรู้ด้านการทำเกษตรประณีตเพิ่มมากขึ้น ผู้วิจัยจึงได้เชื่อมโยง และวิเคราะห์เปรียบเทียบการจัดการความรู้เกษตรประณีตระหว่างเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ กับการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพด้านการเกษตรของสมาชิกเครือข่ายชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ซึ่งชาวชุมชนเรียกว่าการทำ “เกษตรประณีต” เช่นเดียวกัน ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เป็นชุมชนที่จัดตั้งขึ้นเมื่อปี 2549 เพื่อสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนของนักศึกษาสาขาเศรษฐกิจพอเพียง และเป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงให้กับคนทั่วไปได้ศึกษาสมาชิกของชุมชนเป็นชาวอโศกที่มาจากพื้นที่ต่างๆ ของประเทศ ประกอบด้วย 35 ครัวเรือน มีประชากร 77 คน มีพื้นที่ทำกสิกรรม ประมาณ ครัวเรือนละ 2-3 ไร่ รวมพื้นที่ทั้งหมด 42 ไร่ สำหรับการเข้ามาอยู่ในมหาวิทยาลัยของชุมชนนี้ มีข้อตกลงเป็นสัญญากับทางมหาวิทยาลัยในระยะแรกเป็นเวลา 5 ปี

สมาชิกชุมชน เป็นผู้ที่มีอาชีพเดิมที่หลากหลาย เช่น เกษตรกร พ่อค้า ครู พยาบาล เกษตรอำเภอ เดินทางมาจากจังหวัดต่างๆ ทุกภูมิภาค กว่า 20 จังหวัด นอกจากนั้นยังมีนักศึกษาที่มาเรียนในมหาวิทยาลัย ทั้งระดับปริญญาตรี โท และเอก ประมาณ 30 คน สมาชิกในชุมชนใช้ข้อปฏิบัติหลักเช่นเดียวกับชาวอโศกทั่วไป ที่สำคัญคือ ไม่กินเนื้อสัตว์ (มังสวิรัติ) ถือศีลห้าเป็นอย่างต่ำ ละเว้นอบายมุข ไม่เลี้ยงสัตว์ แต่งกาย อยู่อาศัย แบบประหยัดและสมถะ เน้นการอยู่แบบระบบสาธารณโภคี กินใช้ของส่วนกลางร่วมกัน (สาธารณโภคี เป็นระบบเศรษฐกิจที่ทรัพย์สมบัติเป็นส่วนรวมแบ่งปันกันกินใช้ ร่วมกินร่วมใช้ของส่วนกลาง ทรัพย์สมบัติเป็นของทุกคนที่ร่วมกันอยู่) การผลิตหลักมาจากการเพาะปลูก หรือทำกสิกรรมที่ไม่ใช้สารเคมี และได้รับการสนันสนุนจากชุมชนชาวอโศกจากที่อื่นๆ สมาชิกชุมชนนี้ สามารถจำแนกได้เป็น กลุ่มต่างๆ ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรที่เข้ามาเป็นชาวอโศกหลังจากเข้ารับการฝึกอบรมโครงการสัจธรรมชีวิต โครงการพักชำระหนี้ของ ธกส. ปี 2545 กลุ่มที่เพิ่งเข้ามาเป็นชาวอโศกเต็มตัวด้วยเหตุผลต่างๆ กัน โดยไม่ผ่านโครงการอบรมสัจธรรมชีวิต กลุ่มชาวอโศกดั้งเดิม โดยเป็นชาวอโศกมาก่อนหน้านี้นับสิบปี และนักศึกษาที่เป็นลูกหลานชาวอโศกที่เข้ามาเรียนในมหาวิทยาลัย ภายในชุมชนมีองค์ความรู้เป็น 5 ด้านที่เด่นชัด ได้แก่ กสิกรรมไร้สารพิษ ซึ่งเป็นประเด็นหลักที่ผู้วิจัยมีความต้องการให้เห็นภาพที่เชื่อมโครงกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน อาหารมังสวิรัติ บ้านดิน พุทธศาสนา และศีลธรรม ดังนั้นเพื่อให้เห็นภาพการจัดการความรู้ของชุมชนมากยิ่งขึ้นจึงขอนำเสนอข้อมูลที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์และร่วมจัดการความรู้กับสมาชิกของชุมชนทุกคนเป็นเวลากว่า 4 ปี และนอกจากนั้นยังได้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกกับผู้นำชุมชน และคุณอาวันชัย ชมบุญเรือง หนึ่งในสมาชิกที่เข้ามาอยู่ตั้งแต่การตั้งชุมชน

คุณวันชัย ชมบุญเรือง ปัจจุบัน อายุ 41 ปี เป็นคนจังหวัดกาฬสินธุ์โดยกำเนิด และ เมื่อปี 2549 สมณะนาไท (นักบวชชาวอโศก) ได้ชักชวนให้มาอยู่ และช่วยงานด้านกสิกรรมที่ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มีการจัดการด้านปัจจัยโครงสร้างพื้นฐานร่วมกับสมาชิกคนอื่นๆ ของชุมชน ต่อมาช่วยปลูกพืชผักสวนครัว เช่น สะระแหน่ พริก มะเขือ แตง หอม หม่อน ฟักทอง บวบ มะพร้าวและมีพืชที่สำคัญคือ ไผ่เลี้ยง (ไผ่ตอแหลซึ่งออกหน่อตลอดปี) ข้าว อ้อย ซึ่งมีความหลากหลายด้านพืช แต่จะขาดด้านกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ เนื่องจากชาวอโศกไม่กินเนื้อสัตว์ จึงไม่เลี้ยง นอกจากนั้นยังมีกิจกรรมการผลิตปุ๋ยอินทรีย์เพื่อใช้ในการปรับปรุงโครงสร้างของดิน และการปลูกพืช

อย่างไรก็ตามในการมาอยู่ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ไม่ใช่ว่าใครๆจะมาอยู่ได้ง่ายๆ อาวันชัยกล่าวว่า คนที่จะมาอยู่ได้จะต้องเป็นสมาชิกชาวอโศก และคนที่มาอยู่จะต้องถือศีลห้าเป็นอย่างน้อย และศีลห้าของชาวอโศก จะมีรายละเอียดที่มากกว่าศีลห้าโดยปกติ คือ

ข้อ 1 ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่รังแกสัตว์ รวมถึงไม่กินเนื้อสัตว์

ข้อ 2 ไม่ลักขโมย ไม่วิสาสะของของคนอื่น

ข้อ 3 ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่ถูกเนื้อต้องตัวกับเพศตรงข้าม ไม่อยู่กันสองต่อสอง ชายหญิง (ยกเว้นสามีภรรยา)

ข้อ 4 ไม่พูดโกหก คำหยาบ คำสอดเสียด นินทา ว่าร้าย

ข้อ 5 ไม่ดื่มสุรา ของมึนเมาทุกชนิด ไม่นอนกลางวัน ไม่กินนอกมื้ออาหาร

4.5.1 การจัดการความรู้ด้านกสิกรรม

เนื่องจากชุมชนชาวอโศกไม่บริโภคเนื้อสัตว์ ดังนั้นสมาชิกจึงเน้นกิจกรรมการปลูกพืช และการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากพืชเป็นหลัก อาวันชัยเล่าว่า ตนเองไม่เคยเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับการทำกสิกรรมในระบบมาก่อน ส่วนมากจะเรียนรู้ด้วยตนเองและผ่านการร่วมงานกับเครือข่ายอโศก และโชคดีที่ตนมีพื้นฐานที่มีอาชีพเกษตรเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ในกระบวนการผลิตอาวันชัยจะมีแนวความคิดหลักคือ "...การผลิตต้องพึ่งตนเองให้ได้ ตั้งแต่ในเรื่องของพันธุ์ และปุ๋ย..." ก่อนปลูกต้องจัดการโครงสร้างของดินให้ดีเสียก่อน โดยหาเศษใบไม้มาทำเป็นปุ๋ย ทำไปเรื่อยๆ ดินก็จะฟื้นคืนชีพ จากนั้นจะปลูกพืชให้ร่มเงา (พืชพี่เลี้ยง) ได้แก่ ไผ่ กล้วย อ้อย คลุมด้วยใบไม้ และหญ้าอีกชั้นหนึ่งหนาประมาณ 15 ซม. รดด้วย น้ำจุลินทรีย์ ตามสูตร คือ จุลินทรีย์ 2 ช้อนกากน้ำตาล 1 ช้อน น้ำ 10 ลิตร ละลายน้ำรด ประมาณ 10 วัน จากนั้นค่อยๆ เรียนรู้ไปเรื่อยๆ เนื่องจากความรู้เป็นเรื่องของธรรมชาติ เราจะไปเร่งไม่ได้ เราต้องหมั่นสังเกต แล้วหาแนวทางจัดการในสิ่งที่จะเกิดขึ้น และที่สำคัญจะต้องมีธรรมะในใจเสมออันจะทำให้เราเข้าใจธรรมชาติได้มากขึ้น ค่อย ๆ เรียนรู้ไป ชาวอโศกจะเน้นการสร้างปุ๋ยจากภายใน โดยพิจารณาจากพืชชนิดไหนที่มีใบมากเขาจะเอามาเพื่อปลูกสร้างเป็นปุ๋ย เช่น ปลูกพืชตระกูลถั่ว ปลูกผักโขม และจะพยายามไม่ปล่อยให้ที่ดินว่างเปล่า จะต้องมีพืชปกคลุมดินอยู่ตลอดเวลา

ระบบการทำกสิกรรม อาวันชัยได้กล่าวเน้นย้ำว่าตนเองจะทำแบบกสิกรรมไร้สารพิษ เน้นการทำเกษตรผสมผสาน โดยไม่ใช้ ปุ๋ยเคมี ไม่ใช้สารเคมี ไม่ใช้ยาฆ่าแมลง ใช้หลัก 5 ล ในการบริหารจัดการ ประกอบด้วย 1) หลากหลาย (ปลูกพืชให้มีหลายชนิด) 2) หลีกเลี่ยง (การใช้พันธุ์ใหม่หรือย้ายสถานที่ปลูกใหม่ที่เหมาะสม หรือใช้พันธุ์ที่ต้านทาน ปลูกตามฤดูกาลเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศ) 3) หลอกล่อ (โดยพืชหรือสิ่งดักหรือล่อแมลง) 4) ขับไล่ (โดยสารชีวภาพ หรือวิธีอื่นๆ) และ 5) เลยตามเลย (เมื่อทำทุกอย่างแล้วไม่ได้ผลก็ต้องปล่อยไป)

4.5.2 หลักคิดในการทำเกษตรประณีตของชาวอโศก

เกษตรประณีต เป็นการทำเกษตรแบบผสมผสานเพื่อพึ่งพาตนเอง ค่อยเป็นค่อยไป ทำจากน้อยๆ ไปหามาก ดูแลแบบพิถีพิถัน เพื่อให้มีอาหารอยู่กินอย่างมีความสุข เป็นการทำกสิกร

รมไร้สารพิษ โดยมีสโลแกนชาวชุมชนด้านเกษตรว่า "ปลูกทุกอย่างที่กิน และกินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก - แลก – ขาย" ซึ่งในการทำเกษตรนั้น อาวันชัย กล่าวว่าเกษตรกรจะต้องเรียนรู้และทำความเข้าในสิ่งที่ตนเองอยากจะทำ และทำแล้วจะต้องมีการบริหารจัดการกับสิ่งที่ตนเองทำให้ดี เพื่อจะได้ผลผลิตที่ดี สำหรับในการจัดการนั้นสิ่งที่สำคัญที่สุดคือจะต้องจัดการเรื่องดิน เพราะดินถือว่าเป็นพื้นฐานสำคัญในการที่จะปลูกพืชหากดินไม่ดี ไม่มีธาตุอาหารแล้ว พืชที่ปลูกก็จะไม่เจริญงอกงามเท่าที่ควร มีการจัดการเรื่องของชนิดพืชว่าจะเลือกพืชชนิดไหนมาปลูกกับสภาพดินของเรา เลือกช่วงเวลาที่จะปลูก แล้วจะมีการปลูกอย่างไร มีการจัดการเรื่องน้ำ เพราะเมื่อปลูกพืชแล้วพืชก็ต้องการน้ำในการเจริญเติบโต ดังนั้นเกษตรกรเป็นสิ่งที่จะต้องวางแผนต่อไปว่าจะมีการให้น้ำกับพืชที่ปลูกอย่างไร ให้แบบไหน เวลาใด ล้วนแต่เป็นสิ่งสำคัญทั้งนั้น และที่สำคัญคือเรื่องของการบริหารจัดการเวลา เพราะหลังจากที่เราปลูกพืชไปแล้ว เกษตรกรจะต้องมีเวลาในการที่จะดูแลรักษา หมั่นรดน้ำ ให้ปุ๋ย พืชจึงจะเจริญงอกงาม นอกจากนั้นอาวันชัยยังได้กล่าวเน้นย้ำว่า "...ต้นไม้มันต้องการความรัก ให้สังเกตดูว่าต้นไม้ต้นไหนที่อยู่ใกล้คน และคนได้จับ ได้สัมผัสอยู่เรื่อยๆ ต้นไม้ต้นนั้นก็จะเจริญเติบโตเร็วกว่าต้นอื่นๆ..."

4.5.3 กระบวนการสร้างดินใหม่

ในกระบวนการปรับปรุงบำรุงดิน หรือหาปุ๋ยมาใส่ต้นพืชที่ปลูกนั้น เนื่องจากชาวอโศกไม่เลี้ยงสัตว์ จึงพยายามเน้นพวกที่ไม่ได้มาจากสัตว์เป็นหลัก แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธมูลสัตว์เลี้ยงทั้งหมด เนื่องจากมูลสัตว์เป็นปุ๋ย และธาตุอาหารที่ดีสำหรับพืช แต่จะใช้ในกรณีที่จำเป็นเร่งด่วน และสำหรับการปรับปรุงดินในชุมชนแห่งนี้เนื่องจากสภาพเป็นดินทรายที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นการปลูกพืชในชุมชนจะต้องอาศัยการสร้างดินใหม่ก่อน แล้วจึงปลูกพืชตาม ไม่เช่นนั้นพืชจะเจริญเติบโตช้ามาก หรือแทบไม่รอดเลย

การสร้างดินใหม่ เนื่องจากสภาพเป็นดินทรายการระบายน้ำดีเกินไปจนน้ำไม่ขังเหลือให้ต้นไม้ที่ปลูกได้กินเลย ดังนั้นจึงต้องลดการการระบายน้ำ มีแนวความคิดว่าจะต้องทำให้ดินเป็นดินเหนียว หรือเป็นดินร่วน เพื่อให้ดินสามารถอุ้มน้ำ หรือเก็บน้ำให้กับพืชได้ โดยที่ไม่ไหลหนีเร็วเกินไป จึงเริ่มจากการนำดินเหนียวจากภายนอก และไปหาขุดเอาดินจอมปลวก ซึ่งมีลักษณะเป็นดินเหนียว และมีธาตุอาหาร แต่เรามีประมาณไม่มากจึงต้องนำมาผสมกับปุ๋ยหมัก ใบไม้หรือหญ้าหมัก แกลบเผา สัดส่วน 1:1:1:1คลุกเคล้าให้เข้ากัน จากนั้นจึงนำไปรองก้นหลุมสำหรับปลูกต้นไม้ จากนั้นจึงรดน้ำให้ดินมีความชื้นอยู่เสมอ ซึ่งจากที่ได้ทำมากว่า 4 ปี พบว่าต้นไม้สามารถเจริญเติบโตได้ดี โดยเฉพาะการสร้างดินใหม่ที่มีส่วนผสมของใบฉำฉา (จามจุรี) ใบไผ่ หรือดินขุยไผ่ จะทำให้ต้นไม้เจริญงอกงามได้ดี หากเป็นไม้ดอกก็จะมีดอกสด หรือหากเป็นพืชผักให้ผล หรือไม้ผล ก็จะมีรสชาติหวาน และกรอบเป็นพิเศษด้วย

4.5.4 การปลูกพืชต้องเรียนรู้ให้ครบหนึ่งปีจึงจะเกิด 3 รู้

การทำกสิกรรม หรือการปลูกพืชในที่ใดที่หนึ่ง อาวันชัยบอกว่า ในการปลูกพืช เกษตรกรจะต้องเรียนรู้ให้ครบหนึ่งปี จึงจะเกิด 3 รู้ คือ รู้น้ำ รู้ฝน รู้โรค เพราะเกษตรกรจะไม่รู้มาก่อนว่าสภาพดินฟ้าอากาศของที่นั่นเป็นอย่างไร จึงอย่ารีบร้อนปลูกในปริมาณมากๆ ค่อยๆ ศึกษาเรียนรู้ หาข้อมูลก่อน เช่น อาจจะสอบถามจากผู้ที่เขาเคยอยู่มาก่อน จากเอกสารตำรา จากสถิติ หรือการไปดูของคนอื่น การปลูกควรปลูกในสิ่งที่เราจะใช้ ที่เราจะกินก่อน โดยให้เริ่มต้นจากน้อย ๆ ค่อยเป็นค่อยไป และควรอยู่ในพื้นที่ให้ครบหนึ่งปี จะทำให้เรารู้ว่าทั้งสามฤดูกาล คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว มีสภาพเป็นอย่างไร จะเป็นข้อมูลให้เราสามารถวิเคราะห์ได้อย่างน้อย 3 ปัจจัย คือ เรื่องน้ำ จะทำให้รู้ว่าปริมาณน้ำมีเพียงพอต่อการปลูกพืชหรือไม่ และเมื่อฝนตกหนักๆ มีน้ำท่วมขังแปลงของเราหรือไม่ ระดับน้ำขึ้นสูงแค่ไหน เรื่องฝน นับเป็นสิ่งที่จำเป็นที่เราจะต้องรู้ว่าฝนตกในช่วงเดือนไหนถึงเดือนไหน เดือนไหนตกมาก เดือนไหนตกน้อย และรู้เรื่องโรคและแมลง ซึ่งเป็นสาระสำคัญอยู่ไม่น้อย เพราะการที่จะปลูกพืชให้ได้กิน หรือไม่ได้กินโรค และแมลงถือเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะแมลง เพราะในระบบการผลิตของชาวอโศกจะไม่ใช้สารเคมี ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรู้เรื่องแมลงที่มีการระบาดมาก ๆ ในพื้นที่ เพื่อที่จะหาแนวทางป้องกัน และหลีกเลี่ยง สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จำเป็นอย่างยิ่งที่เกษตรกรจะต้องเรียนรู้ และเมื่อรู้แล้ว จึงค่อยวางแผนการปลูกต่อไป ให้เพียงพอกับความต้องการ และควรมีการจดบันทึก และเก็บข้อมูลเพื่อป้องกันการลืม จากประเด็นนี้ชี้ให้เห็นว่าในการทำการเกษตรของชาวอโศกนั้นจะเน้นความรู้อย่างละเอียดและมีหลักการซึ่งต่างจากชาวบ้านทั่วไปที่มักจะชิ้วิธีลองผิดลองถูก

4.5.5 ก่อนปลูกพืชต้องสร้างระบบนิเวศเพื่อลดต้นทุนในระยะยาว

การทำกสิกรรมไร้สารพิษของอาวันชัย และชาวอโศกจะใช้หลักการเกษตรแบบผสมผสาน แต่จะเน้นการสร้างป่าเพื่อให้เกิดร่มเงา และระบบนิเวศก่อนการปลูกพืชผัก กล่าวคือจะต้องปลูกผสมผสานกับพืชยืนต้นแบบวนเกษตร เมื่อสร้างดินแล้วจะต้องปลูกไม้ยืนต้น หรือไม้ที่ให้ร่มเงา ซึ่งพยายามคัดหาไม้พื้นถิ่นที่มีการเจริญเติบโตได้ดี สำหรับบังแสงแดด ทำให้เกิดร่มเงาโดยไม่จำเป็นต้องไปลงทุนในการซื้อ ซาแลนมาทำเป็นหลังคาเป็นโรงเรือนก่อนการปลูกผัก และพืชสมุนไพร สำหรับต้นไม้ปลูก และให้ผลดี คือไผ่เลี้ยงสีทอง ยางนา ต้นฉำฉา ต้นหมอน จากนั้นจึงทำแปลงผักใต้ร่มเงา หรือระหว่างแปลงซึ่งมีทั้งการทำเป็นแปลงปลูกระหว่างแถวของพืชยืนต้น และการนำวัสดุปลูกบรรจุใส่ในถุงพลาสติกขนาดต่างๆ ขึ้นอยู่กับชนิดของผัก และสมุนไพร โดยยึดหลักที่ว่าหากเป็นพืชอายุยาวให้ใส่ถุงดำขนาดใหญ่ประมาณ 6”x12” หากเป็นพืชอายุสั้นจะใส่ถุงขนาดประมาณ 4”x6” แล้วนำไปวางบนผ้าพลาสติกที่ปูรองพื้นตามใต้ร่มไม้ หรือระหว่างแถวของพืชยืนต้นที่เราปลูกไปก่อนแล้ว

ในการจัดการในลักษณะนี้จะทำให้พืชผักเจริญเติบโตได้ดี เนื่องจากพืชผักส่วนใหญ่ไม่ชอบแสงแดดจัด ซึ่งเหมาะสมมากกับพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งมีแสงแดดจัด และอุณหภูมิค่อนข้างสูง หากไม่ทำเช่นนี้พืชผักจะไม่สวยงาม ประกอบกับการปลูกในระบบนิเวศนี้จะทำให้ไม่มีปัญหาเรื่องโรคและแมลงศัตรูมาก เนื่องจากมีต้นไม้ที่หลากหลาย มีทั้งต้นที่แมลงชอบและขับไล่แมลง นอกจากนั้นยังมีความหลากหลายของผลผลิตทั้งพืชผัก สมุนไพร และไม้ยืนต้น และที่สำคัญการปลูกไม้ยืนต้น ยังเป็นการสร้างบำนาญชีวิตให้กับตนเองในอนาคต เมื่อเกษตรกรถึงวัยชราไม่มีใครดูแล เราก็สามารถนำต้นไม้ที่ปลูกไว้มาแปรรูปขายได้

4.5.6 การจัดการน้ำในระบบเกษตรประณีต

น้ำ เป็นหัวใจสำคัญของการปลูกพืช โดยเฉพาะการผลิตที่อยู่ในระบบที่จะต้องพึ่งพาตนเองตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้นน้ำจึงมีความสำคัญยิ่งในการที่จะปลูกพืชผักเพื่อเลี้ยงตนเอง และสมาชิกชาวชุมชน สำหรับระบบน้ำที่ใช้ส่วนใหญ่ได้มาจากบ่อบาดาล และพัฒนามาใช้ระบบวางท่อสปริงเกลอร์ หลาย ๆ รูปแบบเพื่อให้เหมาะสมกับพืชแต่ละชนิด เช่น การรดน้ำพืชผักกินใบจะใช้ระบบมินิสปริงเกลอร์ ไม้ยืนต้นจะให้แบบสปริงเกลอ์ ซึ่งจะมีความละเอียดของน้ำที่แตกต่างกันออกไป และที่ผ่านมาพบว่าอุปสรรคในเรื่องน้ำที่สำคัญคือ ในฤดูฝนน้ำจะท่วมขังในพื้นที่เป็นส่วนใหญ่ ทำให้พืชที่ปลูกเสียหายมาก จากแนวทางดังกล่าวการแก้ปัญหาโดยการยกร่องก่อนปลูกจะทำให้สามารถแก้ปัญหาได้ในระดับหนึ่ง แต่ก็ต้องใช้เวลาในการจัดการที่มากขึ้น ปัจจุบัน การจัดการการให้น้ำกับพืชที่ปลูก อาวันชัยและชาวชุมชนได้นำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในเรื่องของการบริหารเวลา เนื่องจากชาวอโศกมีกิจกรรมที่ค่อนข้างมาก บางครั้งจนกระทั่งไม่มีเวลามารดน้ำในแปลงผัก และแปลงไม้ผลของตน จึงต้องใช้นาฬิกาตั้งเวลา (Timer) เข้ามาช่วยในการควบคุมระบบการปิด-เปิด ปั๊มน้ำไฟฟ้า ซึ่งจะสูบน้ำจากบ่อบาดาลไปยังแปลงปลูกพืช นอกจากนั้นยังได้ติดตั้งระบบการให้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ และน้ำหมักที่เป็นฮอร์โมนต่าง ๆ ไปกับระบบน้ำด้วย ซึ่งทำให้ประหยัดทั้งเวลา และแรงงานในการจัดการระบบการปลูกพืช

จากประเด็นดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่าชาวอโศกพยายามในการที่จะใช้เทคโนโลยีเข้ามาเกี่ยวข้องกับระบบการจัดการให้น้ำ ซึ่งอาจจะทำให้ต้นทุนที่สูงขึ้น แต่เมื่อมองในระยะยาวแล้วน่าจะคุ้มมากกว่า อย่างไรก็ตามหากจะพิจารณาเรื่องเงินทุน ชาวอโศกอาจจะมีข้อได้เปรียบกับเกษตรทั่วไปคือชาวอโศกใช้ระบบสาธารณะโภคีซึ่งเป็นการรวมทุนที่ส่วนกลางและสามารถนำมาใช้ได้และมีต้นทุนที่ต่ำกว่าซึ่งจะมีความแตกต่างจากเกษตรกรกลุ่มศึกษาซึ่งเป็นทำงานแบบต่างคนต่างทำซึ่งอาจจะมีผลกระทบต่อการหาเงินทุนและทำให้มีต้นทุนที่สูงกว่า

4.5.7 การจัดการระบบแปลงเกษตรประณีต

การวางแผนในการปลูก ตลอดการตัดสินใจว่าจะปลูกพืชอะไร ปลูกเมื่อไหร่ และปลูกอย่างไร นับว่าเป็นสิ่งที่อาวันชัย และชาวอโศกให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีการกิน การใช้ของตนเองและชุมชน สามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

4.5.7.1 การจัดการระบบการผลิต โดยเริ่มตั้งแต่การตัดสินใจว่าจะปลูกอะไรนั้น จะพิจารณาจากความจำเป็นในการกิน การใช้ของตนเอง ครอบครัว และชุมชน จากนั้นจึงนำมาวางแผนการผลิต โดยที่เริ่มต้นจากการปลูกข้าว ซึ่งเป็นอาหารหลักของชาวชุมชน มีทั้งข้าวเหนียวข้าวเจ้า ปลูกผักสวนครัว (พริก มะเขือ มะเขือเทศ หอม คะน้า กะล่ำ ผักกาด ตระไคร้ ขิง ข่า โหระพา แมงลัก ฟักทอง น้ำเต้า บวบ ฯลฯ) ปลูกพืชสมุนไพร (สมุนไพร มินท์ พลูคาว ฮว่านง็อก เสลดพังพอน ว่านหางจระเข้) ไม้ผล (มะละกอ มะม่วง มะกอกฝรั่ง มะกอกน้ำ ชมพู่ กล้วย) พืชอาหารและพลังงาน (ไผ่ อ้อย มันเทศ หม่อน) สำหรับปริมาณการปลูกนั้นจะพิจารณาจากปริมาณการใช้ว่าใช้มากใช้น้อยแค่ไหน ซึ่งจะปลูกหมุนเวียนตลอดทั้งปี ให้มีกินมีใช้ตลอดเวลา

ในกระบวนการปลูก สมาชิกชุมชนสามารถปลูกได้ทุกอย่าง เพราะเป็นเกษตรกรมืออาชีพ อีกทั้งได้ทำ ได้เห็น ได้เรียนรู้มากว่า 30 ปี แต่หากสิ่งไหนที่ไม่เคยปลูกจะใช้วิธีสอบถามผู้รู้หรือผู้ที่เคยปลูกมาก่อน หรือทดลองทำทีละน้อยๆ ค่อยเป็นค่อยไป เช่น การปลูกมินท์ พลูคาว ชุมชนยังไม่เคยปลูกจึงต้องศึกษาไปก่อน ลองผิดลองถูกไป หรือแม้กระทั่งการปลูกอ้อย ยังไม่เคยปลูกมาก่อนจึงต้องค่อยๆ ขยายพันธุ์ และเพิ่มปริมาณขึ้นเรื่อยๆ และการจะเลือกปลูกพันธุ์อะไร จะต้องถามตนเอง และชุมชนว่าต้องการแบบไหน เช่น คุณวันชัยชอบกินอ้อยที่มีรสชาติหวานนุ่มจึงต้องปลูกพันธุ์สุพรรณบุรี 50 ส่วนภรรยาชอบรสชาติหวานแหลม จะต้องปลูกพันธุ์อู่ทอง 60 ส่วนที่จะเอาทำน้ำตาลหรือเอาไว้ทำน้ำหมักเป็นอาหารจุลินทรีย์ จะต้องปลูกพันธุ์มอริชาร์ท ดังนั้น ภายในสวนจึงมีอ้อยทั้งสามสายพันธุ์ สำหรับความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ได้มาโดยบังเอิญโดยที่เคยไปกินอ้อยที่อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย แล้วติดใจ จึงขอพันธุ์เขามาปลูก และเห็นเขาหีบน้ำอ้อยขายที่งานเกษตรแห่งชาติครั้งที่ ม.อุบลฯ เป็นเจ้าภาพเมื่อปี 2549 จึงได้ซื้อท่อนพันธุ์มา 1 ลำ 10 บาท จากนั้นจึงขยายพันธุ์เพิ่มเรื่อยๆ ตอนนี้มีประมาณ 1 ไร่ สำหรับพืชชนิดอื่น ๆ เช่น ข้าว ไผ่ กล้วย เป็นความรู้เดิมที่เรามีติดตัวมาอยู่แล้วจึงสามารถขยายได้เลย ไม่ต้องลองผิดลองถูกอีก

4.5.7.2 การจัดระบบการตลาด อาวันชัยกล่าวว่า ในด้านการตลาดนั้น ถึงแม้จะบอกว่าชาวอโศกเป็นคนมักน้อย ใช้น้อย แต่ก็มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ แต่นั่น ก็ไม่ได้เป็นเป้าหมายหลัก แต่จะเน้นการผลิตเพื่อการบริโภคของคนในชุมชนให้เพียงพอก่อน เพราะชุมชนเราเป็นชุมชนที่ใช้ระบบสาธารณะโภคี คือ ทุกอย่างรวมศูนย์ที่ส่วนกลาง ดังนั้นการขาย จะขายหลังจากที่มีผลผลิตเหลือจากการบริโภคในชุมชน ซึ่งชุมชนจะเป็นผู้นำไปขาย โดยจัดทำบัญชีไว้ว่าใครขายได้มากน้อย

เท่าไหร่ เพื่อให้ทราบว่าแต่ละคนสามารถที่จะผลิตสินค้าสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้มากน้อยเพียงใด หรือบางครั้งเราก็นำไปขายเอง แล้วค่อยนำเงินส่งให้ชุมชน จากที่ผ่านมาผลผลิตที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นไผ่ และน้ำอ้อย ประมาณวันละ 100-200 บาท และเมื่อมีความจำเป็นที่จะต้องใช้เงิน จึงค่อยไปขอเบิกจากชุมชน แต่ที่ผ่านมาค่อนข้างจะมีปัญหาเรื่องการเบิกเงินอยู่พอสมควร เนื่องจากบางครั้งเรามีความจำเป็นต้องใช้เงิน เวลาไปขอเบิกเงินจากเจ้าหน้าที่บัญชีของชุมชน เจ้าหน้าที่บอกว่าไม่มีเงินให้เบิก เนื่องจากรายได้ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายของชุมชน พูดไปอาวันชัยและภรรยาก็บอกว่าหลายครั้งก็น้อยใจ แต่ก็ปล่อยวางได้เกือบทุกครั้ง เนื่องจากระบบที่เราอยู่ เป็นระบบบุญนิยม เรามาฝึกปฏิบัติธรรม ดังนั้นประเด็นนี้เราต้องฝึกฝนให้ผ่านให้ได้ ต้องลด ละกิเลสให้ได้

4.5.8 การทำเกษตรคือเสือนอนกิน เปรียบเสมือนเรียนปริญญา

ในกระบวนการทำกสิกรรมตามแนวทางของชาวอโศก เป็นรูปแบบที่เรียบง่าย สบายๆ ไม่ใช้สารเคมี อาวันชัยเล่าว่า การทำงานในชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี อาจจะมีความต่างจากการทำกสิกรรมของตนหรือของคนอื่นในพื้นที่ต่างๆ เนื่องจากการทำกสิกรรมในชุมชนนี้ จะต้องทำงานเกี่ยวโยงกับการศึกษา เพื่อเป็นแบบอย่างในการเรียน การสอน การอบรม วิจัย และเผยแพร่ จะทำอะไรจะต้องเป็นเหตุเป็นผล สามารถอธิบายในเชิงวิชาการได้ ต้องจำเป็นจดบันทึก ตรงกันข้ามกับที่ผ่านมาซึ่งมุ่งหวังแต่ผลผลิตอย่างเดียว อาจจะไม่ใส่ใจอะไรมากนัก แต่ก็นับว่าเป็นสิ่งที่ดีที่พัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานตลอดเวลา อย่างไรก็ตามในการปลูกพืชของชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงนี้ จะไม่มีการไถพรวนเนื่องจากสภาพดินมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ และเป็นดินทรายจัด รากของต้นไม้จะโผล่ขึ้นมาหากินอยู่บนผิวดิน ที่มีอินทรีย์วัตถุ ดังนั้นการใส่ปุ๋ยให้พืชจะใช้หลักการที่ว่า "...ใส่แต่น้อย แต่ใส่บ่อยๆ ครั้ง..." และที่สำคัญจะไม่มีพรวนบริเวณผิวดิน เนื่องจากจะไปตัดรากของพืช และใช้แนวทางการดูแลรักษาต้นไม้ตามแนวทางของฟูกูโอกะ คือไม่ไถพรวนดิน ไม่ใช้สารเคมี ใช้ฟาง หรือพืชคลุมดิน และ การใช้จุลินทรีย์ย่อยสลายในการทำปุ๋ย ตามแนวคิดเกษตรธรรมชาติคิวเซ แนวทางของ โมกิจิ โอกาดะ และ ดร.เทรูโอะ ฮิหงะ ที่เสนอการใช้ EM (Effective Microorganism) หรือน้ำหมัก เป็นเทคโนโลยีหลักในการปลูกพืช ซึ่งในระยะยาวจะง่าย สะดวกสบาย แทบไม่ต้องทำอะไรเลย รอเก็บผลผลิตอย่างเดียว เหมือนกับคำกล่าวที่ว่า **"เสือนอนกิน"** และที่ชาวชุมชนได้ดำเนินการกสิกรรมบนพื้นที่แห่งนี้มาครบ 4 ปีเต็ม ผลงานที่ชาวชุมชนทำมานับว่าเป็นที่น่าพอใจ เปรียบเสมือนการจบปริญญาตรีในการทำกสิกรรม เช่นเดียวกับกับนักศึกษาสาขาเศรษฐกิจพอเพียงที่จบการศึกษาไปแล้ว 1 รุ่น สำหรับผลงานที่โดดเด่นด้านการทำกสิกรรมของคุณวันชัย สามารถดูได้จากภาคผนวกแนบท้าย

จากประเด็นนี้ชี้ให้เห็นว่าการจัดการความรู้เกษตรประณีตของสมาชิกชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เป็นกระบวนการดำเนินการตามหลักและแนวคิดเกษตรประณีต อย่างแท้จริงจริง ดังนั้นหากเกษตรต้องการที่จะให้การทำเกษตรประณีตของตนเองได้บรรลุเป้าหมาย เกษตรกรจะต้องหมั่นเรียนรู้ คิดวิเคราะห์อย่างต่อเนื่อง และยึดหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตอย่างสม่ำเสมอดังเช่นชาวชุมชนนี้ท่านก็จะประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต

4.6 การเปรียบเทียบการจัดการความรู้ของสองเครือข่าย

จากการจัดการความรู้ระหว่างชุมชนที่เป็นเครือข่ายของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์กับชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี พบว่าทั้งสองชุมชน มีการผลิตด้านการเกษตรเป็นหลัก และสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงได้ทุกระดับ หรือของผู้สนใจทั่วไป ได้เป็นอย่างดี สำหรับชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง จะมีความโดดเด่นในด้านการทำกสิกรรม การรวมกลุ่มแบบ สาธารณโภคี คือ กินใช้ของส่วนกลางร่วมกัน (สาธารณโภคี ระบบเศรษฐกิจที่ทรัพย์สมบัติเป็นส่วนรวมแบ่งปันกันกินใช้ ร่วมกินร่วมใช้ของส่วนกลางของชุมชน ทรัพย์สมบัติเป็นของทุกคนที่ร่วมกันอยู่) ไม่บริโภคเนื้อสัตว์ (มังสวิรัติ) ถือศีลห้าเป็นอย่างต่ำ ละเว้นอบายมุข ไม่เลี้ยงสัตว์ แต่งกาย และอยู่อาศัย แบบประหยัดและสมถะ การยึดถือคุณธรรม ที่ชัดเจนคือไม่มีอบายมุข ขยันทำงาน จุดเด่นของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน คือมีความหลากหลายทางชีวภาพ กายภาพ และกิจกรรมทั้งเกษตรและนอกภาคเกษตร มีวัฒนธรรม ประเพณี และมีผู้เกี่ยวข้องกับชุมชนมาก นอกจากนั้นยังพบว่าการจัดการความรู้ของชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงยังได้จัดกิจกรรมผ่านเครือข่ายชาวอโศก ซึ่งประกอบด้วย

(1) การเข้าร่วมงานประเพณีของเครือข่ายอโศก ที่จัดตามชุมชนต่างๆ ของเครือข่ายชาวอโศก ในรอบปี แทบทุกเดือน มีกิจกรรมเฉพาะแต่ละงานและมีการเชิญวิทยากรมาบรรยายเรื่องต่างๆ เป็นโอกาสทำให้ได้ชาวอโศกที่ต่างๆ ได้รู้จักกัน ได้ พบปะแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกันบ่อย ตลอดจนได้ให้โอกาสบุคคลภายนอกเข้าสัมผัสกับวิถีชีวิตชาวอโศก

(2) ชาวอโศกมีงานที่จัดด้านเกษตรเฉพาะ คืองาน “เพื่อฟ้าดิน” จัดในเดือนพฤษภาคม ที่ราชธานีอโศกอุบลราชธานี มีการนำเสนอ และแลกเปลี่ยนความรู้ด้านเกษตร พันธุ์พืช ปุ๋ยชีวภาพ

(3) ชาวอโศกดำเนินกิจกรรมทางการเมืองมานาน เช่นเคยตั้งพรรคพลังธรรม มีสายสัมพันธ์ทาง

การเมือง กับบุคคลสำคัญทางการเมืองหลายคน มีโอกาสร่วมงานกับโครงการสำคัญๆ ของภาครัฐ ได้แก่ "โครงการสัจธรรมชีวิต" ภายใต้โครงการพักชำระหนี้ ธกส. ในปี 2545 ที่ได้อบรมเกษตรกรจำนวนมาก

(4) ชาวอโศกมีการผลิตและธุรกิจ อาหารมังสวิรัติ อาหารปลอดสารพิษ สมุนไพร หรือสารชีวภาพประเภท สบู่ แชมพู ฯลฯ ต่างๆ ของชาวอโศก ทำให้มีเครือข่ายกับผู้บริโภค ผู้ผลิต หรือบุคคลต่างๆ ในระบบตลาด หรือธุรกิจด้านต่างๆ หลากหลาย เช่น การเกษตร อาหาร สุขภาพ อุตสาหกรรม สิ่งแวดล้อมหรือ การท่องเที่ยว

นอกจากนั้นยังพบว่าในเรื่องของการจัดการความรู้ในด้านการใช้สื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารพบว่าเครือข่ายชาวอโศกจะมีช่องโทรทัศน์เพื่อเผยแพร่รายการที่เป็นของชาวอโศกโดยเฉพาะ และให้ผู้อื่นได้ใช้เผยแพร่ความรู้สารประโยชน์ โดยระบบรับภาพด้วยจานดาวเทียมทางช่องชื่อ FMTV (For Mankind Television) แพร่ภาพตลอด 24 ชั่วโมง โดยทุก วันจันทร์ พุธ และศุกร์ 18.00-20.00 น เป็นรายการที่ท่านสมณะโพธิรักษ์ ผู้นำชาวอโศกเทศน์ถ่ายทอดสด และมีการตอบคำถามที่ผู้ชมชาวอโศกเขียนถามนอกจากนั้นมีรายการเกี่ยวกับองค์ความรู้จากชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลฯ เผยแพร่มีระบบอินเตอร์เน็ทเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของชาวอโศกที่เว็บไซท์ www.asoke.info, www.booniyom.com มีการจัดทำหนังสือทั้งที่เป็นวารสารรายเดือน "เราคิดอะไร" (สำนักพิมพ์กลั่นแก่น บึงกุ่ม กรุงเทพฯ) และหนังสือเผยแพร่ความรู้ และธรรมะต่างๆ แจกหรือจำหน่าย ได้แก่ คู่มือการทำเกษตรอินทรีย์จากประสบการณ์ (ชมรมเพื่อนช่วยเพื่อน) มีการผลิตวีซีดีเผยแพร่ความรู้ด้านต่างๆ ที่ผลิตโดยชาวอโศกเอง จำหน่ายที่ร้านของเครือข่ายอโศก ได้แก่ ด้านเกษตรไร้สารพิษ การแปรรูปอาหาร ปราชญ์ชาวบ้าน นับได้ว่ามีมากและกว้างขวางมากกว่าเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านดำเนินการอยู่และยังได้มีกิจกรรม ซึ่งสามารถสรุปเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ที่สำคัญเปรียบเทียบระหว่างสองชุมชนได้ ดังตารางที่ 20

ตารางที่ 20 เปรียบเทียบการจัดการความรู้ของชุมชน

ประเด็น	ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง	เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน
ประชากร	ชาวอโศกใหม่และเก่า 35 ครัวเรือน 77 คน จากหลายภูมิภาค ส่วนใหญ่เป็น เกษตรกร มี เกษตรอำเภอ ครู พยาบาล พ่อค้า มีนักศึกษา ป.ตรีโท และเอก ทำกสิกรรมเป็นหลัก	ชาวอีสาน 42 ครัวเรือน เป็นเกษตรกรโดยสายเลือด ทุกคนทำนา ทำเกษตรประณีต 32 คน ส่วนใหญ่ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์

ตารางที่ 20 เปรียบเทียบการจัดการความรู้ของชุมชน (ต่อ)

ประเด็น	ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง	เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน
ลักษณะพื้นที่ทำกิน	ราบลุ่ม น้ำท่วม มีเนื้อที่ 2-3 ไร่/ครัวเรือน ต้องมีการปรับพื้นที่มาก ดินทราย	มีหลายระดับ ส่วนใหญ่เป็นนา ดินหลายชนิด มีลำห้วยไหลผ่าน มีพื้นที่ 3-100 ไร่/ครัวเรือน
อาหาร	ไม่บริโภคเนื้อสัตว์ กินพืชผัก ปลอดสารพิษ ทำอาหารมังสวิรัติ อาหารรักษาโรคแบบแมคโครไบโอติก	หลากหลาย มีเนื้อสัตว์ เนื้อแบบไม่สุก อาหารพื้นบ้าน ทำขนมไทย อาหารแปรรูป ปลาร้า เนื้อแดดเดียว
สุขภาพ อนามัย	8 อ. 5 ส/ โรคปวดเมื่อย /เครียด/ ทางเดินอาหาร/ ดีท็อกซ์/ สมุนไพร ทำงานมาก เครียดมาก	โรคปวดเมื่อย ทั่วไป ศูนย์สุขภาพฯ กลุ่ม อสม. แพทย์พื้นบ้าน สมุนไพร ใช้สารเคมีบ้างเล็กน้อย
การเกษตร	ไม่ใช้สารเคมี ไม่เลี้ยงสัตว์ มีพืชหลากหลาย มีระบบให้น้ำ ทำปุ๋ยชีวภาพ เลี้ยงผำ เห็ด	ใช้สารเคมีบ้าง หลากหลายรูปแบบ นาเป็นหลัก สวนผสมผสาน พืชผัก สวนผลไม้ เลี้ยงสัตว์ เพาะเห็ด
ทรัพยากรน้ำ/การให้น้ำ	น้ำใต้ดิน ประปา ระบบสปริงเกลอร์	ห้วย หนองน้ำ ฝาย สระ บ่อ ใต้ดิน บาดาล น้ำฝน ประปา สปริงเกลอร์
วัตถุประสงค์การผลิต	เพื่อเลี้ยงตนเอง สมาชิกในชุมชนและเครือข่าย	เพื่อเลี้ยงตนเอง/ครอบครัวสร้างรายได้ส่งลูกเรียน เป็นอาชีพสืบทอดให้กับลูก
การสร้างความรู้	ความรู้จากบรรพบุรุษ ค้นคว้าทดลอง จากเครือข่ายชาวอโศก	ความรู้จากบรรพบุรุษ ศึกษาดูงาน อ่านหนังสือ จากเครือข่าย
การเผยแพร่ความรู้	ผ่านการสนทนา การประชุม เครือข่าย สื่อต่างๆ	ผ่านการสนทนา การประชุม เครือข่าย สื่อต่างๆ
การจัดเก็บความรู้	เอกสารสิ่งพิมพ์ หนังสือ ซีดี วีซีดี	เอกสารสิ่งพิมพ์ หนังสือ ซีดี วีซีดี
ทรัพยากรป่า	ป่าสร้างใหม่ เห็ดป่า จุลินทรีย์ดิน	ป่าชุมชน ป่าช้า เห็ดป่า ของป่า สมุนไพร

ตารางที่ 20 เปรียบเทียบการจัดการความรู้ของชุมชน (ต่อ)

ประเด็น	ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง	เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน
การบริหารชุมชน	ใช้สาธารณโภคี รายได้รวมเข้าส่วนกลาง ปัญหาสำคัญตัดสินโดยท่านสมณะโพธิรักษ์	ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน อบต.
การรวมกลุ่ม	กลุ่มตามที่มา แนวความคิด และรูปแบบการผลิต	กลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอสม. กลุ่มเกษตรประณีต
ประเพณี	แบบชาวอโศก	ฮีต 12 เดือน คอง14 แบบชาวอีสาน
ศิลปะ นันทนาการ	ร้องเพลง ลำกลอน	พิณ แคน หมอลำ หมอลำซิ่ง ทำขวัญ ทำลายกระติบ ลายผ้า
ทุนสนับสนุนจากภายนอก	จากเครือข่ายอโศกอื่นๆ มหาวิทยาลัยอุบลฯ	มูลนิธิพัฒนาอย่างยั่งยืน สสส. ธกส. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

จากการวิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาครั้งนี้ ได้ชี้ให้เห็นว่าการทำเกษตรประณีตของสมาชิกชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ซึ่งเป็นชุมชนชาวอโศกจะเน้นการจัดการความรู้ค่อนข้างมาก มีการทดลองวิจัยและเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ เหตุผลที่เป็นเช่นนี้สำหรับชาวอโศก คือ การปฏิบัติธรรม และการใช้ชีวิตรวมกลุ่มที่เรียกว่า สาธารณโภคี ที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านไม่มี และนอกจากนั้นยังเน้นการพึ่งพาตนเองเป็นหลักก่อนที่จะให้คนอื่นมาช่วย ซึ่งนับว่าเป็นจุดเด่นของชุมชนชาวอโศกในเรื่องของการปฏิบัติด้านเศรษฐกิจพอเพียง อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าการผลิตในระบบของชาวอโศกจะไม่เน้นเรื่องการขายเป็นหลัก แต่สมาชิกของชุมชน และชุมชนยังมีความต้องการเรื่องรายได้ เพื่อนำไปซื้อปัจจัยการผลิต หรือสิ่งที่มีความจำเป็นในการดำรงชีพของชาวชุมชน เนื่องจากชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงเป็นชุมชนที่จัดตั้งใหม่ ยังไม่มีความพร้อมด้านฐานอาหารและทรัพยากรที่เพียงพอ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องผลิตเพื่อการบริโภค แจก แลกและขายเพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกทั่วไป ที่มีความต้องการพืชผักปลอดสารพิษ และจากการวิเคราะห์ข้อมูลด้านรายได้ของสมาชิกชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงพบว่ามีรายได้จากการทำเกษตรประณีต เท่ากับ 18,000 บาท/คน/ปี ซึ่งเท่ากับรายได้ของกลุ่มที่ทำเกษตรประณีตแบบเหลืออยู่เหลือกิน ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน แต่ในระยะยาวการทำกษตรประณีตจะก้าวหน้าไปมากกว่านี้ เพราะมีการวิจัยอย่างสม่ำเสมอและมีการใช้ความรู้อย่างเข้มข้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามถึงแม้ชาวอโศกจะมีรายได้น้อยสมาชิกชาวอโศกก็สามารถอยู่ได้อย่างมีความสุข

เพราะไม่มีหนี้สิน อีกทั้งเป็นคนที่กินง่าย อยู่ง่าย และจ่ายน้อย ถือศีลห้า และยึดหลักปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเคร่งครัด ดังนั้นโอกาสที่จะเข้าถึงความสุขทางด้านจิตใจจึงน่าจะเข้าถึงและมีมากกว่าสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

4.7 การเปรียบเทียบการจัดการความรู้โดยรวมของกลุ่มศึกษา

จากข้อมูลที่กล่าวมาข้างต้นนับเป็นการจัดการความรู้ของแต่ละกลุ่มที่ผู้วิจัยได้ถอดบทเรียนและรวบรวมไว้เพื่อจะเป็นประโยชน์ในการศึกษา และจากการเปรียบเทียบข้อมูลการจัดการความรู้เกษตรประณีตของกลุ่มศึกษา 4 กลุ่มและกลุ่มที่เลิกทำเกษตรประณีตอีกหนึ่งกลุ่มพบว่าลักษณะของครอบครัวของกลุ่มศึกษาทั้งหมดจะมีลักษณะที่เป็นครอบครัวเดี่ยวมากกว่าครอบครัวรวม และไม่พบว่ามีครอบครัวขยายเหมือนกับวัฒนธรรมชาวอีสานที่ผ่านมา ทั้งนี้อาจจะมีผลสืบเนื่องมาจากระบบการพัฒนาตามแนวตะวันตกที่ครอบครัวส่วนใหญ่จะอยู่กันเพียงพ่อแม่ลูกตามลำพังและมีสมาชิกครัวเรือนระหว่าง 2-7 คน ส่วนใหญ่มีการศึกษาอยู่ในระดับประถม และมีระดับมัธยมปลายบ้างซึ่งเป็นส่วนน้อยและพบในกลุ่มที่ทำแบบเหลืออยู่เหลือกิน และกลุ่มที่ไม่ทำเกษตรประณีต และการเรียนต่อในระดับมัธยมปลายส่วนใหญ่จะเรียนเมื่อโตและมีครอบครัวแล้วกับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนประจำอำเภอ เพื่อเพิ่มพูนความรู้และเพื่อเพิ่มตำแหน่งทางสังคม นอกจากนั้นยังพบว่าเกษตรกรทุกกลุ่มมีที่ดินเป็นของตนเองตั้งแต่ 7-94 ไร่ ยกเว้นสมาชิกเครือข่ายชาวอโศกที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองเนื่องจากเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในสถานที่ราชการ ที่เข้ามาเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ สำหรับลักษณะของดินที่ทำเกษตรประณีตส่วนใหญ่จะเป็นดินทรายค่อนข้างจะขาดความอุดมสมบูรณ์เนื่องจากมีการใช้ประโยชน์มานานและดินไม่อุ้มน้ำ จะมีดินเหนียวบ้างในกลุ่มที่ทำเกษตรประณีตแบบเหลืออยู่เหลือกินซึ่งมีพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตอำเภอสตึกและลำปลายมาศ ดินจะมีลักษณะสีแดงซึ่งเป็นดินชุดโคราช ที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าดินทรายโดยทั่วไป โดยเฉพาะดินทรายในพื้นที่เครือข่ายของชาวอโศก ซึ่งเป็นดินทรายที่ขาดความอุดมสมบูรณ์จากธาตุอาหารพืช แต่ด้วยความพยายาม และเรียนรู้ในการปรับปรุงดินจึงทำให้เกษตรกรกลุ่มนี้มีพืชผักที่สวยงามกินตลอดทั้งปี

สำหรับวัตถุประสงค์ในการทำเกษตรประณีตนั้นพบว่าทั้ง 5 กลุ่ม ให้เหตุในทำนองกันคือทำเพื่อเลี้ยงครอบครัว ส่งต่ออาชีพให้ลูกหลานทั้ง 4 กลุ่มยกเว้นกลุ่มที่เลิกทำไปแล้ว ให้เหตุผลว่ามาทำเกษตรประณีตเพราะต้องการเรียนรู้ นอกจากนั้นยังพบว่าเครือข่ายชาวอโศกทำเกษตรประณีตเนื่องมาจากต้องการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของนักเรียน นักศึกษา อาจารย์และประชาชนทั่วไปเพื่อมาเรียนรู้การทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนั้นยังพบว่ากิจกรรมที่ทำจะเน้นทั้งพืชผักสวนครัว พืชผัก สมุนไพรและไม้ยืนต้น และเลี้ยงสัตว์ ยกเว้นกลุ่มอโศกจะไม่เลี้ยงสัตว์

และใช้แรงงานในครอบครัวที่มีอยู่ 2-6 แรงเป็นหลัก ยกเว้นกลุ่มที่เลิกทำไปแล้วจะมีการจ้างแรงงานเข้ามาเสริมบ้าง อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่าทุกระบบการผลิตจะเน้นเรื่องของการปลูกข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักให้พอกินในครอบครัวก่อน สำหรับรายได้จากการทำเกษตรประณีตพบว่ารูปแบบที่มีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีมากที่สุด คือรูปแบบยั่งยืน อยู่ระหว่าง 45,750-91,750 บาท รองลงมาได้แก่ แบบเหลืออยู่เหลือกินเครือข่ายอโศก และแบบพออยู่พอกิน (13500-38250, 18,000, และ2,000-5,300 บาท ตามลำดับ) ดังตารางที่ 21

ตารางที่ 21 สรุปเปรียบเทียบประเด็นที่เกี่ยวข้องในการทำเกษตรประณีตของกลุ่มศึกษา

สมาชิกเครือข่าย / ประเด็น	กลุ่มพออยู่พอกิน	กลุ่มเหลืออยู่เหลือกิน	กลุ่มยั่งยืน	กลุ่มคนที่เลิกทำ	เครือข่ายชาวอโศก
1.ลักษณะครอบครัว	เดี่ยว/รวม	เดี่ยว/รวม	เดี่ยว/รวม	เดี่ยว	เดี่ยว
2.การศึกษา	ไม่ได้เรียน-ม.3 ส่งลูกเรียนทุกคนจนถึงระดับปริญญาตรี	ป.4-ม.3 ส่งลูกเรียนทุกคนจนถึงระดับปริญญาตรี	จบ ป.4 ส่งลูกเรียนตั้งแต่ ม.3-ปริญญาตรี	ป. 6 ส่งลูกเรียนมัธยม	ป. 6 แต่งงาน ไม่มีลูก
3. สถานภาพทางสังคม	กรรมการหมู่บ้าน	กรรมการหมู่บ้าน สอบต. เลขานายก อบต.	กรรมการหมู่บ้าน/กองทุน	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล	กรรมการชุมชน
4.จำนวนที่ดินถือครอง (ไร่)	11-94	25-53	7-43	12	ไม่มีที่ดินของตนเอง แต่เป็นที่ดินมหาวิทยาลัย 13ไร่
5. ลักษณะของดิน	ดินทราย ดินเหนียว ดินร่วนเหนียว	ดินทราย ดินเหนียว ดินร่วนเหนียว	ดินทราย ร่วนปนทราย ร่วนเหนียว	ร่วนปนทราย	ดินทราย
6. วัตถุประสงค์การผลิต	เพื่อเลี้ยงครอบครัว เพื่อการเรียนรู้ เพื่อสร้างรายได้ส่งลูกเรียนส่งต่ออาชีพให้ลูกและเป็นตัวอย่างคนอื่น	เพื่อเลี้ยงครอบครัว เพื่อการเรียนรู้ เพื่อสร้างรายได้ส่งลูกเรียนส่งต่ออาชีพให้ลูกและเป็นตัวอย่างคนอื่น	เพื่อดำรงชีพ และสร้างรายได้ส่งลูกเรียน เพื่อส่งต่ออาชีพให้ลูก	เพื่อการบริโภคในครัวเรือน เพื่อสร้างรายได้เพื่อส่งต่ออาชีพให้ลูก	ปลูกเพื่อเป็นแหล่งอาหารสำหรับเลี้ยงสมาชิก และสร้างรายได้ให้ชุมชน ผลิตเพื่อสนับสนุนการเรียนการสอนนักศึกษา สาขาเศรษฐกิจพอเพียง

ตารางที่ 21 สรุปเปรียบเทียบประเด็นที่เกี่ยวข้องในการทำเกษตรประณีตของกลุ่มศึกษา (ต่อ)

สมาชิกเครือข่าย / ประเด็น	กลุ่มพออยู่พอกิน	กลุ่มเหลืออยู่เหลือกิน	กลุ่มยังยืน	กลุ่มคนที่เลิกทำ	เครือข่ายชาวอโศก
7.ความรู้ที่เด่น	การทำเกษตรประณีตทั้งพืช และสัตว์	ปุ๋ยอินทรีย์ ผักหวานป่า ยางนา	เกษตรประณีต เช่นการทำนา เลี้ยงหมู ปลูกผัก	การทำเกษตรผสมผสาน การเพาะเห็ดฟาง	กสิกรรมไร้สารพิษ
8.ที่มาของความรู้	บรรพบุรุษ การอบรม ดูงาน อ่านเพิ่มเติม สอบถามผู้รู้	บรรพบุรุษ การอบรม ดูงาน อ่านเพิ่มเติม สอบถามผู้รู้	บรรพบุรุษ ดูงาน อบรม เพื่อนบ้าน	บรรพบุรุษ อบรม ดูงาน อ่านเพิ่มเติม	บรรพบุรุษ อบรม ดูงาน ตามฐานของชาวอโศก อ่านเพิ่มเติม
9.พื้นที่ทำเกษตรประณีต(ไร่)	1-3	1-10	3-8	12	3
10.จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (คน)	5-7	4-6	4-6	3	2
11.จำนวนแรงงานทำเกษตร(คน) และชั่วโมงทำงาน/วัน	2/2-4/5	2/4-3/6	2/3-2/6	2 (ทำเฉพาะในฤดูกาลเป็นหลัก นอกจากนั้นก็ดูแลบ้าง)	2
12.พื้นที่ปลูกข้าว (ไร่)	4-20	8-25	4-5	10	10
13. พันธุ์ข้าวที่ปลูก	มะลิ/กข. 6	มะลิ/กข. 6/ชัยนาท/หอมปทุม	มะลิ กข. 6 และสันป่าตอง	มะลิ กข. 6	มะลิ กข. 6 เล้าแตก

ตารางที่ 21 สรุปเปรียบเทียบประเด็นที่เกี่ยวข้องในการทำเกษตรประณีตของกลุ่มศึกษา (ต่อ)

สมาชิกเครือข่าย / ประเด็น	กลุ่มพออยู่พอกิน	กลุ่มเหลืออยู่เหลือกิน	กลุ่มยั่งยืน	กลุ่มคนที่เลิกทำ	เครือข่ายชาวอโศก
14. การปลูกผัก(ชนิด/พื้นที่ปลูก(ตรม.)	พริก หอม กระเทียม มะเขือเทศ มะเขือขาว ผักกาด พริกขี้หนู โหรพา แมงลัก ข่า ตะไคร้ ผักอีเลิศ ผักแป้น ผักปรัง ผักหวานบ้าน	มะเขือเทศ พริก หอม กระเทียม มะเขือขาว ผักกาด พริกขี้หนู โหรพา แมงลัก ข่า ตะไคร้ ผักอีเลิศ ผักแป้น ผักปรัง ผักหวานบ้าน	หอม กระเทียม สะระแหน่ มะเขือ มะเขือเทศ พริก แมงลัก โหระพา ผักติ้ว ชะโอม ข่า ตะไคร้ หอมเป แตผักปรัง ผักบุ้ง	หอม กระเทียม สะระแหน่ มะเขือ มะเขือเทศ พริก แมงลัก โหระพา ผักติ้ว ชะโอม ข่า ตะไคร้	หอม พริก มะเขือ มะเขือเทศ สะระแหน่ แมงลัก โหระพา ผักติ้ว ข่า ตะไคร้ คะน้า ผักบุ้ง
15. ชนิดของพืชสมุนไพร	ผักสาบ มะระ ว่านไฟ ว่านหางจระเข้ แป๊ะตำปึง ผักหนอก บระเพ็ด ว่านง็อก ฟ้าทลายโจร	มะระผักสาบ ว่านไฟ ว่านหางจระเข้ แป๊ะตำปึง ผักหนอก บระเพ็ด ว่านง็อก ฟ้าทลายโจร	ว่านหางจระเข้ หว้านไฟ ฟ้าทลายโจร หนวดแมว	ว่านหางจระเข้ สะเดา	ผักหนอก บระเพ็ด ว่านง็อก ฟ้าทลายโจร มินท์ คาวตอง
16. ชนิดของไม้ผลที่ปลูก	กล้วย ขนุน ละมุด มะม่วง มะกรูด มะนาว ละมุด มะขาม น้อยหน่า ลำไย มะไฟ แก้วมังกร อินทผลัม มะพร้าว ฝรั่ง	กล้วย ขนุน ละมุด มะม่วง มะกรูด มะนาว ละมุด มะขาม น้อยหน่า ลำไย มะไฟ แก้วมังกร อินทผลัม มะพร้าว ฝรั่ง	กล้วย มะกอกน้ำ ขนุน มะม่วง มะกรูด มะละกอ มะนาว ละมุด น้อยหน่า แก้วมังกร มะพร้าว ฝรั่ง ชมพู่ ส้มโอ ลิ้นจี่	กล้วย ขนุน มะม่วง มะกรูด มะละกอ มะนาว น้อยหน่า แก้วมังกร มะพร้าว ฝรั่ง ชมพู่ ส้มโอ	มะพร้าว มะม่วง หม่อน มะละกอ น้อยหน่า มะนาว มะกรูด

ตารางที่ 21 สรุปเปรียบเทียบประเด็นที่เกี่ยวข้องในการทำเกษตรประณีตของกลุ่มศึกษา (ต่อ)

สมาชิกเครือข่าย / ประเด็น	กลุ่มพออยู่พอกิน	กลุ่มเหลืออยู่เหลือกิน	กลุ่มยั่งยืน	กลุ่มคนที่เลิกทำ	เครือข่ายชาวอโศก
17. ชนิดของไม้ยืนต้นที่ปลูก และจำนวนที่ปลูก (ต้น)	ยางนา ตะคียน กันเกรา แดง ประดู่ ขี้เหล็ก กระถินณรงค์(200-3,000)	ยางนา ตะคียน กันเกรา แดง ประดู่ ขี้เหล็ก กระถินณรงค์(400-1,500)	ยางนา ตะเคียนทอง สัก นุ่น สะแบง ประดู่ ขี้เหล็ก สะเดา หว้า (200-300)	ยางนา ตะเคียนทอง สัก	จามจุลี พอก ยางนา สะเดา ไผ่
18. การปลูกยางพารา (ต้น)	ปลูก 2 คน (500/460)	1 คน 100 ต้น	ปลูก 1 คน 100	ไม่ปลูก	ไม่ปลูก
19.การปลูกยูคาลิปตัส	150-12,000 ต้น	20-500 ต้น	10-20 ต้น	ไม่ปลูก	ไม่ปลูก
20. การเลี้ยงสัตว์	ไก่ไข่ ไก่บ้าน หมู โค ปลา	ไก่ไข่ ไก่บ้าน หมู โค ปลา	หมู โค ควายไก่ดำ ไก่บ้าน เป็ด	เป็ด ไก่บ้าน โค	ไม่เลี้ยง
21. การเพาะเห็ด	เห็ดขอนขาว เห็ดระโงก	เห็ดขอนขาว เห็ดระโงก	เห็ดขอนขาว	เห็ดขอนขาว	ไม่เพาะ
22.ข้อจำกัดในการทำเกษตรประณีต	ขาดไฟฟ้า และการคมนาคมไม่สะดวก ดินไม่ค่อยดี น้ำท่วมมีโรคประจำตัว (โรคหัวใจตีบ)	ขาดไฟฟ้า และการคมนาคมไม่สะดวก ดินไม่ค่อยดี น้ำท่วม	ขาดระบบไฟฟ้า น้ำไม่พอใช้ตลอดปีลูกเรียนค่าใช้จ่ายมากดินเสื่อมคุณภาพขาดความรู้การแปรรูปผลผลิต	ไม่ค่อยมีเวลา น้ำไม่พอเพียง	ไม่ใช่ที่ดินของตนเองอยู่แบบมีสัญญา แรงงานน้อย ไม่มีทุนเพียงพอ เนื่องจากอยู่ในระบบสาธารณะโภคี

ตารางที่ 21 สรุปเปรียบเทียบประเด็นที่เกี่ยวข้องในการทำเกษตรประณีตของกลุ่มศึกษา (ต่อ)

สมาชิกเครือข่าย / ประเด็น	กลุ่มพออยู่พอกิน	กลุ่มเหลืออยู่เหลือกิน	กลุ่มยั่งยืน	กลุ่มคนที่เลิกทำ	เครือข่ายชาวอโศก
23. รายได้ทั้งหมด (บาท/ไร่) (G.P)	1,361-7.620	3075-6250	0-10,462	7,667	0
24.รายได้สุทธิ (บาท/ไร่) (G.M)	-153-3,120	1978-3700	0-5,462	4,750	0
25.รายได้แปลงประณีต (บาท/ไร่)	2,667-80,00	6500-76500	2,500-18,300	0	12,000
26.รายได้สุทธิแปลงประณีต(บาท/ไร่)(G.M)	1,667-4,500	5200-44500	81,25-32,833	0	8,000
27. มูลค่าเพิ่ม/แรงงานทั้งฟาร์ม (บาท/คน)	-1,000-20,500	44500-60000	0-32,500	28,500	0
28.มูลค่าเพิ่ม/แรงงานฟาร์มประณีต(บาท/คน)	1,250-28,000	8500-26000	32,500-49,250	0	12,000
29. รายได้ทั้งฟาร์ม (บาท/คน)	14,000-32,000	77000-87500	0-68,000	46,000	0
30.รายได้ฟาร์มประณีต (บาท/คน)	2,000-5,300	13500-38250	45,750-91,750	0	18,000

จากการวิเคราะห์ข้อมูลกลุ่มศึกษาทั้ง 5 กลุ่ม พบว่ามีกลุ่มที่ทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจำนวน 4 กลุ่ม คือกลุ่มที่ทำแบบพออยู่พอกิน กลุ่มเหลืออยู่เหลือกิน กลุ่มยั่งยืน และกลุ่มเครือข่ายชาวอโศก แต่ละกลุ่มมีการจัดการความรู้ที่คล้ายคลึงกัน แต่จะมีความเข้มข้นและลักษณะของกิจกรรมที่ทำแตกต่างกันออกไป กล่าวคือเครือข่ายชาวอโศกจะมีความเข้มข้นของกิจกรรมที่มากกว่า มีความมุ่งมั่นในการที่จะเรียนรู้มากกว่า อาจจะเนื่องมาจากการปฏิบัติธรรมจึงทำให้มีจิตใจที่มั่นคง และไม่ไปมั่วสุมกับอบายมุขจึงน่าจะส่งผลต่อความสำเร็จของงานได้มากกว่า แต่การทำกิจกรรมด้านเกษตรของชาวอโศกจะมีเฉพาะกิจกรรมด้านพืชเพียงอย่างเดียว ซึ่งไม่มีความหลากหลายเหมือนกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่มีทั้งกิจกรรมด้านพืช สัตว์ ประมง อีกทั้งการบริโภคจะบริโภคเฉพาะผลิตภัณฑ์ที่มาจากพืชเพียงอย่างเดียวจึงน่าจะมีโอกาสขาดสารอาหารที่ว่าด้วยหลักโภชนาการมากกว่าเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน นอกจากนั้นกระบวนการเรียนรู้หรือการวิจัย ซึ่งเป็นหลักคิดของการทำเกษตรประณีตจะมีความแตกต่างกัน ซึ่งชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง จะเน้นและให้ความสำคัญในเรื่องของการวิจัย การเก็บข้อมูลตัวเลขเพื่อที่จะนำมาสร้างเป็นชุดความรู้ในการที่จะดำรงชีวิตให้อยู่รอดมากกว่าในส่วนของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่ผลิตในรูปแบบพออยู่พอกินและเหลืออยู่เหลือกิน

อย่างไรก็ตามจากการทำเกษตรประณีตในทุกรูปแบบทั้งที่เป็นของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และของสมาชิกเครือข่ายชาวอโศก ได้ชี้ให้เห็นว่ารายได้สุทธิหรือค่าตอบแทนที่เป็นเงินสดต่อหน่วยพื้นที่การทำค่อนข้างจะสูงเมื่อเปรียบกับการทำการเกษตรทั่วๆ ไป นั่นแสดงให้เห็นว่าการทำเกษตรประณีตน่าจะเป็นแนวทางหนึ่งในการประกอบอาชีพของเกษตรกรที่จะสามารถทำเป็นอาชีพที่นำไปสู่การหลุดพ้นจากความยากจนได้ อีกทั้งการทำเกษตรประณีตเป็นรูปแบบการทำที่ไม่ใช้สารเคมี จึงน่าจะมีผลดีต่อผู้ผลิต ผู้ที่อยู่ใกล้เคียง และผู้บริโภค และสำหรับแนวทางการทำเกษตรประณีต เกษตรกรสามารถที่จะเลือกรูปแบบการทำได้ มีทั้งแนวทางของเครือข่ายชาวอโศกที่ค่อนข้างที่จะมีความเข้มข้น และวิธีการปฏิบัติ ซึ่งหลายๆ คนอาจจะมองว่าสุดโต่งจนเกินไปไม่อาจทำตามแนวทางนี้ได้ เกษตรกรสามารถก็สามารถเลือกแนวทางของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่มีทั้งสามรูปแบบว่าท่านจะเลือกเส้นทางชีวิตอย่างไร แต่ในความเห็นของผู้วิจัยในฐานะที่ทำการศึกษา และทำเกษตรประณีตมากว่า 5 ปี จึงอยากจะเชิญชวนให้เกษตรกร และผู้สนใจได้ลองเข้ามาศึกษาและเรียนรู้การทำและพยายามไต่ระดับขึ้นมาเรื่อยๆ จนกระทั่งถึงระดับความยั่งยืนตามรูปแบบนี้และไปศึกษาเรียนรู้แนวทางการทำของชาวอโศก ดูวิธีคิด และแนวปฏิบัติแล้วนำมาผสมผสานกับของตนเอง ซึ่งจะเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่ไปสู่ทางสายกลางตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง แล้วท่านจะได้พบกับความสำเร็จในอาชีพและชีวิตครอบครัวมีความสุขอย่างยั่งยืน

บทที่ 5
สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ในบทนี้ผู้วิจัยได้กำหนดเนื้อหาการนำเสนอโดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ประกอบด้วย สรุปผลการวิจัย การอภิปรายผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ ดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาการจัดการความรู้เพื่อการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ครั้งนี้ เป็นการวิจัยภาคสนามที่ใช้ทั้งระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ดำเนินการศึกษาระหว่างปี 2550-2553 จากผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

5.1.1 ข้อมูลทั่วไปกลุ่มศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศชายมีอายุเฉลี่ย 57 ปี การศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษา ทุกคนนับถือศาสนาพุทธและเป็นเกษตรกรโดยสายเลือด ลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวเดี่ยว มีสมาชิกครัวเรือนละ 4-6 คน มีที่ดินถือครอง 1-2 แปลง เฉลี่ย 32ไร่ และทำเกษตรประณีต 0.5-10 ไร่ อาศัยแรงงานครัวเรือนเป็นหลัก มีรายได้จากเกษตรทั่วไปเฉลี่ย 119,262 บาท จากเกษตรประณีตเฉลี่ย 21,768 บาท มีรายจ่ายเฉลี่ย 105,761 บาท มีเงินออมค่าเฉลี่ย 48,859 บาท กลุ่มศึกษาทุกคนสามารถปลูกข้าวไว้บริโภคได้อย่างเพียงพอและส่วนใหญ่เน้นการพึ่งพาตนเองตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะด้านอาหารได้มีการปลูกพืชผัก ไม้ผล สมุนไพร เลี้ยงสัตว์ และเลี้ยงปลาสำหรับการบริโภค

5.1.2 รูปแบบการจัดการความรู้เกษตรประณีต ในการจัดการความรู้เพื่อการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านครั้งนี้ มีเข้าร่วมในการจัดการความรู้ 6 กลุ่ม ประกอบด้วย ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สนับสนุนงบประมาณ ผู้ช่วยปราชญ์ ผู้เรียน กลุ่มวิจัย และพันธมิตรทางวิชาการ จากการศึกษาพบว่ากลุ่มที่ความสำคัญต่อการจัดการความรู้เกษตรประณีตมากที่สุด คือ กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มผู้เรียนและกลุ่มผู้สนับสนุนงบประมาณ เนื่องจากทั้งสามกลุ่มนี้จะต้องประสานงานกันอย่างใกล้ชิดในการที่จะสร้างความรู้ขึ้นมา และจะทำให้การจัดการความรู้ประสิทธิภาพและประสิทธิผล จึงกำหนดรูปแบบการจัดการความรู้ออกเป็น 6 ขั้นตอน ซึ่งในแต่ละขั้นตอนจะมีการเชื่อมต่อกันอย่างกลมกลืนเพื่อมุ่งไปสู่การสร้างชุดความรู้สำหรับนำไปใช้ในการแก้ปัญหาการประกอบอาชีพให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืน โดยจะเริ่มจากขั้นตอน การค้นหาตนเองเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด มีเป้าหมายที่จะให้สมาชิกเครือข่ายคิดได้ คิดเป็น และกระบวนการ

ปรับเปลี่ยนวิธีคิด ขั้นตอน การสร้างแรงบันดาลใจ เป็นการเปิดโลกทัศน์ด้วยกระบวนการการสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดความรู้สึกที่อยากจะเรียนรู้ ขั้นตอน การสร้าง และแสวงหาความรู้ใหม่ เป็นกระบวนการทบทวนความรู้เดิมและผสมผสานความรู้ใหม่เพื่อให้เกิดเป็นความรู้ที่มีความเหมาะสมในการนำไปประกอบอาชีพ ขั้นตอนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นการนำความรู้ใหม่ที่ผ่านการปฏิบัติมาแล้วมาแลกเปลี่ยนเพื่อสร้างความมั่นใจและปรับปรุงความรู้ที่ถูกต้อง ขั้นตอนการประเมินผลความรู้ เป็นการประมวลผลความรู้ที่ผ่านการปฏิบัติมาแล้วว่าเป็นชุดความรู้ที่สามารถแก้ปัญหาได้จริงและสามารถนำไปเผยแพร่ได้หรือไม่ นับเป็นการสร้างความมั่นใจในชุดความรู้ที่สร้างขึ้นและขั้นตอนการจัดเก็บ และเผยแพร่ความรู้ เป็นการรวบรวมและเผยแพร่ชุดความรู้ สามารถสรุปเป็นรูปแบบการจัดการความรู้ได้ดังภาพที่ 13

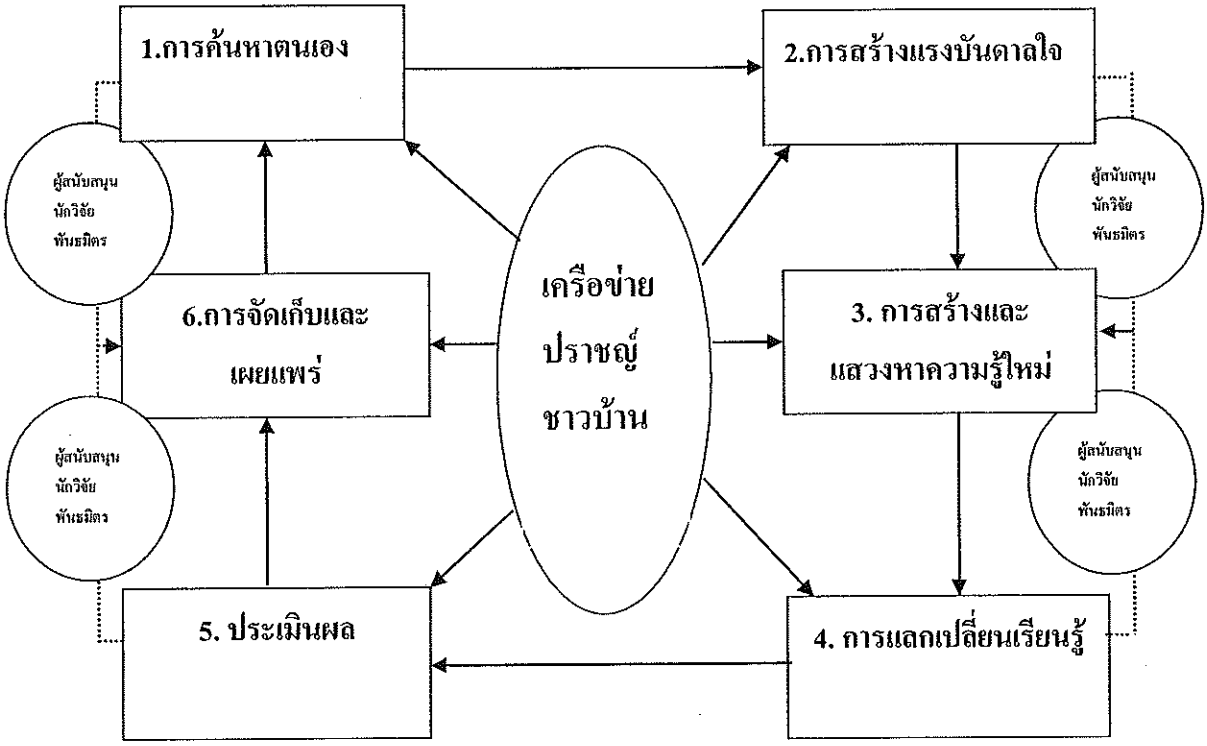

ภาพที่ 13 รูปแบบการจัดการความรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

จากรูปแบบการจัดการความรู้ของเครือข่ายดังกล่าว ได้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของสมาชิกในการที่จะสร้างและพัฒนาความรู้เรื่องของการเกษตรขึ้นมาใช้เอง จึงนับเป็นวิธีคิดที่ดีและน่าจะเป็นแบบอย่างให้กับคนในกลุ่มอาชีพอื่นๆ อันจะนำไปสู่การประกอบอาชีพที่มีความมั่นคงและยั่งยืน อย่างไรก็ตามจากความพยายามของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ได้ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการจัดการความรู้ซึ่งจัดได้ว่าเป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่ไม่หยุดนิ่ง มีกระบวนการที่สร้างแรงบันดาลใจให้

สมาชิกเครือข่ายได้คิด ได้ทำ ได้ทบทวนด้วยการแลกเปลี่ยนความรู้อยู่ตลอดเวลา อีกทั้งเป็นการกระตุ้นเตือน และเสริมกำลังใจ ซึ่งกันและกัน เนื่องจากการทำเกษตรประณีตเป็นการทำเกษตรที่สวนกระแสทุนนิยม ซึ่งจัดว่าเป็นคนกลุ่มน้อยที่ทำ ดังนั้นกระบวนการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ให้ไปสู่การยอมรับจึงต้องอาศัยกำลังใจ และความต่อเนื่องของการจัดการความรู้ เพื่อเกษตรกรจะได้ต่อสู้กับแรงเสียดทานทั้งที่เป็นเงื่อนไขที่พอเพียงและเงื่อนไขที่จำเป็น

จากการศึกษาได้ชี้ให้เห็นว่า ในขั้นตอนที่ 4 ซึ่งเป็นขั้นตอนที่จะต้องดึงเอาความรู้ที่อยู่ในตัวของเกษตรกรออกมาให้คนอื่นได้รับรู้ เป็นกระบวนการที่ดีและน่าจะนำไปประยุกต์ใช้ได้กับทุกกลุ่มอาชีพ โดยเฉพาะการดึงเอาความรู้จากเกษตรกรเป็นเรื่องที่มีความยากลำบาก ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่จะขาดทักษะในการนำเสนอ ซึ่งอาจจะเป็นผลมาจากได้เรียนน้อย ดังนั้นการที่มีคุณอำนวยการเรียนรู้ ที่มีความรอบรู้ บุคลิกดี พูดเก่ง คล่องแคล่วว่องไว ยิ้มแย้มแจ่มใส และร่าเริงเสมอ พร้อมกับมีพันธมิตรทางวิชาการเข้ามาช่วยเติมเต็ม จะทำให้การจัดการความรู้เป็นไปได้ด้วยดี มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล แต่จากการจัดการความรู้ในขั้นที่ 5 และ 6 พบว่ายังมีไม่ค่อยสมบูรณ์มากนักอาจจะเนื่องมาจาก คนทำงานส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรจึงอาจจะขาดความรอบรู้ในเรื่องของการประเมินผล และการจัดทำสื่อเผยแพร่ ถึงแม้จะมีหน่วยงานที่คอยสนับสนุนแต่ก็ขาดการประสานงานที่ดี อีกทั้งการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารชุดความรู้ต่างๆ ที่จัดรวบรวมไว้จากขั้นตอนที่ 4 ยังมีช่องทางในการเผยแพร่ที่จำกัด จึงอาจจะเป็นสาเหตุที่ทำให้การขยายตัวของการทำเกษตรประณีตเป็นไปได้ช้า ซึ่งหากเครือข่ายสามารถจัดการชุดความรู้นี้ได้น่าจะส่งผลให้การทำเกษตรประณีตมีการขยายตัวและประสบความสำเร็จมากขึ้น

อย่างไรก็ตามในกระบวนการจัดการความรู้ในระดับเกษตรกรจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เข้ามาให้การสนับสนุนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาให้กับเกษตรกรซึ่งล้วนแต่เป็นปัญหาที่ฝังรากลึกมานาน เนื่องจากเกษตรกรขาดที่พึ่งและแรงสนับสนุนในหลายๆ ด้าน ดังนั้นเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาในระยะยาวผู้วิจัยมีความเห็นว่าควรที่จะมีการจัดตั้ง ***"โรงเรียนเกษตรกร"*** ขึ้น เพื่อให้เกษตรกรได้เรียนรู้ในอาชีพโดยเฉพาะ โดยมีหน่วยงานภาครัฐให้การสนับสนุนงบประมาณ และมีการบริหารในรูปแบบของคณะกรรมการที่มาจากหลายส่วน โดยมีเกษตรกรเป็นหลัก จึงจะสามารถพัฒนาอาชีพการเกษตรของไทยให้ผ่านพ้นมหาวิกฤติ และมีความมั่นคงและยั่งยืนได้

5.1.3 การยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต การยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านครั้งนี้มีเหตุผลมาจาก 3 เงื่อนไข คือ เงื่อนไขที่พอเพียง เงื่อนไขที่จำเป็น และเงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบอื่น ดังนี้

5.1.3.1 เงื่อนไขที่พอเพียง เป็นเงื่อนไขแรกที่มีผลต่อการหันมาทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่าย เนื่องจากการทำเกษตรประณีตเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยเวลาเพื่อการวิจัย ทดลอง และการเรียนรู้ เป็นการผลิตเพื่อตนเองและครอบครัวเป็นหลักก่อน ดังนั้นในเบื้องต้นเกษตรกรจะต้องมีความเชื่อมั่นตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้เป็นผลมาจากการทำอาชีพเกษตรในช่วงเวลาที่ผ่านมา เกษตรกรไม่เคยก้าวพ้นจากความยากจนและปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำการเกษตรของตนได้เลย ดังนั้นเมื่อมีทางเลือกและมีความหวังสมาชิกจึงต้องการทดลองทำ เพื่อจะได้มีชีวิตที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตามจากข้อค้นพบครั้งนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าความเชื่อ นับเป็นปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์ที่ทำให้สมาชิกหันมายอมรับแนวคิดนี้ โดยแบ่งเป็นความเชื่อในกระบวนทัศน์ของเกษตรประณีต และความเชื่อในตัวปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งสมาชิกเครือข่ายเชื่อว่าปราชญ์ชาวบ้านผู้ซึ่งก็มีอาชีพเช่นเดียวกับตน หากแต่ใช้สติปัญญาและความรู้ที่มากกว่าในการแก้ปัญหาการดำรงชีวิตอีกทั้งเป็นคนที่มีความขยันอดทน จึงเชื่อว่าถ้าหากทำตามปราชญ์ชาวบ้านแล้วน่าจะประสบความสำเร็จในอาชีพได้ นอกจากนั้นสมาชิกเครือข่ายยังมีความเชื่อว่าหากหันมาทำเกษตรประณีตแล้วจะทำให้มีสุขภาพที่ดีขึ้นไม่มีโรคภัยเบียดเบียน เพราะเป็นการทำในระบบอินทรีย์ซึ่งไม่ใช้สารเคมีที่จะส่งผลร้ายกับตน อย่างไรก็ตามจากเงื่อนไขที่พอเพียงนี้ ยังชี้ให้เห็นว่าในการที่สมาชิกส่วนใหญ่หันมายอมรับแนวคิดนี้เนื่องจากได้เล็งเห็นความสำคัญกับการมุ่งมั่นในการที่จะพัฒนาอาชีพของตนให้ก้าวพ้นจากความยากจน จึงมีความขยัน มุ่งมั่นในการทำงาน มีการประหยัดอดออมในเงินที่หามาได้และมีความรอบคอบในการจับจ่ายใช้สอยเงินสำหรับซื้อสิ่งของที่มีความจำเป็นในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ปัจจัยนี้จึงนับได้ว่าเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเองและครอบครัวเป็นอย่างดีตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

5.1.3.2 เงื่อนไขที่จำเป็น เป็นเงื่อนไขเกี่ยวกับการจัดการความรู้อันจะนำไปสู่ความสำเร็จในอาชีพของสมาชิกเครือข่าย จากการศึกษาได้ชี้ให้เห็นว่าปัจจัยด้านการเรียนรู้และเครือข่ายนับเป็นปัจจัยแรกที่ทำให้เกิดการยอมรับตามเงื่อนไขนี้ เพราะสมาชิกได้เล็งเห็นความสำคัญของความรู้ในการที่จะแก้ปัญหาได้ และมีโอกาสได้พบปะกับเกษตรกรที่อยู่ในอาชีพเดียวกันสามารถปรึกษาหารือกันในการแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการผลิตที่เกี่ยวข้องกับดิน น้ำ พืช สัตว์ การแปรรูปและการตลาด เงื่อนไข "ความรู้" ยังเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นของเศรษฐกิจพอเพียงด้วย ดังนั้น ความต้องการที่จะทำการเกษตรด้วยเกษตรประณีตจึงมีเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นและพอเพียงด้วย โดยมีการจัดการความรู้ในฐานะเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างและหาความรู้ของเกษตรกรที่ต้องการทำเกษตรผสมผสานที่เริ่มจากเกษตรประณีตดังกล่าว นอกจากนั้นยังพบว่าปัจจัยด้านความรู้และการจัดการ ซึ่งถือเป็นเครื่องมือในการที่จะนำไปสู่การทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะความรู้ด้านการวางแผน การจัดการ

และการบัญชีซึ่งเป็นพื้นฐานในการที่จะทำให้สมาชิกได้รู้จักสถานะและตัวตนที่แท้จริงของตน อันจะนำไปสู่การวางแผนงานที่ถูกต้องในการทำงาน รวมถึงความต้องการการมีสุขภาพที่ดีและแข็งแรง เนื่องจากมีปัญหาสุขภาพอันเกิดจากการใช้สารเคมีเนื่องจากการทำเกษตรกระแสหลัก จึงเป็นแรงผลักดันให้สามารถทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จ สมาชิกในครอบครัวมีสุขภาพดีขึ้น นอกจากนั้นยังพบว่าบริบทของพื้นที่ เช่น การมีที่ดินเป็นของตนเอง ความอุดมสมบูรณ์ของแปลง การปลูกต้นไม้เพื่อสร้างบำนาญชีวิต และแปลงนาอยู่ไม่ไกลจากที่พักและมีถนนไปถึง นับเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับของสมาชิกเครือข่าย

5.1.3.3 เงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบอื่น จัดเป็นเงื่อนไขที่มีความเกี่ยวเนื่องต่อการดำเนินกิจกรรมเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่าย ซึ่งสามารถเป็นได้ทั้งปัจจัยที่เอื้อ และขัดขวางการยอมรับแนวคิดของสมาชิกเครือข่าย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมในแต่ละปัจจัยประกอบด้วยปัจจัยด้านรายได้ รายจ่าย และการตลาด นับเป็นความสมดุลในด้านเศรษฐกิจของครอบครัวที่สมาชิกเครือข่ายจะต้องบริหารจัดการให้ได้ กล่าวคือ เมื่อสมาชิกผลิตสินค้าออกมาแล้วมีเหลืออยู่เหลือกินสมาชิกจะต้องบริหารการตลาดให้ได้ เพื่อให้มีเงินทุนเข้ามาในการจัดกับปัจจัยการผลิตอื่นได้อย่างเพียงพอสำหรับสิ่งที่มีความจำเป็นต้องใช้ ดังนั้นถ้าหากสมาชิกเครือข่ายไม่สามารถจัดการได้ จึงเป็นอุปสรรคในการทำงานซึ่งอาจจะนำไปสู่ความท้อแท้ในการที่จะต่อสู้เพื่อความสำเร็จต่อไป นอกจากนั้นความสัมพันธ์ของบุคลในครอบครัวยังจัดได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การยอมรับ เพราะถ้าหากคนในครอบครัวได้มองไปที่เป้าหมายเดียวกันก็จะทำให้เกิดความสามัคคีในการทำงานและมีแรงงานที่เพียงพอต่อการทำเกษตรประณีต อย่างไรก็ตามแปลงเกษตรประณีตที่มีระบบไฟฟ้าใช้จะจัดว่าเป็นเป็นปัจจัยเอื้อที่จะทำให้เกิดการยอมรับเกษตรประณีตมากขึ้น เนื่องจากจะมีความสะดวกในการนำน้ำขึ้นมาใช้เพื่อการทำเกษตรประณีต

จากเงื่อนไขหลัก 3 ประการในการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน นับเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญและครอบคลุม เนื่องจากจากการศึกษาการยอมรับแนวคิดของเกษตรกรที่ทำการเกษตรซึ่งมีลักษณะที่คล้ายกัน เช่น เกษตรกรรมยั่งยืน เกษตรผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ มีความสอดคล้องกัน ดังนั้นจึงส่งผลให้งานวิจัยนี้เข้าใกล้กับความจริงมากที่สุด เนื่องจากผู้วิจัยได้ใช้เวลาอยู่ในพื้นที่กว่า 3 ปีเต็ม จึงเสมือนหนึ่งในผู้ถูกศึกษาและนักวิจัยในเวลาเดียวกัน ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงน่าจะเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการที่จะขับเคลื่อนกระบวนการจัดการความรู้ในระดับชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

5.1.4 รูปแบบการทำเกษตรประณีต จากการจัดการความรู้เกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ได้ชี้ให้เห็นว่าในกระบวนการจัดการความรู้ของสมาชิก โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ความสุขแห่งชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้น การทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกเครือข่ายจึงจำแนกเป็น 3 รูปแบบ คือ

5.1.4.1 แบบพออยู่พอกิน เป็นการผลิตที่ตั้งอยู่บนฐานความพอเพียง คือ เน้นผลิตเพื่อการบริโภคของคนในครอบครัว ไม่เน้นเพื่อขายเมื่อมีคนมาซื้อถึงแปลงจึงจะขายและทำไปเรื่อยๆ เพื่อให้มีอยู่มีกินตามแนวคิดของเกษตรประณีตมีกิจกรรมที่หลากหลายทั้งพืชและสัตว์ และแสวงหาความรู้อยู่ตลอดเวลาโดยการเข้าร่วมแลกเปลี่ยนความรู้กับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

5.1.4.2 แบบเหลืออยู่เหลือกิน เป็นรูปแบบที่ผลิตอยู่บนฐานของความรู้ มีความรู้เกี่ยวกับการผลิตและมีความมั่นใจในความรู้ที่มีอยู่มากขึ้น เน้นการผลิตที่หลากหลายตามการใช้ประโยชน์ในครอบครัวเป็นหลัก และมีการผลิตที่เพิ่มขึ้นมากกว่ากลุ่มแรกและนำไปขายในชุมชน ตลาดนัดชุมชนและหมู่บ้านใกล้เคียง เพื่อจะได้มีรายได้มีรายได้มาจุนเจือครอบครัวมากขึ้น การผลิตในรูปแบบนี้สมาชิกส่วนใหญ่จะมีข้อจำกัดในเรื่องของน้ำที่ใช้ในการผลิตและสภาวะการตลาด เนื่องจากขาดความรู้เรื่องการจัดการการตลาด จึงไม่กล้าที่จะขยายพื้นที่การผลิตมากเกินกำลัง

5.1.4.3 แบบยั่งยืน เป็นรูปแบบที่ผลิตอยู่บนฐานของความรู้เช่นเดียวกับรูปแบบที่ 1 และ 2 เมื่อสมาชิกมีความรู้จึงเกิดความมั่นใจ จึงมีการขยายพื้นที่การผลิตเพิ่มมากขึ้นทั้งชนิด และกิจกรรมที่ดำเนินการ สมาชิกมีความพร้อมด้านปัจจัยการผลิต และในรูปแบบการผลิตนี้และยึดหลักการผลิตให้มีความหลากหลายตามความต้องการกินและใช้ของตนเอง ครอบครัว และชุมชน และกระจายความเสี่ยงในเรื่องของราคา อีกทั้งมีความพยายามในการที่จะสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ให้มากขึ้น

จากทั้งสามรูปแบบได้ชี้ให้เห็นถึงระดับของความรู้ และความพร้อมด้านปัจจัยการผลิตของสมาชิก อันจะนำไปสู่รูปแบบที่เป็นประโยชน์ในการขยายผลต่อไป อย่างไรก็ตามจากข้อมูลยังพบว่า สมาชิกเครือข่ายที่ทำเกษตรประณีตทั้ง 3 แบบสามารถพึ่งตนเองได้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และหากพิจารณาในเรื่องรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตจากการทำเกษตรประณีต พบว่ารูปที่สามมีรายได้มากที่สุด รองลงมาคือรูปแบบที่ 2 และรูปแบบที่ 1 (คิดเป็น 45,750-91,750, 13,500-38,250 และ2,000-5,300 บาท/คน/ปี ตามลำดับ)

5.2 อภิปรายผล

"การจัดการความรู้เพื่อการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน" เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและมีประโยชน์ร่วมรวม 6 กลุ่ม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหาและพัฒนาการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของตนเอง โดยมีความมุ่งหวังที่จะให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีสุขภาวะที่ดีและก่อให้เกิดความสุข และจากการดำเนินงานพบว่า กลุ่มที่ความสำคัญและมีอิทธิพลมากในการจัดการเรียนรู้มี 3 กลุ่มคือ กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มผู้เรียนและกลุ่มผู้สนับสนุนงบประมาณ โดยเฉพาะกลุ่มสุดท้ายจะมีผลอย่างยิ่งต่อกระบวนการจัดการเรียนรู้ กล่าวคือ ในกระบวนการขับเคลื่อนเครือข่ายจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องใช้งบประมาณในการดำเนินกิจกรรม และค่าใช้จ่ายอื่นๆ ดังจะเห็นได้จากการถอนตัวเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ของครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ อันเนื่องมาจากขาดงบประมาณ หรือค่าดำเนินการในกิจกรรมน้อยเกินไป หรือบางครั้งไม่พอเพียง จนทำให้ไม่มีพลังในการขับเคลื่อน และต่อมาจึงไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ดังกล่าว แต่ถึงอย่างไรก็ตามเครือข่ายก็สามารถดำเนินการจัดการความรู้ไปได้ เพราะมีอาจารย์ไพรัตน์ ชื่นศรี ซึ่งเคยเป็นผู้ช่วยนักวิจัยฐานการเรียนรู้ของครูบาสุทธินันท์ มาก่อนในช่วงเริ่มต้นได้รับแต่งตั้งให้เป็นปราชญ์ชาวบ้านตั้งแต่ปี 2552 จากนั้นจึงได้เข้ามาร่วมขับเคลื่อนการจัดการความรู้ต่อจากครูบาสุทธินันท์ทำให้สมาชิกเครือข่ายมีกำลังใจในการที่จะจัดการความรู้เพิ่มขึ้น

จากประเด็นดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่า งบประมาณเป็นเรื่องที่จำเป็นที่จะใช้ในกระบวนการจัดการความรู้และงบประมาณทำให้เครือข่ายทำงานได้ง่ายและสะดวกขึ้น ซึ่งผู้วิจัยในฐานะที่เป็นนักพัฒนามีความเห็นที่สอดคล้องกับความจำเป็นของการมีงบประมาณ แต่ไม่เห็นด้วยกับการเอางบประมาณเป็นตัวตั้งในการทำงาน การมีงบประมาณที่เหมาะสมเป็นสิ่งที่ดีและก่อให้เกิดประประสิทธิภาพของงาน ดังเช่นโครงการที่เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์หรือการจัดการความรู้ในลักษณะนี้ งบประมาณควรมีให้สำหรับกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้สามารถจัดการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม แต่ไม่สมควรอย่างยิ่งที่จะต้องจ่ายค่าตอบแทนการเข้าร่วมเรียนรู้และของแจกอื่นๆ เพราะจะทำให้ได้คนที่ไม่ใช่คนที่สนใจเรียนรู้จริงเข้าร่วม แต่มุ่งหวังค่าตอบแทนหรือของแจกเป็นส่วนใหญ่ สุดท้ายเมื่อโครงสิ้นสุดโครงการหรือเงินหมดกิจกรรมก็จะจบไปด้วยเสมือนความล้มเหลวที่เกิดขึ้นในอดีต ดังนั้นการมีงบประมาณที่เหมาะสมต่อกิจกรรมที่จำเป็น จะส่งผลให้การทำงานประสบความสำเร็จได้ และจากการศึกษาการจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง สามารถอภิปรายผลได้ตามข้อค้นพบ ดังนี้

5.2.1 รูปแบบการจัดการความรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

จากรูปแบบการจัดการความรู้เกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านครั้งนี้ พบว่ามีกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เน้นความรู้ที่ฝังลึกที่อยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) ตามแนวทางของ Polanyi (1966) ที่มองว่าความรู้ในตัวคนนั้นมีมากมาย บางครั้งไม่สามารถที่จะสื่อออกมาในรูปของความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge)ได้ทั้งหมด ดังคำกล่าวที่ว่า "...We can know more than we can tell..." "...เราสามารถรู้ได้มากกว่าที่เราจะสามารถบอกออกมาได้..." ทั้งในส่วนของผู้เรียน และผู้ให้ความรู้ (ปราชญ์ชาวบ้าน) ได้เน้นกระบวนการสร้างแรงจูงใจให้เกิดการเรียนรู้ และจากการศึกษาพบว่ารูปแบบของการจัดการความรู้ในครั้งนี้แบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอน ดังที่กล่าวไว้ในข้อสรุป และจาก 4 ใน 6 ขั้นตอนได้ให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับกระบวนการสร้างแรงจูงใจเพื่อให้สมาชิกเครือข่ายได้ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ หรือแนวคิดการทำเกษตรแบบเคมี หรือแนวคิดแบบเดิมๆ ให้หันมาทำแบบอินทรีย์โดยเน้นการทดลอง วิจัย และจดบันทึก จากนั้นจึงตัดสินในในการที่จะขยายพื้นที่เพิ่มเติม นับว่าเป็นความพยายามอย่างยิ่งของเครือข่ายที่พยายามกระตุ้นและผลักดันเพื่อให้สมาชิกได้เกิดการเรียนรู้ อันจะนำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพของตนได้ ซึ่งจากแนวทางดังกล่าวผู้วิจัยเห็นว่าเป็นกระบวนการที่ดีและมีความเหมาะสมกับบริบทของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Nonaka และ Takeuchi (1995) และ Marquardt (2002) ที่มองว่าการจัดการความรู้เป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อกระบวนการสร้างความรู้ และการนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนางาน โดยเฉพาะงานของ Nonaka และ Takeuchi (1995) ที่ให้ความสำคัญที่ความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน และความรู้ที่ชัดแจ้งซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนางาน และการสร้างอาชีพที่มั่นคงต่อไป แสดงให้เห็นว่าการจัดการความรู้เป็นเรื่องที่จำเป็นในทุกกลุ่มอาชีพ ดังนั้นหากสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านต้องการที่จะประสบความสำเร็จในอาชีพจะต้องหมั่นเรียนรู้ และพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา และในขณะเดียวกันเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจะต้องปรับทิศทางในการจัดการความรู้โดยเฉพาะในขั้นตอนการประเมินผล และการเผยแพร่ข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่ายังเป็นจุดอ่อนที่จะต้องเร่งปรับกระบวนยุทธ์ในการทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ไม่เช่นนั้นสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านก็อาจจะลดลงมากกว่าเดิมเนื่องจากไม่มีสมาชิกใหม่เพิ่ม ในขณะเดียวกันสมาชิกเก่าก็นับวันจะมีอายุที่มากขึ้นเรื่อยๆ และเริ่มหมดกำลังทำต่อไป หรืออาจจะขยายไปได้ช้ากว่าที่ควรจะเป็น โดยอาจจะหาคณะทำงานหรือหน่วยงานที่มีความรู้ความชำนาญด้านการประเมินผล และการจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ให้มากขึ้นกว่าเดิม

นอกจากนั้นการจัดการความรู้ครั้งนี้ยังได้สอดคล้องกับคำกล่าวของพ่อมหาอยู่ สุนทรธัย (2549) ปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานด้านเกษตรผสมผสานที่ว่าการจัดการความรู้นั้นเป็นเรื่องที่สำคัญและการผลิตเพื่อพึ่งตนเองนั้นจะทำให้มีความสุขและยั่งยืน และสอดคล้องกับรายงานการ

วิจัยของ นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร (2547) ที่พบว่าในภาคการเกษตรนั้นจะเน้นการผลิตแบบพึ่งพาตนเองทำการผลิตที่มีความหลากหลาย เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว และเน้นการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของเกษตรกร โดยให้มีรายได้จากการจำหน่ายสินค้า หรือผลผลิต รวมถึงการมีอาหารเพื่อบริโภคที่เพียงพอของครอบครัว ซึ่งจะทำให้ลดค่าใช้จ่ายด้านอาหาร การลดรายจ่ายด้านการผลิต และการออมในรูปของความรู้ และความสามารถในการแสวงหาความรู้ด้วย ควบคู่กันไป ซึ่งล้วนแต่เป็นหลักการที่มีตรงกันกับการจัดการความรู้เกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านตลอดทั้งในเรื่องของรูปแบบการจัดการความรู้ซึ่งจะมีการแบ่งเป็นขั้นตอนเพื่อให้สะดวกในการจำแนกและการปฏิบัติ ซึ่งในการจัดการความรู้เกษตรประณีตครั้งนี้แบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอน ซึ่งมีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ และกิจกรรม ที่ดำเนินการ ซึ่งจะมีความแตกต่างไปจากการจัดการความรู้ของนักวิชาการหลายท่าน เช่น กานต์สุดา มาฆะศิรานนท์ (2546) ได้ศึกษาเรื่องการนำเสนอระบบการจัดการความรู้สำหรับองค์กรภาคเอกชน โดยแบ่งออกเป็น 8 องค์ประกอบ ในขณะที่ฉลาด จันทรสมบัติ (2550) ได้ทำการศึกษาการพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้องค์กรชุมชน อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม พบว่ารูปแบบการจัดการความรู้องค์กรชุมชนที่พัฒนาประกอบด้วย 18 ขั้นตอน ซึ่งก็ต่างจากบุญดี บุญญากิจ และคณะ (2547) และ Marquardt (2002) ได้แบ่งการจัดการความรู้ที่มีประสิทธิผลออกเป็น 7 ขั้นตอน พจนา เอื้องไพบูลย์ (2546) ได้จำแนกรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนที่นำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ออกเป็น 8 ขั้นตอน นับว่ามีความแตกต่างกันค่อนข้างจะมาก จากข้อค้นพบดังกล่าวผู้วิจัยจึงมีความมั่นใจมากขึ้นว่า ในกระบวนการจัดการความรู้นั้น ขั้นตอน หรือวิธีการในการเรียนรู้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการดำเนินกิจกรรม ซึ่งผู้วิจัยจะต้องกำหนดและวางแผนงานไว้ล่วงหน้าและแผนที่กำหนดขึ้นมานั้นต้องมีความยืดหยุ่น หากเกิดสถานการณ์ที่ตึงเครียด หรือเกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดขึ้น แผนนั้นสามารถที่จะยืดหยุ่นและปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้ทุกเมื่อ จึงจะส่งผลให้การทำงานกับชุมชน เครือข่ายประสบความสำเร็จ ดังจะเห็นได้จากการทำงานของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านซึ่งจะมีกลยุทธ์ และแนวทางในการทำงานที่เป็นอิสระ มีความเป็นธรรมชาติและมีความยืดหยุ่นสูง จึงได้ข้อค้นพบของรูปแบบการจัดการความรู้ที่แบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอน ดังกล่าวข้างต้นนับว่าเป็นรูปแบบที่มีความเหมาะสมกับรูปแบบและกิจกรรม ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่า ทุกเรื่องที่กล่าวมาจะมีความสอดคล้องกันในเรื่องของการจัดการความรู้ ถึงแม้จะเป็นการแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน หรือสูงสุด 18 ขั้นตอนหรือกิจกรรมก็ตาม ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดี บนความหลากหลายของการเรียนรู้ ทั้งนี้น่าจะเป็นการให้รายละเอียดของแต่ละกิจกรรมในการจัดการความรู้ ตามบริบทของงาน องค์กรหรือชุมชน เพื่อที่จะสื่อให้กับกลุ่มการเรียนรู้ และผู้ที่จะนำเอาผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ได้มีความเข้าใจง่ายยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษางานวิจัยของนักวิชาการท่านอื่นแล้วพบว่า รูปแบบการจัดการความรู้เกษตรประณีตครั้งนี้ มีส่วนที่น่าจะเป็นผลต่าง หรือข้อค้นพบที่เป็นประโยชน์ในการที่จะนำไปพัฒนาอาชีพการเกษตรให้เกิดความยั่งยืนอยู่ 3 ประเด็น คือ 1) การสร้างแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ นับว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่ง เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่สิ้นหวังในชีวิต เนื่องจากล้มเหลวจากการทำอาชีพเกษตร เมื่อเข้าร่วมโครงการได้มีการสร้างขวัญและกำลังใจจากผู้รู้ ในการที่จะต่อสู้กับชีวิตในระดับเกษตรกร จะทำให้เห็นช่องทางในการที่จะเดินหน้าสำหรับการประกอบอาชีพ ในการที่ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ 2) กระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้อย่างต่อเนื่อง นับเป็นจุดเด่นที่จะทำให้ได้ชุดความรู้ที่ถูกต้อง และรวดเร็ว เนื่องจากมีแต่ผู้รู้ร่วมกันเรียนและแยกกันทำจะได้เรียนรู้ที่หลากหลายอีกทั้งในกระบวนการเรียนรู้หากมีคุณอำนวย (Facilitator) ที่เก่งจะทำให้การเรียนรู้ที่สนุกและได้ความรู้ที่มากและหลากหลาย อีกทั้งหากมีการทำอย่างต่อเนื่องจะเป็นการเสริมกำลังใจ และแก้ปัญหาการทำงานร่วมกันอันจะนำไปสู่เครือข่ายการเรียนรู้ที่เข้มแข็งและเพิ่มขยายในวงกว้างมากขึ้น 3) แนวทางการสร้างบำนาญชีวิตให้กับเกษตรกร เพราะเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่ต้องใช้พลังงานและแรงงานค่อนข้างมากในการทำจึงจะเกิดมรรคผล และรายได้ และเมื่อเกษตรกรอายุมากแล้ว ไม่สามารถทำการเกษตรต่อไปได้ (ปลดเกษียณจากอาชีพเกษตรกรรรม) จะมีรายได้จากแหล่งใด จากงานวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงคำตอบแล้วว่าเกษตรกรสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่ยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตทุกคนจะมีรายได้จากการขายไม้ยืนต้นที่ปลูกไว้แล้วทุกครัวเรือน ดังนั้นจึงไม่ต้องกังวลเรื่องรายได้อีกต่อไป และในช่วงระหว่างที่ต้นไม้ยังมีชีวิตอยู่ เกษตรกรสามารถใช้ประโยชน์ในการเพาะเห็ดพื้นบ้าน เช่น เห็ดละโงก เห็ดเผาะ เห็ดผึ้ง ปลูกผักพื้นบ้าน และสมุนไพรร่วมไปด้วย เพื่อเป็นแหล่งอาหารและรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว จึงถือได้ว่าเป็นการสร้างฐานทรัพยากรที่ส่งผลให้เกษตรกรเป็นคนแก่ที่มีคุณภาพ นับเป็นการพึ่งพาตนเองและปฏิบัติตนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง

5.2.2 การยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต

จากการวิจัยพบว่า เงื่อนไขที่นำไปสู่การยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านพบว่ามีสามเงื่อนไขที่ประกอบด้วย เงื่อนไขที่พอเพียง เงื่อนไขที่จำเป็น และเงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบอื่น ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 12 ปัจจัยย่อย ดังผลการวิจัยที่ปรากฏแล้วนั้น จากผลการวิจัยดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการยอมรับที่สอดคล้องกับ McGuire (1969) และ Roger (1971) ที่เคยกล่าวไว้ว่าวิธีการที่ใช้ในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติอันจะนำไปสู่การยอมรับของบุคคลอาจทำได้จาก 1) การให้คำแนะนำโดยการให้บุคคลอื่น 2) การให้ทำตามโดยอาจจะเลียนแบบบุคคลที่มีอิทธิพลต่อตน 3) การอภิปรายกลุ่มโดยการให้สมาชิกในกลุ่มได้เสนอแนะความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ และ4) การใช้สารชักจูงโดยการส่ง

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษางานวิจัยของนักวิชาการท่านอื่นแล้วพบว่า รูปแบบการจัดการความรู้เกษตรประณีตครั้งนี้ มีส่วนที่น่าจะเป็นผลต่าง หรือข้อค้นพบที่เป็นประโยชน์ในการที่จะนำไปพัฒนาอาชีพการเกษตรให้เกิดความยั่งยืนอยู่ 3 ประเด็น คือ 1) การสร้างแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ นับว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่ง เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่สิ้นหวังในชีวิต เนื่องจากล้มเหลวจากการทำอาชีพเกษตร เมื่อเข้าร่วมโครงการได้มีการสร้างขวัญและกำลังใจจากผู้รู้ ในการที่จะต่อสู้กับชีวิตในระดับเกษตรกร จะทำให้เห็นช่องทางในการที่จะเดินหน้าสำหรับการประกอบอาชีพ ในการที่ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ 2) กระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้อย่างต่อเนื่อง นับเป็นจุดเด่นที่จะทำให้ได้ชุดความรู้ที่ถูกต้อง และรวดเร็ว เนื่องจากมีแต่ผู้รู้ร่วมกันเรียนและแยกกันทำจะได้เรียนรู้ที่หลากหลายอีกทั้งในกระบวนการเรียนรู้หากมีคุณอำนวย (Facilitator) ที่เก่งจะทำให้การเรียนรู้ที่สนุกและได้ความรู้ที่มากและหลากหลาย อีกทั้งหากมีการทำอย่างต่อเนื่องจะเป็นการเสริมกำลังใจ และแก้ปัญหาการทำงานร่วมกันอันจะนำไปสู่เครือข่ายการเรียนรู้ที่เข้มแข็งและเพิ่มขยายในวงกว้างมากขึ้น 3) แนวทางการสร้างบำนาญชีวิตให้กับเกษตรกร เพราะเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่ต้องใช้พลังงานและแรงงานค่อนข้างมากในการทำจึงจะเกิดมรรคผล และรายได้ และเมื่อเกษตรกรอายุมากแล้ว ไม่สามารถทำการเกษตรต่อไปได้ (ปลดเกษียณจากอาชีพเกษตรกรรรม) จะมีรายได้จากแหล่งใด จากงานวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงคำตอบแล้วว่าเกษตรกรสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่ยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตทุกคนจะมีรายได้จากการขายไม้ยืนต้นที่ปลูกไว้แล้วทุกครัวเรือน ดังนั้นจึงไม่ต้องกังวลเรื่องรายได้อีกต่อไป และในช่วงระหว่างที่ต้นไม้ยังมีชีวิตอยู่ เกษตรกรสามารถใช้ประโยชน์ในการเพาะเห็ดพื้นบ้าน เช่น เห็ดละโงก เห็ดเผาะ เห็ดผึ้ง ปลูกผักพื้นบ้าน และสมุนไพรร่วมไปด้วย เพื่อเป็นแหล่งอาหารและรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว จึงถือได้ว่าเป็นการสร้างฐานทรัพยากรที่ส่งผลให้เกษตรกรเป็นคนแก่ที่มีคุณภาพ นับเป็นการพึ่งพาตนเองและปฏิบัติตนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง

5.2.2 การยอมรับแนวคิดเกษตรประณีต

จากการวิจัยพบว่า เงื่อนไขที่นำไปสู่การยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านพบว่ามีสามเงื่อนไขที่ประกอบด้วย เงื่อนไขที่พอเพียง เงื่อนไขที่จำเป็น และเงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบอื่น ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 12 ปัจจัยย่อย ดังผลการวิจัยที่ปรากฏแล้วนั้น จากผลการวิจัยดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการยอมรับที่สอดคล้องกับ McGuire (1969) และ Roger (1971) ที่เคยกล่าวไว้ว่าวิธีการที่ใช้ในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติอันจะนำไปสู่การยอมรับของบุคคลอาจทำได้จาก 1) การให้คำแนะนำโดยการให้บุคคลอื่น 2) การให้ทำตามโดยอาจจะเลียนแบบบุคคลที่มีอิทธิพลต่อตน 3) การอภิปรายกลุ่มโดยการให้สมาชิกในกลุ่มได้เสนอแนะความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ และ4) การใช้สารชักจูงโดยการส่ง

สารสื่อประเภทต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่ากระบวนการยอมรับของคน ถึงแม้จะอยู่กันคนละประเทศและพื้นที่ก็ไม่ได้ต่างกันมากนักสำหรับการทำให้คนยอมรับ นอกจากนั้นนันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร (2547) ยังได้กล่าวถึงประเด็นการยอมรับนี้ว่าในการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของเกษตรกรในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนนั้นนับเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะการทำเกษตรกรรมยั่งยืนมิได้เป็นเฉพาะเรื่องการเปลี่ยนวิธีการผลิต หรือเป็นเรื่องทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่เกษตรกรรมยั่งยืนเป็นเรื่องของการทวนกระแสหลัก และทวนกระแสบริโภคนิยม เกษตรกรจึงต้องเปลี่ยนความเชื่อและกระบวนคิดตลอดจนความพึงพอใจถึงระดับจิตวิญญาณ เกษตรกรจึงจะยืนหยัดอยู่อย่างทวนกระแสได้ กระบวนทัศน์จะเกิดการปรับเปลี่ยนได้ด้วยการเรียนรู้และปฏิบัติ กระบวนทัศน์จะไม่เปลี่ยนด้วยความเชื่อ และการรู้เพียงอย่างเดียวแต่ต้องมีการกระทำด้วย ซึ่งก็มีลักษณะที่คล้ายกับงานวิจัยนี้อยู่บ้างอาจจะเนื่องมาจากเป็นงานด้านการเกษตรเหมือนกัน อีกทั้งพื้นที่ที่ทำจะมีบริบทและกิจกรรมที่ทำมีความคล้ายคลึงกัน นอกจากนั้นจากผลการวิจัยยังพบว่าสาเหตุที่ไม่ยอมรับแนวคิดของสมาชิกนั้นเป็นการเดินตามการทำเกษตรสมัยใหม่ เนื่องจากเกษตรกรที่ร่วมโครงการส่วนหนึ่งมีความจำเป็นต้องใช้เงินเพื่อส่งลูกเรียน และมีหนี้สินผูกพันจำนวนมากเป็นเบื้องต้นอยู่แล้ว จึงมีความจำเป็น ต้องหาเงินให้ได้เดือนละนับหมื่นบาทถึงจะครอบคลุมและเพียงพอกับรายจ่าย ดังนั้นหากการที่สมาชิกจะหันมาทำเกษตรประณีต สมาชิกเครือข่ายมีความเห็นว่ารายได้ที่เกิดขึ้นจากการทำเกษตรประณีตนั้นไม่เพียงพอกับรายจ่าย จึงต้องออกไปทำงานนอกบ้านหรือไปประกอบอาชีพอื่นเช่นเดียวกับรัตนา โตสกุล และคณะ (2549) ที่ได้รายงานไว้ในหนังสือ *"เดินทีละก้าว กินข้าวทีละคำ"* จากประเด็นนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าในการที่จะเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขการยอมรับของสมาชิกเครือข่ายให้เกิดการยอมรับนั้น จะต้องพิจารณาถึงบริบทซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานของการดำเนินชีวิตประจำวันด้วย โดยเฉพาะในแง่ของเศรษฐกิจที่เป็นปัจจัยสำคัญของการดำเนินชีวิตตามยุคของโลกาภิวัฒน์ ซึ่งอาจจะมองตรงข้ามกันกับรายงานวิจัยของกนิฏฐา กาญจนรังษีนนท์ และคณะ (2554) ที่ว่าการดำเนินตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงนั้นกลุ่มศึกษาจะพูดถึงเฉพาะเรื่องรายจ่าย ลดการใช้จ่ายมากกว่าการพูดถึงเรื่องรายได้ และในขณะที่พูดถึงเรื่องรายได้ก็จะไม่คำนึงถึงเรื่องกำไรสูงสุด แต่จะเน้นในเรื่องของการพึ่งตนเอง การแบ่งปัน การช่วยเหลือกัน ซึ่งในประเด็นนี้ผู้วิจัยมองว่าเป็นเรื่องของอุดมการณ์ หรือในอุดมคติ ซึ่งคนที่จะไม่มองเรื่องรายได้เป็นหลักนั้นส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มคนที่ไม่มีภาระแล้วหรือกลุ่มอโศก จึงจะสามารถดำเนินชีวิตได้ในลักษณะนี้ได้

อย่างไรก็ตามหากจะพิจารณาถึงเงื่อนไขการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเป็นรายเงื่อนไขพบว่าในด้านเงื่อนที่พอเพียง ซึ่งพบว่าส่วนใหญ่จะเป็นปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการยอมรับแนวคิดเนื่องจากเป็นแนวคิดที่ว่าด้วยการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก สมาชิกมีความขยันอดทน และมีการประหยัดอดออมเพื่อสร้างหลักประกันตามแนวทางเศรษฐกิจ

พอเพียง ซึ่งสอดคล้องกับอภิชัย พันธเสน (2554) และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2552) ที่ชี้ให้เห็นว่าการที่บุคคลหรือกลุ่มคนยอมรับในสิ่งใหม่ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์ในบุคลิกภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทัศนคติ และค่านิยมของบุคคล หรือกลุ่มคนในสังคม ปกติแล้วการยอมรับสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นนั้นมักจะมาจากการค้นพบ การที่ชาวบ้านได้ค้นพบพืชผลทางการเกษตรสมัยใหม่ทำให้ชาวบ้านได้เปลี่ยนอาชีพ หรือมีรายได้มากกว่าเดิม หรือการคิดค้นประดิษฐ์ การที่มีผู้คิดค้นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ขึ้น มีประโยชน์ต่อชุมชน และจากงานวิจัยของ Rogers & Shoemaker (1971) พบว่า "การยอมรับเทคโนโลยีการเกษตร เป็นกระบวนการทางจิตใจของเกษตรกรแต่ละคนที่เริ่มตั้งแต่การรับรู้ข่าวสารด้านเทคโนโลยีไปจนถึงการยอมรับเทคโนโลยีอย่างเปิดเผย ดังนั้นผลการศึกษาดังกล่าวจึงมีความสอดคล้องกัน อันเป็นการเน้นย้ำและชี้ให้เห็นความสำคัญในการที่จะนำไปใช้ในการพัฒนา ต่อไปในอนาคต

เงื่อนไขที่จำเป็น เป็นเงื่อนไขที่มีความสำคัญต่อการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตค่อนข้างมาก โดยเริ่มตั้งแต่ปัจจัยด้านเครือข่ายและการเรียนรู้ ความรู้และการจัดการ สุขภาพ และปัจจัยด้านบริบทของพื้นที่ เพราะตามแนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับการทดลอง การเรียนรู้ เพราะ "ความรู้เป็นกระบวนการอันเป็นพลวัตของมนุษย์ในการที่จะให้เหตุผลกับความเชื่อของตนเองต่อสิ่งที่เรียกว่าความจริง" Nonaka and Takeuchi (1995) ซึ่งสอดคล้องกับนิคม ไชยวรรณ (2542) ที่กล่าวถึงเงื่อนไขที่มีผลต่อการขยายตัวของเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ว่า เงื่อนไขที่มีความสำคัญมากคือเงื่อนไขเรื่องน้ำ รองลงมาได้แก่เงื่อนไขเรื่องดิน เช่นเดียวกันกับวนิดา สุจริตธุรการ และจิตผกา ธนปัญญารัชวงศ์ (2553) ได้อธิบายถึงปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการผลิตและการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ของเกษตรกรในเขตอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ว่าปัจจัยส่วนบุคคล เศรษฐกิจ การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และความน่าเชื่อถือของแหล่งข่าวสารนั้นมีผลต่อการยอมรับของเกษตรกรในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับเทคโนโลยีการเกษตร ของเกรียงศักดิ์ ปัทมเรขา (2528) ซึ่งพบว่า สภาพทางเศรษฐกิจ เช่น รายได้ ขนาดพื้นที่ถือครอง ความพร้อมของเทคโนโลยีและการใช้สินเชื่อการผลิต เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และสภาพทางภูมิศาสตร์ เช่น ทำเลที่ตั้ง ความอุดมสมบูรณ์ของดินปริมาณน้ำฝนหรือการชลประทาน และความแห้งแล้ง นั่นแสดงให้เห็นว่าเงื่อนไขทางเศรษฐกิจจึงนับได้ว่าเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจยอมรับแนวคิดของเกษตรกรซึ่งไม่ใช่เฉพาะในส่วนของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเท่านั้น

อย่างไรก็ตามจากงานวิจัยของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2543) พบว่าเงื่อนไขที่สำคัญในการยอมรับเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรคือ เงื่อนไขทางด้านกายภาพ ได้แก่สภาพของพื้นที่ เกษตรกรและเงื่อนไขด้านชีวภาพ เช่นเดียวกันกับการศึกษาการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใน

การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์สู่รูปแบบการเกษตรผสมผสานของเกษตรกรในจังหวัดยโสธร ของเฉลียว บุญมั่น และอุทัย อันพิมพ์ (2549) พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในวิถีชีวิตของเกษตรกรนั้น เกษตรกรส่วนใหญ่ที่เปลี่ยนเนื่องจากได้ยึดหลักการสร้างความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนและท้องถิ่นเป็นหลัก อีกทั้งต้องการเน้นความหลากหลายของการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และทำการประมง เป็นการใช้พื้นที่ให้เกิดความคุ้มค่าตลอดปี เน้นการก่อให้เกิดช่องทางของรายได้ที่หลากหลาย เน้นกระจายรายได้ตลอดปี ซึ่งเกษตรกรต้องยึดแนวคิดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตในครัวเรือนและความปลอดภัยในการบริโภคเป็นสำคัญ และจากการศึกษาวิจัยการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตในครั้งนี้ ถึงแม้จะบอกว่าแนวคิดดังกล่าวเป็นแนวคิดที่ดี น่าจะเป็นโอกาสที่ดีในอาชีพ แต่สุดท้ายปัญหาของการไม่ยอมรับก็ไม่แตกต่างจากการทำการเกษตรแบบสมัยใหม่ หรือเกษตรยั่งยืน ดังนั้นข้อค้นพบในครั้งนี้ผู้วิจัยคิดว่าน่าจะต้องเสนอการแก้ไขโครงสร้างในระดับนโยบายการผลิต ตามข้อเสนอแนะต่อไป

เงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบอื่น ซึ่งมีปัจจัยด้านรายได้และรายจ่ายของครัวเรือนและการตลาดการมีเงินทุนที่จำเป็น การมีแรงงานที่มากพอ และการมีไฟฟ้าเพื่อการสูบน้ำขึ้นมาใช้ประโยชน์ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้เป็นทั้งปัจจัยเอื้อและปัจจัยขัดขวางให้เกิดการยอมรับ กล่าวคือถ้าหากสมาชิกมีความพร้อมในปัจจัยเหล่านี้ก็จะเกิดการยอมรับ และหากไม่มีความพร้อมก็จะไม่ยอมรับในเวลาต่อมา ถึงแม้จะเห็นว่าสิ่งที่มีความต้องการนั้นเป็นเรื่องที่ดี ซึ่งจะสอดคล้องกับจิรวัฒน์ เวชแพศย์ (2547) ที่มองว่าในการตัดสินใจยอมรับระบบการใช้ที่ดินในระบบใดระบบหนึ่งนั้นจะขึ้นอยู่กับความพร้อมและความต้องการให้เข้ากับโอกาสของครอบครัวได้แก่ อาหาร เงินทุน การออมเงิน และความมั่นคงทางสังคม และกรณีเงื่อนไขที่มีผลต่อการขยายตัวของเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ของนิคม ไชยวรรณ (2542) ที่ว่าเงื่อนไขที่มีความสำคัญที่จะให้เกษตรกรดำเนินการต่อไปคือ การตลาด และทุน และจากเงื่นไขดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่ามีความสอดคล้องกับรัตนา โตสกุล และคณะ (2549) ที่มองว่าในการทำเกษตรประณีตนั้นเกษตรกรจะต้องมีเงินทุนและรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีพในครอบครัวจึงจะเป็นอาชีพที่จะสามารถยอมรับได้ ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับผลของการวิจัยนี้ แต่ก็อาจจะแตกต่างกันบ้างในบางบริบทปลีกย่อยซึ่งได้กล่าวไปแล้ว

อย่างไรก็ตามงานวิจัยนี้นอกจากจะได้ข้อค้นพบที่มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของนักวิชาการท่านอื่นๆ รวมทั้งข้อค้นพบเดิมที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาการรูปแบบการทำเกษตรยั่งยืนในพื้นที่จังหวัดยโสธรแล้ว จากงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ค้นพบเงื่อนไขใหม่ที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งในการที่จะให้สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้หันมายอมรับแนวคิดเกษตรประณีตไปปฏิบัติมากขึ้น คือเงื่อนไขที่จำเป็นในส่วนของปัจจัยด้านการสร้างบำนาญชีวิตและความอุดมสมบูรณ์ของแปลง

ซึ่งเป็นผลให้สมาชิกทุกคนเห็นความสำคัญและหันมายอมรับแนวคิดเกษตรประณีตมากขึ้น รวมถึงกลุ่มที่ไม่ยอมรับ แต่มีความเห็นด้วยว่าประเด็นหรือปัจจัยนี้เป็นสิ่งที่ดีและทุกคนในกลุ่มศึกษานำไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ประเด็นดังกล่าวนับว่าเป็นปัจจัยเอื้อให้เกิดการยอมรับแนวคิดที่ดี มีประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชนและระบบโลก กล่าวคือ ในอดีตการทำการเกษตรของเกษตรกรโดยทั่วไป เช่น การทำนา ปลูกมันสำปะหลัง ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ หรือแม้การขุดบ่อเลี้ยงปลา เกษตรกรจะต้องตัดต้นไม้ให้โล่งเสียก่อน โดยให้เหตุผลว่าจะได้สะดวกในการทำงาน พืชจะได้ไม่หงำกัน (การบังแสง) หรือพืชจะให้ผลผลิตที่สูงกว่า เป็นต้น และเมื่อหันมาปลูกต้นไม้แล้วทำให้ความอุดมสมบูรณ์ในแปลงมากขึ้น สิ่งแวดล้อมดีขึ้น

5.2.3 รูปแบบของการทำเกษตรประณีต

จากแนวทางการกำหนดรูปแบบการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงครั้งนี้ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการทำเกษตรประณีตบนฐานคิดการจัดการความรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการสร้างความรู้ของ Nonaka and Takeuchi (1995) ที่ใช้รูปแบบการสร้างความรู้ที่เรียกว่า SECI Model และตามแนวทางการจำแนกประเภทของเกษตรกรของ ชัชรี นฤทุม และคณะ (2537) เกี่ยวกับการจำแนกประเภทของเกษตรกรซึ่งจะต้องทำความเข้าใจในลักษณะต่างๆ ของระบบการผลิต ทั้งทางชีวภาพ กายภาพ เศรษฐกิจสังคม และวัตถุประสงค์ของเกษตรกร จากนั้นจึงนำมาวิเคราะห์จัดกลุ่ม และจำแนกประเภทของเกษตรกรตามลักษณะความคล้ายคลึง และแตกต่างตามเกณฑ์ และยึดหลักปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเกณฑ์ ซึ่งผู้วิจัยได้จำแนกรูปแบบการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านออกเป็น 3 แบบดังที่กล่าวไว้คือ แบบพออยู่พอกิน แบบเหลืออยู่เหลือกิน และแบบยั่งยืน นับเป็นการจำแนกรูปแบบของการผลิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงที่เห็นได้ชัดในแง่ของการปฏิบัติ ซึ่งจะเห็นจากการเริ่มต้นจนกระทั่งสู่ความยั่งยืน อย่างไรก็ตาม จากการศึกษายังพบว่าในแต่ละรูปแบบการผลิตนั้นจะมีความแตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่ กิจกรรม และสภาพการตลาด โดยเฉพาะในส่วนของรายได้นั้นพบว่ามีความแตกต่างกันค่อนข้างจะมากของแต่ละรูปแบบ ซึ่งจากการกำหนดรูปแบบนี้จะเป็นตัวชี้วัดให้เกษตรกรได้พิจารณาระดับการผลิตของตนเองว่าเป็นอย่างไรเพื่อจะได้พัฒนาไปสู่ระดับที่สูงขึ้นต่อไป

จากข้อค้นพบดังกล่าว เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับการจัดการความรู้เกษตรประณีตของชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ซึ่งเป็นชุมชนชาวอโศกที่ตั้งขึ้นใหม่ในมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี สำหรับสนับสนุนการเรียนของนักศึกษาสาขาเศรษฐกิจพอเพียง ของอุทัย อันพิมพ์ และสุธิดา แจ่มใส ไวท (2551) พบว่ารูปแบบการทำเกษตรประณีตจะแตกต่างกัน คือ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจะมีกิจกรรมที่หลากหลายมากกว่า มีทั้งพืช สัตว์ ประมง แต่

ในขณะที่ ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีนั้น เน้นการทำกสิกรรมเป็นหลัก และจากการวิเคราะห์รายได้จากการทำเกษตรประณีต พบว่า รายได้จากการทำเกษตรประณีตของสมาชิกชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง ประมาณ 18,000 บาท/คน/ปี ซึ่งจัดอยู่ในรูปแบบเหลืออยู่เหลือกิน ตามแนวทางการจำแนกเกษตรกรของรูปแบบการวิจัยนี้ อย่างไรก็ตามถึงแม้สมาชิกชาวชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงจะมีรายได้ไม่มาก แต่สมาชิกจะไม่มีหนี้สิน เนื่องจากเป็นคนที่เรียบง่าย อยู่ง่าย กินง่าย ถือศีล 5 อย่างเคร่งครัด และกินมังสะวิรัติ และที่สำคัญคือมีการบริหารจัดการชุมชนแบบสาธารณะโภคีซึ่งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านไม่มี นอกจากนั้นยังพบว่างพบว่ารูปแบบการทำเกษตรประณีตของชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงสามารถจำแนกได้เป็น 5 แบบตามลักษณะของกิจกรรม คือ 1) รูปแบบพืชผัก-ไม้ผล-นาข้าว 2) พืชผัก-เห็ด-ผำ 3) พืชผัก-สมุนไพร 4) พืชผัก-ไม้ผล และ 5) รูปแบบวนเกษตร และมีชุดความรู้ที่สำคัญประกอบด้วย การเพาะถั่วงอกตัดราก การทำกสิกรรมไร้สารพิษ การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ การเพาะเห็ด การเลี้ยงผำ ซึ่งแตกต่างจากการจัดการความรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

นอกจากนั้นงานวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นชัดเจนว่าการทำเกษตรประณีตของชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ซึ่งเป็นชุมชนเครือข่ายชาวอโศก ที่ได้มีการทำเกษตรประณีตได้อย่างเป็นรูปธรรมและเป็นไปตามหลักการและแนวคิดเกษตรประณีตทุกประการ อีกทั้งเป็นชุมชนที่ได้น้อมนำหลักการและแนวคิดด้านเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีต่อการศึกษา วิจัย และการปฏิบัติของเกษตรกร อย่างไรก็ตามในการดำเนินการจัดการความรู้เพื่อการทำเกษตรประณีตและการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงระหว่างเครือข่ายชาวอโศกกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งจะมีความแตกต่างกันออกไปตามบริบทของชุมชน ซึ่งผู้วิจัยใคร่คิดว่าในส่วนประเด็นที่ส่งผลให้การจัดการความรู้ที่แตกต่างกันของทั้งสองชุมชนน่าจะมาจากสองประเด็นหลักๆ คือ

(1) ด้านการปฏิบัติธรรม กล่าวคือสมาชิกเครือข่ายชาวอโศกมีการปฏิบัติธรรมที่เข้มงวดในเรื่องของศีลมากกว่าสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เนื่องจากหลักปฏิบัติภายใต้ศาสนาพุทธด้วยกันของทั้งสองเครือข่ายในเรื่องศีล 5 ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติทั่วโดยไปของพุทธศาสนิกชน พบว่าเครือข่ายอโศกจะปฏิบัติที่เคร่งครัดมากว่าและที่สำคัญคือ การไม่บริโภคเนื้อสัตว์(มังสวิรัติ) รวมทั้งไม่เลี้ยงสัตว์ด้วย เพราะถือว่าเป็นการทรมานสัตว์ การละเว้นอบายมุข การแต่งกายและอยู่อาศัยแบบประหยัดและสมถะ ในขณะที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมีการเลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภคเพื่อลดรายจ่ายในครัวเรือน การแต่งกายและการดำรงชีพยังอยู่แบบร่วมสมัย ซึ่งจากประเด็นดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่าทั้งสองเครือข่ายมีความแตกต่างในเรื่องของวิถีการดำเนินชีวิตและวิถีการผลิต

(2) ระบบสาธารณโภคี ชาวอโศกเน้นการอยู่แบบระบบสาธารณโภคี คือ กินใช้ของส่วนกลางร่วมกัน ทรัพย์สมบัติเป็นของทุกคนที่ร่วมกันอยู่ ดังนั้นการผลิตในระบบนี้จึงอาจจะดูว่าในระบบการผลิตมีความไม่คง ไม่มีความเสี่ยง ซึ่งตรงข้ามกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่ต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างลงทุนซึ่งอาจจะดูว่ามีความเสี่ยงและมีต้นทุนที่สูงกว่า

อย่างไรก็ตามทั้งความเหมือนและความแตกต่างของทั้งสองเครือข่ายจัดได้ว่าเป็นจุดเด่นที่จะทำให้การจัดการความรู้ของแต่ละเครือข่ายสามารถที่จะบรรลุเป้าหมายได้บนบริบทพื้นฐานของแต่ละเครือข่าย ซึ่งจะเป็นแบบอย่าง หรือแนวทางในการที่จะนำไปใช้ และขยายแนวคิดด้านการทำเกษตรประณีตให้มีความแพร่หลายต่อไป ดังนั้นเกษตรกรที่ต้องการทำเกษตรประณีตจำเป็นจะต้องวิเคราะห์ถึงองค์ประกอบและแนวปฏิบัติให้มีความสอดคล้องกับตนเอง ซึ่งบางครั้งอาจจะต้องปรับบริบทของตนเองอย่างมากก็ต้องเป็นสิ่งจำเป็นหากต้องการความสำเร็จในชีวิตและความมั่นคงในอาชีพ

อย่างไรก็ตามจากข้อค้นพบในการศึกษาครั้งนี้ จะเห็นได้ว่าผลการศึกษาจะมีทั้งที่เป็นข้อค้นพบใหม่ และข้อค้นพบที่มีความสอดคล้องกับนักวิชาการท่านอื่นๆ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าบางประเด็นเป็นสิ่งที่ดี ดังได้กล่าวไปแล้วนั้น สำหรับข้อค้นพบในเรื่องของของการพึ่งตนเองตามตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงที่ผู้วิจัยได้จำแนกรูปแบบการทำออกเป็น 3 รูปแบบนั้น ซึ่งแต่ละรูปแบบจะมีแนวทางและระดับของการพึ่งตนเองที่แตกต่างกัน ซึ่งจะสอดคล้องกับกระบวนทัศน์ในการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทที่ประเวศ วะสี (2542) ได้กล่าวว่าแบบแผนการผลิตหรือเกษตรแบบผสมผสานเป็นส่วนหนึ่งในระบบที่จะทำให้เกิดการพึ่งตนเองได้ นอกจากนั้นจาการวิจัยของสุธิดา แจ่มใส ไวท และคณะ (2551) สมคิด พรหมจุ้ย และคณะ (2546) ยังได้เน้นย้ำถึงความมีเสถียรภาพในระบบการผลิตที่ต้องเป็นแบบผสมผสานที่ไม่ใช้สารเคมี จึงจะช่วยให้ชุมชนได้มีอาหารและรายได้อย่างต่อเนื่อง ลดความเสี่ยงจากการดำเนินกิจกรรมกระแสหลัก สามารถใช้ทรัพยากรในฟาร์มได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจากรายงานการวิจัยดังกล่าวได้สอดคล้องกับการดำเนินตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นแนวทางการขับเคลื่อนกิจกรรมของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านซึ่งดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องกว่า 20 ปี ทั้งนี้ก็เพื่อเป้าหมายแห่งการกินดีอยู่ดี หมดหนี้สิน และความผาสุกของสมาชิกเครือข่าย และจากข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยต้องการสะท้อนให้รัฐบาลได้เห็นแนวทางการพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมของเกษตรกรในช่วงเวลาที่ผ่านมาว่าจะเลือกดำเนินตามแนวทางที่รัฐได้ส่งเสริมมาในอดีต หรือจะปรับเปลี่ยนกระบวนคิดเพื่อปรับกลยุทธ์ในการพัฒนาชุมชนตามแนวทางของผลการวิจัยที่ได้ชี้ชัดในเรื่องของความยั่งยืนในอาชีพของนักวิชาการที่กล่าวข้างต้น

5.2.4 องค์ประกอบแห่งความสำเร็จในการทำเกษตรประณีต

จากข้อค้นพบองค์ประกอบแห่งความสำเร็จในการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยมีความมั่นใจมากขึ้นในการที่จะขยายแนวความคิดการจัดการความรู้เกษตรประณีตไปสู่เครือข่ายอื่นๆ อันจะเป็นการสร้างฐานอาชีพที่มั่นคงให้กับเกษตรกร ซึ่งจากข้อค้นพบดังกล่าวเป็นล้วนเป็นองค์ประกอบที่อยู่ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมทั้งหมดอยู่แล้วเพียงแต่ไม่ได้มีการจัดลำดับความสำคัญ และเมื่อผู้วิจัยได้ลงไปศึกษาและร่วมกระบวนการเรียนรู้กับสมาชิกเครือข่ายตลอดระยะเวลา 5 ปีเต็ม จึงมีความเชื่อมั่นว่าจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับเครือข่ายอื่นๆ ให้ประสบความสำเร็จในอาชีพได้

ข้อค้นพบดังกล่าว ประกอบด้วย 11 ปัจจัย ซึ่งแต่ละปัจจัยจะเชื่อมโยงและมีความสำพันธ์กับรูปแบบการทำเกษตรประณีตประกอบด้วย 1) มีใจรัก ขยันและอดทน 2) มีที่ดินเป็นของตนเอง 3) ต้องมีความรู้เรื่องการจัดการเกษตร การวางแผนและการบัญชี 4) มีแหล่งน้ำที่เพียงพอ 5) ต้องมีเงินทุน 6) มีแรงงานที่เพียงพอ 7) มีตลาดหรือที่จำหน่ายผลผลิต 8) ต้องประหยัดอดออม 9) แปลงไม่ไกลบ้าน หรืออยู่กับแปลง ถนนและไฟฟ้าไปถึงแปลง 10) ครอบครัวเห็นด้วย และ 11) ไม่มีหนี้มากเกินไป และไม่กังวลเรื่องรายได้ ซึ่งอาจจะมองว่ามีความสอดคล้องกับคล้องกับรายงานการวิจัยของเกรียงศักดิ์ ปัทมเรขา (2528) นิคม ไชยวรรณ (2542) วนิดา สุจริตธุรการ และจิตผกา ธนปัญญารัชวงศ์ (2553) ที่ได้พูดถึงการยอมรับ และความสำเร็จในการประกอบอาชีพ ดังได้กล่าวไปแล้วนั้น แต่เนื่องจากในรายงานการวิจัยของนักวิชาการที่กล่าวมาข้างต้น จะไม่ได้ครอบคลุมองค์ประกอบทั้งหมดดังเช่นข้อค้นพบในรายงานการวิจัยฉบับนี้ ซึ่งหากพิจาณาและนำไปขยายผลแล้วผู้วิจัยคิดว่าน่าจะทำให้เกษตรกรมีความเข้าใจและยอมรับได้ง่ายกว่า อีกทั้งจะมีความสะดวกยิ่งขึ้นต่อการตัดสินใจในการที่จะทำเกษตรประณีตในแต่ละรูปแบบของเกษตรกรและผู้สนใจ ดังเช่น หากเกษตรกรจะทำเกษตรประณีตแบบพออยู่พอกิน เกษตรกรจะต้องพิจารณาว่าองค์ประกอบพื้นฐานของตนมีครบ 4 ข้อ หรือไม่ หรือหากจะทำแบบเหลืออยู่เหลือกิน ตนเองมีองค์ประกอบครบ 8 ปัจจัยหรือไม่ และหากจะทำแบบก้าวหน้า เพื่อให้เกิดความยั่งยืน เกษตรกรจะต้องพิจารณาองค์ประกอบให้ครบทั้ง 11 ปัจจัย ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีความสะดวกต่อการตัดสินใจ

อย่างไรก็ตามจากแนวทางการศึกษาการจัดการความรู้เกษตรประณีตเพื่อพัฒนาสู่การยอมรับ โดยพิจารณาถึงเงื่อนไขการยอมรับตามแนวคิดดังกล่าว ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ตลอดระยะเวลา 5 ปี ที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าร่วมอยู่ในกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยการสังเกต พบว่าในการจัดเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถ้าหากมีคุณอำนวย (Facilitators) ที่เข้มแข็ง คล่องแคล่วว่องไว และมีพันธมิตรทางวิชาการที่รอบรู้จะเป็นการสร้างแรงบันดาลใจให้กับ

ผู้ร่วมเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี อีกทั้งการจัดเวทีอย่างต่อเนื่องจะเป็นการเสริมแรงการทำงานให้บรรลุเป้าหมายได้ และเมื่อมีผลผลิตออกมาจะต้องมีหน่วยงานหรือองค์กรภาครัฐเข้ามาช่วยในการบริหารจัดการจะส่งถึงความยั่งยืนในอาชีพของเกษตรกรจากงานวิจัยนี้ เป็นเพียงกรณีศึกษาหนึ่งเท่านั้น และจากรูปแบบการทำเกษตรประณีตตามข้อค้นพบที่ผู้วิจัยได้นำเสนอนี้ เป็นเพียงบริบทพื้นที่การศึกษาและช่วงเวลาการศึกษาหนึ่งเท่านั้น อาจจะไม่ใช่สูตรสำเร็จที่เกษตรกรจะนำไปปฏิบัติแล้วประสบความสำเร็จได้ทุกพื้นที่ เนื่องจากในการทำอาชีพเกษตรกรรม ยังมีปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ อีกที่จะส่งผลต่อความสำเร็จ เช่น บุคลิกภาพของคน บริบทพื้นที่ สภาพแวดล้อมและองค์ประกอบอื่นอีกมากมายที่เกษตรกรจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ แต่ข้อค้นพบนี้ก็น่าจะเป็นแนวทางในการที่จะนำพาให้เกษตรกรบรรลุเป้าหมายในการทำเกษตรประณีตได้เป็นอย่างดี ถ้าหากเกษตรกรได้นำหลักการแนวคิด และวิธีการปฏิบัติไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับบริบทของตนเอง อย่างไรก็ตามในการทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จ และมีความยั่งยืนในอาชีพนั้น เกษตรกรจะต้องมีเศรษฐกิจพอเพียงเป็นตัวกำกับในกระบวนการทำงานเสมอ คือ รู้จักตนเอง โดยยึดการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีชีวิตที่เรียบง่าย รู้จักพอ รู้จักอุดรูรั่วเพื่อลดรายจ่าย ผลิตอย่างมีคุณธรรม สั่งสมความรู้และกัลยาณมิตรอย่างต่อเนื่อง ถ้าหากเกษตรกรสามารถดำเนินการได้เช่นนี้แล้วผู้วิจัยเชื่อว่าน่าจะเป็นทางรอด และทางออกให้กับเกษตรกรไทยอันจะนำมาสู่ความยั่งยืน และเกิดประโยชน์สุขต่อสังคมโดยรวม

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอแนะ และการนำไปใช้

จากผลการวิจัยการจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ได้แสดงให้เห็นถึงรูปแบบของการจัดการความรู้ในการที่จะพัฒนาในส่วนอาชีพของตน โดยมุ่งให้สมาชิกเครือข่ายสามารถพึ่งพาตนเอง และพึ่งพากันเองในชุมชนได้ อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน แต่จากรูปแบบและกิจกรรมที่สมาชิกทำนั้น มีรูปแบบที่หลากหลายตามแต่บริบทในเชิงของพื้นที่ ซึ่งผู้วิจัยพบว่ายังไม่มีการจัดการความรู้ครบทุกด้าน ซึ่งอาจจะส่งผลต่อการจัดการความรู้และการขยายเครือข่ายหากมีการบูรณาการที่มากขึ้น ผู้วิจัยคิดว่าน่าจะทำให้เครือข่ายการจัดการความรู้มีความเข้มแข็ง และขยายได้ในวงกว้างมากขึ้น จึงใคร่ขอเสนอแนะ ดังนี้

5.3.1.1 การบูรณาการการจัดการความรู้เชิงเทคนิคยังไม่มีการจัดการความรู้ที่เป็นรูปธรรมจากประเด็นดังกล่าวอาจกล่าวได้ว่าความรู้ที่เป็นความรู้ฝังลึก ยังไม่มีการจัดให้อยู่ในรูปแบบที่เป็นความรู้ที่ชัดแจ้งมากเท่าที่ควร ดังนั้นเพื่อเป็นการขยายการเรียนรู้ และเพิ่มเครือข่ายการเรียนรู้ให้มากขึ้น เครือข่าย ปราชญ์ชาวบ้านหรือมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนและคุณภาพชีวิตที่ดี

จังหวัดขอนแก่น หรือหน่วยงานที่สนับสนุนงบประมาณ น่าจะจัดทำเป็นชุดความรู้ที่สมบูรณ์เพื่อให้สมาชิกเครือข่ายและเกษตรกร ได้เข้าถึงองค์ความรู้อย่างกว้างขวางมากขึ้น เช่น ความรู้การเรื่องการเลี้ยงกบ การจัดการอาหารสุกร การเพาะกล้ายางนา การปลูกผักหวานป่า การปลูกผักอินทรีย์ การจัดการน้ำมือสอง การเห็ดละโงก เห็ดโคน ยางพารา เป็นต้น

5.3.1.2 ควรมีการขยายเครือข่ายการจัดการความรู้เกษตรประณีตให้มากยิ่งขึ้น จากผลการวิจัยทำให้ทราบว่า การมีเครือข่ายการจัดการความรู้หรือเครือข่ายในการทำงานสามารถเสริมสร้างศักยภาพการเรียนรู้ของเกษตรกรในการพัฒนาอาชีพได้มากขึ้น เพราะในการที่จะพัฒนาอาชีพของเกษตรกรให้เกิดความยั่งยืนได้ เกษตรกรจะต้องเรียนรู้ และมีความเข้าใจในการที่จะจัดการความรู้ของตนที่มีอยู่อย่างไร และค่อยๆ พัฒนาในการเรียนรู้และขยายพื้นที่การทำของตนเองให้มากขึ้นตามความต้องการ อาชีพและรายได้ จึงจะเกิดความยั่งยืน อันจะนำมาซึ่งความสุขอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นการสวนทางกับแนวทางการพัฒนาอาชีพเกษตรกรในอดีต ซึ่งส่วนใหญ่หน่วยงานภาครัฐจะเป็นคนป้อนข้อมูล ซึ่งมีทั้งถูกบ้างผิดบ้าง เพื่อให้เกษตรกรทำตาม จนกระทั่งทำให้เกิดความล้มเหลวในการพัฒนาอาชีพและส่งผลกระทบดังปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ดังนั้นหากเครือข่ายเกษตรประณีตได้มีการขยายแนวคิดออกไปในวงกว้างมากขึ้นจึงน่าที่จะแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมเกษตรได้

5.3.1.3 ควรมีการจัดทำเครือข่ายตลาดสินค้าเกษตรประณีต (ปลอดสารพิษ) ให้มากขึ้น จากผลการวิจัยพบว่า การที่เกษตรกรที่เป็นสมาชิกเครือข่ายไม่สามารถขายพื้นที่การผลิตเพิ่มมากขึ้นได้ อีกทั้งไม่สามารถที่จะทำเกษตรประณีตในรูปแบบยั่งยืนได้ เนื่องจากมีความรู้ด้านการตลาดไม่เพียงพอ ดังนั้น เครือข่าย และหน่วยงานภาครัฐควรเข้าไปกระตุ้นหรือเชิญชวนให้องค์กรภาคเอกชน (NGO) เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ส่งเสริมให้เป็นธุรกิจชุมชน หรือเป็นวิสาหกิจชุมชน เพื่อจะได้หาแนวทางในการขยายตลาดให้เปิดกว้างมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะตลาดที่เป็นตลาดเกษตรอินทรีย์ หรือตลาดปลอดสารพิษ โดยในเบื้องต้นอาจจะขายให้โรงพยาบาลเพื่อจัดทำอาหารให้คนไข้ ต่อมาควรเปิดตลาดพืชผักและอาหารปลอดสารพิษตามโรงพยาบาลต่างๆ โดยเริ่มจากโรงพยาบาลประจำตำบล อำเภอและจังหวัดตามลำดับ เพื่อจะได้กระจายสินค้าออกไปในวงกว้าง ซึ่งเกษตรกรจะมีรายได้เพิ่มขึ้น สามารถนำมาพัฒนารูปแบบการผลิตจากแบบพออยู่พอกินไปสู่แบบเหลืออยู่เหลือกินจนกระทั่งไปสู่รูปแบบที่ยั่งยืน อันจะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตเกษตรกรให้ดีขึ้น

5.3.1.4 ควรนำเสนอและเผยแพร่การปลูกไม้ยืนต้นเพื่อสร้างแหล่งอาหาร รายได้และบำนาญชีวิตให้เกษตรกร เป็นผลอันเนื่องมาจากข้อค้นพบของงานวิจัยในประเด็นการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตของกลุ่มศึกษา ซึ่งพบว่าทั้งกลุ่มยอมรับ และไม่ยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตส่วนใหญ่มีความเห็นว่า การปลูกไม้ยืนต้นเพื่อสร้างบำนาญชีวิตให้กับเกษตรกรเมื่อถึงวัยแก่ชรา

(เกษียณอายุจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม) เป็นการยอมรับที่เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนที่ทุกคนปลูกไม้ยืนต้น ถึงแม้จะยังไม่มีรายได้จากการขายต้นไม้เนื่องจากเป็นการเริ่มต้นยังไม่นานนัก แต่ก็เห็นสภาพของความเขียวขจีในระบบนิเวศที่เพิ่มขึ้น แต่จากข้อมูลเชิงประจักษ์พบว่าผลจากการปลูกไม้ยืนต้นในแปลงเกษตรประณีตเกษตรกรเริ่มมีรายได้จากการปลูกพืชผักพื้นบ้านและสมุนไพรแซมกับไม้ยืนต้น และที่สำคัญปัจจุบันเกษตรกรเริ่มได้เก็บเห็ดป่า ได้แก่เห็ดระโงก เห็ดผึ้ง และเห็ดปลวกจากการปลูกร่วมกับต้นไม้มาเป็นอาหาร และสามารถสร้างเป็นรายได้ให้กับตนเอง แสดงให้เห็นว่าการปลูกไม้ยืนต้นสามารถที่จะเสริมสร้างอาชีพให้เกิดความยั่งยืนในอาชีพได้ อีกทั้งยังเป็นการสร้างระบบนิเวศให้กับระบบโลกอีกด้วย

5.3.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

5.3.2.1 รูปแบบการทำเกษตรประณีตเป็นรูปแบบพื้นฐาน ในกระบวนการพัฒนาเพื่อสร้างความรู้สู่การสร้างอาชีพให้เกิดความยั่งยืนในการประกอบอาชีพเกษตรกรทุกระดับ ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน (NGO) หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำผลการวิจัยหรือข้อค้นพบไปเผยแพร่ อันจะเป็นการสร้างนวัตกรรมในการพัฒนาอาชีพการเกษตรที่จะส่งผลให้เกษตรกรได้เรียนรู้และพัฒนาอาชีพของตนให้ดีขึ้น เพื่อให้หลุดพ้นจากภาวะหนี้สินและความยากจน สุดท้ายจะทำให้ชีวิตมีความสุขตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

5.3.2.2 สนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ที่เข้มแข็งและเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ จากงานวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าการจัดการความรู้เพื่อการทำเกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านครั้งนี้เป็นรูปแบบที่ดี เนื่องจากเป็นการรวมพลังในการที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับอาชีพด้านการเกษตรของตน ซึ่งถือว่าเป็นอาชีพของคนส่วนใหญ่ในประเทศ และหล่อเลี้ยงประชากรทั่วโลก แต่ในขณะเดียวกันในเรื่องรายได้และวิถีชีวิตความเป็นอยู่แต่กลับมีคุณภาพชีวิตที่อาจจะกล่าวได้ว่าแย่ที่สุดของคนในสังคมซึ่งจะเห็นได้จากผลของการพัฒนาที่ผ่านมาและยิ่งพัฒนาด้านเศรษฐกิจมากเท่าใดเกษตรกรยิ่งมีความยากจนและมีหนี้สินเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และจากผลการวิจัยในครั้งนี้ได้ชี้เห็นแล้วว่ากระบวนการเรียนรู้เป็นกลุ่มและมีเครือข่ายการเรียนรู้ จะทำให้เกษตรกรเกิดความสนใจและหันมาเรียนรู้เกี่ยวกับอาชีพของตน และสามารถพัฒนาไปสู่อาชีพที่ยั่งยืนได้ และมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรกรมีความสุขกับการทำงานและการมีเครือข่ายในการทำงานที่เข้มแข็ง ที่เป็นเช่นนี้ได้เนื่องจากการเรียนรู้เป็นเครือข่ายทำให้เกิดพลัง และเสริมกำลังใจในการแก้ปัญหาและนำมาซึ่งความสำเร็จในการประกอบอาชีพ

ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐ องค์กรภาคเอกชน (NGO) และองค์กรภาคประชาสังคมจึงควรที่จะให้การสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเพื่อให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะสามารถขยายแนวคิดเกษตรประณีตออกไปในวงกว้าง หรืออาจจะจัดตั้ง

เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ขึ้นมาใหม่ซึ่งกลุ่มศึกษาได้เสนอแนะต่อผู้วิจัยคือ จัดตั้งเป็น **"โรงเรียนเกษตรกร"** เป็นสถานที่เรียนรู้ในการทำเกษตรที่ครบวงจรโดยจัดตั้งขึ้นในทุกตำบล ซึ่งอาจจะเชื่อมโยงกับองค์การบริหารส่วนตำบล หรือเทศบาล ในแง่ของงบประมาณ และมีการบริหารจัดการในรูปคณะกรรมการโดยมีเกษตรกรเป็นหลัก จากนั้นให้จัดทำฐานข้อมูลเกษตรกรและฐานข้อมูลชุดความรู้ที่เกษตรกรสามารถเข้าถึงได้ง่าย และมีการประสานเชื่อมโยงการเรียนรู้กับเครือข่ายต่างๆ ออกไปเรื่อยๆ รวมทั้งการประสานเชื่อมโยงเครือข่ายชาวอโศกที่มีอยู่ทั่วประเทศ เพราะเป็นเครือข่ายที่ได้เรียนรู้วิถีชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจมานาน อีกทั้งเป็นชุมชนเครือข่ายที่มีการปฏิบัติตนตามแนวทางเศรษฐกิจที่เห็นเป็นรูปธรรมมากที่สุดในเวลานี้ เพื่อจะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านกระบวนคิดทักษะปฏิบัติในการพึ่งตนเองซึ่งเป็นพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาคนอันจะนำไปสู่ความพอเพียงและวิถีการดำเนินชีวิตให้เกิดความสุข ซึ่งหากสามารถพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ให้มีความเข้มแข็งตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงได้สำเร็จ ผู้วิจัยเชื่อว่าเกษตรกรไทยจะเป็นกลุ่มคนที่มีความสุขที่สุดในโลก

5.3.2.3 ปัจจัยด้านบริบทของพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วย แหล่งน้ำ ไฟฟ้า และการคมนาคม นับเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นอันจะเอื้อให้เกษตรกรยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตไปปฏิบัติให้เกิดความต่อเนื่อง และจากงานวิจัยนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่ามีเกษตรกรกว่า 5 รายที่ยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตไปสู่การปฏิบัติอย่างต่อเนื่องในสภาพความไม่พร้อมของปัจจัยด้านบริบทของพื้นที่ ให้ความเห็นว่าถึงแม้ตนเองจะไม่มีความพร้อมด้านบริบทของพื้นที่ แต่จำเป็นต้องทำเพราะนี่คือในเรื่องของอาชีพที่จะต้องทำเพื่อเลี้ยงครอบครัว เนื่องจากไม่สามารถเลือกพื้นที่ได้ ดังนั้นจำเป็นจะต้องประยุกต์และอดทนสู้ และอาจจะต้องลงทุนมากกว่าเกษตรกรที่มีความพร้อมมากกว่าก็ต้องยอมเพื่อความอยู่รอด แต่ถ้าหากมีปัจจัยด้านบริบทที่มีความพร้อมมากขึ้น เช่น มีระบบไฟฟ้า หรือแหล่น้ำที่เพียงพอ หรือการคมนาคมสะดวกจะสามารถทำให้การทำงานง่ายและสะดวกมากขึ้น อาจจะลดต้นทุนการผลิตลงได้ และที่สำคัญจะสามารถเพิ่มกิจกรรมและขนาดของพื้นที่ในการทำเกษตรประณีตได้มากขึ้น ดังนั้น จึงใคร่ขอเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลหรือเทศบาลจะต้องทำการสำรวจเพื่อขอขยายเขตการใช้ไฟฟ้า และการคมนาคมทุกๆ ปีให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ทั้งที่อยู่อาศัย และเพื่อการเกษตร เพราะการมีระบบไฟฟ้าแรงต่ำใช้จะสามารถลดต้นทุนการผลิตลงได้ เนื่องจากต้นทุนการใช้กระแสไฟฟ้าในการนำน้ำขึ้นมาใช้เพื่อการเกษตร จะมีต้นทุนที่ต่ำกว่าการใช้น้ำมันเชื้อเพลิงในการจุดระเบิดและเป็นพลังงานในการสูบน้ำขึ้นมาใช้ เนื่องจากปัจจุบันราคาน้ำมันสูงมาก นอกจากนั้นหากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานด้านการพัฒนาหรือการเกษตรของภาครัฐให้ความสำคัญและสร้างปัจจัยด้านบริบทพื้นฐานอย่างอื่นเพิ่มขึ้น เช่น การจัดหาแหล่งน้ำและวิธีการใช้น้ำให้เกิดประสิทธิภาพ หรืออาจจะวางชลประทานระบบท่อ

เพื่อที่จะให้เกษตรกรมีน้ำใช้ตลอดทั้งปี เมื่อพื้นที่มีความเหมาะสมการทำเกษตรประณีตน่าจะมีการขยายพื้นที่การผลิตเพิ่มขึ้น และหากมีหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชนเข้ามาเสริมด้านการตลาดสินค้าเกษตรให้กับสมาชิกเครือข่ายได้ จะทำให้เกษตรกรมีรายได้ที่เป็นธรรมและสม่ำเสมอ และเกิดความยั่งยืนในอาชีพได้

5.3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

5.3.2.1 ควรศึกษาการจัดการความรู้เกษตรประณีตในพื้นที่อื่นเพิ่มขึ้น ในการศึกษาการจัดการความรู้เกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ครั้งนี้ จัดได้ว่าเป็นการศึกษารูปการพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพพื้นฐานของสังคมไทย และจากการศึกษาได้ข้อค้นพบเป็นที่น่าพอใจและเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา อีกทั้งได้ค้นพบองค์ประกอบอันจะนำไปสู่ความสำเร็จในการทำเกษตรประณีตในแต่ละรูปแบบที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนในอาชีพ แต่ถึงอย่างไรก็ตามข้อมูลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้เป็นข้อมูลที่ได้อยู่ในกรอบการศึกษาเฉพาะพื้นที่ที่จำกัด ถ้าหากได้มีการศึกษาในลักษณะนี้กับพื้นที่อื่นๆ ที่บริบทของพื้นที่ สังคมวัฒนธรรมที่ต่างกัน จะเป็นการยืนยันข้อมูลหรืออาจจะได้ข้อมูลในประเด็นต่างๆ เพิ่มขึ้น อันจะนำไปสู่การจัดทำข้อสรุปที่เป็นชุดความรู้สำหรับการจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทต่างๆ ที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนาอาชีพการเกษตรของเกษตรกรไทยต่อไป

5.3.2.2 ควรศึกษาแนวคิด บทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นเองในธรรมชาติ จากประเด็นในเรื่องของผู้นำหรือปราชญ์ชาวบ้านดังกล่าว ผลการศึกษาครั้งนี้ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า ผู้นำหรือปราชญ์ชาวบ้านมีผลอย่างยิ่งต่อการยอมรับแนวคิดเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เนื่องจากสมาชิกมีความเชื่อว่าปราชญ์ชาวบ้านในฐานะผู้นำที่เป็นธรรมชาติ เป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์มาก่อน ซึ่งเชื่อว่าน่าจะสามารถนำพาให้สมาชิกเครือข่ายจัดการกับอาชีพให้ตนเองมีความสุขได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงใคร่เสนอแนะให้มีการศึกษาบทบาทของผู้นำในทางธรรมชาติในพื้นที่ต่างๆ เพิ่มมากขึ้นเพื่อจะได้ทราบถึงบทบาท วิธีคิด และกระบวนการในการที่จะพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมให้มีความยั่งยืนต่อไป

5.3.2.3 ควรมีการศึกษาแนวทางการส่งเสริม และพัฒนาการจัดการความรู้เกษตรประณีตในพื้นที่อื่นเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามการมีข้อมูลในเรื่องเดียวกัน ในหลายๆ พื้นที่จะเป็นการยืนยันความถูกต้องของข้อมูล ตามหลักของการวิจัย ซึ่งนับว่าเป็นผลดีต่อแวดวงวิชาการ และสร้างความมั่นใจให้กับผู้ที่จะนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ ดังนั้นในประเด็นนี้ผู้วิจัยจึงใคร่ขอเสนอแนะว่าควรที่จะให้มีการศึกษาการจัดการความรู้เกษตรประณีตในพื้นที่อื่นๆ ด้วยเพื่อจะได้ความ

หลากหลายและความแม่นยำของข้อมูลในการที่จะนำไปสร้างอาชีพให้เกิดความยั่งยืนในอาชีพของตน

5.3.2.4 ควรมีการศึกษารูปแบบการขยายเครือข่ายในการส่งเสริมและพัฒนาการจัดการความรู้เกษตรประณีต จากการศึกษาการจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงครั้งนี้ เป็นการศึกษาสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์เป็นหลัก จึงทำให้ได้ข้อมูลในส่วนของการขยายเครือข่ายไม่ได้มาก และไม่ได้เจาะลึกเท่าที่ควร อีกทั้งในการจัดการความรู้เกษตรประณีตปัจจุบันได้มีการขยายเครือข่ายไปในหลายพื้นที่ของภาคอีสาน ดังนั้นเพื่อที่จะให้ได้ข้อมูลที่ที่ถูกต้อง แม่นยำ จึงควรที่จะมีการศึกษารูปแบบของการจัดการเครือข่ายตลอดทั้งแนวทางการส่งเสริมการดำเนินกิจกรรม อันจะนำไปสู่การพัฒนาอาชีพที่ยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

เอกสารอ้างอิง

กนิฏฐา กาญจนรังสีนนท์ และคณะ. 2554. รายงานการวิจัยเรื่อง ประโยชน์สุขจากเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

ก่อเกียรติ วิริยะกิจพัฒนา. 2550. เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วังอักษร.

กานต์สุดา มาฆะศิรานนท์. 2546. การนำเสนอระบบการจัดการความรู้สำหรับองค์กรภาคเอกชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรบัณฑิต : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เกรียงศักดิ์ ปัทมเรขา. 2528. ลักษณะที่แตกต่างระหว่างเกษตรกรที่ยอมรับนวัตกรรมกับเกษตรกรที่ไม่ยอมรับนวัตกรรม : กรณีการปลูกข้าวพันธุ์ใหม่ที่ให้ผลผลิตสูง. สงขลา : ภาควิชาพัฒนาการเกษตร คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. 2551. "รายงานวิจัยเรื่องการจัดการความรู้ในชุมชน", ภายใต้ชุดโครงการการจัดการความรู้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เสนอต่อสำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน). มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. 2547(ก). การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

_____. 2547(ข). เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร?. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

จตุรงค์ บุญรัตนสุนทร และมนัส โกมลฑา. 2552. การวิเคราะห์นโยบายระดับต่างๆ รวมทั้งภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาสังคม จากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พ.ศ. (2540-2549) เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

จริยา สุพรรณ. 2548. การยอมรับเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตของเกษตรกร ในชุมชนบ้านหลุมมะขาม ตำบลหนองไม้แก่น อำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

จิรวัฒน์ เวชแพศย์. 2547. "การประเมินและการศึกษาระบบการใช้ประโยชน์ที่ดินในทางสังคม", ใน การใช้ประโยชน์ที่ดิน. มัตติกา พนมธรนิจกุล และพรชัย ปรีชาปัญญา บรรณาธิการ. เชียงใหม่ : คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ฉลาด จันทรสมบัติ. 2550. การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้องค์กรชุมชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

เฉลียว บุญมั่น และอุทัย อันพิมพ์. 2549. "ข้าวอินทรีย์ในระบบเกษตรผสมผสานกับการแก้ไขปัญหาความยากจน", ใน การประชุมเสนอผลงานวิจัยและเสวนา. อุบลราชธานี : คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ชนวน รัตนวราหะ. 2535. เกษตรยั่งยืน เกษตรกรรมกับธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก.

ชัชรี นฤทุม ผ่องพรรณ ตรัยมงคลกุล และ Guy Trebuil. 2537. วิธีวิเคราะห์กลไกการผลิตเพื่อการจำแนกประเภทเกษตรกร. กรุงเทพมหานคร : โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบเกษตรกรรม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ชาย โพธิสิตา. 2547. ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิสชิ่ง.

ณดา จันทร์สม. 2554. "การประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล", ใน ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ทองกุล ขันขาว. 2528. "องค์ประกอบในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ", การศึกษานอกโรงเรียน. 23(128). : 18-21 ; ตุลาคม – พฤศจิกายน.

ทิวาพร ศรีวรกุล. 2549. "ชุมชนพอเพียง", นิตยสารพอเพียง. 2(8) : 26-29 ; พฤษภาคม-มิถุนายน.

ธันวา จิตต์สงวน. 2554. "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับภาคการเกษตร", ใน ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ธันวา จิตต์สงวน, บันเทิง มาแสง และเดชรัตน์ สุขกำเนิด. 2543. เกษตรยั่งยืน กรณีศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพมหานคร : คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ธีรวุฒิ เอกะกุล. 2549. การวัดเจตคติ. อุบลราชธานี : วิทยาออฟเซทการพิมพ์.

นลินี บุญธรรม. 2552. "ชุมชนแห่งการเรียนรู้", ภูมิปัญญาท้องถิ่นและแพทย์แผนไทย. http:/nsrustrategy.blogspot.com/2009/10/blog-post_24.html. 24 ตุลาคม, 2552.

นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร. 2543. SWOT การวางแผนกลยุทธ์ธุรกิจชุมชน. คณะเกษตรศาสตร์ : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

_____. 2547. เกษตรกรรมยั่งยืน กระบวนทัศน์ กระบวนการ และตัวชี้วัด. นนทบุรี : มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย).

น้ำทิพย์ วิภาวัน. 2547. การจัดการความรู้กับคลังความรู้. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เอสอาร์พริ้นติ้ง.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

นิคม ไชยวรรณ และคณะ, 2542. "รายงานการวิจัยเรื่อง เงื่อนไขที่มีผลต่อการขยายตัวของเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ตำบล แม่ทา กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่", แนวคิดในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน. http://sathai.org/knowledge/05_concept/005.htm. เมษายน, 2553.

นิพจน์ เทียนวิหาร. 2547. อัตลักษณ์ พื้นที่ทางสังคมกับกระบวนการสร้างองค์ความรู้ ใน ความรู้ท้องถิ่น : การจัดการความรู้สู่การจัดการทางสังคม. กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.

บุญดี บุญญากิจ และคณะ. 2547. กรอบความคิดการจัดการความรู้. กรุงเทพมหานคร : สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ.

บุญมี แท่นแก้ว. 2541. ญาณวิทยา (ทฤษฎีความรู้). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

ประพนธ์ ผาสุขยืด. 2549. การจัดการความรู้ KM ฉบับขับเคลื่อน LO. กรุงเทพมหานคร : ใยไหม.

ประเวศ วะสี. 2541. ประชาคมตำบล: ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศีลธรรมและสุขภาพ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน และสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.

_____. 2542. เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม. กรุงเทพมหานคร : หมอชาวบ้าน.

_____. 2548. การจัดการความรู้ กระบวนการปลดปล่อยมนุษย์ สู่ศักยภาพ เสรีภาพและความสุข. กรุงเทพมหานคร : สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม.

ปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน. 2547. "ปัจจัยพื้นฐานที่ต้องมีในที่ดิน 1 ไร่", จดหมายข่าว..ก้าวทันปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน. 6 (1) : 20-65 ; มกราคม - มีนาคม, 2547.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ. 2548. การสังเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ผาย สร้อยสระกลาง และคณะ. 2549. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ "วิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมอย่างประณีต 1 ไร่", เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

พจนา เอื้องไพบูลย์. 2546. การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน : การศึกษาแบบพหุภาคีในมนัสวาสน์. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

พรธิดา วิเชียรปัญญา. 2547. การจัดการความรู้ : พื้นฐานและการประยุกต์ใช้. กรุงเทพมหานคร : ธรรกมลการพิมพ์.

พัชรินทร์ สิรสุนทร. 2546. ภูมิปัญญาชาวบ้านและกระบวนการจัดการองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน : กรณีศึกษาเขตภาคเหนือตอนล่าง. พิษณุโลก : คณะมนุษย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. 2547. การจัดการความรู้ กับการจัดการทางสังคม ใน ความรู้ท้องถิ่น : การจัดการความรู้สู่การจัดการทางสังคม. กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2544. รายงานฉบับสุดท้าย โครงการการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน กรณีศึกษาการประเมินผล โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รัชตะ ตั้งศิริพัฒน์ และวิโรจน์ ตั้งเจริญเสถียร. 2546. "การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย", วารสารวิชาการสาธารณสุข. 12(6) : 20-28 ; พฤศจิกายน-ธันวาคม, 2546.

รัตนา โตสกุล และคณะ. 2548. เดินทีละก้าว กินข้าวทีละคำ. ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์.

ราชบัณฑิตยสถาน. 2546. พจนานุกรม. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์จำกัด.

ลัดดา พิศาลบุตร. 2551. การวางแผนและงบประมาณฟาร์ม ในเอกสารการสอนชุดวิชาการจัดการฟาร์ม. นนทบุรี : สาขาส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

วนิดา สุจริตธุรการ และจิตผกา ธนปัญญารัชวงศ์. 2553. "ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการผลิตและการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ของเกษตรกรในเขตอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา", วารสารเทคโนโลยีสุรนารี. 4(1) : 24-29 ; มิถุนายน, 2553.

วรทัศน์ อินทรัคคัมพร. 2544. "การพัฒนาการเกษตรยั่งยืน เชียงใหม่", วารสารส่งเสริมและแพร่การเกษตรมหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 4(2) : 1-13 ; กรกฎาคม – ธันวาคม, 2544.

วัลลภ สุวรรณอาภา. 2544. "รายงานการศึกษาการใช้จุลินทรีย์ในท้องถิ่น (IMO) กับการยอมรับของเกษตรกร อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน", แม่ฮ่องสอน. http://www.geocities.com/maehongson_node/Re7.html. 1 สิงหาคม, 2550.

วิจารณ์ พานิช. 2549. การจัดการความรู้ฉบับนักปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม.

วิชัย เมืองโพธิ์. 2549. นิตยสารพอเพียง. 2(8) : 11-18 ; พฤษภาคม-มิถุนายน, 2549.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

วิฑูรย์ ปัญญากุล. 2547. เกษตรยั่งยืน วิถีการเกษตรเพื่ออนาคต. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสายไยแผ่นดิน.

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. 2535. เกษตรกรรมทางเลือก หนทางรอดเกษตรกรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เกษตรกรรมทางเลือก.

วิทยา เจียรพันธุ์. 2533. รายงานการวิจัยการยอมรับวัสดุอุปกรณ์การเกษตรของเกษตรกรลูกค้าธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร. วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สมคิด พรหมจุ้ย และคณะ. 2546. เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สมยศ นาวีการ. 2543. การบริหารเชิงกลยุทธ์ และนโยบายธุรกิจ. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2536. ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ : หลักการหาความรู้ วัดดำเนินงานวิจัย วิเคราะห์ข้อมูล และเขียนรายงาน. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

_____. 2552. การศึกษาสังคมและวัฒนธรรม : แนวความคิด วิธีวิทยา และทฤษฎี. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สัมฤทธิ์ ผิวนิ่ม. 2545. ภูมิปัญญาชาวบ้านในการประกอบอาชีพ : กรณีศึกษาเครือข่ายวนเกษตรและป่าชุมชนภาคตะวันออก จังหวัดฉะเชิงเทรา. วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สากล จริยวิทยานนท์. 2543. ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2547. การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร : คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2549(ก). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550–2554). กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี.

_____. 2549(ข). เศรษฐกิจพอเพียง คืออะไร. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

สิน พันธุ์พินิจ และบำเพ็ญ เขียวหวาน. 2537. "รายงานการวิจัยเรื่องการยอมรับเทคโนโลยีของเกษตรกรตามโครงการปรับโครงสร้าง และระบบการผลิต การเกษตรภาคกลางของประเทศไทย", มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. http://www.stou.ac.th/Thai/Research/Group1/research11.asp. 1 สิงหาคม, 2550.

สุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์. 2550. "การจัดการความรู้มหาชีวาลัยอีสาน", PowerPoint นำเสนอการอบรมเกษตรกรตามนโยบายเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง รุ่นที่ 1-10 วันที่ 1 พฤษภาคม-20 มิถุนายน 2550. จังหวัดบุรีรัมย์ : มหาชีวาลัยอีสาน.

สุภางค์ จันทวานิช. 2543. การวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุเมธ ตันติเวชกุล. 2550. คำบอกเล่าจากการตามเสด็จ : แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ใน ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง Road to Sustainable Economy. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เม็ดทรายพริ้นติ้ง.

_____. 2554. พื้นฐานความคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สุรชัย ยะเครือ. 2550. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการป้องกันอันตรายจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรของเกษตรกร ในอำเภอบ่อพลอย จังหวัดกาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

เสน่ห์ จามริก. 2541. สานปฏิรูป. 1(3) : 15-21 ; พฤษภาคม, 2541.

เสรี พงศ์พิศ. 2551. แนวคิดแนวปฏิบัติ : ยุทธศาสตร์พัฒนาท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์.

หลวงพ่อนาน. 2547. "การทำการเกษตรบนที่ดิน 1 ไร่ ให้มีอยู่มีกิน สู่การลดหนี้ปลดสิน มีความสุขและบำนาญชีวิต", วารสารค้ำคูณ. 14(1) : 42 ; มกราคม 2547.

อเนก นาคะบุตร. 2545. "ปราชญ์ชาวบ้านคืออะไร", ใน พลังรากหญ้าพลังแผ่นดิน. ขอนแก่น : มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี จังหวัดขอนแก่น.

อภิชัย พันธเสน. 2554(ก). การพัฒนามนุษย์ด้วยเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร : สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (อัดสำเนา)

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

อภิชัย พันธเสน. 2544(ข). พุทธเศรษฐศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินร์.

_____. 2549. "ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับนโยบายของรัฐ", ประชาคมวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). 12(67) : 3 ; พฤษภาคม-มิถุนายน, 2549.

อภิชัย พันธเสน และคณะ. 2549. สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อภิพรรณ พุกภักดี. 2543. เกษตรยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์.

อภิสิทธิ์ ธรรมรงวรางกูร. 2547. "เกษตรประณีต 1 ไร่ ไม่ยากไม่จน", จดหมายข่าว...ก้าวทันปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน. 6(1) : 21-26 ; มกราคม-มีนาคม, 2547.

_____. 2549. รายงานประจำปีโครงการพัฒนาชุมชนภาคอีสานเพื่อการเสริมสร้างสุขภาพอย่างยั่งยืน. ขอนแก่น : มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี จังหวัดขอนแก่น.

อยู่ สุนทรธัย. 2549. รายงานการวิจัยเกษตรประณีต 1 ไร่. บุรีรัมย์ : เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน.

อรสุดา เจริญรัถ. 2546. เศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด.

อรุณ อวนสกุล. 2543. "การพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน : แนวทางและดัชนีชี้วัด", รายงานการสัมมนาระบบเกษตรแห่งชาติ ครั้งที่ 1 วันที่ 15-17 พฤศจิกายน 2543. ณ โรงแรมหลุยส์ แทเวิร์น หลักสี่ กรุงเทพมหานคร.

อัญญาณี คล้ายสุบรรณ์, 2550. การจัดการความรู้ฉบับปฐมบท. นครปฐม : เพชรเกษม พริ้นติ้ง กรุ๊ป.

อาณัฐ ตันโช. 2549. แนวคิด หลักการเทคนิคปฏิบัติในประเทศไทย เกษตรกรรมธรรมชาติประยุกต์. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี.

อารี วิบูลย์พงศ์ และทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์. 2531. "แนวทางการวิเคราะห์ความยืนยงของระบบเกษตร", ใน รายงานการสัมมนาระบบการทำฟาร์ม ครั้งที่ 5 วันที่ 4-7 เมษายน 2531. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

อุทัย อันพิมพ์ และสุธิดา แจ่มใสไวท. 2551. "บทความวิจัยเรื่อง การสร้างความรู้จากรูปแบบเกษตรประณีต : กรณีศึกษาชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี", การประชุมวิชาการ ม.อบ. วิจัยครั้งที่ 2 วันที่ 28-29 กรกฎาคม 2551. มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

Allport, G.W. 1935. "Attitude", in Handbook of Psychology. By Murchison. Woreester Mass: Clark University Press.

Chiew, Eddie. 2001. "Economic Evaluation Integrated Farming System", AgroSearch. 8 (2): 6-11.

Denzin, N.K. 1970. The Research Act in Sociology; A Theoretical Introduction to Sociological \Medthod. Chicago: Aldine Pub.

Drucker,P.F. 1993. Post-Capitalist Society. Oxford: Butterworth Heinemann.

Eg Wilson, T.D. 2002. "The nonsense of 'knowledge management", Information Research. 8(1): 144; October, 2002.

Hill, T. & R. Westbrook. 1997. "SWOT Analysis: It's Time for a Product Recall", Long Range Planning. 30(1): 46–52; February.

Marquardt, M.J. 2002. Building the learning organization : Mastering the 5 element for corporate learning. Palo Alto: Davies-Black.

McGuire, W. J. 1969. "The Nature of Attitude and Attitude Change", The Handbook of Social Psychology. 3rd edition. Cambridge, MA: Addison Wesley.

Mitchell, R.K.,B.R. Agle, and D.J. Wood. 1997. "Toward a theory of Stakeholder Identification and Salience: Defining the principle of Who and What really Counts." In Academy of Management Review. 22(4): 853 – 886.

Nonaka, I., and Takeuchi, H. 1995. The Knowledge-creating company : How Japanese companies create the dynamic of innovation. Oxford: Oxford University Press.

_____. 1997. Hitotsubashi on knowledge management. Singapore: John Wiley & Sons (Asia).

Prangthong K ; Makarabhirom P; Thriraganon R; Maneesang; Suthisrisil C. 1989. Agroforestry Initiatives. By Farmer in Thailand. Royal Forest Department. Bangkok. Thailand.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

Polanyi, M. 1966. The Tacit Dimension. New York: Doubleday & Company, INC. Garden City.

Rajecki, D. W. 1982. Attitudes: Themes and Advances. Sunderland, MA: Sinauer.

Rogers, E.M. and Shoemaker, F.F. 1962. "Social Structure and Social Change" Jour. Of American Behavioral. Science. No.15, 1971. Press of Gleucoe.

Senge, P.M. 1990. The Fifth Discipline: The Age and Practice of the Learning Organization. London: century Business.

Shaw, Marwin E. and Jack M. Wright. 1967. Scales and Measurement of Attitude. New York: McGraw-Hill.

Stewart, T.A. 1997. Intellectual capital: The new Wealth of organizations. London: Nicolas Brealey.

Katz, D., & Scotland, E. 1959. Apreliminary statement of a theory of attitude structure and change. In S. Kock (Ed.) Psychology: A study of a science (Vol.3). New York: McGraw-Hill.

Wiig K. 1993. Knowledge Management Foundations. Arlington, TX: Schema Press.

Yin, Robert K. 2003. Case Study Research: Design and Methods. 3rd Edition. Newbury Park: Sage Publications.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน
การจัดการความรู้ เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

โครงร่างการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง
เรื่อง การจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

.....

เป็นแนวคำถามนำไปสู่ข้อมูลบริบททั่วไป การจำแนกกลุ่มการทำเกษตรประณีต และเงื่อนไขการยอมรับ รูปแบบการทำเกษตรประณีต แนวทางการจัดการความรู้ และแนวทางการพึ่งตนเอง

ตอนที่ 1 บริบทของกลุ่มศึกษา

1.1 ชื่อ-สกุล ผู้ให้สัมภาษณ์.....ปี .....

บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด บุรีรัมย์

รหัสไปรษณีย์.....โทรศัพท์ .....

1.2 อายุ.....ปี

1.3 ระดับ

การศึกษา.....

1.4 สมาชิกในครัวเรือน.....คน เพศชาย.....คน เพศหญิง.....คน(ที่อาศัยอยู่จริง และอาศัยอยู่มากกว่า 6 เดือน)

1. อายุต่ำกว่า 15 ปี.....คน 2. อายุมากกว่า 15 ปี.....คน

1.5 ลักษณะของครอบครัว

.....

1.6 สถานภาพทางสังคม.....

1.7 ท่านมีที่ดินถือครองกี่แปลง .....แปลง

1. แปลงที่1 จำนวน.....ไร่ ปลูกอะไร พันธุ์อะไรบ้าง.....

.....

2. แปลงที่2 จำนวน.....ไร่ ปลูกอะไร พันธุ์อะไรบ้าง.....

.....

3. แปลงที่ 3 จำนวน.....ไร่ ปลูกอะไร พันธุ์อะไรบ้าง.....

.....

4. แปลงที่ 4 จำนวน.....ไร่ ปลูกอะไร พันธุ์อะไรบ้าง.....

.....

5. แปลงที่ 5 จำนวน.....ไร่ ปลูกอะไร พันธุ์อะไรบ้าง.....

.....

1.8 แปลงที่ทำเกษตรประณีตคือแปลง..... พื้นที่ในการทำ.....ไร่

1.9 สัตว์ที่เลี้ยงมีอะไรบ้าง

1. .....จำนวน.....ตัว พันธุ์อะไรบ้าง.....

2. .....จำนวน.....ตัว พันธุ์อะไรบ้าง.....

3. .....จำนวน.....ตัว พันธุ์อะไรบ้าง.....

4. .....จำนวน.....ตัว พันธุ์อะไรบ้าง.....

1.10 แรงงานหลักในการทำเกษตรประณีต

1. จำนวน.....คน 2. จำนวนชั่วโมงทำงานเฉลี่ย.....ชั่วโมง/วัน

1.11 รายได้ของท่านในรอบปีที่แล้วมาจากแหล่งใดบ้าง

1. รับจ้าง.....ประมาณ.....บาท

2. ลูกหลานส่งมาให้.....ประมาณ.....บาท

3. ขายข้าว.....ประมาณ.....บาท

4. ขายผลผลิตเกษตรทั่วไป.....ประมาณ.....บาท

5. ขายผลผลิตจากเกษตรประณีต..... ประมาณ.....บาท

6. ขายผลผลิตอื่นๆ (ระบุ)..... ประมาณ.....บาท

7. ขายผลผลิตอื่นๆ (ระบุ) ..... ประมาณ.....บาท

1.12 ในรอบปีที่แล้วท่านมีรายจ่ายอะไรบ้าง

1. จ่ายค่าอาหาร..... ประมาณ.....บาท

2. จ่ายค่าเครื่องใช้ต่างๆ .....ประมาณ.....บาท

3. ลงทุนการเกษตร ..... ประมาณ.....บาท

4. ค่าเล่าเรียนบุตร – หลาน.....ประมาณ.....บาท

5. ค่าทำบุญ.....ประมาณ.....บาท

6. ค่าอื่นๆ (ระบุ) .....ประมาณ.....บาท

1.13 ท่านมีเงินออมหรือไม่ ☐ มี .....บาท ☐ ไม่มี

1.14 ท่านมีหนี้สินหรือไม่ ☐ มี .....บาท ☐ ไม่มี

1. ท่านกู้มาจากแหล่งใด.....เพื่อ.....

2. ท่านกู้มาจากแหล่งใด.....เพื่อ.....

3. ท่านกู้มาจากแหล่งใด.....เพื่อ.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลการจัดการความรู้เกษตรประณีต

2.1 เกษตรประณีตคืออะไร

.....

.....

.....

.....

2.2 ท่านได้แนวคิดการทำเกษตรประณีตมาจากใคร และเริ่มทำเกษตรประณีต ในปีใด

.....

.....

2.3 เพราะเหตุท่านจึงมาทำเกษตรประณีต

.....

.....

.....

2.4 ท่านและเครือข่ายของท่าน มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างไร.....

.....

.....

.....

2.5 ปัจจุบันท่านทำเกษตรประณีตหรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

.....

2.6 การทำเกษตรประณีตจะต้องมีองค์ประกอบ หรือเงื่อนไขใดบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลการจัดการความรู้เกษตรประณีต

2.1 เกษตรประณีตคืออะไร

.....

.....

.....

.....

2.2 ท่านได้แนวคิดการทำเกษตรประณีตมาจากใคร และเริ่มทำเกษตรประณีต ในปีใด

.....

.....

2.3 เพราะเหตุท่านจึงมาทำเกษตรประณีต

.....

.....

.....

2.4 ท่านและเครือข่ายของท่าน มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างไร.....

.....

.....

.....

2.5 ปัจจุบันท่านทำเกษตรประณีตหรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

.....

2.6 การทำเกษตรประณีตจะต้องมีองค์ประกอบ หรือเงื่อนไขใดบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

2.7 ท่านมีความรู้ในเรื่องต่อไปนี้อย่างไร

2.7.1 ดิน และการปรับปรุงดิน

.....

.....

2.7.2 น้ำ และวิธีการให้น้ำ

.....

.....

2.7.3 การจัดการเกี่ยวกับพืช

.....

.....

2.7.4 การจัดการเกี่ยวกับสัตว์

.....

.....

2.8 การทำเกษตรประณีตของท่านมีปัญหาหรือไม่ และท่านแก้ปัญหาต่างๆ เหล่านั้นอย่างไร

2.8.1 ปัญหาเรื่องดิน

.....

.....

2.8.2 ปัญหาเรื่องน้ำ

.....

.....

2.8.3 ปัญหาเรื่องพืช

.....

.....

2.8.4 ปัญหาเรื่องสัตว์

.....

.....

2.8.5 ปัญหาเรื่องอื่นๆ

.....

.....

2.9 หากมีคนสนใจที่จะทำเกษตรประณีต ท่านจะแนะนำให้เขาทำอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

3.1 ท่านมีหลักคิดในการพึ่งตนเองด้านความพอเพียงอย่างไร

.....

.....

.....

.....

3.2 หากต้องการให้ชีวิตที่พอเพียงจะต้องเพิ่มเติมอะไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะจากท่าน

.....

.....

แผนผังฟาร์มโดยสังเขป

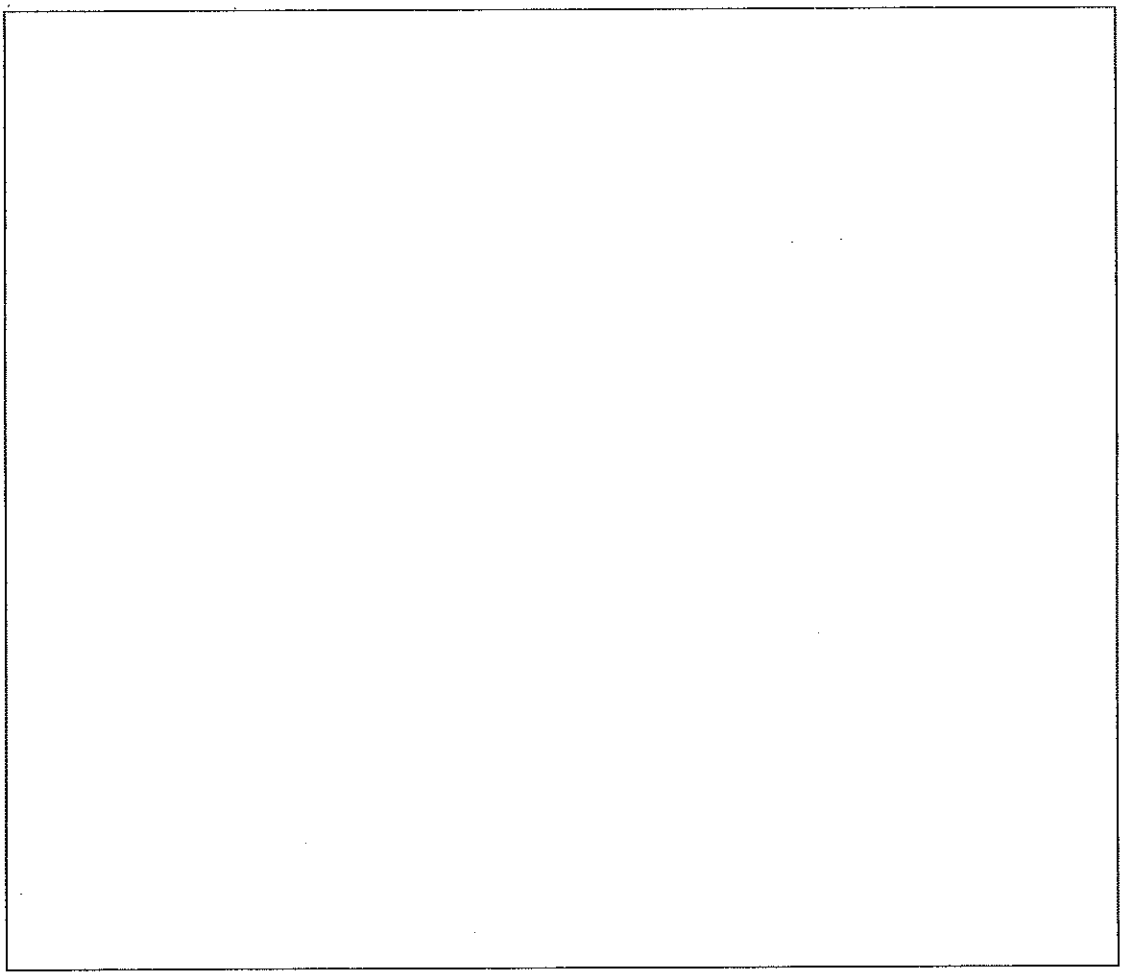

ภาคผนวก ข

โครงร่างการสัมภาษณ์เชิงลึก

เรื่อง การจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

โครงร่างการสัมภาษณ์เชิงลึก
เรื่อง การจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

.....

คำถามที่นำไปสู่การจัดการความรู้ และรูปแบบการทำเกษตรประณีต ประกอบด้วย

1. ชื่อ-สกุล
2. ที่อยู่
3. ชีวประวัติ และความเป็นมาก่อนมาทำเกษตรประณีต
4. สาเหตุใดท่านจึงได้ทำ/ไม่ทำเกษตรประณีต
5. ท่านมีการจัดการความรู้เกษตรประณีตในแปลงของท่านอย่างไร
   5.1 ความรู้เรื่องดิน (มีปัญหาอะไรบ้าง/แก้ไขอย่างไร)
   5.2 ความรู้เรื่องน้ำ (มีปัญหาอะไรบ้าง/แก้ไขอย่างไร)
   5.3 ความรู้เรื่องพืช (มีปัญหาอะไรบ้าง/แก้ไขอย่างไร)
   5.4 ความรู้เรื่องสัตว์ (มีปัญหาอะไรบ้าง/แก้ไขอย่างไร)
   5.4 การจัดการความรู้ระบบแปลงอย่างไร (มีปัญหาอะไรบ้าง/แก้ไขอย่างไร)
   5.5 การจัดการความรู้เรื่องการตลาดอย่างไร (มีปัญหาอะไรบ้าง/แก้ไขอย่างไร)
6. ในรอบหนึ่งปีท่านทำอะไรบ้างในแปลงของท่าน
7. ท่านจัดการเรื่องแรงงานอย่างไร
8. เคยมีคนมาศึกษาดูงานที่แปลงของท่านหรือไม่
9. ท่านเคยไปบรรยายหรือเป็นวิทยากรบรรยายเรื่องเกษตรประณีต หรือเรื่องอื่นๆ หรือไม่
10. ท่านมีวิธีการที่จะบอกให้คนอื่นมาทำเกษตรประณีตได้หรือไม่
11. ข้อเสนอแนะ

.....ขอแสดงความขอบคุณ.....

ภาคผนวก ค
โครงร่างการสัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการ
การจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

โครงร่างการสัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการ
การจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

.....

คำถามที่นำไปสู่การพูดคุย

1. ทักทายตามสถานการณ์ ปรากฏการณ์และสภาพความเหมาะสมให้แสดงถึงการมีวัฒนธรรมไทย ด้วยการแสดงความเคารพอ่อนน้อมด้วยวาจาหรือการแสดงออกโดยการยกมือไหว้

2. การเข้าถึงข้อมูลนักวิจัยต้องสังเกตให้ดีว่าบุคคลที่กำลังจะไปล่วงเอาข้อมูลนั้นเราต้องศึกษาประวัติจากบุคคลแวดล้อม

3. มีวิธีการสร้างความคุ้นเคยกับบุคคลเพื่อแสดงถึงความเป็นมิตรที่ดีต่อกัน

4. พยายามรับฟังความคิดเห็นของบุคคลที่ถูกสัมภาษณ์ด้วยความไว้วางใจต่อกัน

5. คุยในเรื่องที่อยากรู้แต่ไม่ใช่ถามเพื่อเอาคำตอบที่ถูกที่ผิด (ถามเพื่อแสดงความคิดเห็น)

คำทักทาย

- สบายดีหรือ
- กำลังทำอะไรครับ

คำถามที่นำไปใช้ในการสัมภาษณ์

- เป็นอย่างไร
- เมื่อไร
- นี่อะไร
- ที่ไหน
- กำลังทำอะไรครับ

หมายเหตุ : ภาษาที่ใช้ในการสื่อสารหรือสัมภาษณ์ ควรเป็นภาษาระดับเดียวกัน

ภาคผนวก ง

โครงร่างการสัมภาษณ์ประธานหรือตัวแทนมูลนิธิฯ มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น

โครงร่างการสัมภาษณ์ประธานหรือตัวแทนมูลนิธิฯ
มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น

.....

1. เพราะเหตุใดมูลนิธิฯ จึงได้มาร่วมทำงานกับเครือข่ายปราชญ์และพหุภาคีภาคอีสาน
2. เพราะเหตุใดมูลนิธิฯ จึงมีความสนใจ และเลือกที่จะขับเคลื่อนโครงการเกษตรประณีต
3. จากแนวทางการดำเนินการที่ผ่านมามูลนิธิฯ ได้ขับเคลื่อนแนวคิดเกษตรประณีตอย่างไร
4. เกษตรประณีตมีหลักการทำอย่างไร
5. มูลนิธิได้สนับสนุนเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอย่างไร (งบประมาณ/วัสดุอุปกรณ์/ด้านวิชาการ)
6. มูลนิธิฯ ได้จัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านอย่างไร
7. จากแนวทางการดำเนินงานที่ผ่านมาถือว่าประสบความสำเร็จหรือไม่ อย่างไร
8. ปัญหาอุปสรรคที่พบจากการทำงานขับเคลื่อนเครือข่าย และแนวทางแก้ไข
9. ท่านคิดว่าแนวทางการทำเกษตรประณีตจะช่วยให้เกษตรกรมีวิถีชีวิตที่ดีขึ้นได้หรือไม่อย่างไร
10. ในระยะต่อไป หรือในอนาคตมูลนิธิวางเป้าหมายการทำงานร่วมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีอีสานอย่างไร

.....ขอบพระคุณมากครับ.....

ภาคผนวก จ
โครงร่างการสัมภาษณ์ผู้ที่ไม่ใช่เกษตรกร
การจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

โครงร่างการสัมภาษณ์ผู้ที่ไม่ใช่เกษตรกร
การจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

.....

คำถามนำไปสู่แนวคิด การดำเนินงาน และข้อเสนอแนะ โดยสอบถามเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ เจ้าหน้าที่เกษตรสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด พันธมิตรทางวิชาการ

1. ชื่อ-สกุล
2. ที่อยู่/สถานที่ทำงาน
3. ท่านรู้จักปราชญ์ชาวบ้าน และเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน หรือไม่ อย่างไร
4. ท่านรู้จักเกษตรประณีต หรือไม่อย่างไร
5. ท่านเคยมาร่วมกิจกรรมการแลกเปลี่ยนความรู้กับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านหรือไม่ อย่างไร
6. ท่านคิดว่าความรู้ภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้าน จะสามารถแก้ปัญหาของตนเองได้หรือไม่
7. ท่านคิดว่าการทำเกษตรประณีต จะสามารถช่วยให้คุณภาพชีวิตของเกษตรกรดีขึ้นหรือไม่ อย่างไร
8. ท่านมีความเห็นอย่างไรต่อแนวทางการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน
9. หากจะทำให้คุณภาพชีวิตของเกษตรกรในบ้านเราดีขึ้น ควรทำอย่างไร
10. หน่วยงานภาครัฐควรจะดำเนินการอย่างไรกับเกษตรกร เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้
11. ข้อเสนอแนะอื่นๆ

.....ขอบพระคุณมากครับ.....

ภาคผนวก ฉ
โครงร่างคำถามการประชุมกลุ่มย่อย
การจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

โครงร่างคำถามการประชุมกลุ่มย่อย
การจัดการความรู้เกษตรประณีตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

.....

1. เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร
2. สมาชิกเครือข่ายฯ มีแนวทางการพึ่งตนเองอย่างไร
3. เกษตรประณีต คือ อะไร
4. ในการทำเกษตรประณีตนั้น จะต้องมีองค์ประกอบอะไรบ้าง
5. ท่านเคยได้ยินคำว่าการจัดการความรู้ไหม (Knowledge Management) และหากเคยได้ยินเป็นอย่างไร
6. เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมีการจัดการความรู้เกษตรประณีตอย่างไร
7. ในการทำเกษตรประณีตเขามีหลัก หรือวิธีการทำอย่างไรครับ
8. เพราะเหตุใดท่านจึงมาทำเกษตรประณีต *(ถามเฉพาะกลุ่มที่ทำ)*
9. และด้วยเหตุผลใดท่านจึงไม่ทำเกษตรประณีต *(คำถามเฉพาะกลุ่มที่เลิกทำ)*
10. สำหรับคนที่ทำแล้วหยุดทำ และต่อมาเพราะเหตุใดจึงกลับมาทำใหม่ *(คำถามสำหรับกลุ่มมายอมรับใหม่)*
11. ท่านคิดว่าคนที่ปลูกยางพาราถือเป็นการทำเกษตรประณีตไหม *(คำถามเฉพาะกลุ่มที่ปลูกยางพารา)*
12. หากจะให้ท่านแนะนำให้คนอื่นหันมาทำเกษตรประณีต ท่านคิดว่าจะทำได้ไหม และจะต้องทำอย่างไร
13. มีเงื่อนไขใดบ้างที่เป็นอุปสรรค และทำให้ไม่สามารถทำเกษตรประณีตให้สำเร็จ
14. คนที่ทำเกษตรประณีตมีความสุขไหม และมีความสุขอย่างไร
15. ท่านมีข้อเสนอแนะอื่นๆ เพิ่มเติมอีกหรือไม่

ภาคผนวก ช

สรุปการจัดการความรู้: กลุ่มศึกษาเชิงลึก

การวิเคราะห์สภาพแปลง และรายได้ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

การจัดการความรู้ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์
"ปราชญ์ชาวบ้านที่ไม่ยอมหยุดเรียนรู้"

ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ เกิดเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2491 เป็นชาวสตึกโดยกำเนิด มีพี่น้อง 6 คน ปัจจุบันแต่งงานกับคุณฉวี ปรัชญพฤทธิ์ ไม่มีลูก อยู่ที่บ้านเลขที่ 34 บ้านปากช่อง ตำบลสนามชัย อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ครูบาเล่าให้ฟังว่า ตนเองเป็นคนไม่ค่อยแข็งแรงมากนัก ในวัยเด็กเคยพลัดตกน้ำ ขนาดต้องตัดปอดออกในบางเสี้ยวเมื่อตอนอายุ 14 ปี และประสบอุบัติเหตุรถพลิกคว่ำ กระดูกส่วนปลายก้นกบหัก ซี่โครงร้าว ปอดแฟบ ในปี 2523 ซึ่งเกือบเอาชีวิตไม่รอด จึงไม่ได้เรียนสูงๆ เหมือนกับพี่น้องคนอื่นๆ

การจัดการความรู้

ครูบาสุทธินันท์ ได้ทำการเกษตรตามที่ราชการส่งเสริมเหมือนชาวบ้านทั่วๆ ไปกับคุณพ่อ และคุณแม่ โดยปลูกปอ ถั่วลิสง นุ่น ข้าวฟ่าง ข้าวโพด มันสำปะหลัง และทำนา ในพื้นที่กว่า 700 ไร่ สิ้นปี 2522 พบว่า ทำเกษตรแบบนี้ไม่รวยแน่ และมองไม่เห็นอนาคตของตนเอง กลับมานั่งทบทวนบทเรียนชีวิตที่ผ่านมา จึงได้เลิกทำเกษตรเชิงเดียว และหันกลับมายึดคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ว่า "อัตตาหิ อัตตาโนนาโถ" และเชื่อว่า คนอีสานควรแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง

"..ต้นไม้จะคืนสู่ไร่นา ปูปลาจะคืนสู่หนองน้ำ อิสรเสรีจะคืนสู่ประชาชน สมัชชาคนจนจะคืนถิ่น..."

ครูบาได้เริ่มปลูกไม้ผลและไม่ใช้สอยอย่างละ 1,000 ต้น จากการเก็บข้อมูลพบว่า ยูคาลิปตัสให้ผลตอบแทนเร็ว และเจริญเติบโตได้ดีในพื้นที่ของตน จึงได้ขยายพื้นที่ 150,000 ต้น และระหว่างรอต้นไม้โตได้ปลูกพืชไร่จำพวกข้าวฟ่าง ข้าวโพด มันสำปะหลัง หญ้าเลี้ยงสัตว์ ระหว่างแถวต้นไม้ พร้อมทำปศุสัตว์ควบคู่ไปด้วย โดยการเลี้ยงโคเนื้อ 80 ตัว เลี้ยงแพะเลี้ยงแกะอย่างละฝูง รวมทั้งสัตว์ปีกจำพวกไก่บ้าน ไก่ตั๊อก ไก่งวง ไก่แจ้ สุกรพันธุ์พื้นเมืองและการเลี้ยงผึ้ง ทดลองหาน้ำในรูปแบบต่างๆ และหาวิธีจัดการน้ำมาทำระบบน้ำหยด จนดินเลว น้ำแล้งป่าหมดกลายเป็นดินดำ น้ำชุ่ม

ต้นไม้ที่ปลูกเอาไว้เริ่มเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ สามารถใช้ประโยชน์ได้ ครูบาจึงเริ่มหันมาจัดการกับทรัพยากรที่มีอยู่ โดยนำไม้ยูคาลิปตัสต้นโต มาแปรรูปทำเฟอร์นิเจอร์ และไม้ใช้สอยอเนกประสงค์ ทำบ้านเรือนสำหรับกิ่งก้านที่ไม่สามารถแปรรูปได้จะเอาไปเผาถ่านที่คุณภาพสูงจำหน่าย ทั้งในและต่างประเทศ ส่วนใบนำไปสกัดน้ำมันหอมระเหยจากยูคาลิปตัสขาย ซึ่งนับได้ว่าเป็นการจัดการความรู้แบบครบวงจร ปัจจุบันครูบามีอายุมากแล้ว ประกอบกับสุขภาพที่ไม่ค่อยจะสู้ดีมาแต่ไหนแต่ไร จึงทำงานเกษตรน้อยลง แต่สามารถพึ่งพาตนเองได้ และใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติที่ครูบาสร้างสรรค์ขึ้นมา และคอยเก็บเกี่ยวธรรมชาติเป็นบำนาชีวิตให้กับตนเองและครอบครัว

ตารางที่ ช-1 บันทึกเหตุการณ์ที่สำคัญของชีวิตในแต่ละช่วงเวลา (Time line) ของครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์

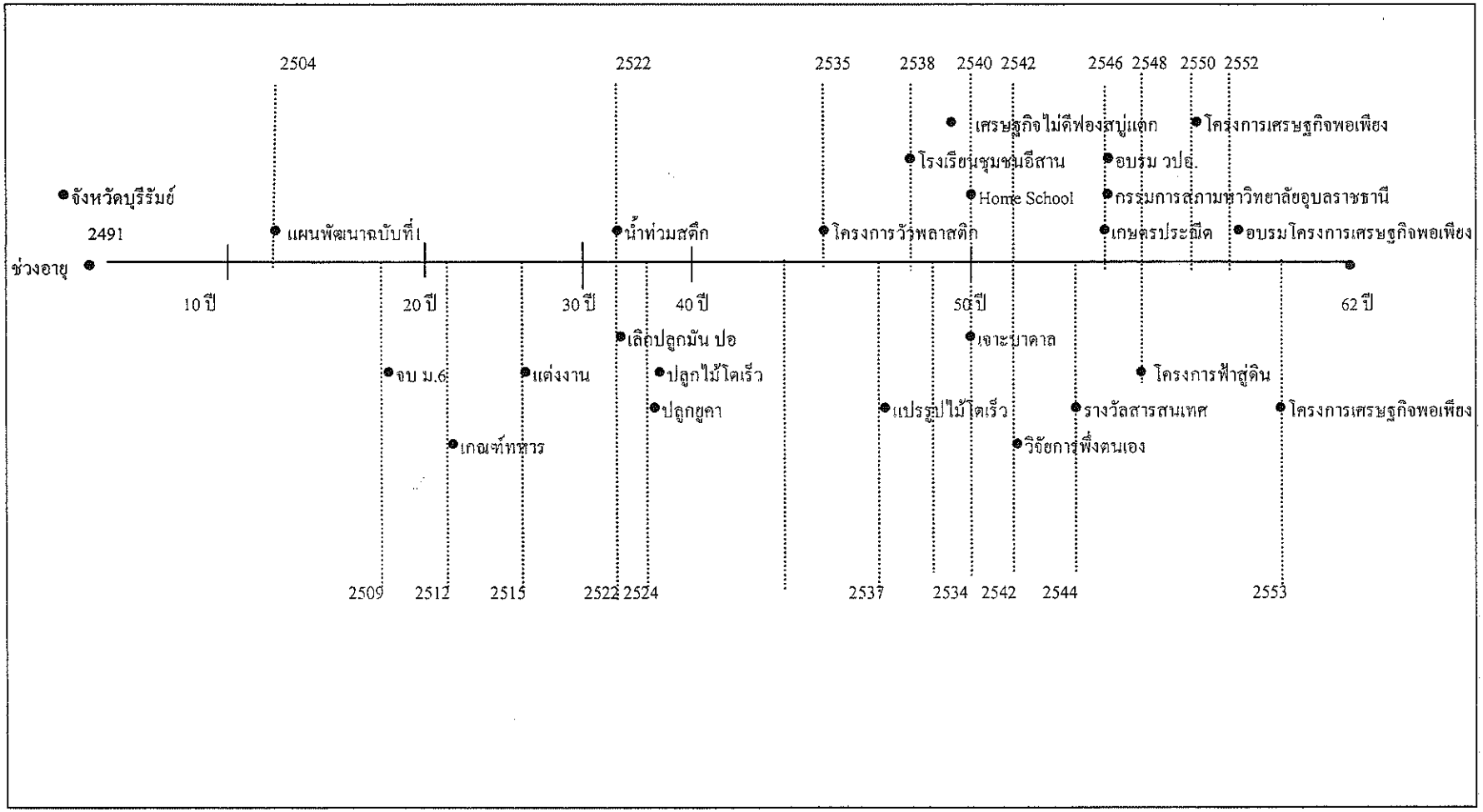

แผนผังแปลงเกษตรประณีต ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์

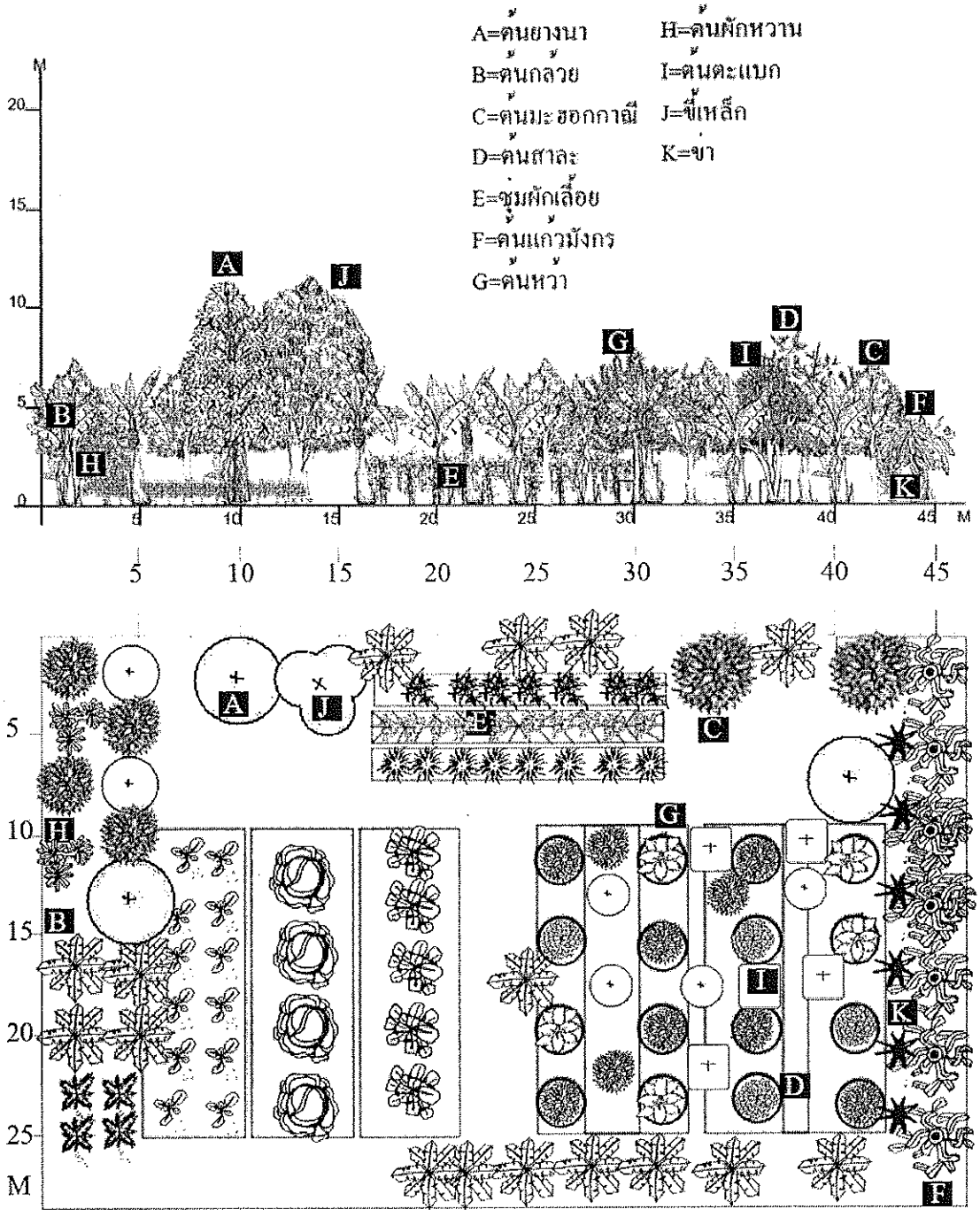

ภาพที่ ช-1 สภาพแปลงเกษตรประณีตมองจากด้านบน ปี 2548

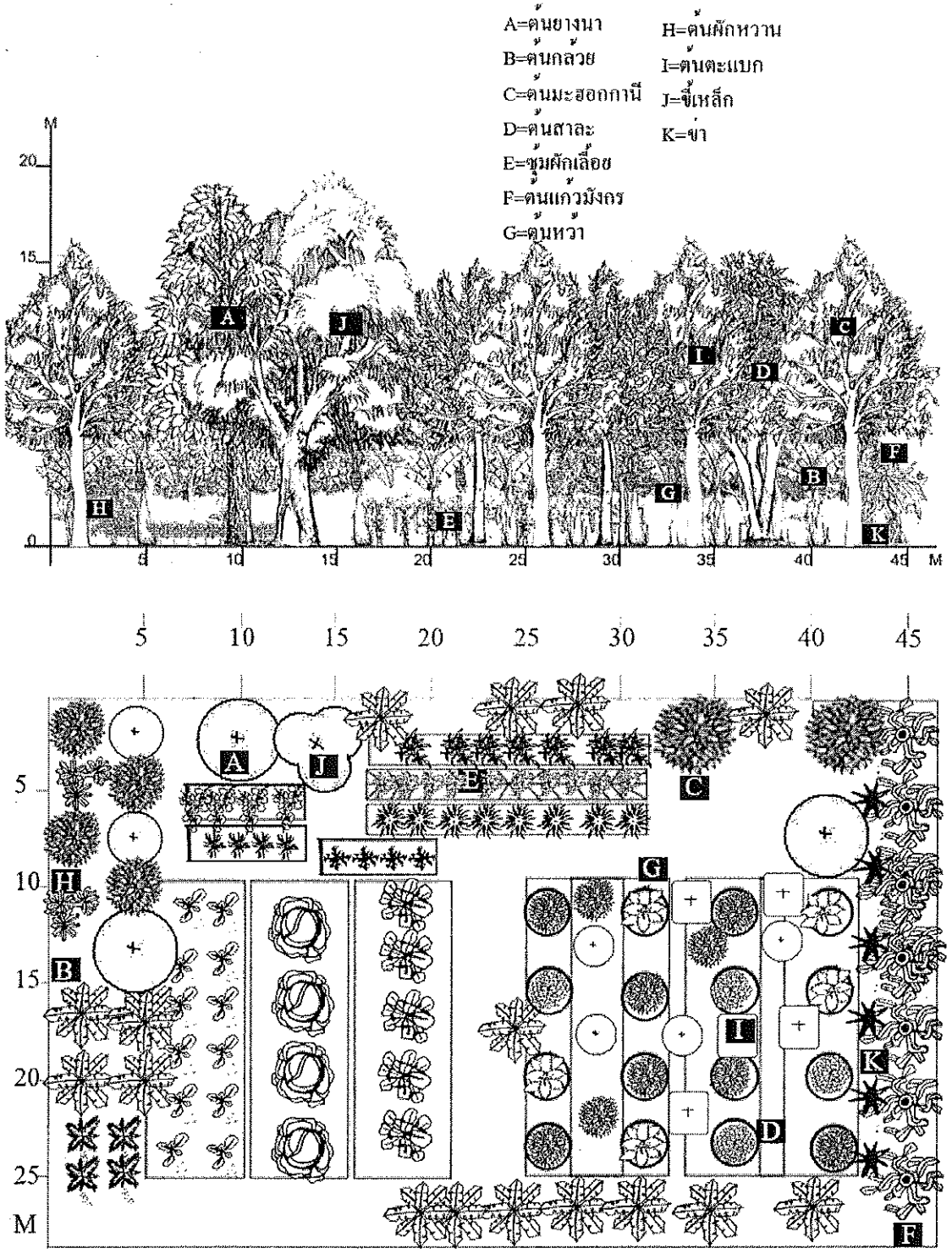

ภาพที่ ช-2 สภาพแปลงเกษตรประณีตมองจากข้างบน ปี 2554

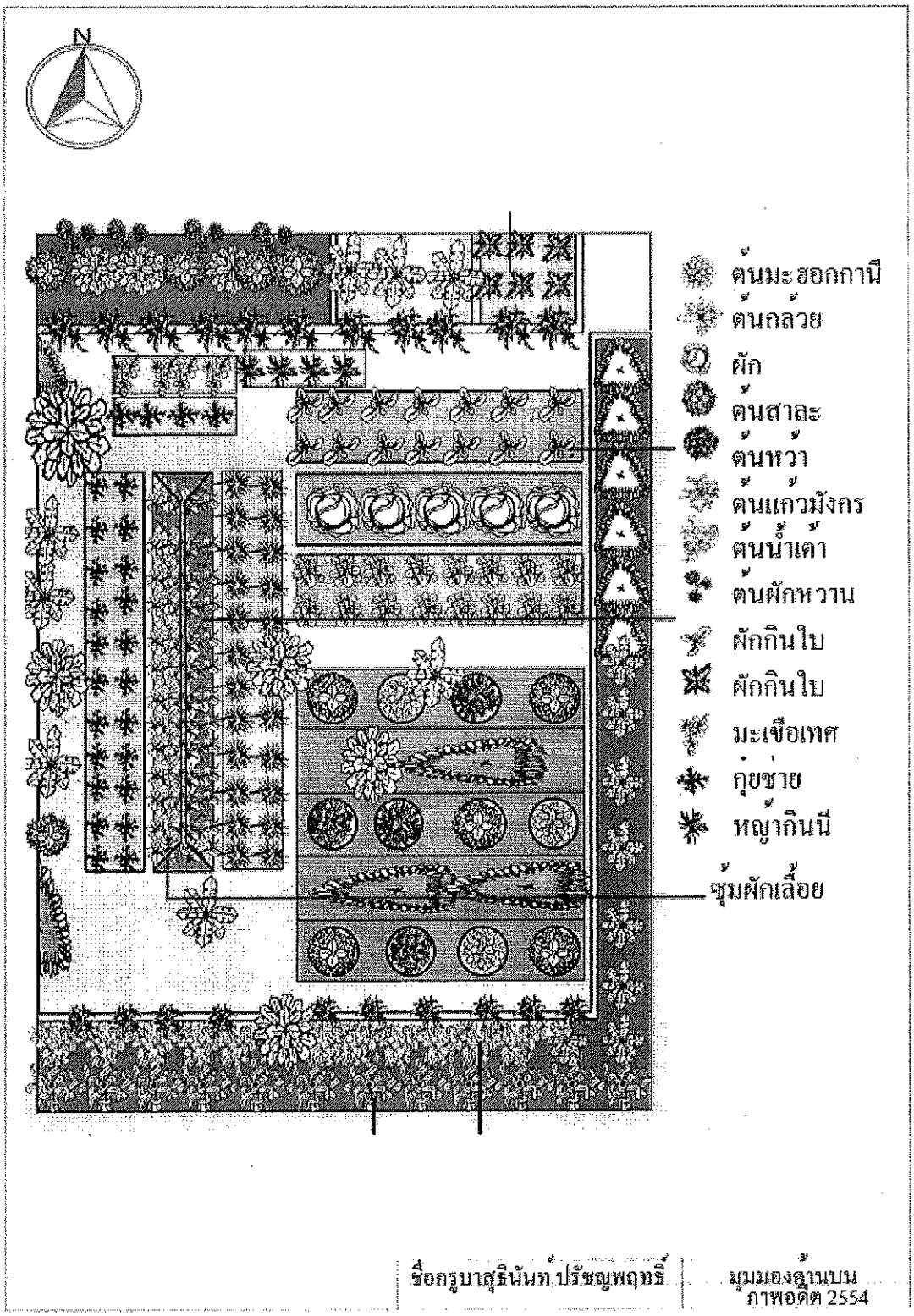

ภาพที่ ช-3 สภาพแปลงเกษตรประณีตมองจากด้านบน ปี 2554

การจัดการความรู้ของพ่อคำเดื่อง ภาษี
ฉายา "ปราชญ์ชาวบ้าน นักคิด นักพูด นักปฏิบัติแห่งยุคสมัย"

พ่อคำเดื่อง ภาษี ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 1 ด้านเกษตรกรรม : เกษตรธรรมชาติ เกิดเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2495 ที่จังหวัดบุรีรัมย์ ในครอบครัวชาวนา เป็นลูกคนที่ 6 ในบรรดาลูกๆ 8 คน แต่งงานกับแม่อมร งามชัด ลูกสาวผู้ใหญ่บ้านบ้านหนองแก ตำบลช่องสามหมอ อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ มีลูกชาย 2 คน และลูกสาว 1 คน ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 40 หมู่ที่ 8 บ้านโนนเขวา ตำบลหัวฝาย อำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์

การจัดการความรู้ นับตั้งแต่ปี 2504 เป็นต้นมา พ่อคำเดื่องได้เริ่มช่วยงานเกษตรกับคุณพ่อ คุณแม่ ตลอดมา ในช่วงแรกวิถีชีวิตก็ดำเนินมาแบบเรียบง่ายในระบบที่สุขสบายแบบเดิมๆ ทำไร่ไถนา ต่อมาคุณพ่อ ได้เริ่มหันมาทำเกษตรแบบสมัยใหม่ (แบบทุนนิยม) ปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ปลูกปอ มันสำปะหลัง ถั่วลิสง อ้อย ยาสูบ ข้าวโพด ตามแนวทางการส่งเสริมของภาครัฐ ต่อมาไม่นานชีวิตเปลี่ยนแปลงไปส่อเค้ายุ่งยากขึ้น เมื่อพ่อคำเดื่องเป็นหนุ่มเต็มตัว และมีครอบครัว ยิ่งทำเกษตรมากขึ้นปรากฏว่าระหว่างรายได้กับรายจ่ายยิ่งหากันขึ้นทุกวัน เมื่อปี 2524 พ่อคำเดื่อง เป็นหนี้มากขึ้น จนหาทางออกกับชีวิตไม่เจอ จนกระทั่งพึ่งพาอบายมุข เปลี่ยนวิถีชีวิตจากคนมีเงิน จากคนเคยขยันขันแข็ง กลับเป็นคนเสเพล หน้ามือเป็นหลังมือ หันหน้าพึ่งพาอบายมุข เพื่อดับความกลุ้ม แต่ก็ได้เพียงชั่วครู่ชั่วคราว ต่อมาพี่สาวผู้ที่บวชชี เพื่อหาความสงบสุข ทนเห็นความกลัดกลุ้มของน้องชายไม่ไหว จึงได้มาให้กำลังใจ และให้สติ อยู่หลายวัน และด้วยความดีที่มีอยู่ในตัวของพ่อคำเดื่อง กิเลศจึงครอบงำได้ไม่หมด เมื่อพ่อคำเดื่องได้สติ จึงลุกขึ้นมาต่อสู้กับชีวิตอีกครั้ง

"อินา ทานัง ทุกขัง โลเก .....การมีหนี้เป็นทุกข์ในโลก"

"...เมื่อได้สติปัญญาก็เกิด..." เมื่อคิดได้พ่อคำเดื่องเริ่มต้นจากการทำนาแบบอินทรีย์และหันหลังให้กับการทำเกษตรแบบสมัยใหม่ เลิกปุ๋ย เลิกยา เลิกจ้างแรงงาน ใช้แรงงานตนเองและครอบครัว กินน้อยใช้น้อย ทุกอย่างเริ่มต้นที่ตนเอง เริ่มเรียนรู้ในสิ่งที่ผิดพลาด และค่อยๆ คิดวางแผน แล้วลงมือทำ จากนั้นอย่าลืมกลับมาทบทวน วิคราะห์เพื่อหาจุดบกพร่อง และหาแนวทางแก้ไข จึงทำให้พ่อคำเดื่องสามารถที่จะยืนหยัดอยู่ได้เท่าทุกวันนี้ นอกจากนั้นพ่อคำเดื่องยังฝากบอกต่อด้วยว่า การยกระดับคุณภาพชีวิต ทำได้ไม่ยาก ให้เริ่มต้นจากตัวเราโดยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีคิด (คิดได้ คิดเป็น) อันก่อให้เกิดการอนุรักษ์วิถีชีวิตที่เรียบงายแบบดั้งเดิมและอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การบริหารจัดการองค์ความรู้ โดยใช้กระบวนการเรียนรู้แบบพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันเองที่เป็นหลัก และขอให้มีการเรียนอย่างต่อเนื่อง และพยายามสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ จะเป็นสร้างกำลังใจให้กันและกัน และจะเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมเกษตรไทยให้อยู่ได้อย่างมีความสุข

ตารางที่ ช-2 บันทึกเหตุการณ์ที่สำคัญของชีวิตในแต่ละช่วงเวลา (Time line) ของพ่อคำเดื่อง ภาษี

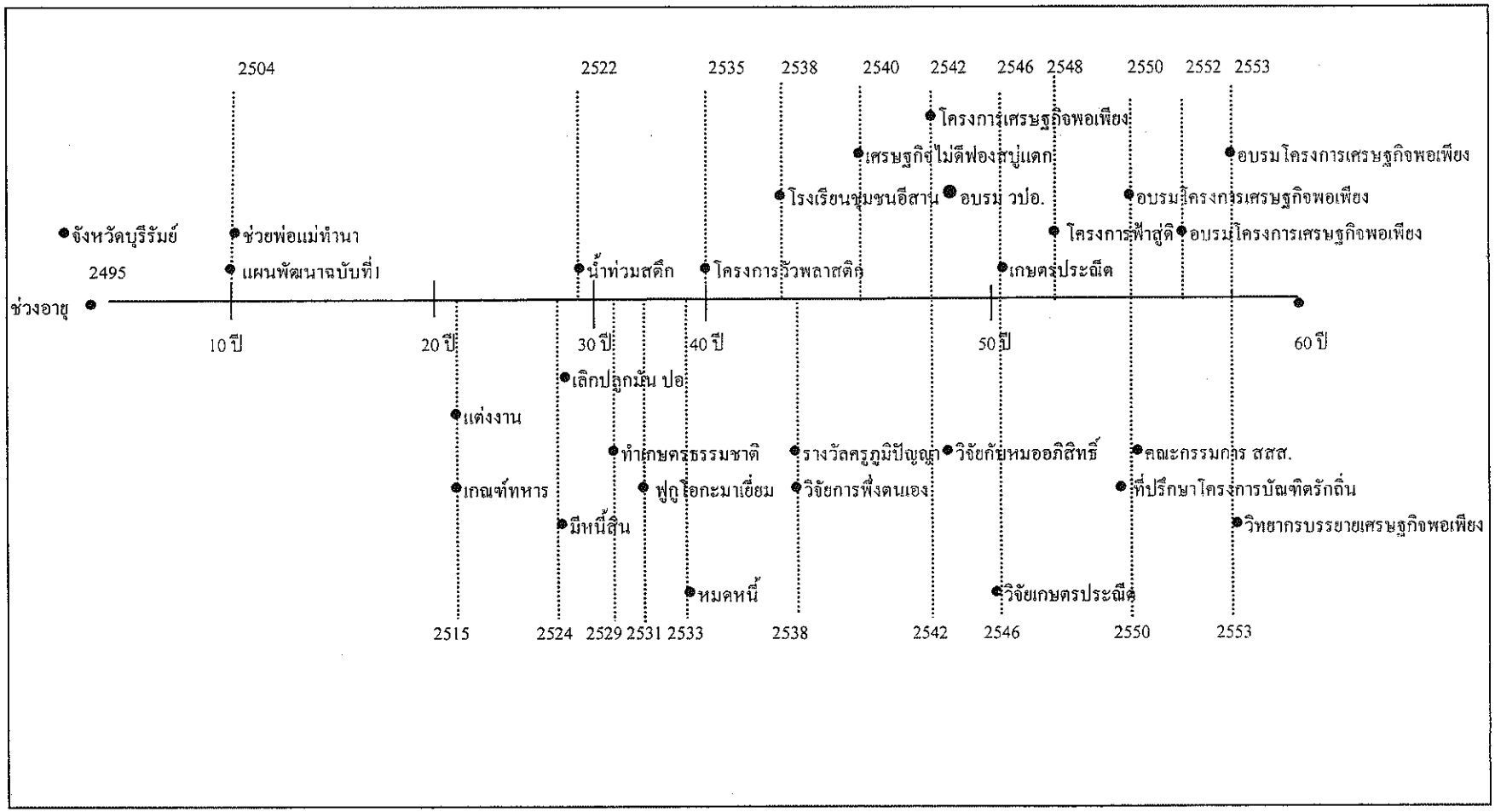

ภาพแผนผังแปลงเกษตรประณีต พ่อคำเดื่อง ภาษี

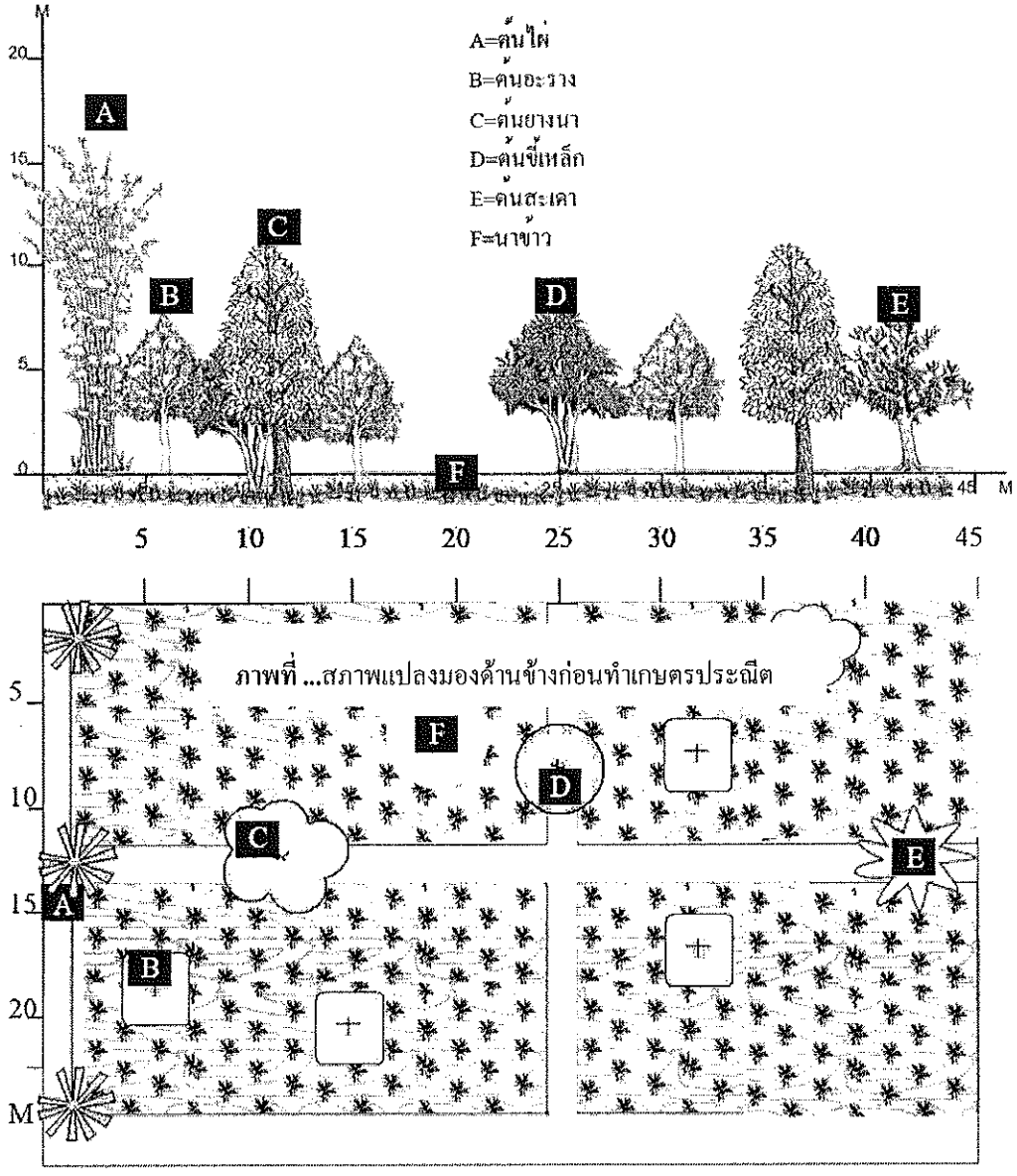

ภาพที่ ช-4 สภาพแปลงก่อนทำเกษตรประณีต

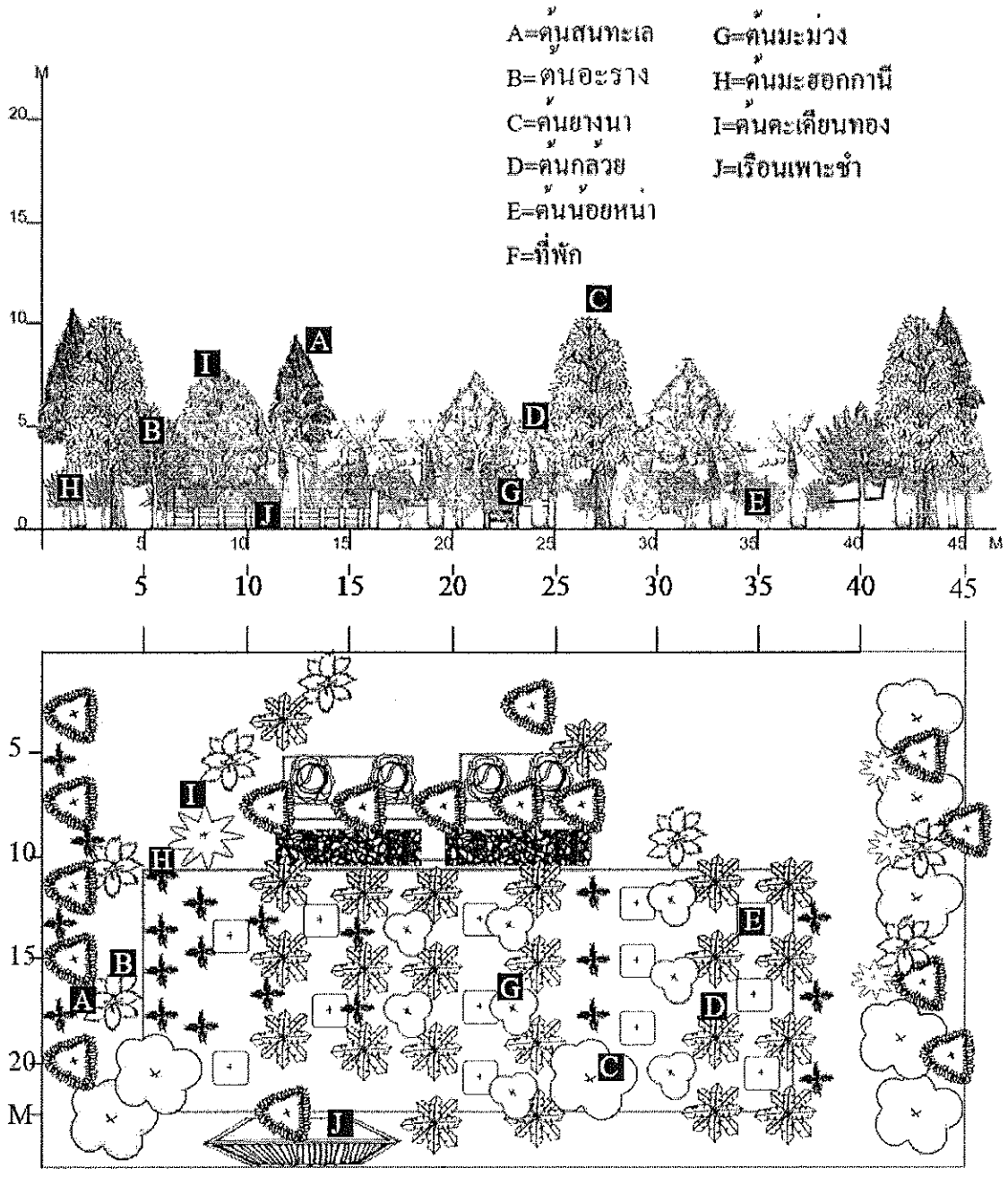

ภาพที่ ช-5 สภาพแปลงหลังทำเกษตรประณีต ปี 2554

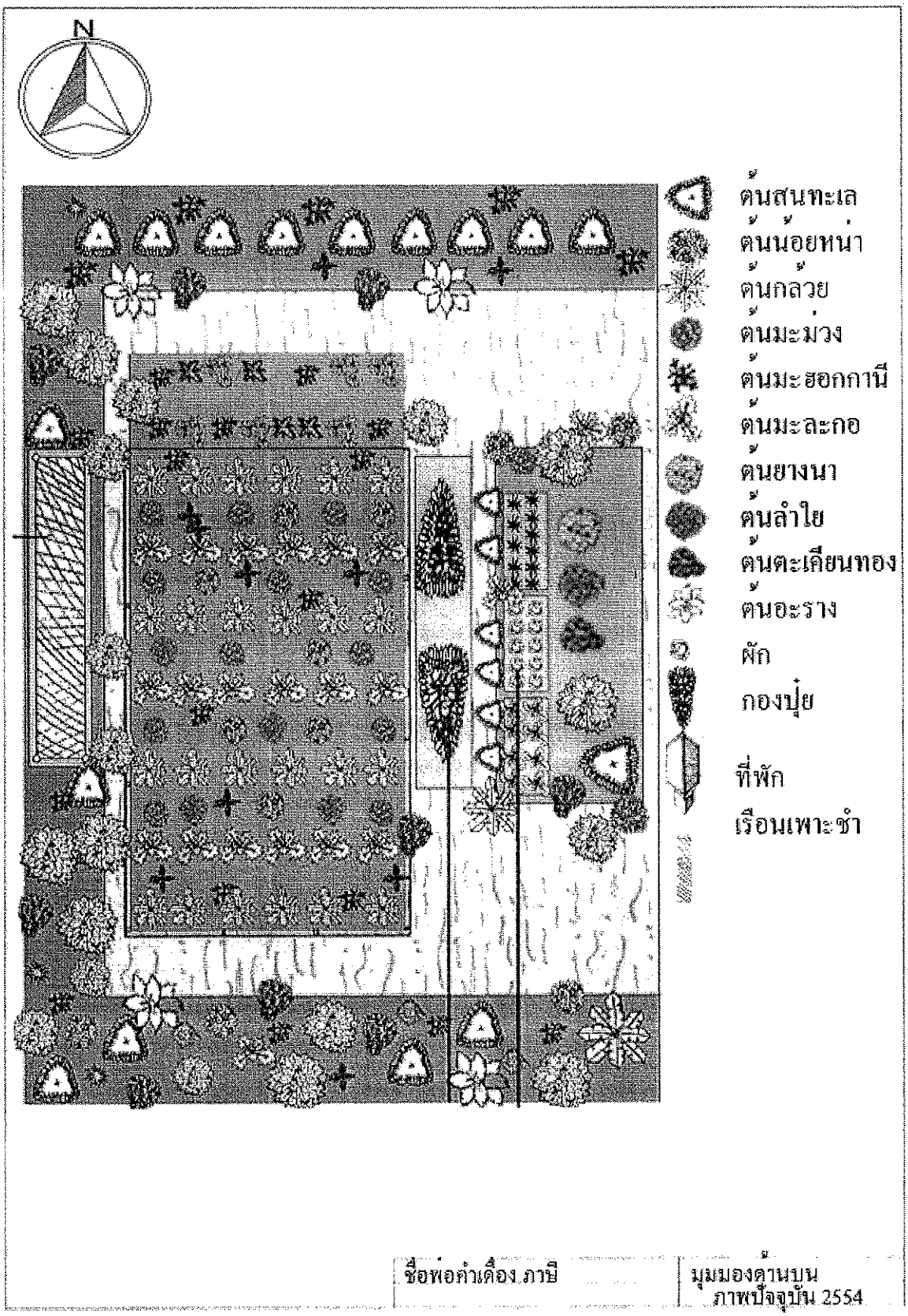

ภาพที่ ช-6 สภาพแปลงเกษตรประณีต ปี 2554

การจัดการความรู้พ่อผาย สร้อยสระกลาง
ฉายา "ปราชญ์ชาวบ้านนักจัดการ"

พ่อผาย สร้อยสระกลาง เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2473 เกิดที่จังหวัดบุรีรัมย์ ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 64 หมู่ที่ 4 บ้านสระคูณ ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ พ่อผายเป็นลูกคนที่ 4 มีพี่น้องด้วยกัน 7 คน ชีวิตวัยเด็กลำบากมาก เพราะแม่ตายจากไปตั้งแต่พ่อผาย อายุ 11 ขวบ และพ่อตายตอนอายุ 15 ปี ต้องดูแลน้องๆอีก 3 คน ต้องตื่นแต่เช้าลุกไปตำข้าวด้วยกระเดื่องตั้งแต่ตี 5 ทุกวัน จากนั้นต้องไปทำนา หาเงินให้น้องซื้อหนังสือ ซื้อเสื้อผ้าไปโรงเรียน เป็นชีวิตที่ลำบากมาก เห็นคนอื่นๆ เขามีพ่อแม่ลูกอยู่กันพร้อมหน้าแล้วน้ำตาร่วง บางวันกินข้าวกับน้ำตา พ่อผายบวชเรียนตอนอายุ 17 ปี จากนั้นสึกออกมาแต่งงานตอนอายุ 32 ปี ตั้งหน้าตั้งตาทำมาหากิน และตอนอายุ 35 ปีได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่ (พ.ศ. 2508) และพาชาวบ้านพัฒนาอาชีพเกษตรเรื่อยมา

การจัดการความรู้ ด้วยที่เคยลำบากเมื่อตอนเป็นเด็ก จึงต้องทำให้พ่อผายคิดว่าเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับเรื่องการทำการเกษตร พ่อผายเคยผ่านร้อน ผ่านหนาวมามาก จึงได้มีความรู้ และสะสมประสบการณ์เกี่ยวกับการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ด้วยความที่เป็นคนขยัน ใฝ่เรียนรู้อยู่ตลอดเวลาพ่อผายจึงได้เข้าร่วมร่วมกับศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ พ่อคำเดื่อง ภาษี และพ่อมหาอยู่ สุนทรธัย ในการจัดตั้งโรงเรียนชุมชนอีสาน เพื่อเป็นทางออกให้กับเกษตรกรภาคอีสานได้เรียนรู้ โรงเรียนชุมชนอีสาน ไม่ใช่โรงเรียนสอนเด็กนักเรียน แต่เป็นโรงเรียนสำหรับสอนเกษตรกร เป็นเวทีโสเหล่ พูดคุยเกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพของตน เพราะจากที่ผ่านมาเกษตรกรต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำ จึงไม่ได้มีการเรียนรู้ และมาพบประเรียนรู้ร่วมกันจึงเกิดความล้มเหลวในการประกอบอาชีพในที่สุด ดังคำกล่าวที่ว่า "...***อ่านตัวให้ออก บอกตัวให้ได้ ใช้ตัวเองให้เป็น...***" เนื่องจากเกษตรกรไม่รู้จักตนเอง ไม่ได้เรียนรู้ในอาชีพอย่างแท้จริง และผลจากการมีโรงเรียนชุมชนอีสานจึงทำให้เกษตรกรได้มีเครือข่ายการเรียนรู้ และส่งผลให้วิถีชีวิตดีขึ้นตามลำดับ

เทคนิคการจัดการความรู้ พ่อผายบอกว่า "ความรู้มีชีวิต" นั่นก็หมายความว่าความรู้มันมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ตามยุคตามสมัย ความรู้วันนี้อาจจะนำไปใช้ไม่ได้ในวันข้างหน้า ดังนั้นเกษตรกรจะต้องเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เรียนรู้ทุกอย่างที่ตนเองทำ เป็นคนช่างสังเกต ทำไปเรียนรู้ไป เหมือนกับที่พ่อผายได้ร้องเป็นเพลงอยู่ทุกวันนี้ ที่ว่า *"...จ้ำจี้ผลไม้แตงไทย แตงกวา ขนุน น้อยหน่า พุทรา มังคุด ละมุด ลำไย มะเฟือง มะไฟ มะกรูด มะนาว มะพร้าว ส้มโอ ฟักแฟง แตงโม ไชโยโห่ฮิ้ว..."* นี่คือสิ่งที่จะต้องเรียนรู้ และต้องเรียนรู้ทุกวัน การทำหรือการเริ่มต้นกิจกรรมไม่ต้องทำมาก ทำจากน้อยๆ ก่อน ทำไปเรียนรู้ไป จากนั้นเมื่อมีความรู้ชัดแจ๋วแล้วจึงทำมากขึ้นให้มีเหลือกินในครอบครัว แบ่งปันญาติพี่น้อง และขาย การขายก็อย่าขายแพง หรือเอากำไรมากจนเกินไป ให้เอาใจเขามาใส่ใจเรา เพราะถ้าเป็นเราเองคนอื่นเขามาขายของแพงก็ไม่อยากจะซื้อกิน ดังนั้นต้องขายแบบผูกมิตรไมตรี ปลูก และทำของดีๆ ให้คนอื่นกินเขาจึงอยากจะซื้อกับเราอีก

ตารางที่ ช-3 บันทึกเหตุการณ์ที่สำคัญของชีวิตในแต่ละช่วงเวลา (Time line) ของพ่อผาย สร้อยสระกลาง

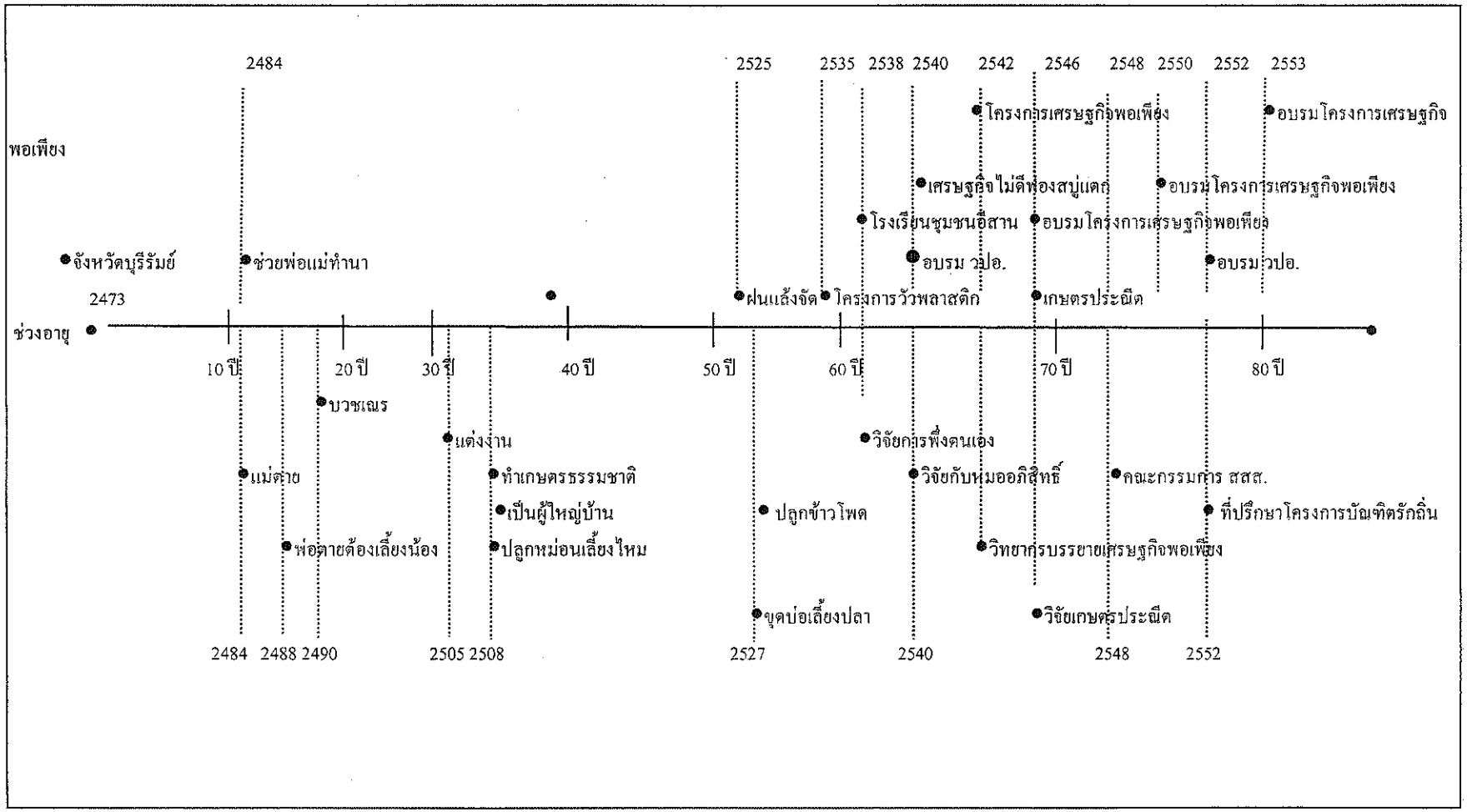

แผนผังแปลงเกษตรประณีต พ่อผาย สร้อยสระกลาง

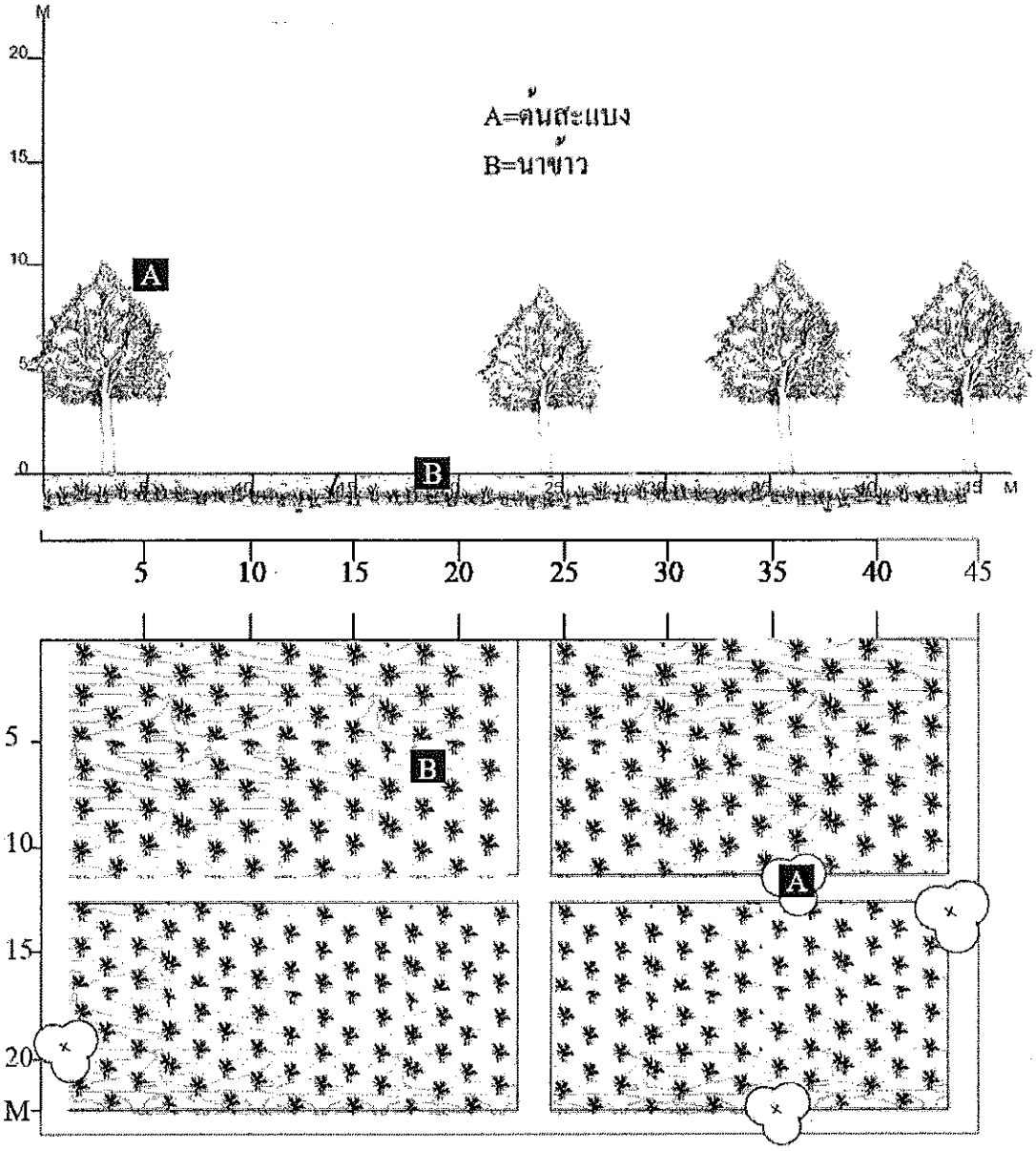

ภาพที่ ช-7 สภาพแปลงก่อนทำเกษตรประณีต ปี 2545

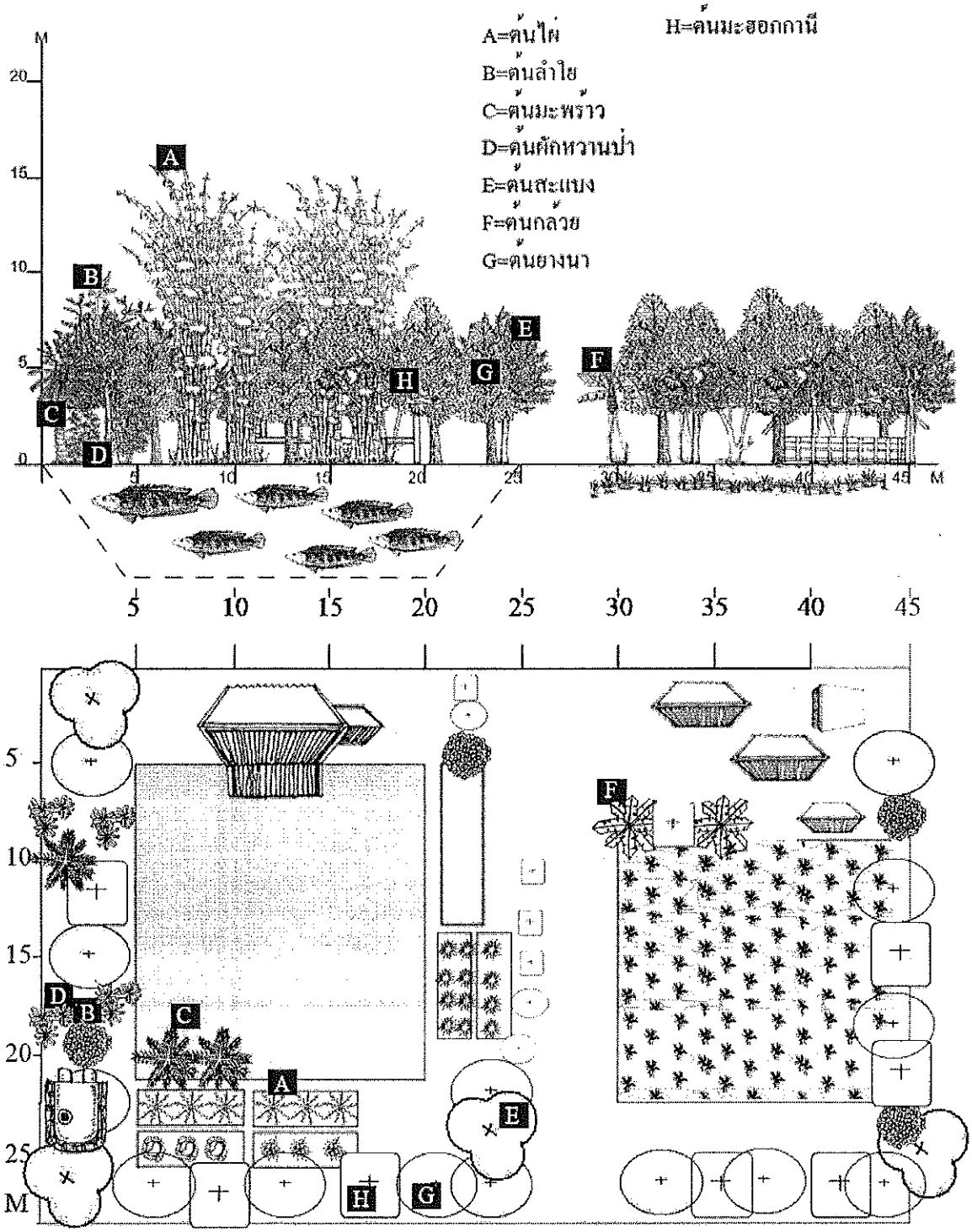

ภาพที่ ช-8 สภาพแปลงหลังทำเกษตรประณีต ปี 2554

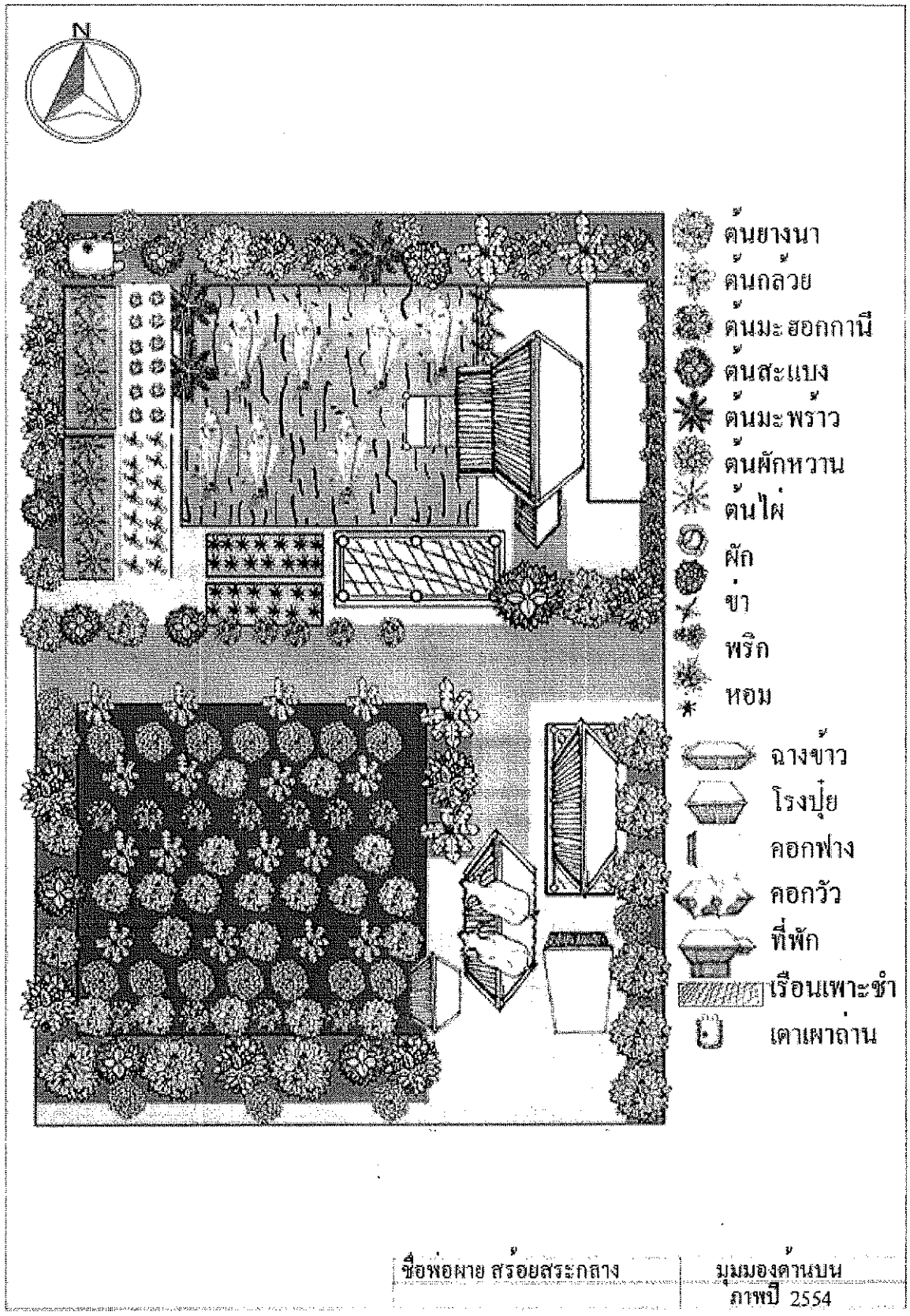

ภาพที่ ช-9 สภาพแปลงเกษตรประณีต ปี 2554

กรณีศึกษา : นายสุพรม แงวกุดเรือ

คุณสุพรม แงวกุดเรือ หรือ "น้าเพิ่ม" เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2503 ที่จังหวัดขอนแก่น จบการศึกษาระดับมัธยมตอนต้น แต่งงานกับคุณทองก้อน มีลูกชาย 2 คน ปัจจุบันอยู่บ้านหนองดุม ตำบลเมืองแก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ทำเกษตรประณีตแบบเหลืออยู่เหลือกิน

การจัดการความรู้ คุณสุพรม ได้ให้ความสำคัญกับการจัดการความรู้เรื่องดินมาก เนื่องจากดินในแปลงขาดความอุดมสมบูรณ์ปลูกอะไรก็ไม่งาม ดังนั้นเวลาจะปลูกจะต้องรองก้นหลุมปลูกมะม่วง กล้วย ส้มโชกุน มะนาว ด้วยปุ๋ยคอก (ขี้วัว หรือขี้หมู) หลุมละ 2 บุ้งกี๋ และได้ไปขุดเอาดินจอมปลวกมารองก้นหลุมในการปลูกฝรั่งไร้เมล็ด พืชจึงเจริญงอกงาม มีกินผลผลิตได้เก็บกิน สำหรับแปลงนาจะปลูกพืชหลังนาเพื่อปรับปรุงดิน ได้แก่ ถั่วเขียว ถั่วพุ่ม แล้วไถกลบ และก่อนปลูกข้าวจะรองพื้นด้วยปุ๋ยชีวภาพที่ตนผลิตขึ้น

การเพาะกล้ายางนา ยางนาเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ เจริญเติบโตได้ดี มีอายุยืนยาวมากนับพันปี ออกดอกในช่วงเดือนมีนาคม หลังจากที่เมล็ดร่วงหล่นลงมาจากต้นจะต้องรีบนำมาเพาะทันที เพราะหากผ่านพ้นเดือนมิถุนายนไปแล้ว เมล็ดจะมีเปอร์เซ็นความงอกต่ำมาก ดังนั้น จะต้องรีบเพาะทันทีหลังจากเมล็ดร่วงลงใหม่ๆ โดยมีเทคนิคการเพาะ ดังนี้ 1) นำเมล็ดยางนามาตัดปีกออกให้สั้น และนำเมล็ดที่เด็ดปีกออกแล้วใส่ในกระสอบปุ๋ย มัดปาก แล้วนำไปแช่น้ำ 1-3 วัน จากนั้นหมักหรือบ่มเมล็ดพันธุ์ยางนาโดยใช้กระสอบปุ๋ยรองพื้นเพื่อป้องกันไม่ให้รากทะลุลงพื้นโดยตรง นำเมล็ดมากองทับถมกันสูงประมาณฝ่ามือ จากนั้นใช้ขี้เลื่อย หรือฟางข้าวปกทับหนาพอประมาณ รดน้ำให้ชุ่ม ใช้กระสอบป่าน 1- 7 วัน เมล็ดก็จะแตกหน่อให้เห็น 2) กรอกถุงเพื่อรอการย้ายปลูก และเมื่อวันที่ 8 ของการเพาะรากงอก ออกมาให้เราเอาเมล็ดที่มีรากโผล่ออกมาไปลงถุงที่มีวัสดุเพาะเมล็ด อาจเป็นดินผสมแกลบเผา ผสมเศษใบไม้ผุๆ หรือผสมปุ๋ยหมักเก่าๆ ในอัตรา 1:1 โดยวางไว้เฉยๆ แล้วรดน้ำอย่างสม่ำเสมอ ประมาณ 2 เดือนสามารถนำไปปลูก หรือขายได้

เกษตรประณีตขยายได้ แต่ต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดคนไม่ทำเกษตรประณีต เนื่องจากคนมักง่าย ไม่ชอบความลำบาก คนส่วนใหญ่ชอบซื้อกินมากกว่าการปลูกกิน เกษตรประณีตจะสำเร็จได้นั้นต้องเริ่มต้นจากวิธีคิด เมื่อได้คิดก็จะคิดได้ และทำได้ นอกจากนั้นการพูดคุยกับสมาชิกครอบครัวเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องหารือกันอย่างสม่ำเสมอ คิดด้วยกัน ทำด้วยกัน อีกทั้งหากเครือข่ายได้มีการทำงานอย่างจริงจัง มีการติดตามประเมินผล การให้กำลังใจ และการสร้างแรงจูงใจที่ดีอย่างต่อเนื่องจะทำให้การทำเกษตรประณีตประสบความสำเร็จ และคุณสุพรมได้กล่าวทิ้งท้ายว่า ***"...บุคคลใดชอบแสวงหาชัยชนะบุคคลนั้นย่อมจะชนะ..."***

ตารางที่ ช-4 บันทึกเหตุการณ์ที่สำคัญของชีวิตในแต่ละช่วงเวลา (Time line) นายสุพรม แงวกุดเรือ

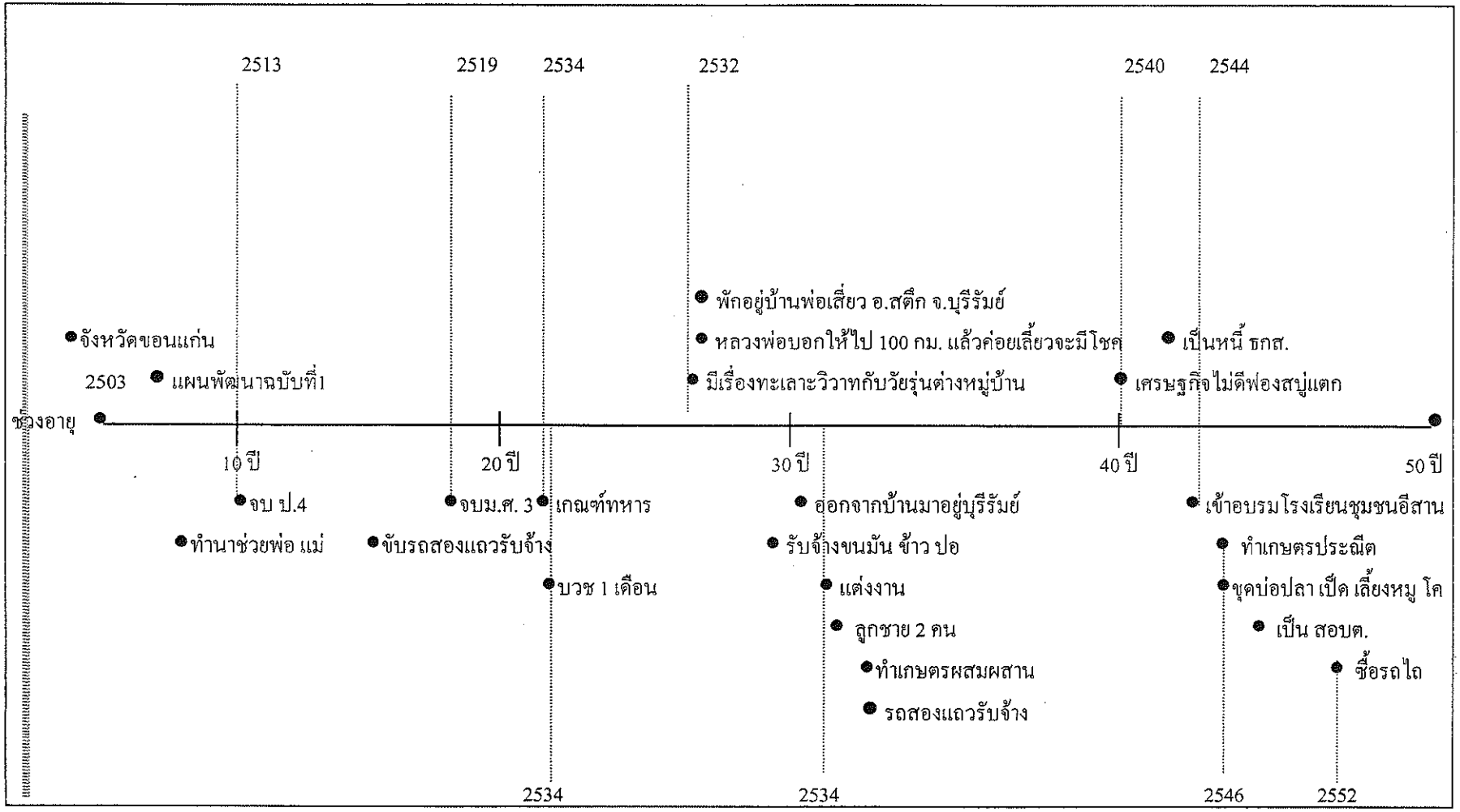

ตารางที่ ช-5 การวิเคราะห์ความสัมพันธุ์ของกลไกต่างๆ ในระบบการผลิต ของนายสุพรม แงวกุดเรือ

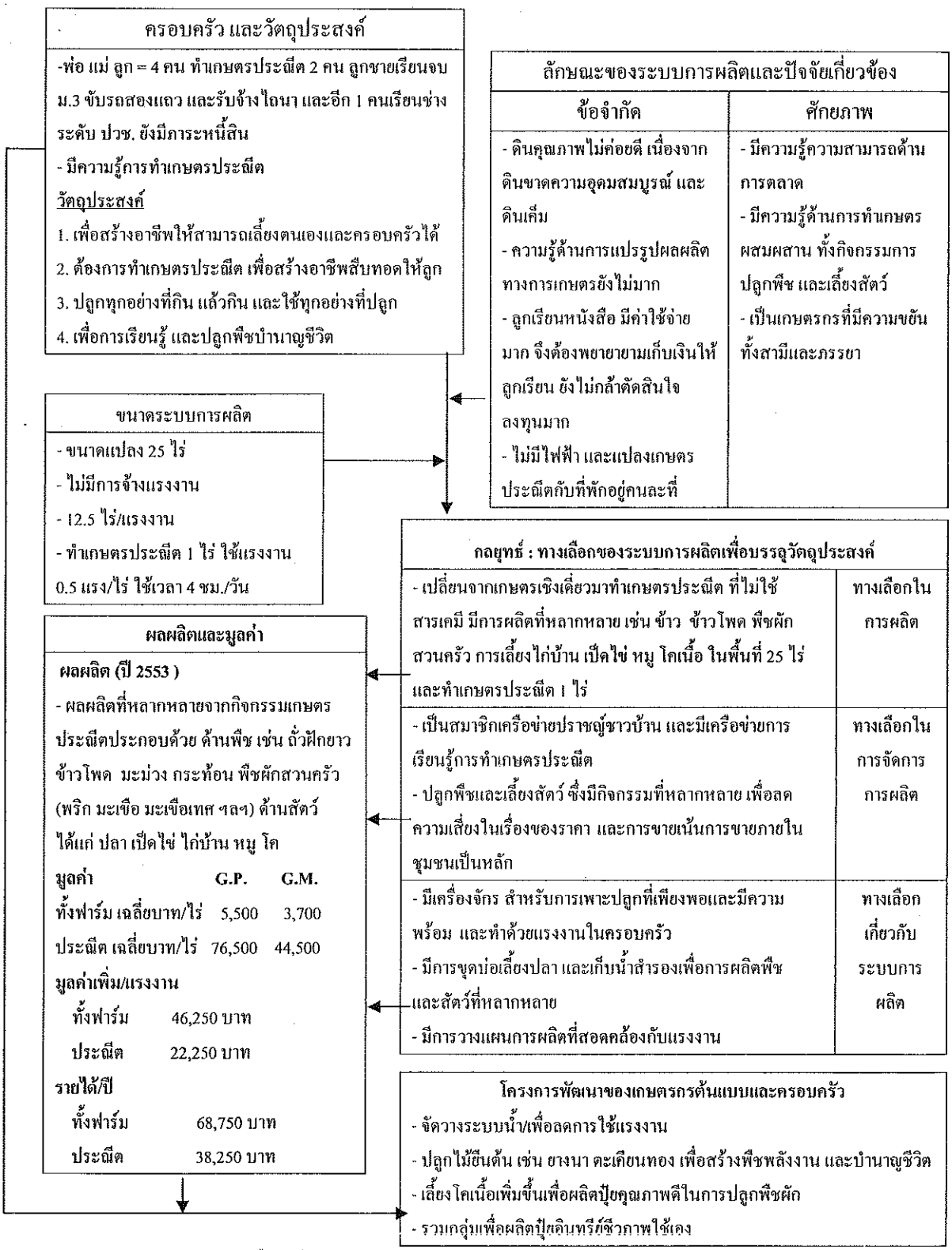

หมายเหตุ G.P. = Gross Product หรือมูลค่าผลผลิตรวม = ผลผลิต x ราคา

G.M. = Gross Margin หรือรายได้สุทธิ = มูลค่าการผลิต – ค่าใช้จ่ายผันแปร

มูลค่าเพิ่ม/แรงงาน = รายได้สุทธิต่อปี / แรงงาน

ตารางที่ ช-6 ปฏิทินกิจกรรมการทำเกษตรประณีตของนายสุพรม แงวกุดเรือ

กิจกรรม \ เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. การปลูกข้าวนาปี												
- นาดำ						เตรียมดิน เตรียมปุ๋ย		ไถและตกกล้า ดำ			เก็บเกี่ยว	
2. ปลูกพืชหลังนา (ถั่วพุ่ม ถั่วเขียว งา ข้าวโพด)	ปลูกพืชหลังนา เก็บเกี่ยวพืชหลังนา ดูแลรักษา											
3. การปลูกมันสำปะหลัง	ปลูก		ดูแลรักษา						เก็บเกี่ยว			
4. การปลูกผักสวนครัว	ปลูกพืชผักที่หลากหลายชนิด และเก็บเกี่ยวกินตลอดทั้งปี											
5. การปลูกและการดูแลไม้ผล	ปลูกไม้ผลที่หลากหลายชนิด และเก็บเกี่ยวกินตลอดทั้งปี											
6. การปลูกและดูแลไม้ยืนต้น					เพาะกล้า		ปลูกและการดูแลรักษา					
8. การเพาะเห็ดเลียนแบบธรรมชาติ			เพาะเห็ดขอนไม้				ดูแลรักษา และเก็บผลผลิต					
9. การเลี้ยงสัตว์ปีก (เป็ดไข่ และ ไก่พื้นเมือง)	เลี้ยงเพื่อการบริโภคเป็นหลัก และขายบ้างตลอดทั้งปี											
10. การเลี้ยงหมู	เลี้ยงและจำหน่ายตลอดทั้งปี											
11. การเลี้ยงโค	เลี้ยงเอาปุ๋ยเป็นหลัก และขายบ้าง ตลอดทั้งปี											
12. การเลี้ยงปลา	เลี้ยงเพื่อการบริโภคเป็นหลักและจำหน่ายตลอดทั้งปี											
13. การเผาถ่าน	ทำใช้เป็นหลัก และมีขายบ้าง											
14. การผลิตปุ๋ยชีวภาพ	ทำใช้เป็นหลัก และมีขายบ้าง											
16. การจำหน่ายผลิตผลเกษตร	มีขายตลอดทั้งปีเล็กๆ น้อยๆ											

แผนผังแปลงเกษตรประณีต

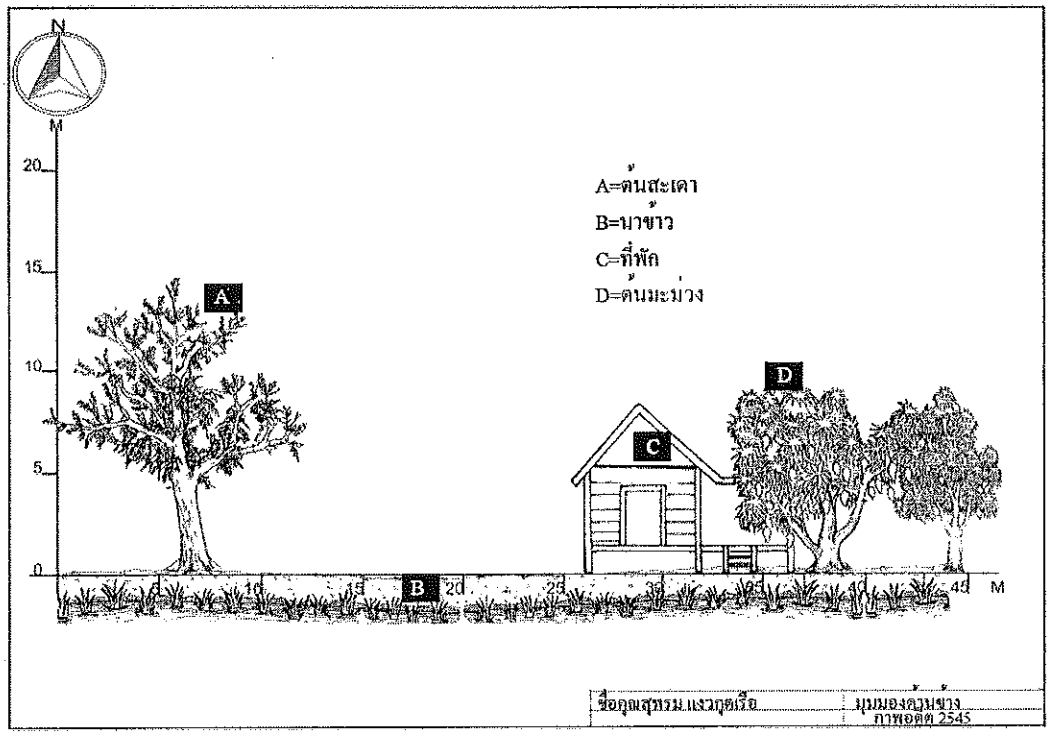

ภาพที่ ช-10 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง ก่อนทำเกษตรประณีต

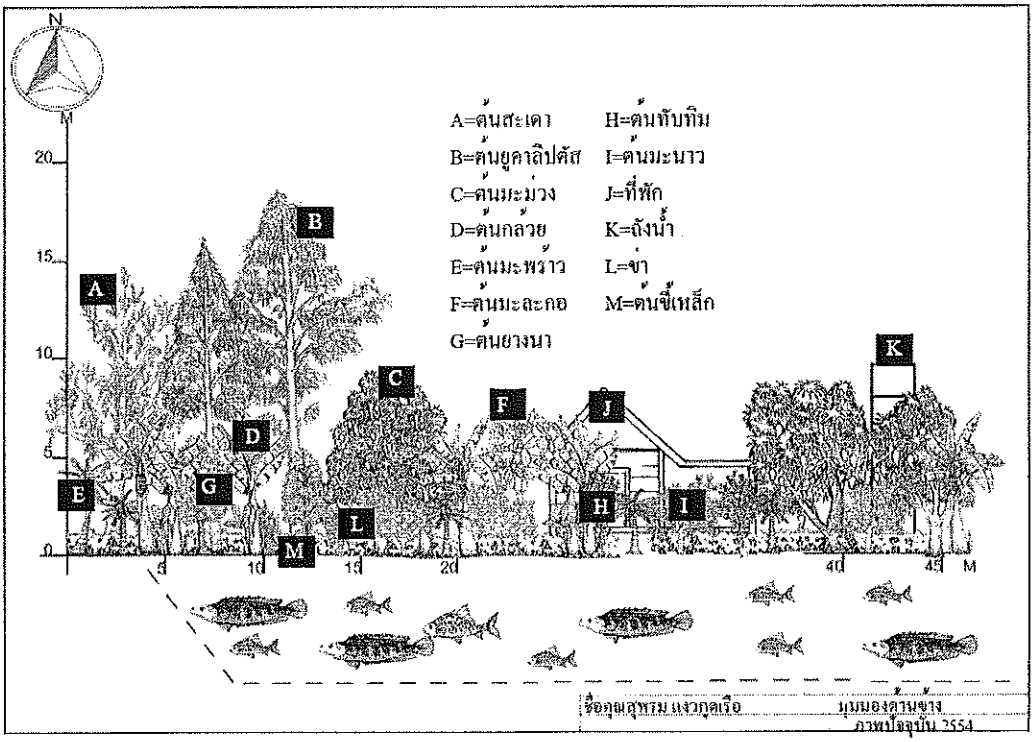

ภาพที่ ช-11 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง หลังทำเกษตรประณีต

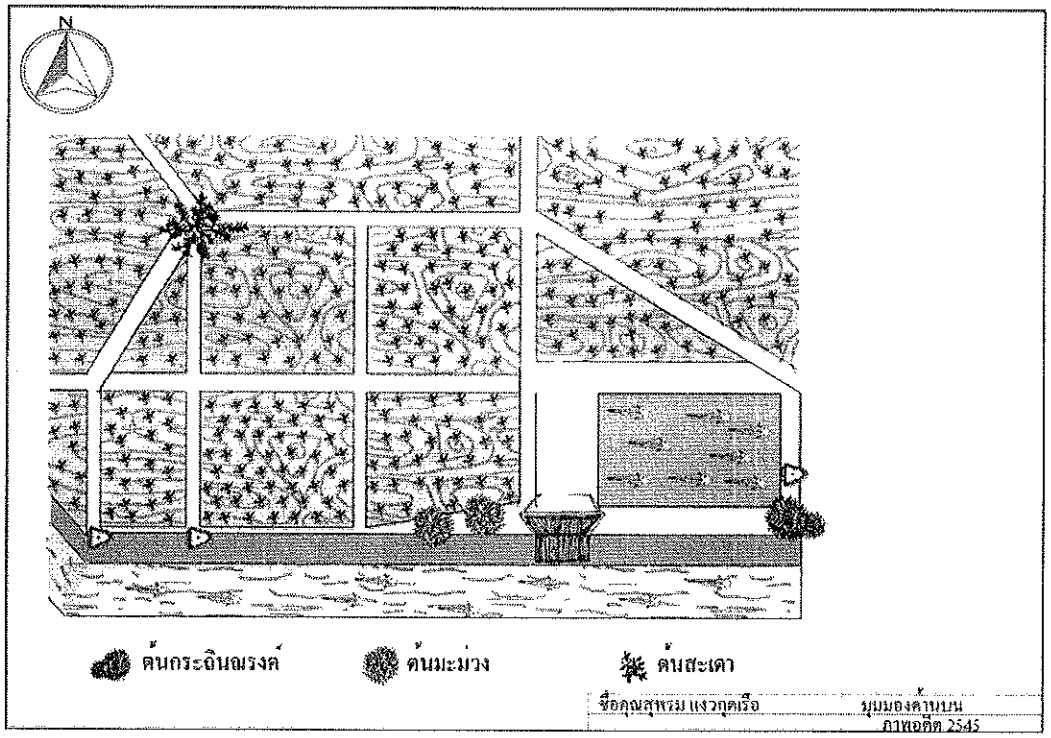

ภาพที่ ช-12 สภาพแปลงเกษตรประณีตมองจากด้านบน ก่อนทำเกษตรประณีต

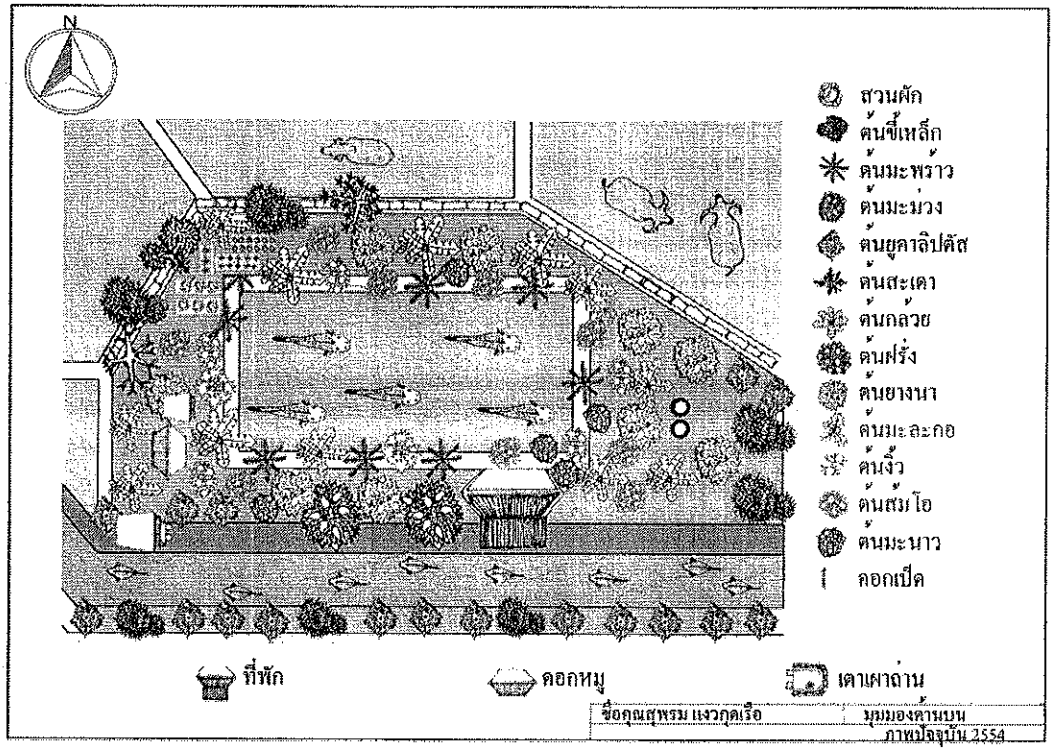

ภาพที่ ช-13 สภาพแปลงเกษตรประณีตมองด้านบน หลังทำเกษตรประณีต

การจัดการความรู้เกษตรประณีต

กรณีศึกษา : พ่อทอง เสงี่ยมทรัพย์ "เกษตรกรรุ่นลายคราม"

พ่อทอง เสงี่ยมทรัพย์ เกิดเมื่อปี 2476 ที่จังหวัดบุรีรัมย์ มีพี่น้องด้วยกัน 7 คน พ่อทองเป็นลูกคนที่ 4 ปัจจุบันอยู่บ้านเมืองแก ตำบลเมืองแก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ การศึกษาระดับประถมต้น

การจัดการความรู้ พ่อทองเป็นเกษตรกรที่มีความรู้ในเรื่องของการจัดการฟาร์มแบบผสมผสาน มีความหลากหลาย และแต่ละกิจกรรมสามารถเชื่อมโยง และเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน เริ่มตั้งแต่การการปลูกไม้ไผ่ และไม้ยืนต้นเพื่อใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือน และคอกสัตว์ของตนเอง การเลี้ยงสัตว์เพื่อเอามูลไปใส่แปลงผัก ต้นไม้ผล ตลอดการเป็นอาหาร จะเป็นการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งสามารถลดค่าใช้จ่ายได้ และสร้างรายได้ให้กับครอบครัวได้ตั้งแต่ รายวัน รายเดือน รายปี แถมยังมีไม้ยืนต้นที่เป็นบำนาญชีวิตให้กับตนเองในบั้นปลายของชีวิต พ่อทอง เป็นนักจัดการที่ไม่ยอมหยุดนิ่ง จากบุคลิก บวกกับความขยันจะเห็นได้ว่าพ่อทองเป็นนักจัดการความรู้ที่ไม่ยอมหยุดนิ่งอีกคนหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากการทดลองปลูกผักด้วยวิธีการต่างๆ เช่น ปลูกบนพื้นดินปกติ และปลูกในแปลงที่ก่อด้วยบล็อกคอนกรีต การพลางแสงแดดกับพืชผักชนิดต่างๆ ตลอดทั้งการทดลองผสมข้ามสายพันธุ์ของหมูสายพันธุ์ยุโรปกับพันธุ์พื้นเมืองที่มีคุณสมบัติที่เด่นต่างกันคือ สายพันธุ์ยุโรป (เลนเลซ) โตไว แต่ต้องกินอาหารดี ในขณะที่พันธุ์เหมยซานให้ลูกดก เลี้ยงลูกเก่ง กินง่าย แต่โตช้า เมื่อให้ลูกออกมาพบว่า ให้ลูกดก เลี้ยงลูกดี กินอาหารเก่ง โตเร็วกว่าเดิม และนอกจากนั้นยังได้มีการเรียนรู้การปลูกพืชชนิดใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา โดยใช้แรงงานของสามี และภรรยา ปัญหาใหญ่ที่คนไม่ทำงานเกษตรประณีตแบบนี้ คิดว่างานลักษณะนี้เป็นงานที่ต้องใช้แรงงานอาศัยความขยันของคนทำ และเห็นผลช้า ประกอบกับเมื่อผลิตออกมาแล้วไม่รู้จะไปขายไหนก็เลยไม่ทำ หากจะให้คนอื่นๆ ทำคิดว่าจะต้องรวมกันเป็นกลุ่ม และมีตลาดรองรับ ในมิติของการจัดการความรู้นั้น พ่อทองกล่าวว่า ความรู้สามารถเรียนรู้เพิ่มได้ตลอดเวลา เกษตรกรผลิตเก่งมากเพียงแต่ว่าเมื่อผลิตออกมาแล้วไม่มีตลาดรองรับ หรืออาจจะบอกว่าเรียนรู้เรื่องตลาดไม่เป็น สุดท้ายจึงเกิดความท้อแท้ เบื่อหน่ายไม่อยากทำ สุดท้ายก็เลิกทำ เพราะทำแล้วไม่มีรายได้ ในขณะเดียวกันรายจ่ายเกิดขึ้นทุกวัน เช่นค่าเล่าเรียนของลูก ซึ่งต้องใช้เงินมากดังนั้น ถ้าจะรอรายได้จากเกษตรอย่างเดียวมันไม่ทันใช้ ดังมีคติประจำใจ ที่ว่า

ด้วยหนึ่งใจ	*หนึ่งสมอง*	*สองมือมั่น*
ความฝัน	*เป็นความจริง*	*งามยิ่งใหญ่*
เข้มที่คน	*ข้นที่งาน*	*มองกาลไกล*
ชาติสดใส	*โลกสดสวย*	*ด้วยมือเรา*

ตารางที่ ช-7 บันทึกเหตุการณ์ที่สำคัญของชีวิตในแต่ละช่วงเวลา (Time line) ของนายทอง เสงี่ยมทรัพย์

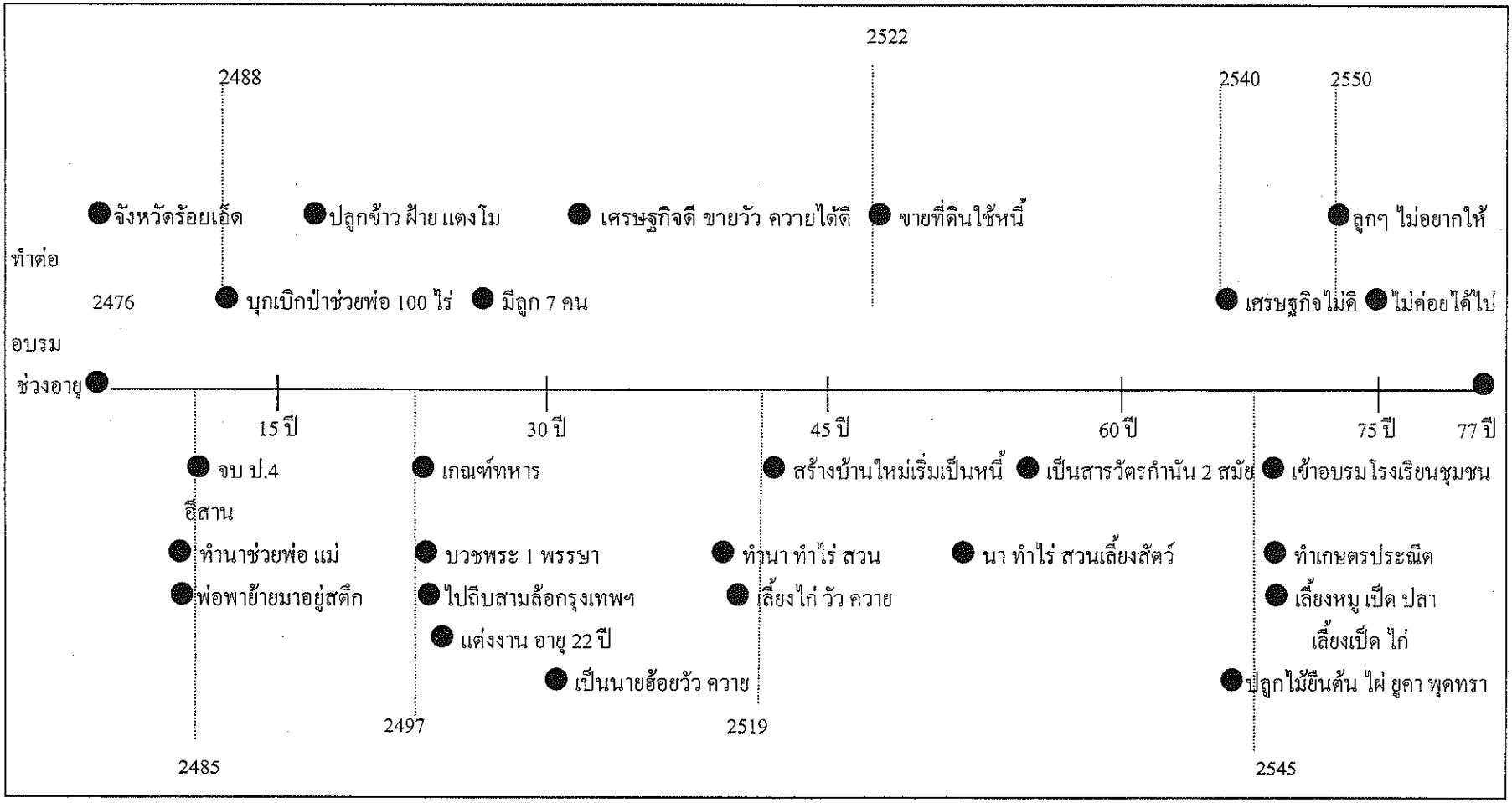

ตารางที่ ช-8 การวิเคราะห์ความสัมพันธุ์ของกลไกต่างๆ ในระบบการผลิต ของนายทอง เสงี่ยมทรัพย์

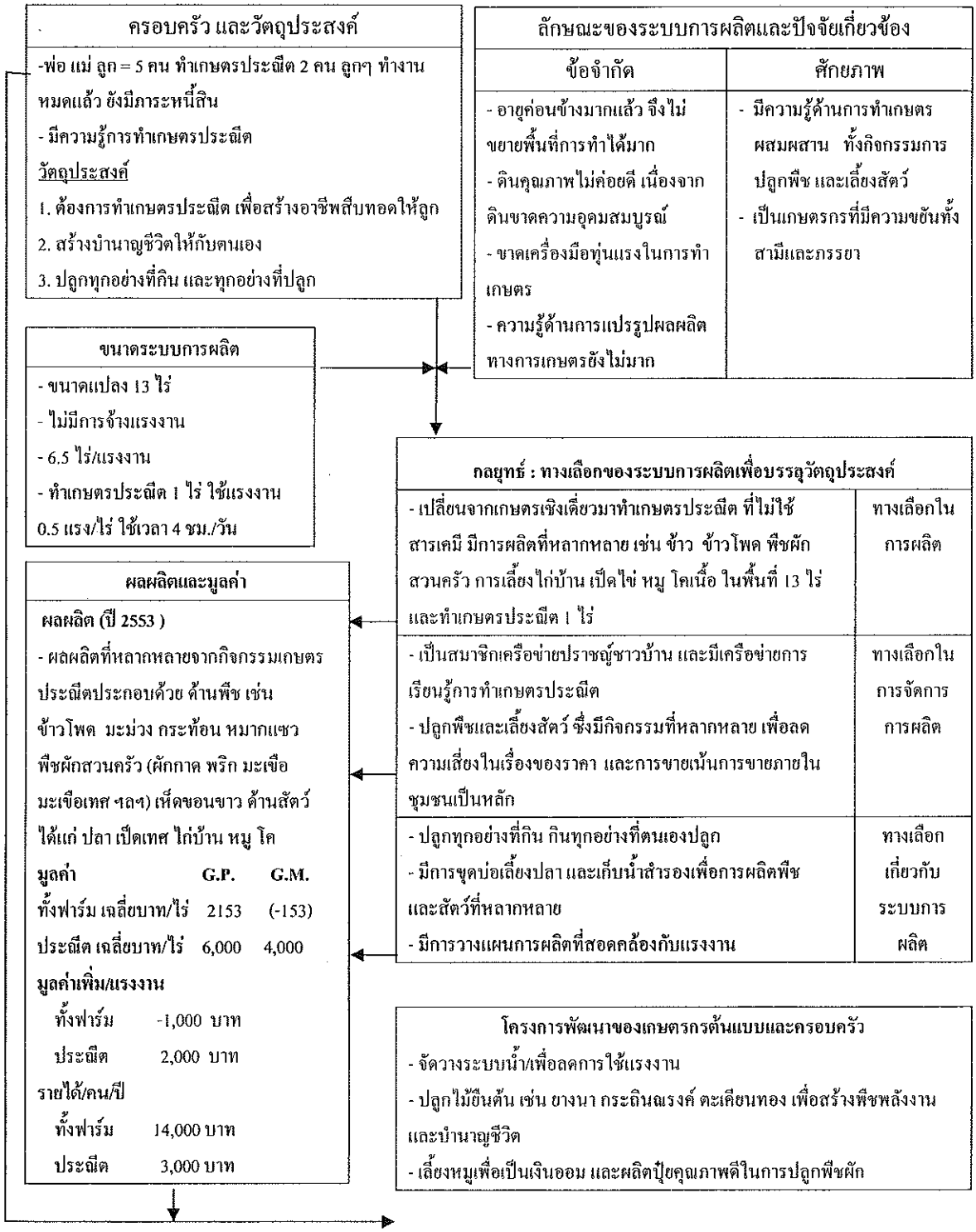

หมายเหตุ G.P. = Gross Product หรือมูลค่าผลผลิตรวม = ผลผลิต x ราคา

G.M. = Gross Margin หรือรายได้สุทธิ = มูลค่าการผลิต – ค่าใช้จ่ายผันแปร

มูลค่าเพิ่ม/แรงงาน = รายได้สุทธิต่อปี / แรงงาน (รายได้สุทธิ/คน)

ตารางที่ ช-9 ปฏิทินกิจกรรมการทำเกษตรประณีตของนายทอง เสงี่ยมทรัพย์

กิจกรรม \ เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. การปลูกข้าวนาปี	←เตรียม ไถและตกกล้า ดำ ..... เกี่ยวข้าว →											
- นาดำ												
2. ปลูกพืชหลังนา (ถั่วพุ่ม ถั่วเขียว งา ข้าวโพด)	←ปลูกพืชหลังนา เก็บเกี่ยวพืชหลังนา ดูแลรักษา→											
3. การปลูกผักสวนครัว	←——— ปลูกพืชผักที่หลากหลายชนิด และเก็บเกี่ยวกินตลอดทั้งปี ———→											
4.การปลูกและการดูแลไม้ผล	←——— ปลูกไม้ผลที่หลากหลายชนิด และเก็บเกี่ยวกินตลอดทั้งปี ———→											
5. การปลูกและดูแลไม้ยืนต้น												
6. การเพาะเห็ดเลียนแบบธรรมชาติ	←เพาะกล้า ปลูกและการดูแลรักษ →											
8. การเลี้ยงสัตว์ปีก (เป็ดไข่ และ ไก่พื้นเมือง)	←——— เพาะเห็ดขอนไม้ ..... ดูแลรักษา และเก็บผลผลิต ———→											
9. การเลี้ยงหมู	←——— เลี้ยงเพื่อการบริโภคเป็นหลัก และขายบ้างตลอดทั้งปี ———→											
10. การเลี้ยงโค	←——— เลี้ยงและจำหน่ายตลอดทั้งปี ———→											
11. การเลี้ยงปลา	←——— เลี้ยงเอาปุ๋ยเป็นหลัก และขายบ้าง ตลอดทั้งปี ———→											
12. การจำหน่ายผลิตผลเกษตร	←——— เลี้ยงเพื่อการบริโภคเป็นหลักและจำหน่ายตลอดทั้งป ———→											
	←——— ปลูกกินเป็นหลัก มีขายบ้างเล็กๆ น้อยๆ ———→											

แผนผังแปลงเกษตรประณีต

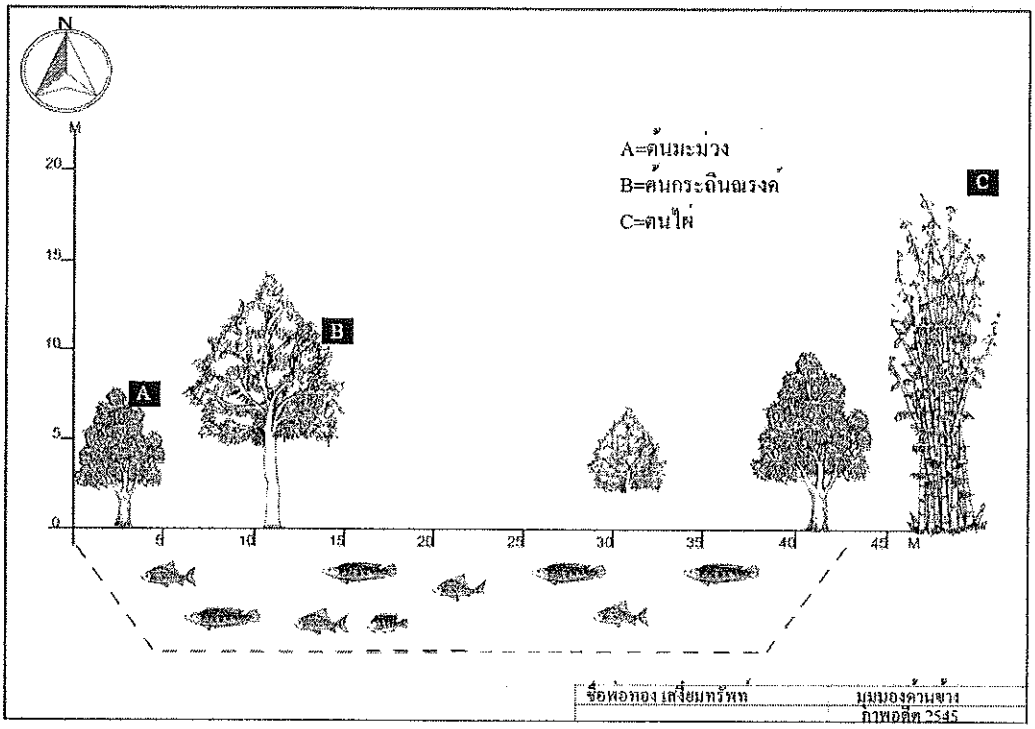

ภาพที่ ช-14 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง ก่อนทำเกษตรประณีต

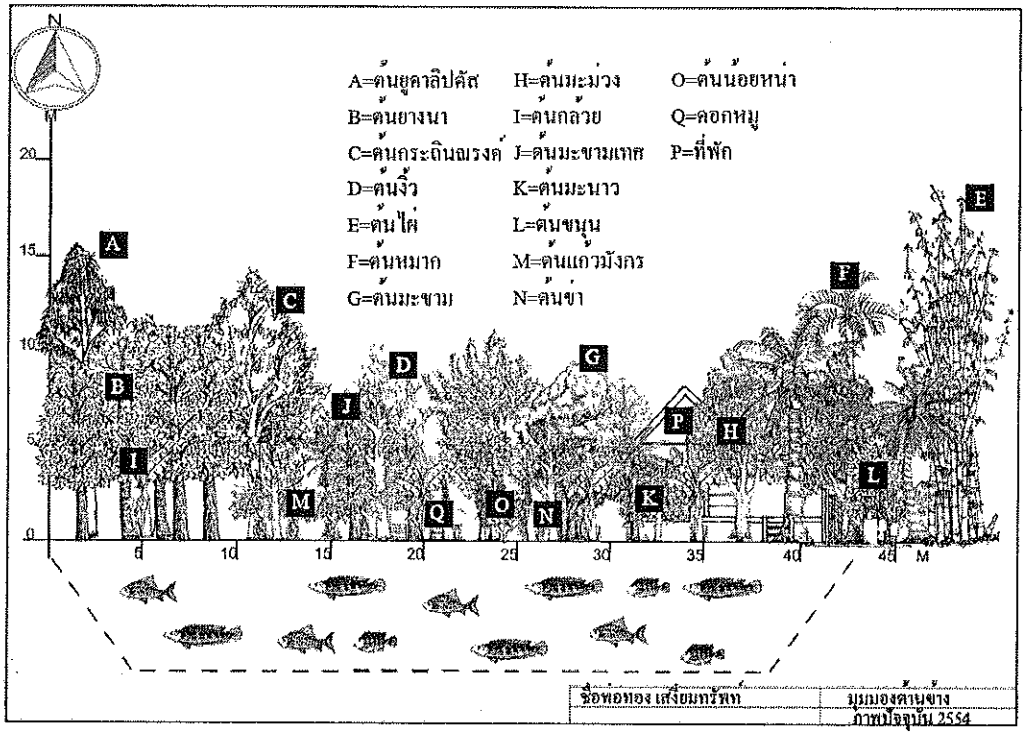

ภาพที่ ช-15 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง หลังทำเกษตรประณีต

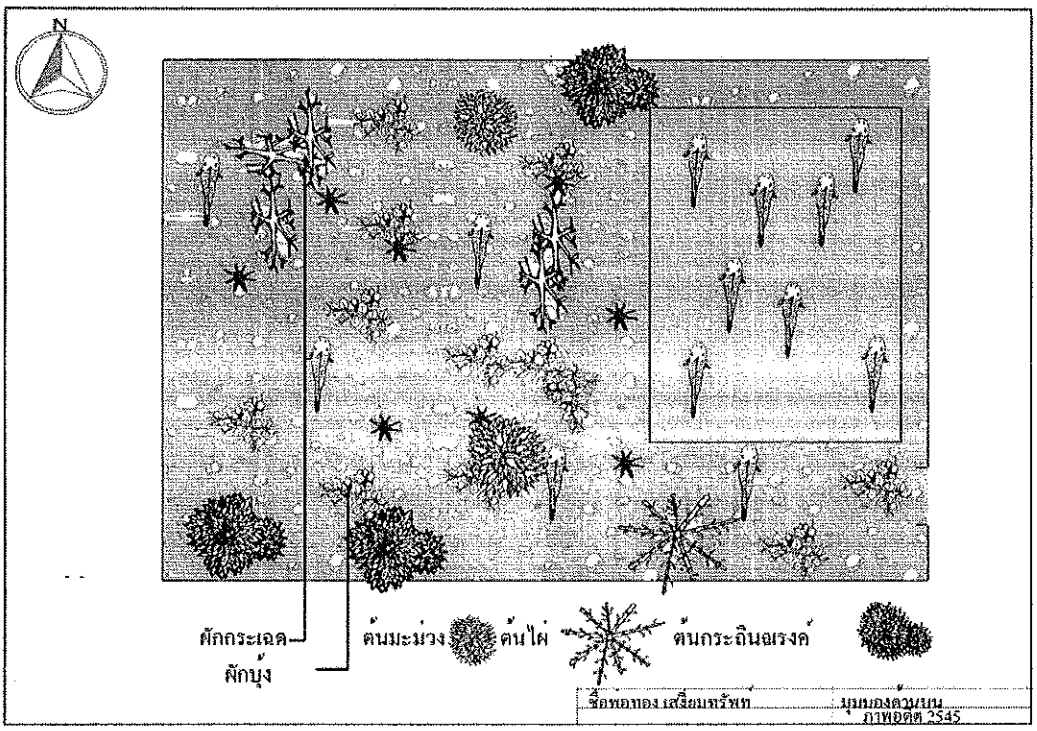

ภาพที่ ช-16 สภาพแปลงเกษตรประณีตมองจากด้านบน ก่อนทำเกษตรประณีต

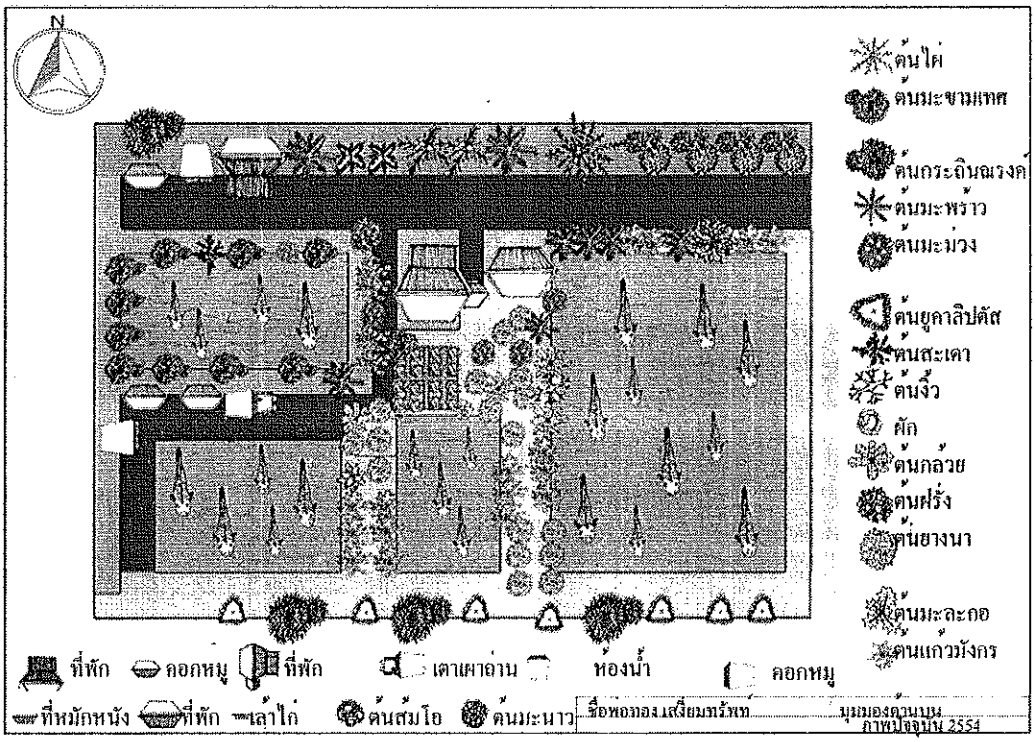

ภาพที่ ช-17 สภาพแปลงเกษตรประณีตมองด้านบน หลังทำเกษตรประณีต

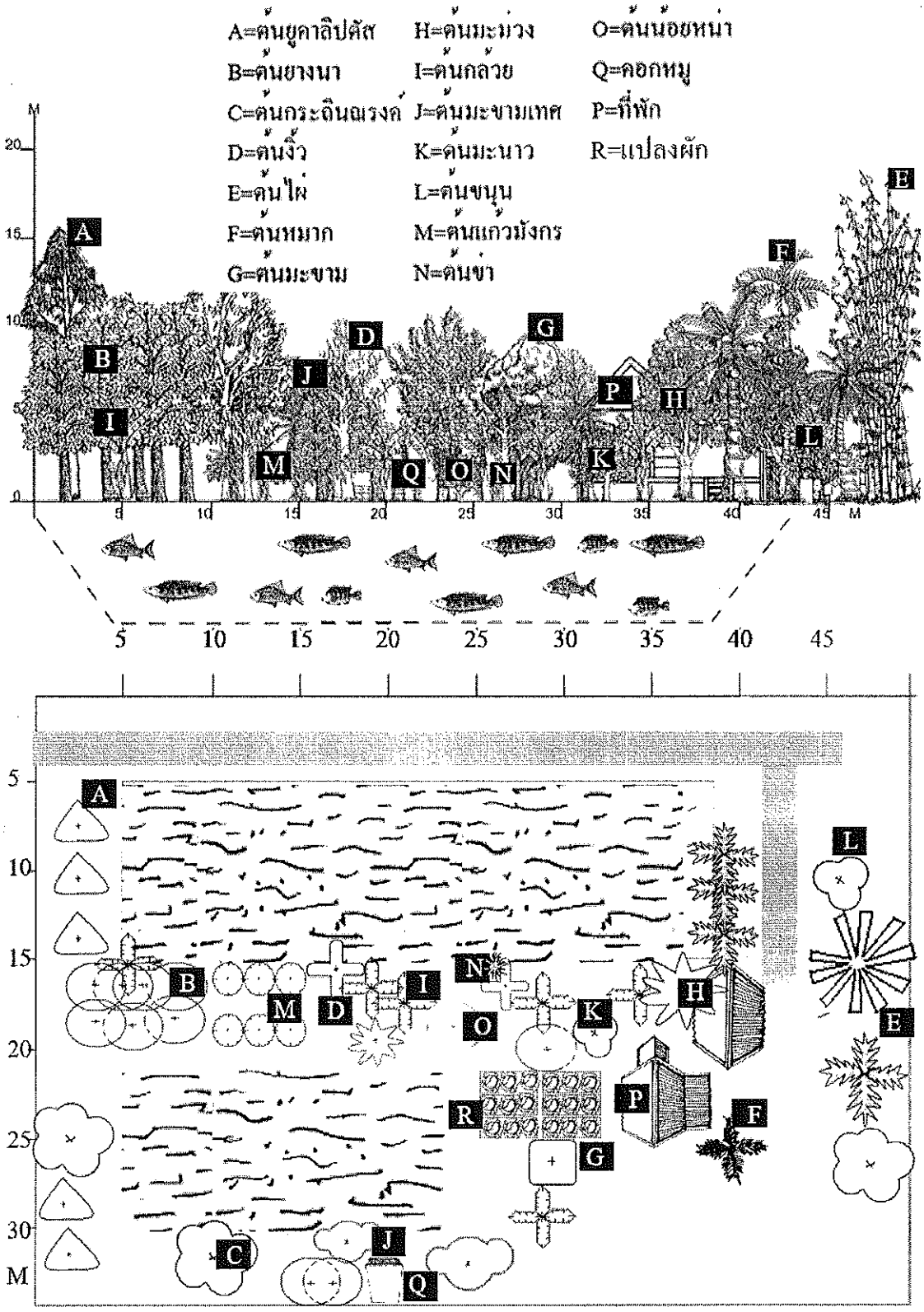

ภาพที่ ช-18 เปรียบเทียบสภาพแปลงมองจากด้านบน หลังทำเกษตรประณีต

การนจัดการความรู้เกษตรประณีต

กรณีศึกษา : นายบุญทัน ทองงาม

พ่อบุญทัน ทองงาม เกิดเมื่อปี 2496 ที่จังหวัดบุรีรัมย์ มีพี่น้อง 7 คน หญิง 3 ชาย 4 คน พ่อบุญทันเป็นคนสุดท้อง จบการศึกษาระดับชั้น ป.4 ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 30 หมู่ที่ 15 บ้านเมืองแกเหนือ ตำบลเมืองแก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ แต่งงานกับแม่นูน เมื่อปี 2522 มีลูกชาย 3 คน

การจัดการความรู้ พ่อบุญทัน ได้เริ่มทำเกษตรแบบจริงๆ จังๆ ตอนที่แม่แบ่งนาให้คนละ 2 ไร่ เมื่อปี 2540 เมื่อเห็นที่นาโล่งๆ จึงคิดอยากปลูกต้นไม้ เพื่อจะได้มีอยู่มีกิน และได้ปลูกมะม่วงที่ได้จากการกินเห็นว่ารสชาดดี อร่อย จึงเอาเมล็ดไปฝังไว้ที่คันนา ปลูกมะพร้าว ต่อมาซื้อที่ดิน 3 ไร่ ปี 2546 เข้าร่วมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปลูกต้นยางนา และยางพารามาปลูกเพื่อหวังผลระยะยาว ปี พ.ศ. 2549 มีหนี้สินมีมาก และลูกต้องเรียนหนังสือ จึงตัดสินใจไปหาซื้อของเก่าลูกจบจึงกลับมาทำเกษตรประณีต ในปี 2552 โดยขุดบ่อมาขนาด 20x40x3 เมตร จากนั้นจึงเริ่มปลูกกล้วยเป็นอันดับแรก เพราะมีสีเขียวเร็ว ดึงดูดใจ ให้ร่มเงาได้เร็ว อีกทั้งขายได้ทุกส่วน จากนั้นจึงปลูกยางพารา 200 ต้นเพราะเป็นไม้ยืนต้นที่จะเป็นรายได้ระยะยาว และเป็นร่มเงาให้แปลงผัก จากนั้นปลูกผักสวนครัว ได้แก่ พริก มะเขือ มะเขือเทศ คะน้า กวางตุ้ง หอม กระเทียม บวบ น้ำเต้า และปลูกดาวเรืองสำหรับไล่แมลง ไม้ผลที่ปลูก เช่น มะม่วง มะนาว มะพร้าว หมากแซว ฝรั่ง และขนุน และพืชอื่นๆอีก เช่น ไผ่ ยูคาลิปตัส นุ่น และหญ้าเนเปียร์ สำหรับเลี้ยงวัว สำหรับสัตว์ที่เลี้ยงได้แก่ เป็ดไข่ ไก่พื้นเมืองประมาณ 50 ตัว ไก่ดำ 30 ตัว โคเนื้อ 2 ตัว หมูแม่พันธุ์ลาร์จไวท์ 1 ตัว สำหรับสร้างรายได้ ให้กับครอบครัว นอกจากนั้นยังเป็นแหล่งของปุ๋ยอินทรีย์ที่ดีสำหรับการปรับปรุงบำรุงดินในแปลงเกษตรประณีตของตน ในการปรับปรุงดินนั้นนอกจากอาศัยปุ๋ยคอกแล้ว พ่อบุญทันยังใช้น้ำหมักจากเศษอาหาร พืชผัก ผลไม้ ร่วมกับจุลินทรีย์ กากน้ำตาล และสาร พด.1 สำหรับฉีดพ่นเพื่อเพิ่มผลผลิต และใช้รดกองปุ๋ยหมักด้วย การจัดการน้ำ น้ำเป็นปัญหาใหญ่ เพราะที่ผ่านมาน้ำไม่พอใช้ จึงขุดบ่อใหญ่ขึ้น จึงลดปัญหาเรื่องน้ำลงได้ และได้เลี้ยงปลานิล ตะเพียนไปด้วย สำหรับการให้น้ำกับพืชที่ปลูกโดยใช้แรงงานคนตักรด เนื่องจากไม่มีไฟฟ้าใช้ วันหนึ่งๆ ต้องหาบน้ำจากบ่อวันละไม่น้อยกว่า 100 หาบ แต่ก็เป็นห่วงระยะยาวเช่นกัน เพราะตอนนี้แรง หรือพลังที่มีอยู่ก็เริ่มลดน้อยลงไปเรื่อยๆ ในการทำเกษตรประณีตช่วงหลังนี้ ค่อนข้างมีความพร้อมมากขึ้น มีกิจกรรมที่หลากหลาย มีของอยู่ของกินมากมาย ไม่ต้องไปหาซื้อคนอื่นเขา แต่ปัญหาสำคัญในตอนนี้คือเรื่องตลาด หากเราผลิตมาก ไม่รู้จะไปขายที่ไหน ซึ่งก็เป็นปัญหาอยู่เช่นกัน สำหรับแรงงานที่ทำอยู่ทุกวันนี้ 2 คน กับภรรยา คิดว่าเพียงพอกับกิจกรรมที่ทำ ตอนนี้มีคนมาศึกษาดูงานบ้าง

ตารางที่ ช-10 บันทึกเหตุการณ์ที่สำคัญของชีวิตในแต่ละช่วงเวลา (Time line) ของนายบุญทัน ทองงาม

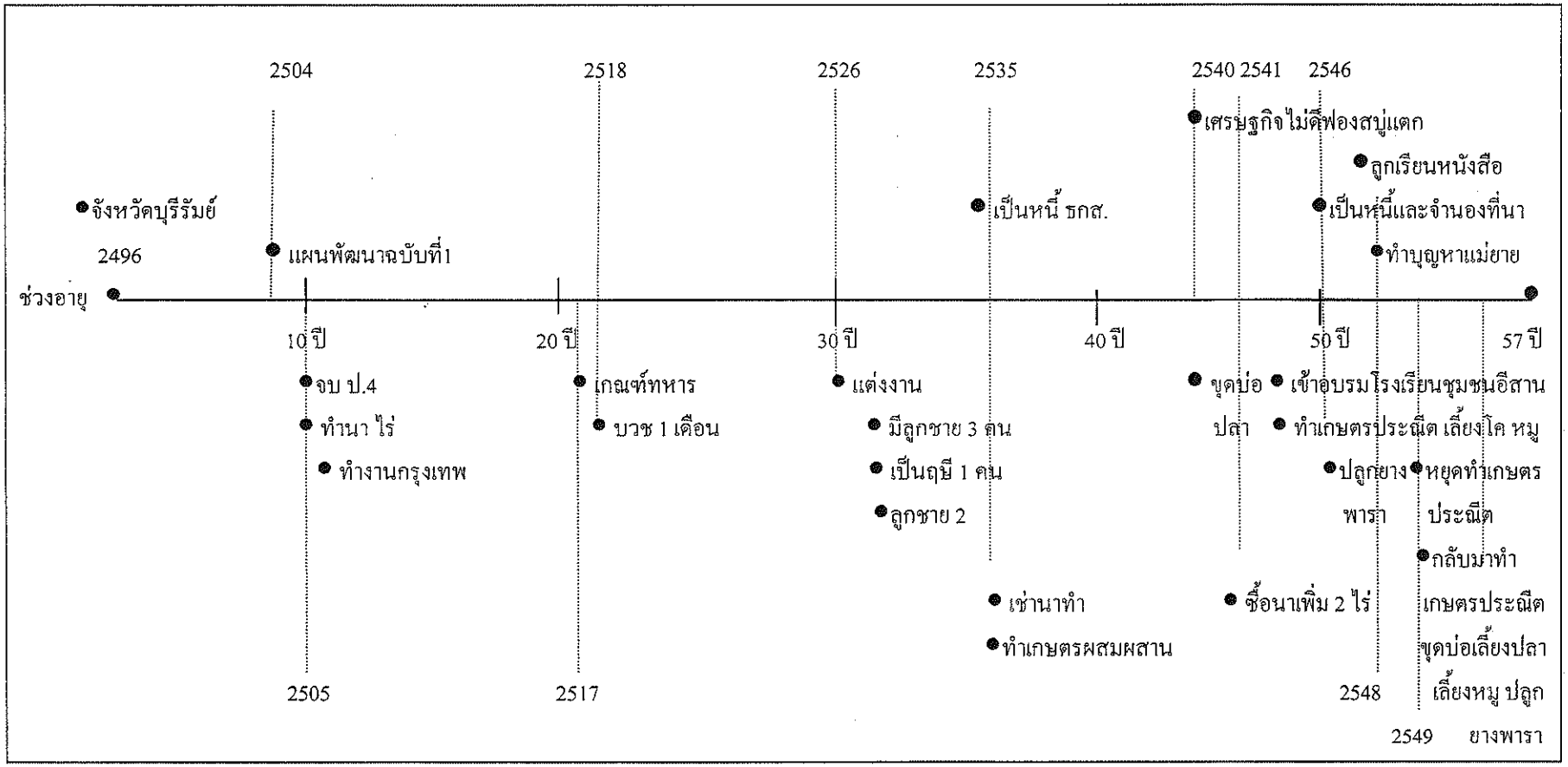

ตารางที่ ข-11 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลไกต่างๆ ในระบบการผลิตนายบุญทัน ทองงาม

หมายเหตุ G.P. = Gross Product หรือมูลค่าผลผลิตรวม = ผลผลิต x ราคา

G.M. = Gross Margin หรือรายได้สุทธิ = มูลค่าการผลิต – ค่าใช้จ่ายผันแปร

มูลค่าเพิ่ม/แรงงาน = รายได้สุทธิต่อปี / แรงงาน (รายได้สุทธิ/คน)

ตารางที่ ช-12 ปฏิทินกิจกรรมการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

กิจกรรม / เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1.ปลูกข้าวนาปี - นาดำ	←เตรียมดิน เตรียมปุ๋ย ไถและตกกล้า ดำ ..... เกี่ยวข้าว											
2. ปลูกพืชหลังนา (ถั่วพุ่ม ถั่วเขียว งา ข้าวโพด)	ปลูกพืชหลังนา เก็บเกี่ยวพืชหลังนา ดูแลรักษา→											
3. ปลูกผักสวนครัว	←ปลูกพืชผักที่หลากหลายชนิด และเก็บเกี่ยวกินตลอดทั้งปี→											
4. ปลูกและการดูแลไม้ผล	←ปลูกไม้ผลที่หลากหลายชนิด และเก็บเกี่ยวกินตลอดทั้งปี→											
5. ปลูกและดูแลไม้ยืนต้น	←เพาะกล้า .....ปลูกและการดูแลรักษา→											
6. ปลูกยางพารา	←ดูแลรักษาตลอดปี→											
7. เลี้ยงสัตว์ปีก (เป็ดไข่ และ ไก่พื้นเมือง)	←เลี้ยงและจำหน่ายตลอดทั้งปี→											
8. เลี้ยงหมู	←เลี้ยงเอาปุ๋ย และขายลูกหมูตลอดทั้งปี→											
9. เลี้ยงโค	←เลี้ยงเอาปุ๋ย และเป็นเงินออม→											
10. เลี้ยงปลา	←เลี้ยงเพื่อการบริโภคเป็นหลักและจำหน่ายตลอดทั้งปี→											
11. การทำน้ำหมักชีวภาพ	←ทำใช้เป็นหลัก→											
12. การจำหน่ายผลิตผลเกษตร	←มีขายตลอดทั้งปีเล็กๆ น้อยๆ→											

แผนผังแปลงเกษตรประณีต

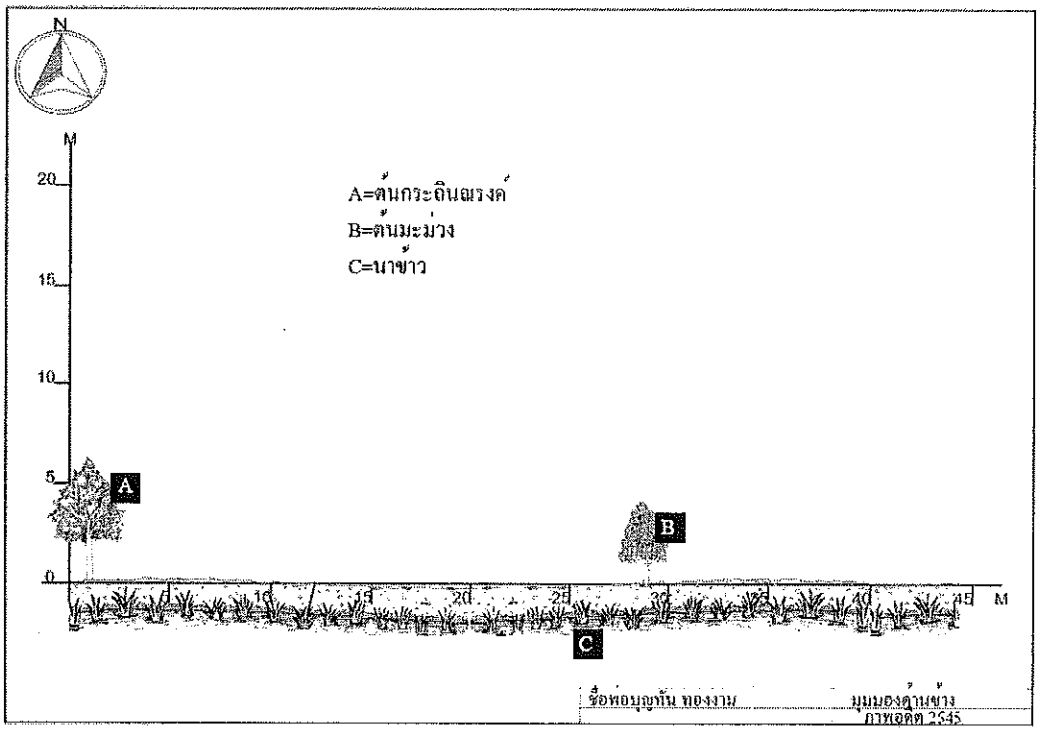

ภาพที่ ช-19 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง ก่อนทำเกษตรประณีต

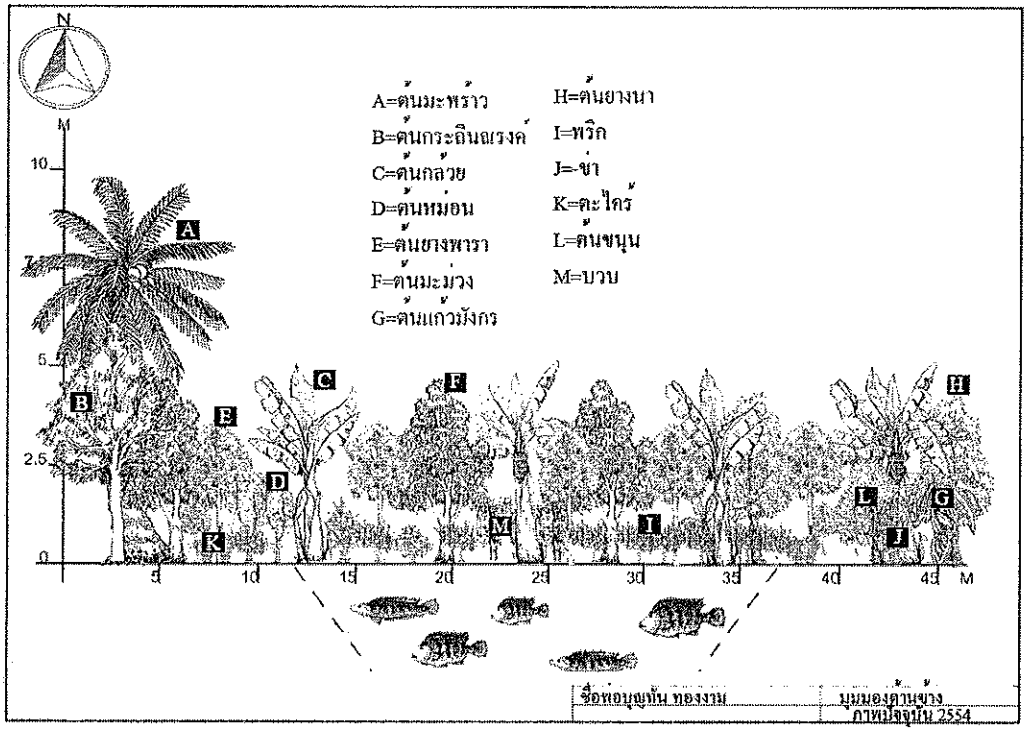

ภาพที่ ช-20 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง หลังทำเกษตรประณีต

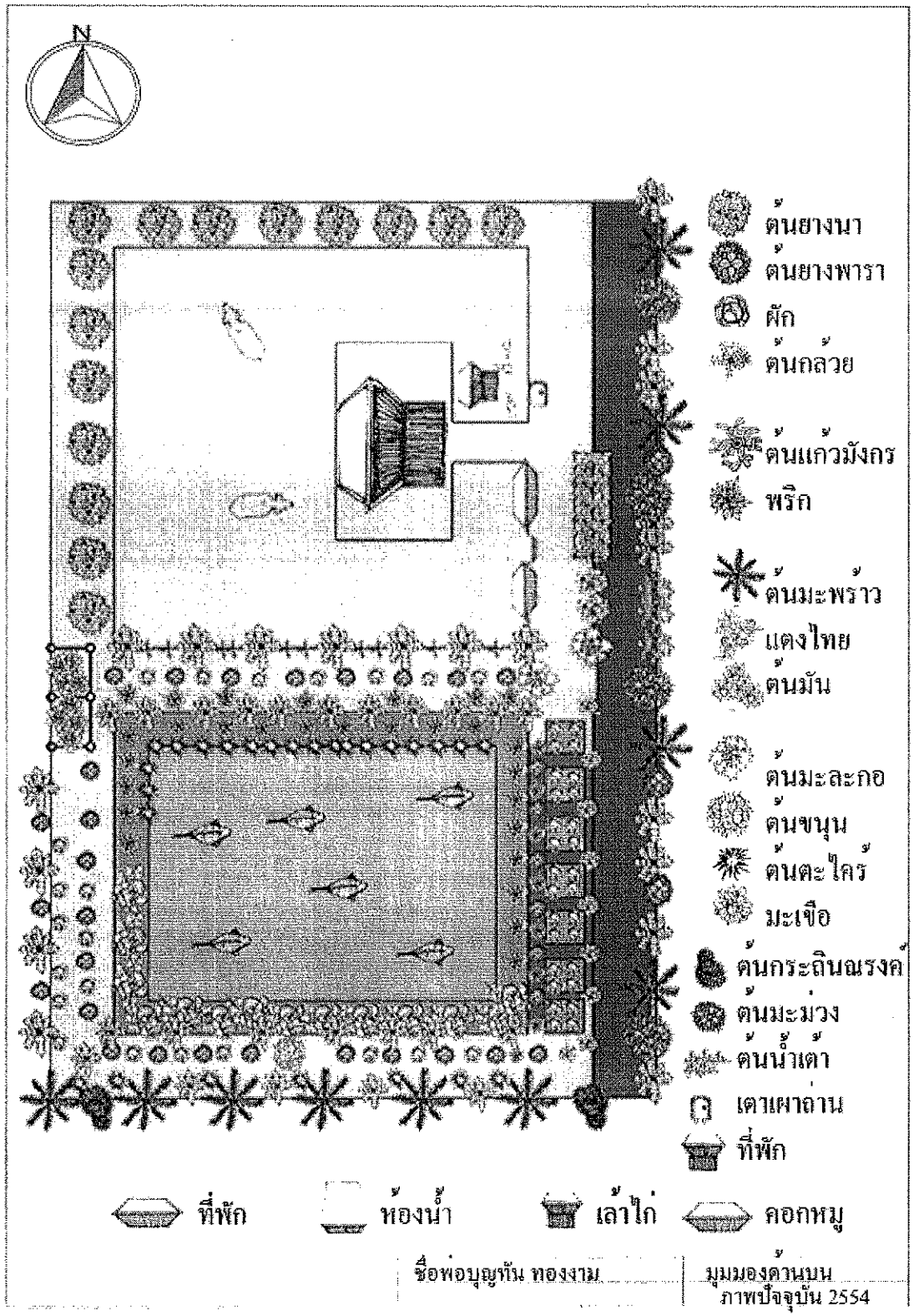

ภาพที่ ช-21 สภาพแปลงเกษตรประณีตมองด้านบน หลังทำเกษตรประณีต

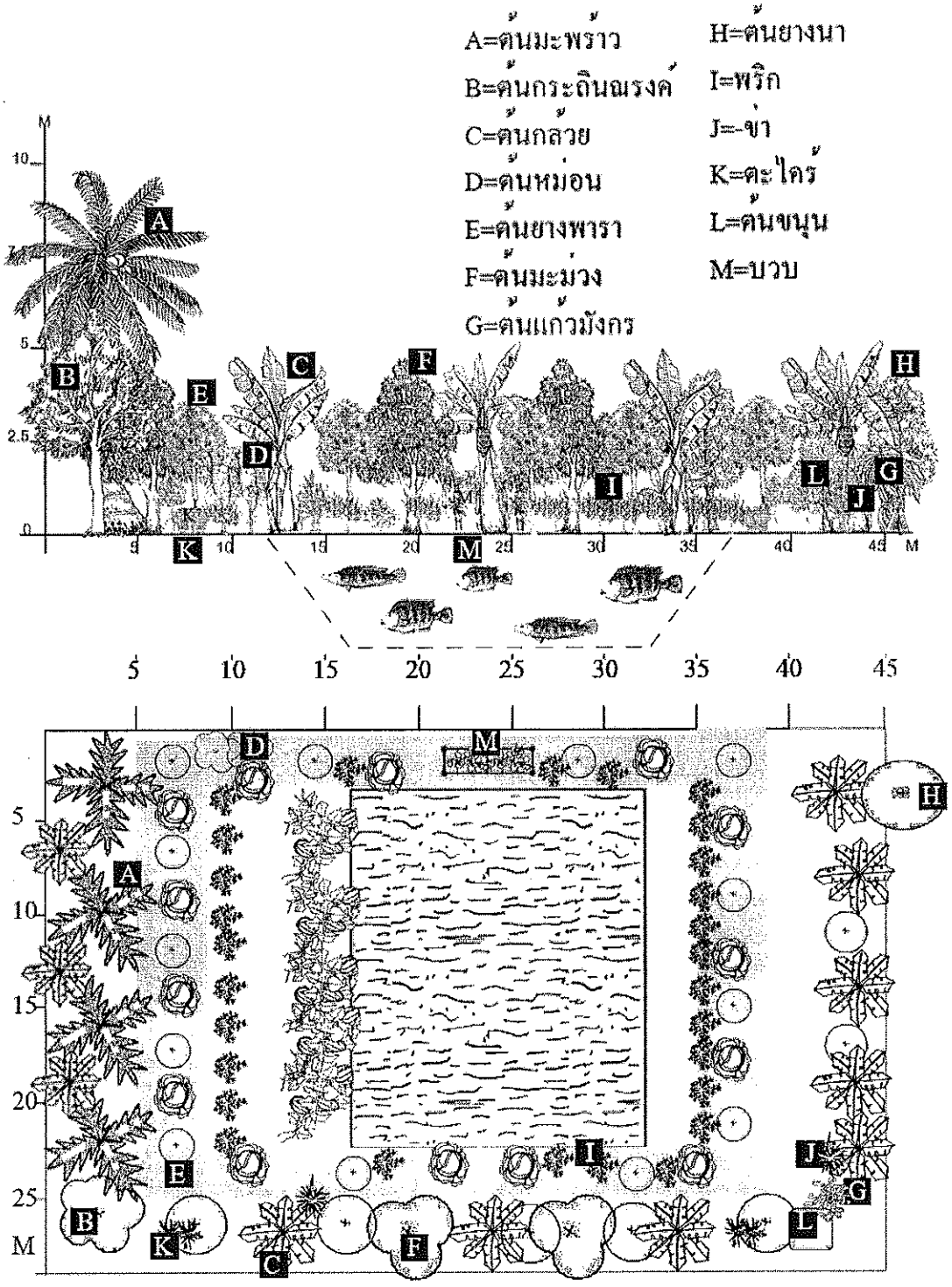

ภาพที่ ช-22 เปรียบเทียบสภาพแปลงมองจากด้านบน หลังทำเกษตรประณีต

การจัดการความรู้เกษตรประณีต

กรณีศึกษา : นายสิงห์ ทับสุลิ

พ่อสิงห์ ทับสุลิ หรือแพทย์สิงห์ เนื่องจากเคยเป็นแพทย์ประจำตำบลเกิดเมื่อ พ.ศ. 2487 ที่จังหวัดนครราชสีมา มีพี่น้องด้วยกัน 9 คน ชาย 3 คน หญิง 6 คน พ่อสิงห์เป็นลูกคนโต เมื่อปี พ.ศ.2511 อายุครบ 24 ปี จึงบวชตามประเพณี และพอสึกออกมาจึงได้แต่งงานกับแม่หนุน ในปี 2512 และมีลูกด้วยกัน 4 คน ชาย 3 คน หญิง 1 คน และตอนนี้ลูกๆ โตหมดมีครอบครัวหมดแล้ว ปัจจุบันอยู่ที่บ้านหนองควน ตำบลเมืองแก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

การจัดการความรู้ พ่อสิงห์ เป็นคนสู้ชีวิตมาตั้งแต่เด็ก พ่อแม่พาอพยพมาจากโคราชตั้งแต่ตอนเป็นเด็ก พ่อสิงห์ใช้ชีวิตในการทำนา ปลูกไร่มันตลอดมา โตขึ้นเป็นวัยรุ่นไปเป็นช่างตัดเย็บเสื้อผ้า ต่อมาซื้อที่ดินเพิ่มกว่า 40 ไร่ หลังจากที่มีอยู่เดิมแล้ว 13 ไร่ พ่อสิงห์เป็นคนคิดการณ์ไกล ปี 2535 จึงได้ปลูกไม้ยืนต้นเอาไว้เพื่อจะได้ใช้ประโยชน์ในอนาคต เมื่อปี 2546 ได้ไปร่วมอบรมการทำเกษตรประณีต เนื่องจากเห็นว่าเป็นระบบการปลูกอยู่ปลูกกิน ทำน้อย แต่ให้มีกินมีใช้ตลอดเวลา มีการปลูกไม้บำนาญชีวิต ตอนนี้ไม่กังวลอะไรแล้ว เนื่องจากมีป่าไม้สำรองไว้แล้วหากเกิดอะไรขึ้นก็ไม่กลัว มีความอุ่นใจเนื่องจากมีทุนสำรองแล้ว คือ ยูคา สัก ยางนา และหลังจากได้เรียนรู้เพิ่มขึ้น จึงคิดว่าต้นสักจะทำอย่างไรจึงจะโต จึงได้เอาปุ๋ยคอกไปใส่ต้นละประมาณ 1 ปี๊บ ปรากฏว่าแตกใบเขียวขึ้นมา ต้นไม้เริ่มแข่งกันขึ้น ต้นยางนาที่มีอยู่กว่า 400 ต้น และในขณะนี้ก็สามารถนำมาแปรรูปใช้ได้แล้ว หากมีความต้องการ การจัดการพื้นที่ 3 ไร่ แรงงานน้อยแต่มีที่ดินมาก ต้องมีการวางแผนการใช้ที่ดิน โดยแปลงไหนอยู่ไกล น้ำไม่ดี เดินทางไม่สะดวก ต้องปลูกไม้ยืน แปลงไหนใกล้มีน้ำพอเพียง จะดูแลพิถีพิถันมากขึ้นควรทำเกษตรประณีต เช่นแปลง 3 ไร่นี้ พ่อสิงห์เลือกปลูกยางพาราเป็นพืชหลัก เพราะคิดว่าในอนาคตเมื่ออายุมากขึ้นจะไม่ต้องทำอะไรมาก แต่สามารถมีรายได้เลี้ยงครอบครัวได้ จึงเลือกปลูกยางพารา 200 ต้น ปลูกหลุมละ 3 ต้น บนฐานคิดที่ว่ากรีดทุกวันในหนึ่งหลุม โดยกรีดวันเว้นวัน หรือสองวัน ปลูกต้นยางนาและน้อยหน่าอย่างละประมาณ 100 ต้น ควบคู่กับการปลูกผักหวานป่า 100 ต้น โดยปลูกร่วมกับต้นยางนา และน้อยหน่า ปลูกให้ลำต้นชิดกันปรากฏว่าอยู่กับต้นยางนาโตได้ดีกว่า หลังปลูกต้องรดน้ำให้มีความชื้นสม่ำเสมอ ในร 3 ปีแรก ห้ามเด็ดยอดเด็ดขาด ปล่อยให้เขาเป็นอิสระ เพราะจากที่เคยเด็ดยอดแล้วเขาจะชะงักการเจริญเติบโต เมื่อเข้าปีที่ 4 เราสามารถเด็ดยอด และแต่งกิ่งได้ตามต้องการ นอกจากนั้นปลูกยูคาลิปตัสประมาณ 200 ต้น เพื่อเป็นไม้ใช้สอย และสร้างบ้าน ทำนาประมาณ 1 ไร่ ได้ผลผลิตข้าวเปลือกประมาณ 10 กระสอบ มีบ่อปลาประมาณ 1งาน เลี้ยงปลานิล ตะเพียน ประมาณ 3,000 ตัว ปลูกมะม่วง 5 ต้น และพืชผักสวนครัว ได้แก่ หอมแดง กระเทียม ผักกาดกวางตุ้ง พริก มะเขือ มะเขือเทศ แมงลัก โหระพา ฯลฯ ให้มีกิน

ตารางที่ ช-13 บันทึกเหตุการณ์ที่สำคัญของชีวิตในแต่ละช่วงเวลา (Time line) ของนายสิงห์ ทับสุลิ

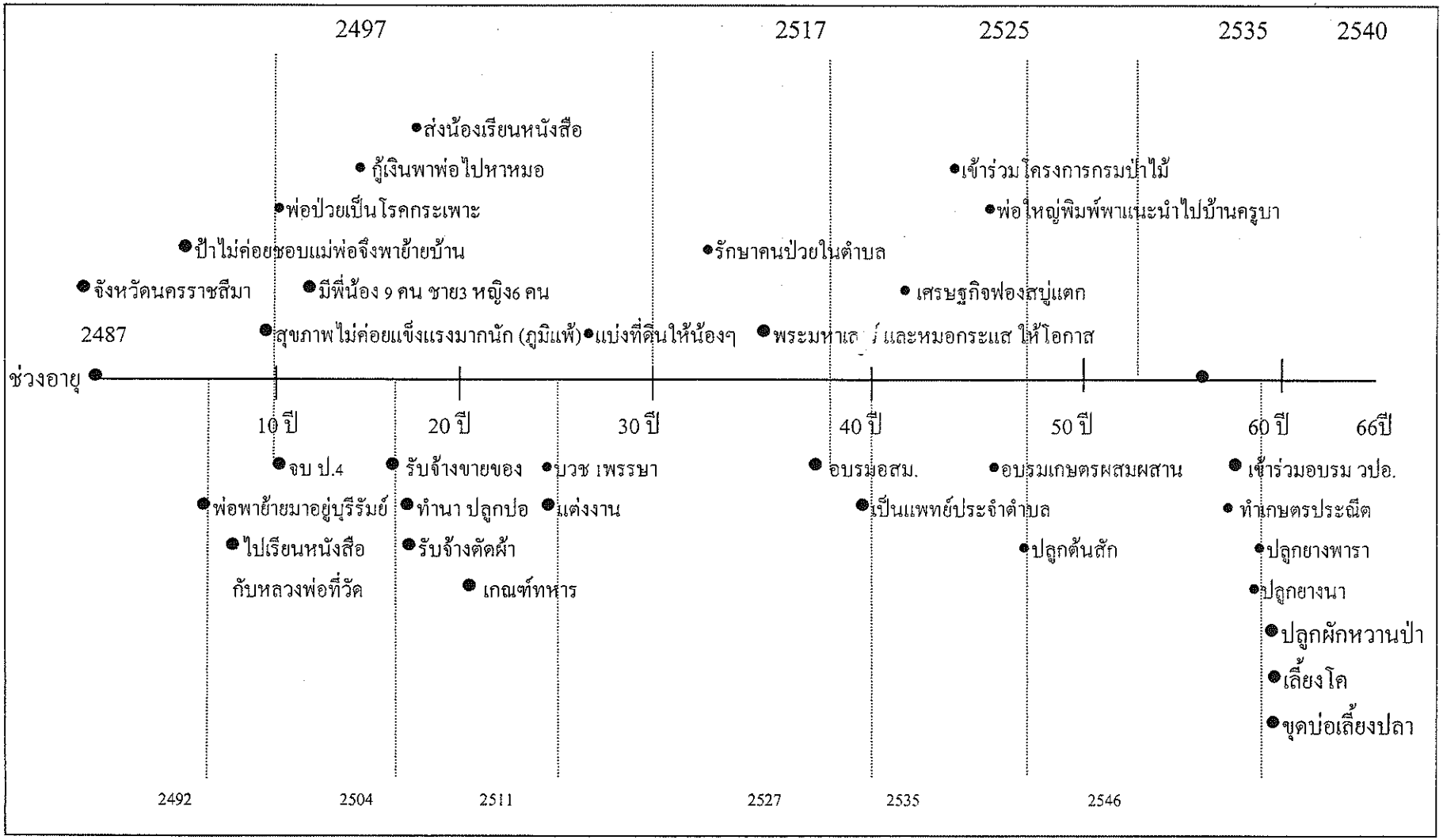

ตารางที่ ช-14 การวิเคราะห์ความสัมพันธุ์ของกลไกต่างๆ ในระบบการผลิต ของนายสิงห์ ทับสุลิ

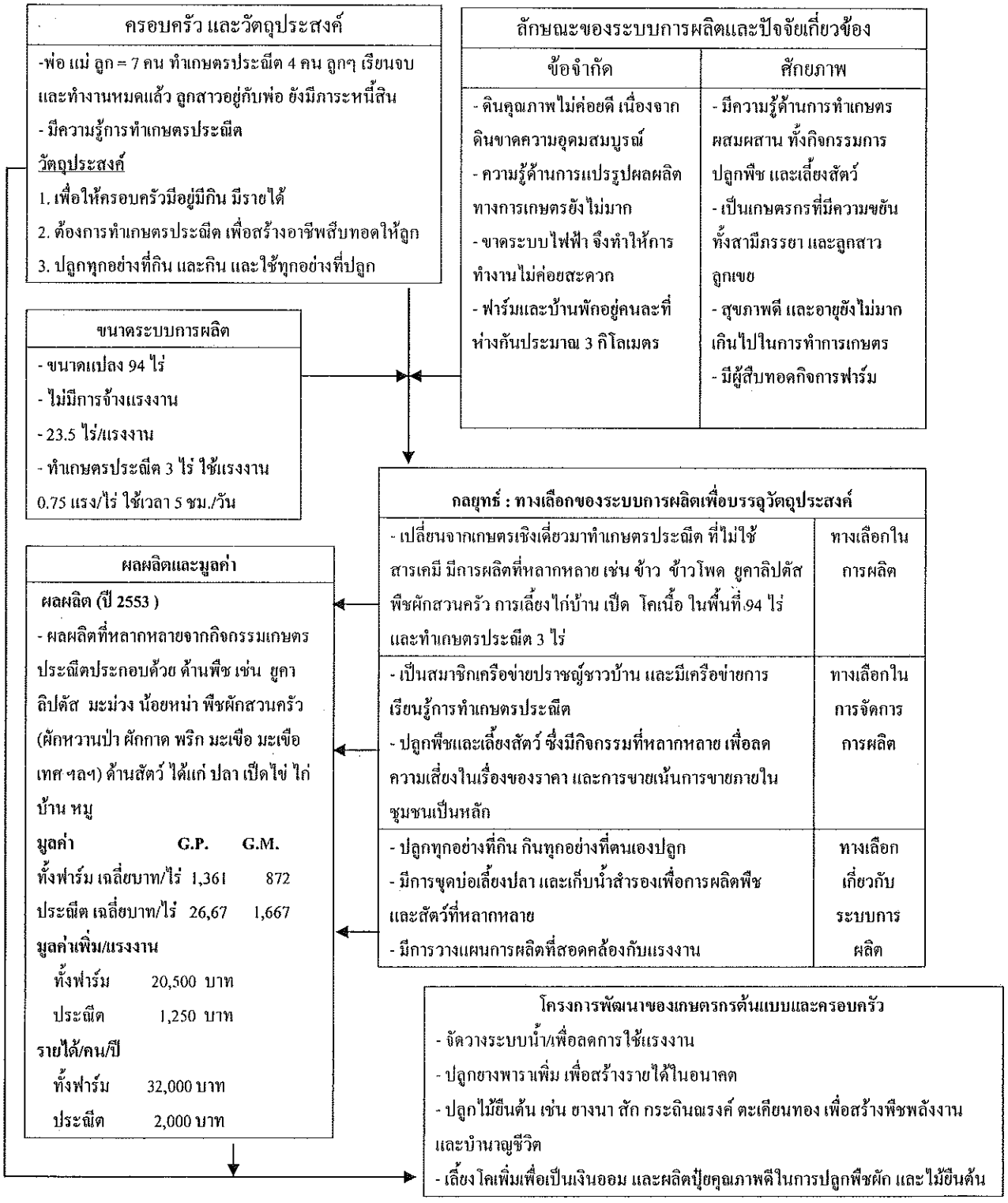

หมายเหตุ G.P. = Gross Product หรือมูลค่าผลผลิตรวม = ผลผลิต x ราคา

G.M. = Gross Margin หรือรายได้สุทธิ = มูลค่าการผลิต – ค่าใช้จ่ายผันแปร

มูลค่าเพิ่ม/แรงงาน = รายได้สุทธิต่อปี / แรงงาน (รายได้สุทธิ/คน)

ตารางที่ ช-15 ปฏิทินกิจกรรมการทำเกษตรประณีต ของนายสิงห์ ทับสุลิ

กิจกรรม \ เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. การปลูกข้าวนาปี												
- นาดำ					←เตรียมดิน ไถและตกกล้า			ดำนา				เก็บเกี่ยว
2. ปลูกพืชหลังนา (ถั่วพุ่ม ถั่วเขียว)	ปลูกพืชหลังนา เก็บเกี่ยวพืชหลังนา ดูแลรักษา→											
3. การปลูกผักสวนครัว	← ปลูกพืชผักที่หลากหลายชนิด และเก็บเกี่ยวกินตลอดทั้งปี →											
4.การปลูกและการดูแลไม้ผล	← ปลูกไม้ผลที่หลากหลายชนิด และเก็บเกี่ยวกินตลอดทั้งปี →											
5. การปลูกและดูแลไม้ยืนต้น						← เพาะกล้า			ปลูกและการดูแลรักษา →			
6. การเลี้ยงสัตว์ปีก (เป็ดไข่ และ ไก่พื้นเมือง)	← เลี้ยงเพื่อการบริโภคเป็นหลัก และขายบ้างตลอดทั้งปี →											
7. ปลูกหญ้าเลี้ยงวัว	← ปลูกเพื่อเลี้ยงวัวตนเอง ดูแลตลอดทั้งปี →											
8. การเลี้ยงโค	← เลี้ยงเอาปุ๋ยเป็นหลัก และขายบ้าง ดูแลตลอดทั้งปี →											
9. การเลี้ยงปลา	← เลี้ยงเพื่อการบริโภคเป็นหลัก และจำหน่ายบ้าง →											
10. การจำหน่ายผลิตผลเกษตร	← ปลูกกินเป็นหลัก มีขายบ้างเล็กๆ น้อยๆ →											

แผนผังแปลงเกษตรประณีต

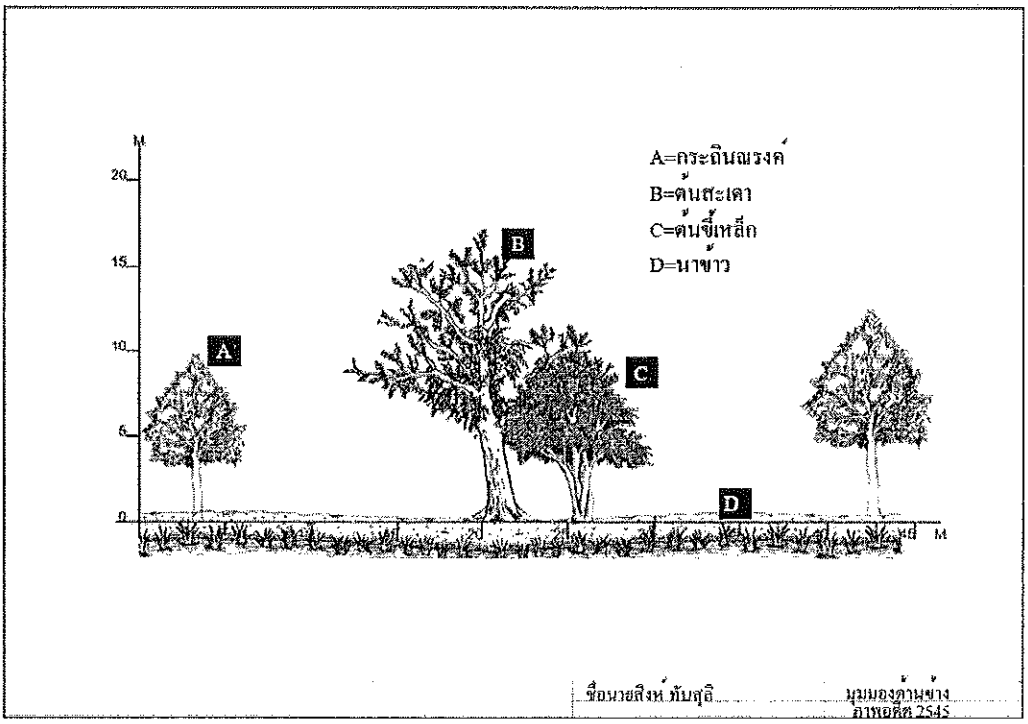

ภาพที่ ช-23 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง ก่อนทำเกษตรประณีต

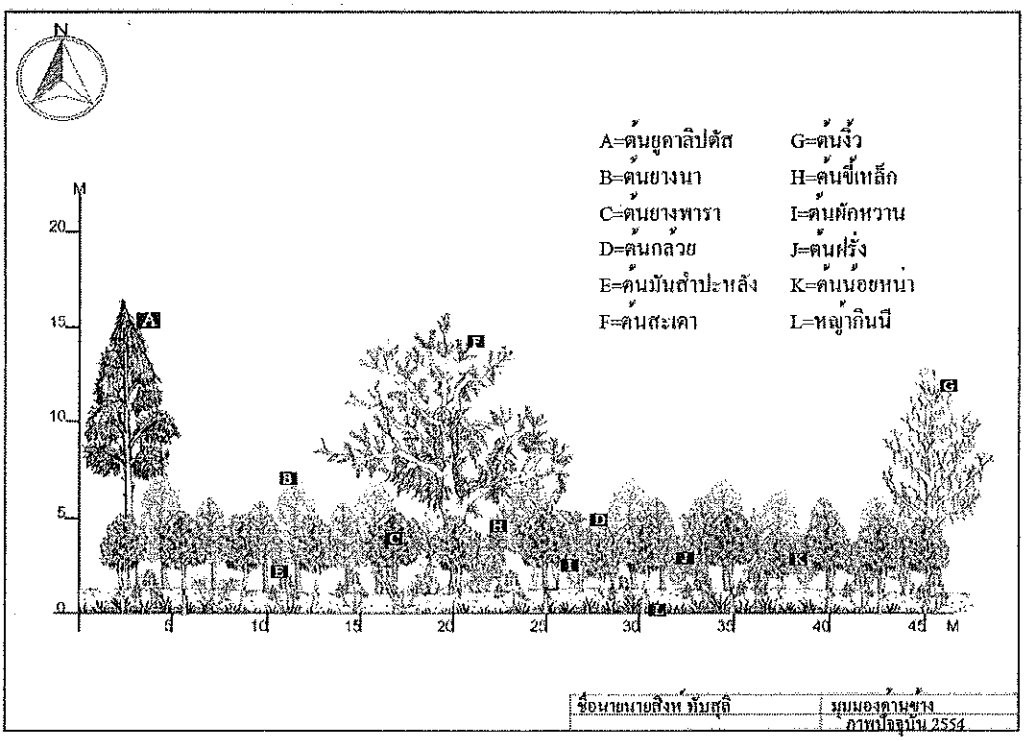

ภาพที่ ช-24 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง หลังทำเกษตรประณีต

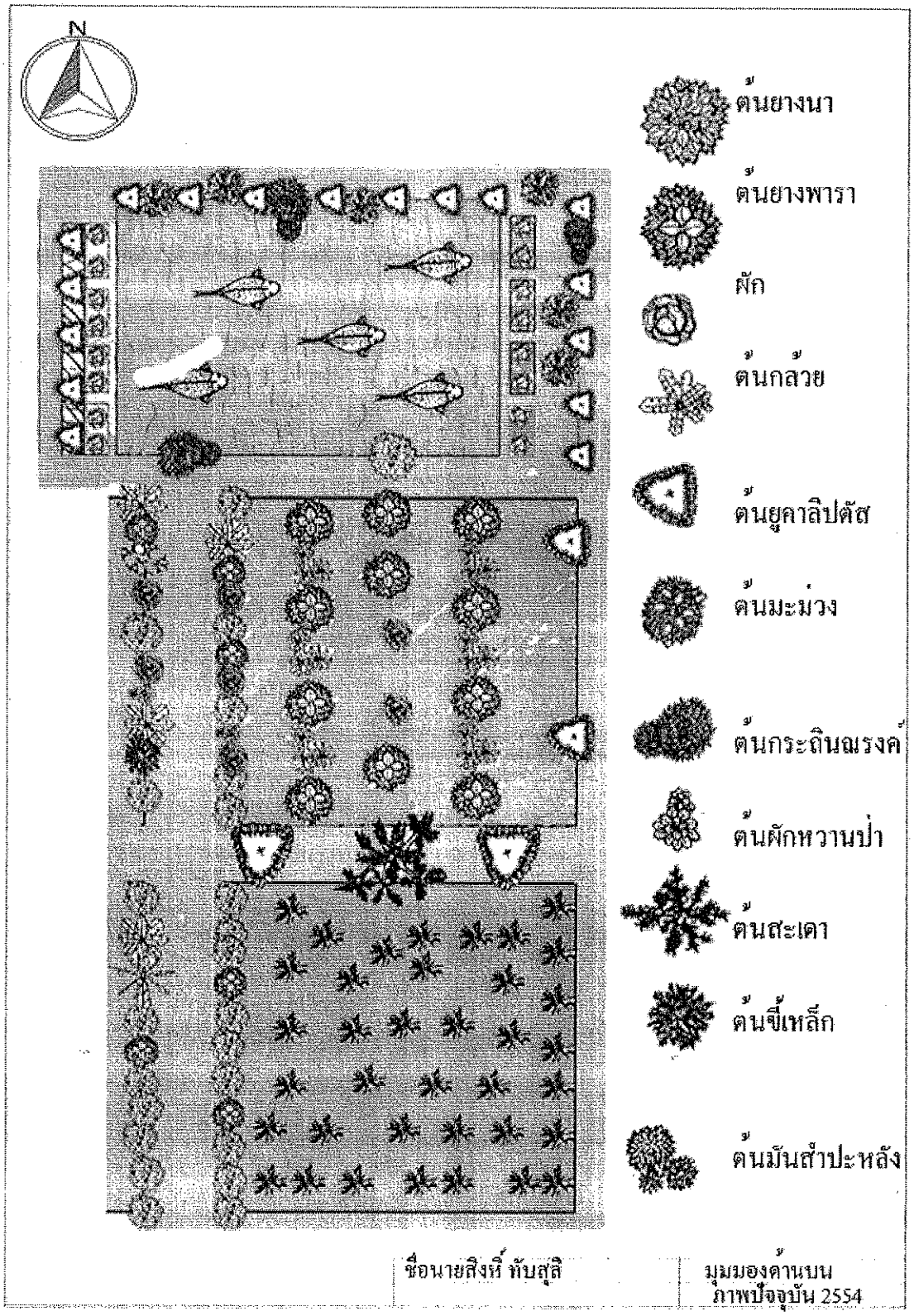

ภาพที่ ช-25 สภาพแปลงเกษตรประณีตมองด้านบน หลังทำเกษตรประณีต

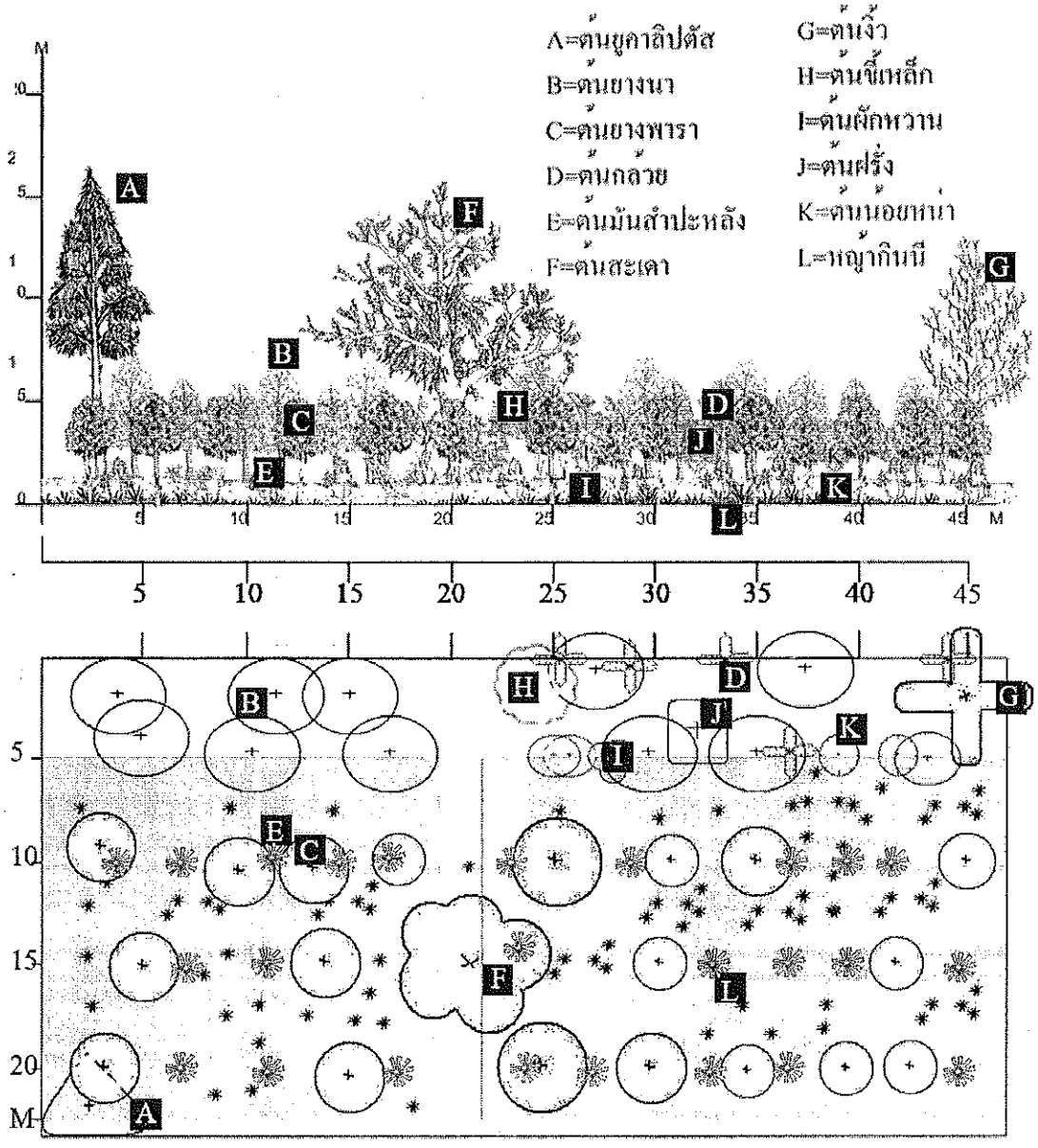

ภาพที่ ช-26 เปรียบเทียบสภาพแปลงมองจากด้านบน หลังทำเกษตรประณีต

การจัดการความรู้เกษตรประณีต

กรณีศึกษา : พ่อสมพงษ์ ชุบไธสงค์

พ่อสมพงษ์ ชุบไธสงค์ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2495 ที่ จังหวัดบุรีรัมย์ พ่อสมพงษ์เป็นลูกชายคนโต มีพี่น้อง 5 คน น้องชาย 3 คน และหญิง 2 คน ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 80 หมู่ที่ 4 บ้านแวง ตำบลบ้านแวง อำเภอพุทไธสง จังหวัด บุรีรัมย์ จบการศึกษาระดับ ป.4 แต่งงานเมื่อปี พ.ศ. 2516 มีลูกชาย 2 คน ปัจจุบันเหลือเพียงคนเดียว เนื่องจากลูกชายคนเล็กเสียชีวิตด้วยอุบัติเหตุเมื่อปี พ.ศ.2543

การจัดการความรู้ หลังจากแต่งงานได้พาภรรยาทำนาและปลูกพืชผักอย่างขยันขันแข็ง และหลังจากหมดฤดูกาลทำนาก็ไปหาเลื่อยไม้กับเพื่อนๆ และปี 2522 ไปรับจ้างปั้นโอ่งที่ศูนย์มีชัย ได้ค่าจ้างวันละ 100-200 บาท และปี 2524 กู้เงินนอกระบบร้อยละ 10 เพื่อไปทำงานประเทศซาอุดิอาระเบีย และได้กลับมาเมื่อปี พ.ศ. 2526 เหลือเงินกลับมาหกหมื่นกว่าบาท และได้ไปเช่านาป่าทำ ปี พ.ศ. 2528 อยู่ได้เกือบสองปีกลับมาซื้อนา 7 ไร่ ซึ่งเป็นนาเอียด (นาเกลือ) จึงขุดคันนารอบแปลงนาทั้งหมด ด้วยที่นาเป็นดินเค็ม จึงแก้ไขโดยหาปุ๋ยขี้วัวขี้ควายมาใส่ จึงได้หาเก็บขี้วัวขี้ควายตามถนนวันละหาบมาใส่แปลงนาทุกวัน ปัจจุบันปลูกผัก ทำนาได้เป็นอย่างดี และปี พ.ศ. 2546 ไปเรียนรู้ที่มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี ของคุณเดชา ศิริภัทร ได้ไปเรียนรู้เรื่องการคัดพันธุ์ข้าว นับได้ว่าเป็นสิ่งที่ดี และได้นำมาต่อยอดความรู้เกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์อื่นๆ ด้วย นอกจากนั้นพ่อสมพงษ์ ยังได้**ทำเกษตรประณีต** โดยยึดคาถา 4 ข้อ ตามคำสอนของพระธรรม คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และ วิมังสา ดังนั้นคาถาทั้ง 4 ข้อนี้ จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการทำเกษตรประณีต

ความรู้เรื่องการปลูกผักแป้น(กุยช่าย) กุยช่าย เป็นพืชผักที่ปลูกง่าย โตเร็ว ให้ผลผลิตดี โรคแมลงน้อย และเป็นที่นิยมในการบริโภคของคนอีสาน มีวิธีการปลูกไว้ดังนี้ 1) ขุดตากหน้าดิน 2-3 วัน หากเลือกพื้นที่ปลูกได้ ผักแป้นจะชอบดินร่วนมากที่สุด 2) รองพื้นแปลงด้วยขี้วัวแห้ง ในอัตรา 5 กิโลกรัมต่อพื้นที่ 1 ตารางเมตร 3) รดน้ำให้ชุ่ม ใช้หัวพันธุ์ที่ตัดรากให้สั้นมาปลูกหลุมละ 2-3 ต้น โดยมีระยะห่างระหว่างต้น และแถวประมาณ 20 ซม. รดน้ำให้ชุ่มทุกวัน 4) ปลูกไปแล้ว 2 สัปดาห์ ใส่ปุ๋ยขี้ไก่ และพรวนดินทุกสัปดาห์ รดน้ำให้ชุ่มทุกวันหากรดน้ำตอนเย็นช่วงเวลาประมาณ 6 โมง จะทำให้ผักแป้นเจริญเติบโตได้ดี 5) ปลูกได้ 1 เดือน สามารถตัดผลผลิตรุ่นแรกได้ การตัดพยายามตัดให้ชิดโคน ซึ่งจะทำให้ผักแป้นแตกกอได้เร็ว หลังจากนั้นสามารถตัดได้ทุกๆ 2-3 สัปดาห์ 6) หลังตัดทุกครั้งให้รดน้ำให้ชุ่ม และหลังจากผักแป้นแทงยอดอ่อน (2-3 วันหลังตัด) ให้ใส่ปุ๋ยขี้ไก่ สลับขี้วัวขี้ควาย แล้วพรวนดิน และรดน้ำให้ชุ่ม 7) เทคนิคการเร่งการเจริญเติบโต หากพรวนดินใส่ปุ๋ยได้ทุกสัปดาห์ จะทำให้ผักแป้นเจริญเติบโตได้เร็ว สามารถเก็บผลผลิตได้ทุกๆ 15 วัน

ตารางที่ ช-16 บันทึกเหตุการณ์ที่สำคัญของชีวิตในแต่ละช่วงเวลา (Time line) ของนายสมพงษ์ ชุบไธสงค์

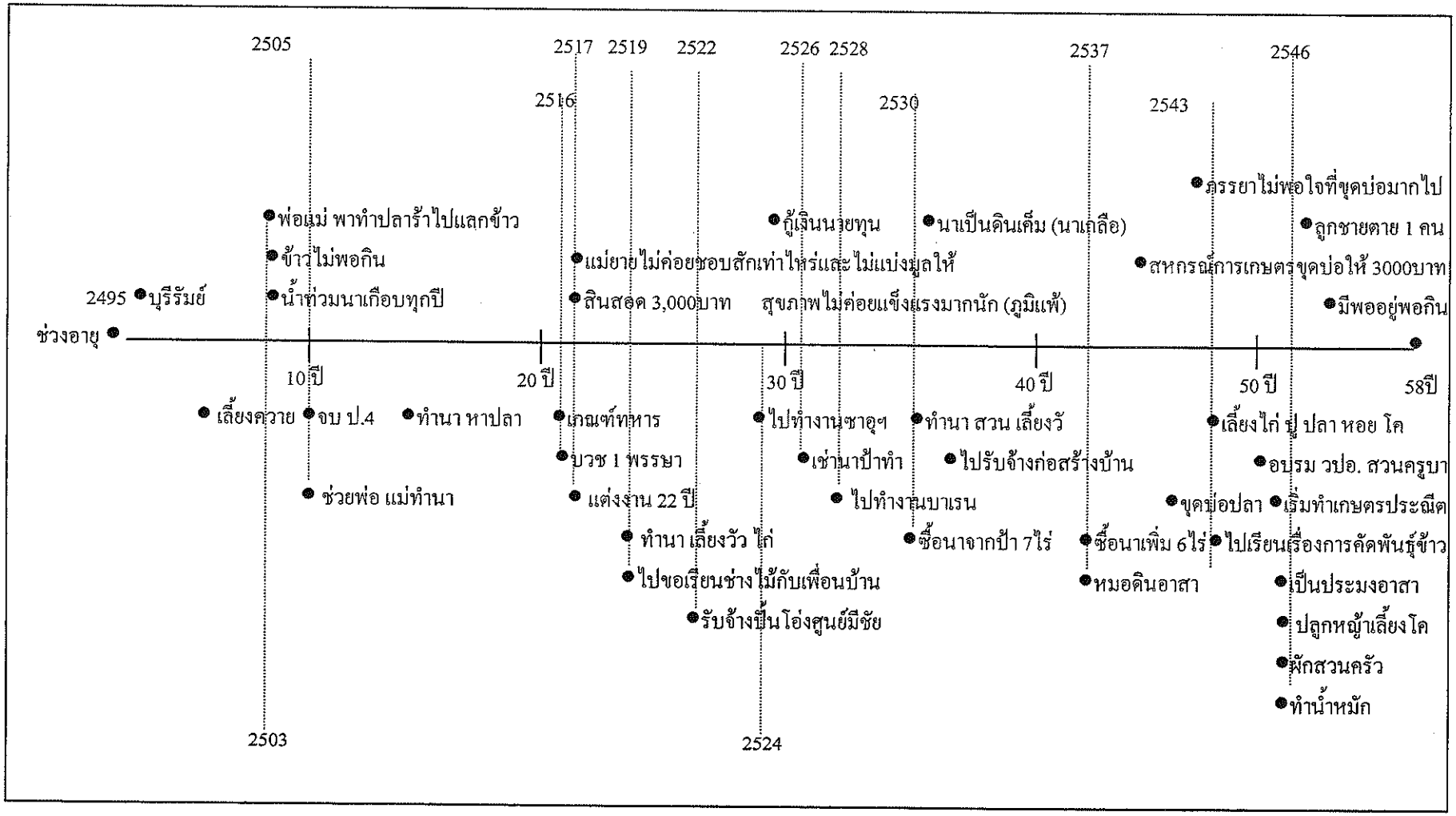

ตารางที่ ช-17 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลไกต่างๆ ในระบบการผลิตของนายสมพงษ์ ชุบไธสงค์

ครอบครัว และวัตถุประสงค์

- พ่อ แม่ ลูก = 6 คน ทำเกษตรประณีต 2 คน ลูกชาย และลูกสะใภ้ทำงานรับจ้าง หลาน 2 คนเรียนหนังสือ
- ยังมีภาระหนี้สิน
- มีความรู้การทำเกษตรประณีต

<u>วัตถุประสงค์</u>

1. สร้างอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัว
2. ต้องการทำเกษตรประณีต เพื่อสร้างอาชีพสืบทอดให้ลูก
3. ต้องการเอาชนะใจภรรยา และเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ

ลักษณะของระบบการผลิตและปัจจัยเกี่ยวข้อง

ข้อจำกัด	ศักยภาพ
- ดินคุณภาพไม่ค่อยดี เนื่องจากดินขาดความอุดมสมบูรณ์ และเป็นดินเกลือ - ความรู้ด้านการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรยังไม่มาก - ขาดระบบไฟฟ้า จึงทำให้การทำงานไม่ค่อยสะดวก - การคมนาคมไม่ค่อยสะดวกมากนัก และอยู่ไกลชุมชนประมาณ 3 กม.	- มีความรู้ด้านการทำเกษตรผสมผสาน ทั้งกิจกรรมการปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ - เป็นเกษตรกรที่มีความขยันทั้งสามีภรรยา - สุขภาพดี และอายุยังไม่มากเกินไปในการทำการเกษตร - มีผู้สืบทอดกิจการฟาร์ม - ฟาร์ม และบ้านพักอยู่ที่เดียวกัน จึงสะดวกในการทำงาน

ขนาดระบบการผลิต

- ขนาดแปลง 13 ไร่
- ไม่มีการจ้างแรงงาน
- 6.5 ไร่/แรงงาน
- ทำเกษตรประณีต 8 ไร่ ใช้แรงงาน 2 แรง ใช้เวลา 6 ชม./วัน

กลยุทธ์ : ทางเลือกของระบบการผลิตเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์

- เปลี่ยนจากเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรประณีต ที่ไม่ใช้สารเคมี มีการผลิตที่หลากหลาย เช่น ข้าว ข้าวโพด มะม่วง มะนาว พืชผักสวนครัว การเลี้ยงปลา หอย ไก่บ้าน เป็ดเทศ โคเนื้อ ในพื้นที่ 13 ไร่และทำเกษตรประณีต 8 ไร่	ทางเลือกในการผลิต
- เป็นสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และมีเครือข่ายการเรียนรู้การทำเกษตรประณีต - ปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ซึ่งมีกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อลดความเสี่ยงในเรื่องของราคา และการขายเน้นการขายภายในชุมชนเป็นหลัก	ทางเลือกในการจัดการการผลิต
- ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ตนเองปลูก - มีการขุดบ่อเลี้ยงปลา และเก็บน้ำสำรองเพื่อการผลิตพืชและสัตว์ที่หลากหลาย เพื่อเป็นอาหาร และรายได้ - มีการวางแผนการผลิตที่สอดคล้องกับแรงงาน	ทางเลือกเกี่ยวกับระบบการผลิต

ผลผลิตและมูลค่า

ผลผลิต (ปี 2553)

- ผลผลิตที่หลากหลายจากกิจกรรมเกษตรประณีตประกอบด้วย ด้านพืช เช่น มะม่วง มะนาว น้อยหน่า ลำไย พืชผักสวนครัว (ผักหวานป่า ผักกาด พริก มะเขือ มะเขือเทศ ฯลฯ) ด้านสัตว์ ได้แก่ ปลา เป็ดเทศ ไก่บ้าน โคเนื้อ

มูลค่า	**G.P.**	**G.M.**
ทั้งฟาร์ม เฉลี่ยบาท/ไร่	10,462	5,462
ประณีต เฉลี่ยบาท/ไร่	12,500	8,125

มูลค่าเพิ่ม/แรงงาน

ทั้งฟาร์ม 35,500 บาท

ประณีต 32,500 บาท

รายได้/คน/ปี

ทั้งฟาร์ม 68,000 บาท

ประณีต 50,000 บาท

โครงการพัฒนาของเกษตรกรต้นแบบและครอบครัว

- จัดวางระบบน้ำ/เพื่อลดการใช้แรงงาน
- ปลูกไม้ยืนต้น เช่น ยางนา สัก ตะเคียนทอง เพื่อสร้างพืชพลังงาน และบำนาญชีวิต
- เลี้ยงโคเพิ่มเพื่อเป็นเงินออม และผลิตปุ๋ยคุณภาพดีในการปลูกพืชผัก และไม้ยืนต้น
- ดูแลระบบทั้งหมดให้เกื้อกูลซึ่งกันและกัน

<u>หมายเหตุ</u> G.P. = Gross Product หรือมูลค่าผลผลิตรวม = ผลผลิต x ราคา G.M. = Gross Margin หรือรายได้สุทธิ = มูลค่าการผลิต – ค่าใช้จ่ายผันแปร

มูลค่าเพิ่ม/แรงงาน = รายได้สุทธิต่อปี / แรงงาน (รายได้สุทธิ/คน)

ตารางที่ ช-18 ปฏิทินกิจกรรมการทำเกษตรประณีตของนายสมพงษ์ ชุบไธสงค์

กิจกรรม \ เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. การปลูกข้าวนาปี												
- นาดำ						←เตรียมดิน ไถและตกกล้า		ดำนา				เก็บเกี่ยว→
2. ปลูกพืชหลังนา (ถั่วพุ่ม ถั่วเขียว)	←ปลูกพืชหลังนา เก็บเกี่ยวพืชหลังนา ดูแลรักษา→											
3. การปลูกผักสวนครัว	←——— ปลูกพืชผักที่หลากหลายชนิด และเก็บเกี่ยวกินตลอดทั้งปี ———→											
4.การปลูกและการดูแลไม้ผล	←——— ปลูกไม้ผลที่หลากหลายชนิด และเก็บเกี่ยวกินตลอดทั้งปี ———→											
5. การปลูกและดูแลไม้ยืนต้น					←เพาะกล้า		ปลูกและการดูแลรักษา———→					
6. การเลี้ยงสัตว์ปีก (เป็ดไข่ และ ไก่พื้นเมือง)	←——— เลี้ยงเพื่อการบริโภคเป็นหลัก และขายบ้างตลอดทั้งปี ———→											
7. ปลูกหญ้าเลี้ยงวัว	←——— ปลูกเพื่อเลี้ยงวัวตนเอง ดูแลตลอดทั้งปี ———→											
8. การเลี้ยงวัว	←——— เลี้ยงเอาปุ๋ยเป็นหลัก และขายบ้าง ดูแลตลอดทั้งปี ———→											
9. การเลี้ยงปลา	←——— เลี้ยงเพื่อการบริโภคเป็นหลัก และจำหน่ายบ้าง ———→											
10.การทำน้ำหมักจุลินทรีย์	จัดเตรียมและหมัก ..... ใช้ตลอดทั้งปี (มีการหมักเพิ่มอย่างต่อเนื่อง) ———→											
11. การจำหน่ายผลิตผลเกษตร	←——— ปลูกกินเป็นหลัก มีขายบ้างเล็กๆ น้อยๆ ———→											

แผนผังแปลงเกษตรประณีต

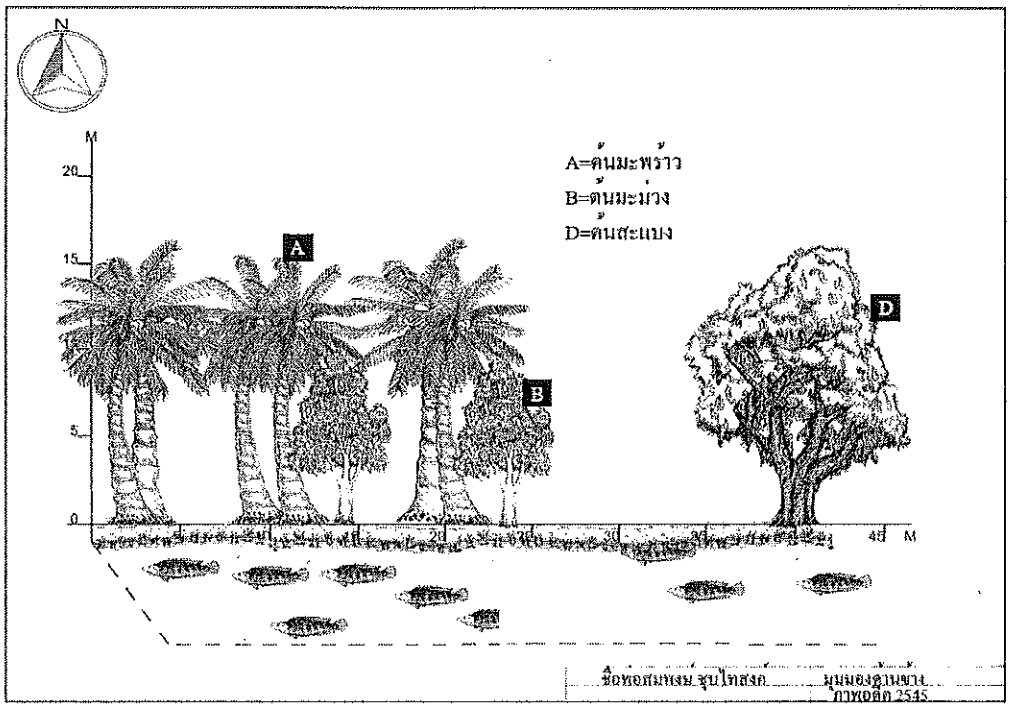

ภาพที่ ช-27 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง ก่อนทำเกษตรประณีต

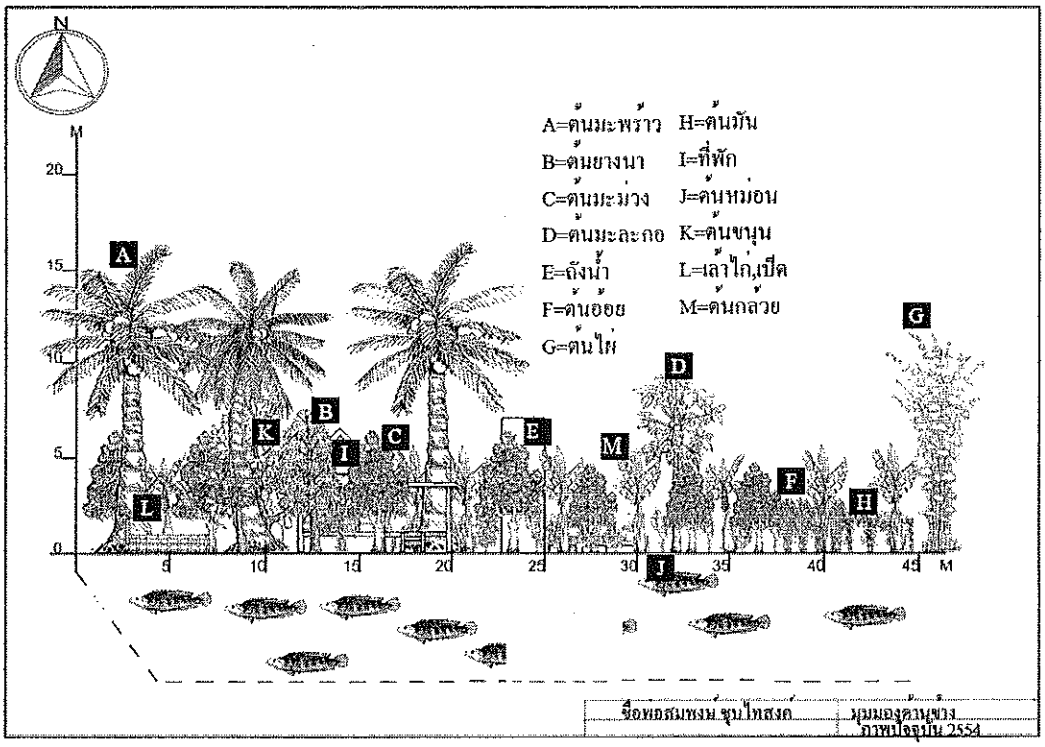

ภาพที่ ช-28 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง หลังทำเกษตรประณีต

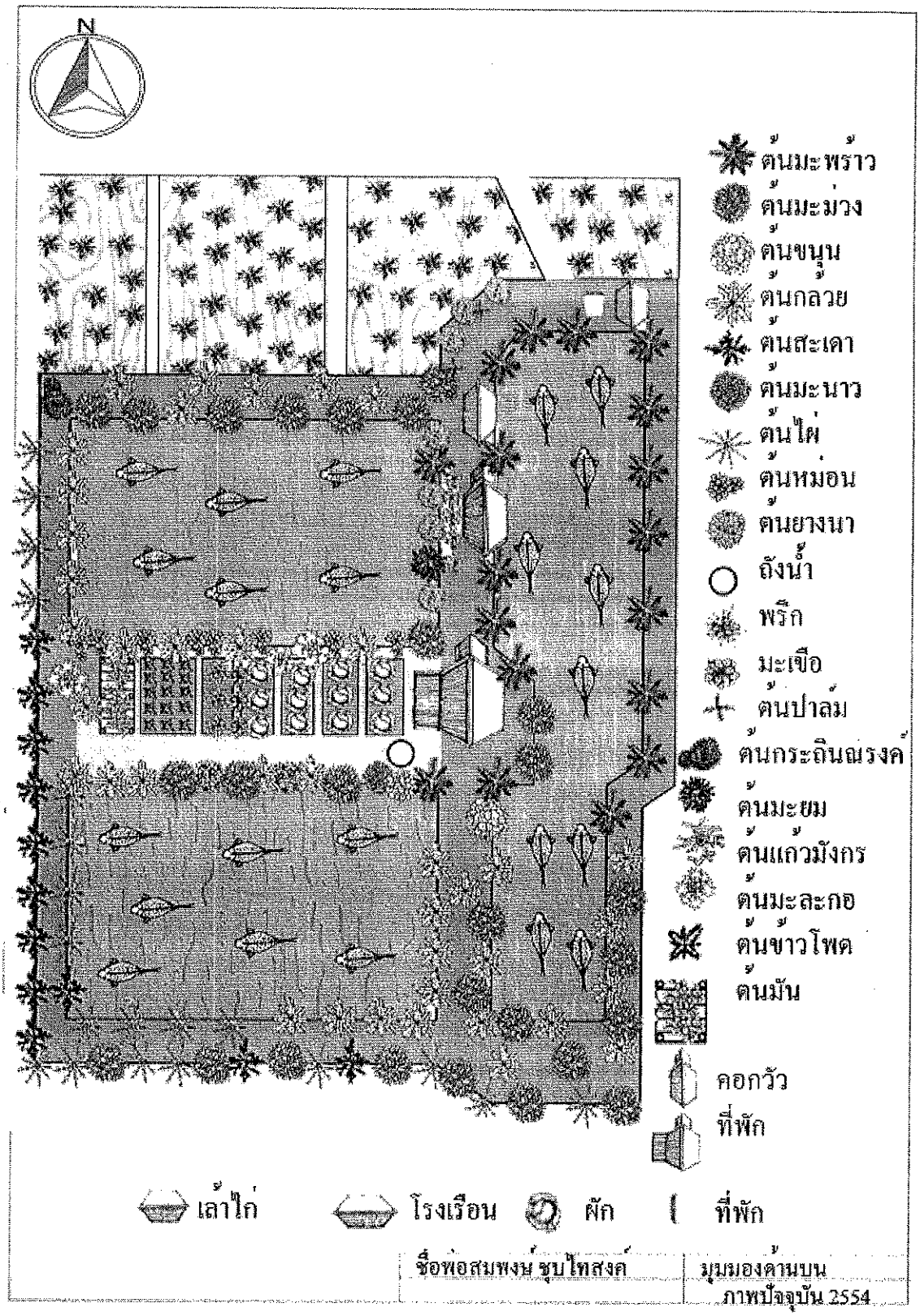

ภาพที่ ช-29 สภาพแปลงเกษตรประณีตมองด้านบน หลังทำเกษตรประณีต

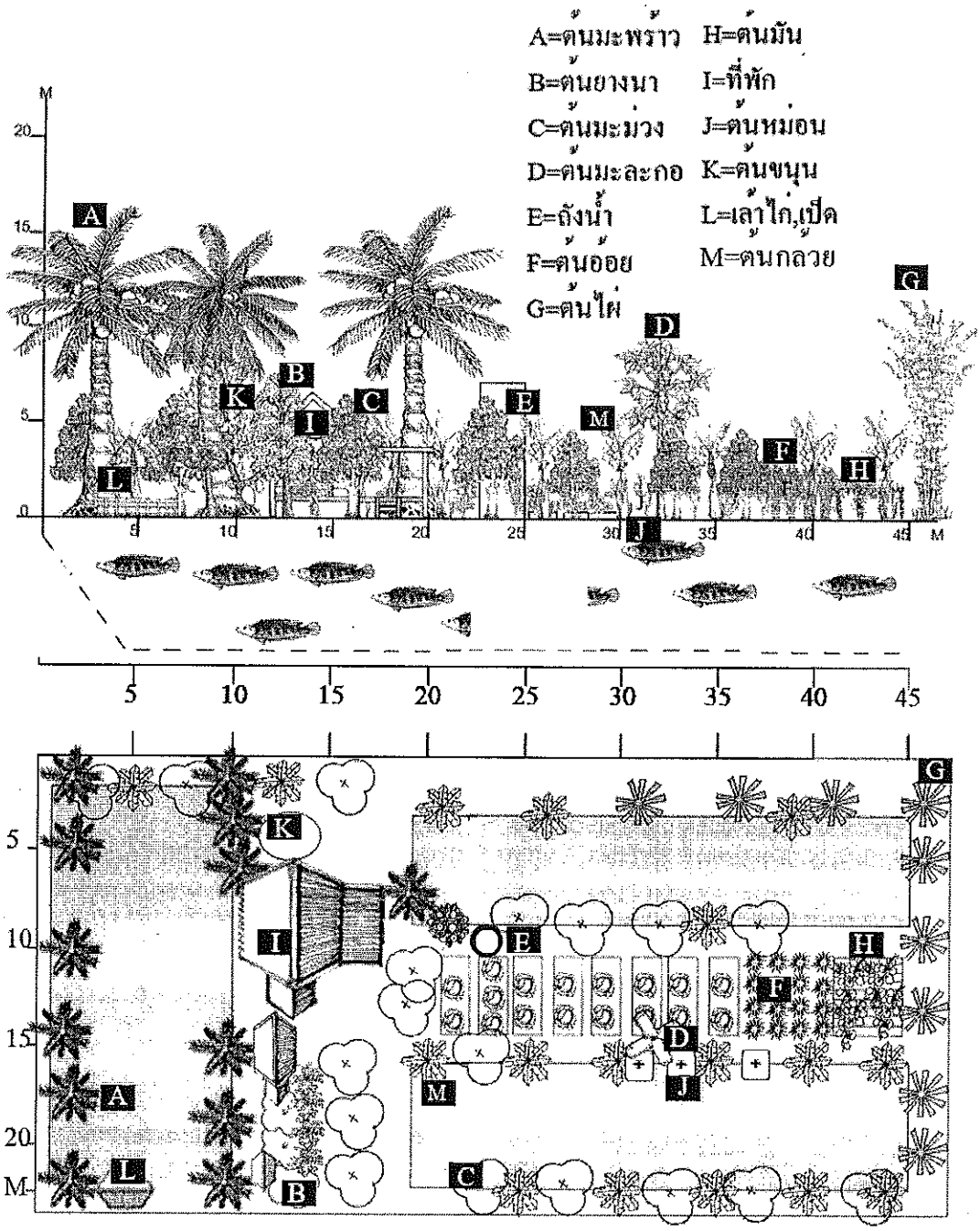

ภาพที่ ช-30 เปรียบเทียบสภาพแปลงมองจากด้านบน หลังทำเกษตรประณีต

การจัดการความรู้เกษตรประณีต

กรณีศึกษา : พ่อสำเริง เย็นรัมย์

พ่อสำเริง เย็นรัมย์ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2500 ที่จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นบุตรลำดับที่ 3 ในจำนวน 9 คน พ่อสำเริงไม่ได้เรียนหนังสือ เนื่องจากฐานะทางครอบครัวยากจน ต้องตามพ่อแม่ไปรับจ้างหลายที่ จึงไม่ได้เข้าโรงเรียน แต่ก็มีความพยายามเรียนรู้ด้วยตนเอง พ่อสำเริงแต่งงานกับแม่คำแพงในปี พ.ศ. 2522 ปัจจุบันอยู่บ้านตะแบง ตำบลหัวฝาย อำเภอแคนดงจังหวัดบุรีรัมย์

การจัดการความรู้ ปี 2546 ได้เข้าอบรมหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน จากที่เคยดื่มเหล้า สูบบุหรี่ หลังจากอบรมกลับมาพ่อสำเริงได้ทิ้งอบายมุขทั้งหมด ได้เริ่มต้นชีวิตใหม่ พร้อมกับได้เปลี่ยนแปลงวิธีการคิดจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว มาเป็นเกษตรผสมผสาน และได้ปลูกต้นยางนา 364 ต้น พ่อสำเริงให้ความสำคัญอย่างมากต่อการจัดการดิน หากดินดีการทำงานและการปลูกพืชก็ง่าย ในการเตรียมดินปลูกพืชจะพยายามขุดหลุมให้กว้างประมาณ 60x60x60 ซม. หาพวกปุ๋ยคอก ใบไม้ มารองก้นหลุมจากนั้นค่อยทำการปลูกพืช ซึ่งจะทำให้พืชเจริญงอกงามได้ดี และหลังจากปลูกแล้วหากมีฟางข้าวมาคลุมหน้าดินเอาไว้จะทำให้ดินชุ่มชื้น พืชเจริญเติบโตได้เร็ว ในเรื่องของน้ำพ่อสำเริงจะขุดบ่อขนาด 25x30x2.5 เมตร สำหรับเก็บกักน้ำฝน และน้ำจากชลประทานหากน้ำฝนไม่เพียงพอ เพื่อใช้ในการปลูกพืช และได้เลี้ยงปลา เลี้ยงหมูบนบ่อปลา และเลี้ยงเป็ดบนบ่อปลา ดังนั้นน้ำที่ได้สำหรับการรดต้นไม้จึงเป็นน้ำปุ๋ยสำหรับการรดพืชผัก และต้นไม้ได้เป็นอย่างดี และเมื่อปริมาณน้ำในบ่อลด จะสามารถเติมเต็มได้จากระบบชลประทาน นอกจากนั้นในส่วนของน้ำใช้จะใช้วิธีการเจาะบาดาลน้ำตื้น ลึกประมาณ 4 เมตร สามารถนำมาใช้ได้ตลอดทั้งปี เนื่องจากบริเวณนั้นเป็นที่ราบลุ่มแอ่งน้ำ

การจัดการความรู้ด้านพืช พ่อสำเริงมีต้นไม้ยืนต้นอย่างหลากหลายในพื้นที่ มีบ่อเลี้ยงปลา 1 บ่อ มีผัก ผลไม้หลายอย่างได้แก่ยางนา 364 ต้น ติ้ว 100 ต้น กระโดนน้ำ 50 ต้น ตะเคียนทอง 48 ต้น กระถินณรงค์ สัก เพกา สำโรง ผักเม็ก มะพร้าว มะม่วง มะกอก มะไฟ น้อยหน่า หมากแซว มะกรูด มะนาว เป็นต้น ทำให้มีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์ มีเหลือขาย ปัจจุบันเห็นการทรงตัว มีความมั่นคงของไม้ยืนต้นได้อย่างชัดเจน "...ทำเกษตรผสมผสาน ยิ่งทำไปมีแต่ได้กับได้ ไม่มีคำว่าถอยหลัง ไม่มีดอยาก ปีแรกที่ผมทำก็ว่าได้ผลดีแล้วนะ แต่พอตกปีที่ 2 ยิ่งทำยิ่งมีรายได้เพิ่มขึ้น ขายปลา ขายมะละกอ มีแม่ค้าส้มตำ 4 ร้านมาขอซื้อถึงที่สวน ทั้งหอม ทั้งผักชีจีน ปลูกเสริมกันไม่ให้ขาดช่วง..." ความเชื่อมั่นในวิถีเกษตรผสมผสานตามแนวทางของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านนั้นยังช่วยลดต้นทุนการผลิต และการปลอดมลภาวะ เนื่องจากได้เรียนรู้การทำปุ๋ยชีวภาพใช้เอง

ตารางที่ ช-19 บันทึกเหตุการณ์ที่สำคัญของชีวิตในแต่ละช่วงเวลา (Time line) ของนายสำเริง เย็นรัมย์

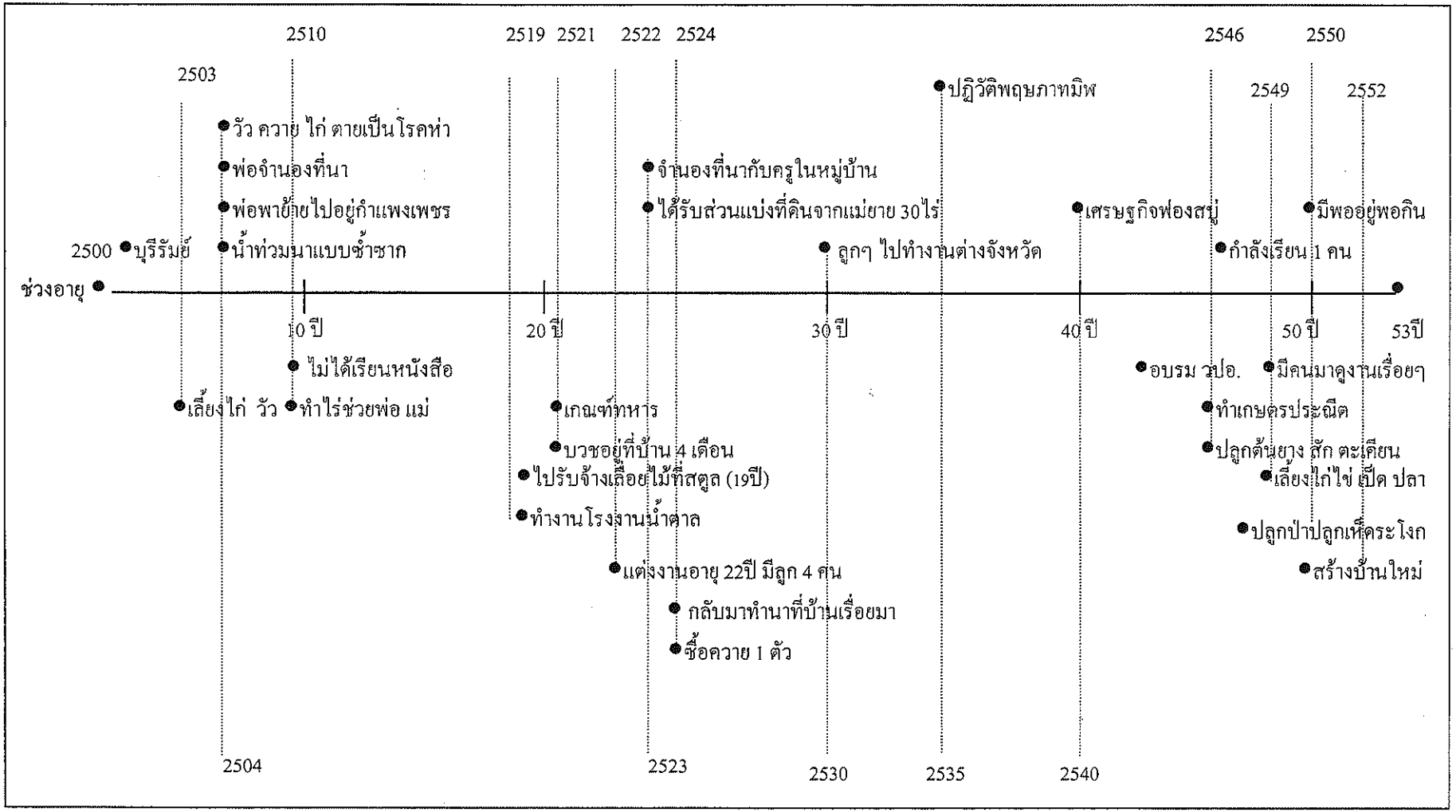

ตารางที่ ช-20 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลไกต่างๆ ในระบบการผลิต ของนายสำเริง เย็นรัมย์

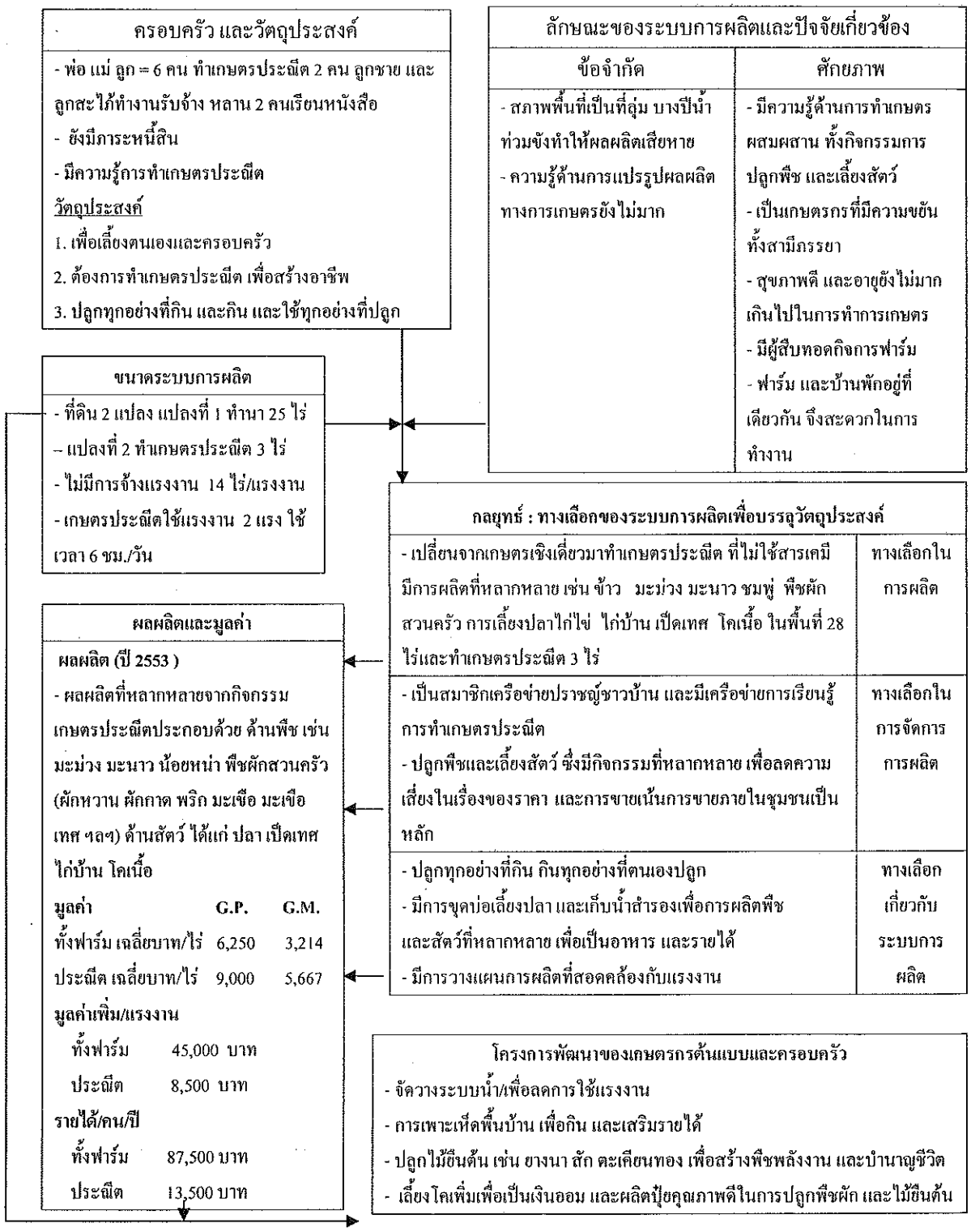

หมายเหตุ G.P. = Gross Product หรือมูลค่าผลผลิตรวม = ผลผลิต x ราคา

G.M. = Gross Margin หรือรายได้สุทธิ = มูลค่าการผลิต – ค่าใช้จ่ายผันแปร

มูลค่าเพิ่ม/แรงงาน = รายได้สุทธิต่อปี / แรงงาน (รายได้สุทธิ/คน)

ตารางที่ ช-21 ปฏิทินกิจกรรมการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

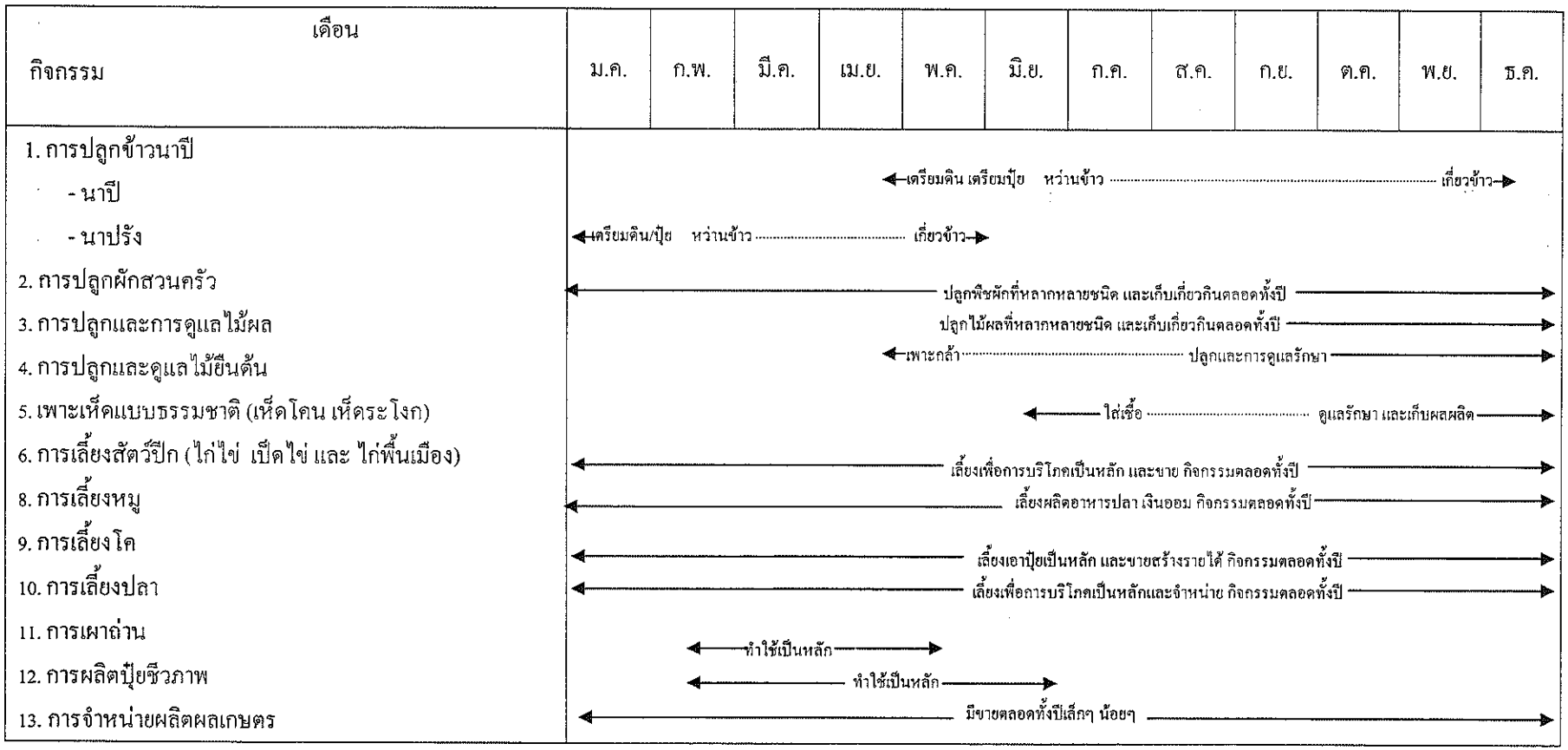

แผนผังแปลงเกษตรประณีต

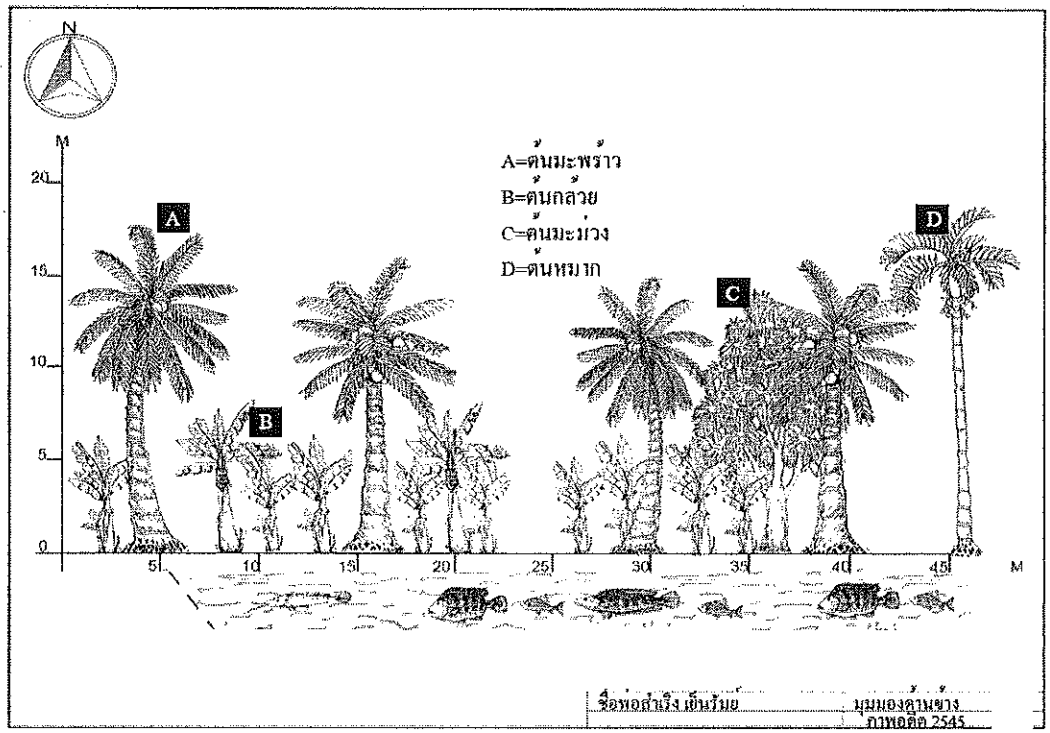

ภาพที่ ช-31 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง ก่อนทำเกษตรประณีต

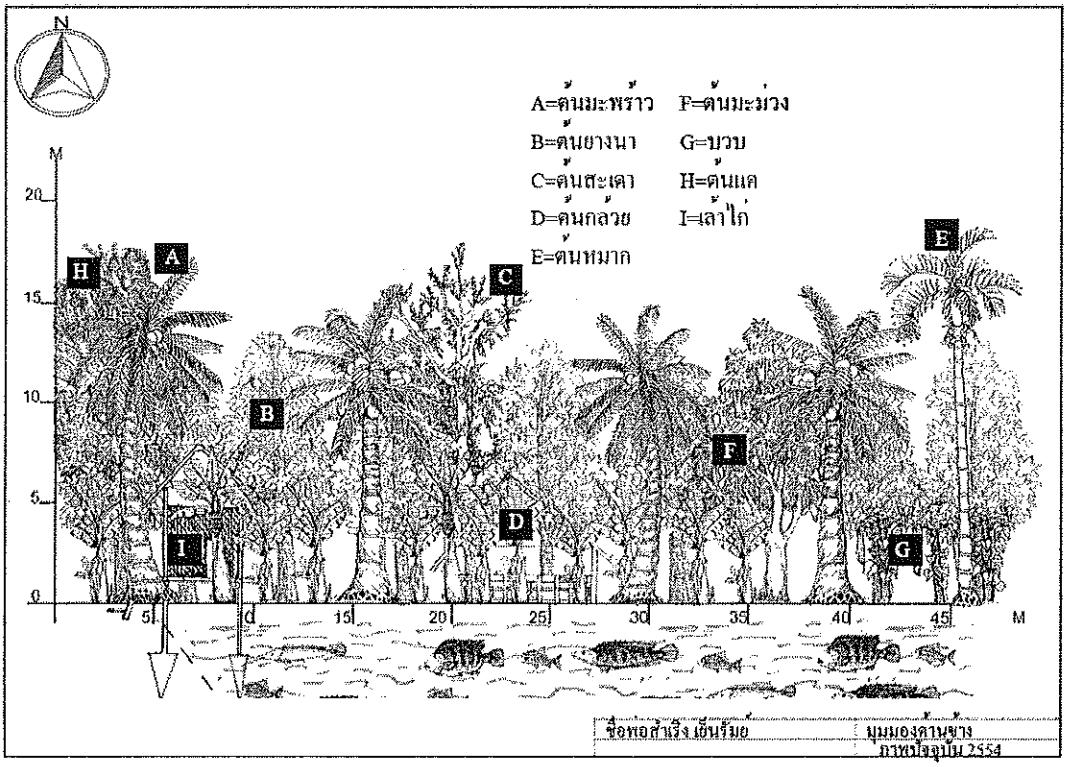

ภาพที่ ช-32 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง หลังทำเกษตรประณีต

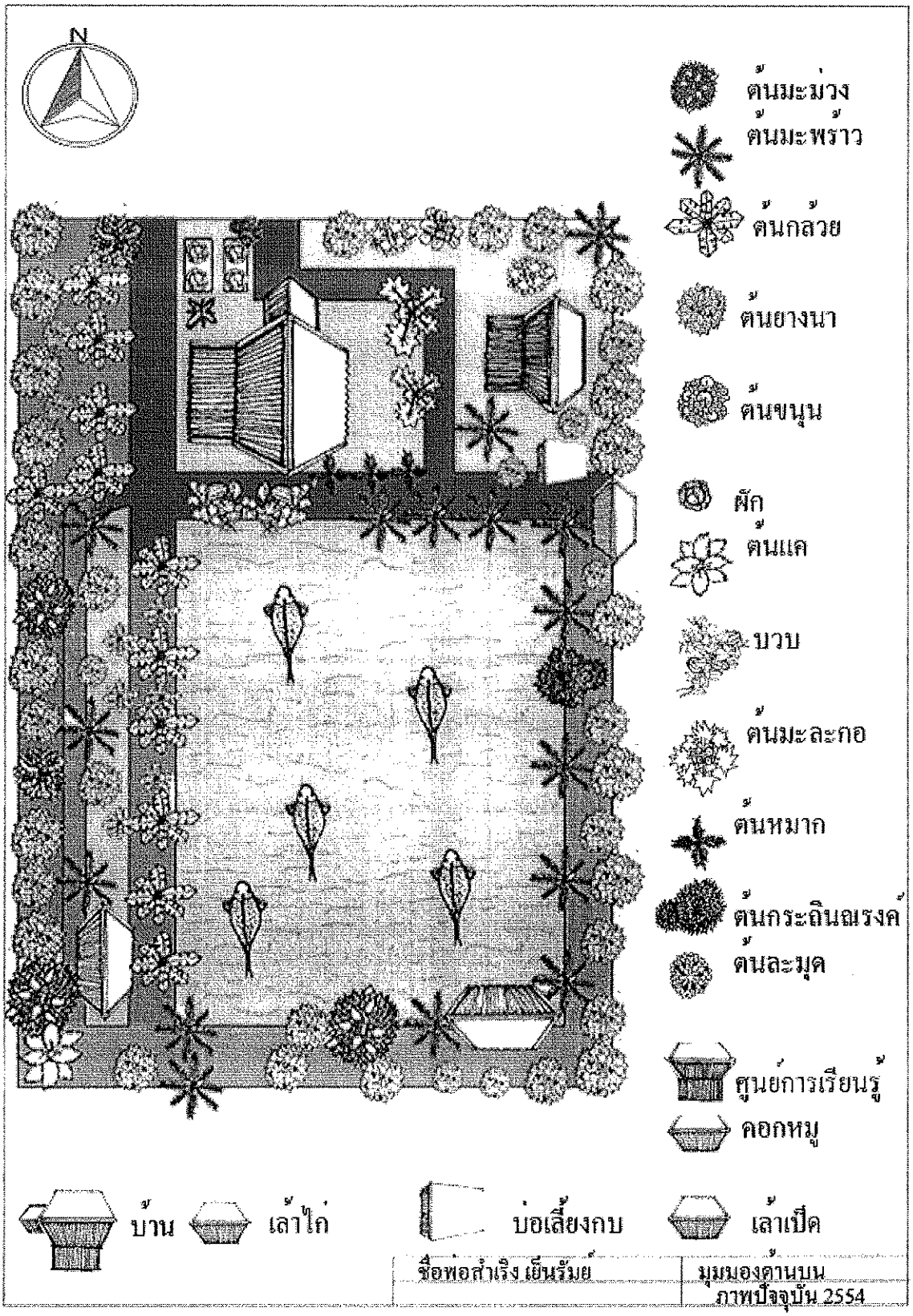

ภาพที่ ช-33 สภาพแปลงเกษตรประณีตมองด้านบน หลังทำเกษตรประณีต

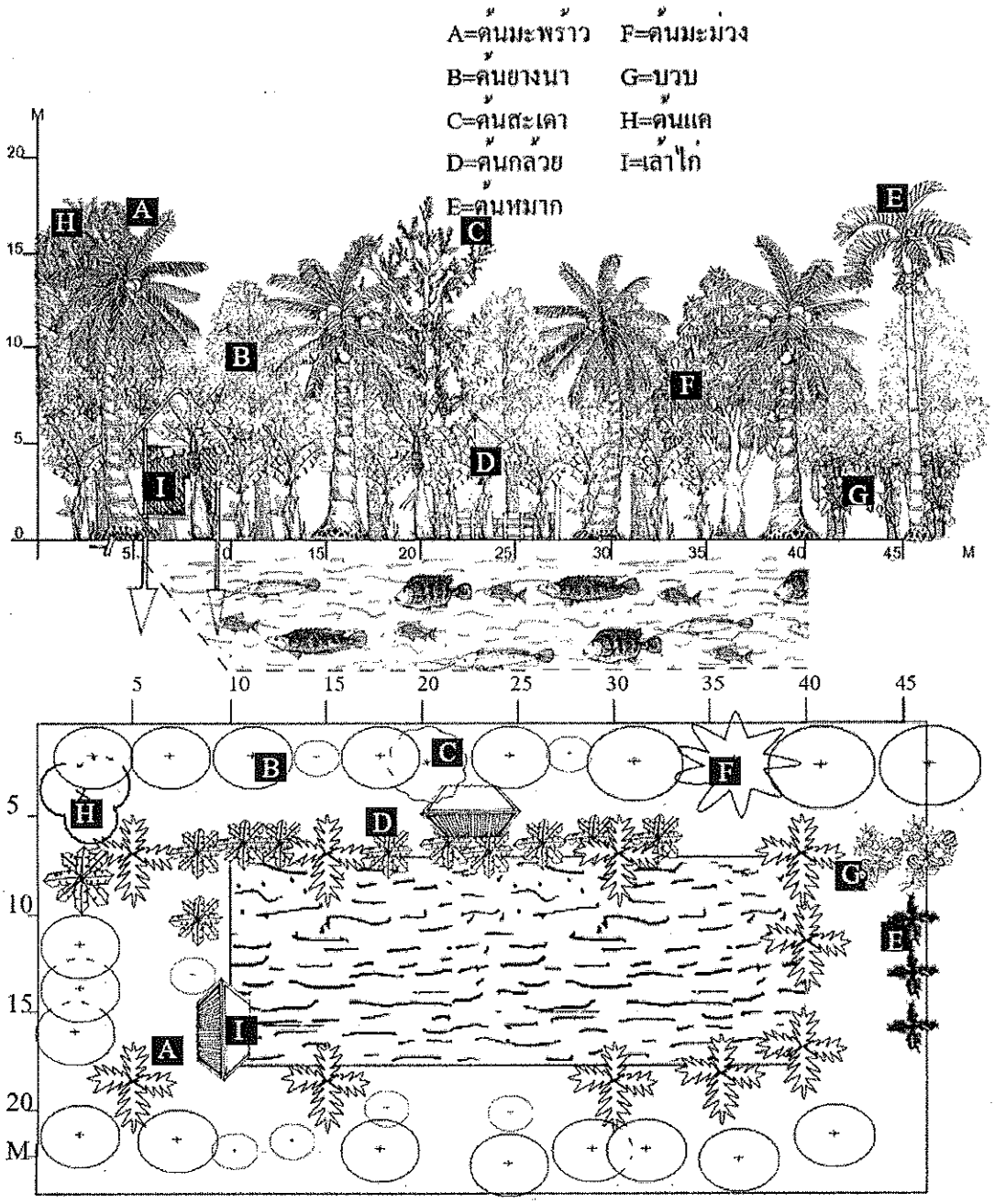

ภาพที่ ช-34 เปรียบเทียบสภาพแปลงมองจากด้านบน หลังทำเกษตรประณีต

การจัดการความรู้เกษตรประณีต

กรณีศึกษา : นายสุรคล พิมวัน

คุณสุรคล พิมวัน เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2509 ที่ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นลูกชายคนโต จบการศึกษาระดับประถมศึกษา แต่งงานเมื่ออายุ 27 ปี กับคุณวิจิตร มีลูกด้วยกัน 3 คน เป็นหญิง 2 คน ชาย 1 คน ปัจจุบันอยู่บ้าน เลขที่ 82/1 บ้านป่อแดง ตำบลหัวฝาย อำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์

การจัดการความรู้ การที่เป็นพี่คนโต จึงต้องช่วยพ่อทำงานเลี้ยงน้อง ทำนา เลี้ยงเป็ด ไก่ หมู วัว และควาย เนื่องจากแม่เสียชีวิตตอนที่คุณสุรคล อายุได้ 17 ปี การดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยความเรียบง่ายตามประสาชีวิตเกษตรกรในชนบท คุณสุรคล ได้พาภรรยาตั้งหน้าตั้งตา ทำมาหากินด้วยการเลี้ยงเป็ด ไก่ ควาย ทำนา และทำไร่มันเรื่อยมา กระทั่งปี พ.ศ. 2540 อ้อยราคาดี จึงปลูกอ้อย ปีแรกปลูก 7 ไร่ พอได้เห็นเงินแสน ปีต่อมาได้ขยายพื้นที่ปลูกเพิ่มขึ้นเป็น 30 ไร่ ในปีที่ 2 พอถึงเวลาขายได้เงินหลักหมื่น พอปีที่ 3 หลังจากขายอ้อยเสร็จปรากฏว่าเป็นหนี้โรงงาน 4,000 บาท เนื่องจากอ้อยเป็นโรคไส้ดำ ต่อมาปี 2545 ได้ไปอบรมในโครงการสัจธรรมชีวิต ซึ่ง ธกส. เป็นผู้จัด ไปอบรมที่ศรีษะอโศก 5 วัน นับว่าเป็นการเปิดโลกทัศน์ในการทำเกษตรแบบพอเพียง โดยเฉพาะความรู้เรื่องการทำน้ำหมักจุลินทรีย์ สบู่ แชมพู และน้ำยาล้างจาน มีความประทับใจมาก พอกลับมาจากการอบรมได้นำความรู้กลับมาใช้ที่สวนของตนเอง พร้อมกับได้ขุดบ่อปลาขนาด 20x40 เมตร จำนวน 1 บ่อ เพื่อเก็บน้ำและจะปลูกพืช ปี 2546 มีโอกาสไปอบรมเกษตรต้นแบบ ที่บ้านพ่อคำเดื่อง ภาษี 5 วันและได้มีโอกาสไปดูงานที่บ้านพ่อผาย สร้อยสระกลาง ที่อำเภอลำปลายมาศ มีความประทับใจในรูปแบบการทำเกษตรผสมผสานมาก เพราะมีบ่อปลาเหมือนกันกับที่ตนเองได้ขุดเอาไว้ และของพ่อผายมีแปลงพืชผัก ไม้ผลที่หลากหลาย มีหมู ไก่ ปลา สามารถเลี้ยงครอบครัวได้ จึงได้จดจำรูปแบบมาใช้ในแปลงของตน คุณสุรคล ย้ำว่า*"...เกษตรประณีต คือการเช็ดอีหลีอีหลอ ทำไปเรียนรู้ไป ปรับไปเพื่อให้ตนเองสามารถทำต่อไปได้ ควรมีการบันทึก พูดคุยกันอยู่เรื่อยๆ เพื่อจะได้เกิดแนวคิดที่ดีๆ ในการพัฒนาตนเองต่อไป..."* คนทำต้องขยัน เพราะเกษตรประณีตต้องทำหลายๆ อย่างซึ่งจะไม่ค่อยมีเวลาว่างเหมือนการทำไร่ ทำนาทั่วๆ ไป การทำแบบนี้จะต้องหมุนเวียนเวลาทำงานอย่างต่อเนื่องและทำไปพร้อมๆ กัน ในการทำเกษตรประณีตให้สำเร็จได้นั้น "...อันดับแรกจะต้องมีใจรัก ชอบปลูก เลี้ยง ประการที่สองต้องมีที่ดินเป็นของตนเอง เพราะการปลูกต้นไม้ใหญ่ ถ้าไม่ใช่ที่ดินของตนเอง จะต้องคิดหนักเพราะต้องใช้เวลา และเจ้าของที่ดินต้องอนุญาตด้วย มีน้ำ ที่เพียงพอต่อการทำเกษตรที่หลากหลาย ประการที่สามคนที่จะทำได้ต้องมีทุนทั้งที่เป็นตัวเงิน และ ทุนทางปัญญา ต้องเป็นคนเรียนรู้ และมีความรู้ในสิ่งที่ตนเองจะทำ ประการที่สี่ต้องมีเป้าหมายในชีวิต เพื่ออยู่เพื่อกิน เพื่อเป็นอาชีพให้ลูกหลานและให้คนมาดู และที่สำคัญต้องการท้าทายกระแสสังคมปัจจุบัน ..."

ตารางที่ ช-22 บันทึกเหตุการณ์ที่สำคัญของชีวิตในแต่ละช่วงเวลา (Time line) ของนายสุรคล พิมวัน

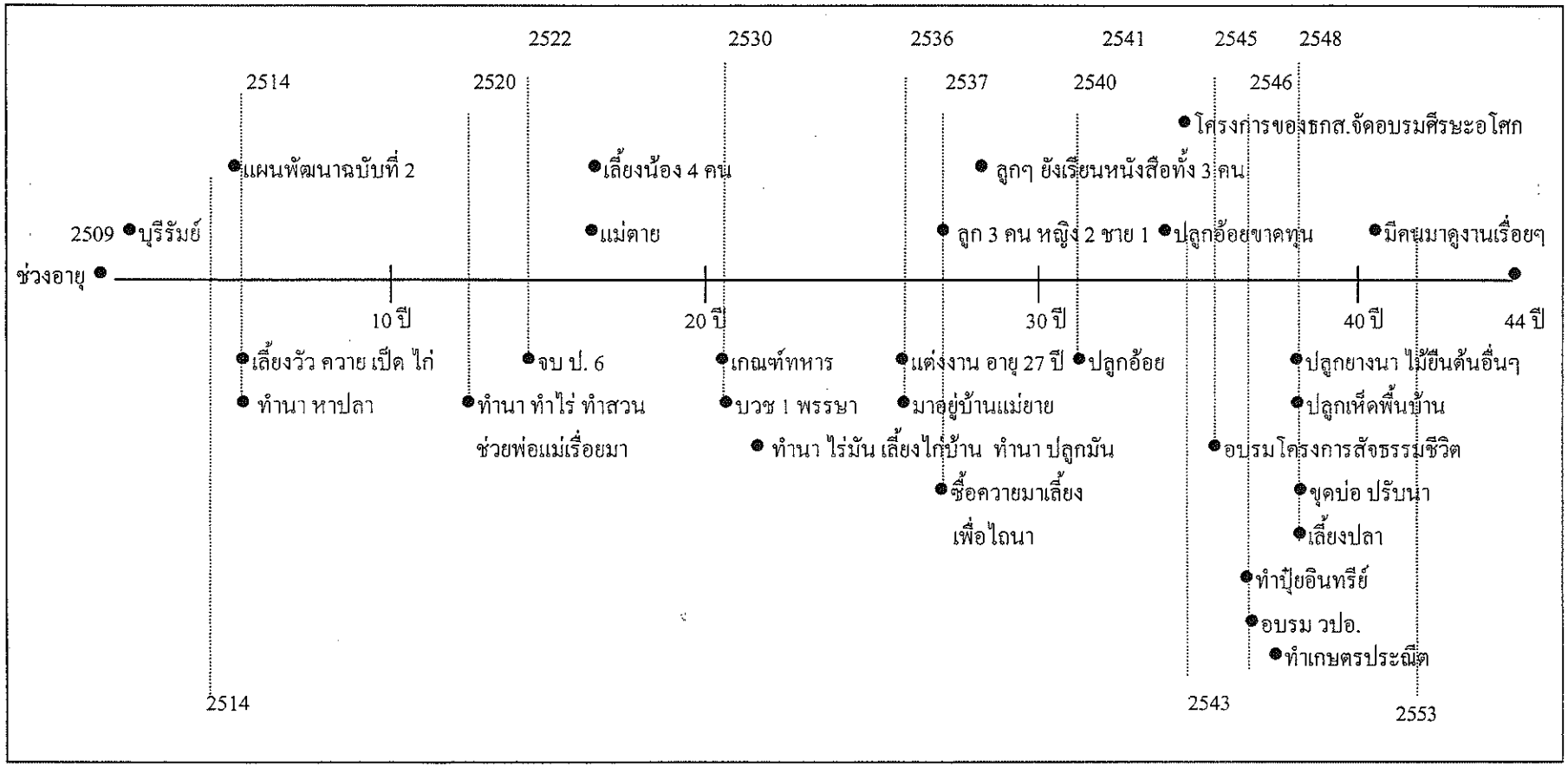

ตารางที่ ช-23 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลไกต่างๆ ในระบบการผลิต ของนายสุรคล พิมวัน

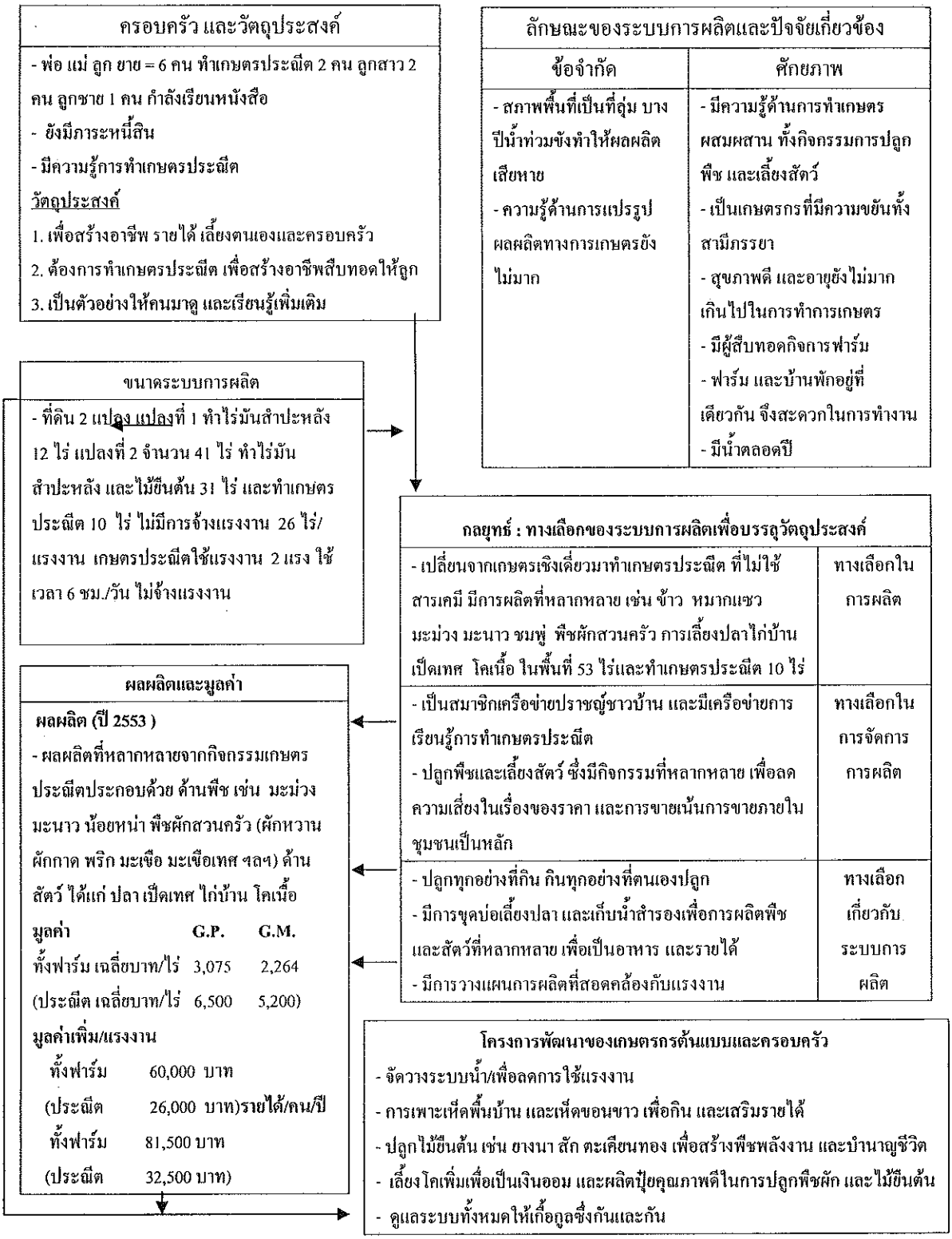

หมายเหตุ G.P. = Gross Product หรือมูลค่าผลผลิตรวม = ผลผลิต x ราคา

G.M. = Gross Margin หรือรายได้สุทธิ = มูลค่าการผลิต – ค่าใช้จ่ายผันแปร

มูลค่าเพิ่ม/แรงงาน = รายได้สุทธิต่อปี / แรงงาน (รายได้สุทธิ/คน)

ตารางที่ ช-24 ปฏิทินกิจกรรมการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน นายสุรคล พิมวัน

กิจกรรม \ เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. การปลูกข้าวนาปี												
- นาปี					←เตรียมดิน เตรียมปุ๋ย			หว่านข้าว			เกี่ยวข้าว→	
- นาปรัง	←เตรียมดิน/ปุ๋ย		หว่านข้าว				เกี่ยวข้าว→					
2. ปลูกมันสำปะหลัง	←เตรียมดิน ปลูก		ดูแลรักษา								เก็บเกี่ยว→	
3. การปลูกผักสวนครัว	←ปลูกพืชผักที่หลากหลายชนิด และเก็บเกี่ยวกินตลอดทั้งปี→											
4. การปลูกและการดูแลไม้ผล	←ปลูกไม้ผลที่หลากหลายชนิด และเก็บเกี่ยวกินตลอดทั้งปี→											
5. การปลูกและดูแลไม้ยืนต้น				←เพาะกล้า			ปลูกและการดูแลรักษา และขายตลอดปี→					
9. การเลี้ยงสัตว์ปีก (ไก่ไข่ เป็ดไข่ และ ไก่พื้นเมือง)	←เลี้ยงเพื่อการบริโภคเป็นหลัก และขาย กิจกรรมตลอดทั้งปี→											
10. การเลี้ยงโค	←เลี้ยงเอาปุ๋ยเป็นหลัก และขายสร้างรายได้ กิจกรรมตลอดทั้งปี→											
12. การเลี้ยงปลา	←เลี้ยงเพื่อการบริโภคเป็นหลักและจำหน่าย กิจกรรมตลอดทั้งปี→											
13. การผลิตปุ๋ยชีวภาพ	←ทำใช้เป็นหลัก→											
14. การจำหน่ายผลิตผลเกษตร	มีขายตลอดทั้งปีเล็กๆ น้อยๆ (กิ่งพันธุ์บักแซว มะนาว ต้นยางนา ตะเคียนทอง พริก มะเขือ หอม สะระแหน่)											

แผนผังแปลงเกษตรประณีต

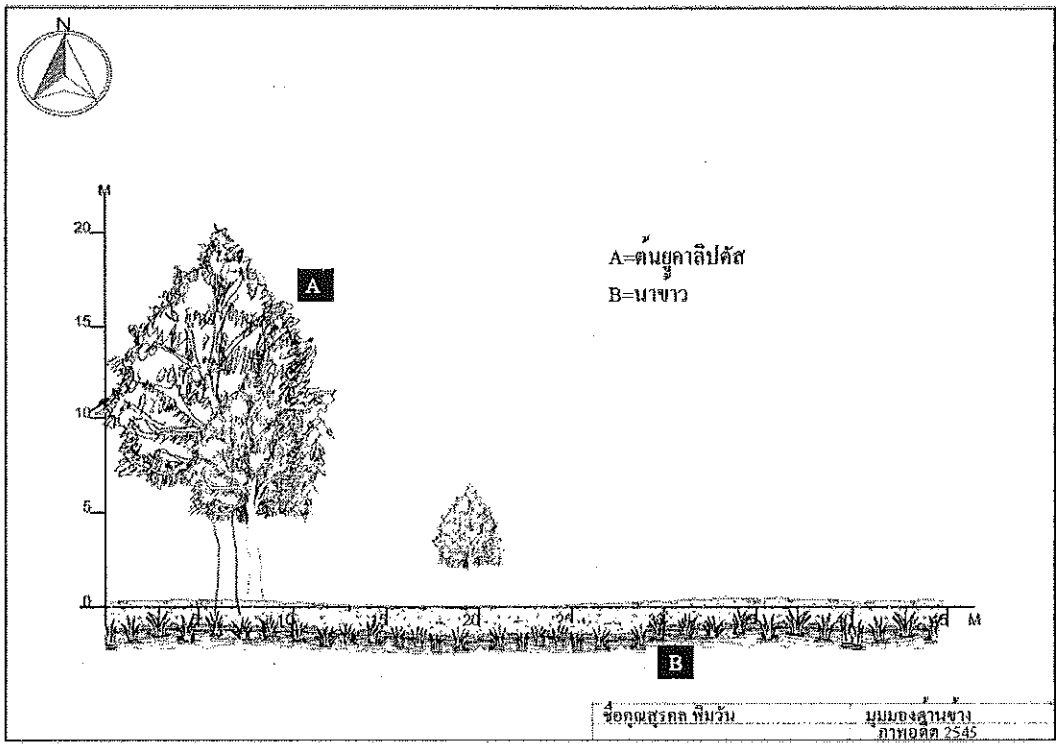

ภาพที่ ช-35 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง ก่อนทำเกษตรประณีต

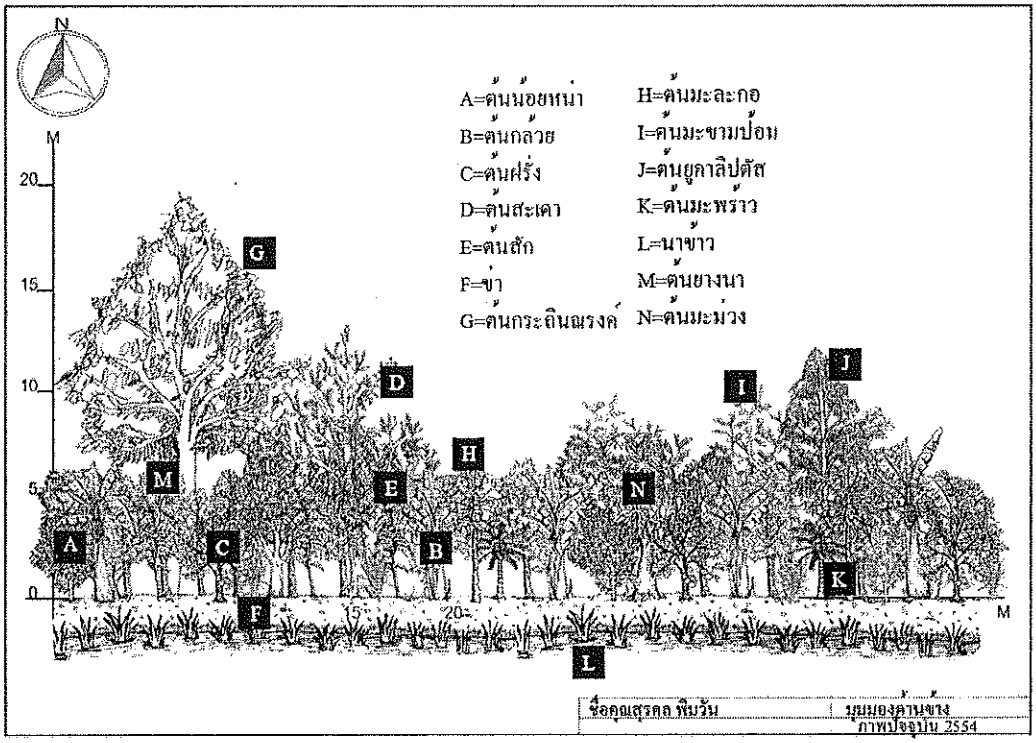

ภาพที่ ช-36 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง หลังทำเกษตรประณีต

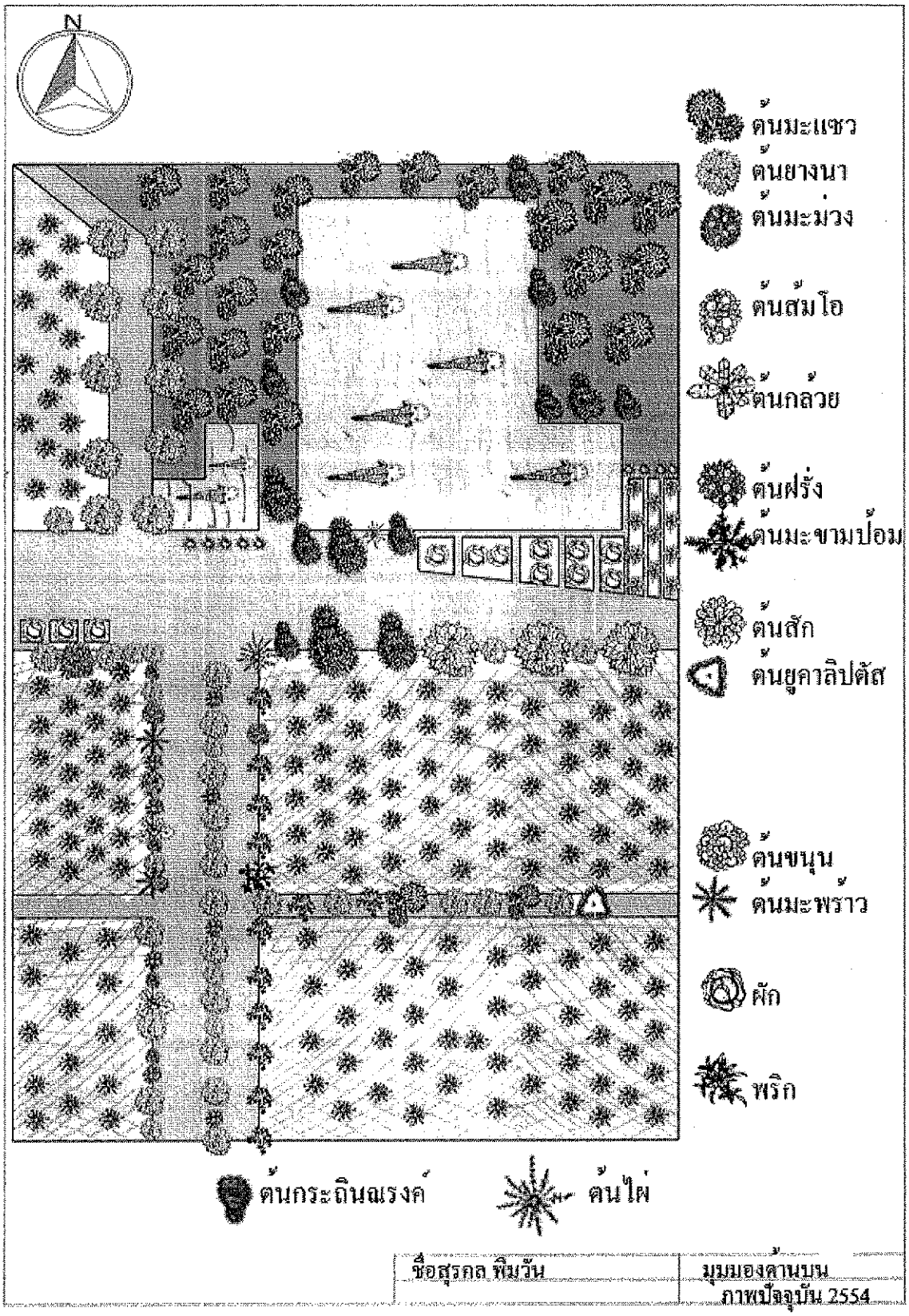

ภาพที่ ช-37 สภาพแปลงเกษตรประณีตมองด้านบน หลังทำเกษตรประณีต

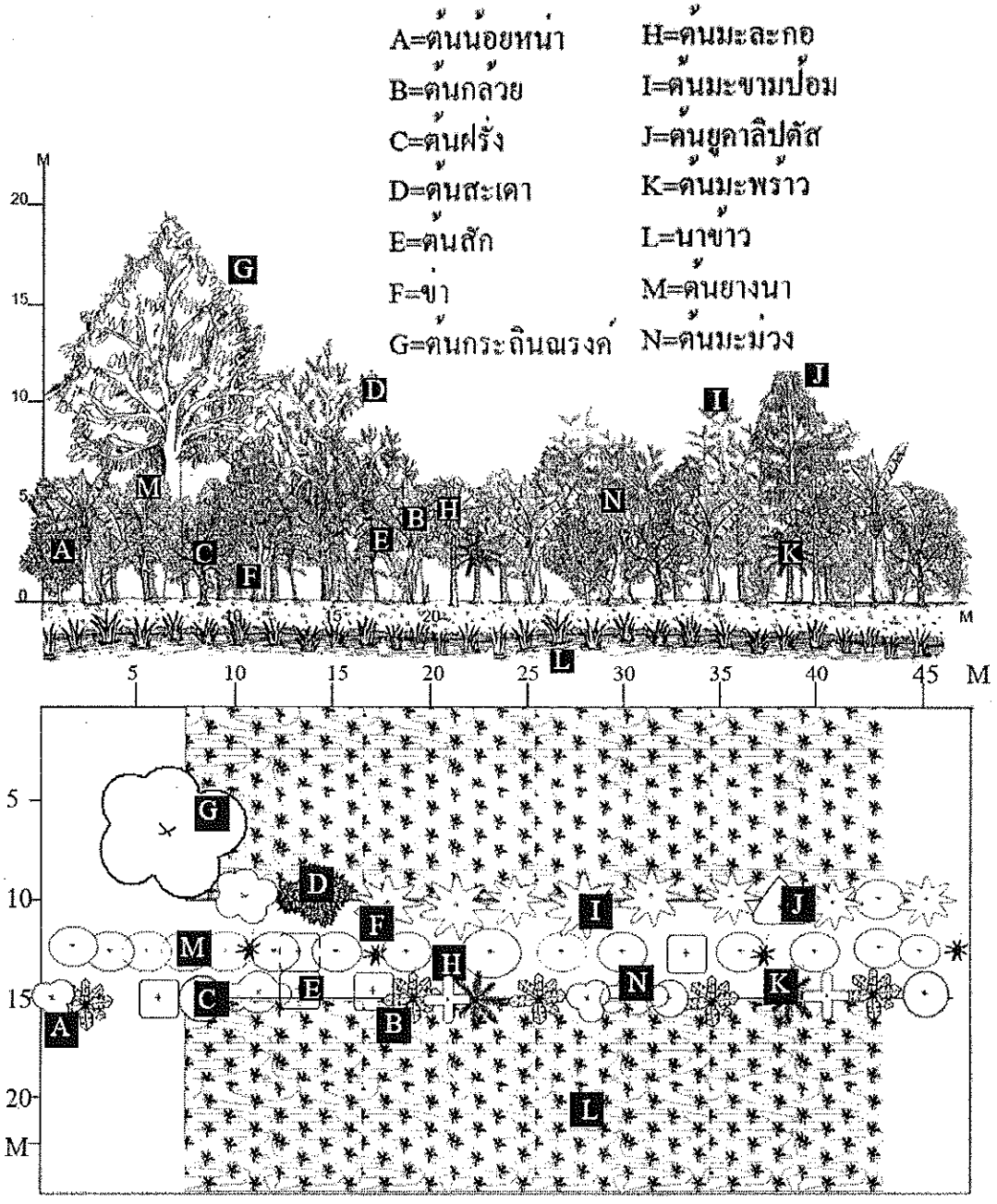

ภาพที่ ช-38 เปรียบเทียบสภาพแปลงมองจากด้านบน หลังทำเกษตรประณีต

การจัดการความรู้เกษตรประณีต

กรณีศึกษา : นายสมาน คลังไธสง

พ่อสมาน คลังไธสง เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2497 ที่จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นลูกชายคนที่สองของครอบครัวในบรรดาพี่น้อง 5 คน จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา ต่อมาในปี 2518 จึงได้แต่งงานกับแม่หนูนา มีลูกด้วยกัน 3 คน ชาย 2 คน หญิง 1 คน เรียนจบในระดับ ปวช. และไปทำงานโรงงานที่จังหวัดชลบุรี ส่วนลูกสาวแต่งงานมีครอบครัวแล้วได้มาอยู่ทำกับพ่อ แม่ ช่วยกันทำมาหากินปัจจุบันอยู่บ้านหัวหนอง ตำบลสระบัว อำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์

การจัดการความรู้ พ่อสมานเป็นเกษตรกรที่ช่างคิดช่างสังเกต พ่อสมาน พ่อสมานทำเกษตรหลายอย่าง ตั้งแต่ทำไร่ เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย ปลูกมะม่วง ปลูกพริก มะเขือ ปลูกตระไคร้ ปลูกข่าฯลฯ แต่ก็หารู้ไม่ว่าที่ตนเองทำอยู่นั้นเขาเรียกว่าเกษตรผสมผสาน เพราะนี่คือวิถีชีวิตของคนชนบทที่จะต้องทำอยู่แล้ว จึงถือว่าเป็นเรื่องธรรมดา ต่อมาปี 2546 พ่อสมานได้ไปอบรมเกษตรต้นแบบ บ้านพ่อคำเดื่อง ภาษี 5 วัน กลับมาจึงยังไม่ได้ทำ เนื่องจากสุขภาพไม่ค่อยแข็งแรงเท่าไหร่ เพราะหมอบอกว่าเป็นโรคหลอดเลือดหัวใจตีบ จึงได้มาเริ่มในปี 2547 และทำได้สองปี แรงงานไม่พอจึงหยุดทำ และเมื่อพิจารณาอีกครั้งว่าจะต้องทำงานเพื่อให้ได้ออกกำลังกายจึงกลับมาทำอีกครั้ง ปี 2550 จ้างรถแมคโคมาขุดบ่อขนาด 20x40x3 เมตร เพื่อเอาดินมาทำเป็นเนินปลูกผัก ขุดคันคูรอบแปลง เพื่อไม่ให้น้ำไหลบ่าเข้าแปลงกว้าง 3 เมตร ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น ได้แก่ กล้วย หมากแซว มะม่วง ละมุด ลำไย มะไฟ มะกรูด มะนาว ยางนา ตะเคียนทอง นุ่น กระถินณรงค์ พ่อสมานบอกว่า "...เกษตรประณีต คือการปลูกอยู่ปลูกกินให้มีทุกอย่าง ค่อยๆทำไปเท่าที่แรงงานเรามี ปลูกไม้ยืนต้นเพื่อไว้ใช้ประโยชน์ในอนาคต..." หลักการทำเกษตรประณีต นั้นสำคัญมาก คนที่ทำจะต้องเข้าใจ คือต้องเป็นคนขยัน และต้องเป็นคนที่รักการเรียนรู้ เพราะการทำหลายๆ อย่างเราจะต้องมีความรู้ที่หลากหลาย ดังนั้นจึงต้องหมั่นหาความรู้อย่างต่อเนื่อง และเรื่องดินมีความสำคัญมาก ก่อนปลูกพืชควรที่จะมีการเตรียมดินให้ดี อีกทั้งต้องวางแผนให้ดีว่าจะปลูกตรงไหน อย่างไร เพื่อจะไม่ให้น้ำท่วมผลผลิตเสียหาย ตัวอย่างเช่น ก่อนปลูกจะขุดคันคูล้อมรอบแปลงนาทั้งหมดเพื่อหลีกเลี่ยงน้ำท่วมขัง เนื่องจากที่นาเป็นที่ลุ่ม จากนั้นจะขุดหลุมให้กว้างประมาณ 60x60x60 ซม. และเอาขี้ควาย ใบไม้ มารองก้นหลุมจากนั้นค่อยทำการปลูกพืช การขุดหลุมปลูกนั้นพ่อสมานจะค่อยๆ ทำไปเรื่อยๆ ไม่รีบเนื่องจากทำงานไปแล้วร่างกายจะเหนื่อยเร็ว จากนั้นจะปลูกกล้วยก่อนอันดับแรก เพราะกล้วยจะเขียวเร็ว มองดูแล้วจะทำให้ชุ่มฉ่ำหัวใจ จากนั้นจึงค่อยๆ ปลูกพืชผัก และไม้ผลอื่นๆ ตามอีกครั้งหนึ่ง และต้องมีน้ำที่เพียงพอ ที่ผ่านมาได้ขุดบ่อประมาณ 50,000 บาท เพื่อเก็บน้ำไว้ให้เพียงพอตลอดปี

การปลูกพืชให้มีหลายชนิด เช่น ยางนา ตะเคียน กระถินณรงค์ และยางพารา ต้องปลูกเพื่อใช้ในอนาคต

ตารางที่ ช-25 บันทึกเหตุการณ์ที่สำคัญของชีวิตในแต่ละช่วงเวลา (Time line) ของนายสมาน คลังไธสง

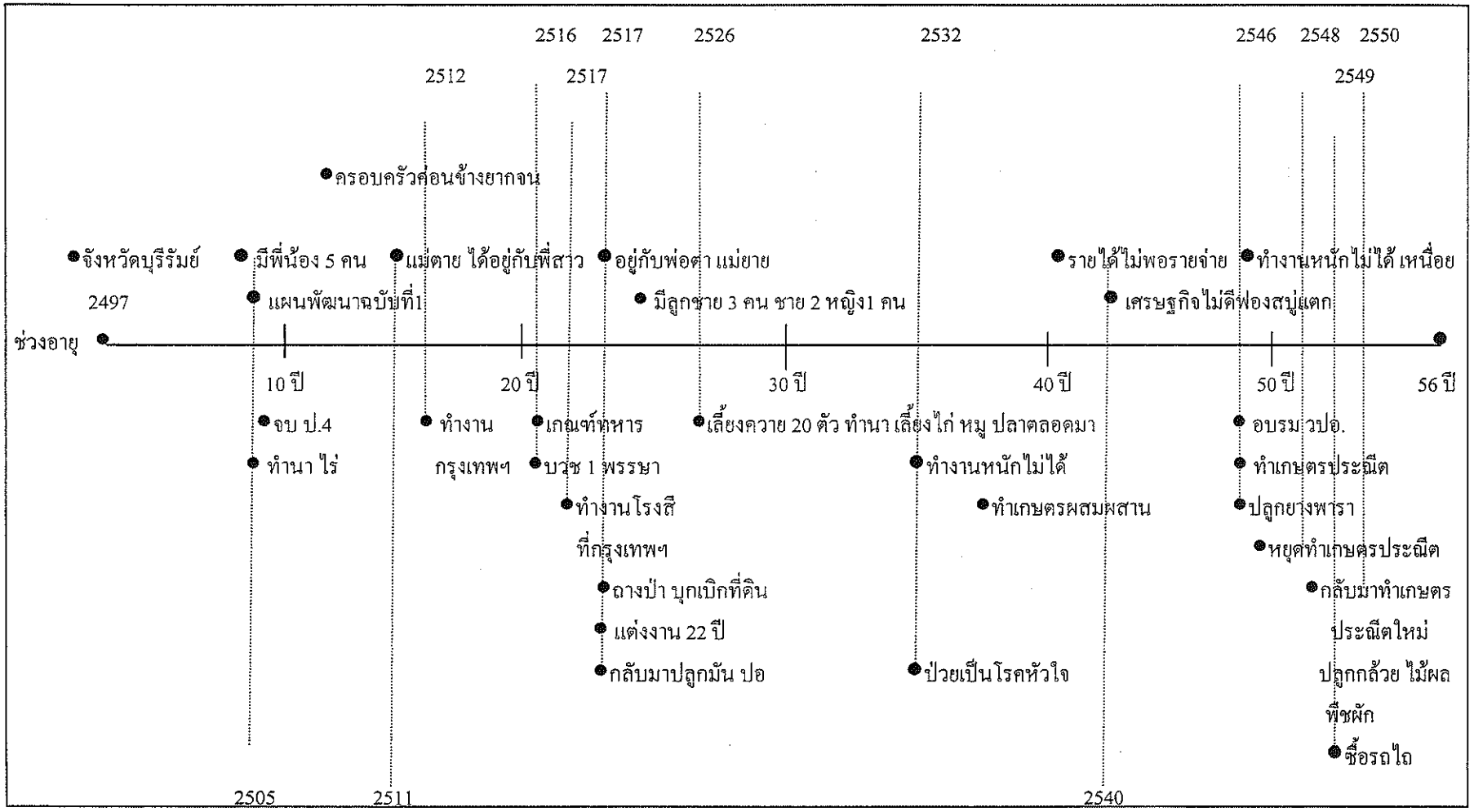

ตารางที่ ช-26 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลไกต่างๆ ในระบบการผลิต นายสมาน คลังไธสง

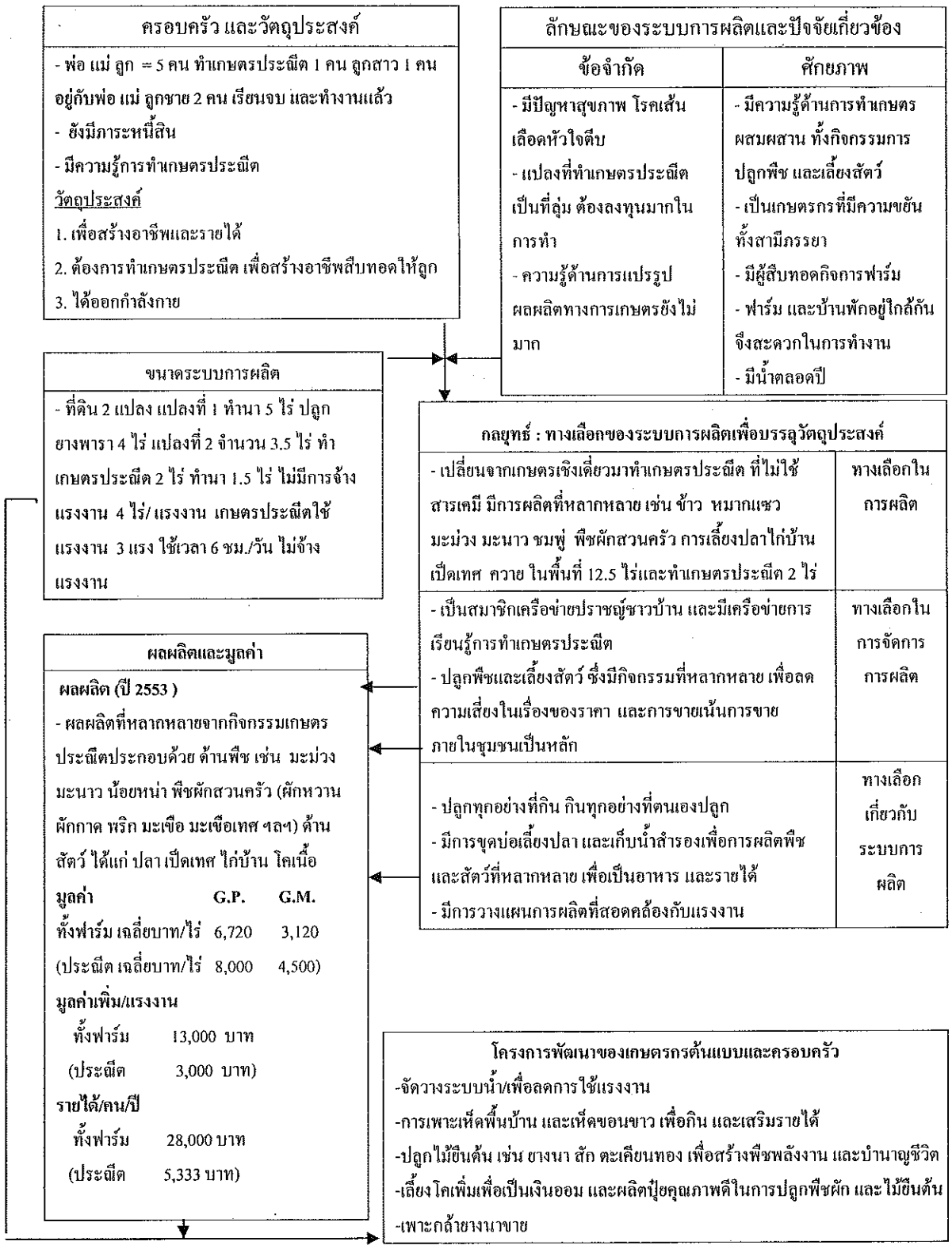

<u>หมายเหตุ</u> G.P. = Gross Product หรือมูลค่าผลผลิตรวม = ผลผลิต x ราคา G.M. = Gross Margin หรือรายได้สุทธิ = มูลค่าการผลิต – ค่าใช้จ่ายผันแปร มูลค่าเพิ่ม/แรงงาน = รายได้สุทธิต่อปี / แรงงาน (รายได้สุทธิ/คน)

ตารางที่ ช-27 ปฏิทินกิจกรรมการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ของนายสมาน คลังไธสง

กิจกรรม / เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. การปลูกข้าวนาปี												
- นาปี	←เตรียมดิน ปลูก ดูแลรักษา ..... เก็บเกี่ยว→											
2. การปลูกผักสวนครัว	←ปลูกหอม กระเทียม พืชผัก สะระแหน่ ข่า ตระไคร้ ดูแลรักษา กินและขายตลอดปี→											
3. การปลูกและการดูแลไม้ผล	←ปลูกไม้ผลที่หลากหลายชนิด และเก็บเกี่ยวกินตลอดทั้งปี→											
4. การปลูกและดูแลไม้ยืนต้น	←เพาะกล้า ปลูก และดูแลรักษาตลอดปี→											
5. การปลูกยางพารา	←กำจัดวัชพืช ให้ปุ๋ย ดูแลรักษาตลอดปี→											
6. การเลี้ยงสัตว์ปีก (ไก่พื้นเมือง)	←เลี้ยงเพื่อการบริโภคเป็นหลัก และดูแลตลอดทั้งปี→											
7. การเลี้ยงควาย	←เลี้ยงเอาปุ๋ยเป็นหลัก และขายสร้างรายได้ มีกิจกรรมดูแลตลอดทั้งปี→											
8. การเลี้ยงปลา	←เลี้ยงเพื่อการบริโภคเป็นหลัก และดูแลตลอดทั้งปี→											
9. การจำหน่ายผลิตผลเกษตร	←มีขายตลอดทั้งปีเล็กๆ น้อยๆ (กิ่งพันธุ์บักแขว มะนาว ต้นยางนา ตระไคร้ ข่า)→											

แผนผังแปลงเกษตรประณีต

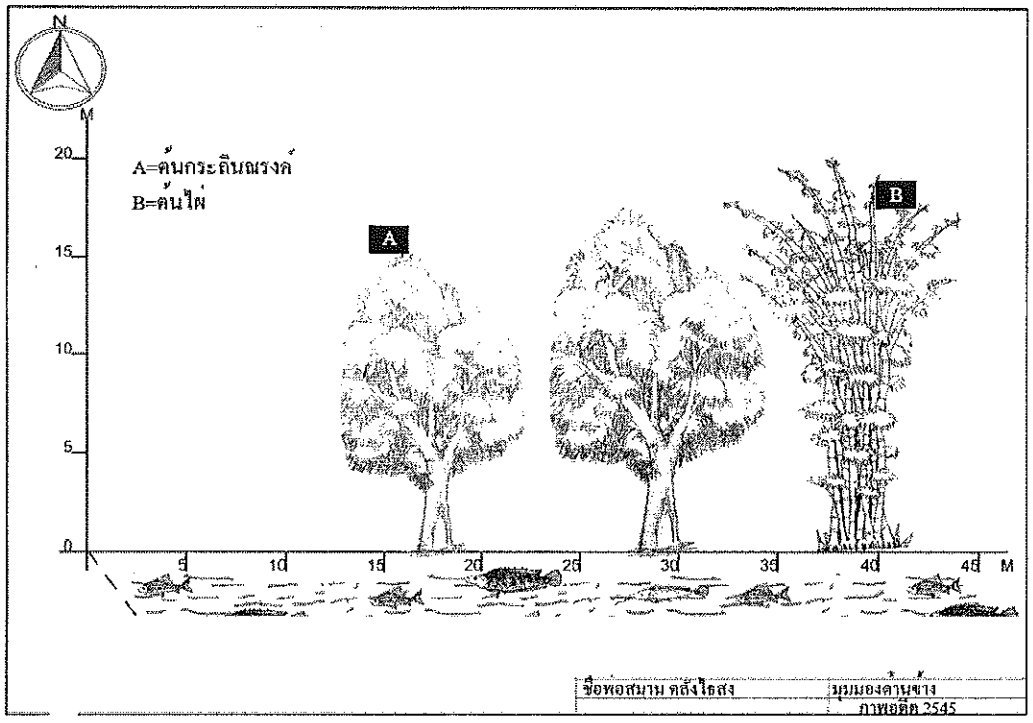

ภาพที่ ช-39 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง ก่อนทำเกษตรประณีต

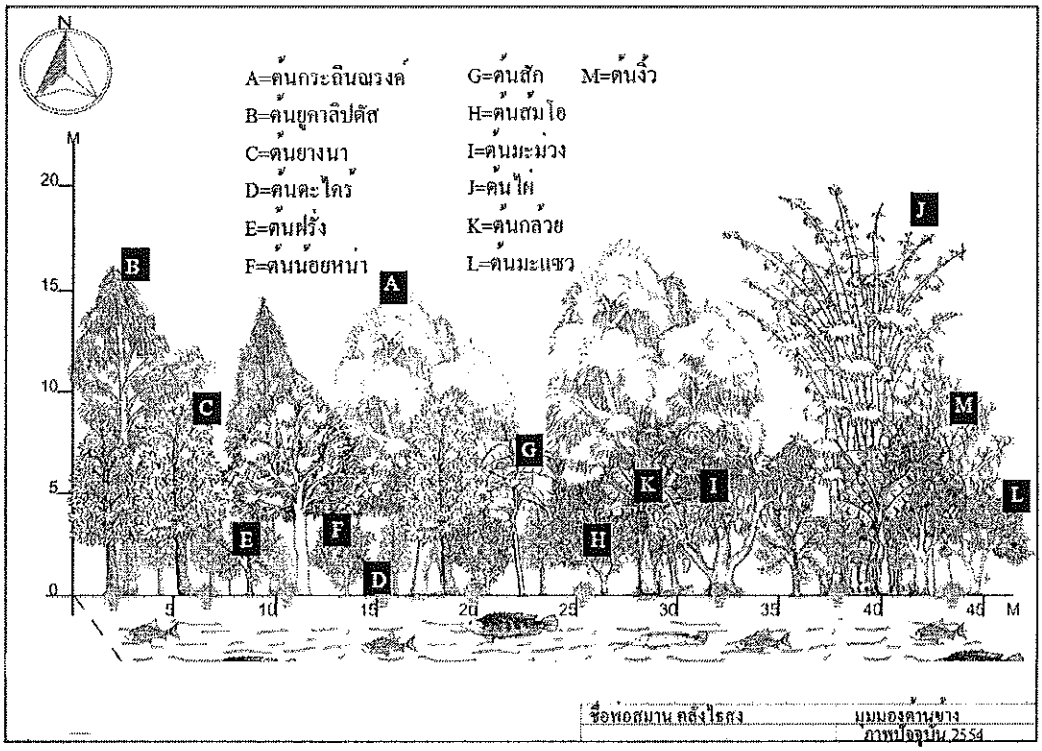

ภาพที่ ช-40 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง หลังทำเกษตรประณีต

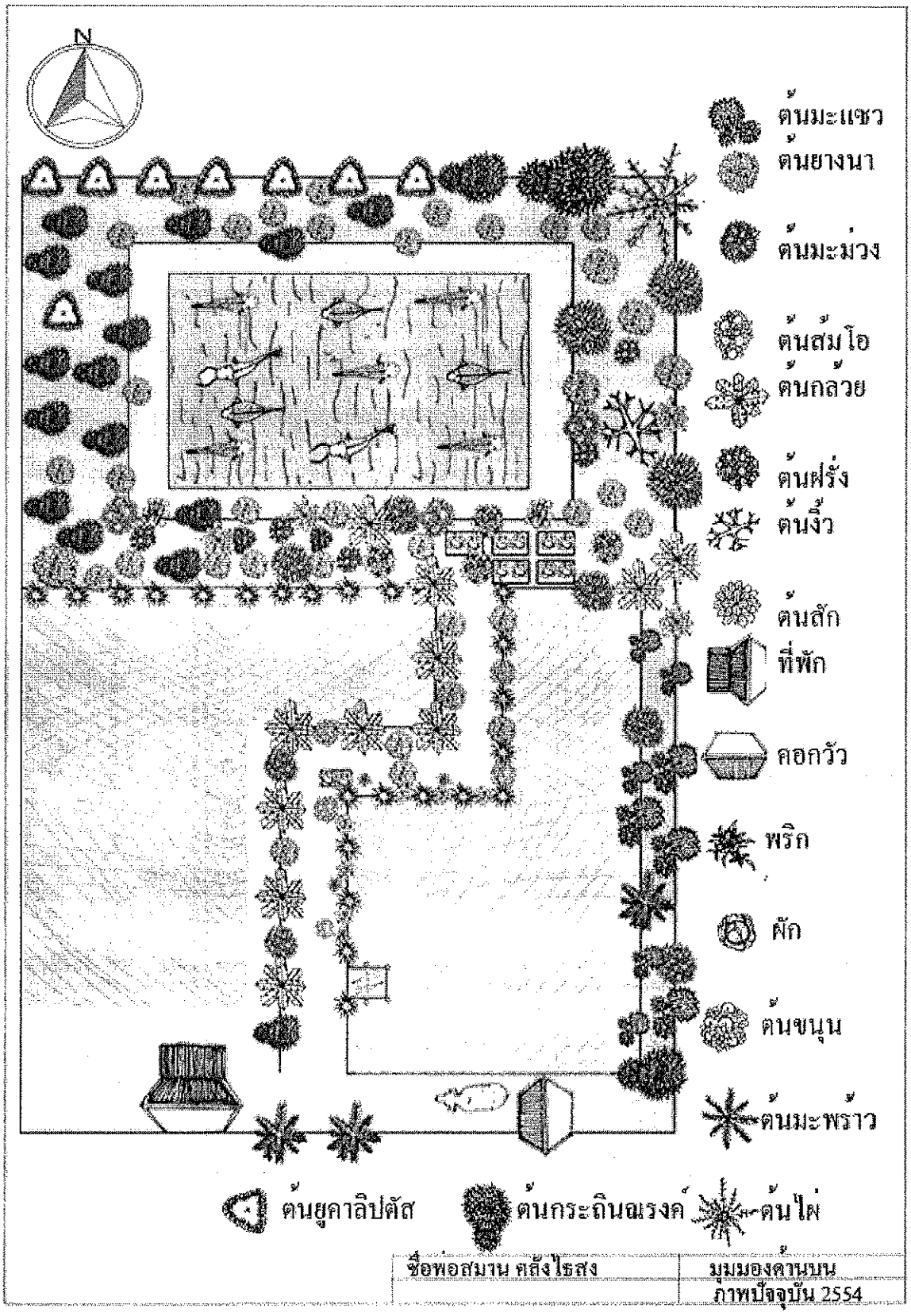

ภาพที่ ช-41 สภาพแปลงเกษตรประณีตมองด้านบน หลังทำเกษตรประณีต

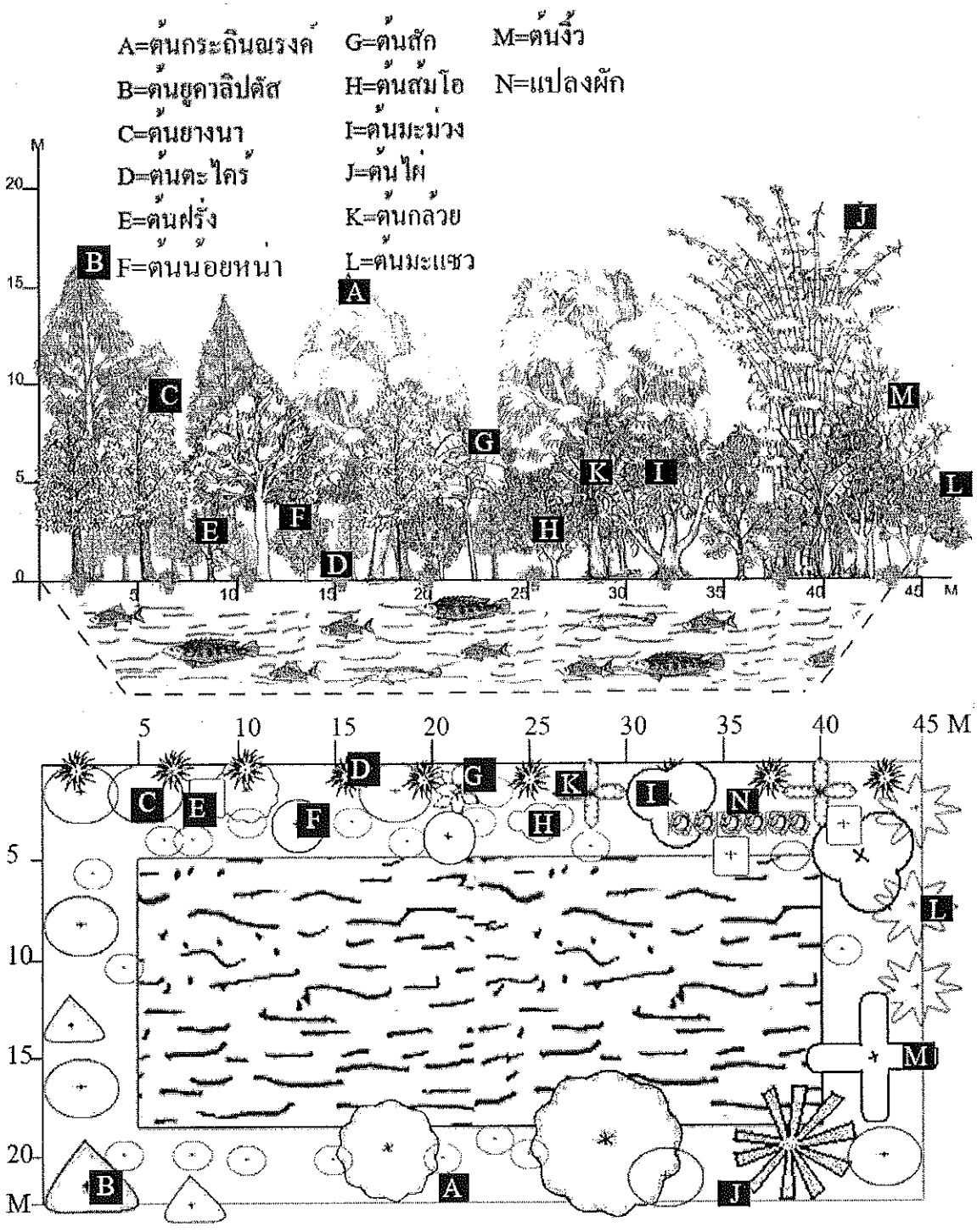

ภาพที่ ช-42 เปรียบเทียบสภาพแปลงมองจากด้านบน หลังทำเกษตรประณีต

การจัดการความรู้เกษตรประณีต

กรณีศึกษา : นายทวี สะเทินรัมย์

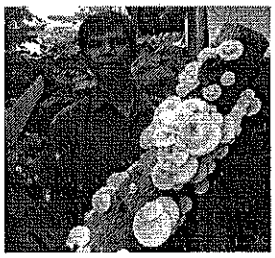

พ่อทวี สะเทินรัมย์ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2496 ที่จังหวัดบุรีรัมย์ มีพี่น้องร่วมบิดามารดา 6 คน เป็นชาย 3 คน เป็นหญิง 3 คน พ่อทวีเป็นลูกคนที่ 3 เรียนจบชั้นประถมศึกษา ปี 2521 ได้แต่งงานกับแม่หนูเผือก เชื่อนมั่น มีลูกด้วยกัน 2 คน หญิง 1 คน เรียนจบสาขาจุลชีววิทยา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ทำงานอยู่กรุงเทพฯ ชาย 1 คน เรียนจบ ปวส. ทำงานอยู่ที่กรุงเทพฯ เช่นกัน ปัจจุบันอยู่ที่บ้านเลขที่ 64 หมู่ที่ 13 บ้านสนวนพัฒนา ตำบลโคกสะอาด อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ฯ

การจัดการความรู้ หลังแต่งงานได้ประกอบอาชีพทำนามาตลอด ซึ่งมีต้นทุนสูง ไม่คุ้มกับการลงทุน จึงตัดสินใจไปทำงานเป็นช่างไม้ ในหลายประเทศ ตั้งแต่ปี 2525-2538 ในปี 2539 ได้เข้าร่วมโครงการโรงเรียนชุมชนอีสานกับพ่อผาย สร้อยสระกลาง ได้เรียนรู้การทำเกษตรผสมผสาน รู้จักการออมดิน ออมน้ำ ออมสัตว์ ออมต้นไม้ ออมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในปี 2541 เข้าร่วมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และปี 2546 ไปอบรมเกษตรต้นแบบ และได้ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต ทำจนรู้และเข้าใจสามารถนำชีวิตออกจากวิกฤตได้ พ่อทวีเป็นคนช่างสังเกตและชอบเรียนรู้ธรรมชาติตลอดเวลาจนสามารถเลี้ยงปู เลี้ยงมดแดง ทำปุ๋ยอินทรีย์น้ำ ปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพใช้เองได้ และสามารถขยายพันธุ์ผักหวานป่าและปลูกผักหว่านป่าได้สำเร็จ หลักในการทำเกษตรประณีต พ่อทวี ชี้ว่าสำคัญมากคนจะทำต้องมีความขยัน เพราะเกษตรประณีตต้องทำหลายๆ อย่างซึ่งจะไม่ค่อยมีเวลาว่างเหมือนการทำไร่ ทำนาทั่วๆ ไป การทำแบบนี้จะต้องหมุนเวียนเวลาทำงานอย่างต่อเนื่อง และทำไปพร้อมๆ จะไม่ค่อยมีเวลาว่าง เป็นการบริหารจัดการพื้นที่ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และต้องรู้ว่าพื้นทีไหนควรจะปลูกอะไร ปลูกเมื่อไหร่ คนที่ทำต้องเป็นคนที่มีความรักในงานเกษตร เพราะงานเกษตรเป็นงานที่ต้องลุย กล้าตัดสินใจ อีกทั้งต้องเป็นคนที่รักการเรียนรู้ เพราะการทำหลายๆ อย่างเราจะต้องมีความรู้ที่หลากหลาย ดังนั้นจึงต้องหมั่นหาความรู้อย่างต่อเนื่อง และที่สำคัญต้องเริ่มจากน้อยๆ ค่อยเป็นค่อยไปอย่างรอบคอบ พ่อทวีได้กล่าวโดยสรุปว่าถ้าจะทำเกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จจะต้องออมน้ำ ต้องออมความอุดมสมบูรณ์ของดินด้วยการใส่ซากพืชซากสัตว์ลงไป ไม่เปิดหน้าดิน ไม่ทำลายไส้เดือนดิน ด้วยการใช้สารเคมีฆ่าหญ้า ฆ่าแมลง หรือปุ๋ยเคมีลงไป การปลูกพืชตระกูลถั่วและไม้ยืนต้นที่หลากหลายรวมทั้งการใช้ปุ๋ยคอก การทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยหมักชีวภาพ และน้ำหมักชีวภาพสูตรต่าง ๆ เพื่อช่วยให้ดินดีขึ้นและเป็นผลให้ระบบนิเวศน์ดีขึ้นด้วย ต้องออมสัตว์ทั้ง กุ้ง หอย ปู ปลา ไว้ในคลองหรือสระที่ขุดไว้ หมู เป็ด ไก่ โค กระบือ เพาะเห็ด และที่สำคัญจะต้องมีการปลูกไม้ยืนต้นให้หลากหลาย

ตารางที่ 28 บันทึกเหตุการณ์ที่สำคัญของชีวิตในแต่ละช่วงเวลา (Time line) ของนายทวี สะเทินรัมย์

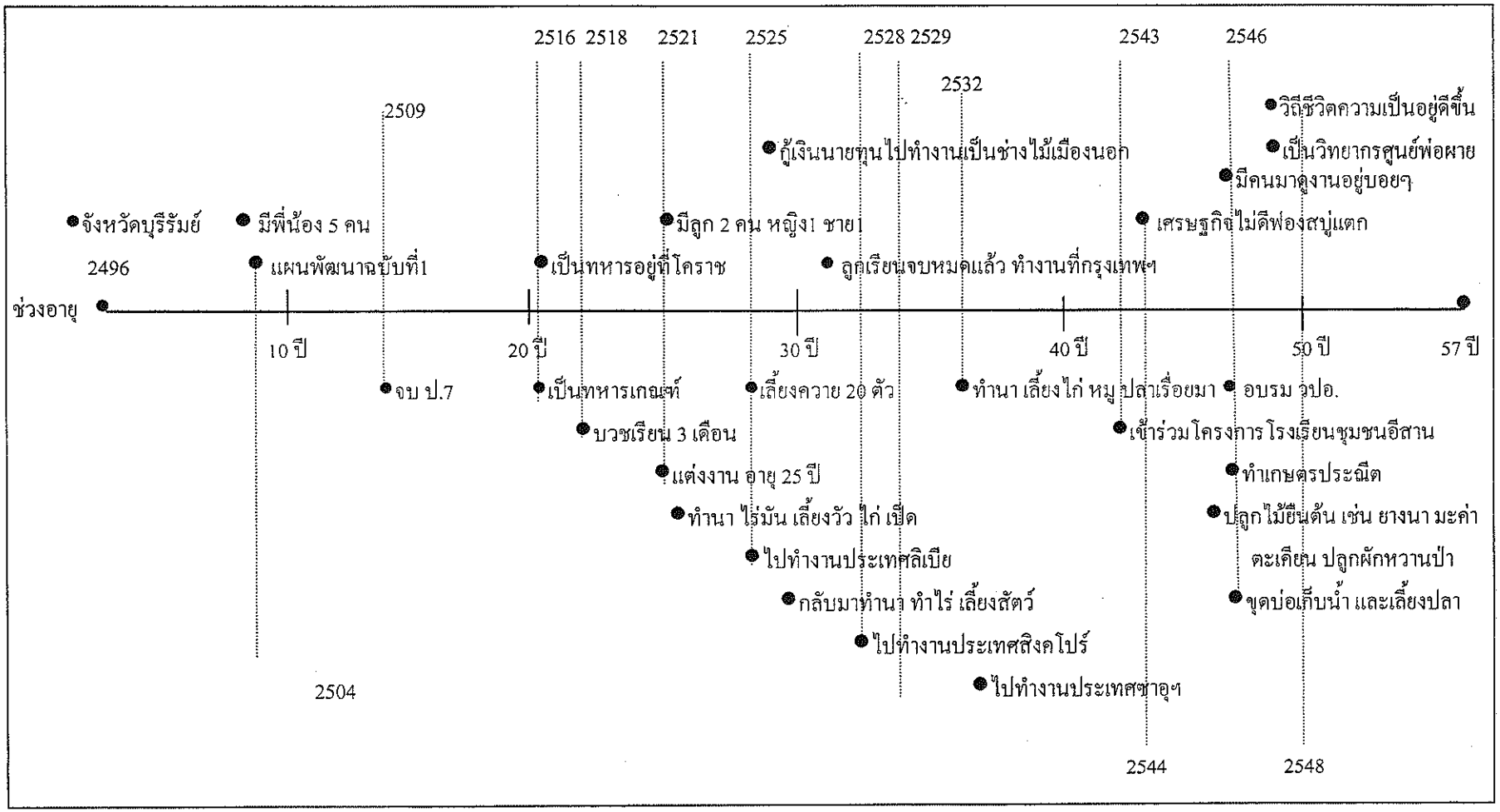

ตารางที่ ช-29 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลไกต่างๆ ในระบบการผลิต นายทวี สะเทินรัมย์

ครอบครัว และวัตถุประสงค์

- พ่อ แม่ ลูก ยาย = 5 คน ทำเกษตรประณีต 2 คน ลูกสาว 1 คน ลูกชาย 1 คน เรียนจบแล้ว ทำงานกรุงเทพฯ
- ยังมีภาระหนี้สิน แต่ไม่มาก
- มีความรู้การทำเกษตรประณีต

<u>วัตถุประสงค์</u>

1. เลี้ยงตนเองและครอบครัว และเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ
2. สร้างรายได้ส่งลูกเรียน และสร้างบำนาญชีวิตให้กับตนเอง
3. ต้องการทำเกษตรประณีต เพื่อสร้างอาชีพสืบทอดให้ลูก

ลักษณะของระบบการผลิตและปัจจัยเกี่ยวข้อง

ข้อจำกัด	ศักยภาพ
- การบริหารจัดการด้านเวลา เนื่องจากเป็นวิทยากรประจำศูนย์การเรียนรู้ของพ่อผาย สร้อยสระกลางด้วย จึงทำให้ไม่ค่อยมีเวลาทำแปลงของตนเองมากนัก (บางครั้งติดต่อกันหลายวัน) - ความรู้ด้านการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรยังไม่มาก	- มีความรู้ด้านการทำเกษตรผสมผสาน ทั้งกิจกรรมการปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ - เป็นเกษตรกรที่มีความขยันทั้งสามีภรรยา - สุขภาพดี อารมณ์ดี และอายุยังไม่มากเกินไปในการทำการเกษตร - ฟาร์ม และบ้านพักอยู่ใกล้กัน จึงสะดวกในการทำงาน - มีน้ำตลอดปี

ขนาดระบบการผลิต

- ที่ดิน 3 แปลง แปลงที่ 1 ทำเกษตรประณีต 2 ไร่ และนา 15 ไร่ แปลงที่ 2 จำนวน 15 ไร่ทำนา แปลงที่ 3 จำนวน 10 ไร่ ปลูกไม้ยืนต้น 10 ไร่ ไม่มีการจ้างแรงงาน คิดเป็น 23 ไร่/ แรงงานเกษตรประณีตใช้แรงงาน 2 แรง ใช้เวลา 6 ชม./วัน ไม่จ้างแรงงาน

กลยุทธ์ : ทางเลือกของระบบการผลิตเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์

- เปลี่ยนจากเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรประณีต ที่ไม่ใช้สารเคมี มีการผลิตที่หลากหลาย เช่น ข้าว ผักหวานป่า มะม่วง มะนาว ชมพู่ พืชผักสวนครัว การเลี้ยงปลาไก่บ้าน โคเนื้อ ในพื้นที่ 45 ไร่และทำเกษตรประณีต 5 ไร่	ทางเลือกในการผลิต
- เป็นสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และมีเครือข่ายการเรียนรู้การทำเกษตรประณีต - ปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ซึ่งมีกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อลดความเสี่ยงในเรื่องของราคา และการขายเน้นการขายภายในชุมชนเป็นหลัก	ทางเลือกในการจัดการการผลิต
- ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ตนเองปลูก - มีการขุดบ่อเลี้ยงปลา และเก็บน้ำสำรองเพื่อการผลิตพืชและสัตว์ที่หลากหลาย เพื่อเป็นอาหาร และรายได้ - มีการวางแผนการผลิตที่สอดคล้องกับแรงงาน	ทางเลือกเกี่ยวกับระบบการผลิต

ผลผลิตและมูลค่า

- ผลผลิตที่หลากหลายจากกิจกรรมเกษตรประณีตประกอบด้วย ด้านพืช เช่น ผักหวานป่า มะม่วง มะนาว น้อยหน่า พืชผักสวนครัว (พริก มะเขือ มะเขือเทศ หอม กระเทียม ผักกาด ฯลฯ) ด้านสัตว์

มูลค่า	**G.P.**	**G.M.**
ทั้งฟาร์ม เฉลี่ยบาท/ไร่	3,422	1,978
(ประณีต เฉลี่ยบาท/ไร่	22,000	16,000)

มูลค่าเพิ่ม/แรงงาน

ทั้งฟาร์ม 44,500 บาท

(ประณีต 16,000 บาท)

รายได้/คน/ปี

ทั้งฟาร์ม 77,000 บาท

(ประณีต 22,000 บาท)

โครงการพัฒนาของเกษตรกรต้นแบบและครอบครัว

- จัดวางระบบน้ำ/เพื่อลดการใช้แรงงาน
- ขยายพันธุ์ผักหวานป่าให้มากขึ้น
- การเพาะเห็ดพื้นบ้าน และเห็ดขอนขาว เพื่อกิน และเสริมรายได้
- ปลูกไม้ยืนต้น เช่น ยางนา สัก ตะเคียนทอง เพื่อสร้างพืชพลังงาน และบำนาญชีวิต
- เลี้ยงโคเพิ่มเพื่อเป็นเงินออม และผลิตปุ๋ยคุณภาพดีในการปลูกพืชผัก และไม้ยืนต้น

<u>หมายเหตุ</u> G.P. = Gross Product หรือมูลค่าผลผลิตรวม = ผลผลิต x ราคา G.M. = Gross Margin หรือรายได้สุทธิ = มูลค่าการผลิต – ค่าใช้จ่ายผันแปร มูลค่าเพิ่ม/แรงงาน = รายได้สุทธิต่อปี / แรงงาน (รายได้สุทธิ/คน)

ตารางที่ ช-30 ปฏิทินกิจกรรมการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน นายทวี สะเทิรัมย์

กิจกรรม \ เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. การปลูกข้าวนาปี												
- นาปี												
2. การปลูกผักสวนครัว (เน้นผักหวานป่า)												
3. การปลูกและการดูแลไม้ผล												
4. การปลูกและดูแลไม้ยืนต้น												
5. การเลี้ยงสัตว์ปีก (ไก่พื้นเมือง)												
6. การเลี้ยงโค												
7. การเลี้ยงปลา												
8. การผลิตปุ๋ยชีวภาพ												
9. การจำหน่ายผลิตผลเกษตร												
10. เป็นวิทยากรประจำศูนย์พ่อผาย												

แผนผังแปลงเกษตรประณีต

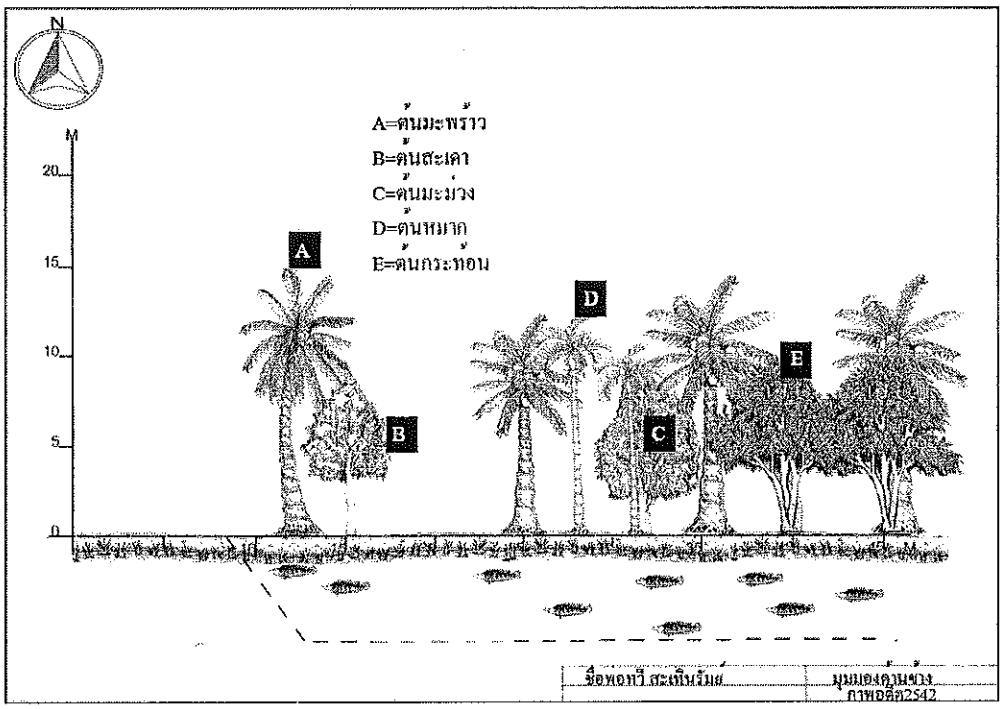

ภาพที่ ช-43 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง ก่อนทำเกษตรประณีต

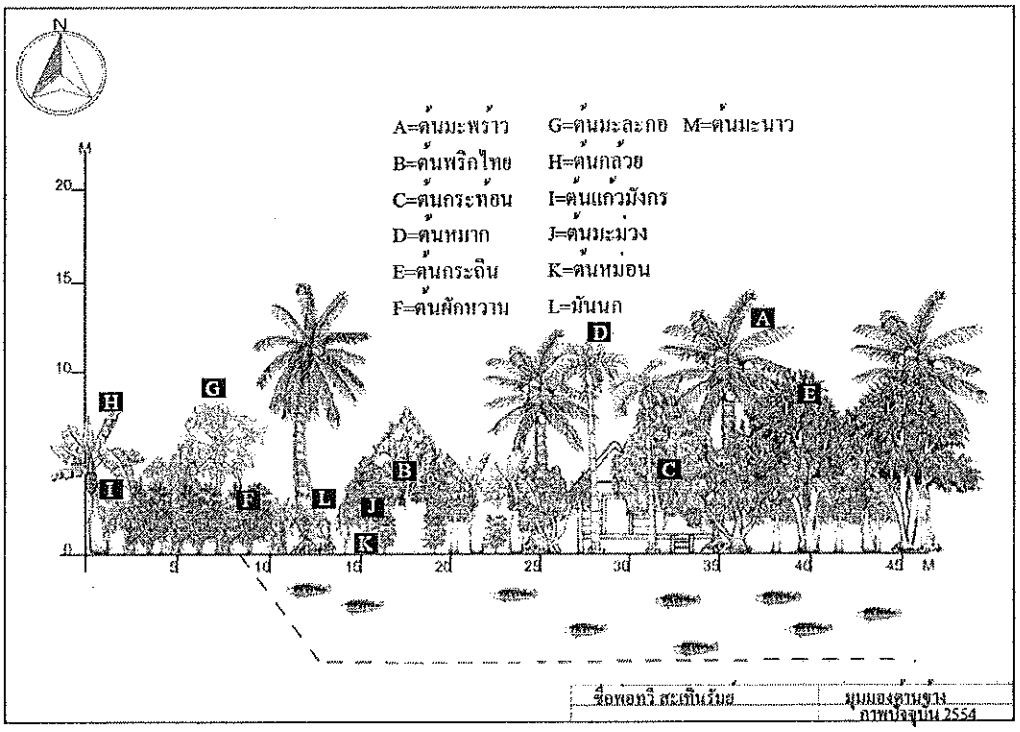

ภาพที่ ช-44 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง หลังทำเกษตรประณีต

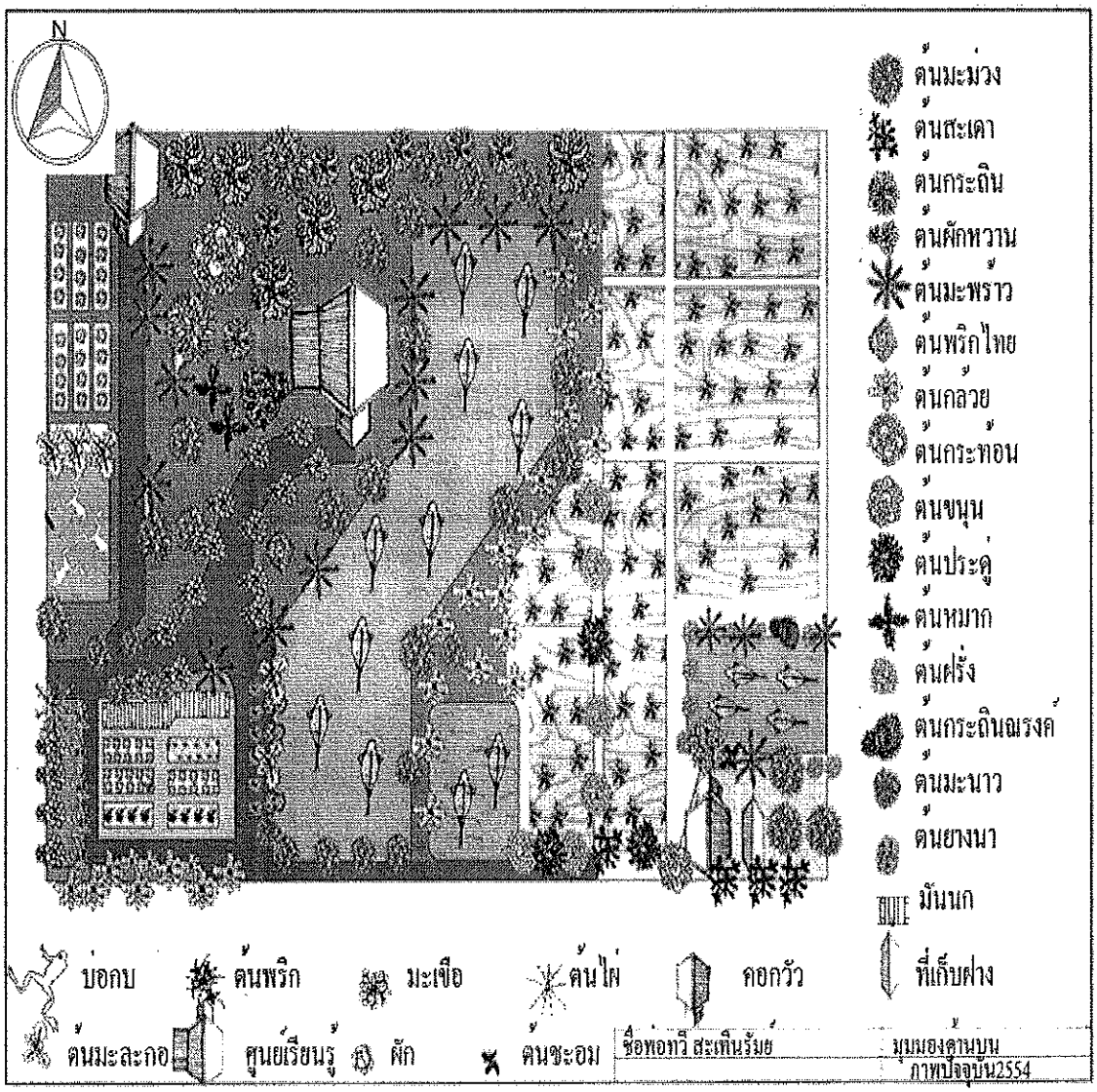

ภาพที่ ช-45 สภาพแปลงเกษตรประณีตมองด้านบน หลังทำเกษตรประณีต

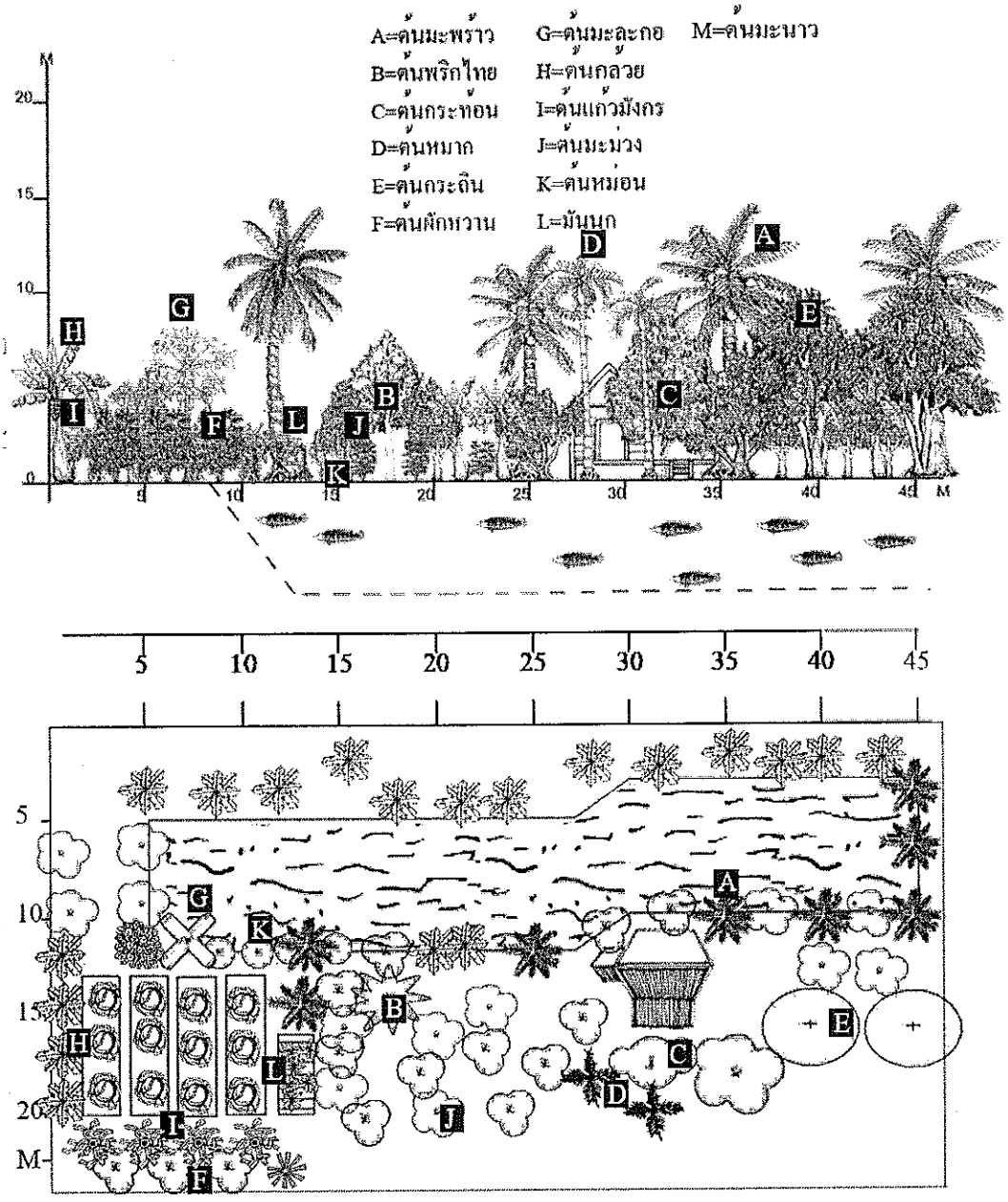

ภาพที่ ช-46 เปรียบเทียบสภาพแปลงมองจากด้านบน หลังทำเกษตรประณีต

การจัดการความรู้เกษตรประณีต

กรณีศึกษา : นายคำจันทร์ รัชนี

พ่อคำจันทร์ รัชนี เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2500 ที่ จังหวัดนครราชสีมา เมื่อปี พ.ศ. 2500 จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา แต่งงานกับแม่ติ้ม ปี 2522 มีลูก 2 คน หญิง 1 คน จบปริญญาตรี สาขาเศรษฐศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ตอนนี้ทำงานอยู่ที่ชลบุรี และชาย 1 คน ตอนนี้กำลังเรียนช่างในระดับ ปวส. ที่วิทยาลัยเทคนิคบุรีรัมย์ ปัจจุบันอยู่ที่บ้านหนองโดนน้อย ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

การจัดการความรู้ หลังแต่งงานได้ประมาณ 5 ปี พ่อคำจันทร์ และแม่ติ้ม ได้พากันไปรับจ้างทำไร่กาแฟที่อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ใช้ชีวิตการเป็นลูกจ้างอยู่กับนายทุนเป็นเวลา 5 ปี มีเงินเก็บบ้างนิดหน่อย ในปี 2532 แม่แบ่งที่นาให้ 5 ไร่ จึงกลับมาปลูกผักขาย ในระบบเคมี ได้ผลผลิตมาก แต่ไม่มีกำไรเพราะลงทุนสูง ต่อมาไปอบรม วปอ.ภาคประชาชนปี 2545 ที่บ้านพ่อผายพยายามปรับมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ โดยใช้ขี้ไก่แทนปุ๋ยเคมี หาสารสกัด และสารหมักมาใช้แทนปุ๋ยเคมี แต่ทำได้อยู่ประมาณ 2 ปี พบว่าทำแบบนี้ปัญหาเยอะ โดยเฉพาะในเรื่องของการดูแลรักษาพวกโรคแมลงที่มาทำลายพืชผัก รายได้ไม่พอกับรายจ่าย จึงกลับไปผลิตในระบบเคมีเช่นเดิม แต่ระยะต่อมาเริ่มมีผลกระทบต่อสุขภาพ ประกอบกับลูกเรียนจบพอดี จึงกลับมาทำเกษตรประณีตในปี 2548 ด้วยประสบการณ์เคยเป็นแม่ค้า แม่ติ้มได้นำหลักการบัญชีเข้ามาใช้ในการวางแผนการทำงานโดยจัดทำบัญชีครัวเรือน เพื่อบันทึกรายรับรายจ่าย แม่ติ้มบอกว่าการทำบัญชีครัวเรือนสำคัญมาก การที่ตนปรับวิธีคิดนี้ได้ก็เป็นผลมาจาการทำบัญชีครัวเรือน ระบบบัญชีครัวเรือน เป็นเครื่องมือที่ดีในการที่จะทำให้เรารับทราบ รายรับ-รายจ่าย ภายในครอบครัว และเมื่อเรารู้แล้วว่ารายจ่ายตรงไหนมาก เราจะได้วางแผนในการที่จะลดรายจ่าย หรืออุดรูรั่วที่ไม่จำเป็นได้ ซึ่งตรงนี้เชื่อว่าจะสามารถลดพฤติกรรมการจ่ายของเราลงได้ และในอนาคตจะสามารถให้เรามีเงินออมมากขึ้นได้ด้วย สำหรับของการทำทำเกษตรประณีต คนทำต้องมีปัจจัย 2 ส่วน คือ ปัจจัยด้านทุน แบ่งเป็น 2 ส่วนคือทุนทางใจ และทางปัญญา "ทุนทางใจ" หมายความว่า มีจิตใจแน่วแน่ที่จะทำ ตัดจากกระแสสังคมที่มุ่งเน้นทางด้านวัตถุ และ "ทุนทางปัญญา" หมายถึงมีความรู้เพียงพอในการที่จะดำเนินกิจกรรมในสิ่งที่ตนอยากทำได้เพียงพอหรือยัง และปัจจัยด้านเวลา คนที่จะทำเกษตรประณีตได้จะต้องมีเวลาในการที่จะทำแปลงของตนเอง เพราะการปลูกและการเลี้ยงในแปลงมีอะไรให้ทำตั้งหลายอย่าง ซึ่งคนทำจะสามารถบริหารและคนที่จะทำต้องเป็นคนที่มีความขยัน ใจรัก และทุ่มเท ซึ่งจะไม่ค่อยมีเวลาว่างเหมือนการทำไร่ ทำนาทั่วๆ ไป การทำแบบนี้จะต้องหมุนเวียนเวลาทำงานอย่างต่อเนื่อง และทำไปพร้อมๆ นอกจากนั้นคือ "ทุนที่เป็นเงิน" ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญในการที่จะเริ่มทำเกษตร

ตารางที่ ช-31 บันทึกเหตุการณ์ที่สำคัญของชีวิตในแต่ละช่วงเวลา (Time line) ของนายคำจันทร์ รัชนี

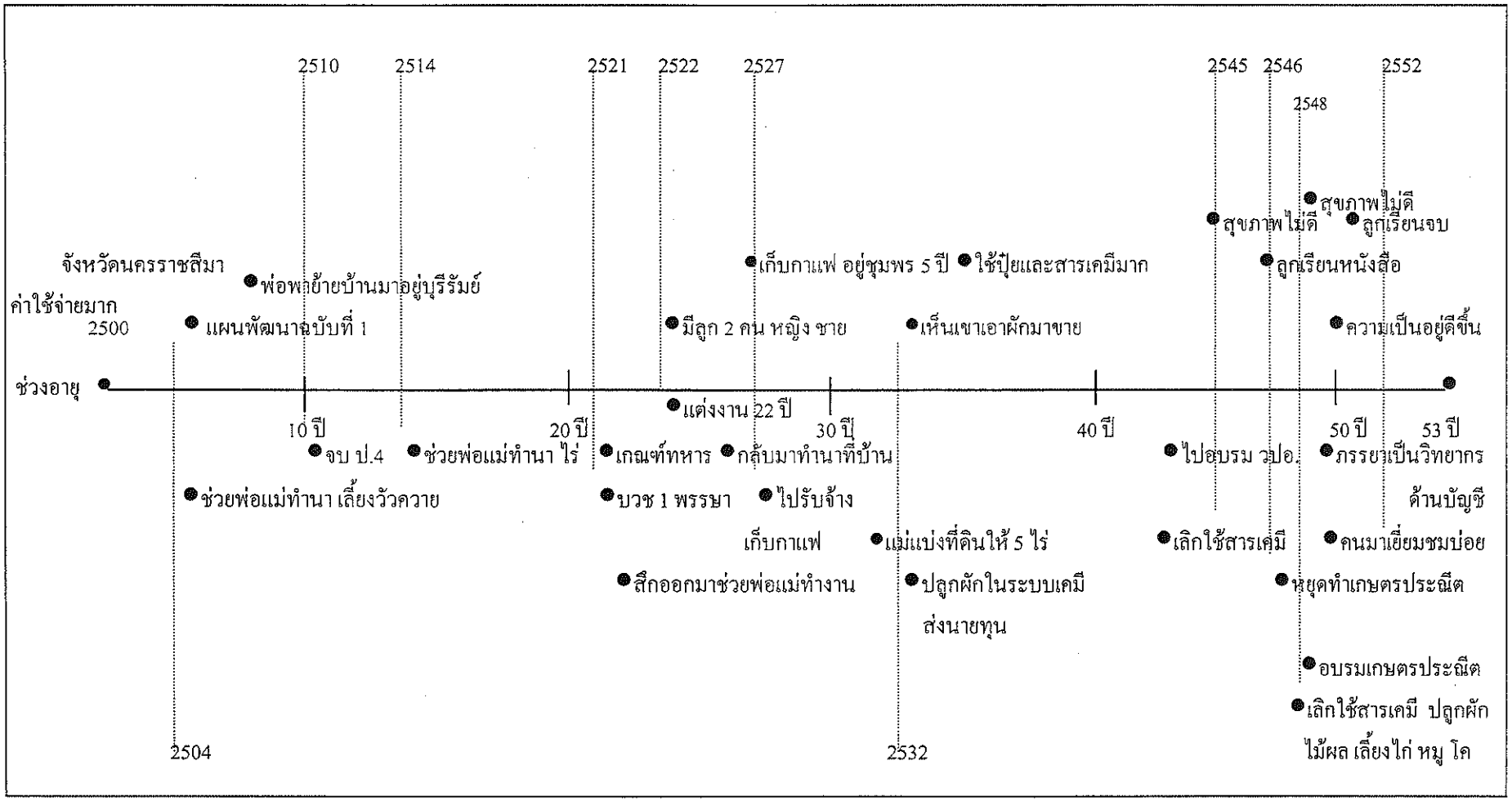

ตารางที่ ช-32 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลไกต่างๆ ในระบบการผลิต นายคำจันทร์ รัชนี

<u>หมายเหตุ</u> G.P. = Gross Product หรือมูลค่าผลผลิตรวม = ผลผลิต x ราคา

G.M. = Gross Margin หรือรายได้สุทธิ = มูลค่าการผลิต – ค่าใช้จ่ายผันแปร

มูลค่าเพิ่ม/แรงงาน = รายได้สุทธิต่อปี / แรงงาน (รายได้สุทธิ/คน/ปี

ตารางที่ ช-33 ปฏิทินกิจกรรมการทำเกษตรประณีต ของนายคำจันทร์ รัชนี

เดือน / กิจกรรม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. การปลูกข้าวนาปี												
- นาปี (นาดำ)												
2. การปลูกผักสวนครัว												
3. การปลูกและการดูแลไม้ผล												
4. การปลูกและดูแลไม้ยืนต้น												
5. การเลี้ยงไก่ไข่												
6. การเลี้ยงหมูขุน												
7. การเลี้ยงโคเนื้อ												
8. การเลี้ยงปลา												
9. การเพาะเห็ดขอนไม้												
10. การจำหน่ายผลิตผลเกษตร												

เตรียมดิน ตกกล้า ดำ ..... ดูแลรักษา ..... เก็บเกี่ยว

ปลูกหอม กระเทียม พืชผัก สะระแหน่ ข่า ตระไคร้ ดูแลรักษา กินและขายตลอดปี

ปลูกไม้ผลที่หลากหลายชนิด เช่น กระท้อน มะม่วง มะพร้าว ลำไยและเก็บเกี่ยวกินตลอดทั้งปี

เพาะกล้ายางนา กระถินณรงค์ ปลูก และดูแลรักษาตลอดปี

เลี้ยงเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก และดูแลตลอดทั้งปี

เป็นการรับจ้างเลี้ยง เพื่อเอาปุ๋ยคอกเป็นหลัก

เลี้ยงเอาปุ๋ยเป็นหลัก และขายสร้างรายได้ มีกิจกรรมดูแลตลอดทั้งปี

เลี้ยงเพื่อการบริโภคเป็นหลัก และดูแลตลอดทั้งปี

เพาะเดือนกุมภาพันธ์ เปิดดอกเดือนมีนาคม และดูแลรักษาและเก็บกินตลอดทั้งปี

มีขายตลอดทั้งปีเล็กๆ น้อยๆ (ผักกาด คะน้า พริก แตง ถั่วฝักยาว กิ่งพันธุ์บักแขว มะนาว ต้นยางนา ตระไคร้ ข่า)

แผนผังแปลงเกษตรประณีต

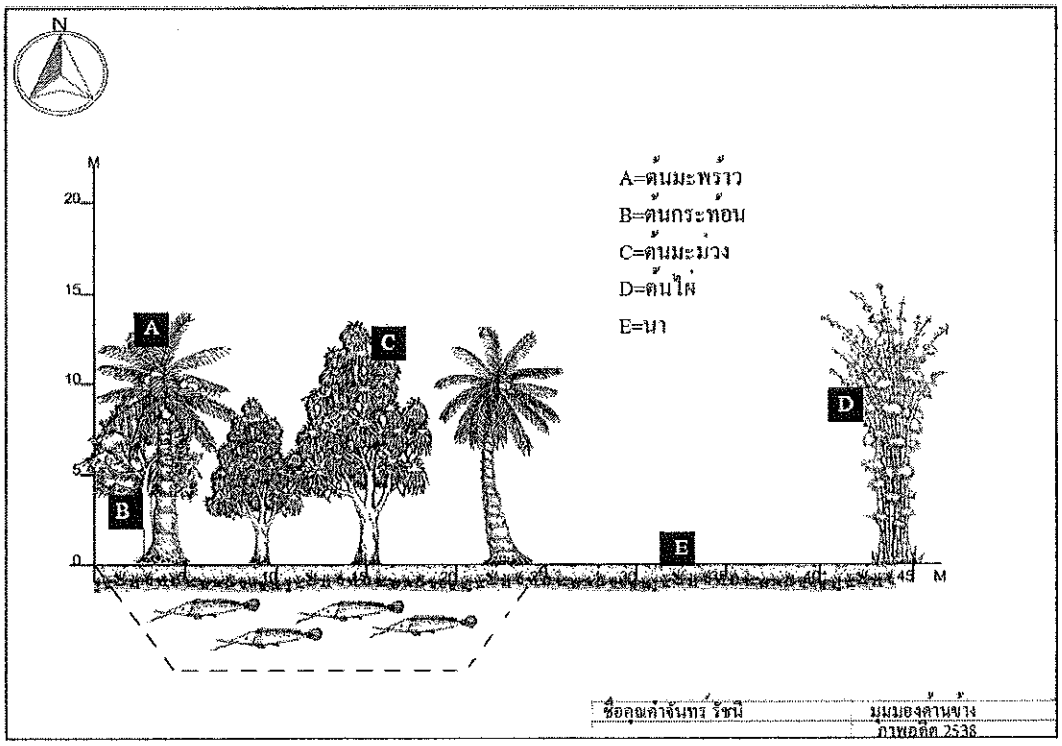

ภาพที่ ช-47 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง ก่อนทำเกษตรประณีต

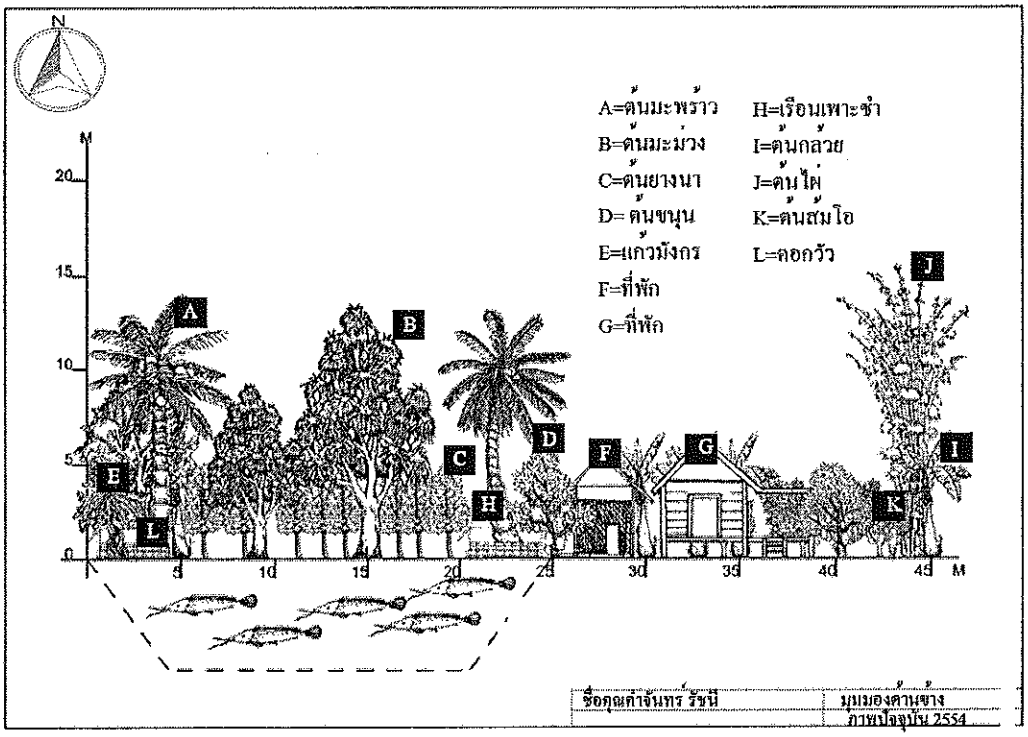

ภาพที่ ช-48 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง หลังทำเกษตรประณีต

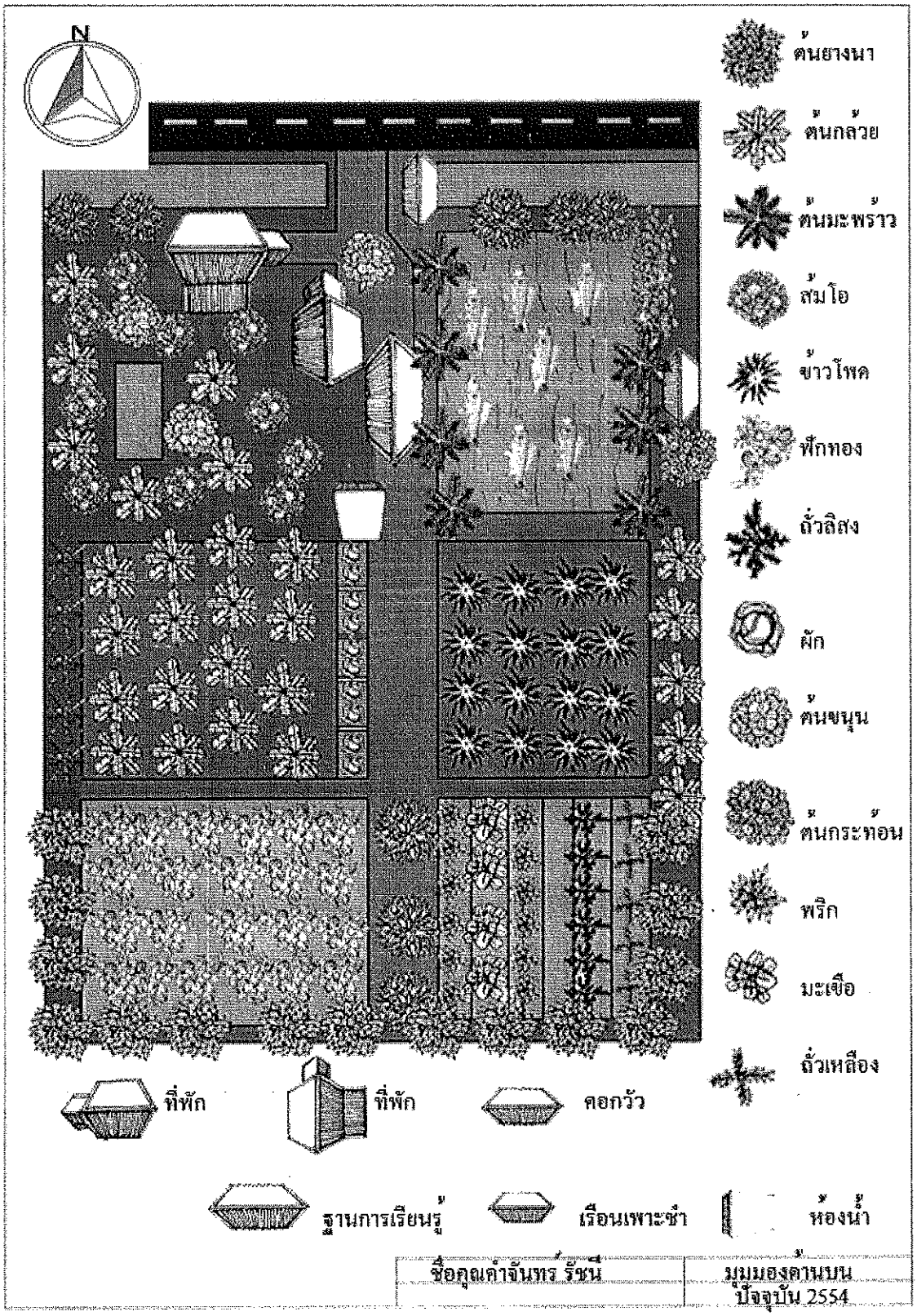

ภาพที่ ช-49 สภาพแปลงเกษตรประณีตมองด้านบน หลังทำเกษตรประณีต

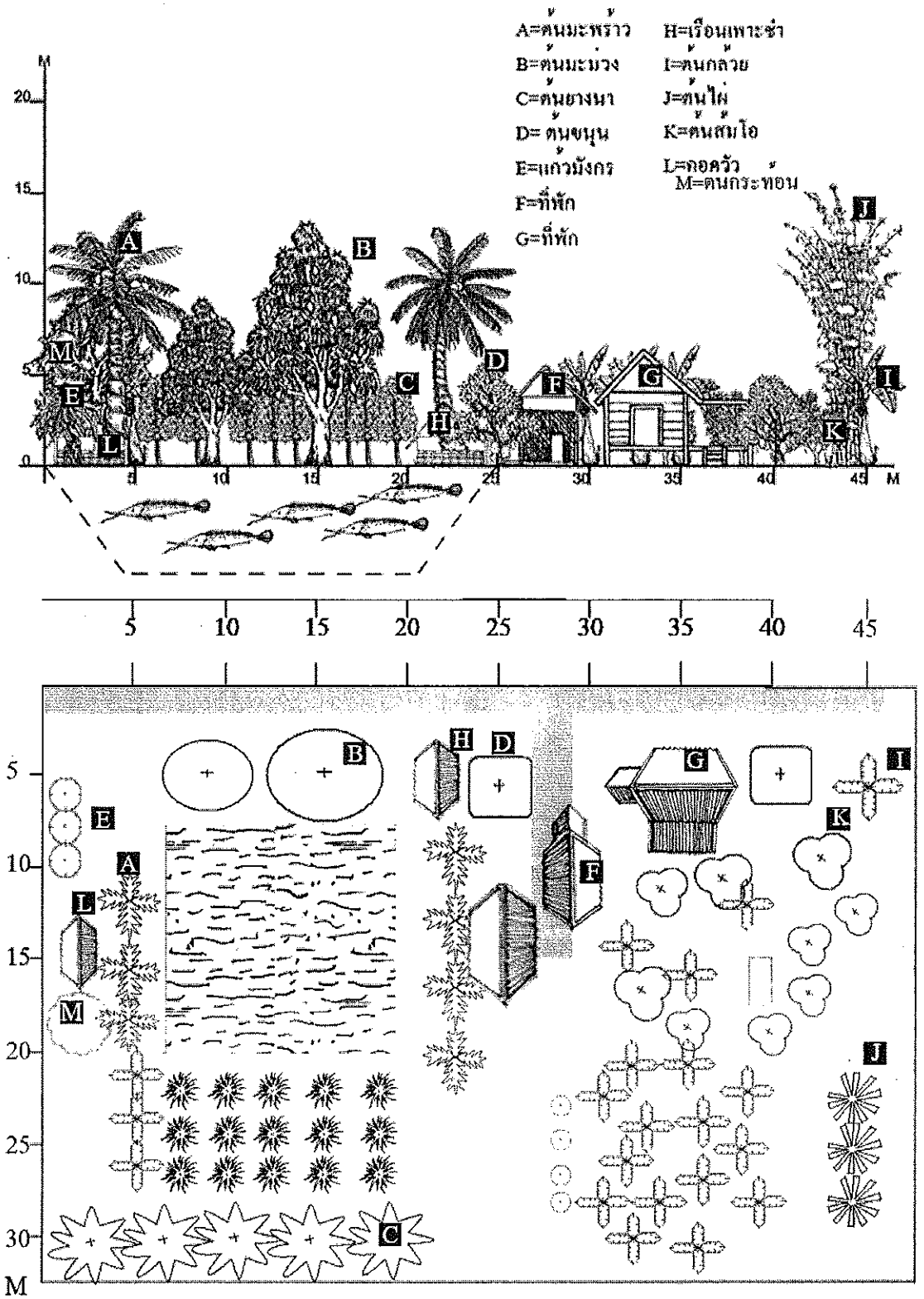

ภาพที่ ช-50 เปรียบเทียบสภาพแปลงมองจากด้านบน หลังทำเกษตรประณีต

การจัดการความรู้เกษตรกรรมแบบประณีต

กรณีศึกษา : นายสมศรี บุดตานันท์

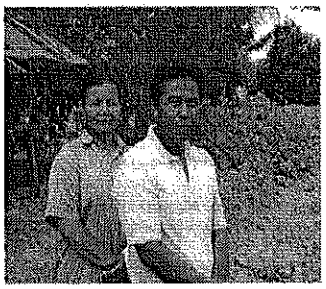

พ่อสมศรี บุดตานันท์ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2499 ที่จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นบุตรคนแรกในบรรดาลูก 6 คน จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา แต่งงานกับแม่บุญเตียง ปี 2524 มีลูก 5 คน คนโตเป็นชาย 1 คน หญิง 4 คน แต่ลูกชายเสียชีวิตแล้ว ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 62 หมู่ที่ 6 บ้านหนองตาเรือง ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

การจัดการความรู้ ด้วยสภาพเศรษฐกิจและสังคมในยุคปี พ.ศ. 2543 เศรษฐกิจกำลังเติบโต และเป็นยุคที่ว่า *"มีเงินก็นับเป็นน้อง มีทองก็นับเป็นพี่"* ทำให้พ่อสมศรี ต้องดิ้นรนเพื่อหาเงินมาเลี้ยงครอบครัว และส่งเสียให้ลูกๆ ได้เรียนหนังสือ จึงพยายามในการที่จะกู้หนี้กับนายทุน เพื่อเดินทางไปรับจ้างทำงานก่อสร้างในต่างประเทศ แต่ก็ถูกเขาหลอกต้องโอนหนี้ไปอยู่กับ ธกส. ต่อมาปี 2546 พ่อผายได้ชวนเข้าร่วมอบรม วปอ.ภาคประชาชน และได้เป็นเกษตรต้นแบบในการทำเกษตรประณีต พ่อสมศรีเล่าว่าในการทำเกษตรประณีตจะต้องมีการจัดการความรู้ตนเองก่อนเพราะ *"...การจัดการความรู้ที่สำคัญ ก่อนอื่นเลยก็ต้องจัดการกับตนเอง คือคนที่จะมาทำเกษตรประณีตที่ดีจะต้องลด ละ เลิกอบายมุขให้ได้ ไม่เช่นนั้นเงินที่หามาได้เท่าไหร่ก็ไม่เหลือ ปรับแนวคิดตนเองให้เป็นคนที่รู้จักพอ ลดละเลิกการใช้สารเคมีซึ่งจะเป็นอันตรายสำหรับตนเอง และผู้บริโภค จากนั้นจึงค่อยๆ เรียนรู้ไป"*

การเรียนรู้เรื่องน้ำ เนื่องจากน้ำเป็นหัวใจการผลิตพืช ที่ผ่านมาจะเป็นปัญหามากเนื่องจากไม่มีน้ำสำหรับการเพาะปลูกตลอดทั้งปี โดยเฉพาะหน้าแล้งต้นไม้ พืชผักที่ปลูกต้องตายทุกปีไป จึงได้ขุดบ่อขนาด 15x24x3 เมตร ในปี 2546 เพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ในหน้าแล้ง **การจัดการเรื่องดิน** โดยเฉพาะดินที่ขุดขึ้นจากก้นบ่อ มีลักษณะสีขาวปนเหลือง ที่ชาวบ้านเรียกว่า ***"ดินสมอง"*** เป็นดินที่ไม่มีธาตุอาหารพืช และดินส่วนนี้จะอยู่ด้านผิวบนสำหรับการปลูกพืชผัก ดังนั้นจะต้องเร่งพรวนดิน แล้วหาพวกเศษใบไม้ หญ้า ฟางคลุมเอาไว้ หากมีเมล็ดพืชผักก็หยอดไปเรื่อยๆ รดน้ำให้ชุ่มอยู่เรื่อย พืชผักที่เกิดมาเราก็ใส่ปุ๋ยคอกไปด้วย และหากเป็นการปลูกกล้วย และไม้ผลเราจะต้องขุดหลุมให้กว้างและลึกอย่างน้อย 70 ซม. รองพื้นด้วยฟางหรือใบไม้หรือ หญ้าแห้งประมาณ 1 ใน 4 ส่วน กลบทับด้วยปุ๋ยคอกประมาณ 2 บุ้งกี๋ จากนั้นจึงปลูกพืชลงไป และรดน้ำให้ชุ่มอย่างต่อเนื่อง สำหรับในแปลงนานั้น พ่อสมศรีบอกว่า ห้ามเผาโดยเด็ดขาดเพราะจะทำให้จุลินทรีย์ที่เป็นประโยชน์ต่อพืชตาย และฟางไม่ควรนำออกจากแปลงควรที่จะเก็บไว้คลุมแปลงตลอดเวลา ในด้านพืช จะต้อง *"ปลูกทุกอย่างที่กิน กินและใช้ทุกอย่างที่ปลูก"* ดังนั้นในการจัดการความรู้ด้านนี้จะเน้นการปลูกพืชผักสวนครัว และไม้ผลที่เกื้อกูลกัน เช่นปลูกกล้วย มะม่วง ลำไย ตาขบ เป็นพืชหลัก แล้วใต้ร่มเงาของพืชหลัก นอกจากนั้นจะมีการปลูกดอกกระเจียวตามคันนา เพื่อให้มีกิน มีขายอย่างต่อเนื่อง

ตารางที่ ช-34 บันทึกเหตุการณ์ที่สำคัญของชีวิตในแต่ละช่วงเวลา (Time line) ของนายสมศรี บุดตานันท์

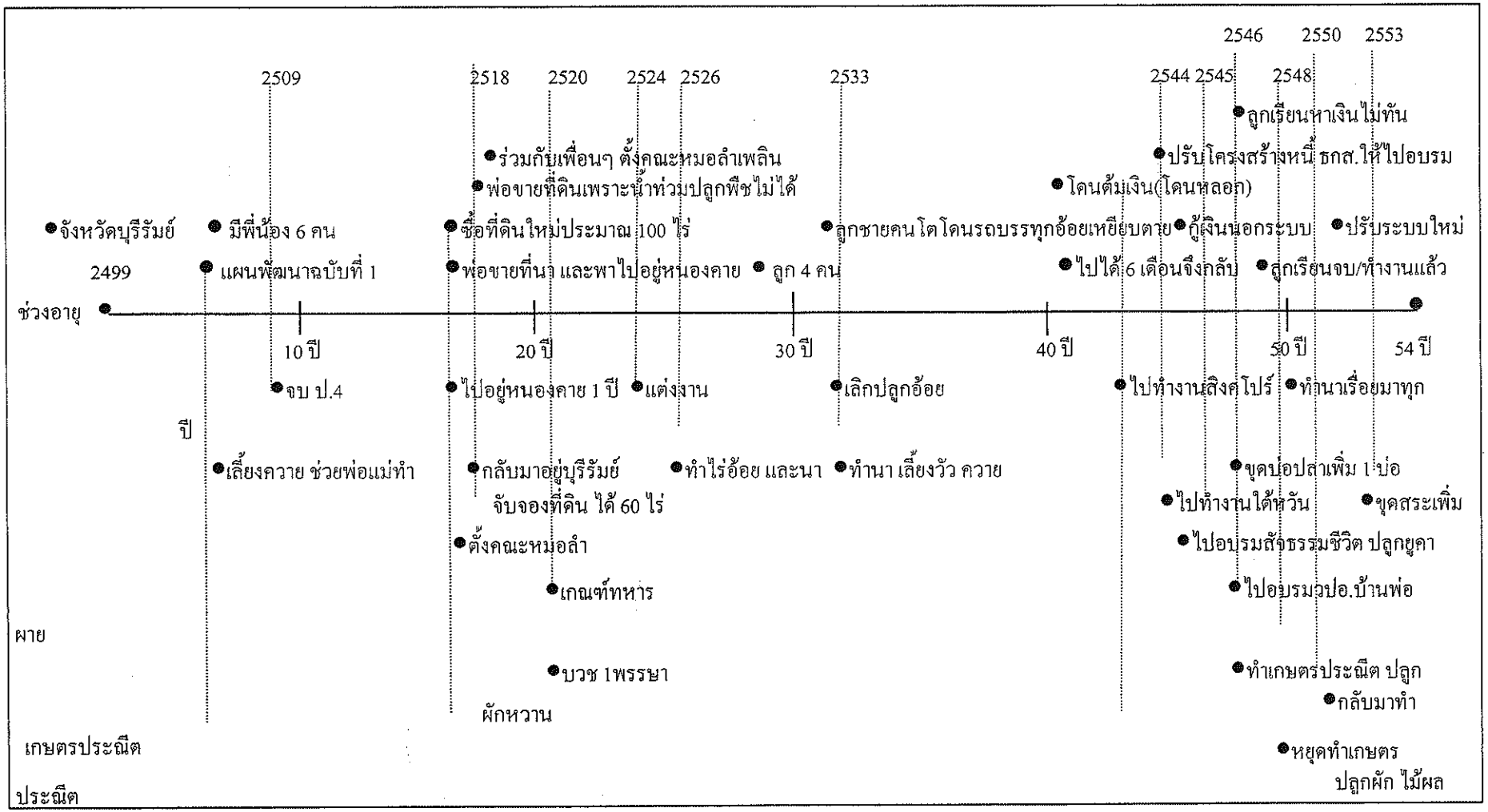

ตารางที่ ช-35 การวิเคราะห์ความสัมพันธุ์ของกลไกต่างๆ ในระบบการผลิต ของนายสมศรี บุดตานันท์

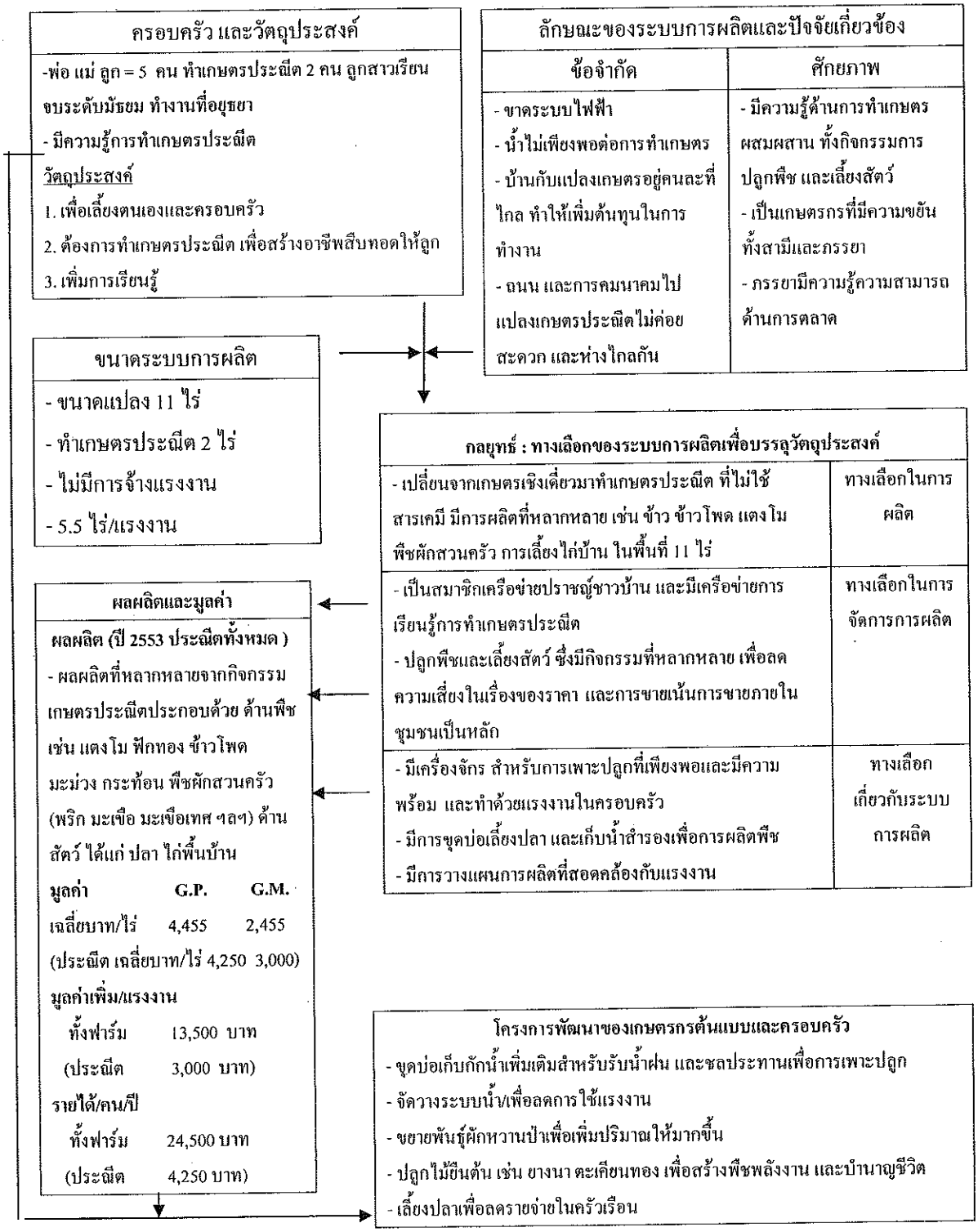

<u>หมายเหตุ</u> G.P. = Gross Product หรือมูลค่าผลผลิตรวม = ผลผลิต x ราคา

G.M. = Gross Margin หรือรายได้สุทธิ = มูลค่าการผลิต – ค่าใช้จ่ายผันแปร

มูลค่าเพิ่ม/แรงงาน = รายได้สุทธิต่อปี / แรงงาน (รายได้สุทธิ/คน/ปี)

ตารางที่ ช-36 ปฏิทินกิจกรรมการทำเกษตรประณีตของนายสมศรี บุดตานันท์

กิจกรรม \ เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. การปลูกข้าวนาปี												
- นาดำ												
2. ปลูกพืชหลังนา (แตงโม ฟักทอง บวบ ถั่วพุ่ม)												
3. การปลูกผักสวนครัว (หอมแดง ผักกาด แมงลัก ข่า ตระไคร้)												
4.การปลูกและการดูแลไม้ผล												
5. การปลูกและดูแลไม้ยืนต้น (ยางนา นุ่น ตะเคียน ยูคาลิปตัส)												
6. การเพาะเห็ดเลียนแบบธรรมชาติ(เห็ดบด ขอนขาว)												
8. การเลี้ยงสัตว์ปีก (ไก่พื้นเมือง)												
9. การเลี้ยงปลา(ปลานิล ตะเพียน)												
10. การจำหน่ายผลิตผลเกษตร												

ภาพแผนผังแปลงเกษตรประณีต

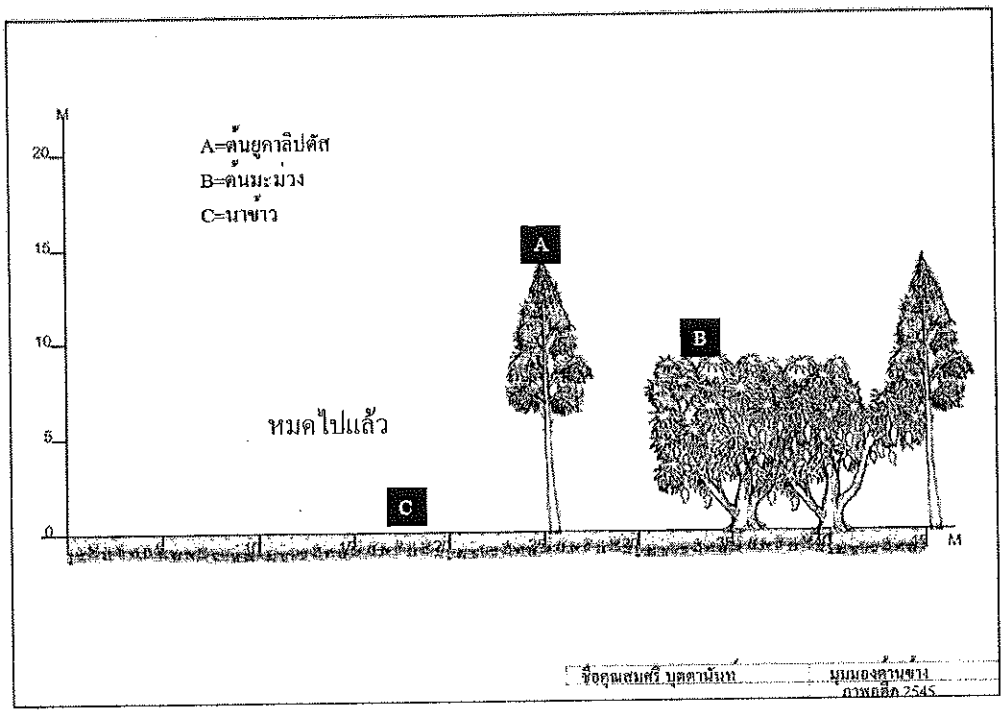

ภาพที่ ช-51 สภาพแปลงมองจากด้านข้างก่อนทำเกษตรประณีต

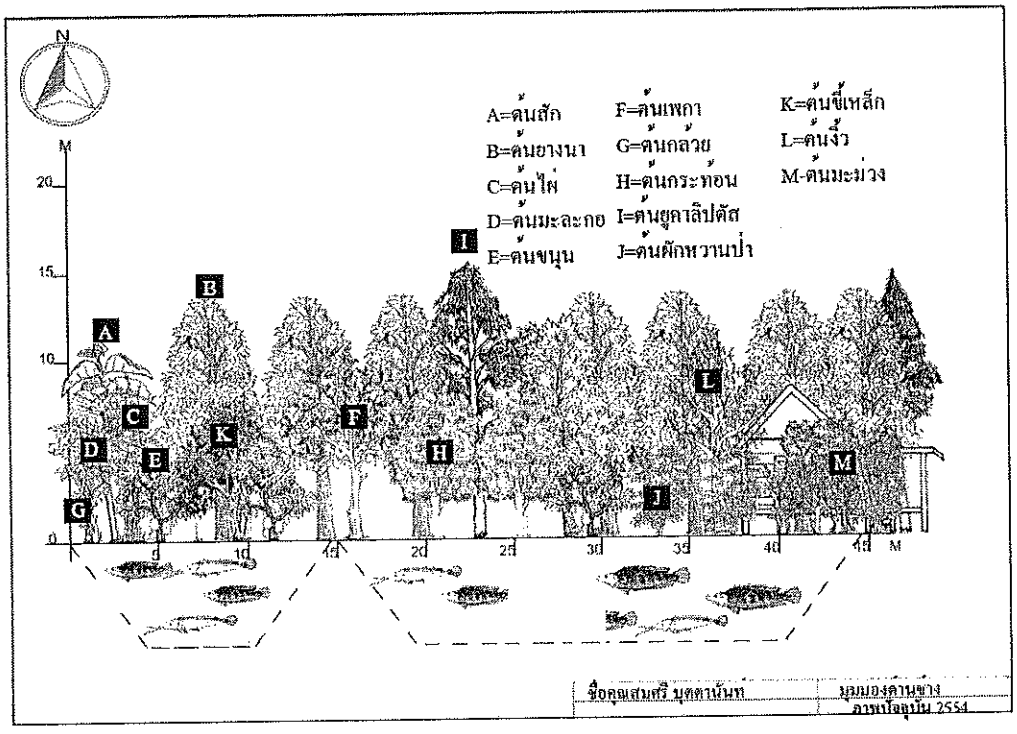

ภาพที่ ช-52 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง ของนายสมศรี บุดตานันท์

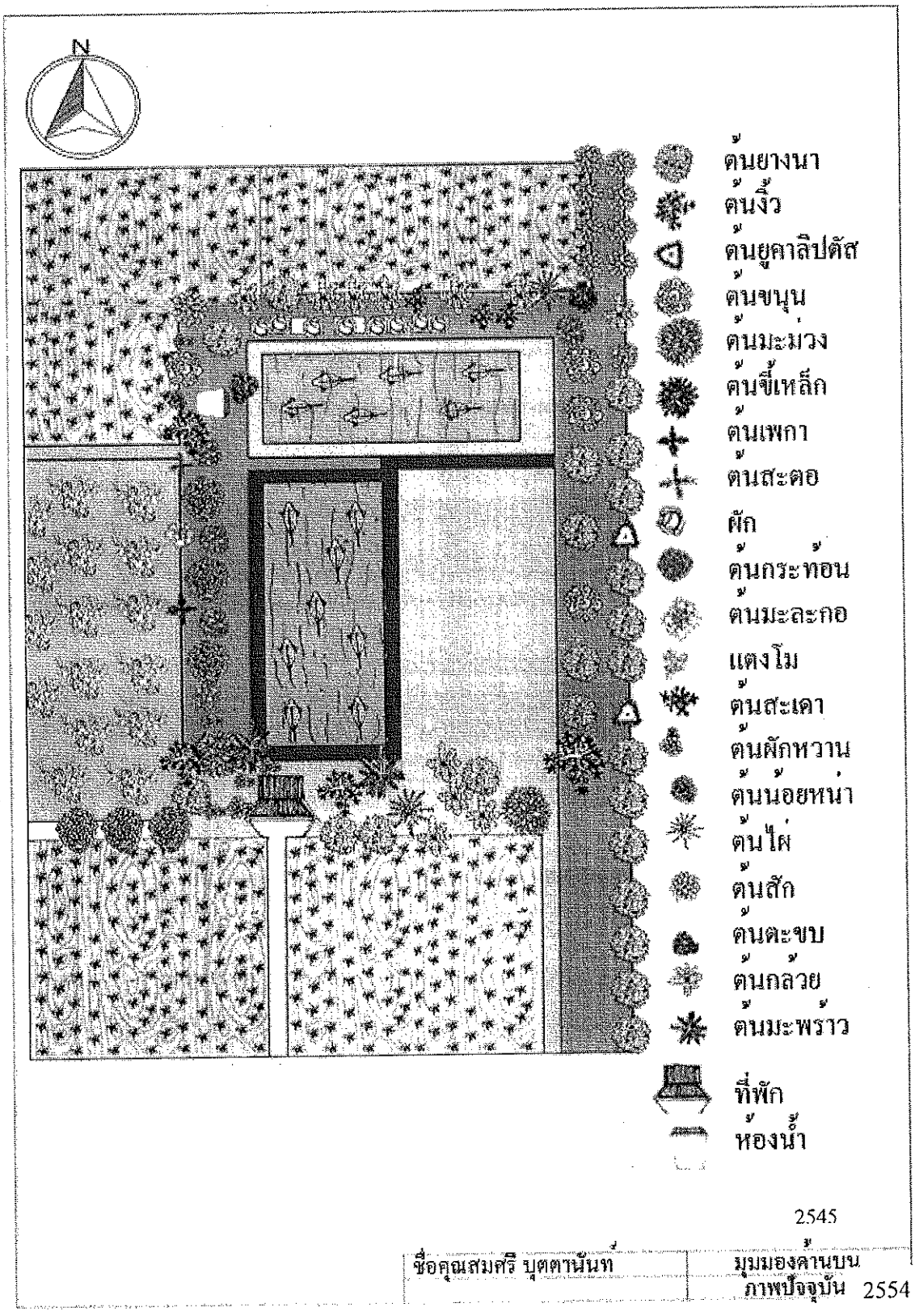

ภาพที่ ช-53 สภาพแปลงเกษตรประณีตมองด้านบนหลังทำเกษตรประณีต

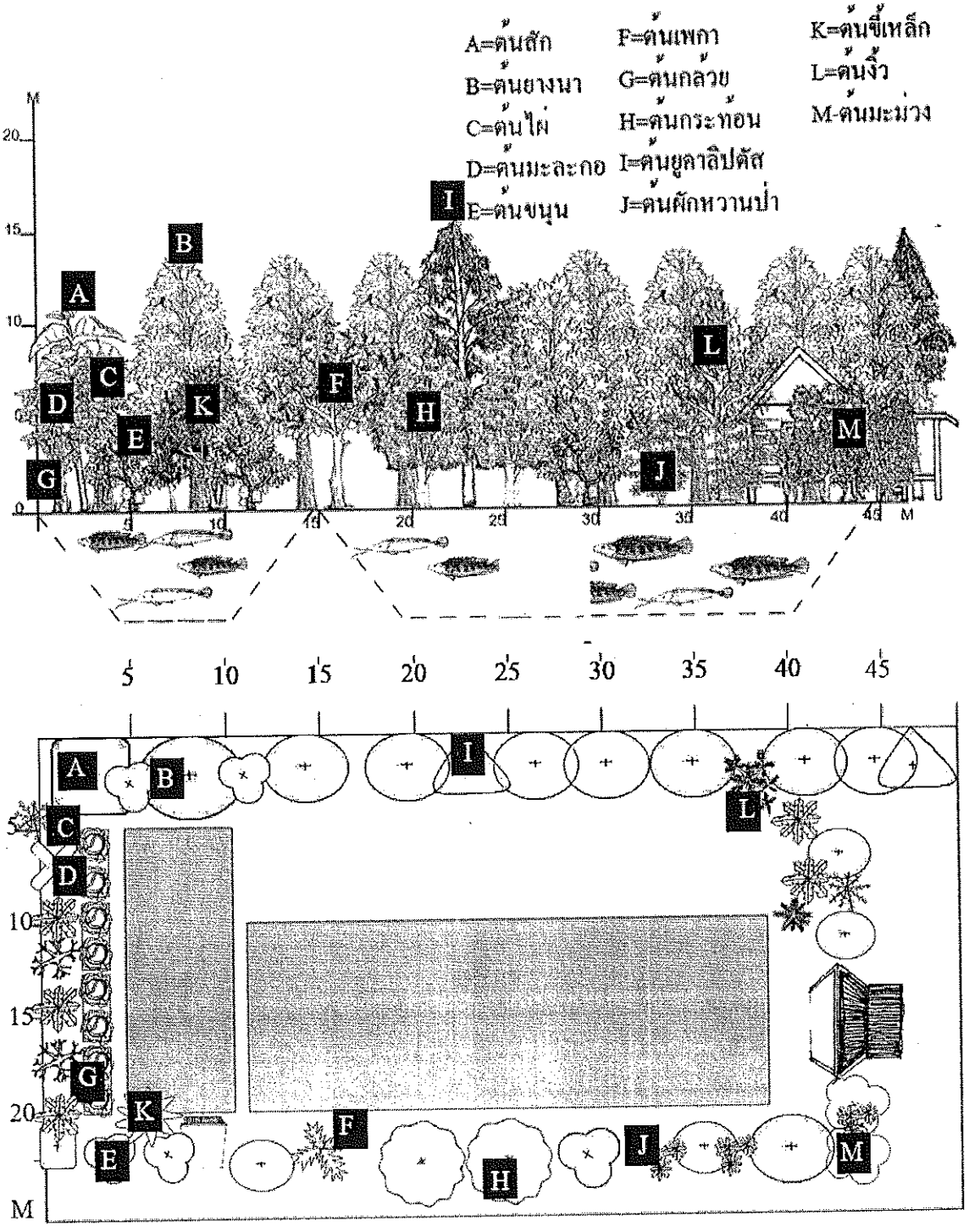

ภาพที่ ช-54 สภาพแปลงมองจากด้านบน หลังทำเกษตรประณีต

การจัดการความรู้เกษตรประณีต

คุณวันชัย ชมบุญเรือง

คุณวันชัย ชมบุญเรือง หรือที่เรียกว่า "อาเฒ่า" เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2513 ที่ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีพี่น้องด้วยกัน 7 คน คุณวันชัยเป็นบุตรคนที่ 3 จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แต่งงานกับคุณแพงดิน ชาวหินฟ้า หรือคุณพรทิพย์ ดำชาลี ยังไม่มีไม่มีปัจจุบันอยู่ที่ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

การจัดการความรู้ อาวันชัยเป็นคนที่มีสุขภาพไม่ค่อยจะสู้ดีนัก เนื่องจากจะมีอาการปวดหัวอยู่บ่อยๆ ในปี 2549 สมณะนาไทได้ชักชวนให้มาอยู่ และช่วยงานด้านเกษตร ที่ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี จากนั้นจึงได้มาอยู่ และช่วยชุมชนในการพัฒนาปัจจัยโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน ช่วยปลูกพืชผักสวนครัว เช่น สะระแหน่ พริก มะเขือ แตง หอม หม่อน ฟักทอง บวบ มะพร้าวโดยมีพืชที่สำคัญคือ ไผ่เลี้ยง ข้าว อ้อย มีการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ และอยู่มาจนถึงปัจจุบัน การจัดการความรู้ด้านกสิกรรม เนื่องจากชุมชนชาวอโศกไม่บริโภคเนื้อสัตว์ (รับประทานอาหารมังสะวิรัติ) ดังนั้นจึงไม่มีกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์สำหรับชาวอโศก จึงเน้นกิจกรรมการปลูกพืช และการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากพืชเป็นหลัก อาวันชัยเล่าว่า ตนเองไม่เคย เข้ารับการอบรมเกี่ยวกับการทำกสิกรรมในระบบมาก่อน ส่วนมากจะเรียนรู้ด้วยตนเองและผ่านการร่วมงานกับเครือข่ายอโศก และโชคดีที่ตนมีพื้นฐานที่มีอาชีพเกษตรเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ในกระบวนการผลิต อาวันชัยจะมีแนวความคิดหลักคือ *"...การผลิตต้องพึ่งตนเองให้ได้ ตั้งแต่ในเรื่องของพันธุ์และปุ๋ย..."* โดยก่อนปลูกต้องจัดการโครงสร้างของดินโดยหาเศษใบไม้มาทำเป็นปุ๋ย ทำไปเรื่อยๆ ดินก็จะฟื้นคืนชีพ จากนั้นจะปลูกพืชให้ร่มเงา (พืชพี่เลี้ยง) ได้แก่ ไผ่ กล้วย อ้อย ชั้นละ 15 ซม. รดด้วย น้ำจุลินทรีย์ ตามสูตร คือ จุลินทรีย์ 2 ช้อน กากน้ำตาล 1 ช้อน น้ำ 10 ลิตร ละลายน้ำรด ประมาณ 10 วัน เนื่องจากความรู้เป็นเรื่องของธรรมชาติ เราจะไปเร่งไม่ได้ เราต้องหมั่นสังเกต แล้วหาแนวทางจัดการในสิ่งที่จะเกิดขึ้น และที่สำคัญจะต้องมีธรรมะในใจเสมออันจะทำให้เราเข้าใจธรรมชาติได้มากขึ้น ชาวอโศกจะเน้นการสร้างปุ๋ยจากภายใน โดยพิจารณาจากพืชชนิดไหนที่มีใบมากเขาจะเอามาเพื่อปลูกสร้างเป็นปุ๋ย ปลูกพืชตระกูลถั่ว ปลูกผักโขม และจะพยายามไม่ปล่อยให้ที่ดินว่างเปล่า จะต้องมีพืชปกคลุมดินอยู่ตลอดเวลา ระบบการทำกสิกรรม อาวันชัยได้กล่าวเน้นย้ำว่าตนเองจะทำแบบกสิกรรมไร้สารพิษ เน้นการทำเกษตรผสมผสาน โดยไม่ใช้ ปุ๋ยเคมี ไม่ใช้ยาฆ่าแมลง ใช้หลัก 5 ล คือ 1 หลากหลาย (ชนิดพืช) 2 หลีกเลี่ยง (ไปใช้วันหรือสถานปลูกใหม่ที่เหมาะสม) 3 หลอกล่อ (โดยพืชหรือสิ่งดักหรือล่อแมลง) 4.ขับไล่ (โดยสารชีวภาพ หรือวิธีอื่นๆ) และ 5.เลยตามเลย (เมื่อทำแล้วไม่ได้ผล)

ตารางที่ ช-37 บันทึกเหตุการณ์ที่สำคัญของชีวิตในแต่ละช่วงเวลา (Time line) คุณวันชัย ชมบุญเรือง

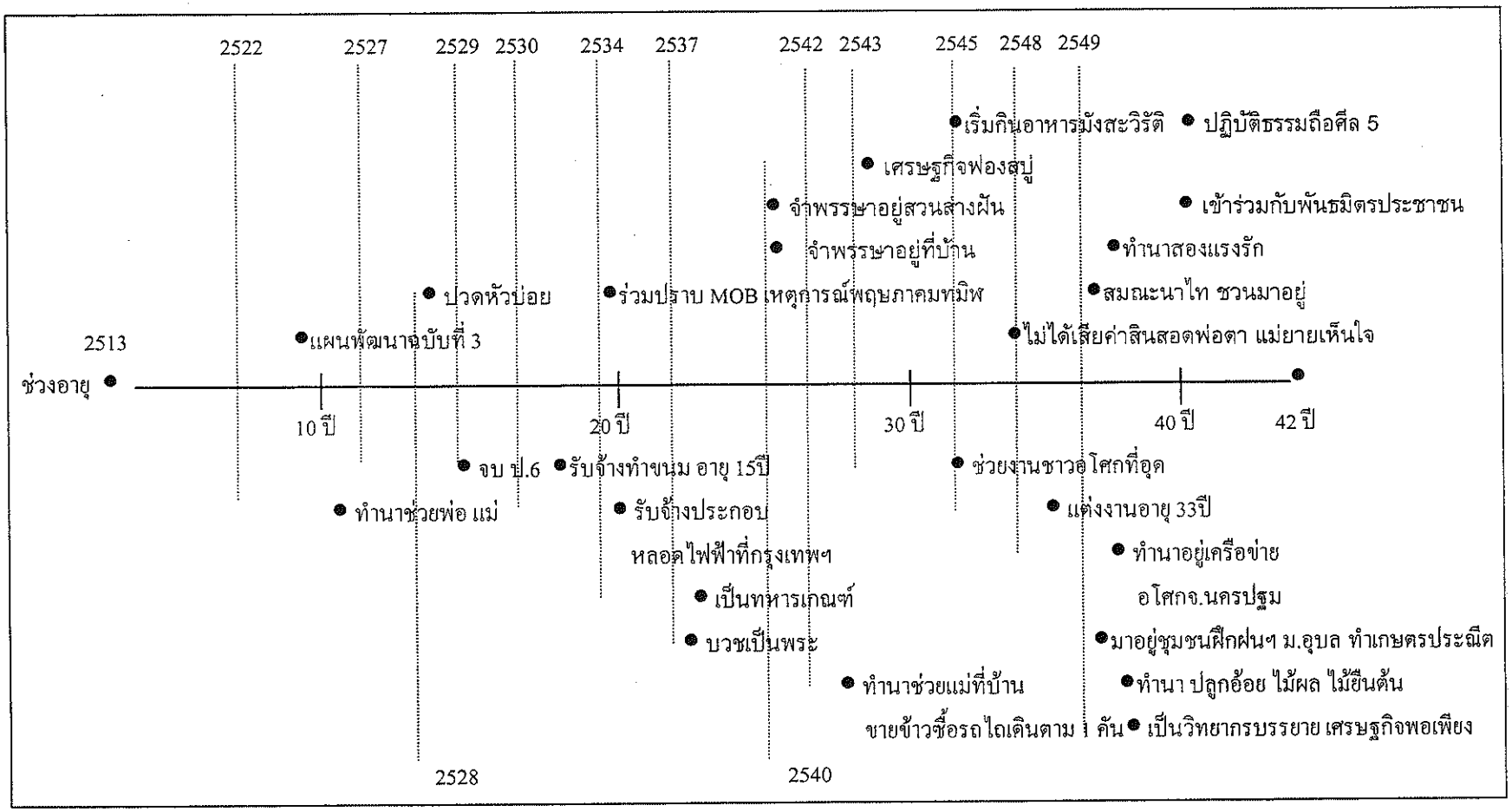

ตารางที่ ช-38 การวิเคราะห์ความสัมพันธุ์ของกลไกต่างๆ ในระบบการผลิต นายวันชัย ชมบุญเรือง

ครอบครัว และวัตถุประสงค์

- สามี ภรรยา = 2 คน ทำเกษตรประณีต 2 คน
- ไม่มีภาระหนี้สิน
- มีความรู้การทำเกษตรประณีต

<u>วัตถุประสงค์</u>

1. ปลูกทุกอย่างที่กิน และกิน และใช้ทุกอย่างที่ปลูก
2. ปลูกเพื่อเป็นแหล่งอาหารสำหรับเลี้ยงสมาชิก และสร้างรายได้ให้ชุมชน
3. ผลิตเพื่อสนับสนุน ส่งเสริมการเรียนการสอนนักศึกษาสาขาเศรษฐกิจพอเพียง
4. พยายามทำเท่าที่แรงงานมี ไม่จ้างแรงงานเพิ่ม

ลักษณะของระบบการผลิตและปัจจัยเกี่ยวข้อง

ข้อจำกัด	ศักยภาพ
- เป็นชุมชนจัดตั้งเพื่อสนับสนุนกิจกรรมการเรียนการสอนซึ่งมีระยะเวลาที่เป็นสัญญา 5 ปี - เป็นชุมชนชาวอโศกที่มีกิจกรรมค่อนข้างมากจึงไม่มีเวลามากนัก - เป็นการผลิตภายได้ระบบสาธารณโภคี คนผลิตน้อย แต่คนบริโภคมีมากจึงอาจจะไม่ค่อยสมดุลเท่าที่ควร	- มีความรู้ด้านการทำกสิกรรมและเกษตรประณีต - เป็นเกษตรกรที่มีความชำนาญทั้งสามีภรรยา - สุขภาพดี อารมณ์ดี และอายุยังไม่มากเกินไปในการทำการเกษตร - ฟาร์ม และบ้านพักอยู่ใกล้กันจึงสะดวกในการทำงาน - มีน้ำตลอดปี

ขนาดระบบการผลิต

- ทำเกษตรประณีต 3 ไร่ และนา 10 ไร่
- ปลูกไม้ยืนต้นสลับในแปลงเกษตรประณีตเพื่อสร้างระบบนิเวศ
- ไม่มีการจ้างแรงงาน คิดเป็น 6.5 ไร่/ แรงงาน
- แรงงาน 2 แรง ใช้เวลา 6 ชม./วัน

กลยุทธ์ : ทางเลือกของระบบการผลิตเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์

- เปลี่ยนจากเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรประณีต ที่ไม่ใช้สารเคมี มีการผลิตที่หลากหลาย เช่น ข้าว อ้อย ข้าวโพด มะม่วง มะนาว ชมพู่ พืชผักสวนครัว ในพื้นที่ 13 ไร่และทำเกษตรประณีต 3 ไร่	ทางเลือกในการผลิต
- เป็นสมาชิกเครือข่ายชาวอโศก และมีเครือข่ายการเรียนรู้การทำเกษตรประณีต - ทำกสิกรรม ซึ่งมีกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อเป็นแหล่งอาหารของตน ครอบครัว และสมาชิกชุมชน เน้นการผลิตในสิ่งที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และขายในเครือข่ายชาวอโศก และสมาชิกที่เน้นการผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์เป็นหลัก	ทางเลือกในการจัดการการผลิต
- ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ตนเองปลูก - มีการจัดการระบบการให้น้ำด้วยเทคโนโลยีที่มีความเหมาะสมต่อตนเอง และระบบ - มีการวางแผนการผลิตที่สอดคล้องกับแรงงาน	ทางเลือกเกี่ยวกับระบบการผลิต

ผลผลิตและมูลค่า

ผลผลิต (ปี 2553)

- ผลผลิตที่หลากหลายจากกิจกรรมเกษตรประณีตประกอบด้วย ด้านพืช เช่น ข้าว อ้อย ไผ่ มะม่วง มะนาว น้อยหน่า หม่อน พืชผักสวนครัว (พริก มะเขือ มะเขือเทศ หอมแดง ผักกาด ฯลฯ)

มูลค่า	G.P.	G.M.
ทั้งฟาร์ม เฉลี่ยบาท/ไร่	-	-
(ประณีต เฉลี่ยบาท/ไร่	12,000	8,000)

มูลค่าเพิ่ม/แรงงาน

ทั้งฟาร์ม - บาท

(ประณีต 12,000 บาท)

รายได้/ปี

ทั้งฟาร์ม - บาท

(ประณีต 18,000 บาท)

โครงการพัฒนาของเกษตรกรต้นแบบและครอบครัว

- จัดวางระบบน้ำ/เพื่อลดการใช้แรงงาน
- ขยายพันธุ์ผักหวานป่า และหม่อนให้มากขึ้น
- การเพาะเห็ดพื้นบ้าน และเห็ดขอนขาว เพื่อกิน และเสริมรายได้ให้ชุมชน
- ปลูกไม้ยืนต้น เช่น ยางนา ตะเคียนทอง และไม้พื้นถิ่นเพื่อสร้างระบบนิเวศ และสำหรับสร้างเป็นพืชพลังงานในอนาคต

<u>หมายเหตุ</u> G.P. = Gross Product หรือมูลค่าผลผลิตรวม = ผลผลิต x ราคา

G.M. = Gross Margin หรือรายได้สุทธิ = มูลค่าการผลิต – ค่าใช้จ่ายผันแปร มูลค่าเพิ่ม/แรงงาน = รายได้สุทธิต่อปี / แรงงาน

ตารางที่ ช-39 ปฏิทินกิจกรรมการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

เดือน กิจกรรม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. การปลูกข้าวนาปี - นาโรย	◄เตรียมดิน/ปุ๋ย ไถและโรย ⋯⋯► เก็บเกี่ยว ►											
2. ปลูกพืชหลังนา (ถั่วพุ่ม ถั่วเขียว งา กระเจี๊ยบ ข้าวโพด)	◄ปลูกพืชหลังนา ดูแลรักษา เก็บเกี่ยวพืชหลังนา►											
3.การปลูกผักสวนครัว (พริก มะเขือ มะเขือเทศ หอม)	◄ปลูกพืชผักที่หลากหลายชนิด และเก็บเกี่ยวกินตลอดทั้งปี ►											
4. การปลูกไผ่	◄ปลูก ดูแลรักษา และเก็บเกี่ยวผลผลิตตลอดทั้งปี ►											
5.ปลูกอ้อย	◄ปลูก ดูแลรักษา และเก็บเกี่ยวผลผลิตตลอดทั้งปี ►											
6. การปลูกหม่อน	◄ปลูก ดูแลรักษา และเก็บเกี่ยวผลผลิตตลอดทั้งปี ►											
7. การปลูกสมุนไพร (มินท์ พลูคาว ฮว่านง็อก ข่า ตระไคร้)	◄ปลูก ดูแลรักษา และเก็บเกี่ยวผลผลิตตลอดทั้งปี ►											
8. การปลูกและการดูแลไม้ผล	◄ปลูก ดูแลรักษา และเก็บเกี่ยวผลผลิตตลอดทั้งปี ►											
9. การปลูกและดูแลไม้ยืนต้น	◄เพาะกล้า ⋯⋯ ปลูกและการดูแลรักษา ►											
10. การผลิตปุ๋ยชีวภาพ	◄ทำใช้เป็นหลัก►											
11. การจำหน่ายผลิตผลเกษตร	◄ แปรรูป และขายนำรายได้เข้าชุมชน ►											

ภาพแผนผังแปลงเกษตรประณีต

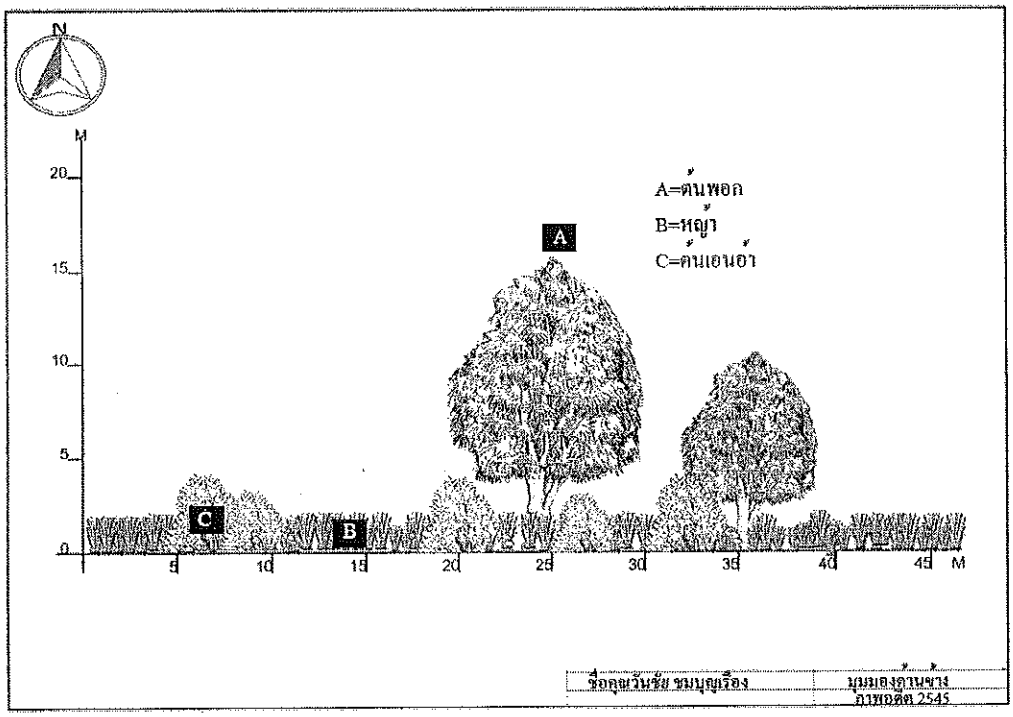

ภาพที่ ช-55 สภาพแปลงมองจากด้านข้างก่อนมาทำเกษตรประณีต

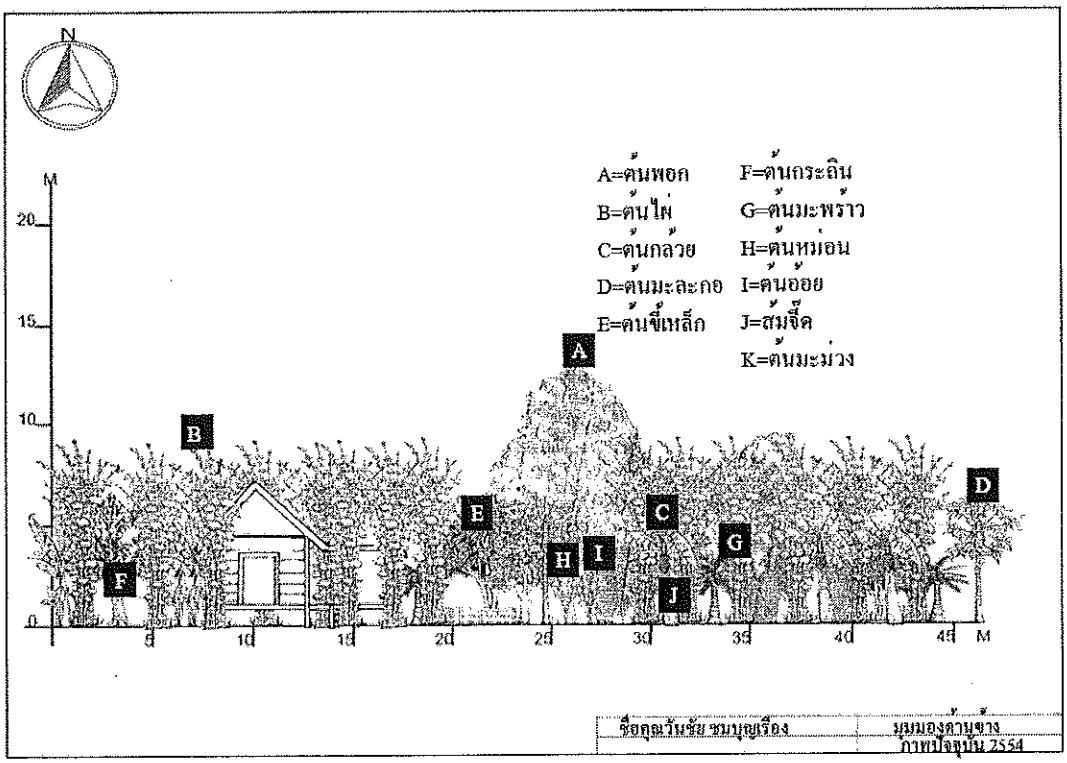

ภาพที่ ช-56 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง หลังมาทำเกษตรประณีต

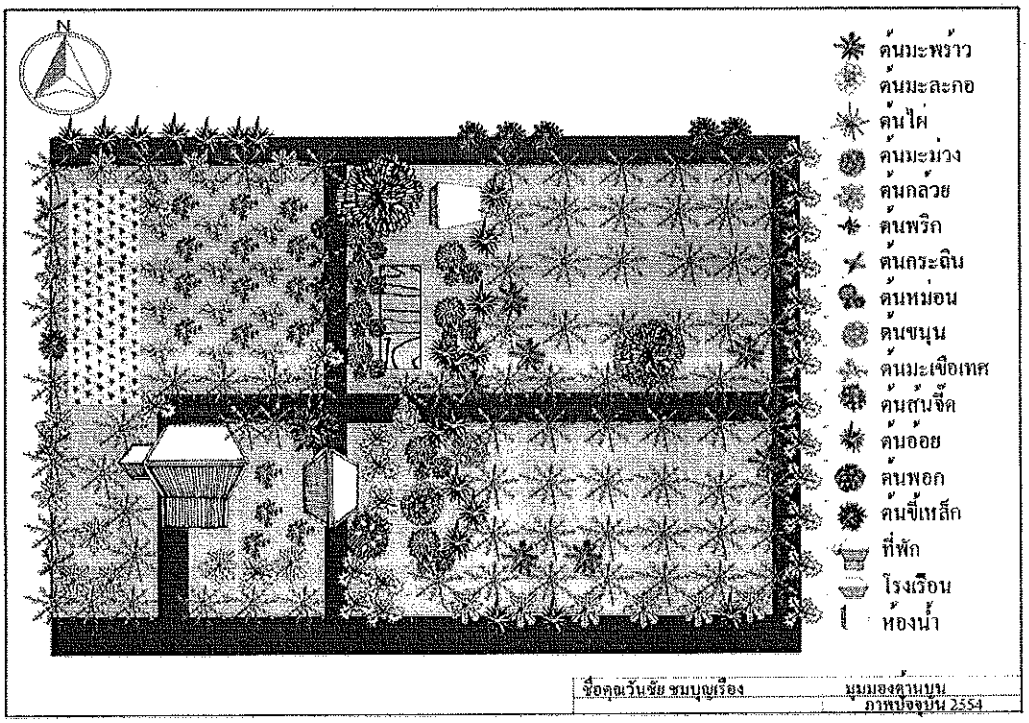

ภาพที่ ช-57 สภาพแปลงเกษตรประณีตมองจากด้านบนหลังทำเกษตรประณีต

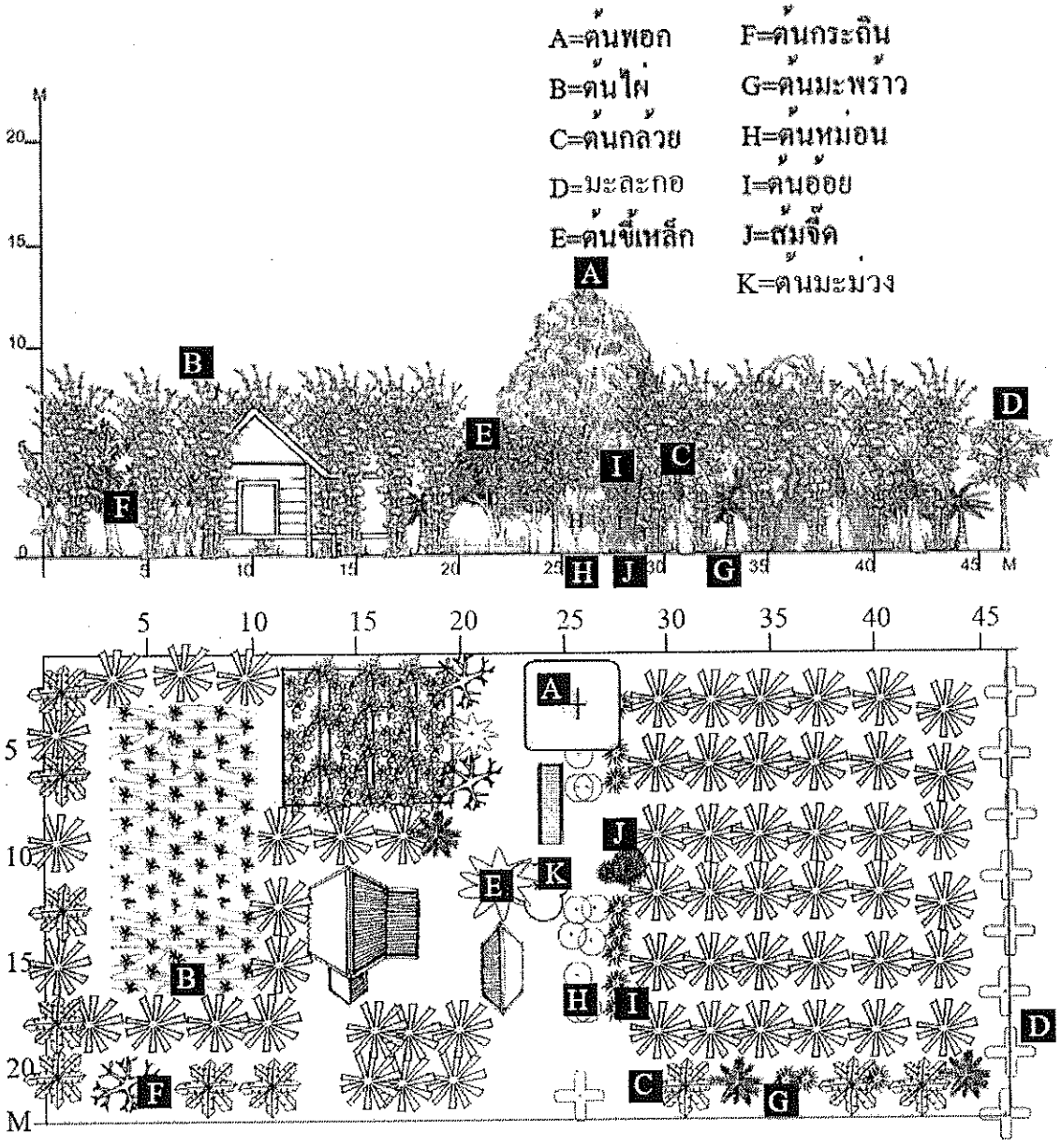

ภาพที่ ช-58 เปรียบเทียบสภาพแปลงหลังการทำเกษตรประณีต

การจัดการความรู้เกษตรผสมผสาน

กรณีศึกษา : นางบัวลี ไม้สูงเนิน

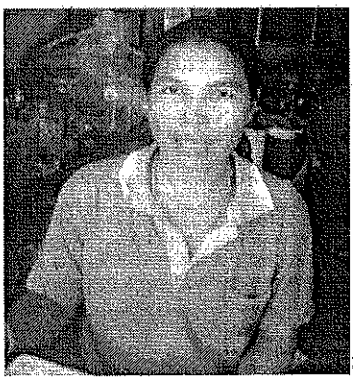

คุณบัวลี ไม้สูงเนิน เกิดเมื่อ พ.ศ. 2519 ที่จังหวัดบุรีรัมย์ สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ แต่งงานกับคุณมาโนช ไม้สูงเนิน ปี 2540 มีลูกชาย 1 คน อายุ 12 ปัจจุบันอยู่ที่บ้านหนองโดนน้อย ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ และเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

การจัดการความรู้ ปี 2545 พ่อผาย สร้อยสระกลาง ได้ชวนให้ไปช่วยงานเกี่ยวกับการฝึกอบรม วปอ. ภาคประชาชน ทำงานด้านงานเอกสาร ในระหว่างนั้นได้ชวนสามีให้ไปทำแปลงเกษตรประณีตในพื้นที่ของตนเองด้วย ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านประมาณ 2 กิโลเมตร และทำไปเรื่อยๆ จนกระทั่ง ปีพ.ศ. 2548 ได้รับงบประมาณจากพัฒนาชุมชนมาทำร้านค้าชุมชน จึงได้ลาออกจากศูนย์พ่อผาย เพื่อมาบริหารจัดการร้านค้าชุมชน และดำเนินการเรื่อยมาจนกระทั่งปี พ.ศ. 2551 จึงได้ลาออกจากการเป็นคนขายของที่ร้านค้า เพื่อไปเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ด้วยที่ต้องไปรับภาระงานทางด้านสังคม จึงไม่ค่อยมีเวลาไปดูแลสวน ประกอบกับสามีซื้อรถแทรกเตอร์ (รถไถนาใหญ่) ใหม่ เพื่อไปรับจ้างไถ ดันและปรับแปลงนา จึงไม่ค่อยมีเวลาในการดูแลสวน สุดท้ายจึงหยุดทำเกษตรประณีตมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2552 และด้วยความเสียดายจึงให้ญาติพี่น้องที่ต้องการปลูกอยู่ปลูกกินไปทำต่อ และในช่วงหลังฤดูกาลทำนาตนเอง และสามีจึงจะลงไปทำนา เหตุผลที่ไม่ทำเกษตรประณีต คุณบัวลี ได้นั่งยิ้มแล้วค่อยๆ ลำดับให้ฟังว่าที่ตนไม่ทำเนื่องจากหลายๆ สาเหตุด้วยกันคือ 1) รายได้ไม่พอกับรายจ่าย เพราะในครัวเรือนยังมีความจำเป็นพื้นฐานอีกหลายอย่างหากจะเอารายได้จากเกษตรประณีตอย่างเดียวไม่พอ และต้องรอเวลานานกว่าจะได้ ดังนั้นคนที่จะทำแบบนี้ได้จะต้องมีรายได้จากภายนอกเข้ามาเสริมด้วย จึงจะไปรอด 2) ขยันไม่พอ การทำเกษตรประณีต ต้องมีเวลาอยู่ในกิจกรรมที่ตนเองทำ และทำอย่างต่อเนื่องทุกวันแทบไปไหนไม่ได้ ตนเองขยันไม่พอ 3) ความอดทนเนื่องจากผลผลิตมาช้า และกว่าจะได้ต้องนำไปขายเอง บางครั้งก็ได้ บางครั้งก็ไม่ได้จึงทำให้ไม่อยากรอ ไปหาอย่างอื่นที่มั่นใจว่าได้แน่ๆ 4) ความไม่แน่นอนของผลผลิต การปลูกนอกจากกินแล้วจะต้องขายเพื่อให้มีรายได้ ตรงขายนี่แหละบางครั้งก็ได้ บางครั้งก็ไม่ได้ บางครั้งก็ได้น้อย ความไม่แน่นอนตรงนี้แหละทำให้ไม่อยากรอ เพราะการที่จะไปเอาเงินกับคนอื่นมันยากจริงๆ ประเด็นเหล่านี้จึงไม่ทำต่อ 5) เกษตรเป็นงานหนัก ไม่มีหน้าตาในทางสังคม ลองคิดดูว่า หลายๆ คนส่งลูกไปเรียนหนังสือ แล้วจะมีสักกี่คนที่อยากให้ลูกกลับมาทำอาชีพเกษตร ส่วนใหญ่ก็ให้ไปทำงานราชการ บริษัท โรงงาน แล้วค่อยมาทำอาชีพเกษตรเสริมเป็นงานอดิเรก 6) มีทางเลือก ตอนนี้เรายังมีโอกาสที่จะเลือกทำในสิ่งที่ดีกว่าอยู่ รายได้ หน้าตาทางสังคม เมื่อไหร่เราเบื่อพวกนี้ แล้วค่อยกลับมาทำ

ตารางที่ ช-40 บันทึกเหตุการณ์ที่สำคัญของชีวิตในแต่ละช่วงเวลา (Time line) ของนางบัวลี ไม้สูงเนิน

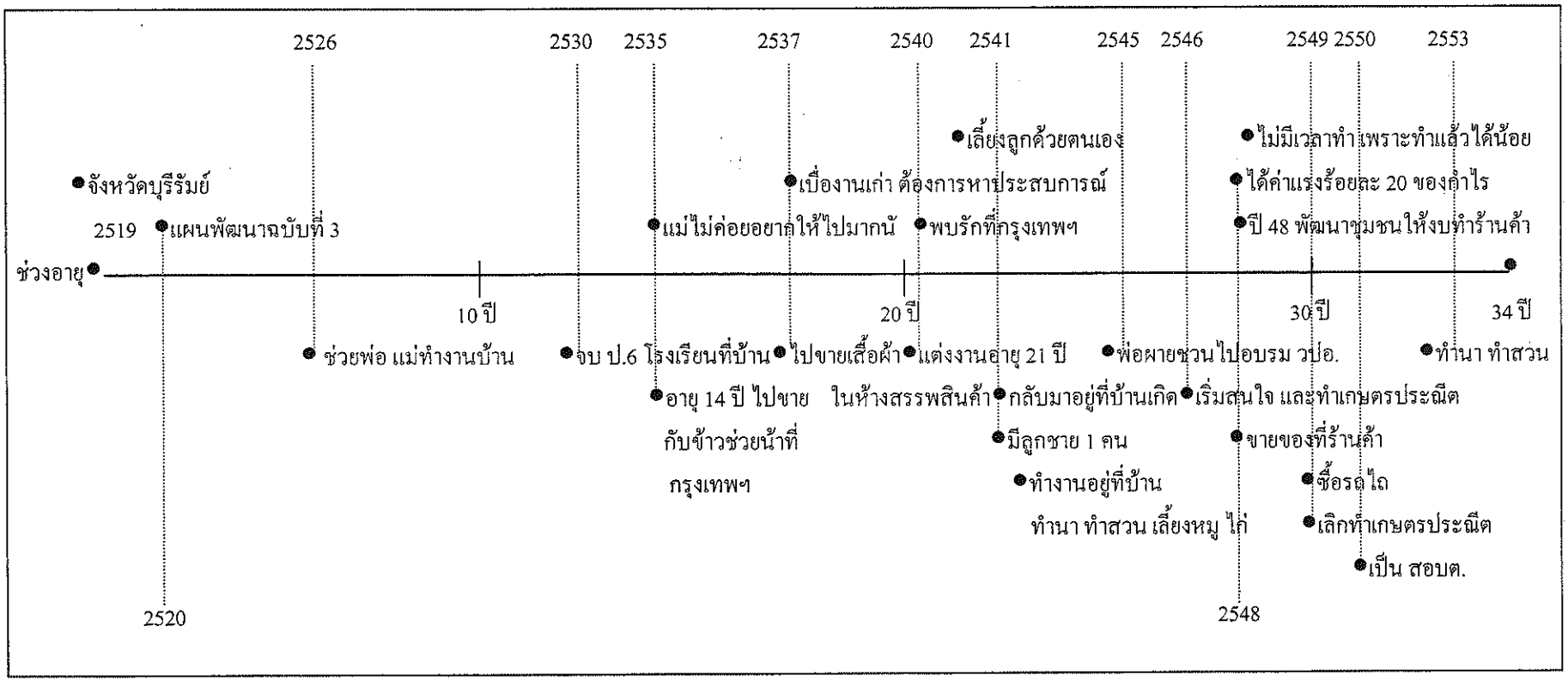

ตารางที่ ช-41 การวิเคราะห์ความสัมพันธุ์ของกลไกต่างๆ ในระบบการผลิต นางบัวลี ไม้สูงเนิน

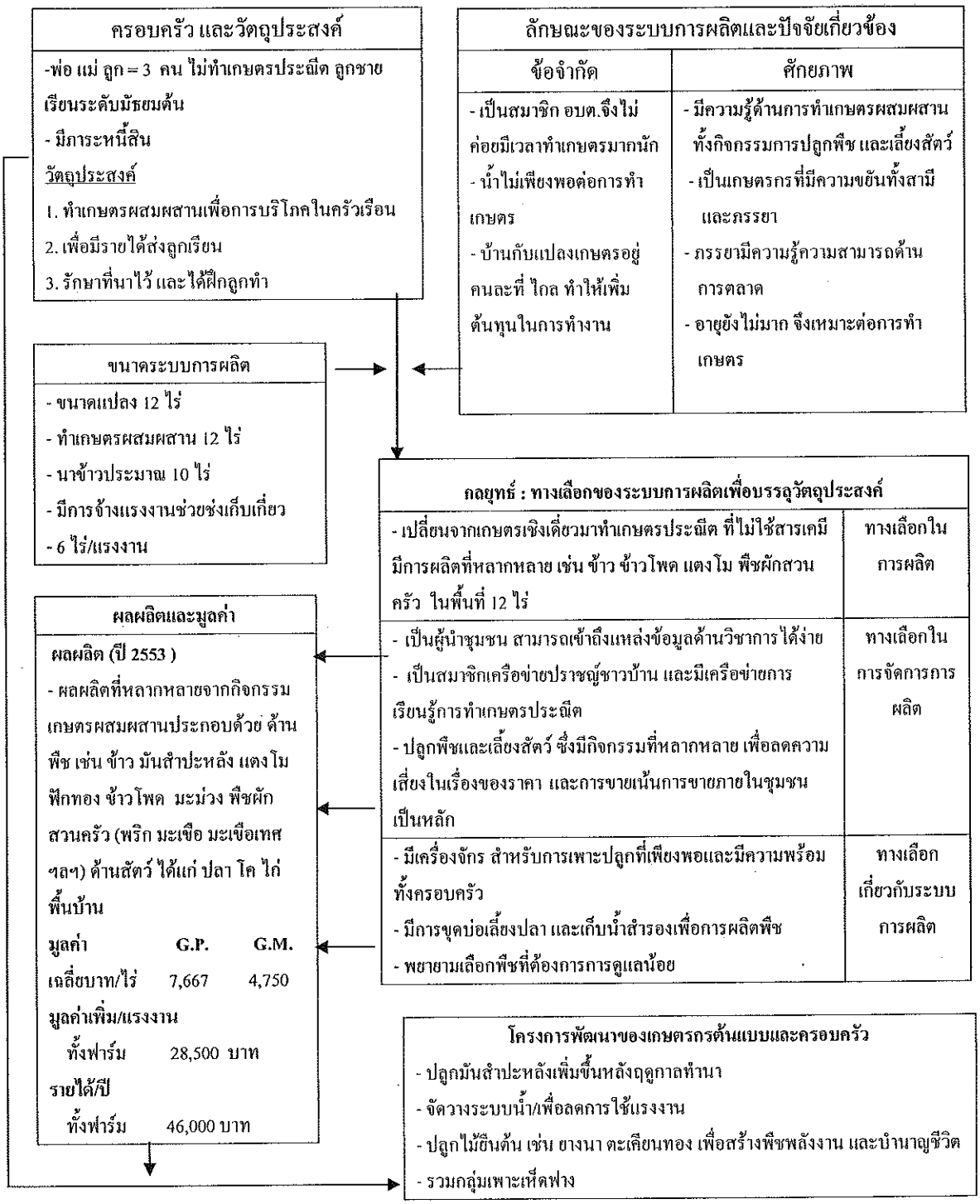

หมายเหตุ G.P. = Gross Product หรือมูลค่าผลผลิตรวม = ผลผลิต x ราคา

G.M. = Gross Margin หรือรายได้สุทธิ = มูลค่าการผลิต – ค่าใช้จ่ายผันแปร

มูลค่าเพิ่ม/แรงงาน = รายได้สุทธิต่อปี / แรงงาน

ตารางที่ ช-42 ปฏิทินกิจกรรมการทำเกษตรประณีตของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ของนางบัวลี ไม้สูงเนิน

กิจกรรม \ เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. การปลูกข้าวนาปี - นาปี (หว่าน)	← เตรียมดิน หว่านเมล็ด ดูแลรักษา ..... เก็บเกี่ยว →											
2. ทำงานเป็นสมาชิก อบต.	← ทำหน้าที่ในการบริการประชาชน และทำงานที่ อบต. →											
3. การปลูกผักสวนครัว	← ปลูกหอม กระเทียม พืชผัก สะระแหน่ ข่า ตระไคร้ (ย้ายมาปลูกที่บ้าน) ดูแลรักษา และกินตลอดปี →											
4. การปลูกและการดูแลไม้ผล	ปลูกไม้ผลที่หลากหลายชนิด และเก็บเกี่ยวกินตลอดทั้งปี →											
5. การปลูกและดูแลไม้ยืนต้น	← ดูแลรักษาบ้างปีละครั้ง →											
6. การเลี้ยงสัตว์ปีก (ไก่พื้นเมือง)	← เลี้ยงเพื่อการบริโภคเป็นหลัก และดูแลตลอดทั้งปี →											
7. รับจ้างไถนา สวน (สามี)	← เพื่อมีรายได้ ใช้หนี้ และดูแลครอบครัว →											

ภาพแผนผังแปลงเกษตรประณีต

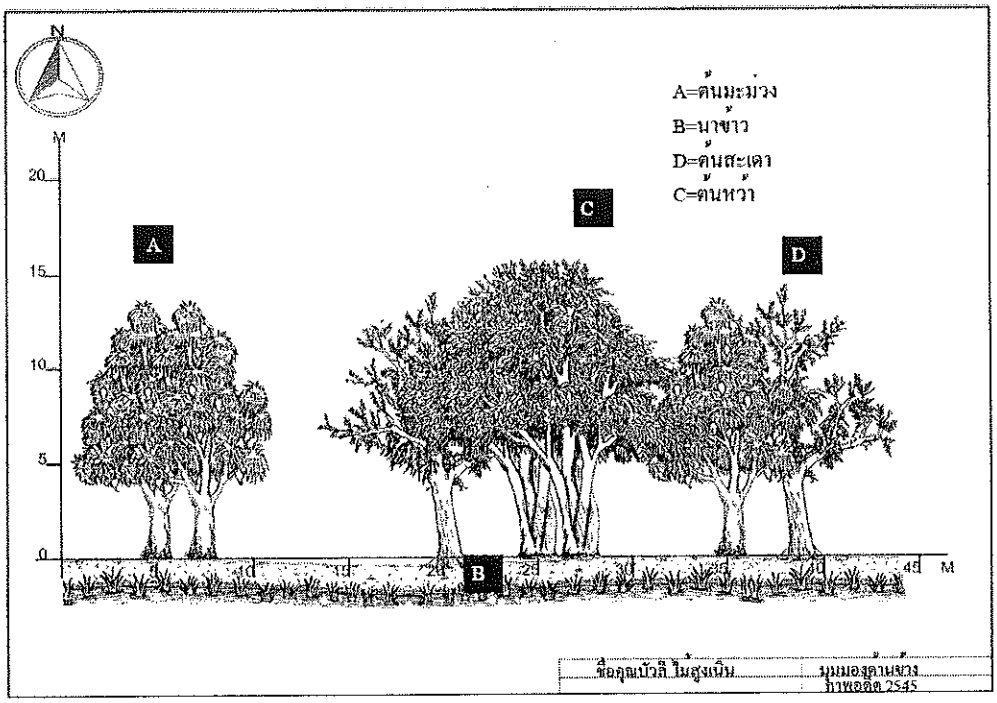

ภาพที่ ช-59 สภาพแปลงมองด้านข้างก่อนทำเกษตรประณีต

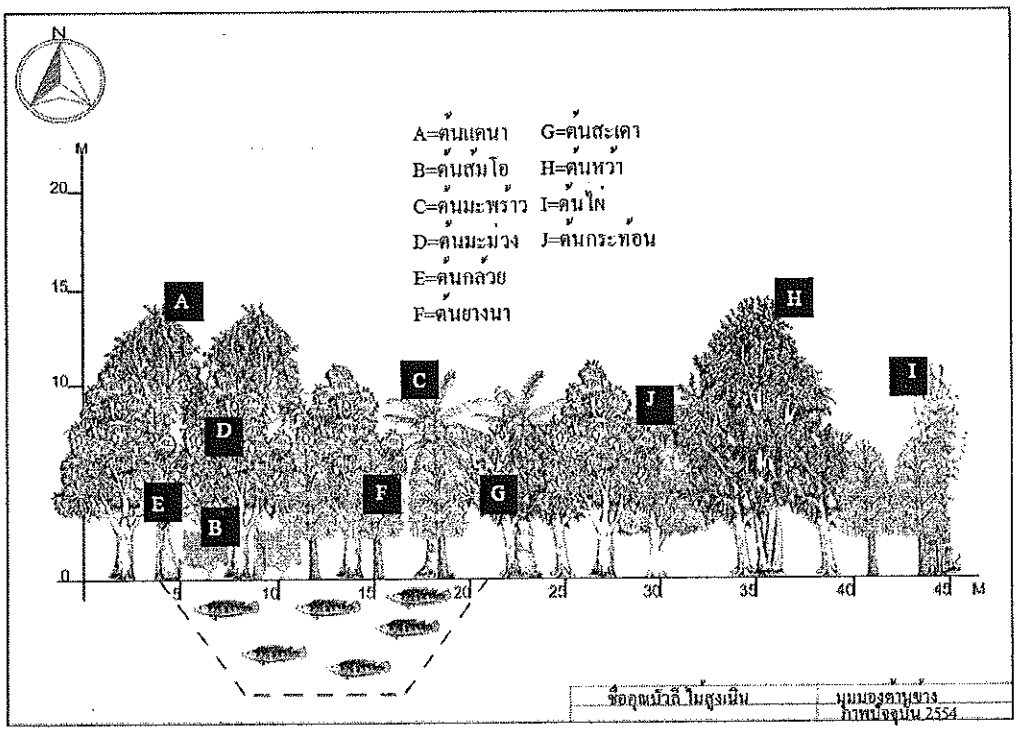

ภาพที่ ช-60 สภาพแปลงมองจากด้านข้าง หลังเลิกทำเกษตรประณีต

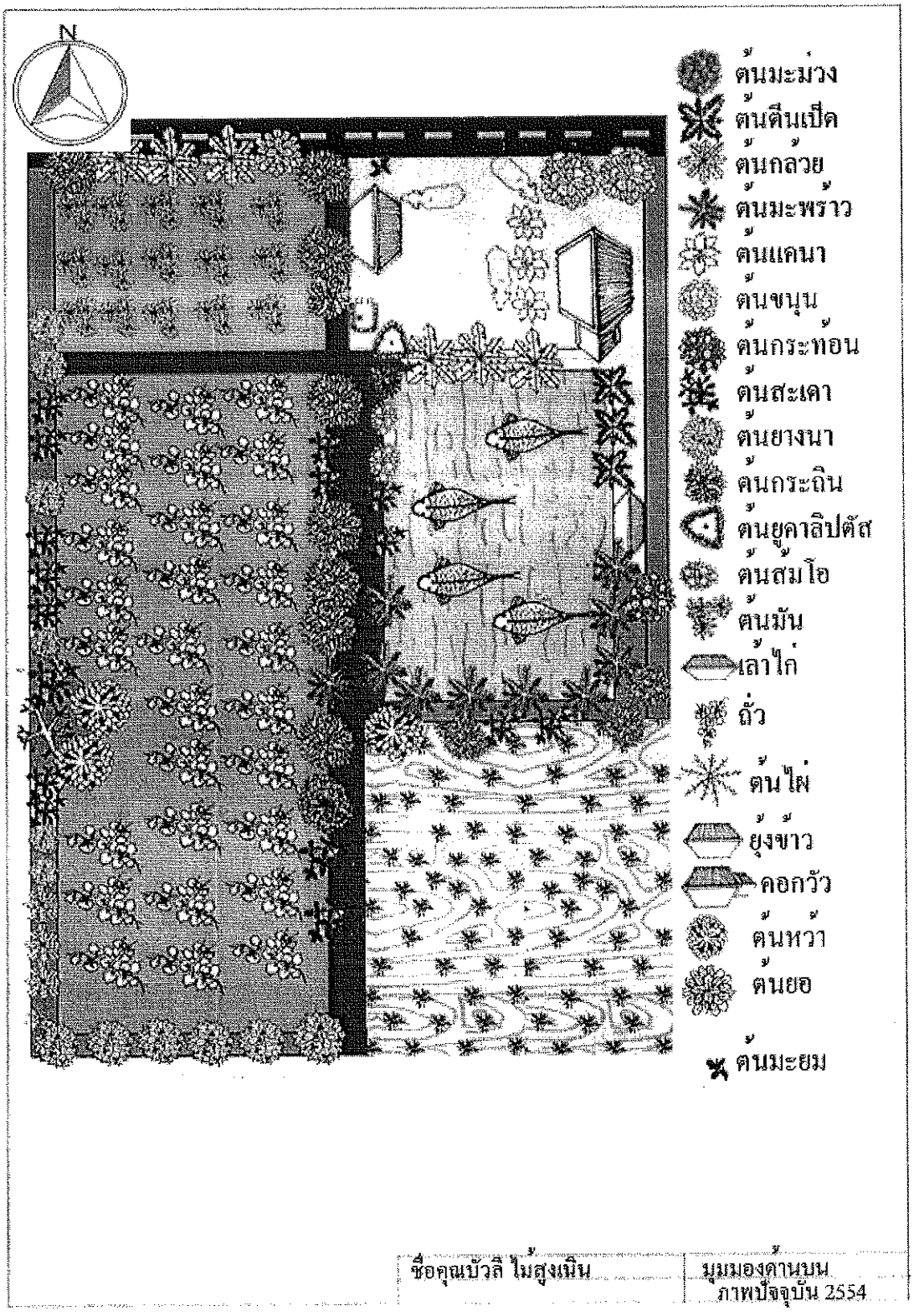

ภาพที่ ข-61 สภาพแปลงเกษตรประณีตมองด้านบน หลังจากเลิกทำเกษตรประณีต

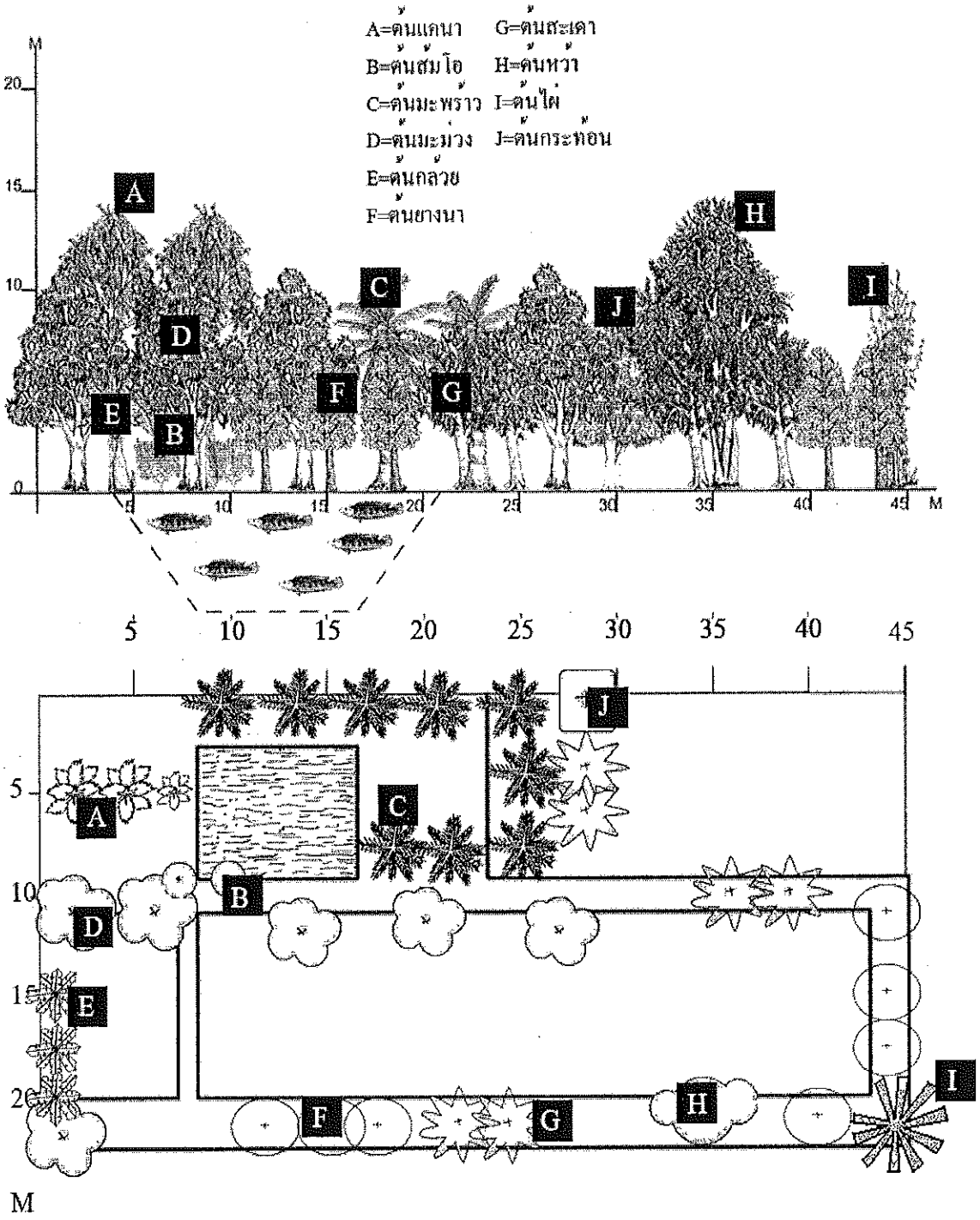

ภาพที่ ช-62 สภาพแปลงมุมมองด้านบน หลังเลิกทำเกษตรประณีต

ภาคผนวก ซ
รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ-นามสกุล	ตำแหน่ง / ที่ทำงาน / วันที่สัมภาษณ์
จักรรินทร์ ภาษี	2553. การดำเนินกิจกรรมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน. สัมภาษณ์วันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2554. จังหวัดบุรีรัมย์.
รัตน์ปราณี กลมไทยสงค์	2553. การดำเนินกิจกรรมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน. สัมภาษณ์วันที่ 14 มกราคม 2554. จังหวัดบุรีรัมย์.
บรรเลง จวงโพนงาม	2554.การดำเนินกิจกรรมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน. สัมภาษณ์วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2554. จังหวัดบุรีรัมย์.
ไพรัตน์ ชื่นศรี	2554.การดำเนินกิจกรรมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน. สัมภาษณ์วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2554. จังหวัดบุรีรัมย์.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นายอุทัย อันพิมพ์
ประวัติการศึกษา	สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี พ.ศ. 2537
	วิทยาศาสตรบัณฑิต (เทคโนโลยีการเกษตร)
	สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (NI DA) พ.ศ. 2545
	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การวิเคราะห์และวางแผนการพัฒนาสังคม)
ประวัติการทำงาน	มหาวิทยาลัยขอนแก่น พ.ศ. 2532 – 2533
	ผู้ช่วยนักวิจัย ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์
	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี พ.ศ. 2533 – 2538
	พนักงานวิทยาศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์
	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี พ.ศ. 2539 – 2546
	นักวิชาการเกษตร ระดับ 5-7 คณะเกษตรศาสตร์
	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี พ.ศ. 2546 – 2549
	นักวิชาการเกษตร ระดับ 8 คณะเกษตรศาสตร์
	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี พ.ศ. 2549 – 2551
	นักวิชาการเกษตร ระดับ 8 สาขาเศรษฐกิจพอเพียง คณะบริหารศาสตร์
ตำแหน่ง และที่ทำงานปัจจุบัน	อาจารย์ สาขาวิชาเศรษฐกิจพอเพียง คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
	รองประธาน สหกรณ์ออมทรัพย์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี